ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

ANUL XII — 1959

2

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

2

ANUL XII
1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția: București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon: 18.25.86

SUMAR

ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A CELUI DE-AL XXI-LEA CONGRES EXTRAORDINAR AL P.C.U.S.

Cel de-al XXI-lea Congres al P.C.U.S. este un eveniment de însemnătate istorică uriașă. Bilanț de realizări mărețe și în același timp program grandios de activitate pentru viitor, Congresul prin lucrările sale alcătuiește un document de bază al epocii în care trăim, epoca făuririi comunismului. Cei mai de seamă reprezentanți ai acestei epoci, cele peste 200 de milioane de oameni sovietici au avut încă o dată prilejul — în zilele Congresului — să privească cu mîndrie trecutul și cu încredere viitorul. Congresul al XXI-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a demonstrat cu o forță de nestăvilit că omul nou creat de societatea socialistă nu cunoaște în calea marșului său triumfal nici un fel de obstacol, nici un fel de barieră, că poate să transforme în realitate visele cele mai îndrăznețe ale omenirii.

Studiind documentele marelui Congres din ianuarie—februarie 1959, istoricul comunist simte o dublă mîndrie. Întîi, că trăind în cea mai însemnată epocă a istoriei omenești, are putința de a transmite posterității, prin lucrările sale, tabloul măreț al epocii noastre, apoi, că alături de ceilalți oameni ai muncii, în același front de luptă și muncă, este unul din sutele de milioane de constructori glorioși ai vremii noastre. Multe sînt problemele ce pot să intereseze pe cel ce studiază — din punct de vedere istoric — acest eveniment : forța uriașă a partidului care organizînd activitatea creatoare a oamenilor a deschis perspective nebănuite de dezvoltare pentru viitor, forța uriașă a maselor care a înzestrat mișcarea înainte a istoriei cu o putere în stare să schimbe radical înfățișarea pămîntului, forța uriașă a teoriei, a cuvîntului marxist-leninist, torță luminoasă pentru cunoașterea amănunțită a drumului pe care mergem.

De aceea, istoricul comunist privește Congresul al XXI-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice ca victoria epocală a gîndirii omenești creatoare, a marxism-leninismului în acțiune. El se găsește în fața unui mare eveniment al istoriei. În marea sală a Kremlinului a fost prezentat lumii întregi programul construcției desfășurate a comunismului, programul realizării acelei societăți către care s-au îndreptat de veacuri

nădejdile omenirii exploatate, societatea fără clase, societatea în care bunăstarea va fi astfel asigurată încît oamenii vor fi retribuiți după nevoile lor, societatea în care creația omenească va ajunge la cele mai înalte culmi. Trecerea de la faza inferioară la cea superioară a comunismului datorită activității conștiente și voinței de neînfrînt a omului sovietic, oferă istoricilor exemplul construirii desfășurate pe baza proceselor obiectiv-istorice a celei mai înaintate formațiuni social-economice din istoria omenirii.

Cel de-al XXI-lea Congres extraordinar al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a clarificat și precizat problemele construcției comunismului: problema construirii bazei tehnico-materiale, problema conștiinței sociale, corespunzătoare construirii desfășurate a comunismului, problema generalizării teoretice a datelor acumulate de către experiența istorică recentă și actuală.

Baza tehnică-materială a comunismului va fi realizată prin dezvoltarea într-un ritm necunoscut pînă azi în istorie a forțelor de producție. Forțele de producție, în dezvoltarea lor impetuoasă, capătă un caracter nou, din ce în ce mai avansat. Iată temelia pe care se va ridica edificiul gigantic al comunismului. Acest caracter nou este în primul rînd dat de ritmul construcției economice care scoate la iveală superioritatea zdrobitoare a socialismului asupra capitalismului, pe de o parte mersul avîntat înainte al orînduirii noastre, pe de altă parte, regresul economic și uneori înaintarea de melc a orînduirii capitaliste. De exemplu, producția industrială a Uniunii Sovietice crește anual cu aproape 9%, cea a Statelor Unite nici măcar cu 2%. În felul acesta, sarcina fixată de Congres, de a fi depășită producția pe cap de locuitor din Statele Unite ale Americii, a intrat în sfera realității apropiate. De aceea, așa cum a spus tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la expunerea făcută în fața activului de partid din orașul și regiunea București, „înfăptuirea sarcinilor grandioase pe care planul septenal le trasează pentru cucerirea primului loc din lume în ce privește producția pe cap de locuitor și nivelul de trai al poporului, va exercita o înrîurire considerabilă în viața omenirii, va avea efecte profunde în conștiința oamenilor muncii, va reprezenta un neprețuit sprijin moral în lupta popoarelor pentru pace și progres social”. Acestea sînt în fapt țelurile construirii bazei tehnico-materiale a comunismului.

Cifrele prin care se concretizează aceste țeluri sînt cu adevărat impresionante. Producția industrială va crește cu aproximativ 80%, în șapte ani cît în ultimii 20 de ani. Investițiile vor ajunge la trei trilioane de ruble, în șapte ani cît în 40 de existență ai regimului sovietic. Producția de oțel va ajunge la 86—91 milioane de tone; în șapte ani plusul producției de oțel va întrece producția de azi a Angliei, una din cele mai mari puteri siderurgice din lume. Producția energiei electrice va deveni de 2,5 ori mai mare, iar cea a industriei chimice de trei ori. Producția agricolă globală va crește cu 70% și în unele ramuri va depăși pe cap de locuitor pe cea a Statelor Unite ale Americii. Toate acestea vor fi realizate prin creșterea puternică a productivității muncii, ceea ce înseamnă perfecționarea

mijloacelor de producție și întărirea conștiinței sociale a oamenilor muncii. La capătul septenalului forțele de producție în dezvoltarea lor vor ajunge la un astfel de nivel încît multe din problemele ce se pun astăzi vor fi pe de-a-întregul rezolvate.

Unele din marile țeluri ale construirii bazei economice a societății comuniste este producerea unei cantități atît de mari de bunuri încît să fie asigurată o considerabilă creștere a nivelului de trai al oamenilor muncii. În această direcție planul septenal prevede: creșterea uriașă a venitului național și pe această bază a veniturilor reale ale oamenilor muncii, reducerea duratei zilei de lucru și a numărului zilelor lucrătoare ale săptămînii, creșterea producției mărfurilor de consum, avîntul construcției de locuințe, îmbunătățirea însemnată a asistenței sociale, a satisfacerii nevoilor culturale și deservirii curente a populației. În felul acesta venitul național al U.R.S.S. va crește cu 62—65%, ritm de creștere pe care nu l-a cunoscut pînă acum vreo țară capitalistă. Se va renunța la impozitele percepute asupra veniturilor populației. Ridicarea atît de considerabilă a nivelului de trai al poporului sovietic arată care este esența umanismului socialist, esența luptei pentru societatea fără clase.

Pe drept cuvînt, tovarășul N. S. Hrușciov a putut de la tribuna Congresului, adresîndu-se lumii capitaliste să spună: „Să încerce «criticii» planului nostru să indice măcar un singur guvern capitalist care și-ar propune mărirea consumului poporului în proporții atît de mari ca la noi! Să indice un stat burghez care și-ar propune reducerea zilei de lucru în condițiile menținerii la același nivel sau chiar a creșterii salariului. Clasa muncitoare, oamenii muncii din țările capitaliste trebuie să ducă pentru aceasta o luptă aprigă împotriva exploatatorilor. Nu există și nu pot exista în lumea capitalistă guverne, state, care să manifeste o astfel de grijă pentru oamenii muncii". Perspectivele ce se deschid în fața omului nou comunist datorită dezvoltării forțelor de producție și creșterii nivelului de trai au fost subliniate de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în expunerea sa: „Toate acestea arată ce vaste posibilități deschide comunismul omului dezrobit — pentru a se bucura de o tot mai deplină satisfacere a cerințelor sale, de un înalt nivel de civilizație materială și spirituală, de cele mai largi posibilități de instruire, odihnă, pentru dezvoltarea multilaterală a personalității sale, a tuturor aptitudinilor sale creatoare".

Congresul a dat la lumină programul construirii bazei tehnico-materiale a comunismului pe care se va înălța societatea fără clase.

Un loc important în lucrările Congresului l-a ocupat problema conștiinței sociale, problema ridicării nivelului acestei conștiințe prin educația comunistă. De aceasta este nevoie nu numai pentru construirea, ci și pentru întărirea și dezvoltarea bazei economice a comunismului. Subliniind importanța acestei probleme, tov. N. S. Hrușciov în raportul său a spus: „Pentru trecerea la comunism este necesară nu numai o bază tehnică materială dezvoltată, ci și un înalt nivel de conștiință al tuturor cetățenilor societății. Cu cît va fi mai ridicată

conştiinţa maselor de milioane, cu atît mai mult succes vor fi îndeplinite planurile de construire ale comunismului. Iată de ce problemele educaţiei comuniste a oamenilor muncii şi în special a tinerei generaţii, capătă în prezent o importanţă excepţională". Din această cauză, lucrările Congresului au subliniat hotărît că întreaga activitate ideologică a Partidului Comunist şi a Statului Sovietic are ca misiune de cinste să dezvolte însuşirile omului nou care construieşte comunismul în Uniunea Sovietică, să cultive ca pe nişte flori minunate spiritul colectiv, dragostea de muncă, internaţionalismul proletar şi patriotismul socialist.

De o deosebită însemnătate este indicaţia din raport că educarea omului viitorului, a omului comunist, trebuie să înceapă chiar acum în perioada de trecere de la socialism la comunism, „deşi abia în comunism, cea mai dreaptă şi mai perfectă societate, vor ieşi pe deplin la iveală cele mai bune trăsături morale ale omului liber". Congresul a dat o ripostă viguroasă „teoriilor" burgheze, potrivit cărora, în lume ar exista o singură morală, cea pe care o urmează lumea capitalistă, că în schimb comunismului nu i-ar corespunde nici un fel de legi morale. Raportul şi intervenţiile au înfierat — aşa cum a făcut mişcarea comunistă internaţională de nenumărate ori —esenţa moralei societăţii burgheze : individualismul, egoismul, setea de îmbogăţire, duşmănia şi corupţia, toate izvorîte din exploatarea sălbatică a omului de către om. Acestor trăsături „morale" ale burgheziei, socialismul le răspunde prin promovarea moralei, colaborării şi colectivismului, a prieteniei, a într-ajutorării, a grijei pentru buna stare a poporului, „pentru dezvoltarea multilaterală a personalităţii în condiţiile colectivului, unde omul nu mai este duşmanul semenului său, ci un prieten şi un frate".

Aceste trăsături ale omului nou sovietic care marchează încă o dată cît de adîncă e prăpastia ce desparte capitalismul de socialism, capătă o accentuare deosebită azi în condiţiile istorice de trecere de la socialism la comunism. În Uniunea Sovietică se scrie astăzi unul din cele mai glorioase capitole ale creaţiei omeneşti. Se valorifică noi regiuni cu resurse, naturale, extrem de bogate, se înalţă fabrici, uzine, mine, centrale electrice precum şi alte întreprinderi în Siberia, Kazahstan, în ţinuturile de la miază-noapte, în orientul îndepărtat, adesea în locuri pustii cu o climă destul de aspră. Creatorii acestor noi victorii ale muncii omeneşti sînt oamenii sovietici, dinamizaţi de forţa spiritului colectiv. Aceasta este una din cele mai mari realizări ale partidului comunist care prin activitatea sa ideologică făureşte omul de mîine, în spiritul moralei comuniste.

Raportul tov. N. S. Hruşciov a arătat că un rol de seamă în această direcţie trebuie să-l joace învăţămîntul, cultura şi ştiinţa. Toate acestea au menirea să cultive trăsăturile noi ale omului socialist. În marea ţară a constructorilor comunismului se desfăşoară în prezent o revoluţie fără precedent în organizarea învăţămîntului. Scopul acestei revoluţii — aşa cum arată raportul — este „ca educaţia să fie legată în mod organic de viaţă, de producţie, de activitatea practică a maselor. Partidul pune în centrul activităţii educative, educarea prin muncă a tuturor oamenilor, dezvoltarea unei atitudini conştiente, comuniste, faţă de muncă.

Noi luptăm pentru ca munca — făuritoarea tuturor bunurilor materiale şi culturale — să se transforme într-o necesitate vitală, primordială a oamenilor".

De ce aceasta? Răspunsul îl dă ansamblul lucrărilor Congresului, exemplu de marxism-leninism creator, de grijă de a descoperi în prezent mlădiţele viitorului, de a activa noul, de a asigura noului condiţiile cele mai perfecte de dezvoltare. Noul — în ce priveşte constructorii comunismului — îl reprezintă generaţia tînără, schimbul de mîine. Aşa cum se spune în raport: „De pe acum tineretul construieşte comunismul, iar apoi va trăi şi va munci în comunism, va conduce toate treburile obşteşti. Tineretul sovietic trebuie să fie pregătit pentru îndeplinirea acestei înalte misiuni". Aceasta e nobila misiune încredinţată de Congres cadrelor didactice, oamenilor de cultură şi celor de ştiinţă. Prin şcoala legată de viaţă, prin operele de literatură şi artă închinate epocii comunismului, prin lucrările de ştiinţă în care sînt lămurite problemele trecerii de la socialism la comunism, se realizează educaţia comunistă nu numai a generaţiei tinere, ci a întregului colectiv de ziditori eroici ai societăţii comuniste.

De mare valoare creatoare este constatarea tov. N. S. Hruşciov că în educarea comunistă a tineretului trebuie sa se ţină neapărat seama de faptul ca acesta „nu a trecut prin marea şcoală a vieţei şi a luptei de care a avut parte generaţia vîrstnică"; nu a cunoscut prin experienţă proprie caracterul odios al societăţii burghezo-capitaliste. De aceea, cerinţa formulată de tov. N. S. Hruşciov ca tînăra generaţie să cunoască cît mai bine istoria ţării, istoria luptei oamenilor exploataţi pentru a se desrobi, istoria eroicului partid comunist, trebuie înţelese de istorici ca un îndemn la crearea de lucrări valoroase, educative, arme puternice pe frontul educaţiei comuniste.

În felul acesta, în virtutea noilor condiţii ale bazei economice noi se înalţă o conştiinţă socială nouă, corespunzătoare epocii mari în care trăim. Şi purtătorii cei dintîi ai acestei conştiinţe noi sînt cei care construiesc cei dintîi comunismul, oamenii sovietici. Cel de-al XXI-lea Congres extraordinar al P.C.U.S., a trasat programul de activitate pentru crearea acestui important element constitutiv al societăţii comuniste.

Congresul a precizat care sînt mijloacele necesare construirii bazei tehnico-materiale noi şi conştiinţei sociale noi. Acest lucru n-ar fi fost cu putinţă dacă practica revoluţionară n-ar fi putut să furnizeze de pe acum — în ce priveşte construirea comunismului — importante date concrete ale experienţei istorice. De aceea, însemnătatea istorică a Congresului stă de asemenea în faptul că acum la începutul construirii desfăşurate a comunismului a trecut la generalizarea teoretică a acestor date.

De mare însemnătate teoretică este concluzia răspicată a Congresului cu privire la victoria definitivă a socialismului în U.R.S.S. Timp de 40 de ani şi mai bine, construcţia socialistă paşnică a înfruntat în numeroase rînduri asaltul armat al duşmanului dar acesta a fost înfrînt în chip zdrobitor. Timp de 40 de ani şi mai bine, socialismul s-a întrecut cu capitalismul zi de zi, ceas de ceas. Toate acestea dovedesc superioritatea

orînduirii socialiste, faptul că socialismul ca formațiune social-economică a cărei necesitate istorică a fost fundamentată teoretic se verifică în practica istorică, concretă, în procesul construirii comunismului. Victoria definitivă a socialismului în Uniunea Sovietică arată că întreg lagărul socialist merge spre victoria definitivă, că rămășițele capitalismului vor fi nimicite și îngropate pentru totdeauna.

Datorită acestor împrejurări istorice, raportul a putut să formuleze teza privitoare la posibilitatea evitării războaielor în actuala perioadă istorică, ca urmare a experienței istorice noi. Teza coexistenței pașnice — piatra unghiulară a politicii externe sovietice — a fost formulată la tribuna Congresului. În raportul său, tov. N. S. Hrușciov a demonstrat uriașa importanță a realizării planului septenal, care va spori potențialul economic al U.R.S.S. și totodată puterea economică a întregului lagăr socialist. Aceasta va asigura în raportul de forțe pe arena internațională o precumpănire decisivă de partea păcii, și astfel vor apărea noi condiții, și mai favorabile pentru preîntîmpinarea unui război mondial, pentru menținerea păcii în lume.

O problemă teoretică importantă este de asemenea aceea a modului specific de transformare a societății socialiste în societatea comunistă. Punerea în concordanță a relațiilor de producție cu caracterul nou al forțelor de producție nu se va realiza sub forma unei explozii revoluționare, ci sub forma unui proces treptat de transformare calitativă. Este vorba în cazul de față de înlocuirea saltului revoluționar brusc cu saltul revoluționar treptat. Trecerea de la socialism la comunism se înfăptuiește sub ochii noștri; ea este un proces continuu deoarece în societatea socialistă „există numeroase trăsături palpabile și vizibile ale comunismului, care se vor dezvolta și se vor perfecționa”. Ilustrative în acest sens sînt pasajele din raport în care se spune că intrarea în comunism nu este legată de nici o dată calendaristică, că nu va exista „un asemenea moment cînd vom închide o ușă și vom declara „construirea socialismului s-a terminat”, iar apoi vom deschide o altă ușă și vom spune : am ajuns la comunism”. Dar saltul revoluționar treptat rămîne în esență un salt revoluționar caracterizat printr-un proces impetuos și năvalnic de transformare calitativă.

Între problemele rezolvate, una din cele mai importante dintre ele este problema proprietății socialiste. Socializarea tot mai perfecționată a muncii va grăbi contopirea mijloacelor de producție ale colhozurilor cu mijloacele de producție ale întregului popor. În felul acesta se creează relații de producție pe baza cărora munca agricolă va deveni o ramură a muncii industriale. Concret, acest proces se va desfășura — Congresul a arătat — nu prin restrîngerea proprietății cooperatist-colhoznice, ci prin ridicarea nivelului ei de socializare cu ajutorul și sprijinul statului socialist. O dată cu procesul de transformare a proprietății socialiste vor avea loc transformări și în ce privește relațiile de repartiție a bunurilor produse de societate prin înlocuirea principiului socialist al retribuției după muncă, cu principiul comunist al retribuției după nevoie.

O altă problemă teoretică importantă, formulată în raport și în cadrul lucrărilor congresului, este aceea a rolului statului în comunism.

Se știe că în ultimul timp revizioniștii, în special cei iugoslavi, au făcut mult zgomot în jurul tezei marxiste privitoare la dispariția statului în comunism, mergînd cu absurditatea pînă acolo încît să preconizeze necesitatea dispariției statului chiar în perioada de trecere de la capitalism la socialism. În fapt aceasta nu însemnează altceva decît îndemn la dezarmare, la capitulare în fața fostelor clase exploatatoare răsturnate de la putere și în fața forțelor imperialiste agresive. Acestei vorbării fără nici o valoare științifică, Congresul i-a răspuns prin teze teoretice de mare însemnătate reprezentînd o îmbogățire considerabilă a tezaurului de idei marxist-leniniste. Practica revoluționară îmbogățește în acest fel încă o dată teoria revoluționară.

În cadrul Congresului s-a subliniat că potrivit învățăturii marxist-leniniste, în comunism statul va dispărea treptat, funcțiile statului fiind transformate în funcții de conducere obștească, avînd drept conținut o conducere nemijlocită de către popor a treburilor societății. Dar, așa după cum spune tov. N. S. Hrușciov, ar fi o mare greșeală să concepem procesul de dispariție al organelor statului cu acel proces „ce are loc toamna cînd frunzele cad din copac, și copacului nu-i mai rămîn decît ramurile desfrunzite”. De aceea, problema dispariției treptate a statului în comunism înseamnă în fond dezvoltarea dialectică a statului socialist, ajungerea acestuia la nivelul cînd va deveni echivalent cu autoadministrarea obștească comunistă. În comunism, funcțiile sociale asemănătoare cu cele ale statului se deosebesc esențial de acestea prin caracterul și modul lor de executare. Raportul prezentat de tov. N. S. Hrușciov, arată că la această evoluție va contribui într-o măsură hotărîtoare întărirea prin toate mijloacele a democrației socialiste, prin antrenarea celei mai largi pături a populației la conducerea obștească. Perfecționarea neîntreruptă a democrației socialiste, iată drumul spre dispariția treptată a statului în comunism.

De o mare însemnătate teoretică este teza formulată de tov. N. S. Hrușciov cu privire la faptul că sfera de acțiune a legii dezvoltării planice, proporționale a economiei socialiste nu e limitată la fiecare țară socialistă în parte, ci se extinde asupra economiei lagărului socialist în ansamblu. Construirea sistemului economic mondial al socialismului, a făcut cu putință ca țări în trecut înapoiate din punct de vedere economic, folosind experiența acumulată de celelalte țări socialiste precum și relațiile de colaborare și întru-ajutorare, pot recupera întîrzierea lor istorică, pot ajunge la o dezvoltare apreciabilă a economiei și culturii lor. În acest fel se instaurează în toate țările comunității socialiste un ritm de dezvoltare din ce în ce mai accelerat acumulîndu-se premisele trecerii de la prima fază a comunismului la cea de a doua fază. În procesul de extindere a sferei de acțiune a legii dezvoltării planice, proporționale, un rol deosebit îl joacă ajutorul Uniunii Sovietice.

Acest aspect a fost subliniat de tov. Gh. Gheorghiu-Dej în expunerea sa cu privire la lucrările celui de-al XXI-lea Congres extraordinar al P.C.U.S. : „Sucesele obținute de țara noastră ca și de celelalte țări de democrație populară sînt înlesnite în mod deosebit de faptul că ne putem sprijini în construirea noii orînduirii sociale pe înaltul nivel de dezvoltare

atins în U.R.S.S, pe ajutorul multilateral şi frăţesc pe care Uniunea Sovietică, îndeplinind cu cinste învăţăturile lui Lenin despre rolul primului stat al muncitorilor şi ţăranilor, îl acordă ţărilor lagărului socialist".

În această privinţă lucrările Congresului au arătat încă o dată că aceasta este în primul rînd posibil datorită unităţii şi coeziunii lagărului socialist, datorită comunităţii de idei teoretice şi experienţă istorică ce caracterizează ţările în care se construieşte socialismul. Congresul constituie un moment istoric ce marchează dezvoltarea mai departe, pe o treaptă superioară, a acestei unităţi.

Raportul prezentat de tov. N. S. Hruşciov şi dezbaterile Congresului alcătuiesc pentru istorici documente de mare însemnătate teoretică şi metodologică. În aceste documente se oglindeşte modul în care se va desfăşura în anii ce urmează, construirea orînduirii comuniste fără clase. Dar, documentele ne arată în acelaşi timp şi modul în care trebuie înţeles procesul de trecere de la faza inferioară la cea superioară a socialismului. Documentele descriu desfăşurarea procesului şi în acelaşi timp dau la iveală esenţa sa istorică. Aceasta permite atît istoricilor, cît şi celorlalţi specialişti în ştiinţe sociale să pătrundă pînă în adîncurile acestui proces istoric extraordinar ce se desfăşoară sub ochii noştri.

Cercetătorii trecutului istoric al omenirii ştiu că procesele istorice obiective — care aveau pentru perioade îndelungate să schimbe faţa lumii — au scăpat în general înţelegerii contemporanilor lor. O dată cu apariţia marxism-leninismului însă lucrurile s-au schimbat radical; istoria imediată, istoria contemporană a devenit obiectul analizei ştiinţifice precise a cercetătorilor marxişti — şi procesele obiectiv-istorice au devenit inteligibile chiar în perioada desfăşurării lor. De aceea, lucrările Congresului al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S. reprezintă o nouă victorie în lanţul de victorii pe care marxism-leninismul le-a repurtat în lupta purtată pentru ca omul să înţeleagă cît mai bine istoria sa proprie. Congresul al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S a arătat că oamenii conduşi de partidul de avangardă şi înarmaţi cu învăţătura marxist-leninistă au ajuns să înţeleagă procesele istorice în chiar momentul apariţiei lor.

Astfel, vom putea spune că am fost de faţă şi am participat la construcţia unei lumi care este în fapt chintesenţa a tot ce a visat omenirea mai luminos şi mai bun.

---

15 ANI DE LA MASACRAREA LUPTĂTORILOR ANTIFASCIŞTI ÎN ÎNCHISOAREA DE LA RÎBNIŢA

SCRISOAREA TOVARĂŞULUI GH. GHEORGHIU-DEJ TRIMISĂ DIN LAGĂRUL DE LA TG. JIU *

Scrisoarea pe care o publicăm mai jos a fost scrisă de tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej—care era internat în lagărul de la Tg. Jiu—curînd după ce în lagăr a ajuns vestea asasinării bestiale de către fascişti, în închisoarea de la Rîbniţa, a 52 de deţinuţi politici antifascişti, între care se numărau activişti de frunte ai Partidului Comunist. În scrisoare, care a fost adresată unui colectiv de internaţi politici antifascişti, acest colectiv este desemnat—din motive conspirative—prin cifra „32", iar semnătura tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej prin cifra „64".

Dragă „32",

Din motive independente de voinţa mea, am fost nevoit să amîn răspunsul cuvenit celor transmise de tine. Sper că aceasta nu te-a mîhnit şi dacă întîrzierea ţi-a dat o clipă un sentiment neplăcut, te rog să mă ierţi.

De altfel, am ţinut să-ţi mulţumesc prin Chivu pentru cele ce mi-au fost înmînate, urmînd ca ulterior să-ţi răspund în scris sau verbal.

De sigur, sînt multe de spus referitor la ceea ce ne apasă pe amîndoi, ceea ce simte întregul partid şi toţi oamenii de bine, faţă de crimele, jafurile şi toate nelegiuirile săvîrşite de bestiile lui Hitler.

Fiara încolţită va mai putea face încă mult rău, dar nu va scăpa de la pieire; de aceea muşcă turbată şi fără alegere, urmărită de spectrul morţii apropiate.

---

* *Scînteia*, nr. 4474 din 17 martie 1959.

Tot ce întîlnește în calea ei, lipsit de apărare, sfîșie cu ferocitate. Astfel au căzut victime și tovarășii noștri, de care ne leagă atîtea amintiri scumpe.

Vestea cutremurătoare, adusă de singurul supraviețuitor scăpat de la mișelescul asasinat, a însemnat o grea și neașteptată lovitură pentru mine.

Noi am pierdut atîtea ființe dragi, partidul nostru niște luptători de elită. Lazăr era unul dintre aceștia.

Am petrecut cu el cei mai frumoși ani din viața noastră, am împărtășit laolaltă bucuriile și amărăciunile pe frontul închisorilor. Acolo ne-am cunoscut mai bine, în luptă s-a cimentat prietenia noastră și considerația ce o avem unul față de altul.

Pentru toți mă doare. În fiecare dintre ei păstram ceva din viața mea proprie, din viața și năzuințele noastre ale tuturor.

O clipă, steagurile partidului lui Lenin-Stalin s-au plecat îndoliate peste trupurile lor ciuruite de gloanțe asasine, iar noi cei rămași la datorie, ne plecăm cu respect în fața jertfei aduse cu atîta generozitate cauzei noastre înalte, clasei muncitoare și poporului romîn.

Partidul nostru poate fi mîndru de ei. Devotamentul lor, spiritul de sacrificiu și hotărîrea care i-au animat în cele mai grele împrejurări sînt pentru noi pilde vii, de la care nu ne vom abate niciodată.

Cu rîndurile strînse, căliți în asprimea luptei și încordînd puterile noastre, vom purta mai departe steagul partidului, pînă la înfăptuirea deplină a idealurilor care au însuflețit viața celor dispăruți.

În locul rămas gol vor veni sute și mii de noi luptători, alăturîndu-se cauzei pentru care ei au înțeles să dea jertfa supremă.

Pentru aceasta voi munci neobosit.

Este cel mai înalt omagiu ce se poate aduce unor revoluționari cu care am luptat alături.

Obiectul purtat cu demnitate de Lazăr — și retransmis ca un ultim salut — îl voi păstra ca o amintire frățească; m-a zguduit în tot ce am mai adînc omenesc.

Alături de el voi păstra și rîndurile tale, atît de adînci și frumoase, ca o caldă interpretare a simțămintelor lui Lazăr, ale tale și de asemenea ale mele.

Cele ce-ți scriu acum sînt numai o prefață la comunicarea pe care — cînd împrejurările o vor permite — o vom face împreună cu toți.

Cu prietenești salutări,

„64"

S T U D I I

INFLUENȚA PRIMEI REVOLUȚII RUSE DIN 1905-1907 ASUPRA ȚĂRĂNIMII DIN ROMÎNIA ȘI CĂILE EI DE PĂTRUNDERE LA SATE (I)*

DE

D. HUREZEANU

Prima revoluție populară din epoca imperialismului, care a zguduit timp de 3 ani, 1905—1907, Rusia țaristă a găsit un răsunet deosebit în toate straturile maselor populare din Romînia, în special ale proletariatului, țărănimii și intelectualității progresiste.

Înrîurirea revoluției burghezo-democratice din Rusia asupra mișcării muncitorești din Romînia s-a resimțit atît de puternic, de viu și de direct încît momentul izbucnirii acestui însemnat eveniment revoluționar mondial a marcat de fapt o nouă perioadă și pentru mișcarea muncitorească din țara noastră.

Rezonanța revoluției ruse printre intelectualii progresiști este concretizată prin manifestațiile de simpatie pentru Maxim Gorki, răspîndirea pieselor marelui scriitor în țara noastră, sau însuflețirea cu care unii poeți ca Barbu Lăzăreanu, N. Burlănescu-Alin aderau prin versurile lor la cele ce se petreceau în marea țară vecină. Prima revoluție rusă a găsit un ecou larg și a exercitat o influență deosebit de puternică și asupra luptei țărănimii, luptă care a avut ca încununare marea răscoală din 1907.

O dată cu activizarea cercetărilor în jurul problemelor avîntului revoluționar din Romînia la începutul secolului al XX-lea, întreprinse atît de noua noastră istoriografie cît și de istoricii de peste hotare, în primul rînd cei sovietici, s-au făcut progrese însemnate și în ceea ce privește elucidarea chestiunilor legate de influența primei revoluții ruse asupra dezvoltării mișcării revoluționare din țara noastră. Acest lucru era și firesc deoarece nu este posibil să se dezvăluie însemnătatea istorică a etapei respective fără s-o privim în ansamblul evenimentelor revoluționare

---

* Fragment dintr-o lucrare în curs de pregătire.

mondiale, rupînd-o de ele, izolînd-o de prima revoluție rusă, — principalul eveniment revoluționar de la începutul secolului al XX-lea la care se raportează toate mişcările cu caracter revoluționar din perioada dată, atunci cînd se urmăreşte a se arăta intercondiționarea şi interdependența dialectică a fenomenelor istorice pe plan mondial.

Mulțumită posibilităților de cercetare a materialului faptic s-a studiat mai amplu influența primei revoluții ruse asupra mişcării muncitoreşti din Romînia. Deşi în proporții mai restrînse, s-au pus totuşi baze temeinice şi studiului influenței revoluției burghezo-democrate din Rusia — 1905—1907 — asupra mişcării revoluționare a țărănimii romîne. Amintim în această ordine de idei studiul acad. P. Constantinescu-Iaşi, *Influența primei revoluții ruse asupra răscoalelor din 1907*. Alcătuit pe baza unui bogat material faptic, articolul pune şi rezolvă o serie de probleme legate de influența primei revoluții ruse şi de căile de pătrundere ale acesteia la sate [1].

În organul Academiei de Ştiințe a U.R.S.S. *Studii și referate ale Institutului de istorie*, nr. 9/1956 (p. 107—120), acad. Mihail Roller a publicat articolul *Revoluția rusă și avîntul mișcării țărănești din 1905-1907 în Romînia*. În articol sînt prezentate principalele date ale problemei, căile pe care le comportă studiul raporturilor dintre revoluția rusă şi răscoala țăranilor din Romînia. O contribuție la studiul chestiunii care ne interesează au adus Mihail Roller şi Victor Cherestеşiu în articolul lor *Mișcarea revoluționară din Romînia în 1905—1907* publicat în culegerea jubiliară rusă consacrată celei de-a 50-a aniversări a primei revoluții ruse [2]. Problema înrîuririi evenimentelor revoluționare din Rusia asupra mişcării țărăneşti din Romînia a preocupat şi pe V. N. Vinogradov în lucrarea sa intitulată *Răscoala țărănească din Romînia în 1907* [3], ca şi pe E. I. Spivacovschi în articolul *Avîntul mișcării muncitorești din Romînia în anii 1905 — 1906* [4] şi mai ales în lucrarea *Avîntul mișcării revoluționare din Romînia la începutul secolului XX* [5]. Autorii fac o serie de observații interesante în sprijinul cărora aduc unele date concrete, extrase într-o bună măsură din materialele documentare ruseşti, care pun în evidență influența revoluției din Rusia asupra răscoalei din 1907 a țărănimii romîne. De altfel trebuie spus că în cazul de față modul în care autorii au conceput în general tratarea temei contribuie la evidențierea înrîuririi exercitată de revoluția din 1905—1907 din Rusia asupra fenomenelor cercetate măcar în aceeaşi măsură ca şi reconstituirea unor manifestări particulare în care se reflectă această înrîurire.

---

[1] Vezi *Studii şi referate privind răscoalele țărăneşti din 1907*, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 23 50.

[2] *Pervaia russcaia revoluția 1905—1907 i mejdunarodnoe revoluționnoe dvijenie*, Moscova, 1955, Gospolitizdat, partea I, p. 483 509.

[3] V. N. Vinogradov, *Krestianskoe vosstanie 1907 goda v Rumînii*, Izd. Ak. Nauk SSSR, Moscova, 1958.

[4] E. I. Spivacovschi, *Avîntul mişcării muncitoreşti din Romînia în anii 1905—1906*, în *Studii*, nr. 3, an. 1952, p. 58 85, traducere din *Voprosî istorii*, nr. 5/1952, p. 41 67.

[5] Idem, *Podiom revoluționnovo dvijenia v Rumînii v naciale XX veka*, Moskva, Soțekghiz, 1958.

Într-adevăr, oricît de semnificative și de grăitoare ar fi amănuntele concrete legate într-un fel sau altul de influența unui eveniment revoluționar asupra unui fenomen analog din altă țară, oricît de clar și de pregnant ar apare ele ca expresie a ceea ce este esențial în această problemă, dacă le-am reduce la simple exemple ilustrative, am îngusta însăși baza de rezolvare a problemei; mai exact, am limita posibilitatea de a arăta și a înțelege de unde decurge caracterul necesar al acțiunii influenței [1]. Amănuntele concrete ne oferă material concludent că știrile despre revoluția rusă pătrundeau în țară și masele populare se arătau foarte receptive la aceste știri. Din acest fapt nu se poate încă determina capacitatea de înrîurire a lor asupra luptei țărănimii, rolul pe care l-au jucat în pregătirea și declanșarea răscoalei, într-un cuvînt, dacă penetrația ideilor cu privire la revoluție, cunoașterea faptelor de acolo, se află în raport de cauzalitate cu evenimentele petrecute în primăvara anului 1907 în Romînia (în măsura în care prima revoluție rusă, ca factor extern, a contribuit ca una din cauze la izbucnirea răscoalei țăranilor din 1907). Numai părăsind pentru o clipă domeniul faptelor concrete și adoptînd o viziune de ansamblu asupra evenimentelor de la începutul secolului al XX-lea, numai ținînd seama de faptul că răscoala țăranilor din 1907 se integrează în uriașa mișcare revoluționară care a zguduit aproape 1/3 din globul pămîntesc, —de la gurile Dunării pînă la oceanul Pacific—și că prima revoluție rusă constituie centrul acestei uriașe mișcări, domină toate marile lupte sociale și naționale din perioada respectivă, putem să punem în evidență faptul că influența implică un raport de cauzalitate între cele două fenomene istorice. Pe linia susținerii că perspectiva generală a marilor evenimente de la începutul secolului al XX-lea, racordarea lor la scara istorico-mondială oferă posibilitatea să ne orientăm și într-o problemă specială ca aceea a influenței primei revoluții ruse asupra celorlalte mișcări cu caracter revoluționar din Asia și Europa, inclusiv asupra Romîniei, ținem să facem următoarele precizări [2]: În virtutea proceselor petrecute în sistemul imperialismului mondial, în general, și în Rusia, în special, ultima nu numai că era cuprinsă, în această epocă, de adînci contradicții interne, dar devenise centrul unde se împleteau toate contradicțiile imperialismului. Ca urmare a acestui fapt ea nu numai că se găsea în fața unei revoluții populare, burghezo-democratică după caracterul său, dar devenise centrul mișcării revoluționare și al gîndirii revoluționare înaintate. Lupta eroică a proletariatului rus, energia creatoare a maselor populare din Rusia care au ridicat în toiul revoluției atîtea probleme mari și au dat o bogăție neprețuită de noi mijloace și metode de luptă, de noi principii organiza-

[1] Aceasta nu înseamnă că noi nu acordăm importanța cuvenită știrilor referitoare la modul cum pătrundea și se făcea cunoscut ecoul primei revoluții ruse la sate. Dimpotrivă, în perspectiva generală a evenimentelor, noi vom căuta, în cursul expunerii, să examinăm cît mai complet faptele legate de problema influenței ruse asupra mișcării revoluționare a țărănimii romîne.

[2] De altfel, chiar fără a urmări să demonstrăm că puterea de înrîurire a unui eveniment revoluționar asupra altuia se exercită în chip necesar, trebuie spus că luînd izolat un fenomen istoric am tăiat prin aceasta orice posibilitate de a pune problema influenței, indiferent în ce plan și sub ce aspect. Admițînd influența ca o categorie istorică reală înseamnă că am renunțat la a privi izolat fenomenele istorice.

torice și tactice, nu puteau să nu exercite o influență adîncă asupra desfășurării mișcării revoluționare din toate țările lumii. Însemnătatea istorico-mondială pe care a căpătat-o prima revoluție rusă nu este ceva întîmplător, ci decurge în mod necesar tocmai din aceea că Rusia constituia centrul mișcării revoluționare internaționale.

Pe de altă parte, paralel cu coacerea unor contradicții de clasă și social-economice de mari proporții din Rusia, care făceau din ea centrul mișcării revoluționare internaționale, a avut loc plămădirea unor profunde contradicții social-economice în alte țări. Acest lucru este cît se poate de evident mai ales în domeniul economiei agrare, unde într-o serie de țări ca Romînia, Austro-Ungaria și într-o oarecare măsură Turcia, Iran, India și China au avut loc procese al căror conținut principal amintește într-o bună măsură aceleași procese petrecute în Rusia. Cu alte cuvinte, în Romînia, Ungaria, în multe țări asiatice, situația concretă social-economică a pus în mod diferit probleme cu un conținut apropiat. Subliniind importanța istorico-mondială a mișcării revoluționare care a avut loc sub influența nemijlocită a primei revoluții ruse, Vladimir Ilici Lenin scria în 1908, în articolul său *Material inflamabil în politica mondială*: „În ultimul timp, mișcarea revoluționară din diferitele state ale Europei și Asiei se face simțită într-o măsură atît de mare, încît în fața noastră se conturează destul de limpede o etapă nouă a luptei internaționale a proletariatului și incomparabil superioară celei precedente... Fiecare țară aduce particularitățile ei prețioase, originale în torentul general, dar în fiecare țară în parte mișcarea suferă de o anumită unilateralitate..." [1].

În epoca aflată sub semnul primei revoluții ruse, Lenin a subliniat nu o dată, în lucrările sale, asemănarea problemelor și sarcinilor puse concomitent de către mersul istoriei nu numai în fața Rusiei, ci și în fața multor țări, în special acolo unde rămășițele feudale dețineau încă poziții puternice. Oprindu-se de pildă asupra concepției lui Sun-Iat-sen (conducătorul și ideologul revoluției chineze din 1911), Lenin arăta că mulțumită asemănării dintre profundele procese revoluționare din China — care au generat ideile lui Sun-Iat-sen, pe de o parte și Rusiei, pe de altă parte—„democratul chinez înaintat raționează întocmai ca cel rus" [2]. Mai departe, accentuînd ideea de mai sus, Lenin menționa deosebita semnificație socială pe care o are faptul că în cadrul curentelor de idei, născute pe terenul unor condiții obiective similare, s-a pus cu o deosebită acuitate atît în Rusia, cît și în țările asiatice „problema raportului dintre democratism și narodnicism. Aceasta — continua Lenin — este una dintre cele mai importante probleme care s-au ridicat în fața Rusiei în epoca ei revoluționară, care a început în 1905. Și nu numai în fața Rusiei, ci și a întregii Asii, după cum reiese din platforma președintelui provizoriu al republicii chineze (e vorba de Sun-Iat-sen — *D. H.*) mai ales dacă confruntăm această platformă cu desfășurarea evenimentelor revoluționare din Rusia, Turcia, Persia, China" [3]. Caracterul similar (privind lucrurile din punctul de vedere

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., 1957, p. 171, 176.
[2] *Ibidem*, vol. 18, E.S.P.L.P., 1957, p. 148.
[3] *Ibidem*, p. 149 (vezi și p. 579—581).

istorico-mondial) al proceselor revoluționare care se plămădeau atît în Rusia cît și în alte țări din Europa sau Asia și care au izbucnit la suprafața vieții sociale sub forma unor mișcări și frămîntări de mare amploare, inaugurate de prima revoluție rusă, este dezvăluit cu o remarcabilă concizie și claritate în cunoscuta formulă leninistă potrivit căreia „problemele principale ale primei revoluții ruse erau în același timp problemele principale ale revoluției internaționale" [1].

Dacă observațiile de mai sus reflectă starea reală a lucrurilor, atunci rezultă în mod implicit că în declanșarea celorlalte mișcări revoluționare din lanțul mișcărilor de la începutul secolului al XX-lea prima revoluție rusă a constituit un impuls. Nu este oare de domeniul evidenței faptul că fiind chemată să zdrobească cătușele asupririi acolo unde se concentrau în general interesele revoluționare ale societății, să dezlege ghemul contradicțiilor principale de care depindea rezolvarea tuturor celorlalte contradicții că, în sfîrșit, producînd o ruptură în veriga hotărîtoare a lanțului imperialist mondial, prima revoluție rusă a provocat o slăbire generală a celorlalte verigi, a atras după sine slăbirea coeziunii de înlănțuire a lor, a făcut și mai imperioasă înfăptuirea sarcinilor revoluționare ce se ridicau deja și reclamau să fie rezolvate în diferite țări ale lumii? În acest sens considerăm că trebuie înțelese nenumărate aprecieri ale lui Lenin după care prima revoluție rusă a marcat începutul unei ere „de uriașe furtuni mondiale" [2]. „Fără îndoială că acum am intrat într-o nouă epocă — scria Lenin în altă parte — a început o perioadă de sguduiri politice și de revoluții" [3]. Chiar din primele zile ale marii lupte începute în Rusia, Lenin a sezisat, din punctul de vedere expus mai sus, adînca semnificație a acestei lupte. „Răsturnarea țarismului în Rusia — scria el la 18 (31) ianuarie—începută eroic de clasa noastră muncitoare va fi un punct de cotitură în istoria tuturor țărilor, o ușurare a cauzei tuturor muncitorilor din toate națiunile, din toate statele, de pe toată întinderea globului pămîntesc" [4].

În acest sens s-au pronunțat și reprezentanții cei mai de seamă ai mișcării muncitorești internaționale ca de exemplu Karl Liebknecht [5], Roza Luxemburg, sau personalități marcante din lumea scrisului ca Anatole France [6], Adi Endre [7] etc.

La noi în țară, unde se acumulase mult material inflamabil, în același sens se exprimau elementele înaintate din mișcarea socialistă, dînd glas convingerii maselor de muncitori, păturilor populare exploatate. „Muncitori! — se scria într-un manifest de solidarizare cu prima revoluție rusă editat de cercul „Romînia muncitoare" — lupta tovarășilor noștri din Rusia, e lupta voastră! Triumful lor, va fi triumful vostru. Cînd proletariatul rus își zguduie cu putere lanțurile pentru a le arunca sfărîmate la

---

[1] *Istoriceskie zapiski*, nr. 49, an. 1954, p. 12.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 18, E.S.P.L.P., 1957, p. 580.
[3] *Ibidem*, vol. 9, p. 16.
[4] *Ibidem*, vol. 8, p. 36.
[5] K. Liebknecht, *Ausghevählte Reden*, Berlin, 1957, p. 84—86.
[6] A. France, *Rasskazî publițista*, Moscova-Leningrad, 1950, p. 136.
[7] *Pervaia russcaia revoluția i mejdunarodnoe revoluționnoe dvijenie*, Moscova, 1955, partea I, p. 386.

picioarele stăpînitorilor săi, el făureşte nu numai propria sa libertate ci şi pe a noastră, a tuturora" [1].

În afară de consideraţiile de ordin general pe care le-am făcut mai sus, pentru a stabili just rolul imens pe care l-a jucat influenţa revoluţiei din 1905—1907 din Rusia în pregătirea răscoalei ţărăneşti din 1907 e necesar să subliniem încă o dată specificul acestei revoluţii care constă în aceea că ,,problema centrală a revoluţiei ruse este problema agrară (problema pămîntului)" [2]. Revoluţia rusă trebuia să distrugă puternicele rămăşiţe ale sistemului bazat pe dijmă şi pe tot felul de resturi feudale care persistau încă în economia rurală a Rusiei. În revoluţia din 1905—1907, au fost atrase mase imense de ţărani, aliaţi fireşti ai proletariatului, care au pornit la luptă tocmai împotriva acelor condiţii de viaţă ce au dus şi ţărănimea romînă la o ruinare şi sărăcire nemaipomenită. Lenin sublinia că în perioada primei revoluţii ruse ţărănimea ,,a creiat o mişcare agrară incomparabil mai puternică, mai precis conturată, mai conştientă politiceşte decît cea din revoluţiile burgheze anterioare, din secolul al XIX-lea" [3]. Era firesc ca masele ţărăneşti din Romînia să reacţioneze foarte viu şi puternic la lupta vecinilor lor care trăiau în Rusia. ele considerau mişcarea ţăranilor ruşi ca semnalul propriei lor lupte.

Tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej menţiona revoluţia din 1905—1907 din Rusia ca pe unul din factorii de seamă care au contribuit la dezlănţuirea luptei ţărănimii romîne împotriva rămăşiţelor feudale în agricultură şi a dominaţiei burghezo-moşiereşti. În raportul său ţinut cu ocazia aniversării a 30 de ani de la înfiinţarea Partidului Comunist Romîn el sublinia următoarele : ,,ascuţirea contradicţiilor de clasă ca şi influenţa revoluţiei, din 1905 a aprins vîlvătaia răscoalelor ţărăneşti din 1907" [4]. Această indicaţie este foarte preţioasă întrucît ea ne atrage atenţia asupra necesităţii cercetării influenţei primei revoluţii ruse în strînsă legătură cu ascuţirea luptei de clasă la sate, cu adîncirea contradicţiilor dintre moşieri şi ţărani.

*

La sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea starea de mizerie, de ruinare şi asuprire în care se afla ţărănimea s-a înrăutăţit tot mai mult. Pentru ca să poată concura cu fermierii de peste oceane, care aduceau pe piaţa mondială cantităţi sporite de cereale, obţinute pe baze capitaliste de producţie, arendaşii şi moşierii din Romînia măreau an de an dijma şi ruşfeturile, urcau neîncetat învoielile agricole. Fenomenul era atît de izbitor încît el s-a impus atenţiei cercetătorilor vremii, care scriu, în majoritatea cazurilor, aproape uimiţi de modul rapid în care el progresa şi se generaliza. S-a căutat chiar să se determine cifric, pe bază de calcule, expresia numerică a creşterii preţului de arendă a pămîntului pe întreaga ţară, într-un răstimp de 36 ani. Potrivit unor cercetări contem-

---

[1] *Romînia muncitoare*, an. I, seria a II-a, nr. 45, 8 ianuarie 1906, p. 1.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 11, E.S.P.L.P., 1957, p. 361. Indicaţii analoage Lenin a făcut în nenumărate rînduri. Vezi de ex. vol. 13, p. 251, 416; vol. 9, p. 41.

[3] *Ibidem*, vol. 9, p. 40.

[4] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.L.P., 1955, p. 364.

porane, care nu pot fi suspectate de părtinire față de țărănime, în perioada ce a urmat reformei din 1864 moșierii au ridicat prețul de arendă al pămîntului de cel puțin 2—3 ori, deși producția la ha a rămas staționară sau chiar a scăzut" [1]. Statistica oficială publicată în 1907 sub titlul semnificativ *Creșterea arenzii pămîntului în bani și în dijmă* arată că între 1870 și 1906, pe 142 proprietăți sau 67,6% din totalul moșiilor unde s-au efectuat calcule, arenda pămîntului a crescut în proporții ce variază între 150% și 500% [2]. O anchetă agrară, întocmită pe baza unor informații culese din majoritatea regiunilor și județelor țării, dezvăluie cu limpezime accentuarea creșterii copleșitoare a arenzilor mai ales pentru ultima decadă a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea [3].

În măsura în care creștea cantitatea de grîu și porumb exportată peste graniță, pentru a mări veniturile marilor proprietari, se micșora proporțional cantitatea de cereale rămasă în țară, scădea consumul intern. Țărănimea era condamnată la lipsuri permanente. Foametea devenise un fenomen periodic care făcea adevărate ravaje în rîndul maselor țărănești. „Din cinci în cinci ani țărănimea moare de foame și-i dăm porumb ca să trăiască de azi pe mîine, iar din 20 în 20 de ani țăranii se răscoală și noi îi împușcăm pe unii pentru ca să-i ținem în frîu pe ceilalți"[4].

Deosebit de dureros s-a răsfrînt asupra țărănimii foametea din anul 1899 și mai ales cea din 1904—1905 care era agravată și mai mult de seceta ce a bîntuit puternic în această perioadă pe aproape întreg cuprinsul țării. Aprovizionarea țărănimii cu porumb de către stat nu acoperea nici 1/5 din nevoile reale ale acesteia [5]. Prețul porumbului se urca în mod vertiginos, mai ales în urma faptului că o serie întreagă de speculanți făceau afaceri veroase pe seama suferinței poporului. Chiar din declarațiile ministrului agriculturii, Ion Lahovari, reiese că în primăvara anului 1905 prețurile cerealelor au crescut cu peste 200%, iar prețul furajelor s-a triplat [6].

Împrumuturile fabuloase pe care statul le contracta în străinătate, starea proastă a finanțelor, agravată și mai mult de cheltuielile ce se făceau în vederea pregătirii pentru jubileul din 1906 și a cheltuielilor pentru armată, apăsau de asemenea împovărător pe umerii maselor populare, ale muncitorilor și țăranilor. Foarte grăitoare pentru greutățile financiare în care se afla bugetul țării este faptul că în 1907, 38% din cheltuielile publice constituiau dobînzile și anuitățile ce trebuiau plătite pentru datorii. Fiecare cetățean avea de plătit cîte 220 lei pe cînd în Rusia, care era departe de a excela în această privință, datoria nu se ridica decît pînă la 144 lei [2]. Statul storcea ultima vlagă din țărănimea ruinată prin tot felul de impo-

[1] Vezi de exemplu : *Creșterea arenzii pămîntului în bani și în dijmă*, Buc., 1907, p. I—IX; N. Paplica, *Studii asupra învoielilor agricole*, Buc., 1916, p. 98; Th. C. Aslan, *Politica agrară a Romîniei*, Buc., 1909, p. 218.

[2] *Creșterea arenzii pămîntului în bani și în dijmă*, Buc., 1907, p. IV.

[3] Vezi: G. D. Scraba, *Condițiile de existență ale țăranului romîn*, Buc., 1906.

[4] Virgil Arion, *Pagini din timpul răscoalelor țărănești*, Vălenii de Munte, 1912, p. 11.

[5] Faptul este recunoscut de înseși cercurile oficiale de atunci. Vezi *Dezbaterile Adunării deputaților*, 1904 1905, p. 16—28.

[6] *Dezbaterile Adunării deputaților*, 1904/1905, p. 710.

[7] *Romînia muncitoare*, 20—27 mai 1907.

zite şi taxe financiare. Astfel în anul 1905, sub pretextul ajutorării ţărănimii în caz de secetă, guvernul a impus taxa de 5 lei pentru crearea aşa-zisului fond cerealier de rezervă. Ea a umplut masele ţărăneşti de mînie şi indignare, cu atît mai mult, cu cît sumele stoarse de pe spinarea ţăranilor erau destinate nu atît pentru ajutorarea sinistraţilor, ci menite să contribuie la organizarea serbărilor cu ocazia jubileului din 1906 al cărui caracter de operetă şi ieftină poleială sclipitoare contrasta izbitor cu realitatea tristă şi îngrijorătoare. Pe lîngă aceasta, statul a găsit cu cale, cu ocazia recensămîntului fiscal, să menţină şi chiar să sporească uneori decalajul enorm dintre impozitul agricol perceput de pe loturile ţărăneşti şi proprietăţile moşierilor. „Toată lumea de la un capăt la altul al ţării, — recunoştea un ziar burghez al vremii — ţipă de pe urma faimoaselor comisii de recensămînt"[1].

În mase creştea nemulţumirea şi protestul împotriva abuzurilor organelor fiscale şi a aparatului administrativ, corupt şi venal. Relaţiile dintre moşieri şi ţărani erau extrem de încordate. Ţăranii se găseau în stare de permanentă frămîntare, ura lor împotriva moşierilor şi arendaşilor nu cunoştea margini. Între anii 1905—1906, premergători răscoalei din 1907, izbucnesc din ce în ce mai des acţiuni de împotrivire şi frămîntări ţărăneşti. Un şir întreg de mişcări, deşi răzleţe, se manifestau aproape în toate judeţele tinzînd să se generalizeze, cu atît mai mult, cu cît ne apropiem de anul 1907.

Accentuarea crizei agrare din economia rurală, ascuţirea contradicţiilor de clasă de la oraşe şi sate, încordarea situaţiei interne care a avut loc în această perioadă în Romînia au creat condiţii deosebit de favorabile, care au permis ca influenţa primei revoluţii ruse să se propage repede şi cu intensitate în sînul maselor populare romîneşti, să trezească la luptă pături tot mai largi de muncitori şi ţărani. Revoluţia din 1905—1907 din Rusia a găsit un teren fertil unde a putut să lase urme adînci. Un călător romîn, care se afla în timpul revoluţiei în Rusia, a fost frapat nu numai de similitudinea condiţiilor social-economice din cele două ţări, în special în ceea ce priveşte relaţiile agrare, dar şi natura preocupărilor şi specificul problemelor care frămîntau spiritele în ambele state. „Şi apoi, trăind în Rusia — scria el — priviţi spectacolul luptelor de aici, e un cîmp enorm de frămîntări sociale, de zbuciumări economice, de tendinţe opuse. Şi priviţi la noi. E aceeaşi epopee, aceeaşi cîntare. Deşi 40 de ani de constituţie au bătut în ceasurile vieţii noastre politice, aceleaşi reforme se cer şi la noi ca şi în Rusia, şi ţara noastră ca şi colosul imperiu se arde în vîltoarea aceloraşi nevoi. Aceiaşi ţărani lipsiţi de pămînt, goi în casele lor de lemn sau de lut, lihniţi de foame, roşi de boale... Iar alături de mizerie înfloreşte bogăţia neştiutoare. Risipă şi desfrîu. Iar toată oblăduirea împănată de slujbaşi. O sete de viaţă strălucitoare, goală, neactivă, o sete de zgomot, de reuşită uşoară şi de bun nedobîndit cu dreptate. Aşa şi aci, în marea Rusie, aşa şi acolo, pe marginile Dunării"[2]. Evenimentele neobişnuite ce se petreceau în Rusia erau urmărite cu avi-

---

[1] *Voinţa naţională*, 12 octombrie, 1905, p. 3.
[2] *Opinia*, 2 ianuarie 1904.

ditate febrilă de către țărănimea romînă. În masele de truditori ai satelor circulau încă de la începutul revoluției ruse, tot felul de zvonuri, de știri, mai mult sau mai puțin exacte, despre cele întîmplate peste hotare.

Cu toate că presa nu avea o răspîndire largă în lumea satelor existau totuși căi multiple care creau posibilitatea unei anumite informări cu privire la evenimentele revoluționare din Rusia. De altfel trebuie subliniat că în perioada respectivă — în special în toiul răscoalei din 1907 — interesul pentru ziare s-a mărit considerabil. Autoritățile raportau că țăranii cumpără ziare care se citesc cu glas tare prin sate. De aceea, foarte mulți prefecți comunicau Ministerului de Interne că trebuie adoptată neapărat o măsură care să interzică pătrunderea știrilor din presă la sate. Prefectul județului Tecuci a și dispus de exemplu, „ca niciun ziar să nu mai ajungă în mîinile țăranilor” [1]. Procurorul tribunalului din Dîmbovița se opunea de asemenea cu tărie împotriva difuzării presei printre țărani [2]. În ciuda acestor piedici țărănimea avea totuși cunoștință de cele relatate în ziare și foarte semnificativ este faptul că tocmai veștile care erau într-un fel sau altul legate de evenimentele revoluționare din Rusia rețineau atenția sătenilor. Astfel, în comunele din județele Vlașca și Teleorman țăranii au lipit pe cartoane un articol din care au subliniat următoarele rînduri: „trebuie făcut ceva ca în Rusia, trebuie o schimbare desăvîrșită, trebuie cu focul roșu ars totul și toate, trebuie o viață nouă, căci numai astfel vom putea cere dreptul de a exista și de a fi un popor de sine stătător” [3]. Un corespondent al ziarului *Russcoe Slovo* relata că el a rămas uimit de interesul pe care țăranii îl manifestau pentru ceea ce se petrece în Rusia și de mulțimea informațiilor pe care le posedă despre evenimentele de acolo. „Aceia cu care eu am discutat — sublinia corespondentul — sînt bine informați despre evenimentele noastre, cu toate că îi interesează numai rezolvarea problemei agrare. Vor da oare pămînt țăranilor în Rusia? Numai această problemă îi frămînta” [4]. La întrebarea corespondentului de unde știu atîtea lucruri despre Rusia un țăran mai isteț i-a răspuns, prin intermediul traducătorului. „Pămîntul e plin de zvonuri. La noi oamenii știutori de carte citesc ziarele care de doi ani încoace scriu mereu despre Rusia” [5]. În același sens se exprima și corespondentul ziarului *Odesskie novosti*. El arăta că în convorbirile pe care le-a avut cu țăranii din Romînia ultimii păreau bine informați despre revoltele din Rusia [6]. (Cuvîntul revoltă este transcris direct din limba romînă și apoi i se dă traducerea rusă). Organul german *Deutsche Orient Korespondenz*, care apărea la Berlin, considera că presa a jucat un rol însemnat în răspîndirea știrilor cu privire la revoluția rusă printre populația satelor. Chiar dacă gazetele pătrundeau la sate în proporții foarte limitate și nu puteau fi citite decît de un număr restrîns de țărani se acumula totuși cu timpul un minimum de cunoștințe, fie ele cît de rudimentare și impre-

---

1 *Răscoala țăranilor din 1907*, Documente, vol. I, p. 188.
2 *Ibidem*, p. 373.
3 *Patriotul*, Buc., 9 aprilie, 1907.
4 *Russcoe Slovo*, 1 (14) aprilie 1907, p. 4.
5 *Ibidem*.
6 *Odesskie novosti*, 29 martie 1907.

cise, despre mişcarea revoluţionară din Rusia şi lupta ţăranilor de acolo pentru pămînt. „Răspîndirea la sate a ştirilor ţărăneşti din Rusia — scria ziarul la numai cîtva timp după înăbuşirea răscoalei din 1907 — a avut loc, atît de-a dreptul de la satele de peste Prut, cît şi prin ziarele răspîndite la sate, care publicau toate amănuntele în privinţa mişcării ţărăneşti din Rusia" [1]. Referindu-se la căile de pătrundere ale ecoului primei revoluţii ruse la sate ziarul *Prezentul* sublinia rolul pe care l-a jucat presa. „Chiar dacă n-am căuta decît telegramele cu dări de seamă asupra revoluţiei din Rusia şi le-am reciti azi, am vedea că vreme de cîţiva ani de cînd imperiul vecin e zguduit de turburările lăuntrice, *puţinii noştri ţărani ştiutori de carte au căpătat prin ziare o excelentă educaţie revoluţionară*" [2]. O puternică impresie trebuie să le fi lăsat ţăranilor din Romînia — după părerea ziarului — ştirile cu privire la mişcările ţărăneşti şi cele referitoare la discutarea problemei agrare în Dumă [3].

Trebuie spus că în publicistica vremii şi în unele lucrări speciale au apărut ştiri potrivit cărora în satele romîneşti s-ar fi descoperit chiar unele tipărituri ruseşti cu un conţinut revoluţionar. Sursele informative dau indicaţii exacte despre ce gen de tipărituri este vorba; cu toate acestea, veracitatea referirilor trebuie privită cu multă circumspecţie. Se pare că elementul senzaţional nu a jucat aici ultimul rol. Dacă ştirile ar fi fost confirmate ele ar fi fost reluate ulterior şi de către alte organe şi amplu comentate. În afară de aceasta, ridică rezerve serioase însăşi concepţia ziarelor respective despre ceea ce înseamnă tipăritură revoluţionară. Fondul celor relatate de către organele de presă este fantezist şi enigmatic. Faptul că asemenea problemă intră totuşi în sfera de preocupări a opiniei publice este simptomatic. Gazeta ţăranilor relata de pildă, încă de la începutul anului 1904, că prin unele judeţe din Moldova circulă poezii răspîndite de emisari ruşi. „Prin acele poezii — sublinia ziarul — se spune

---

[1] *Voinţa naţională*, 17/30 aprilie 1907, p. 1.

[2] *Prezentul*, 27 martie 1907.

[3] *Ibidem*. Convocarea Dumei în Rusia ţaristă şi discuţiile purtate în jurul problemei agrare au trezit un interes viu în rîndurile opiniei publice romîneşti. Ziarul *Opinia* scria în noiembrie 1906 relativ la aceasta următoarele: „Mai mult decît oricînd ne interesează ce se pune la cale pentru ameliorarea situaţiei lucrătorilor şi sătenilor din marele imperiu moscovit — aceasta pe de o parte spre a vedea cum evoluează situaţia economică şi socială în Rusia şi apoi pentru marea influenţă ce o poate exercita şi asupra noastră" (*Opinia*, 19 decembrie 1906, p. 2). În revista *Săptămîna*, publicistul Gh. Panu arăta că în eventualitatea pătrunderii unor ţărani în parlamentul romîn, cu siguranţă că vor cere pămîntul care aparţine marilor proprietari. — El arata că în această privinţă este deja creat un precedent. „Ţăranii deputaţi din Dumă, n-au cerut acest lucru?" — întreba autorul. (*Săptămîna*, 2 mai 1907, p. 353). Nu trebuie să exagerăm posibilitatea ţăranilor din Romînia de a se orienta în problemele vieţii politice din Rusia. O imagine vagă despre existenţa Dumei şi despre dezbaterile cu privire la problema agrară în acest for se poate ca ţăranii să fi avut. Unele organe de presă ruseşti — e drept împinse nu numai de dorinţa de a stabili adevărul, ci căutînd să demonstreze anumite idei cărora le slujeau, considerau că ţăranii romîni erau la curent cu lucrările Dumei şi se arătau foarte receptivi la cele discutate acolo, exagerînd chiar rezultatele lucrărilor pînă la admiterea ideii că pămîntul deja s-a împărţit în Rusia pe baza hotărîrilor luate de Dumă. „Ţăranii moldoveni — scria ziarul Kievlianin — erau convinşi că împărţirea pămîntului la ţărani este la noi o problemă deja rezolvată şi în această privinţă cel mai convingător argument pentru ei erau „discursurile agrare" ale fracţiunii revoluţionare în prima Dumă şi următoarele" (*Novoe vremea*, 1907, 15/28 martie 1907).

că țăranii chiamă pe împăratul rusesc ca să scape țara de nemți, făcînd aluzie la rege și familia sa" [1]. Gazeta arăta în continuare, pe un ton de neliniște, că asemenea versuri poartă în sine germenii unor tendințe sedițioase care nu trebuie subapreciate. Conținutul știrii este însă atît de departe de adevăratele preocupări ale revoluționarilor ruși încît el poate fi mai degrabă atribuit spiritului de inventivitate al redacției. Ziarul *Prietenul poporului* menționa că un medic din Iași are legătură cu anumite cercuri din Rusia „cărora le înlesnește introducerea de manifeste în țară spre a le distribui sătenilor" [2]. Cu puțin înainte de apariția relatării din presă, medicul ar fi primit o ladă de manifeste, care a fost sechestrată cu ocazia unei percheziții efectuată de organele polițienești la domiciliul său. Autoritățile au dispus, în urma acestei percheziții, destituirea medicului din postul pe care-l ocupa [3]. Radu Rosetti menționa, de asemenea, că în timpul răscoalei ar fi circulat, mai cu seamă prin părțile Moldovei, manifeste incendiare provenite din Rusia. „Propaganda revoluționară printre țărani în Rusia este opera unor societăți organizate, care lucrează în chip metodic cu scrisul și cu graiul. Numai cine n-a voit să vadă, n-a văzut la noi unele manuscrise tipărite în Basarabia, cu caractere chirilice, toate chemînd pe țărani la lupta pentru a cuceri pămînt. Ele au circulat mai cu seamă în județele Iași, Vaslui și Fălciu, dar au ajuns pînă în București" [4]. Ziarul *Conservatorul* semnala în noiembrie 1904 că un oarecare Buzdugan, funcționar cu domiciliul în Galați „stă în relațiune văzută și strînsă cu un comitet nihilist din Rusia de la care primește broșuri pentru propagandă revoluționară" [5]. Partea cea mai mare din exemplarele trimise, potrivit relatărilor ziarului, Buzdugan o expedia apoi în Rusia [6].

---

[1] *Gazeta țăranilor*, 8 februarie 1904.
[2] *Prietenul poporului*, ... martie 1907.
[3] *Ibidem.*
[4] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, Buc., 1907, p. 605.
[5] *Conservatorul*, 14/27 noiembrie 1904.
[6] *Ibidem.* După cum se știe Romînia era o veche cale de tranzit a literaturii revoluționare ruse. Sînt suficiente indicii că și în timpul revoluției burghezo-democratice ruse în Romînia existau centre prin care se trecea nu numai literatura ilegală, dar și armament și muniții pentru insurgenți. În articolul din *Conservatorul*, amintit mai sus, se făceau următoarele precizări cu privire la oficiul de intermediar pe care-l îndeplinea Buzdugan. „... D-sa primește din Geneva cărți nihiliste, d-sa îngrijește de aceste cărți să treacă în Rusia prin punctul Oancea, deci domnia sa slujește drept un intermediar între comitetul revoluționar cu reședința în Elveția și revoluționarii din Rusia" (*Ibidem*). În încheiere ziarul *Conservatorul* se simțea dator să atragă atenția ce impresie pot lăsa astfel de fapte petrecute în Romînia asupra ambasadorului Rusiei la București, cînd este știut că „guvernul rusesc se găsește angajat într-o luptă crîncenă cu partidul revoluționar dinăuntru" (*Ibidem*). În special unii medici din județul Iași erau atrași în activitatea menită să asigure trecerea literaturii considerată ca subversivă. Exista în acest sens o adevărată rețea de legătură între acești medici și organele corespunzătoare rusești din străinătate. Ziarul *Adevărul* relata că unul dintre cei mai destoinici medici rurali ai județului a fost destituit din funcție pentru că primise „cărți rusești, oprite în Rusia" cu obligația de a trece o parte din ele peste graniță (*Adevarul*, 28 februarie 1904). Nu mult după destituirea doctorului despre care e vorba mai sus a fost revocat de către autorități încă un medic, suspectat de asemenea de legături nepermise cu cercurile revoluționare rusești. În urma percheziției efectuate la domiciliul acestuia s-au găsit, printre alte scrieri, și Evangheliile lui Tolstoi, carte considerată de autocrația țaristă ca periculoasă. „Aceste cărți — declara medicul suspectat unui corespondent al ziarului Adevărul — au fost aduse din Svitzera (Elveția — *D. H.*) de

Un factor însemnat care a contribuit la răspîndirea largă a știrilor despre revoluția rusă a fost populația slavă, mai ales rusă și ucraineană de pe teritoriul țării noastre. Lupta eroică a maselor populare din Rusia a activizat pe locuitorii ruși din Romînia, stîrnind în păturile cele mai largi ale acestora o stare de permanentă frămîntare și agitație. Rapoartele prefecților din acea vreme semnalează nu numai participarea populației slave la acțiunile revoluționare ale țărănimii romîne, dar stăruie în mod deosebit asupra atitudinii dîrze a răsculaților ruși, lipoveni sau ucraineni. Prefectul Văsescu comunica Ministerului de Interne la 7 martie 1907 că în ciocnirile pe care armata le-a avut cu răsculații în orașul Botoșani, lipovenii „au avut o atitudine foarte ostilă în tot timpul și instigau pe revoltați cu cuvintele : Înainte că vin rușii... au să vă scutească de biruri

---

catre un tînar care terminase studiile acolo, pentru cîțiva pricteni din Romînia, care se ocupă cu literatura rusă" (*Adevărul*, 28. februarie 1904). Judecînd după faptul că printre cărțile confiscate figurau nu numai opere literare, putem presupune că nici „prietenii din Romînia" nu se limitau la preocupări strict literare. Un alt medic a fost înlăturat de autorități pentru motivul ca intrase în legătură cu organizațiile revoluționare rusești și le înlesnea trecerea literaturii. Ziarul *Adevărul* îl caracteriza pe acesta ca un element valoros „fost asistent al d-rului Babeș" (*Adevărul*, 28 februarie 1904, p. 1).

Oficialitățile burgheziei și moșierimii romînești susțineau interesele guvernului țarist. Astfel, primul ministru Sturdza ținea să asigure pe Giers, ambasadorul Rusiei la București că pentru perioada 1903—1904, va lua toate măsurile pentru a împiedica trecerea literaturii revoluționare în Rusia prin centrele din Romînia (Vezi Acad. R.P.R., *Mss.*, fond. Sturdza, Mapa 12, Corespondență din 19 ianuarie 1904). Răspunsul lui Sturdza venea în urma unei întîmpinări în acest sens din partea ambasadorului rus la București și se înțelegea că ultimul făcea intervenția determinat fiind de temeiuri reale.

De altfel, primul ministru liberal se achita de promisiunea făcută ambasadorului rus cu un zel socotit jignitor pînă și pentru unele cercuri liberale. Ziarul *Adevărul* a descris în coloanele sale o adevărată campanie împotriva atitudinii slugarnice a lui D. A. Sturdza, care se complăcea în rolul de agent și complice al ohranei țariste. „Dl. Sturdza — se scria în unul din numerele ziarului — mînjește demnitatea statului și ofensează sentimentele liberale ale poporului nostru cînd se supune la dispoziția agenților secțiunii a III-a de pe lîngă legațiunea rusească" (*Adevărul*, joi 29 ianuarie 1904, p. 1). Funcționarii vamei opreau la graniță orice publicație considerată periculoasă din punctul de vedere al ohranei țariste. Astfel în numărul din 18 februarie 1904 ziarul *Adevărul* scria : „La granița romînească, la Burdujeni, scrieri ca Evangheliile genialului Lew Tolstoi, adresate unor cugetători ca Bogdan Petriceicu-Hasdeu, sînt confiscate și vameșul nu se sfiește a declara că e ordin de la ministru". Relatarea de față a ziarului *Adevărul* prezintă interes nu numai pentru că dezvăluie deplina complicitate dintre autoritățile romîne și rusești în urmărirea oricăror manifestări cu caracter revoluționar, dar poate servi ca o mărturie în plus a legăturilor dintre marele scriitor rus și personalitățile științifice marcante din Romînia. În alt număr, ziarul menționa că la insistențele legației rusești s-au confiscat de către autoritățile romîne unele „colete poștale cu publicațiuni care ar fi trebuit să treacă în Rusia și pe care le acuză de primejdioase ordinei interne a imperiului" (*Adevărul*, 29 ianuarie 1904).

În ceea ce privește transportul de arme prin Romînia găsim că nu e lipsit de interes următorul document : La începutul anului 1906 Ministerul de Război trimitea către Ministerul Justiției o adresă prin care atrăgea atenția să se ia măsuri riguroase împotriva lui Costache Burlăcioiu la domiciliul căruia s-a găsit un sac în care erau revolvere și peste 600 de cartușe destinate pentru Rusia. „Corpul 2 armată cu raportul nr. 34 373/905 — se scria în adresă — ne arată că grănicerii de la pichetul Sculeni făcînd percheziție la domiciliul locuitorului Costache A. Burlăcioiu, din acea comună au găsit sub patul său un sac pecetluit și bine legat pe care desfăcîndu-l au văzut că conține ceai iar în mijlocul ceaiului erau ascunse revolvere și 600 cartușe. Acest sac, după cum declară contrabandistul, era destinat pentru a fi trecut în Rusia. ... Aducînd aceasta la cunoștința d-voastră avem onoare a vă ruga să binevoiți a dispune să se cerceteze cazul". (Arhivele Statului Iași, Fond Curtea de Apel, 1906, nr. 180, f. 5).

și au să vă dea pămînt" [1]. În mișcările care au avut loc la Tîrgul Frumos din județul Iași lipovenii au fost de asemenea foarte activi. Un raport îi caracteriza ca „cei mai agresivi, lovind cu parii în cai și cavalerie" [2].

În rîndurile rezerviștilor lipoveni care fuseseră concentrați la Tulcea pentru înăbușirea răscoalelor au izbucnit de asemenea agitații puternice. Autoritățile locale comunicau alarmate Ministerului de Război că „lipovenii și rușii din acest oraș care primiseră ordin de mobilizare s-au adunat in număr mare pe strada principală vociferînd și declarînd că refuză de a se supune ordinului primit" [3].

Mișcările populației ruse de pe teritoriul țării noastre nu s-au potolit nici după iureșul răscoalei din anul 1907. Un raport al jandarmeriei județului Dorohoi din 19 noiembrie 1907 arăta că „spiritele locuitorilor de prin unele comune ale jud. Dorohoi sînt agitate și anume acolo unde elementul străin predomină, mai cu seamă cel rus" [4]. După toate probabilitățile, posibilitățile de informare a populației rusești din Romînia despre evenimentele revoluționare din Rusia erau mai mari decît posibilitățile maselor romînești, de aceleași condiții, avînd în vedere accesibilitatea limbii și interesul sporit față de conaționalii lor. Un corespondent al ziarului *Bessarabskaia jizni* arăta că mulți dintre rușii de naționalitate care trăiesc în Romînia „așteaptă victoria poporului rus pentru a se întoarce în țara natală" [5].

În perioada creșterii avîntului revoluționar al țărănimii ideile primei revoluții ruse erau propagate și de către refugiații politici ruși care se aflau pe teritoriul țării noastre. Trebuie subliniat că o dată cu desfășurarea revoluției de la 1905—1907 din Rusia s-au refugiat în țara noastră, din motive și în împrejurări diferite o mulțime de elemente urmărite de către autoritățile țariste. Printre refugiații politici se numărau dezertori din războiul ruso-janonez, revoluționari care au pătruns clandestin în Romînia, studenți etc. [6].

---

[1] *Răscoala țăranilor din 1907*, vol. I, p. 26.

[2] *Ibidem*, vol. III, p. 39.

[3] *Ibidem*, vol. I, p. 643—644.

[4] *Ibidem*, p. 114.

[5] *Bessarabscaia jizni*, 25 martie 1907, p. 2.

[6] Într-un comentariu pe marginea celor 3 dosare de corespondență și materiale din perioada 1905—1909 privitoare la potemkiniști, Traian Udrea arăta că în ordinele de urmărire ale siguranței erau menționați fugari „numeroși alți cetățeni ruși refugiați pe teritoriul Romîniei pe care autoritățile îi socoteau ca făcînd parte din rîndurile potemkiniștilor" (*Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R.*, nr. 2/1956). De altfel chiar o adresă specială trimisă de direcția siguranței către prefecturile județelor sublinia prezența a numeroși refugiați din Rusia trecuți clandestin în Romînia (Vezi *ibidem*, p. 127).
cînd s-a încuviințat ca potemkiniștii să locuiască în țară fără acte de călătorie, o mulțime de indivizi fugiți din Rusia la noi pe sub ascuns, din diferite împrejurări, se dau drept potemkiniști și obțin, pe baza acestei simple declarații notificări (bilete de rămînere în țară — *D. H.*) conform dispoziției „jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 671, din 23 mai 1907" (*Ibidem*, p. 127).

O telegramă expediată din Vaslui pe data de 18 martie 1907 procurorului general de pe lîngă Curtea de apel Iași, Leonescu, semnala prezența unui refugiat din Basarabia, Neculai Lachi. Fiind socotit un element suspect el „a fost trimis de prefectura locală siguranței București" (Arh. St. Iași, Parchetul Vaslui, 1907, Dos. 86, f. 106). Ziarul *Evenimentul* anunța că „s-a autorizat șederea în țară a unui soldat dezertor din Nifliatzki (Rusia) care a fost prins vagabondînd prin localitate" (e vorba de orașul Iași — *D. H.*). (*Evenimentul*, 21 februarie 1907, p. 2).

Un rol deosebit în propaganda ideilor primei revoluții ruse în sînul maselor populare le-a revenit eroicilor marinari de pe vasul Potemkin, care, după cum se știe, au trebuit să debarce în Romînia. Echipajul crucișătorului era el însuși o părticică vie a grandioasei revoluții populare din Rusia. Activitatea nemijlocită a marinarilor de pe Potemkin în rîndul maselor populare romînești, legăturile și mai ales participarea directă a marinarilor la evenimentele revoluționare din Romînia trebuie considerate ca formele cele mai vii de manifestare a influenței primei revoluții ruse asupra țării noastre.

În cele ce urmează nu ne propunem să studiem în ansamblu toate laturile legate de activitatea potemkiniștilor pe teritoriul Patriei noastre deoarece aceasta depășește cadrul problemei care ne interesează. Tema ar merita un studiu aparte și pe această linie s-au făcut deja progrese certe [1]. În funcție de subiectul tratat noi vom încerca să răspundem la următoarele chestiuni : *a*) dacă au trăit sau nu potemkiniști la sate, printre

---

În arhiva prefecturii fostului județ Dorohoi, învecinat cu Rusia, s-au păstrat materiale cu documentație amănunțită consacrate străinilor care treceau granița ilegal. Așa de pildă, în februarie 1907 a trecut frontiera soldatul Andrei Krasnîi, care nu a putut suporta viața de cazarmă și maltratările superiorilor (Vezi : Cernovițkii oblastnoi gosudarstvennîi arhiv, Fond 32, delo 4178 list 56, cf. V. N. Vinogradov, Krestianskoe vosstanie 1907 goda v Rumînii, disertație susținută la Institutul de istorie al Acad. de științe al U.R.S.S., Moscova, 1956, p. 157). Puțin timp după aceea au fost prinse și alte persoane venite din Rusia în Romînia. În motivarea reținerii lor se specifica că ele au dus o activitate subversivă împotriva statului Romîn (Cernovițkii oblastnoi gos. arhiv, Fond. 32, 4181 list 81, cf. V. N. Vinogradov, *op. cit.*, p. 157).

Aproximativ în aceeași perioadă au fost expulzați din Romînia supușii ruși Constantin Cimpoi, Iosif Teitelbaum, Ivan Prutianu și Ivan Cojocaru suspectați ca periculoși ordinei publice. (C.G.O.A. Fond 32, delo 4181, list 58; 71, 48, cf. V. N. Vinogradov, *op. cit*,, p.157). Despre prezența cîtorva studenți ruși pe teritoriul țării noastre în timpul răscoalei din 1907 există numeroase mărturii documentare, atît romînești cît și rusești. Ziarul *Bessarabskaia jizni* caracteriza astfel activitatea acestor studenți în timpul evenimentelor din 1907. „Salvîndu-se de urmărirea guvernului și a constituției sprijinită de curțile marțiale ei pot să semene sămînța iubirii și a adevărului, să răspîndească principiile egalității, înfrățirii și libertății iar nu ideile sumanelor negre ale dușmanului poporului rus, Crușevan" (*Bessarabskaia jizni*, 25 martie 1907). Deosebit de prețioase sînt mărturiile din presa vremii în care se indică cu certitudine trecerea peste Prut a unor revoluționari de profesie, sau persoane apropiate de cercurile revoluționare. Un medic din Iași arăta în acesată privință că a făcut senzație știrea relatată de ziarele locale „că acum de curînd (la sfîrșitul lui februarie 1904 — *D. H.*) ar fi trecut niște revoluționari ruși prin Iași" (*Adevarul*, 1 martie 1904). Amănunte mișcătoare pentru latura umană a lucrurilor și elocvente pentru modul cum se efectua trecerea graniței conține o relatare a ziarului *Romînia muncitoare* în care se descrie cum au reușit să ajungă în Romînia două soții de potemkiniști. Împreună cu copiii pe care îi aveau, cele două femei au pornit din ținuturile îndepărtate ale Rusiei, înfruntînd toate greutățile necunoscutului, în căutarea soților surghiuniți. „Venind la Prut — scria zirul *Romînia muncitoare* — au stat 22 zile ascunse, căci poliția rusească le urmărea. Și într-o noapte cu ploaie și furtună s-au pus de au tăiat la papură și au făcut o plută și cu ea au trecut în Romînia fără pașaport și fără ajutorul cuiva" *Romînia muncitoare*, 19 26 aug. 1907. Agenții siguranței țariste stabiliți în Romînia organizaseră „un serviciu special pentru a supraveghia... pe revoluționarii ruși care eventual ar veni pe aci (adică prin Romînia, — *D. H.*). (*Adevărul*, 27 februarie 1904).

[1] Vezi în această privință : E. I. Spivacovschi, *Avîntul mișcării muncitorești din Romînia în anii 1905—1906*, în *Studii*, 1952, nr. 3, p. 58—85 traducere din *Voprosî Istorii*, nr. 5/1952, p 41 67. Idem, Studiu introductiv la culegerea de amintiri *Revoluționnoe dvijenie vcernomosskom flote*, Vospomineania i pisma 1956 ; Idem, *Podiom revoluționnovo dvijenia v Rumînii v naciale XX veka*, Moscova, 1958 ; Titu Georgescu și Gavril Marcu, *Potemkiniștii în Romînia*, (studiu introductiv), Buc., 1955.

ţărani ; *b*) dacă ei au participat nemijlocit la mişcările ţărăneşti, şi, în sfîrşit *c*) dacă există sau nu mărturii indubitabile despre propaganda revoluţionară a potemkiniştilor în lumea satelor noastre. Mulţumită publicării în Uniunea Sovietică în anul 1956 a unei valoroase culegeri de amintiri şi scrisori aparţinînd potemkiniştilor şi apariţiei unei culegeri similare în Romînia, în 1955, rezolvarea chestiunilor amintite a progresat foarte mult ; s-au dezvăluit o serie întreagă de aspecte din viaţa şi activitatea potemkiniştilor pe teritoriul ţării noastre, cunoscută pînă atunci episodic şi lacunar.

După debarcarea numerosului echipaj de 780 de marinari în portul Constanţa, majoritatea potemkiniştilor s-au stabilit în diferitele oraşe ale ţării ca : Brăila, Galaţi, Constanţa, Bîrlad, Botoşani, Buzău, Dorohoi, Focşani, Huşi, Iaşi, Mangalia, Roman, Tulcea, Vaslui [1].

Grupul cel mai numeros — de 80—90 potemkinişti — se stabilise în Valea Prahovei. În Bucureşti a fost trimis un număr foarte mic de marinari.

Pe lîngă marinarii aşezaţi la oraşe şi în centrele industriale un număr însemnat de potemkinişti s-au dus să lucreze la ţară, în gospodăriile moşierilor sau marilor arendaşi. Fie că necesităţile economice ale gospodăriilor nu reclamau multe braţe calificate, aşa cum erau potemkiniştii, fie că marii proprietari aveau rezerve faţă de asemenea elemente de „dezordine", în orice caz, de obicei se angajau pe o moşie un număr restrîns de potemkinişti, cîte 2—3 pînă la 10 inşi. De altfel ziarul *Secolul* arată deschis că marii proprietari au destule motive să fie neliniştiţi în legătură cu pătrunderea la sate a potemkiniştilor, aceşti purtători ai „duhului răzvrătirii", care pot atît de uşor să influenţeze pe „încrezătorii" noştri ţărani. „E groaznic să vezi cum preşedintele Consiliului de Miniştri, Gh. Gr. Cantacuzino, trimite în satele romîneşti marinarii ruşi răzvrătiţi care pot să submineze atît de uşor, printre ţăranii noştri încrezători şi naivi, autoritatea puterii supreme, sădind în ei sămînţa ideilor dăunătoare" [2]. Prezenţa potemkiniştilor la sate era apreciată de gazetă ca un pericol naţional, neîndoios şi permanent. În urma tratamentului prost şi a salariului scăzut mulţi potemkinişti, nemulţumiţi de condiţiile de viaţă în care erau puşi să lucreze, peregrinau dintr-un loc în altul. Se întîlnesc cazuri cînd şi potemkiniştii aşezaţi în centrele industriale părăseau pentru cîtva timp munca în fabrică sau ateliere şi se angajau să lucreze la munca cîmpului. Ducînd o viaţă plină de greutăţi şi privaţiuni materiale, urmăriţi îndeaproape de agenţii siguranţei şi ai ohranei ţariste, nesiguri de ziua de mîine, dar înconjuraţi de calda simpatie şi via admiraţie a poporului muncitor, aşa trebuiau să trăiască potemkiniştii în Romînia. Mărturiile despre aşezarea potemkiniştilor la sate sînt numeroase. Aşa de exemplu, potemkinistul Nicolai Alekseev arăta în amintirile sale că după debarcarea de pe crucişător s-a angajat ca mecanic la o maşină de treierat pe moşia

---

[1] *Vosstanie na bronenoşţe Kniaz Potemkin Tavriceskii*, în *Vospominania, materiali, documenti*, M.-L., 1924, p. 278 ; T.G.I.A.M.F.D., 1905, nr. 3769, f.242, cf. *Revoluţionnoe dvijenie v cernomorskom flote*, Vospomineania i pisma, M., 1956, p. 24.

[2] *Secolul*, 2 iulie 1905.

unui boier din apropierea orașului Buzău, lîngă gara Monteoru [1]. Un alt potemkinist, Daniil Pavlenko, s-a stabilit în comuna Zidari, raionul Rîmnicu Sărat, regiunea Ploești. El a îndrăgit agricultura și chiar în zilele noastre lucrează ca mecanic agricol la Stația de mașini și tractoare din Zidari [2]. Potemkinistul bolșevic Ivan Lîcev, deși a trăit în perioada 1905—1907 pe Valea Prahovei unde a desfășurat o bogată activitate, cîtva timp a lucrat și în gospodăria unui moșier. ,,În curînd ne-au concediat — scria el în amintirile sale — și noi, 4 marinari am hotărît să mergem la treieratul grîului în gospodăria unui moșier. Gospodăria moșierului avea o moară cu aburi, două mașini de treierat precum și alte cîteva mașini agricole complexe. Toți cei 4 lucram la el în calitate de mecanici" [3]. Potemkinistul L. I. Kuliavțev, depănîndu-și amintirile, arăta că el s-a angajat după debarcare la un moșier unde a lucrat ca fierar și mașinist la diferite unelte agricole perfecționate timp de 13 luni. El a legat prietenii trainice printre argații de pe moșie. ,,Lucrînd în gospodărie — spunea el — eu m-am apropiat de țărani și le cunoșteam bine viața" [4].

În amintirile sale, potemkinistul S. P. Tokarev arată că după debarcare, un moșier, avînd probabil nevoie urgentă de brațe pentru muncile agricole, atunci în toi, a angajat temporar un grup numeros de marinari [5]. O dată cu terminarea lucrărilor agricole potemkiniștii s-au risipit prin diferite centre ale țării [6]. După mărturiile potemkinistului P. E. Polikov în mediul rural s-au răspîndit numeroși marinari. Deși el personal lucra într-un centru industrial își amintește cum de multe ori închega discuții cu muncitorii proveniți din țărani [7]. Discuțiile purtate lăsau urme adînci în conștiința participanților. Se zdruncina credința lor în trăinicia orînduirii existente, începeau să înțeleagă că starea de lucruri de atunci nu e veșnică. Autoritățile semnalau în preajma răscoalei din 1907 prezența a 3 potemkiniști în jud. Tulcea [8]. Semnalarea era făcută accidental, fără să urmărească identificarea tuturor marinarilor așezați în județul respectiv.

La marginea orașului Vaslui, într-un cartier de plugari și grădinari, avea să se statornicească pentru totdeauna potemkinistul Ivan Sceblîkin [9]. La fel, printre țăranii romîni și-a petrecut viața și marinarul potemkinist Koșelev [10].

Am putea lărgi apreciabil exemplele în sprijinul afirmației că numeroși potemkiniști s-au stabilit la sate după debarcarea lor în Romînia [11].

---

[1] Titu Georgescu și Gavril Marcu, *Potemkiniștii în Romînia*, Buc., 1955, p. 161.

[2] *Ibidem*, p. 176.

[3] I. Lîcev, *Potemkiniștii*, Moscova, 1954, p. 93.

[4] *Revoluționnoe dvijenie v cernomorskom flote*, Vospominania i pisma, Moscova, 1956, p. 88.

[5] *Ibidem*, p. 65.

[6] *Ibidem*, p. 55.

[7] *Ibidem*, p. 105.

[8] *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, nr. 2/1956.

[9] Titu Georgescu și Gavril Marcu, *Potemkiniștii în Romînia*, Buc., 1955, p. 178.

[10] *Ibidem*, p. 181.

[11] În anul 1905 marinarul potemkinist Frederic Somer, stabilit în comuna Facia, jud. Constanța, intervenea pe lîngă autoritățile juridice centrale ca în vederea căsătoriei sale cu o localnică să-l dispenseze de actele necesare pe care, în mod firesc, el nu avea de unde să le obțină (Arh. St. Buc., Ministerul Justiției, Direcția afacerilor judiciare, 1905, dos. 621, f. 34).

În ceea ce privește problema răspîndirii ideilor primei revoluții ruse de către potemkiniști, acest lucru decurge în mod firesc din faptul că ei înșiși erau reprezentanții glorioasei mișcări populare, simbolul revoluției. Există în acest sens și mărturii documentare. În afară de cele amintite deja mai sus vom prezenta în plus cîteva. Astfel potemkinistul G. I. Martînov arăta în amintirile sale că printre muncitorii petroliști din Cîmpina erau mulți țărani sezonieri care se interesau îndeaproape despre cele ce se petreceau în Rusia, întrebau cum s-a rezolvat problema pămîntului etc. „Erau multe discuții cu privire la pămînt, la necesitatea de a trece în posesia țăranilor romîni. Noi le povesteam despre evenimentul din Rusia, despre răscoalele țărănești, despre aceea că țăranii ruși încearcă deja să cucerească pămîntul moșierilor" [1]. Fostul marinar Toma Alekseenko mărturisea că un grup de potemkiniști din care făcea parte și el a făcut cunoștință cu mulți săteni în timpul lucrărilor de iarnă de pe un șantier și a purtat discuții îndelungate [2]. În amintirile lui I. I. Starțev stăruie de asemenea ideea unei largi acțiuni de răspîndire a știrilor cu privire la revoluția rusă dusă de potemkiniști în sînul țăranilor. Lucrînd la o cazangerie în Ploești el menționa că „printre muncitori erau mulți țărani care veneau toamna și iarna la fabrică după cîștig". „Eu le răspundeam la întrebările lor, le spuneam ce sînt ăia capitaliști, boieri. moșieri, pentru ce am ridicat noi răscoală pe crucișetorul Potemkin. Astfel de discuții se țineau în șir, nu numai la Ploești, dar peste tot unde călca picior de potemkinist" [3]. Amintirile lui Lîcev întăresc afirmațiile lui Starțev. El scria că „tovarășii noștri potemkiniști (Lîcev se referă la marinarii stabiliți în mediul rural — *D. H.*) erau prin sate agitatori și propagandiști" [4]. Țăranii care lucrau ca muncitori sezonieri aveau de asemenea cunoștință despre activitatea potemkiniștilor. Ei țineau legătura cu satele de unde plecau și în felul acesta știrile cu privire la potemkiniști căpătau o răspîndire relativ largă.

Evenimentele vii, dinamice, pline de un bogat conținut revoluționar povestite de înșiși participanții sau martorii oculari ai celor întîmplate în Rusia, trezeau un interes deosebit în rîndurile țăranilor, fără a mai vorbi de muncitori, fiind răspîndite și comentate cu aprindere. Ideile revoluției ruse se răspîndeau astfel în masa muncitorilor și a țăranilor din Romînia ; aceștia începuseră să se gîndească serios asupra propriei lor soarte și asupra căilor revoluționare de ieșire din situația insuportabilă în care se găseau.

Cu toate că refugiații politici ruși se aflau sub controlul riguros și permanent al poliției, fiind mereu suspectați și amenințați cu expulzarea, ei nu s-au mărginit numai la propagarea ideilor revoluției ruse ; se cunosc cazuri cînd au luat parte activă la însăși luptele de clasă ce se desfășurau în acea vreme în satele romînești. În vara anului 1905 cîțiva marinari angajați ca mecanici de către un arendaș din jud. Buzău, la încercările

---

Pentru anul 1906 la Direcția afacerilor judiciare figurează un întreg dosar cu cereri înaintate de potemkiniști pentru dispensă de acte în vederea căsătoriei lor cu localnice. Printre ei erau și marinari stabiliți în mediul rural. (Arh. St. Buc., Ministerul Justiției, Direcția afacerilor judiciare, 1906, dos. 64).

[1] *Revoliuționnoe dvijenie v cernomorskom flote*, Vospominania i pisma, Moscova, 1956, p. 99.

[2] *Ibidem*, p. 51.

[3] *Ibidem*, p. 51.

[4] *Ibidem*, p. 96.

arendașului de a le schimba condițiile de lucru și a le opri salariile, au declarat grevă. „Greva noastră — își amintește unul dintre participanți — a pus pe moșier într-o situație grea" [1]. De fapt toți ceilalți muncitori sau argați care lucrau pe moșia arendașului (numărul lor trecea de 100) fiind condiționați de funcționarea mașinilor la care lucrau marinarii au întrerupt orice activitate, astfel că s-a ajuns la un fel de grevă a întregului personal de pe moșie. În cazul de față exemplul eroicilor marinari constituia un imbold pentru argații romîni, îi punea pe aceștia să se gîndească asupra propriei lor situații, le trezea spiritul de inițiativă și rezistență împotriva samavolniciilor moșierești. Ziarul *Romînia muncitoare* se solidariza pe deplin cu acțiunea potemkiniștilor și veștejea purtarea arendașului Ghica Simionescu din Merei (jud. Buzău), care căuta să frusteze pe marinari pînă și de plata la care el consimțise în prealabil. „El angajează 4 muncitori (mecanici) — (e vorba de arendașul Simionescu — *D. H.*) — sublinia ziarul — și după ce termină munca caută să-i gonească fără să le plătească. Protestăm împotriva unor crime și dacă cei în drept nu vor lua măsuri să pună la rezon indivizi de caracterul lui G. Simionescu, vom recurge la alte mijloace pentru a arăta lumii întregi cum sînt tratați muncitorii ruși în Romînia ospitalieră" [2].

În Delta Dunării, cu sprijinul activ al potemkiniștilor, a fost organizat un cerc de propagandă în rîndurile pescarilor [3]. Făcîndu-se ecoul suferințelor și cererilor muncitorilor agricoli angajați de către moșierul Mihulescu, un potemkinist a trimis o petiție de protest Ministerului de Interne la 2 februarie 1906 cerînd să intervină imediat organele în drept pentru a pune capăt samavolniciei moșierului și a le achita salariaților agricoli plata reținută timp de 7 luni [4].

În primăvara anului 1907, cînd s-a dezlănțuit marea răscoală țărănească, unii dintre marinarii potemkiniști aflați în mediul rural și alți refugiați politici ruși au participat direct la evenimentele revoluționare. Fostul marinar potemkinist A. F. Țariov arată că mai mulți membri ai echipajului de pe cuirasat au fost implicați în mișcările din Oltenia, fapt pentru care au trebuit să îndure măsuri represive din partea autorităților [5]. Într-unul din numerele apărute în timpul mișcării țărănești din Romînia, ziarul *Bessarabskaia jizni* anunță că în afară de potemkiniștii aflați în Valea Prahovei și alte centre industriale au fost arestați mulți marinari ce lucrau pe moșiile marilor proprietari [6]. Considerăm întemeiată presupunerea că arestarea potemkiniștilor constituia nu numai o măsură de precauție, dar și urmarea participării într-un fel sau altul a eroicilor marinari în luptele de clasă din satele romînești. De altfel ziarul *Tovarișci* relata că potemkiniștii arestați în timpul evenimentelor din 1907 s-au făcut culpabili

---

[1] I. Licev, *Potemkinți*, Molodaia Gvardia, 1954, p. 94.
[2] *Romînia muncitoare*, 24 iulie 1905.
[3] Cf. E. I. Spivakovschi, *Avîntul mișcării muncitorești din Romînia în anii 1905—1906*, în *Studii*, 1952, nr. 3, p. 70.
[4] *Crasnîi Arhiv*, vol. 11—12, an. 1925, p. 230.
[5] E. I. Spivakovschi, *Podiom revoluționnogo dvijenia v Rumînii v.1905—1907*. Moscova, 1956. p. 96.
[6] *Bessarabskaia jizni*, 25 martie 1907, p. 2.

de propagandă revoluționară, nu numai printre muncitori ci și printre țărani [1]. În amintirile sale G. N. Poltorațki, fost membru al echipajului răzvrătit de pe crucișător, arată că la mișcările țărănești din 1907 au participat și potemkiniști [2]. Afirmațiile lui G. N. Poltorațki sînt confirmate și de amintirile lui I. Lîcev. El mărturisea că „în răscoalele țărănești din 1906—1907 în Romînia au luat parte activă mulți potemkiniști" [3]. Un alt potemkinist G. I. Martînov menționa că potemkiniștii au participat împreună cu țăranii la răscoalele din Galați [4]. Despre participarea potemkiniștilor la mișcarea ce a avut loc la Galați amintea și F. Alekseenko în memoriile sale [5]. Cele relatate de marinarii potemkiniști în amintirile lor capătă și mai mult relief în lumina unor știri documentare din perioada respectivă. Informațiile documentare se împletesc cu mărturiile potemkiniștilor. Este semnificativă în acest sens o telegramă a prefectului de Covurlui către Ministerul de Interne care menționa că printre victimele căzute în ciocnirea ce a avut loc între răsculați și armată „se află un dezertor rus care fusese autorizat a sta în țară și care făcea propagandă" [6]. Nu este exclus ca acel dezertor rus să fi fost unul dintre marinarii potemkiniști [7]. De altfel rapoartele consulare ruse ca și unele materiale din presa străină arătau că printre cei uciși în Galați în timpul răscoalei se aflau doi foști marinari de pe cuirasatul Potemkin [8].

Sursele vremii remarcă încă unele cazuri privitoare la participarea activă a elementelor ruse în evenimentele din primăvara lui 1907. Astfel, ziarul *Acțiunea conservatoare* relata că la Constanța, o dată cu alți arestați a fost adus și un supus rus Alexandru Ceapirar „care făcea instigațiuni printre populațiunea musulmană și romînă îndemnînd-o să împartă cu forța moșiile proprietarilor Romanescu și Solacolu" [9]. Ziarul *Voința națională* menționa în aceeași ordine de idei că Alexandru Ceapirar își desfășura propaganda în comuna Omuscea împreună cu Ion Răchitescu [10]. În județul Vaslui, printre capii revoltelor figura și un rus, arestat de autorități și depus pentru cercetări. „Cu trenul de 11 dimineața — comunica un corespondent din Vaslui al ziarului *Universul* la 12 martie — s-au adus 24 capi revoltă între care un tînăr rus, care au fost depuși la arestul preventiv" [11].

Trebuie spus că și marinarii potemkiniști aflați în centrele industriale, care n-au luat parte nemijlocită la evenimentele din primăvara lui 1907,

---

[1] *Tovarișci*, 25 martie 1907, p. 4.
[2] *Revoluționnoe dvijenie v cernomorskom flote*, Vospominania i pisma, Moscova, 1956, p. 56.
[3] *Ibidem*, p. 105.
[4] *Ibidem*, p. 99.
[5] Titu Georgescu și Gavril Marcu, *op. cit.*, p. 170.
[6] *Răscoala țăranilor din 1907*, vol. I, p. 337.
[7] Într-o broșură intitulată *O pagină din trecutul de luptă al țărănimii din regiunea Galați — 1907* colectivul de autori dă ca sigur că printre cei morți în 11 martie 1907 a fost și un marinar potemkinist și îi stabilește chiar numele. „Alături de alți țărani împușcați atunci (la 11 martie 1907, — *D. H.*) — se scrie în broșură — a căzut și potemkinistul *Ioachim Gheorghe*" (p. 10).
[8] *Revoluționnoe dvijenie*... p. 118.
[9] *Acțiunea conservatoare*, Buc., 21 martie 1907.
[10] *Voința națională*, 20 martie 1907, p. 3.
[11] *Universul*, 15 martie 1907.

au primit cu multă simpatie şi căldură răscoala ţăranilor [1]. Potemkiniştii au fost în rîndurile acelor muncitori care s-au ridicat în sprijinul ţărănimii răsculate. În Valea Prahovei unde potemkiniştii îşi concentraseră de fapt activitatea lor revoluţionară s-a conturat mai pregnant ca oriunde conştiinţa necesităţii unui front comun de luptă — pusă în evidenţă de cele mai puternice acţiuni muncitoreşti din timpul răscoalei. Marinarii potemkinişti din Valea Prahovei, Galaţi, Brăila etc. aveau să înfrunte teroarea poliţienească şi a siguranţei, aresturile [2], expulzarea forţată, în sfîrşit, tot felul de şicane şi presiuni menite după părerea cercurilor dominante din Romînia, să lichideze cu aceste elemente „dizolvante", periculoase pentru ordinea şi liniştea statului romîn.

Atitudinea militantă, de activă integrare a potemkiniştilor în evenimentele revoluţionare din anul 1907 capătă o semnificaţie cu atît mai mare, cu cît unii lideri oportunişti din conducerea mişcării muncitoreşti îi îndemnau în mod insistent să se ţină cît mai departe de cele întîmplate în ţară [3]. Aceasta îi pune în evidenţă pe potemkinişti nu numai ca luptători pentru cauza libertăţii dar prin însăşi poziţia lor, ca mesageri ai primei revoluţii ruse.

Avînd în vedere tocmai puterea de înrîurire a revoluţiei populare din Rusia (1905—1907) Lenin menţiona în Caiete despre imperialism faptul că marinarii ruşi de pe Potemkin au fost „un element periculos de aţîţare (sic)" [4] în evenimentele din vara lui 1907.

---

[1] Informaţiile vremii atestă că unii potemkinişti agitau în mod deschis pentru răscoală. Generalul Iarca comunica într-un raport al său către Ministerul de Interne că la Cîmpina a arestat „pe un rus fost marinar pe vasul Potemkin care în faţa mai multor civili a înjurat armata zicînd că nu se teme de tunuri" (*Răscoala ţăranilor din 1907*, vol. I, p. 337). Reluînd comunicarea din raportul generalului Iarca, generalul Vartiade încunoştiinţa Ministerul de Război, că „asemenea cazuri s-au semnalat şi (la) Tulcea" (*ibidem*, p. 836). Corespondenţa agenţilor de presă străină manifestau o deosebită operativitate în a face cunoscut opiniei publice mondiale cazul arestării potemkiniştilor şi a peripeţiilor care însoţeau epopeea echipajului revoluţionar, ajuns celebru. E drept, aci nu juca ultimul rol dorinţa de a satisface setea de senzaţie a unui anumit public, dar printre relatări exista şi unele remarci demne de reţinut. La Preşedinţia Consiliului de Miniştri s-au păstrat o serie de telegrame destinate străinătăţii în afacerea potemkiniştilor a căror expediere a fost împiedicată de către autorităţile romîne sub pretextul unei informări inexacte. (De fapt tot ceea ce nu convenea cercurilor guvernamentale era învinuit de inexactitate.) Cazul marinarului potemkinist care agita într-un local public împotriva armatei era transmis de corespondenţii italieni şi germani aflaţi în Bucureşti (Acad. R.P.R., *Mss.*, Fond D. A. Sturdza, mapa X, Corespondenţa neinventariată). Un corespondent englez trimitea ziarului *Times-London* pe data de 29 martie 1907 o telegramă cu următorul conţinut: „Influenţa mişcării revoluţionare din Rusia este evidentă pretutindeni şi asigurată de cîţiva dintre răsculaţii vasului de război Potemkin care avînd îngăduinţa a rămîne în această ţară s-au alăturat răsculaţilor" (Acad. R.P.R., *Mss.*, Fond D. A. Sturdza, mapa X, f. 121).

[2] Relativ la arestarea potemkiniştilor vezi: *Răscoala ţăranilor din 1907*, vol. I, p. 493. *Dimineaţa*, 21 martie 1907, I. Licev, *Potemkiniştii*, Moscova, 1954, p. 105—106. Autorul unui articol publicat în revista *Uceonîe zapischi* a Universităţii din Chişinău, ne informează că represiunea poliţienească a lovit nu numai pe potemkinişti, dar şi pe alţi revoluţionari ruşi care lucrau la întreprinderile din Romînia. (E. Novac, *K voprosu o vlianii pervoi russcoi revoliuţii na vosstanie Krestian 1907 g. v Rumînii*, în *Ucionîe zapischi*, vol. XXI, Chişinău, 1956, p. 97).

[3] În ziarul *Dimineaţa* se arăta în legătură cu aceasta că „D-nii Dobrogeanu, Rakovski, Arbore i-ar fi îndemnat (e vorba de potemkinişti — *D. H.*), să se abţină cu totul de la răscoală" (*Dimineaţa*, 17 martie 1907). Ştirea a fost reluată şi de organele de presă ruseşti care manifestau în general un interes susţinut, determinat de motive diferite, faţă de soarta marinarilor potemkinişti. Vezi de ex. Russcoe slovo din 23 martie 1907.

[4] V. I. Lenin, *Caiete despre imperialism*, M. L., 1939, p. 616.

CU PRIVIRE LA ROLUL DIPLOMAȚIEI RUSE ÎN UNIREA ȚĂRILOR ROMÎNE*

DE

V. VINOGRADOV (Moscova)

Unirea Moldovei cu Țara Romînească constituie un act măreț, înfăptuit de poporul romîn. Examinînd problema unirii, trebuie să se țină totuși seama de faptul că ea s-a înfăptuit într-o situație internațională foarte complicată. Unele puteri au contribuit, prin acțiunea lor, la unire ; altele, dimpotrivă, au depus toate eforturile pentru a o zădărnici.

În articolul de față ne vom opri asupra unor aspecte ale acestei upte înverșunate, în care Rusia a avut un rol considerabil.

Problema unirii a fost pusă în mod oficial de către reprezentanții francezi la Congresul de la Paris. Diplomația rusă a trebuit să ia în considerație numeroși factori, mai înainte de a-și exprima punctul său de vedere. Ea știa foarte bine că francezii se conduceau după considerente egoiste și interesate. „Principatele Unite" trebuiau să devină un fel de „barieră" în calea înaintării Rusiei în Balcani.

Pe lîngă aceasta, guvernanții francezi sperau să profite de simpatiile moșierilor liberali și ale burgheziei din Romînia pentru a-și consolida situația lor în Moldova și Țara Romînească, în domeniul economic, în primul rînd. Călătorii și diplomații francezi priveau cu lăcomie bogățiile naturale ale acestor țări. Thouvenel în cartea sa *Ungaria și Valahia*, publicată la Paris în anul 1840, îndemna pe compatrioții săi să folosească mai larg resursele din sud-estul Europei[1]. Sprijinind unirea și continuînd să atragă statul romîn în sfera lor de influență, cercurile guvernante din Franța sperau, în cele din urmă, să împiedice întărirea excesivă a Angliei în Balcani. Walewski, ministrul de externe al Franței, care făcuse propunerea cu privire la unire, s-a lovit de rezistența înverșunată a reprezentanților Austriei și a Turciei. Motivele acțiunii lor erau clare.

* Studiu scris special pentru revista *Studii*.

[1] Ed. Thouvenel, *La Hongrie et la Valachie*, Paris, 1840, p. 262.

În timpul războiului, Austria își extinsese „grija" sa cu privire la apărarea țărilor romîne de „atentatele rusești" într-atît, încît le-a ocupat cu trupele sale. Austriecii considerau poziția lor atît de consolidată, încît cancelarul Buol a declarat în anul 1855 cu emfază : „Principatele Dunărene sînt în buzunarul nostru"[1]. Austriecii căutau să ocupe pozițiile-cheie în economia Moldovei și Țării Romînești mergînd departe în această direcție.

Sub presiunea altor puteri, Buol a fost nevoit să consimtă, la Paris, la evacuarea trupelor din principate ; diplomația rusă avea însă motivele ei de a se îndoi, că această promisiune, smulsă lui Buol, va fi tradusă în fapt. Rușii știau că la Viena se elaborau planurile de aservire economică a celor două țări al căror crainic era să fie în curînd Stein[2]. Acest profesor de la Viena a elaborat o întreagă schemă de subjugare a economiei principatelor, propunînd să instituie în acest scop monopolul Austriei asupra navigației pe Dunăre ; să se creeze companii pentru exploatarea bogățiilor naturale și ale produselor din aceste ținuturi ; să se învestească capitaluri considerabile în industria prelucrătoare ; să se ia sub control austriac poșta, telegraful și căile de comunicație ; să se extindă prin orice măsură juridisdicția consulară, care și așa cuprinsese 200 mii oameni înscriși pe drept și pe nedrept, ca supuși austrieci[3]. Aducerea la îndeplinire a acestui program ar fi însemnat transformarea principatelor într-o anexă a monarhiei habsburgice.

Pentru înfăptuirea acestor planuri era necesar însă ca Austria să aibă de-a face cu state slabe, disparate. În sfîrșit, încă un ultim considerent, în calculele lor, dar nu ca importanță, călăuzea acțiunile diplomaților austrieci. Monarhia habsburgică ținea sub asuprire două milioane de romîni din Transilvania. Crearea unui stat romînesc unitar ar fi sporit mult înclinarea transilvănenilor pentru unire și de aceea prezenta o amenințare reală pentru imperiul peticit al habsburgilor. Diplomații austrieci nu-și puteau ascunde temerile lor[4].

Reprezentanții Turciei s-au arătat la Paris drept adversari nu mai puțin înverșunați ai unirii. Aali-pașa recunoștea că unirea ar fi contribuit mult la avansarea Țării Romînești și a Moldovei pe calea independenței[5]. Iar independența Romîniei ar fi servit ca un semnal de luptă pentru celelalte popoare din Balcani, care ar fi dus la destrămarea întregului imperiu otoman, ce se menținea prin constrîngere și violență.

Turciei i se părea că a sosit momentul potrivit pentru intensificarea influenței ei în principate. Rusia — dușmanul ei cel mai amenințător — a încetat să joace rolul din trecut. Starea de tranziție în care se aflau Moldova și Țara Romînească, slăbea rezistența lor față de intrigile turcești. Caimacamii, mai ales cei din Moldova, se transformaseră în marionete

---

[1] W. G. East, *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859*, Cambridge, 1929, p. 32.
[2] Arhiva Rusă pentru politica externă (A.V.P.R.), fondul Consulatul din București, dos. 977, an. 1856—1858, f. 264.
[3] A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, Buc., vol. XII, p. 217—218.
[4] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 224, an. 1856, f. 137.
[5] *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, Vol. II, p. 1097, vol. III, p. 605.

turcești. Diplomația rusă definea pe scurt țelurile Porții și ale Austriei ca o transformare a principatelor în pașalîc turcesc[1].

În cele din urmă și Anglia, după ce acordase lui Walewski un sprijin slab și pur formal în problema Unirii, își schimbase repede punctul de vedere, devenise una din partizanele cele mai zeloase a separării acestora.

Guvernul britanic lupta contra expansiunii țarismului în Balcani sub steagul păstrării „integrității" Imperiului otoman, intenționînd să transforme întreg acest imperiu „ocrotit" într-un obiect de exploatare a capitalului britanic. Putem fi de acord cu părerea istoricului american Ricker care consideră că ministerul lui Saint-James a înțeles imediat serioasa amenințare ce o prezenta unirea țărilor romîne chiar pentru existența imperiului turcesc[2]. Prăbușirea Porții otomane nu corespundea nici într-un caz planurilor și vederilor cabinetului britanic.

Diplomația rusă urmărea cu atenție toate peripețiile luptei în problema unirii celor două țări romîne. Ea a ținut seamă de „încercarea puterilor", care a avut loc la Constantinopol, în februarie 1856. Atunci cu învoirea ambasadorului Franței, Thouvenel, se hotărîse să se păstreze separația, iar elaborarea organizării statelor să fie încredințată Porții, împreună cu cîțiva reprezentanți ai principatelor. Aceștia trebuiau chemați la Constantinopol, pentru ca acolo să se desfășoare această întreagă procedură sub supravegherea divanului turcesc. După cum spune istoricul Ricker, Thouvenel s-a abținut „cu înțelepciune" pînă și de a pune problema unirii[3].

În termenul scurt care s-a scurs de la conferință pînă la deschiderea Congresului de la Paris, împrejurările, bine înțeles, s-au schimbat. Operațiile militare au încetat, și Franța putea să-și apere punctul său de vedere cu multă libertate și dîrzenie. Era totuși clar că reprezentanților francezi le va veni greu să reziste în lupta piept la piept cu austriecii și turcii în condițiile poziției dubioase a Angliei. În acel moment nimeni nu ținea cont de părerea reprezentanților Sardiniei; prusacii au apărut la conferință cu puțin înainte de închiderea ei și nu au jucat un rol serios. Punctul de vedere al reprezentanților ruși trebuia să aibă o mare importanță.

Realizarea planurilor austro-anglo-turcești amenința să strice toate calculele politice ale Parisului, proiectate și înfăptuite timp de un secol. Rusia și-a condus de opt ori trupele în Balcani nu pentru a transforma țările romîne în pașalîc turcesc și a lichida roadele victoriilor strălucite ale armelor rusești. Pericolul cel mai apropiat și imediat revenea din partea Austriei și a Turciei și trebuia parat.

Nu trebuie ignorat nici faptul că Rusia încă mai înainte se angajase, într-o oarecare măsură la cauza unirii. În regulamentele organice elaborate sub conducerea lui P. D. Kiselev și sancționate la Petersburg, se vorbea despre comunitatea originii, religiei, obiceiurilor și limbii populației din cele două principate ceea ce cuprindea de la sine elemente

---

[1] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 143, an. 1857, f. 335.

[2] T. W. Ricker, *The Pact of Osborne a controversial Episode in the Making of Rumania*, în *The American Historical Review*, vol. XXXIV, nr. 2, p. 237.

[3] T. W. Ricker, *The concert of Europe and Moldavia in 1857*, în *The English Historical Review*, vol. XLII, nr. 166, p. 229.

ale unității indisolubile, și despre rezultatele binefăcătoare ale unirii pentru Țara Romînească și Moldova.

Diplomația rusă cunoștea năzuința maselor largi ale populației pentru unire. Ea voia să-și sporească prestigiul în Moldova și Țara Romînească și de aceea nu putea să acționeze înpotriva acestei năzuințe. Considerente politice de ordin general îndemnau de asemenea diplomația rusă să sprijine propunerea Franței.

Abia semnase tratatul de la Paris și țarismul se și gîndea la revizuirea lui, în primul rînd, cu privire la abrogarea articolelor grele pentru Rusia, care-i limitau drepturile în Marea Neagră. Țarul a mărturisit mai tîrziu, că tratatul încheiat la Paris era pentru el un coșmar continuu[1]. Nici nu se putea concepe atingerea acestui țel, avînd de-a face cu blocul de puteri care se ridicaseră împotriva Rusiei în timpul războiului. Trebuiau tatonate locurile slabe din această alianță și de căutat a o face să exploadeze pe dinăuntru. În instrucțiunile care s-au dat contelui Orlov, primul delegat al Rusiei, înaintea plecării lui la Paris, se insista asupra divergențelor din rîndurile adversarilor Rusiei. Orlov a fost sfătuit să țină seamă de „pasiunile personale ale lui Louis Napoleon" de „neputința egoistă a Austriei", de „diversitatea de interese și patimi ale inamicilor noștri"[2].

Ardoarea cu care reprezentanții Austriei și Turciei s-au ridicat împotriva unirii, a evidențiat divergențele adînci ce existau între puteri în această problemă și a oferit diplomației ruse ocazia să zdruncine coaliția ce intrase în război împotriva Rusiei.

Nu putea fi nici vorbă de a sprijini Austria și Turcia ; aceasta ar fi însemnat a călca în picioare întreaga politică promovată de Rusia de secole în Balcani. În timp ce adeziunea comună cu Franța promitea diplomației ruse multe avantaje, Napoleon asculta cu simpatie discursurile lui Orlov. Francezii au acordat diplomației ruse sprijin în cîteva probleme, ceea ce a dus la ușurarea unor condiții ale tratatului. Walewski s-a comportat, după relatările primului delegat rus, „nu ca dușman, ci ca complice"[3].

Napoleon a vorbit ulterior de cîteva ori despre caracterul provizoriu al tratatului de la Paris, iar Kiselev, Gorciakov ministrul afacerilor externe al Rusiei și țarul însuși au reacționat cu promptitudine la asemenea declarații[4]. Apropierea de Franța, care se schițase la Congresul de la Paris, îndemna diplomația să se pronunțe pentru planul francez.

Orlov a declarat că Rusia este, în principiu, „partizană a Unirii"[5]. După spusele lui reprezentanții ruși au avut ocazia să aprecieze dorințele populației și să sprijine proiectul unirii.

---

[1] Vezi R. I. Rîjova, *Apropierea dintre Rusia și Franța după războiul Crimeii și convenția ruso-franceză din 3.III.1859. Ученые записки Московского педагогического института* им. В. П. Потемкина (Buletinul științific al institutului orășenesc pedagogic „V. P. Potiomkin" din Moscova), vol. XXVIII, 1957. Catedra de istorie a U.R.S.S., fasc. 4, p. 177.

[2] F. Martens, *Culegere de tratate și convenții, încheiate de Rusia cu statele străine*, vol. XV, p. 282–283.

[3] *Ibidem*, p. 287.

[4] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 143, anul 1857, f. 372; ibidem, dos. 146, anul 1857 f. 437–438.

[5] *Le nord*, supplément au numero du 1 mai 1856.

Corespondența diplomatică arată însă că Petersburgul nu considera de loc problema unirii ca hotărîtă dinainte. La Ministerul Afacerilor Externe din Rusia se prevedea în jurul unirii o luptă înverşunată; (unii) doreau să cunoască la fața locului starea de spirit a populației; (alții) doreau să studieze mai de aproape formele, în care se putea înfăptui unirea. Din acest punct de vedere decizia Congresului de la Paris— de a cunoaște dorințele romînilor fără a preciza dinainte hotărîrea sa — părea să fie în totul acceptabilă pentru diplomația rusă.

Reprezentanții Rusiei din cele două țări romîne au primit ordin să studieze „fără părtinire" situația la fața locului, şi fără idei preconcepute [1].

Există însă o problemă în care guvernul țarist şi-a formulat îndată punctul său de vedere, la care a ținut cu statornicie pînă în momentul alegerii lui Cuza pe ambele tronuri. Era vorba de problema drepturilor celor două principate, de autonomia lor, de relațiile lor cu Poarta, în spatele căreia se aflau Anglia si Austria.

Diplomația rusă considera că pretențiile austro-anglo-turce puteau fi parate numai într-un singur fel; consolidînd autonomia țărilor romîne. În cazul de față ea ținea seama în mod just de forțele interne ale Moldovei şi Țării Romîneşti, de nemulțumirea — larg răspîndită în aceste state — față de ocupația austro-turcă şi de amestecul în treburile lor interne.

P. D. Kiselev, ambasadorul Rusiei la Paris, a scris mai tîrziu că guvernul turc, îndemnat de către cabinetele din Viena şi Londra, vrea să şteargă de pe hartă diferite naționalități din care e constituit imperiul şi să-şi extindă în acest scop suveranitatea asupra provinciilor, care recunoşteau pînă atunci numai suzeranitatea Turciei. Moldova şi Țara Romînească veneau primele la rînd. Această politică nu va reuşi dacă autonomia Moldovei şi Țării Romîneşti nu va fi garantată[2].

Plecînd de la asemenea considerente, Gorciakov a declarat în timpul tratativelor de la Viena, încă de pe vremea cînd războiul Crimeii era în toi, că Rusia va lupta pentru orice drept cît de mic, cucerit sau restabilit cu ajutorul rus[3].

În tratatul de la Paris au fost menționate privilegiile celor două țări romîne; la Petersburg acest fapt a fost remarcat cu satisfacție, deşi exista convingerea că deocamdată în această privință, tratatul rămînea o simplă declarație[4].

Reprezentantul Austriei a declarat în Comisia internațională că prevederile tratatului de la Paris cu privire la Principate sînt numai „vorbe goale"[5]. El susținea că nu numai unirea, ci chiar discuțiile asupra acestui subiect constituie un act „anarhic" şi „revoluționar"[6]. Internunțiul, baronul Prockesch-Osten, îl seconda, caracterizînd şi tratatul şi procesele-verbale ale congresului drept o colecție de fraze banale[7].

---

[1] A.V.P.R., fondul Consulatul din Iaşi, dos. 610, anul 1856, f. 7.
[2] Ibidem, fondul Cancelaria, dos. 144, anul 1857, f. 248—249.
[3] Ibidem, dos. 146, anul 1857, f. 462.
[4] Ibidem, fondul Consulatul de la Bucureşti, dos. 1067, anul 1858, f. 2—3.
[5] Ibidem, dos. 979, anii 1856—1857, f. 8.
[6] Ibidem, dos. 977, anii 1856—1857, f. 8.
[7] Ibidem, dos. 979, anii 1856—1857, f. 8.

K. M. Bazili, reprezentantul Rusiei în comisie, prevenea că în Turcia se vor găsi forțe gata să ațîțe incendiul războiului în numele drepturilor sultanului.

Concomitent austriecii au încercat să atragă de partea lor guvernul țarist, căutînd să modifice în favoarea lor raportul de forțe de pe arena diplomatică. Li se aminteau diplomaților ruși cu insistență principiile „sfintei alianțe" și se exprimau speranțe că guvernul de la Petersburg era însuflețit de idei conservatoare, contînd în mod vădit pe faptul că Rusia va lua poziție contra unirii, și se va lăsa legată de mîini și de picioare de către diplomația austro-anglo-turcă.

Din numeroasele documente privind această temă vom cita unul. În toamna anului 1856, cancelarul Buol, într-o conversație cu Balabin, împuternicitul Rusiei, a atins direct problema unirii celor două țări, observînd că tratatul de la Paris nu prevede acest lucru. La aluzia făcută de el ca Rusia să intervină pentru „drepturile" Porții, Balabin și-a exprimat — cu o fină ironie — nedumerirea de ce Viena dorește ca Rusia să fie mai sensibilă la „drepturile" Porții, decît aliații acesteia care se uniseră și duseseră război împotriva Rusiei tocmai pentru apărarea acestor „drepturi"[1].

Cancelarul nu s-a mulțumit cu acest răspuns. El a remarcat că unirea înseamnă cucerire, dacă nu imediată, în orice caz treptată a independenței. Rusia care ține la principiile conservatoare cu privire la politica internă — sugera el diplomatului rus — nu poate proceda altfel nici în ceea ce privește politica externă.

Balabin i-a răspuns : „...noi n-am uitat că de fiecare dată, cînd am voit ca principiile să prevaleze asupra faptelor, am pierdut sprijinul"[2]. „Contele Buol a început să vorbească din nou cu atîta insistență despre dorința sa ca politica noastră să pășească din nou ca mai înainte pe drumul principiilor, încît acest fapt mi-a demonstrat cîtă groază îi inspiră perspectiva unirii principatelor", își încheia Balabin raportul său[3].

E interesant că țarul care a citit depeșa a aprobat în totul felul cum a vorbit Balabin („e bine spus"), iar stăruințele cancelarului austriac de a întoarce politica rusă pe drumul apărării „principiilor" conservatoare, i-au provocat observația ironică „merçi".

Vom menționa în sfîrșit, încă o conversație interesantă deși ea se referă la o perioadă mai tîrzie (octombrie 1857). De data aceasta, avocatul apropierii austro-ruse a fost kaizerul Franz Josef. În conversația avută cu Gorciakov (la Weimar) el a remarcat că în afară de „nefericita" problemă a Orientului, nu există alta în care interesele Petersburgului și Vienei să se ciocnească. Gorciakov a răspuns că problema orientală singură prezintă pentru Rusia mai multă importanță decît toate celelalte la un loc. Franz Josef a încercat să sondeze terenul, dacă nu cumva guvernul

---

[1] Aluzie la faptul că Franța și alte puteri au dus războiul sub steagul apărării „integrității" Imperiului Otoman.

[2] Aluzie la faptul că guvernul Austriei s-a alăturat în timpul războiului din Crimeea lagărului dușmanilor Rusiei.

[3] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 224, an. 1856, f. 374—378.

rus s-ar alătura celui de la Viena pentru a sili divanurile din Ţara Romînească şi Moldova să se ocupe numai de problemele administrative (adică, să excludă problema unirii). Ministrul Rusiei a observat că principiul convocării divanurilor nici nu permite folosirea termenului „a sili" cu privire la ele şi a refuzat net să participe la combinaţia propusă[1].

Reprezentanţii guvernului turc, procedînd de comun acord cu Viena şi căutînd să atragă Rusia de partea lor, au recurs la promisiuni făgăduind ajutorul lor în ceea ce priveşte asigurarea drepturilor bisericii şi a populaţiei ortodoxe[2]. Ei au încercat să tenteze pe diplomaţii ţarişti prin perspectiva de izolare a Franţei şi de revenire la situaţia din anul 1840[3]. Era clar că de această dată monarhia habsburgică avea nevoie de faimoasele „tendinţe de protecţie", pentru a dispune în principate şi de căile lor de apă iar guvernul otoman pentru a reduce autonomia Moldovei şi Ţării Romîneşti la o simplă formalitate.

Pentru a obţine traducerea în fapt şi nu numai în vorbe a drepturilor ţărilor romîne, trebuia dusă o luptă îndelungată şi dîrză. Încă din iunie 1856 Gorciakov a declarat că Rusia nu va consimţi la nici un fel de reducere a drepturilor celor două ţări romîne. Butenev, recent numit ministru plenipotenţiar la Constantinopol, era prevenit că va trebui să aibă de-a face cu puteri, care, sub pretextul apărării turcilor de „ambiţiile ruseşti", vor căuta să reţină ţările romîne cît mai mult sub tutela lor[4]. I s-a recomandat lui K. M. Bazili, reprezentantul Rusiei la comisia internaţională, ı obţină mai curînd o lărgire a drepturilor pentru principate dar nici într-un caz să nu tolereze reducerea lor.

Chiar primele raporturi ale consulilor (care se întorseseră la Iaşi şi Bucureşti în toamna anului 1856) au sporit mai mult îngrijirea Ministerului afacerilor externe. Rezumînd rapoartele lor, Bazili scria la Petersburg că se produce o imixtiune în chestiunile pur interne ale Moldovei şi Ţării Romîneşti, se abuzează de expedierea firmanelor, se caută a obişnui populaţia cu un fel de „regim al firmanelor"[5].

În această vreme, în Moldova şi Ţara Romînească staţionau garnizoane austriace şi turceşti. Se înţelege că baionetele ocupanţilor transformau „independenţa" guvernelor locale într-o ficţiune. „La instituirea solemnă a lui Toderiţă Balş, trupele austriece participă cu multă căldură, şi caimacamul apare în toată strălucirea lui înaintea publicului, adunat la serbare, avînd de o parte şi de alta cîte un general austriac care voiau să arate lumii cine era adevăratul stăpîn al ţării Moldovei"....

„Balş domnea în Moldova întocmai ca un paşă în vilaietele otomane, devenind executorul firmanelor Porţii...într-un grad mai rostit decît chiar în timpul Fanarioţilor", scria cu amărăciune A. D. Xenopol[6].

---

[1] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 146, an. 1857, f. 402—403.
[2] Ibidem, fondul Consulatul din Bucureşti, dos. 977, anii 1856—1859, f. 16.
[3] Ibidem, dos. 979, anii 1856—1857, f. 10.
[4] Ibidem, fondul Cancelaria, dos. 224, 1856, f. 91.
[5] Ibidem, fondul Consulatul din Iaşi, dos. 111, an. 1856, f. 15.
[6] A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. XII, p. 233.

Guvernul țarist nu admitea nici gîndul ca alegerile să aibă loc în condițiile de ocupație[1]. Era limpede că divanurile s-ar fi transformat într-o jucărie în mîinile diplomației austro-britanice.

Dar scoaterea ocupanților din Moldova și Țara Romînească nu era un lucru ușor.

Viena afirma că prezența armatei de ocupație e necesară pentru păstrarea „liniștii" în principate, pentru a se opune „intrigilor" urzite de partide și chiar ca garanție a „independenței" (! !) Divanurilor[2].

Este adevărat că se făceau aluzii destul de transparente la faptul că problema scoaterii trupelor s-ar rezolva fără nici o întîrziere, dacă puterile s-ar înțelege dinainte cu privire la componența divanurilor și la păstrarea existenței separate a celor două țări romîne[3].

Între timp, nici un indiciu nu prevestea plecarea ocupanților. Dimpotrivă, ei se pregăteau activ pentru iernat, iar la Viena se zvonise că unitățile austriace din principate primiseră întărituri[4].

Butenev a fost însărcinat, împreună cu Thouvenel, ambasadorul Franței la Constantinopol, să obțină evacuarea trupelor ocupante[5]. Diplomația franceză n-a desfășurat totuși, în această problemă o energie deosebită. Acest lucru va deveni clar, dacă ținem seama de faptul că Benedeti, directorul departamentului politic din Ministerul Afacerilor Externe al Franței, scria lui Thouvenel : „...în ceea ce privește ocuparea Moldovei și Țării Romînești de către trupele austriace, trebuie s-o spunem că am obosit să luăm asupra noastră inițiativa în toate problemele..."[6].

Plecînd de la imposibilitatea de a efectua alegerile în condițiile de ocupație, diplomația rusă a decis să nu-și trimită comisarul în Principate atîta timp, cît, măcar, un singur ocupant se afla în granițele lor[7].

Nimeni nu a apărat această poziție cu atîta hotărîre. Comisarul francez susținea ca să plece comisia la București, socotind că aceasta va contribui ca evacuarea să se producă mai repede. Reprezentanții Rusiei au trebuit să ducă o luptă destul de grea, înainte ca Buol să anunțe plecarea trupelor austriece.

Numai după ce s-a convins că în Moldova și Țara Romînească nu au rămas austrieci (afară de cei bolnavi din spitale) și că turcii au urmat exemplul Austriei, Bazili a pornit la drum.

Întîmpinarea, organizată la Giurgiu și București, a întrecut așteptările comisarului Rusiei. El a relevat în mod special că la ceremonie au participat nu numai persoane oficiale, ci și populația. Bazili scria că la București se cunoștea cauza întîrzierii sale și atribuiau acestei întîrzieri și demersurilor lui Butenev la Constantinopol dispoziția privind evacuarea

---

[1] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 43, an. 1856, f. 270.

[2] Ibidem, fondul Consulatul din București, dos. 977, anii 1856—1858, f. 19; dos. 1054, anul 1857, f. 129; fondul Cancelaria, dos. 224, anul 1856, f. 5.

[3] Ibidem, fondul Cancelaria, dos. 224, anul 1856, f. 136.

[4] Ibidem, fondul Consulatul din Iași, dos. 609, anul 1856, f. 16.

[5] Ibidem, fondul Cancelaria, dos. 43, anul 1856, f. 276.

[6] *Trois années de la question d'Orient, 1856—1859, d'aprés des papiers inédits de M. Thouvenel,* Paris, 1857, p. 40.

[7] A.V.P.R., fondul Consulatul din București, dos. 977, anii 1856—1858, f. 44.

rapidă a trupelor turceşti. Toate acestea — remarca comisarul — au adus Rusiei un serviciu admirabil în ochii opiniei publice[1].

S-a constatat însă că trupele turceşti nu au fost scoase în întregime din principate. Pe malul stîng al Dunării continuau să existe trei capete de pod. În afară de aceasta, ofiţerii turcii din cetatea Silistrei treceau necontenit Dunărea şi făceau „inspecţie"în oraşul Călăraşi.

Reprezentanţii Rusiei au primit ordin categoric : să obţină evacuarea din principate a ultimilor armate turceşti.

La 18 martie 1857 (stil vechi), printr-o telegramă deschisă, necifrată, i se indica lui Butenev că Rusia nu va suporta prezenţa niciunui soldat turc în Moldova şi Ţara Romînească. Peste două zile Gorciakov a ordonat să se transmită ambasadorului că numărul trupelor turceşti nu are nici o importanţă. E vorba de principiul consfinţit prin tratatul de la Paris[2]. Diplomaţii ruşi au reuşit să-şi atingă scopul după numeroase demersuri. Nimeni dintre colegii lui Bazili nu şi-a exprimat dorinţa să-l ajute[3]. Ei nu au reuşit nici să se asigure de ajutorul guvernelor din Moldova şi Ţara Romînească. La toate întrebările comisarului rus Alexandru Ghica, caimacamul Ţării Romîneşti, răspundea evaziv, nedorind, vădit, să-şi strice relaţiile cu Turcia.

Autorităţile din Ţara Romînească procedau cu precauţie. Astfel, cînd Bazili a început să vorbească cu ispravnicul judeţului Ialomiţa despre vizitele dese făcute de către ofiţerii turci în oraşul Călăraşi, acela a declarat că nu ştie nimic despre aceasta. Bazili l-a întrebat, dacă ştie despre rezistenţa capetelor de pod turceşti, dar nu a primit răspuns[4].

În cele din urmă trupele turceşti au evacuat ţările romîne. Ultimele tunuri au fost expediate din Giurgiu la Rusciuc[5].

Evacuarea a subminat, dar nici într-un caz nu a desfiinţat influenţa Turciei, a Angliei şi Austriei, care operau prin ea. Influenţa era exercitată, în primul rînd, prin aparatul de stat. Sînt binecunoscute nesfîrşitele abuzuri, comise în Moldova cu ajutorul administraţiei lui Nicolae Conachi-Vogoridi, care căuta să falsifice alegerile în divan, în scopul de a se pronunţa pentru separare.

Toate acestea au dus la numeroase proteste din partea Rusiei şi Franţei, sprijinite de Prusia şi Sardinia. Fără a reda întreaga istorie a tratativelor vom cita cîteva exemple din acţiunea diplomaţiei ruse.

La 22 mai 1857, la şedinţa comisiei internaţionale, Bazili a acuzat pe Vogoridi că acesta s-a dat pe faţă de partea unuia dintre partide (adică a separatiştilor), ceea ce era în contrazicere cu articolul 24 al tratatului de la Paris, cu spiritul proceselor-verbale ale Congresului şi cu sensul firmanului cu privire la convocarea divanurilor ad-hoc. Divanul care va fi convocat pe asemenea bază, va fi un simplu instrument în mîinile guvernului[6].

---

[1] A.V.P.R., fondul Consulatul din Bucureşti, dos. 979, anii 1856—1857, f. 84.
[2] Ibidem, fondul Cancelaria, dos. 181, anul 1857, f. 44, 50.
[3] Ibidem, fondul Consulatul din Bucureşti, dos. 977, anul 1856—1858, f. 97.
[4] Ibidem, dos. 977, anii 1856—1858, f. 97.
[5] Ibidem, dos. 1053, f. 37.
[6] Ibidem, fondul Consulatul din Iaşi, dos. 616, anul 1857, f. 62.

În același timp, Butenev a desfășurat la Constantinopol, împreună cu Thouvenel, o vie activitate, cerînd executarea întocmai a Tratatului de la Paris, care prevedea manifestarea liberă a voinței populației din cele două țări romîne.

În cele din urmă s-a ajuns, după cum se știe, la ruperea relațiilor dintre cele patru state (Franța, Rusia, Prusia și Sardinia) și guvernul Turciei, care, procedînd în înțelegere cu ambasadorii Angliei — lordul Stratford-Redkliff — și al Austriei — baronul Prokesch-Osten, la început se eschiva de la stîrpirea abuzurilor în pregătirea pentru alegeri, iar apoi, cînd acestea au fost efectuate, nu consimțea la anularea lor și la fixarea altora (alegeri) noi.

În toate demersurile și protestele sale, diplomația rusă a fost de acord cu cea franceză. Corespondența diplomatică arată că Rusia era gata pentru acțiunile cele mai hotărîte, pentru a face să înlăture falsificarea alegerilor din Moldova. În scrisoarea particulară și secretă a lui Gorciakov către Butenev (importanța acestei scrisori se vedea din faptul că fusese aprobată de țar), ministrul afacerilor externe al Rusiei își exprima speranța că Franța nu se va abate de la postulatele formulate de ea.

În ceea ce privește guvernul rus, nu este în tradiția acestuia de a-și schimba pozițiile o dată precizate și cu atît mai mult în cazul, cînd se sprijină pe temelia fermă a tratatului[1].

Guvernul francez — scria Gorciakov — are în acest caz o poziție mult mai hotărîtă decît ne putem aștepta, ținînd seamă de faptul că este vorba de un conflict cu Anglia[2].

Această remarcă a lui Gorciakov nu este de fel întîmplătoare. Încă atunci era limpede pentru toți că prin gura diplomaților turci vorbea Foreign Office-ul, și că obstinația turcilor la Istanbul era de origine engleză, nu turcă. Conflictul început la Constantinopol era, în fond, conflictul cu Anglia, iar diplomația rusă avea toate motivele să se îndoiască de faptul că Napoleon III e capabil să stea pe o poziție fermă față de cabinetul lui Saint-James.

Ambasador al Rusiei la Paris era atunci P. D. Kiselev, om de stat încercat, binecunoscut în țările romîne unde a stat în fruntea administrației în anii 1829—1834. În nota sa verbală din 24-VI/6-VII-1857, pregătită pentru țar și Gorciakov, Kiselev scria că opt luni de studiere și observare l-au convins de faptul că Napoleon, mai presus de toate, pune alianța sa cu Anglia.

Kiselev considera că situația internă a Franței era lipsită de stabilitate. Însuși Napoleon se lăuda, în conversația sa cu ambasadorul, că încercarea de organizare a tulburărilor era sortită eșecului. Dar, după părerea unor persoane competente, proletarii și conducătorii acestora nu încetează cu încercările de a sufla în cărbunii înăbușiți sub spuză, sperînd să reușească într-un anumit moment. Societăți secrete activează viu în rîndurile muncitorilor. Numai una dintre acestea — „Marianna", numără zeci de mii de partizani.

---

[1] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 41, anul 1857, f. 130—132.
[2] Ibidem, dos. 41, anul 1857, f. 131—132.

Dacă se ține seamă de situația financiară nesigură, de starea băncii și bugetului e clar de ce Napoleon prețuiește atît de mult alianța cu Anglia, fără de care el, în primul rînd, înăuntrul țării se poate lovi de tot felul de „eventualități"[1].

Mergînd în pas cu Franța, în dorința de a obține alegeri noi în divanul Moldovei și realizarea drepturilor celor două țări romîne, diplomația rusă observa, în același timp, cu sentimentul celei mai vii satisfacții, disensiunile dintre cei doi adversari ai săi de război. „Ciudate vicisitudini se petrec în această lume"[2] — scria Kiselev, urmărind duelul anglo-francez.

Temerile că Napoleon se va retrage în ultimul moment, s-au adeverit.

Cercurile franceze influente căutau de mult să deturneze diplomația lor de pe drumul drept de sprijinire a unirii, pe drumul sinuos și ocolit al compromisurilor și acordurilor. Ele socoteau că, deoarece Napoleon tot nu va putea să se hotărască pentru un conflict cu Anglia, în asemenea condiții, era necesară o retragere, atîta timp, cît nu era încă tîrziu, și cît acest lucru se putea face fără a se acoperi prea mult de rușine.

Persigny, ambasadorul Franței la Londra, a venit la Paris încă din mai 1857, „spre a-l smulge pe împărat din mîinile idioților"[3], după cum s-a exprimat ministrul plenipotențiar al Saxoniei, socotind pe Walewski drept căpetenia acestora. Tot atunci Napoleon a decis să facă o vizită reginei Victoria a Angliei.

Ceva mai tîrziu s-a făcut o sondare reciprocă în timpul conversațiilor dintre Walewski și Cowly, ambasadorul Angliei la Paris. Atunci ministrul francez a declarat că, vorbind „abstract" (! !), reunirea este de dorit ; dar momentul pentru aceasta nu s-a copt încă[4], dînd prin aceasta un avans important diplomației britanice.

Thouvenel însuși, care participa activ la evenimentele ce s-au desfășurat la Constantinopol, căutînd să ridice și prestigiul politicii franceze în Orient, și autoritatea lui Napoleon, în fundul sufletului său era un luptător înfocat pentru apropierea cu Anglia. Interesele țărilor romîne nu-l preocupau cîtuși de puțin pe acest om, pe care unii dintre unioniști îl înfățișau aproape în chip de binefăcător al romînilor. El scria cam înciudat prietenului său ducelui Grammont, ministru plenipotențiar la Torino : „Eu nu știu niciodată ce credem noi în realitate cu privire la unirea principatelor ; mă consolează faptul , că în fond, după cum încep să socot, noi nu credem nimic"[5].

„Singura formă înțeleaptă pentru unire este aceea, în care Poarta va avea dreptul de a alege pe prinț și de a construi o bună cetate turcească la Izmail ; nu știu ce vom cîștiga noi sprijinind iluziile romînilor"[6].

Diplomația franceză a mers în conflictul său cu cea britanică mai departe, decît o voiau acești doi oameni de stat. Cu atît mai greu era să dea înapoi.

---

[1] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 143, anul 1857, f. 544—550.
[2] Ibidem, f. 609.
[3] W. G. East, *op. cit.*, p. 129.
[4] *Ibidem*, p. 122.
[5] Thouvenel, *op. cit.*, p. 179.
[6] *Ibidem*, p. 180.

În august 1857 a avut loc în orașul Osborne (pe insula Wight) întîlnirea împăratului Franței cu regina Victoria (mai precis, cu miniștrii ei, întrucît regina a plecat chiar după primul schimb de amabilități).

Istoricul american Ricker, care a studiat întîlnirea de la Osborne după materialele arhivistice ale Ministerului afacerilor externe din Anglia, arată că nu a fost semnat nici un acord formal[1].

Izvoarele engleze și franceze diferă întru cîtva cu privire la înțelegerea la care s-a ajuns.

Partea engleză a comunicat ambasadorului Turciei — Muzurus-pașa și ambasadorului Austriei — Anogni, că Franța a promis să sprijine punctul de vedere englez, și să lase în fruntea fiecăreia dintre țările romîne cîte un domn deosebit[2].

„Clarendon mi-a spus că Franța a renunțat total la unirea celor două țări romîne și m-a rugat din nou să recomand Înaltei Porți să păstreze aceasta în cel mai mare secret" — jubila Muzurus-pașa[3].

După aceasta, problema privind dorințele divanurilor își pierdea importanța dinainte. De aceea guvernul englez a consimțit să sprijine cererea de anulare a alegerilor în Moldova și de efectuare a unor alegeri noi.

Partea franceză căuta să prezinte tratativele de la Osborne drept o victorie a sa. Ministerul afacerilor externe dădea exemplu de lăudăroșenie. Walewski însuși a avut o conversație cu Balabin, însărcinatul cu afaceri al Rusiei, după un dineu diplomatic de gală. Reprezentanții Angliei căutau, după spusele sale, prin toate mijloacele o înțelegere. Napoleon și Walewski au rămas însă neînduplecați. Atunci, „aruncați pe ultimele lor poziții"[4], miniștrii britanici au încetat lupta și au consimțit să sprijine anularea alegerilor de la Iași. Balabin l-a felicitat pe Walewski pentru un „rezultat atît de strălucit". Fiind însă un om destul de versat, el îndată l-a întrebat, ce concesii a făcut în schimb Napoleon? „Concesii nu este termenul potrivit — a răspuns ministrul Franței — noi am dat însă dovadă că sîntem gata de conciliere"[5]. Balabin nu a primit un răspuns lămurit la rugămintea sa insistentă de a i se explica, cum trebuie să se manifeste această atitudine de conciliere.

O scenă identică s-a petrecut la Petersburg. Frazele vagi ale lui Walewski în depeșa despre întîlnirea de la Osborne privind „spiritul de conciliere, care trebuie stimulat în relațiile internaționale"[6] l-au pus îndată pe Gorciakov în gardă. El a amintit lui Baudouin, însărcinatul cu afaceri al Franței, că presa e plină de informații cu privire la concesiile făcute de partea franceză, și îi cerea să-l lămurească, în ce constau aceste concesii, dar nu a primit răspuns. Gorciakov era un diplomat destul de versat, pentru a înțelege sensul tuturor acestor reticențe. În aceeași zi

[1] T. W. Ricker, *The pact of Osborne — a Controversial Episod in the Making of Roumania*, în *The American historical review*, vol. XXXIV, nr. 2, p. 241.

[2] *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. V, p. 435, 436; R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unis*, Buc. 1938, p. 227.

[3] *Ibidem*, p. 446.

[4] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 144, anul 1857, f. 69.

[5] Ibidem, p. 70.

[6] Ibidem, dos. 146, anul 1857, f. 114.

el scria lui Balabin că, după părerea sa, Napoleon a renunțat la ideea de a face să învingă punctul său de vedere[1].

Revenit la Paris, Kiselev a aflat „din izvor demn de încredere" amănuntele tranzacției de la Osborne. Ambasadorul a ajuns la concluzia că partea franceză și-a schimbat considerabil punctul de vedere inițial și ideea unirii și-a pierdut pentru Napoleon importanța sa[2]. Kiselev socotea că guvernul francez este dispus să renunțe la unire și că vrea numai să iasă din această chestiune „cu cinste"[3].

Aceasta a fost o apreciere justă dată tranzacției de la Osborne. În fond, francezii au cedat, renunțînd să sprijine unirea. Anularea alegerilor și-a pierdut după aceasta importanța dinainte. Cancelarul Austriei Buol a mărturisit că i „s-a ridicat o piatră de pe suflet"[4]. În scrisoarea către Prokesch el anunța cu ironie: „Franța a repurtat o victorie formală; dar încă o astfel de victorie și problema unirii va fi moartă"[5].

Curînd au fost împrăștiate ultimele îndoieli cu privire la fondul tranzacției de la Osborne — dacă diplomația rusă mai avea asemenea îndoieli. Walewski a comunicat lui Kiselev în mod strict confidențial planul său de reorganizare a țărilor romîne.

În proiect se prevedea că atît în fruntea Moldovei cît și a Țării Romînești va sta, ca și înainte, cîte un domn deosebit și cîte un guvern separat[6]. A devenit clar că la Osborne francezii au cedat în această importantă problemă, în fața diplomației engleze. Gorciakov, căruia ambasadorul i-a adus la cunoștință tezele fundamentale ale combinației propuse de Walewski, a fost neplăcut impresionat de „ușurința" cu care ministrul de externe al Franței și-a sacrificat ideile sale inițiale, și considera că și noul proiect este făcut cu aceeași ușurință[7]. Votarea propunerii franceze, scria el, cu toate că în ea se vorbește de la caz la caz despre unire, este, în fond, o votare contra unirii, în sensul pe care cabinetul francez îl atribuia pînă acum acestui cuvînt. E vorba numai și numai de o reformă administrativă radicală, care se efectuează de la mare distanță, pe bază de date incomplete și fără sprijinul părților interesate[8].

Diplomația rusă era convinsă că o dată pășind pe panta concesiunilor, francezii se vor rostogoli pe ea fără a se opri. Kiselev considera că la conferința ce trebuia să se țină, „Franța va duce dezbaterile fără nici o însuflețire, deoarece nu se gîndește decît cum să iasă fără o defăimare deosebită din chestiunea pe care a întreprins-o, puțin cam ușuratec, în perioada congresului..."[9] (de la Paris): Ambasadorul credea că conflictele de la conferință vor duce la un rezultat nefavorabil pentru cele două țări romîne.

În aceste condiții, diplomația rusă s-a îndreptat cu o stăruință și mai mare spre cea ce socotea ea că este sarcina ei cea mai mare — asigu-

---

[1] A.V.P.R.. fondul Cancelaria, dos. 146, anul 1857, f. 127.
[2] Ibidem, dos. 144, f. 108.
[3] Ibidem.
[4] W. G. East, *op. cit.*, p. 132.
[5] *Ibidem*, p. 133.
[6] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 144, anul 1857, f. 241.
[7] Ibidem, dos. 146, anul 1857, f. 460.
[8] Ibidem, fondul Cancelaria, dos. 146, f. 461–462.
[9] Ibidem, dos. 144, f. 274.

rarea drepturilor şi privilegiilor Moldovei şi Ţării Romîneşti. Iată ce scria Kiselev în legătură cu aceasta lui Gorciakov: „....preambulul (proiectului francez — *V.V.*) trece sub tăcere vechile capitulaţii şi toate actele ulterioare, care precizează relaţiile principatelor cu puterea suzerană, nu consolidează în suficientă măsură autonomia acestor provincii, pentru care noi am vărsat de multe ori sîngele soldaţilor noştri şi care e necesar să fie păstrată în interesele noastre, aceasta este cu atît mai important cu cît în planurile secrete ale Turciei şi Austriei, sprijinite de Anglia, intră transformarea acestor principate în paşalîc şi că aceste puteri caută neîncetat un pretext pentru intervenţie..."[1].

Kiselev a semnalat din nou, şi cu o deosebită insistenţă, lui Walewski necesitatea de a prevedea în act, într-o măsură mai mare autonomia celor două ţări romîne, pentru a curma afirmaţia guvernului turc din circulara din 28-X, care nega în fond această autonomie[2].

Ambasadorul îi scria şi lui Gorciakov că în timpul conferinţei trebuie acordată o atenţie deosebită propunerilor Austriei care nu pierde ocazia de a face să prevaleze principiul suveranităţii (Turciei) asupra principiului suzeranităţii. Cabinetul francez nu prea era preocupat de acest joc al Austriei şi dacă acesteia din urmă i se vor lăsa libere toate acţiunile, acest fapt îi va dubla forţele[3]. Gorciakov înfăţişa în totul punctul de vedere al ambasadorului. Rusia, scria el, nu a făcut niciodată un secret din faptul că nu va îngădui nici cel mai mic atentat la drepturile şi privilegiile ţărilor romîne. Publiciştii francezi, luînd condeiul, ştiau că pentru a merge împreună cu Rusia, trebuia asigurat, înainte de toate, acest principiu. În proiectul francez există o frază relativ la păstrarea drepturilor Moldovei şi Ţării Romîneşti. Dar această frază se întruchipează oare în viaţă ?[4].

În urma demersurilor stăruitoare ale guvernului rus, în proiectul alcătuit de Walewski a fost inclus un capitol special privind privilegiile şi imunităţile principatelor, în care se arăta că în concordanţă cu vechile tratate, Moldova şi Ţara Romînească se bucură, în relaţiile lor cu Poarta, de autonomie, fapt confirmat de cîteva hatti-şerifuri, şi înscris în articolele XXII şi XXV ale tratatului de la Paris[5].

Diplomaţia rusă a avut o atitudine sceptică faţă de conferinţa celor şapte state în problema unirii ţărilor romîne, care s-a ţinut în lunile mai-august 1858 la Paris. Walewski a propus, chiar la prima şedinţă, unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti. Kiselev l-a sprijinit şi a propus să se examineze dorinţele divanurilor ad-hoc din Moldova şi Ţara Romînească. Dar în Rusia se ştia că Walewski, în acest caz, a recurs la o manevră demagogică, născocită dinainte[6]. Şi într-adevăr, întîmpinînd rezistenţa unanimă a Angliei, Austriei şi Turciei, chiar la şedinţa următoare ministrul Franţei a scos proiectul său, mai dinainte alcătuit, în care se prevedea existenţa

---

[1] A.V.P.R., fondul Cancelaria, dos. 144, anul 1857, f. 243.
[2] Ibidem, f. 246.
[3] Ibidem, f. 249.
[4] Ibidem, dos. 146, anul 1857, f. 463.
[5] Ibidem, dos. 144, anul 1857, f. 277.
[6] Ibidem, f. 266.

în fiecare principat a unui guvern separat. Dezbaterile s-au început în jurul acestui proiect. Kiselev socotea drept afectată „fermitatea'' manifestată de Walewski în unele probleme, şi credea că totul se va termina cu un compromis, aşa, după cum s-a şi întîmplat. El personal era îngrijorat în primul rînd, de faptul că în documentul pregătit de conferinţă să fie oglindite drepturile principatelor. De aceea, el a venit cu un memorandum special. În cele din urmă, nu într-o mică măsură, datorită eforturilor ambasadorului Rusiei, în convenţia de la 7—19, VIII, 1858, adoptată de conferinţă, despre autonomia celor două ţări romîne se vorbea destul de amănunţit [1]. În ceea ce priveşte celelalte teze ale convenţiei, ele nu aveau nimic comun cu dorinţele exprimate de cele două divanuri ad-hoc de unire deplină şi necondiţionată a celor două ţări romîne şi de contopirea lor într-un singur stat romînesc.

S-au realizat cuvintele lui Nicolae Bălcescu, marele democrat revoluţionar romîn, cu privire la faptul că numai poporul, prin luptă poate obţine înfăptuirea drepturilor sale. Eforturile de „unificare" ale guvernelor nu au dus, în fond, la nimic. Nici nu era de aşteptat un alt rezultat de la cele şapte state prădalnice, fiecare urmărind ţelurile sale interesate.

Sfîrşitul anului 1858 nu a adus nimic principial nou în poziţia puterilor. Diplomaţia Angliei, Austriei şi Turciei încerca din nou să obţină, cu ajutorul intrigilor şi al amestecului în treburile interne ale Moldovei şi Ţării Romîneşti, victoria grupărilor separatiste la alegerile în adunări.

În Moldova, ca şi anul trecut, s-a desfăşurat din nou lupta cea mai înverşunată dintre partizanii şi adversarii unirii. Trei state mizau pe dezbinările din caimacamia din Moldova. Ele sperau să utilizeze în aceste ţeluri pe unul din membrii ei, Ştefan Catargi, care trecuse pe poziţiile separatismului şi stăruia că pentru orice problemă, oricît de puţin importantă să se adreseze Porţii. Statele care sprijineau pe separatişti socoteau că se pot folosi de principiul unanimităţii, propus de ele în căimăcămie, pentru a paraliza cu ajutorul lui Catargi, orice acţiune a majorităţii din căimăcămie, care simpatiza cu unirea.

Diplomaţia rusă avea de ales : fie să sprijine pe unionişti, apărîndu-i de intrigile anglo-austro-turceşti, fie să contribuie la intensificarea influenţei acestor trei state în ţările romîne. Şi diplomaţia rusă a ales, încă o dată, prima cale.

În urma indicaţiei guvernului său, consulul Popov de la Iaşi, împreună cu Place, colegul său francez, sprijinea în căimăcămie pe adversarii lui Catargi şi punctul lor de vedere, acel de rezolvare a problemelor prin majoritatea de voturi, a prevalat [2]. Butenev, ministrul Rusiei, făcea la Constantinopol demersuri în acelaşi sens şi în cele din urmă, conferinţa ambasadorilor, convocată în acelaşi oraş, a decis să păstreze în vigoare aproape toate hotărîrile adoptate în căimăcămia din Moldova cu majoritatea de voturi [3].

---

[1] Vezi F. Martens, *op. cit.*, vol. 15, p. 360—377.

[2] A.V.P.R., fondul Consulatul din Iaşi , dos. 626, an. 1858, f. 64—65.

[3] Ibidem, dos. 628, f. 19 ; dos. 626, an. 1858, f. 69 ; fondul Consulatul din Bucureşti, dos. 1066, an. 1858, f. 124—131.

După aceasta a apărut o nouă primejdie. Marele vizir a declarat lui Lobanov, însărcinatul cu afaceri al Rusiei, că, probabil, Poarta va trebui să refuze investitura prințului, care va fi ales de adunarea pregătită de astfel de „corifei ai partidului revoluționar" ca Sturza și Panu. După părerea vizirului, și mai bine ar fi fost să se amîne alegerile din Moldova sau să se anuleze, de vor fi efectuate „incorect"[1]. Prockesch și sir Henry Bullwer-Lytton ajutau activ guvernul turc și dirijau intrigile acestuia.

Lobanov a primit din Petersburg ordin categoric să nu consimtă la o nouă conferință a puterilor[2], ceea ce însemna refuzul de a sancționa amînarea alegerilor. Fără consimțămîntul Rusiei, Franței, Prusiei și Sardiniei, divanul turc nu s-a hotărît să amîne alegerile ; ruperea relațiilor cu cele patru puteri în anul precedent era încă prea vie în amintirea lor, pentru a risca un nou grav conflict cu acestea.

Cînd Cuza a fost ales în Moldova, Rusia a fost una dintre primele puteri care a recunoscut acest fapt.

Reacționarii care se aflau la putere în Rusia, erau conduși în politica lor de tendințe cotropitoare. Diplomația însă stătea pe poziții extrem de reacționare în ceea ce privește o serie de probleme de ordin intern din țările romîne : ea era împotriva secularizării pămînturilor mînăstirești ; plecînd de la faimosul „principiu conservator", Kiselev înainte și după conferința de la Paris din anul 1858 a căutat să sporească drepturile puterii executive în dauna drepturilor puterii legislative. Programul destul de moderat, al reformelor liberale, dezbătut de divanuri, a îngrozit diplomația rusă, care a calificat acțiunile divanurilor, în special acele ale divanului din Țara Romînească, drept „revoluționare" și „anarhiste".

Rusia, împreună cu celelalte puteri, a consimțit la dizolvarea divanurilor. E adevărat, că diplomația rusă a avut atîta prudență, să nu ia asupra sa inițiativa în această chestiune[3] și ea s-a alăturat numai la propunerea Franței.

Caracterul reacționar al țarismului încătușa acțiunile diplomației ruse chiar și în problemele în care țelurile ei coincideau cu năzuințele naționale ale poporului romîn, de exemplu, în problema apărării drepturilor țărilor romîne. Diplomații ruși se temeau de acțiunile maselor populare. Sfaturi pentru „moderațiune" ieșiau într-un torent neîntrerupt din gura lui Bazili și din aceea a lui Ghirs, consulul general rus din București de mai tîrziu.

Rezumînd rezultatele activității desfășurate de diplomația rusă în anii 1856—1859 în problema unirii celor două țări romîne trebuie să spunem că tendința ei principală a fost totuși, acea de a păstra autonomia lor. Reprezentanții Rusiei au trebuit să dea dovadă de multă perseverență și tenacitate în lupta contra intrigilor și uneltirilor Turciei, Angliei și Austriei, care tindeau să instaureze în țările romîne un regim de pașalîc. Această activitate a diplomației ruse corespundea năzuințelor naționale ale poporului romîn și, în cele din urmă, a contribuit la unirea Moldovei și Țării Romînești.

---

[1] A.V.P.R., fondul Consulatul din București, dos. 1066, an. 1858, f. 162—163.
[2] Ibidem, f. 191.
[3] Ibidem, fondul Cancelaria, dos. 146, an. 1857, f. 436 ; dos. 143, an. 1857, f. 410.

О РОЛИ РУССКОЙ ДИПЛОМАТИИ В ОБЪЕДИНЕНИИ РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В данном исследовании автор указывает на некоторые стороны ожесточенной борьбы между европейскими великими державами по вопросу объединения Румынских княжеств, подчеркивая роль и позицию русской дипломатии.

После рассмотрения позиции Англии, Австрии и Турции, автор останавливается более подробно на причинах, определивших тактику русской дипломатии, сыгравшей решающую роль в европейской дипломатической борьбе. На основании весьма ценного документального материала, взятого из советских архивов, автор указывает на провал попыток Австрии и Турции привлечь на свою сторону русскую дипломатию. Россия твердо поддерживала идею объединения Румынских княжеств, включая этот вопрос в свою политику на Востоке; следуя этой линии, русская дипломатия вела упорную борьбу за эвакуацию из княжеств австрийских и турецких войск. Представители России, действуя в полном согласии с представителями Франции, протестовали против фальсификации воли румынского народа и добились аннулирования выборов в диваны ad hoc. Однако в последний момент Наполеон III уступил под давлением Англии; Франция отказалась от мысли об объединении. Русская же дипломатия, поняв сложность создавшегося положения, стремилась обеспечить княжествам их права на автономию.

В борьбе, развязавшейся в Румынских землях между сторонниками объединения и реакционными силами, Россия поддерживала унионистов, стремясь защитить их от англо-австро-турецких интриг; но русская дипломатия, скованная реакционной сущностью царизма, пыталась сдержать революционный подъем масс и воспрепятствовать проведению в жизнь социальной программы, требуемой народом.

Россия была среди первых держав, приветствовавших избрание Александра Иоанна Кузы князем обоих княжеств и своей борьбой способствовала их объединению.

DU RÔLE DE LA DIPLOMATIE RUSSE DANS L'UNION DES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES

RÉSUMÉ

L'auteur expose quelques aspects de la lutte acharnée qui mit aux prises les grandes puissances européennes autour de l'Union des Principautés Roumaines et, à ce propos, il fait ressortir le rôle et l'attitude de la diplomatie russe dans ce problème.

Après avoir passé en revue les positions respectives de la Grande-Bretagne, de l'Autriche et de la Turquie, l'étude s'étend sur les causes déterminantes de l'attitude adoptée par la diplomatie russe, dont le rôle fut décisif. S'appuyant sur un matériel documentaire de première main, provenant des archives soviétiques, l'auteur met en lumière l'échec des tentatives de l'Autriche et de la Turquie pour attirer à leurs côtés la diplomatie russe. La Russie, en effet, soutint énergiquement l'idée de l'Union des Principautés Roumaines, qui faisait partie de sa politique orientale ; aussi livra-t-elle une lutte acharnée pour faire évacuer les Principautés par les troupes autrichiennes et turques. Les représentants de la Russie, agissant de commun accord avec ceux de la France, protestèrent contre la falsification de la volonté populaire et obtinrent l'annulation des élections pour les Divans ad hoc. Mais au dernier instant, Napoléon III céda à la pression de la Grande-Bretagne et la France abandonna l'idée de l'Union. La Russie néanmoins, se rendant compte de la complexité de la situation ainsi créée, s'efforça d'assurer aux Principautés leur droit à l'autonomie.

Au cours de la lutte engagée dans les Principautés mêmes entre les partisans de l'Union et les forces réactionnaires, la Russie soutint les premiers, s'appliquant à les défendre contre les intrigues anglo-austro-turques. Mais, entachée par l'essence réactionnaire du tsarisme, la diplomatie russe s'efforca de freiner l'élan révolutionnaire des masses et d'empêcher la réalisation du programme social que le peuple exigeait.

La Russie fut l'une des premières puissances à saluer la double élection d'Alexandre Couza et contribua, par ses efforts, à l'union des deux Principautés.

REFORMA FISCALĂ DIN VREMEA DOMNIEI LUI MATEI BASARAB

DE

DAMASCHIN MIOC

Jugul otoman, înlăturat temporar de Mihai Viteazul, atenuat mult sub Radu Şerban față de ceea ce fusese pînă la 1595, de proporții suportabile în prima domnie a lui Radu Mihnea, începe din nou, sub diverse forme şi căi, să se facă greu simțit, mai ales în deceniul al treilea al veacului al XVII-lea.

Domniile țărilor romîne, scoase la licitație de Poartă, se vînd pe bani din ce în ce mai mulți[1]. Sume mari se iau cu împrumut de competitorii la domnie de la cămătarii din Constantinopol[2]. Oştile turceşti trebuiesc întreținute cu zaherea romînească; oastea țării este silită să ia parte şi ea la campaniile turceşti[3]. Tătarii pustiesc ori de cîte ori voiesc, fără a putea fi opriți[4]. Domnii, fără legături cu țara, devin un fel de arendaşi de moşie pe perioade scurte, care caută să scoată de pe spatele poporului cît mai mult, pentru stăpînii turci, pentru mîna de boieri care-i susțineau şi pentru ei înşişi. Mai hrăpăreți erau cămătarii de la care se împrumutaseră şi care-i însoțeau în țară, pentru a-şi scoate înzecit banii învestiți în domnia nouă.

Domnia se zbate între necesitatea de a scoate cît mai mulți bani, în cît mai scurt timp, şi teama de răscoalele poporului. Problema fiscală

---

[1] Radu Mihnea cheltuieşte, la obținerea celei de a doua domnii în Țara Romînească 40 000 de scuzi, iar Leon Tomşa vreo 300 000 de taleri (*Hurmuzaki*, IV_2, p. 435). Numirea lui Alexandru Iliaş în cea de a doua domnie a costat de asemenea sume mari (*Hurmuzaki* IV_2, p. 419).

[2] Un document din 1627 oct. 10, relatînd însă fapte din domnia lui Gavriil Moghilă, aminteşte că pentru împlinirea haraciului s-au luat bani cu camătă „de la balgii şi de la ovrei" (Acad. R.P.R., XLII/37, orig. rom.). Leon Tomşa luase banii cheltuiți pentru obținerea domniei „cu foarte mari dobînzi" (*Hurmuzaki*, IV_2, p. 435).

[3] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării romîneşti*, ed. N. Iorga, p. 107—108.

[4] Radu Popescu povesteşte că tătarii, în domnia lui Alexandru Coconul, „au robit țara pănă la Olt şi mare pagubă au făcut în oameni şi în dobitoace, căt s-au pustiit multe sate, ce pănă acum să văd" (*ed. cit.*, p. 109). Pentru data de 1624 vezi şi *Hurmuzaki*, IV_2, p. 404.

devine astfel una din cele mai importante ale statului. Se iau o serie de măsuri pentru satisfacerea rapidă a cererilor adeseori neprevăzute ale turcilor, atît prin introducerea unor dări noi și creșterea cuantumului celor vechi, cît și prin înmulțirea ratelor de plată a birului, ajungîndu-se pînă la a fi lunare[1]. Ele permiteau, în oarecare măsură, să se poată răspunde în timp scurt cererilor neașteptate ale Porții, căci îndesirea ratelor birului făcea ca vistieria să nu rămînă mai niciodată goală.

Cei trei domni, premergători domniei lui Matei Basarab, Alexandru Coconul, Alexandru Iliaș și Leon Tomșa, inițiază măsuri fiscale excepționale.

Alexandru Coconul impune la bir și vechile slobozii mănăstirești, care beneficiaseră de la înființarea lor (unele de veacuri chiar) de o deplină scutire de dări față de domnie. La 15 aprilie 1626, el pune la bir, cu ruptoare, satul Costești, jud. Vîlcea, al mănăstirii Bistrița[2]. Aceeași dată poartă și actul dat mănăstirii Cozia, pentru slobozia ei, Călimănești, impusă și ea la un bir, ca și Costeștii, de 50 de galbeni anual[3]. Amîndouă mănăstirile avuseseră scutire totală de dări pentru aceste sate ale lor, vechi danii ctitoricești. Faptul că ambele acte sînt date în aceeași zi și au un conținut aproape identic, ne face să bănuim că măsura a fost generală, pentru toate satele slobozii. Bănuiala ne este confirmată de un alt act al aceluiași domn, purtînd data 1627 mai 5, pentru satul Marotinul, slobozie a mănăstirii Sfînta Troiță din București. Domnul recheamă sătenii fugiți cu prilejul acestei măsuri, motivînd că din cauza greutăților țării, i-a impus la bir și pe ei „ca și pre alelalte slobozii"[4].

Un act, al patriarhului Chiril al Constantinopolului și al întregului sobor, din 1626 aprilie 28, atestă măsuri și mai categorice în această direcție[5]. Cu excepția a cinci slobozii, toate celelalte, fie că erau „sloboziile boierilor, ale mănăstirilor sau ale streinilor" sînt desființate de Alexandru Coconul, ca păgubitoare pentru stat, ele favorizînd împuținarea birnicilor și chiar pustiirea țării.

Teama unor zguduiri mai profunde, prin adîncirea contradicțiilor dintre domnie și marii feudali (laici sau clerici), dar mai ales prin mișcări ale maselor populare, fac ca măsurile acestea să fie luate cu oarecare prudență. Toate documentele citate mai sus cuprind justificări ale domnului pentru acțiunile fiscale întreprinse.

În actul Costeștilor, domnul spune că : „văzînd atîta greutate și nevoie și strîmtoare de la împărăție și din toate părțile și țara domniei mele fiind încă în robie și pradă, nu am putut domnia mea să ridic *atîta cheltuială de către împărăție și haraci peste haraci*" (sl. n.—*D.M.*), este nevoit, după ce cercetează această situație, împreună cu vlădica Luca, cu cei doi episcopi și cu egumenii principalelor mănăstiri, să impună și sloboziile la bir. În actul pentru Marotin, citat mai sus, se precizează

---

[1] Damaschin Mioc, *Modul de impunere și percepere a birului în Țara Romînească pînă la 1632*, în S.M.I.M., II (1957), p. 95.
[2] Arh. St. Buc., M-rea Bistrița, LXI/4, orig. slav.
[3] Ibidem, Condica m-rii Cozia, nr. 209, f. 37—38, trad. rom.
[4] Ibidem, Condica m-rii Radu Vodă, nr. 256, f. 387, copie rom.
[5] Ibidem, Diplomatice, nr. 1, orig. grec.

de asemenea creşterea exploatării otomane; „domnia mea văz şi crez că aţi avut păs şi greu, nu numai voi, ci şi toată ţara. Şi domniia mea încă am avut destule grele şi cheltuele pentru trebile despre împărăţie". Socotim că aceste motivări ale măsurilor fiscale neobişnuite exprimă o realitate; ele arată noul val de creştere a exploatării otomane.

Sub presiunea maselor populare care luptau pentru stăvilirea valului de creştere a exploatării, ca şi a unor boieri de ţară, ridicaţi în contra grecilor care-i înlocuiseră în dregătorii, Leon Tomşa se vede silit să ia unele măsuri împotriva cămătarilor greci, „străini, cari améstecă domniile şi vînd ţeara fără milă şi o precupescu pre camete asuprite" [1]. Măsurile sale dau satisfacţii momentane mai ales slujitorilor, prea împovăraţi de dări [2].

Fugile birnicilor şi răscoalele ţăranilor şi ale slujitorilor, care au loc în anii 1612, 1618, 1630, însoţind mişcările vechilor boieri de ţară, dar diferite de ele prin scopuri şi depăşindu-le prin acţiuni, sînt răspunsuri la reînnoitele apăsări.

Boier de ţară, invocînd însă îndepărtate origini domneşti, aga Matei din Brîncoveni ocupă tronul Ţării Romîneşti în condiţii cu totul excepţionale pentru acea vreme. În fruntea boierimii oltene, el cîştigă lupta împotriva lui Radu Iliaş, sosit cu oaste moldovenească şi cu un reprezentant al sultanului pentru a-şi ocupa tronul. Victorios, Matei este ales domn de ţara întreagă, întrerupînd astfel şirul continuu al domnilor numiţi direct de Poartă timp de aproape un veac. Prin cele două acţiuni, lupta împotriva domnilor numiţi de turci şi a grecilor aduşi de ei din Constantinopol şi puşi în înalte dregătorii şi *alegerea* sa ca domn, Matei şi marea boierime de ţară s-au înduşmănit nu numai cu cămătarii greci din Constantinopol şi cu rudele lor din ţară, ci şi cu turcii. De fapt, ridicarea aceasta a boierilor nu s-a făcut împotriva exploatării otomane, împotriva jafului la care era supusă ţara, ci în contra unui sistem care, de la o vreme, înlăturase marea boierime din funcţia de agent al acestei exploatări şi o înlocuise cu greci, micşorîndu-i considerabil veniturile. Obiectivul ei era deci cu totul mărginit şi determinat de interesele de clasă ale marilor feudali ai ţării. Observaţia nu este valabilă pentru mişcarea slujitorilor şi a ţăranilor, care s-a alăturat celei a boierilor. Aceştia luptau atît împotriva exploatării turco-greceşti, cît şi a boierimii autohtone.

Venit pe tron în astfel de condiţii, Matei îşi dă seama că nu poate rămîne domn decît ridicîndu-se şi împotriva turcilor sau supunîndu-li-se fără condiţii. În ţară era o conjunctură favorabilă de ridicare în masă a slujitorilor şi ţăranilor, cu nădejdi de schimbare în bine a stării lor, împotriva exploatării otomane. S-ar părea că şi Matei e înclinat să asculte glasul ţării şi să apuce calea unui glorios înaintaş, a lui Mihai Viteazul. Această alternativă însă nu coincidea cu interesele mărunte ale marii boierimi, dornică de o schimbare în favoarea ei, nu şi a celor pe care ea însăşi îi exploata atît de crunt.

---

[1] Acad. R.P.R., Peceţi, nr. 185, orig. rom.
[2] Arh. St. Buc., M-rea Bistriţa, LXVII/1, orig. rom.

Încă din toamna anului ocupării tronului, desigur cu gîndul la cheltuielile pe care le va avea de făcut pentru obținerea domniei din partea Porții, Matei Basarab impune în țară un bir al poclonului, de care foarte puțini erau scutiți [1].

În ianuarie 1633, noul domn al Țării Romînești merge la Constantinopol, unde este primit cu oarecare rezerve de sultan, totuși, cu toată opoziția celor a căror rude le înlăturase din slujbe aducătoare de venituri și a cămătarilor, cărora le cauzase prejudicii, este întărit domn [2]. Prețul confirmării însă, aruncat pe spatele țării, este enorm. Tributul este dublat, ajungîndu-se la cifra de 120 000—130 000 de taleri [3]. Pe lîngă aceasta, s-au risipit și multe pungi de bani la diverși dregători ai Porții, solicitîndu-li-se bunăvoința și protecția [4].

În toamna aceluiași an, țara este obligată la întreținerea și la participarea cu oastea într-o campanie a lui Abaza Pașa împotriva Poloniei [5].

În legătură cu dublarea tributului și cu cererile mereu sporite ale turcilor, problema fiscală devine pentru puterea centrală extrem de acută.

În primii ani ai domniei, Matei Basarab face cu greu față obligațiilor pe care și le asumase la Poartă. Trebuiau achitate datoriile pe care le contractase personal ca și cele ale înaintașului său, Radu Iliaș [6], de asemenea de plătit haraciul îndoit. Spre aceasta se îndreptau toate strădaniile: „să plătească țara de datorie și să să odihnească toți pre la moșăile lor" [7]. Era, însă, tot mai vizibil pentru aparatul de conducere a statului, domnia și marii boieri din divan, că vechiul sistem fiscal nu mai corespunde noilor situații; cererilor continuu sporite ale „departamentului jafului intern", cum numește Marx aparatul fiscal otoman [8], făcute la termene și în cuantumuri neprevăzute, li se răspunde din ce în ce mai greu. Situația domnului depindea în bună măsură de rapiditatea cu care satisfăcea pretențiile stăpînilor de la Constantinopol.

În asemenea condiții, clasa stăpînitoare, în frunte cu domnul, caută mijloace noi, adecvate stărilor nou create, prin care să iasă din impas, dar, ca întodeauna, pe spatele producătorilor direcți, fără lezarea propriilor ei interese. Se ajunge astfel la introducerea în administrația fiscală a Țării Romînești a unui nou sistem de impunere a dărilor către domnie mult mai operativ, dar și mai constrîngător pentru birnici, care poartă în documentele interne numele de *taler*.

---

[1] Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, XXXI/10, orig. rom.

[2] *Letopisețul Cantacuzinesc*, Mag. Ist., IV, p. 318—320; cf. și Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1944, p. 84.

[3] M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Romînești în sec. XV—XIX*, în S.M.I.M. II (1957), p. 38—39. Un document intern cu data 1636 nov. 2, atestă suma haraciului la acea vreme la 121 000 taleri (Arh. St. Buc., M-rea Stavropoleos XXX/3, orig. rom. Copie la Inst. de istorie).

[4] *Hurmuzaki*, IV_2, p. 464. Raportul venețian precizează că s-au cheltuit mai bine de 500 pungi de „reali".

[5] *Letopisețul Cantacuzinesc*, Mag. Ist. IV, p. 320; cf. și Miron Costin, *ed. cit.*, p. 90.

[6] *Hurmuzaki*, IV_2, p. 464.

[7] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Romînești*, *ed. cit.*, p. 118.

[8] Citat după Rostovski și Reisner, *Istoria modernă a țărilor coloniale și dependente*, Moscova, 1940, Cap. VI, Imperiul osman, trad. la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., Buc.

Am numit reformă fiscală a lui Matei Basarab ansamblul de măsuri cu caracter fiscal luat în întreaga sa domnie pentru satisfacerea cererilor turceşti şi pentru consolidarea puterii sale. Pe scurt ele sînt următoarele :

a) Aplicarea unui nou sistem de impunere la dări, numit *taler*.

b) Confiscarea pe seama domniei a averilor celor fugiţi de biruri, actul fugii şi spargerii birului fiind calificat drept *hiclenie*.

c) Lărgirea sferei solidarităţii fiscale.

d) Iertarea năpăştilor.

Istoriografia mai veche s-a ocupat în treacăt de reforma lui Matei Basarab şi de taler. I. C. Filitti ca şi C. C. Giurescu, care au scris şi despre taler, îl identifică cu birul. „Matei Basarab introduce „talerul", adică un bir în taleri, menţionat întîia oară într-un act din 1638 ...", afirmă cel dintîi [1]. C. C. Giurescu de asemenea scrie : „Fiindcă birul se socotea şi se plătea de obicei în taleri, de aceea, într-o sumă de acte, în loc de bir se întrebuinţează acest termen" [2]. Cel din urmă dă şi cîteva exemple, care i se par că-l îndreptăţesc la concluzia trasă.

Din cele ce urmează se va putea vedea atît netemeinicia susţinerilor de mai sus, cît şi totala neînţelegere a esenţei acestei măsuri fiscale denumită taler. Trebuie însă respinsă chiar de la început afirmaţia că birului i se zice în această vreme taler, pentrucă se plătea în taleri. Pe toată durata domniei lui Matei Basarab, în sutele de acte care menţionează birul ţăranilor şi în cele 58 de menţiuni ale talerului din documentele cunoscute, nu am găsit nici măcar un singur caz, în care birul să se fi plătit în taleri, ca monedă. Din chiar documentele citate de autor se poate vedea acest fapt. Sătenii din Amărăşti îşi plătesc talerul *în aspri* [3], iar cei din Păuşăşti, *în ughi şi bani* [4]. Şi aici, ca şi în alte cazuri, este evidentă nu numai sărăcia documentării, cît mai ales metoda de cercetare, de tratare, superficială, neştiinţifică a istoriografiei burgheze.

Talerul este menţionat în actele Ţării Romîneşti din veacul al XVII-lea, găsite pînă în prezent, de 141 de ori, dar numai din cîteva din ele se poate deduce în ce a constat el de fapt în organizarea fiscală a Ţării Romîneşti. Pentru lămurirea cititorilor şi ilustrarea tezei pe care o susţinem este nevoie de a cita chiar în text pasaje ceva mai largi din astfel de acte lămuritoare.

Zapisul din 1642 martie 15 [5] relatează fapte din viaţa sătenilor din Mărăcineni, jud. Dîmboviţa, în legătură cu fuga lor din cauza greutăţii unor dări către domnie. În vara anului 1640, ei se risipesc în ţară şi-şi lasă birul pe seama birarilor de judeţ, anume Vintilă vătaf, Barbu postelnic, Pătraşco postelnic şi Stoica logofăt. Aceştia sînt siliţi să plătească birul sătenilor şi toate dăjdile „tot de la casele lor, de la luna avgust, de la birul cetăţii, până la luna lui ghenarie leat 7149<1641>. *Şi n<e>-au fost birul în catastih la vistierie 6 talere* (sl.n. — *D.M.*). Şi ne-au plătit din lună

[1] I. C. Filitti, *Consideraţii generale despre vechea organizare fiscală a principatelor romîne pînă la Regulamentul Organic*, Buc., 1935, p. 15.

[2] C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. III_2, Buc., 1946, p. 685—686.

[3] *Ibidem*, p. 635.

[4] *Ibidem*, p. 685.

[5] Arh. St. Buc., Condica Mitrop. Ţării Rom., nr. 127, f. 52—53, copie rom.

în lună 2 biruri şi de găleată şi de miere şi de birul haraciului şi de toate dăjdile, fac aceste dăjdi preste tot anul ughi 98". Din martie 1641 pînă în martie 1642, cei patru birari de judeţ plătesc iar dările fugiţilor din Mărăcineni, însă li s-a „scăzut birul pe jumătate, *de ne-au lăsat pe 3 talere* (sl.n. — *D.M.*), ca să ne venim la moşie, să ne plătim birul şi datoriia de pre urmă. Iar noi tot n-am venit, ci iară ne-au plătit aceşti boiari *şi de aceste 3 talere* (sl.n. — *D.M.*), de bir şi de toate dăjdile, mierea şi birul haraciului şi oile împărăteşti şi talerul de lună în lună, în 13 luni". Aceste din urmă dări, fac 70 ughi. Sătenii sînt găsiţi, aduşi la moşia lor şi siliţi să plătească cei 168 ughi, daţi de birari domniei pentru ei. Li se dă termen de plată pînă la Paşti [1], iar în caz că nu vor da banii la zi, să fie rumîni birarilor.

Prin hrisovul din 1642 noiembrie 6 [2], Matei Basarab întărea lui Danciul logofăt din Părăiani satele Vulpeni şi Gruova, cumpărate de acesta de la Preda spătar din Cepturoaia. Cumpărătura s-a făcut cu patru ani mai devreme, adică în 1638. În tot acest timp, Danciul logofăt le-a plătit şi dările. „Şi a plătit Danciul logofăt din *cisla lor de bir 4 taleri* (sl. n. — *D. M.*), şi de găleată şi de sulgiu şi de oaie şi de birul de haraci şi de miere, tot din punga lui, în patru ani, de a dat 480 ughi".

Prin zapisul din 1642 decembrie 28 [3], 38 de săteni din Dăjăşti, jud. Argeş, recunosc că au fost daţi rumîni de domn lui Marco paharnic, care i-a plătit de dări. „. . . ne-am sculat de am fugit din sat de am spart birul şi moşia o am părăsit. Deci, într-aceia, măria sa domnu nostru ne-au dat rumâni pre seama dregătoriului mării sale jupan Marco mare peharnic, cu moşii, cu feciori, cu tot şi *să ne plătească dumnealui birul: 9 talere*, (sl. n. — *D. M.*). Deci, ne-au tot plătit păharnicul în doi ani, *tot căte cu 9 talere* (sl. n. — *D. M.*), făcut-au ughi 330, şi alte dăjdi".

Satele de cnezi Bîra de Sus, Bîra de Jos şi Văcăreştii de pe Răstoacă, fugite din cauza birului, sînt date de Matei Basarab, la 1644 ianuarie 10 [4], în rumînie lui Socol mare clucer şi lui Nicola clucer, care le-au plătit de dări. Domnul precizează: „. . . cînd a fost acum, în zilele domniei mele, de cînd s-a scris ţara domniei mele pe nume şi s-au aşezat talerii, atunci s-au scris şi aceşti megiaşi de prin aceste sate, care sînt mai sus scrise, *cu taleri 40*" (sl. n. — *D. M.*). Constatînd domnul că li s-a pus prea mult, le scade 26 [5] taleri, „şi *a rămas darea lor curată taleri 14*" (sl. n. — *D. M.*); însă deosebit, Bîra de Sus 4 taleri, Bîra de Jos 5 taleri şi Văcăreştii 5 taleri. Sătenii îşi plătesc birurile „pe această cislă" de 14 taleri pînă în văleatul 7151 ‹1642—1643›. Apoi se hiclenesc şi fug de bir, iar Matei Basarab îi dă rumîni celor doi boieri menţionaţi mai sus. Aceştia au „plătit toate birurile lor şi toate dăjdiile şi mierea şi ceara împărătească şi găleata şi sulgiul şi fînul şi birul haraciului şi toate mîncăturile cîte sînt peste an

[1] În anul 1642, după stilul vechi, Paştile cădeau în ziua de 10 aprilie. Deci li se îngăduise ţăranilor ceva mai puţin de o lună pentru lichidarea datoriei lor de 168 ughi, ceea ce echivala cu rumînirea lor sigură.
[2] Arh. St. Buc., M-rea Surpatele II/5, orig. slav.
[3] Muzeul Lupta Revoluţionară a Poporului, CXXIII/1. orig. rom.
[4] Actele G. D. Florescu, orig. slav. Copie la Institutul de istorie.
[5] În act, greşit: 24 taleri.

în țara domniei mele, toate deplin la visteria domniei mele, *pe 14 taleri* (sl. n. — *D. M.*) cum este scris mai sus, pînă ce s-au adunat toate dăjdiile *de s-au ajuns ughi 1 600, fac bani 320 000*" (sl. n. — *D. M.*).

În alt act, din 1645 (7153) ‹ian. 8—dec. 22 ›[1], Matei Basarab întărește satul Dăești, jud. Vîlcea, lui Preda și fratelui său Udriște din Șirineasa care i-au plătit pe săteni de biruri. Se amintește că domnul a făcut „samă țărăi, de i-am pus talere cineș pre capul lui". La „sama scripturii", sătenii din Dăești se găseau în Șirineasa, „și li *s-au scris numele lor acolea în Șirineasa cu 5 talere*" (sl. n. — *D. M.*). Ei nu vor să-și dea birul unde i-a apucat sama și fug. Dările lor le plătesc cei doi boieri „de la casa lor, fără voia lor, cu bani gata și cu vită... până s-au umplut multă samă de bani, 29 000".

La 1648 ianuarie 29[2], Matei Basarab întărește lui Iacov al doilea clucer din Cernaia jumătate din satul Vlădășăști, cu vecinii, cumpărată de la Anca. Se menționează că „în zilele domniei mele, cînd s-au pus talere în țară, *a căzut să fie acest sat Vlădășăștii cîte 5 talere*" (sl. n. — *D. M.*). Sătenii însă se hiclenesc și fug de bir, care rămîne pe seama Ancăi. Ea nu poate plăti și vinde jumătate de sat lui Iacov clucer „cu 8000 aspri gata și cu jumătate de bir din acele 5 talere ale satului Vlădășăști". Acestea se întîmplau în văleatul 7146 ‹1637—1638 ›. Iacov clucer plătește acea jumătate de sat „cu 2 talere și jumătate, de bir și de miere și de toate dăjdiile, în zece ani, de a dat în acei zece ani din casa lui pentru acea jumătate de sat din Vlădășăști 49 000 aspri gata".

Într-un document din 1651 mai 12[3], se arată că sătenii din Amărăști, nemaiputîndu-și plăti birul se risipesc, iar dările lor cad năpăști pe alții. Domnul cumpără satul și-l dă m-rii Sadova. Menționează : „și le-am scos domnia mea și din vistierie taleri 3 *și jumătate*[4], talerul *cîte* bani 154, fac acești 3 și *jumătate* taleri într-un an 23 000 bani".

De asemenea îi întărește m-rii Sadova moșie în Bujorești, scoțîndu-i, tot așa, talerul din vistierie. „Și am scos domnia mea *jumătate* de taler din vistieriia domnii méle, face această *jumătate* de talere într-un an 3 000 de bani"[5].

Din fragmentele citate mai sus reținem deocamdată contrastul dintre numărul mic de taleri cu care figurau satele în catastihul vistieriei și cuantumul uriaș al birului pe care erau obligate să-l plătească[6]. Impuse

---

1 Arh. St. Buc., M-rea Dintrunlemn, XXIII/8, orig. rom.

2 Acad. R.P.R., XLIII/102, orig. slav.

3 Arh. St. Buc., Condica m-rii Sadova, nr. 295, f. 30v—32 și nr. 715, f. 999v—1002. Copie rom. Originalul actului, citat de C. C. Giurescu (Ist. Romînilor, vol. III_2, p. 635), ca aflător în arhiva bibliotecii Academiei, nu l-am mai găsit acolo și, de aceea, citez copia.

4 Scoaterea din vistierie a celor 3 taleri și jumătate, mai este menționată și de actul din 1647 mart. 2, de la Arh. St. Buc., ms. 715, f. 978-981 ; ms. 295, f. 17—18 ; ms. 355, f. 4v—8.

5 Ibidem.

6 C. C. Giurescu, analizînd ultimul din documentele citate, crede că e vorba de un număr mare de biruri, „aproape 43 de biruri în acel an" ; compară situația aceasta, de *multe biruri*, cu cea din timpul lui Brîncoveanu, înainte de reformă (*Ist. Romînilor*, III_2, p. 635). În realitate nu este vorba de *multe biruri*, de 43 de biruri, ci de un cuantum mare, după cum se va putea vedea mai jos.

la 14 taleri, satele Bîra de Jos, Bîra de Sus şi Văcăreştii de pe Răstoacă plătesc în numai un an şi trei luni uriaşa sumă de 1600 ughi sau 320 000 de bani [1].

La vistieria domnească existau în această vreme felurite catastife de starea fiscală a ţării, cuprinzînd : numărul de sate pe judeţe, cu birurile lor, numărul birnicilor, categoriile lor sociale, averea satelor etc. [2]. Domnia avea astfel oglinda puterii de a răspunde la dări a întregii ţări. Dar, pentru că se renunţase la recensămintele periodice făcute tot la trei ani [3] şi nu se trecuse încă la semile anuale, se ajunsese ca scriptele vistieriei să oglindească stări mai vechi, care nu mai corespundeau realităţii. Pentru o repartizare mai justă a dărilor şi deci o încasare asigurată într-o măsură mai mare, ca şi pentru reforma pe care domnia o preconiza, era nevoie de o situaţie exactă a birnicilor, de un nou recensămînt, care să ţină seama de schimbările ce interveniseră între timp în fondul funciar al ţării şi în general în averea birnicilor precum şi în masa impozabilă.

Din porunca lui Matei Basarab, acest recensămînt se şi efectuează în întreaga ţară, consemnîndu-se în catastife toate datele necesare vistieriei, în vederea noului sistem de impunere, al talerului. Actele ulterioare îl menţionează ca pe un eveniment fiscal important: „Domnia mea făcut-am samă ţărăi, de i-am pus talere, cine-ş pre capul lui" — spune un document din 1645 <ian. 8—dec. 22 >[4]. Cel din 1644 ian. 10 cuprinde menţiunea : „...cînd a fost acum, în zilele domniei mele, de cînd s-a scris ţara domniei mele pe nume şi s-au pus talerii... — ѡт почто написал сѣ хора господства ми по имени и постави сѣ талери...)"[5].

Legat de noul sistem, pe care îl precede, acestui recensămînt i s-a dat numele de *seama talerului*. Actul din 1644 iun. 15 aminteşte de nişte săteni pe care nu „i-au apucat *seama talerului* aciia în sat"[6]. Un altul, din 1644 aprilie 7 are menţiunea : „de la *seama talerului* încoace (ѡт въ разлога талерꙋлов ѡвамо)"[7]. O sumă de alte acte pomenesc de această seamă, ca şi cel de mai sus, în legătură cu fuga birnicilor dintr-un loc într-altul, din cauza greutăţii dărilor [8].

Ştiri directe care să vorbească despre data la care a avut loc această seamă a talerului nu am găsit ; totuşi, cu aproximaţie, din unele documente,

---

[1] Asupra apăsării talerului pe gospodăria ţărănească şi a raportului dintre preţul mediu al satului în această epocă şi cuantumul birului, vezi mai jos, p. 63 — 65.

[2] Damaschin Mioc, *op. cit.*, p. 66—74.

[3] *Ibidem*, p. 65.

[4] Arh. St. Buc., M-rea Dintrunlemn, XXIII/8, orig. rom.

[5] Actele G. D. Florescu, orig. slav.

[6] Arh. St. Buc., Ep. Buzău, X/16, orig. rom.

[7] ibidem, Ep. Argeş, II/24, orig. slav.

[8] Astfel, un doc. din 1648 febr. 27 aminteşte că pe un sătean, Crăciun, „l-au apucat *seama talirului* în sat în Verneşti" (Acad. R.P.R. CXLVII/110 bis, orig. rom.). În 1649 ian. 23, domnul se adresa unor oameni pe care i-a „apucat *seama* domnii méle" în satul Tătarul. (Acad. R.P.R., XLIII/114, orig. rom.). Într-un act al lui Constantin Şerban, avînd văleatul 7165 <1656—1657 >, relatînd acelaşi fapt din domnia predecesorului său, al recensămîntului ţării, citim că pe nişte ţărani „i-au fost apucat *seama talerului* acolo la sfînta mănăstire" Aninoasa. (Acad. R.P.R., CXXIV/167, orig. rom.).

ea poate fi dedusă. Un document de la Radu Leon din 1668 dec. 1, menționează că fostul domn, Constantin Şerban a mărturisit înaintea unor boieri, pentru o moşie, „că au fost ținut domnia lui județul Elh<ov>, în zilele lui Matheiu vodă, pe vréame ce-au fost postélnic al doilea, mai nainte până ce era pus talerul în țeară"[1]. După documentele cunoscute azi, Constantin Şerban a fost postelnic al doilea între 1634 nov. 26[2] şi 1638 iunie 1[3]. Din alte două acte aflăm că în aprilie-iunie 1636, talerul fusese deja impus şi se plătea[4]. Prin urmare, recensămîntul nu a putut avea loc decît între 1634 noiembrie, dată la care Constantin Şerban era al doilea postelnic, înainte de aşezarea talerului în țară, şi 1636 aprilie, dată la care îl găsim aşezat deja ; adică în văleatele 7143—7144, sau în anii fiscali 1634—1635 şi 1635—1636[5].

Cum pentru întocmirea semii a fost, probabil, nevoie de cîteva luni, date fiind mijloacele de recensare relativ încete ale epocii, şi cum de la operațiunea de recensare şi pînă la cea de încasare a dărilor, după noul sistem, a trebuit să treacă de asemenea un oarecare timp, necesar visteriei pentru diverse calcule, consider că *seama talerului* s-a efectuat în anul fiscal 7143, adică între 1 dec. 1634 şi 1 dec. 1635.

Unele din actele privitoare la această seamă, vorbesc, în legătură cu ea, şi de *nume*. Actul citat mai sus, privitor la Bîra, spune că s-a scris „țara... pe nume". Satul Glodul, al mănăstirii Govora, figura înscris cu 60 de *nume*[6]. *Numele* lui Radu a fost scris în satul Gogoşi, apoi mutat în Tatomireşti, şi iar îndărăt la Gogoși[7]. Satul Păuşăşti avea „scris în catastih la vistierie 29 de *nume* la taler"[8]. Unor săteni din Dăeşti „li s-au scris *numele* lor acolea în Şirineasa"[9].

Numele acestea, pomenite de acte, nu întotdeauna sînt identice cu numele de botez al capilor de familie scrise în ele, cum s-ar putea crede ; adesea ele sînt unități fiscale de calcul, fixate de vistierie după puterea de a răspunde la dări a birnicilor, adică după averea lor şi care servesc la aruncarea dărilor.

Satul Glodul va plăti „de acum înainte, la vremea haraciului înpărătesc bir domnii méle pre 40 de nume, pentrucă mai denainte au fost de sama

[1] Arh. St. Buc., Mitrop. Buc.. X/3,orig. rom.
[2] Ibid., LVIII/2, orig. rom.
[3] Ibid., XCIX/11, orig. rom.
[4] Primul are data 1639 august 7 şi din el aflăm că satul Bibeşti, pînă la Sf. Gheorghe al acelui an, a plătit vreme de trei ani „talerii lui Sin", adică i-a plătit începînd cu aprilie 1636. (ibid., Ep. Rîmnic, C/22, orig. slav). Al doilea act, din 1636 iunie 13, pomeneşte de nişte rumîni fugiți din Brăneşti, pe care Miloş logofăt să-i caute şi să-i aducă la moşie „şi de vor fi scrişi talere, să-i ia cu talere cu tot" (Ibid., Condica m-rii Motru, nr. 252, f. 79v., — copie rom.).
[5] Asupra anului fiscal vezi Haralambie Chircă, *Veniturile visteriei lui Constantin Brîncoveanu după Condica Vistierului*, în S.M.I.M., vol. I (1956), p. 215.
[6] Arh. St. Buc., M-rea Govora, XXV/2, orig. rom., cu data 1639 mart. 1.
[7] Acad. R.P.R., CXCVI/206, orig. rom., cu data 1639 mart. 25.
[8] Arh. St. Buc., M-rea Dintrunlemn, V/41, orig. rom., cu data 1640 nov. 28.
[9] Ibidem, XXIII/8, orig. rom.

Simei vistiiar şi agăi Diicului 60 de nume, de le-au plătit păn-acum. Iar acum... le-am ertat 20 nume, să aibă a da de acum numai pre patru zeci de nume''. În Mărăcineni, aceloraşi săteni, în număr de nouă, scrişi pe numele lor de botez în document, după un an, domnul le scade cota convenţională de bir, talerul [1], de la şase la trei taleri, iar satelor Bîra şi Văcăreşti, de la 40 la 14 taleri [2]. În toate cele trei cazuri, numărul birnicilor, adică al numelor capilor de familie, rămîne acelaşi. În schimb, în urma unei noi constatări a vistieriei, că au fost impuşi peste puterea lor de plată, numărul de nume fiscale scade.

Într-un nume fiscal, ca şi în *ludele* veacurilor XVIII şi XIX (prima jumătate), puteau intra unul sau mai multe nume de birnici, după starea lor materială. În 1640 aprilie 18, Matei Basarab poruncea plăiaşilor din Corbi ca să caute ,,pentru rîndul cislii, care om nu va avea putére, să puneţi pre un taler să plătească, <împreună>, iar care va hi om cu putére, să se pue să dea taler desluşit'' [3]. Deci, cei mai săraci sînt înscrişi mai mulţi în cadrul aceleiaşi unităţi fiscale, plătind împreună dările pe cisla ce li s-a fixat, iar cei bogaţi plătesc deosebit, probabil fiecare avînd cisla sa proprie.

Pentru neplata dărilor, datorită instituţiei solidarităţii la biruri, cei dintîi obligaţi să plătească sînt cei din cadrul aceleiaşi unităţi fiscale. Ursu din Pietrari ,,au fost la taliri împreună cu Dragotă''. Acesta fuge, iar Ursu ,,ş-au vîndut partea lui de moşie de au plătit partea lui Dragotă de bir'' [4]. Se vede din acest act că cei doi erau la un loc în aceeaşi cotă fiscală.

Dat fiind criteriul de grupare al fiscului, este evident că numărul de birnici dintr-un nume fiscal sau uniţi în acelaşi taler, varia de la sat la sat şi de la judeţ la judeţ ; ca putere contributivă însă, pentru vistierie el era acelaşi pe întreaga ţară. Pe un nume fiscal din Gorj se vor arunca exact tot atîtea dări cît şi pe unul din Romanaţi, deşi numărul de birnici din interiorul fiecărui nume era altul. Pentru fiecare din cele 29 de nume din satul Păuşăşti, vistieria avea de încasat cîte 1 500 de bani [5] ; deci *numele*, fiecare în parte, aducea vistieriei 1 500 de bani, indiferent de numărul sătenilor care formau numele. Celor nouă nume capi de familie din Mărăcineni li se fixează şase, iar apoi trei taleri, pe cînd celor din Vulpeni şi Gruova, tot nouă la număr, patru taleri. Şi în acest caz, deosebirea între cele două feluri de nume, ca şi numărul diferit de birnici ce intra într-o cotă convenţională, sînt evidente.

Seama talerului a înregistrat însă şi numele capilor de familie, obligaţi la dări şi a alcătuit catastife la vistierie, care le cuprindeau. În ele se treceau, cred, următoarele elemente de bază : numele birnicilor,

---

[1] Asupra semnificaţiei talerului, vezi discuţia mai jos.
[2] Datele şi cotele documentelor au fost deja citate de mai multe ori.
[3] Arh. St. Buc., Ep. Argeş, LXIX ter/7, orig. rom.
[4] Ibidem, Mitrop. Ţ. Rom., XLVII/2, orig. rom.
[5] Ibidem, M-rea Dintrunlemn, V/41, orig. rom., cu data 1640 nov. 28.

numărul de nume fiscale şi talerii aruncaţi pe ele. Catastifele erau pe judeţe [1]. Îmi închipui că satul Mărăcineni, de pildă, figura în catastif cam astfel :

Jud. Dîmboviţa

. . . .

. . . .

3. *Mărăcineni*

Birnici

1. Chiriiacu
2. Bobolea
3. Nedelco
4. Arion
5. Mănăilă
6. Mangul
7. Băncilă
8. Voicu
9. Oprea Ungureanul.

Birnici 9, nume de bir 4[2], taleri 6.

Comparînd puterea satului Mărăcineni cu a celorlalte sate de birnici din judeţ, domnia îi fixează şi lui numărul de nume şi cota de taleri.

Cisluirea celor nouă birnici, adică repartizarea între ei a celor şase taleri, proporţional tot cu puterea fiecăruia, nu privea vistieria ; se cisluiau sătenii între ei[3].

Organele fiscale ale statului făceau doar : constatarea, fixarea numărului de nume şi aruncarea cotelor de bir, în cazul nostru, de taleri. Domnia ştia că în Mărăcineni are patru unităţi fiscale egale, patru nume, impuse la şase taleri şi că aci îşi au domiciliul fiscal nouă birnici, cunoscuţi pe nume, birarului cerîndu-i-se ca de la satul respectiv să aducă suma fixată. Cota fiecăruia din cei nouă birnici era o chestiune care-i privea pe ei.

Înscrierea numelor birnicilor îşi are totuşi rostul ei. Fiecare birnic este legat în scris de o anumită localitate ; i se fixează, am spune în termeni moderni, *un domiciliu fiscal*. Chiar dacă unii birnici aveau moşii în sate diferite, la taler figurau înscrişi într-un singur loc[4]. Dările trebuiau plătite acolo unde-şi avea fiecare domiciliul, unde îi apucase seama talerului stabili[5]. Dacă se mutau, erau obligaţi să-şi ia cu ei şi cotele de bir. Nişte

[1] Draghia şi Nicula din Verneşti mărturisesc : „am fost birari, de-am umblat în judiţ, cu un catastih de bir de iunie". (Acad. R.P.R., CXLIX/218, orig. rom., cu data 1647 iulie 2).

[2] Numărul de nume nu reiese din documentul citat aci.

[3] Privitor, în general la cisluire în sînul satului, vezi şi C. Giurescu, *Organizarea socială în Ţara Romînească*, curs litografiat, 1915—1916, p. 68—70 ; iar pentru veac. XVIII şi I. C. Filitti, *Evoluţia claselor sociale în trecutul principatelor romîne*, în *Arhiva pentru Ştiinţă si reformă socială*, an. V, nr. 3—4, p. 341—342.

[4] Sin are ocină în Daia şi vie la Bibeşti ; domiciliul său fiscal este la Daia, unde-i s-au scris talerul, spune doc. din 1639 aug. 7 (Arh. St. Buc., Ep. Rîmnic, C/22, orig. slav). Actul din 1645 dec. 13 arată că Dragotă, cu moşie la Ghimpaţi, era la talere cu Ursu, în Pietrari, deci, îşi avea domiciliul fiscal la Pietrari. (Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., XLVII/2, orig. rom.).

[5] Cinci săteni din Dăeşti, jud. Vîlcea, au fost apucaţi de „sama scripturii în sat în Şirineasa şi li s-au scris numele acolea în Şirineasa". Ei însă au fugit şi n-au vrut să-şi plătească dările „unde i-au apucat seama" (Arh. St. Buc., M-rea Dintrunlemn, XXIII/8, orig. rom.).

rumîni din Părdeşti, judecindu-se de la Ilina clucereasa, soţia lui Petre clucer, pleacă din sat, dar „ş-au luat birul, *părţile lor* (sl. n. *D. M.*), de s-au dus cu iale"[1]. Din context se vede că e vorba de cotele din taleri ale sătenilor. La fel se întîmplă şi cu rumînii din Brăneşti[2]. Această evidenţă nominală a birnicilor mai îngreuia şi evaziunile fiscale[3], ca şi fuga de pe moşie a ţăranilor dependenţi, căci ţăranii fugiţi puteau fi mai uşor urmăriţi şi găsiţi de organele vistieriei sau ale stăpînului de moşie. Măsura luată, prin facilitatea urmăririi rumînilor, dădea o satisfacţie clasei stăpînitoare, îngrădind şi mai mult această formă a luptei de clasă a ţărănimii, fuga de exploatarea boierească şi a statului. Cei fugiţi, înainte de a fi primiţi într-o slobozie, unde de obicei îşi găseau un adăpost şi o uşurare temporară a sarcinilor, erau verificaţi mai întîi dacă nu figurau în scriptele vistieriei şi numai după aceea li se îngăduia, oficial, am spune, rămînerea în sat[4].

Prin urmare, noul recensămînt şi măsurile luate cu acest prilej au avut în vedere numai interesele statului, deci ale clasei stăpînitoare, şi nici de cum vreo uşurare pentru ţărănime, masa impozabilă de bază a statului feudal.

După terminarea operaţiunilor cerute de seama talerului, deci şi după estimarea „puterii" judeţelor şi satelor, vistieria era în posesia unui anumit număr de unităţi fiscale egale, aşa-numitele *nume*, cum s-a văzut mai sus. Pe aceste nume[5], vistieria a fixat pe întreaga ţară *o anumită sumă*[6] de cote convenţionale la dări, numite *taleri* sau (în documentele de limbă romînă) *talere*. Ca subunităţi, talerul convenţional, talerul cotă, avea, ca şi cel real, costanda şi banul[7]. Din actele deja citate, s-a putut vedea că satului Mărăcineni i s-au fixat şase taleri, scăzuţi mai apoi la trei; satelor Bîra de Sus, Bîra de Jos şi Văcăreştii de pe Răstoacă, 40 taleri, scăzuţi apoi la 14; Vulpenii şi Gruova au patru taleri; Dăjăştii, nouă; Dăeştii, cinci; Vlădăşeştii tot cinci; Amărăştii trei şi jumătate; birnicii din Răduceşti — căci slujitorii plătesc aparte — şapte costande şi şapte bani, iar apoi, opt costande[8]. Aproape toate aceste sate de megiaşi, din cauza

---

[1] N. Iorga, *St. şi Doc.*, V, p. 183.

[2] Vezi mai sus, p. 43, n. 4, pasajul citat din documentul privitor la rumînii din Brăneşti.

[3] C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. III, partea a II-a, p. 636.

[4] În 1638 iunie 11, domnul permitea lui Bărbat Mateiiaş să-şi facă o slobozie, dar numai „de-şi va putea el găsi niscari oameni striini, *nescrişi talere*, să fie el volnic a strînge acolea la Jupîneşti" (Arh. St. Buc., Fotocopie rom., sub dată). Şi înainte de această dată, în slobozii trebuia să fie primiţi numai cei „fără bir şi fără dajde", cum spun documentele, dar controlul exactităţii afirmaţiilor celor fugiţi era mult mai greu de făcut.

[5] Un act din 1638 april 11, privitor la satul Stoeneşti, relatează cum sătenii au vîndut ocina unor fugiţi „păntru galbenul lor *ce le-au venit pre nume*, di în visterie". Actul e un zapis; oamenii nu se obişnuiseră încă cu sistemul şi talerul nu le era prea bine cunoscut. De aceea, aci, îi zic „galben"; este evident vorba de „taler". Se vede clar că pe *numele* fiscale, li s-au aruncat talerii (Arh. St. Buc., M-rea Hurezu XXX/2, orig. rom.).

[6] Asupra cifrei de taleri aruncată pe toată ţara, vezi discuţia mai jos, p. 60.

[7] Actul din 1645 iunie 17, de la Muzeul „Lupta revoluţionară a poporului", Bucureşti, XCVIII/2, orig. rom.

[8] Ibidem.

dărilor, vor cădea în rumînie. Pentru satele de rumîni, avem doar trei mențiuni : Jupînești, jud. Gorj, un taler[1], Doba de Sus, jud. Vîlcea, 264 de bani[2], iar Diiancii și Văcăreștii, jud. Olt, doi taleri[3].

După ultimele cercetări ale istoriografiei noastre, numărul de sate și orașe, la începutul veacului al XVII-lea, era de aproximativ 3 000[4]. Cu probabilitate, numărul de sate, fără satele cu regim fiscal deosebit (slobozii, sate plăeșești etc.) și fără orașe, să fi fost, 35 de ani mai tîrziu, la aplicarea reformei, tot de 3 000. Pe de altă parte, după unele calcule provizorii, numărul gospodăriilor unui sat din Țara Romînească, era, între 1601—1654, în medie de 23,35[5]. Deci, la 1635, în Țara Romînească existau circa 70 000 de gospodării. După alte calcule, cota convențională pe fiecare cap de familie era, *în medie*, de 40 de bani[6]. Însemnează că pe cele 70 000 de gospodării birnice ale țării vistieria a aruncat 2 800 000 bani, care fac, după cursul epocii, 14 000 de galbeni sau 21 000 de taleri[7]. Deci, pe întreaga țară erau puse 21 000 de *cote convenționale sau taleri*, care, apoi, cum s-a spus, s-au repartizat pe județe și, în interiorul lor, pe sate, avîndu-se în vedere puterea fiecăruia, exprimată în nume fiscale.

Pe aceste cote, vistieria rînduia — termenul este al documentelor — multe din dările către domnie, revenind fiecărei unități fiscale o cotă parte din dare proporțională cu cota din taleri. Astfel, bunăoară, banii haraciului, de 120 000 taleri-monedă erau orînduiți în țară pe cei 21 000 taleri convenționali ; însemnează că de fiecare taler convențional, reveneau ca plată cinci taleri și 95 de bani sau 761 de bani. Organele fiscale, dar și sătenii din Vlădășești, de pildă, știau că pentru birul haraciului, la cei cinci taleri, cisla lor convențională, vor trebui scoși 28 taleri și 76 de bani monedă, ceea ce fac 3 805 aspri sau 19 galbeni și cinci aspri de plată.

Cele nouă mii de ocale de ceară, pe care era obligată să le dea țara anual Porții[8], valorau circa 720 000 de bani[9] ; această sumă — (probabil însă că una mai mare) — de asemenea se arunca pe aceleași *nume* și pe aceiași taleri, odată fixați, plătindu-se și acum de către fiecare sat și județ

---

[1] Arh. St. Buc., Fotocopii, sub dată (1638 iunie 11).

[2] Actul e din 1645 iunie 4, la Arh. St. Buc., M-rea Dintrunlemn, XII/1, orig. rom.

[3] Doc. din 1646 ian. 12,, ibid. Mitrop. Ț. Rom., CXLIX/16, orig. rom.

[4] Ion Donat, *Așezările omenești din Țara Romînească în sec. XIV—XVI*, în *Studii*, an. IX (1956), nr. 6, p. 81.

[5] După actele cunoscute, în această epocă, în cele 90 de sate menționate cu număr de gospodării, sînt 2102 capi de familie ; deci, în fiecare sat, în medie 23,35 gospodării.

[6] Într-un număr de 10 acte, toate deja citate, vorbind de 16 cazuri concrete, sînt menționați 118 capi de familie, care au la un loc, adunînd cotele lor parțiale, *4689 bani* cote convenționale, adică sînt înscriși la vistierie cu această sumă de bani ; revine, *în medie*, de fiecare cap de familie o cislă de aproximativ 40 de bani (exact 39,73 bani) — convenționali.

[7] În această vreme, echivalențele monedelor citate în cursul articolului erau următoarele : 1 galben = 1 ½ taleri = 20 costande = 200 bani. Vezi actele cu data : 1635 dec. 16 (Acad. R.P.R., CIX/8), 1646 febr. 10 (*Ibid.*, CCXCIV/4) și 1646 april. 29 (Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom. XVI/2).

[8] Ricaut, *Histoire de l'état present de L'empire ottoman*, Amsterdam, 1671, p. 158.

[9] Prețul ocalei de ceară în acest timp era de 80—88 de bani. Vezi actele din 1635 mai 4 (Arh. St. Buc., ms. 719, f. 256) și 1639 ian. 16 (Arh. St. Buc., M-rea Surpatele, II/1).

proporţional cu numărul de taleri înscrişi în catastifele vistieriei. În cazul acesta, al cerii, de fiecare taler cotă se impuneau şi se încasau circa 34 de bani. Satului Dăeşti, de pildă, pe cei cinci taleri, i-ar fi venit să dea la birul cerii circa 170 de bani.

Pentru mierea împărătească, se încasau în fiecare an în septembrie, din ţară, 130 000 de taleri[1]. Şi aceştia, repartizaţi pe cele 21 000 de cote, revenea de fiecare taler cotă circa 6 taleri şi 25 de bani. Deci, aceiaşi săteni din Dăeşti vor da la „mierea împărătească" 4 120 de aspri sau 20 de galbeni şi 120 de aspri, revenind fiecărui sătean, în medie, să plătească numai la această dare 4 galbeni şi 24 de aspri.

Reţinem că pentru anumite dări (vezi mai jos care anume) — cîtul obţinut din împărţirea cuantumului lor pe ţară la suma talerilor — cote convenţionale —, tot pe întreaga ţară, constituie un coeficient ce se dă cislelor de taleri (cote) ai fiecărei unităţi fiscale (birnic, sat sau judeţ), obţinîndu-se astfel suma respectivă de plată. *Talerii* constituie astfel o bază de calcul pentru domnie, în vederea unei impuneri şi încasări mai rapide. Operativitatea sistemului este evidentă.

Unele ştiri documentare arată care din dări „mergeau" după taler; astfel sătenii din Mărăcineni[2], din Vulpeni şi Gruova[3], ca şi cei din cele două Bîre şi din Văcăreşti[4], sînt plătiţi pe cotele lor părţi, pe cisla lor din taleri, de şase apoi trei taleri, de patru şi respectiv de 14 taleri[5], de către unii boieri de: bir, găleată, miere şi ceară împărătească, sulgiu, bir de haraci, oi împărăteşti şi de fîn. Unele din documente adaugă: „şi de toate dăjdiile". *Consider că talerul serveşte vistieriei ca bază de calcul pentru toate dările de repartiţie, dări care aveau în vedere întreaga avere a contribuabililor.*

Acesta fiind sistemul, diferenţa dintre suma mare de plată şi suma mică a talerilor este perfect explicabilă.

S-a crezut că scrierea *pe nume* a talerului (confundat cu birul) însemna că el „se pune asupra persoanei" şi nu este, ca „dijmele şi diferitele taxe", „în funcţie de avere"[6] şi că, deci ar fi o capitaţie. Dacă ar fi fost aşa şi nu s-ar fi ţinut seama şi de avere, atunci cisla fiecărui birnic, partea lui din taler, ar fi trebuit să fie egală pe întreaga ţară pentru aceeaşi categorie de birnici. Or, acest lucru este infirmat de documente. În Mărăcineni, jud. Dîmboviţa, sînt nouă megiaşi înscrişi cu şase taleri, revenind fiecăruia, în medie, aproape 89 şi apoi după scădere, 44 de bani cotă parte[7]. Nouă megiaşi, din Vulpeni şi Gruova figurează în catastife cu patru taleri, deci, în medie, cu 59 de bani de fiecare birnic[8]. În Dăjăşti, jud. Argeş, 38 de săteni au cotă parte nouă taleri, revenind fiecăruia,

---

[1] Ştirea o avem de la un călător străin la noi, Bacsici, din perioada 1640—1650; relatarea publicată în *Arhiva*, 1894, p. 111—116. Vezi şi N. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, vol. II, Bucureşti, 1921, p. 20—29.

[2] Arh. St. Buc., Condica Mitrop. Ţ. Rom., nr. 127, f. 52—53, copie rom.

[3] Ibidem. M-rea Surpatele, II/5, orig. slav.

[4] Actele G. D. Florescu, orig. slav.

[5] Vezi textul documentelor mai sus, p. 47—50.

[6] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 684.

[7] Vezi nota 5.

[8] Arh. St. Buc., M-rea Surpatele, II/5, orig. slav.

în medie, 31 de bani[1]. În Răducești revin 30 de bani și 25 de bani[2]; în Dăești, 133 de bani[3]; în Amărăști, 29 de bani[4] etc. Cota de taleri a unor rumîni era, în Doba de Sus jud. Vîlcea, de circa 13 bani[5], iar în Fata, jud. Olt, de 33 de bani[6]. Deci, media cislelor de taleri ale birnicilor, moșneni sau rumîni, din diverse sate și județe, era extrem de diferită, de la 13 pînă la 133 de bani, ba chiar, există un caz, evident de om înstărit, boiernaș, cu o cotă de 180 de bani, în Hănișăști, jud. Gorj[7]. Deosebirea dintre mediile cotelor de taleri pe sate și gospodării nu poate rezulta decît din diferența lor de avere; numărul de birnici, persoanele lor, este probabil ultimul element care e luat în seamă de vistierie la impunere.

De altminteri, unele documente arată clar legătura dintre taler și ocină. Sin „a avut talerul scris pe dedina lui, la Daia"[8]; un document din 1645 iulie 19 relatează că „au căzut morile la talere"[9]; Loiz clucer, cumpărător al unor moșii, va plăti „și talerul care iaste în siliște"[10]; dintr-un act din 1645 mai 25 se vede că Stepan îl plătește pe Nicotă de taleri și-i cumpără moșia, pe care „o au plătit și de taleri"[11].

Netemeinicia identificării birului, ca de altminteri și a talerului, cu un „impozit personal", a fost arătată și cu alt prilej[12].

De altfel, toate dările de repartiție continuă acum să se impună și perceapă tot după avere. Misionarul Bacsici, amintit deja, relatează că dările se încasează „de la fiecare cap de familie proporțional cu puterea lor"[13]. La fel și mierea împărătească.

După criteriul *avere*, practicat de organele statului, își împart și sătenii acum între ei, ca înainte cuantumul birului, suma talerilor ce le revine din vistierie. Sătenii din Pârdești, după puterea lor, au cote părți: 15, 20, 25, 30, 50, 60 bani pe capul de familie[14]. Dragomir din Răducești are ca parte din taler trei costande, adică 30 de bani, iar Avram și Chirano, din același sat, au împreună cinci costande (50 bani)[15]. Stoica din Sfințești are „partea de bir 8 bani"[16], pe cînd partea lui Seva Arbănașul din Căpreni, nepotul lui Gheorghe beșliul, este de 180 de bani[17]. Diferențele dintre părți, uneori foarte mari, ca în acest ultim caz, reflectă diferențele de avere ale respectivilor birnici. Legătura aceasta dintre cota parte din taler și avere se vede clar și din documentul citat mai sus, privitor la

---

1 Muzeul „Lupta Revoluționară a Poporului", București, CXXII/1, orig. rom.
2 Ibidem, XCVIII/2, orig. rom.
3 Arh. St. Buc., M-rea Dintrunlemn, XXIII/8, orig. rom.
4 Arh. St. Buc., Condica m-rii Sadova, nr. 715, f. 978—981, copie rom.
5 Ibidem, M-rea Dintrunlemn, XII/1, orig. rom.
6 Acad. R.P.R., XLIII/81, orig. rom.
7 Arh. St. Buc., M-rea Căldărușani, II/15, orig. rom.
8 Ibidem, Ep. Rîmnic, C/22, orig. rom.
9 Ibidem, Mitrop. Ț. Rom., XXX/10, orig. rom.
10 Ibidem, XXIII/3. orig. rom.
11 Acad. R.P.R., CCCC/253, orig. rom.
12 Damaschin Mioc, *op. cit.*, p. 96—101.
13 „...ad ogni capo di casa per portione del loro potere" (*Arhiva*, 1894, p. 116).
14 N. Iorga, *Studii și Doc.*, V, p. 183.
15 Muzeul „Lupta Revoluționară a Poporului", Buc., XCVIII/2, orig. rom.
16 Arh. St. Buc., M-rea Brîncoveni, II/1, orig. rom., cu data 1642 dec. 4.
17 Ibidem, M-rea Căldărușani, II/15, orig. slav.

sătenii din Răducești; unii din ei s-au plîns domniei „cum are Dragomir *moșie mai multă* (sl.n. *D.M.*) acolea în sat, ca să plătească Dragomir mai mult la bir"[1].

Sistemul acesta, al talerilor, nu se aplică decît satelor, iar, ca subiecte de impunere, țăranilor, atît celor liberi cît și celor dependenți. Nu se aplică altor așezări (orașelor, satelor cu regim special) și nici altor categorii sociale (tîrgoveți, slujitori, boieri), care își plătesc dările după alte sisteme. La 1641 ian. 27, Matei Basarab întărește lui Lupu roșul, cumnatului său Albu și cumnatei lor Dragna ocine la Vlădeni, jud. Prahova, menționînd că să nu fie vecini nimănui, căci „Lupul și-a dat birul lui la roșii aleși, iar Albul, el a dat talerii cu țara, la Vlădeni — (занеже сѹт дал лѹпѹл бирок его на червени избрани, а Албѹл, ѡн ест дал талерок его със Хора ѹ Вълдѣни)"[2]. Într-un alt act, din 1642 august 5, se vede că Gligorie și Tudor fuseseră împreună la roșii; apoi, domnia intervine ca Gligorie să treacă între moșnenii din Bărbătești, cu care împreună să plătească talerii, iar Tudor „să aibă a-și plăti birul de roșii[3]. Din amîndouă aceste acte se vede că slujitorii nu sînt impuși la taleri, chiar dacă locuiesc în același sat cu țăranii care îl plătesc. Roșii își vor da dările cu breasla lor, iar țăranii vor fi impuși după sistemul talerului, fie că sînt moșneni, fie că sînt rumîni.

S-a vorbit mai sus, ca și cu alt prilej[4], că cererile dese și neprevăzute de bani sau de zaherea ale turcilor, au făcut ca birul să se plătească lunar, sub numele de *bir de lună*. În deceniul al treilea al veacului al XVII-lea apare o nouă denumire pentru bir, anume *birul drept*. La 1625 febr. 8, Alexandru Coconul scutește satul Dragoslavele de toate dările „numai să plătească birul drept la vistieria domniei mele, pe lună cîte zece galbeni, nici să se scadă, nici să se adaoge"[5]. În 1628 aug. 8, un zapis menționează că Andrei a vîndut lui Vlad vistier doi rumîni din Copăcel cu 3 400 bani; vistierul „me-au scos și birul direptu, făcut-au di lună bani 160"[6]. Satul Corbii de Piatră al mănăstirii Argeș este scutit de unele dări, „numai să aibă să dea birul lor drept pe lună cîte 300 bani"[7]. Satul Parapanii al mănăstirii Sf. Troiță este și el „iertat de toate ... numai să dea 1 bir direpț, de lună cîte 1 galben"[8]. Și satul Flămînzești al mănăstirii Argeș este scutit de toate dările, „fără numai cîtu-și vor plăti birul derept pre 10 costande, nici să se mai adaoge, nici să se mai scază, ce numai tot să dea această cislă de bir, 10 costande, ce scrie mai sus ..."[9]. Matei Basarab confirmă la 1632 dec. 6[10] și 1634 iulie 26[11], scutirile satelor Corbi

[1] Vezi nota 15, de pe p. 57.
[2] Acad. R.P.R., DCXXIII/55, orig. slav.
[3] Arh. St. Buc., M-rea Arnota, XVIII/105, orig. rom.
[4] Damaschin Mioc, *op. cit.*, p. 95—96.
[5] Acad. R.P.R., CCCVII/86, orig. slav.
[6] Acad. R.P.R., XLII/43, orig. rom.
[7] Arh. St. Buc., Ep. Argeș, XVI/17, orig. slav, cu data 1629 mai 23.
[8] Acad. R.P.R., CCCX/21, orig. rom., cu data 1632 aprilie.
[9] Arh. St. Buc., Ep. Argeș, II/17, orig. rom., cu data 1632 dec. 5.
[10] Ibidem, XVI/18, orig. slav.
[11] Acad. R.P.R., CXXXIV/25, orig. slav.

şi Dragoslavele cu deosebirea că pentru Dragoslave se scade de la zece la nouă gălbeni; „... să plătească bir drept la vistieria domniei mele, într-o lună cîte 9 galbeni, nici să se scadă, nici să se adaoge la aceşti 9 galbeni".

Din citatele de mai sus se poate vedea că birul drept este o anumită cotă de bir, care se plăteşte lunar de către sate şi de către birnici, individual. El este cîtul provenit din împărţirea sumei anuale a birului, ce trebuia scos din ţară, la 12, — (cele 12 luni) — şi aruncat apoi pe unităţile fiscale proporţional cu puterea lor. Fiind cota reală, este întotdeauna exprimat în monedă curentă. Probabil că operaţiunea fixării birului drept pe unităţile fiscale se făcea după fiecare seamă sau recensămînt. El se putea adăuga sau scădea, precizează unele acte. Cînd nevoile visteriei depăşeau suma iniţial fixată, depăşirile se aruncau şi *ele* pe birnici. Scăderile se făceau numai cînd se constata că unitatea fiscală respectivă a fost impusă la o sumă cu mult peste puterea ei. Suma de bani necesară acoperirii nevoilor peste prevederi se putea scoate din ţară în două feluri: fie că se mărea cota lunară, birul drept, adică avea loc o creştere a cislei fiecărei unităţi, proporţional cu suma în plus aruncată pe ţară, fie că se înmulţeau ratele, ajungînd să se dea şi de două ori pe lună. Din actul privitor la Parapani, citat mai sus, se poate vedea că deşi cisla lunară a sătenilor, birul lor drept, este de un galben, domnia ţine să precizeze că dacă vor ieşi pe lună două biruri, să dea şi ei dublu, adică doi galbeni; „iar de vor ieşi—spune actul — 2 biruri întru o lună, să dea 2 galbeni".

Probabil că domnia folosea mai ales primul mijloc al creşterii cotelor, fiind mai spornic, căci o dată crescută cota, ea mergea aşa pînă la noua seamă. De pildă, dacă birul drept al Dragoslavelor ar fi fost ridicat de la 10 galbeni la 15 galbeni, însemna că în fiecare lună satul trebuia să dea 15 galbeni. Dacă însă sporea ratele, ar fi putut eventual dubla cota pe o lună sau două, dar n-ar fi putut motiva în fiecare lună starea excepţională de a se scoate cîte două biruri.

Afirmaţia de mai sus este susţinută şi prin fraza amintită din unele acte: „fie că se va mai adăoga birul, fie că se va mai scădea", care se referă la primul mijloc; numai în mod excepţional ca pe o favoare acordată la intervenţia stăpînilor, domnia făcea „întocmire" cu unele slobozii, în care se introducea o clauză ce interzicea creşterea cotei. Nu interzicea însă şi sporirea ratelor. Din exemplul Parapanilor se poate vedea că domnia chiar dacă acordă ceva cu o mînă, îşi păstrează dreptul de a lua îndărăt cu cealaltă.

Reţinem, pentru problema care ne interesează, a talerului, că birul drept este o cotă reală, lunară, de bir.

Din actele care menţionează birul, se constată că birul drept nu mai este amintit de loc în toată domnia lui Matei Basarab, după apariţia talerului. Ultimul act care-l pomeneşte este din 1634 iulie 26, privitor la Dragoslave [1]. Pe de altă parte, urmărind suita actelor privitoare la slobozia Flămînzeşti, în această epocă, constatăm că în 1628 apr. 22 [2], darea lor

[1] Acad. R.P.R., CXXXIV/25, orig. slav.
[2] Arh. St. Buc., Ep. Argeş, II/15, orig. rom.

este pomenită sub numele de *bir*; în 1632 dec. 5 [1] sub cel de *bir drept*; în 1633 apr. 29 [2], are denumirea de *bir de lună* iar în cel cu data 1644 apr. 7 [3], de *bir de talere*.

De asemenea, din cele expuse pînă acum s-a putut vedea că şi talerul este tot o cotă de bir, căreia i-am zis convenţională. Din actele citate, se mai poate constata că talerul, pe lîngă rolul ce-l are, de cotă convenţională care serveşte de bază de calcul pentru alte dări, este şi o dare, un bir real, care se plăteşte lunar, ca şi, mai înainte, birul drept. În zapisul Mărăcinenilor citim că birarii *i-au plătit* pe săteni de :,,biru şi de toate dăjdile, mierea şi birul haraciului şi oile împărăteşti şi *talerul de lună în lună, în 13 luni*'' [4] (sl. n. — *D. M.*). Radu postelnic plăteşte pentru satele Diancii şi Văcăreştii ,,*2 taleri pe lună* (sl. n.—*D. M.*) — şi mierea şi găleata şi birul haraciului, de a dat 67 de galbeni şi 6 costande'' [5].

Constatăm din cele de mai sus o perfectă asemănare, multe trăsături comune, între birul drept şi taler. Considerăm că între ele există şi o strînsă legătură, că birul drept a fost începutul, punctul de plecare al reformei lui Matei Basarab. În 1635, Matei ştia că din birul drept se strîng la vistierie circa 14 000 de galbeni lunar, sau 21 000 de taleri. Acest cuantum, *această anumită sumă*, strînsă sau care trebuia să se strîngă într-o lună de la birnici, din birul drept, domnul o aruncă pe numărul de nume înregistrate de seama talerului. Ea constituie pentru vistierie şi birnici două lucruri : a) cota reală de bir, lunară sau chiar bilunară, plătită în cuantumul ce revenea fiecărei unităţi, fostul bir drept, purtînd acum numele de *bir de taleri* şi b) cota convenţională, de măsurare a puterii contributive a birnicilor, după care merg toate dările de repartiţie, cotă şi sistem în acelaşi timp, cu denumirea de *taleri* sau *talere*.

Se pune şi acum problema ca şi pe vremea birului drept, dacă banii scoşi din birul de taleri şi din celelalte dări nu acoperă nevoile şi domnia nu vrea sau nu poate să scoată dări noi, suma în plus cum o ridică din ţară ? Socot că o ridică tot sub denumirea de *bir*, aruncat şi plătit de birnici proporţional cu cislele lor din taleri. Cred că aşa se explică faptul că unele documente vorbesc numai despre bir, de taleri, iar altele despre bir şi taleri, unele despre birari-tăleraşi, altele despre birari şi tăleraşi. Majoritatea documentelor privitoare, la bir în special cele de scutiri, pomenesc de : ,,birul de taleri'' (în slavoneşte : за бир ѡт талєри) [6], sau ,,birul talerului'' [7], sau ,,bir de taler'' [8] etc. În schimb, în 1637 febr. 8, domnul scuteşte dîrvarii mănăstirii Mislea ,,de bir'' dar ,,şi de talere'', găleată, miere etc. [9]. Satul Mîţăul să fie ,,în pace şi slobod de bir şi de talere şi de

[1] Arh. St. Buc., Ep. Argeş II/17, orig. rom.
[2] Ibidem, Peceţi 46, orig. slav.
[3] Ibidem, Ep. Argeş, II/24, orig. slav.
[4] Ibidem, Condica Mitrop. Ţ. Rom., nr. 127, f. 52—53, copie rom.
[5] Ibidem, CXLIX/160, orig. slav.
[6] Ibidem, M-rea Tismana, XCII/27, orig. slav.. cu data 1637 iunie 28.
[7] Acad. R.P.R., CXXVI/175, orig. rom., cu data 1638 aug. 13.
[8] Arh. St. Buc., M-rea Roaba şi Jitia, II/3, orig. rom., cu data 1640 iunie 18.
[9] Ibidem, Condica m-rii Mislea, nr. 465, f. 59v. copie rom.

împrumutare ...''[1]. În actul pentru dîrvarii Mislei, se poruncește și „birarilor'' și celor „care veți fi de talere''; dar, într-un act pentru mănăstirea Ostrovu, e vorba de „veri birari-tălerași, veri găletari, veri olăcari ''[2]. Din frecvența cu mult mai mare, în acte, a denumirii „bir de taleri'', consider că de cele mai multe ori prin el, ca dare lunară, se împlinea întreaga sumă prevăzută a se scoate ca bir din țară, și că nevoile în plus se scoteau mai ales prin dublarea ratei, adică prin talerii cotă reală, plătiți *de două ori pe lună*. Dar, de asemenea că uneori, aceste nevoi se scoteau și ca un bir aparte, care merge, sub această denumire, cum s-a spus și mai sus, după taleri. Dat fiind rolul pe care-l joacă tradiția în orînduirea feudală, domniei îi vine mai greu să scoată o dare nouă, decît, sub diferite forme, meșteșugite, să mărească cuantumul uneia mai vechi.

După lămurirea, în esență, a talerilor, se naște în mod firesc întrebarea, dacă sistemul a fost în întregimea lui o creație a vistieriei Țării Romînești sau au intervenit și influențe dinafară, împrumuturi din practica fiscală a altor țări.

Cercetînd izvoarele, în primul rînd documentare, ale Moldovei, din deceniile II—IV ale veacului al XVII-lea, constatăm și aici un sistem asemănător cu cel al talerului. Și aici ființează cotele convenționale, după care se plătește birul (darea) către vistierie. De asemenea și în Moldova ele se repartizează între săteni proporțional cu averea fiecăruia. Dintr-un zapis, datat 1621, se vede că, încă mai înainte, un Pătrășcanu din Lecușeni și-a pierdut ocina pentru neplata cislei; „ci au fostu cisla on potronic a loi'', pe acest potronic se iau altui sătean, căci Pătrășcanu n-a avut, 19 galbeni, doi boi și o iapă[3]. Alt act, din 1621 febr. 24, pomenește de cisla unui oarecare Dumitru, care era de șase bani[4]. În 1629 mart. 28, Miron Barnovski întărește lui Grama stolnic ocine în Mîndrești, cumpărate cu 300 taleri și cu 2 cai; și „peste toate acestea, le-a mai plătit un potronic de cislă de la acest sat, într-un an''[5]. Lui Ștefan i s-au „ras și 2 potronici de dajde din visterie, ce au fostu partea me în sat în Pomîrla''[6]. Este evident că în toate cazurile citate, potronicii și banii sînt cotele după care se plătesc celelalte dări ale vistieriei. În Moldova galbenul[7] îndeplinește rolul *talerului* din Țara Romînească și are ca subunități potronicul și banul.

De altfel, mărturia călugărului franciscan Paolo Bonici, care a stat în Moldova în această vreme, nouă ani, nu lasă nici o îndoială în această privință. Scriind, pe la 1632, de veniturile Moldovei, Bonici vorbește și de biruri : „Birul obișnuit este acesta : dacă o localitate va trebui să dea la fiecare două luni zece scuzi la bir, vor reveni la fiecare două luni trei sute

---

[1] Arh. St. Buc., Acte diplomatice, nr. 29, orig. rom., cu data 1639 iunie.
[2] Ibidem, Ep. Argeș, LXX/4, orig. rom., cu data 1641 mai 2.
[3] *D.I.R.*, seria A, Moldova, v. XVII, vol. V, p. 1.
[4] Ibidem, p. 10.
[5] Acad. R.P.R., CXC/2, orig. slav.
[6] Ibidem, CXXXIX/47, orig. rom., cu data 1637 mai 4.
[7] Simion și alții vînd partea lor din Drăgoiești lui Aslan postelnic, care să le plătească „toate dabilele căte vor hi priste an, ce sintem noi scriși, doi galbeni, în sat, la dajde" (*D.I.R.*, seria A, XVII, vol. III, p. 81).

la unu, astfel că localitatea va trebui să dea bir la fiecare două luni, trei mii de scuzi. Şi acolo, unii trebuie să dea mai mult, alţii mai puţin, după cum vor fi şi localităţile. După aceea, cetăţenii îşi împart aceşti zece scuzi, fiecare după puterea sa ; cel mai sărac va avea ca bir jumătate de paulo şi în două luni va trebui să dea o sută şi cincizeci de pauli'' [1].

Perfecta asemănare dintre potronic şi taler se poate vedea clar din exemplele citate. Cum în această vreme, în special în deceniul al treilea al veacului XVII, legăturile dintre cele două ţări sînt foarte strînse, prin trecerea unor domni dintr-o ţară în alta, ca şi prin trecerea unor dregători, în special greci, din Moldova în Ţara Romînească şi invers, fapte care dau naştere la instituţii politico-administrative foarte asemănătoare[2], presupun că şi în domeniul fiscalităţii cele două ţări romîneşti s-au influenţat reciproc. În cazul special al talerului, e probabil că a fost influenţat în parte, după sistemul ceva mai vechi, — ne-o confirmă documentele — al galbenului şi potronicului moldovenesc.

Sistemul s-a practicat şi în apus, cu mult mai înainte. Bunăoară la Florenţa, în veacurile XIII—XVI, s-a practicat un sistem aproape identic cu cel al talerului. Se constatau averile contribuabililor ; valoarea lor se reducea cu 100 sau chiar cu mai mult, astfel că un contribuabil cu o avere de 200 dinari, era înregistrat cu 2 dinari. Această cifră constituia *lira* sau *estimo*, un fel de unitate contributivă (ca şi talerul de la noi) care servea de bază la aşezarea impozitului. După nevoile fiscului, se cerea contribuabililor să dea proporţional cu partea fiecăruia de *estimo*[3].

Sînt cunoscute legăturile pe care le-au avut Alexandru Mircea, Petru Şchiopul şi Mihnea Turcitul cu statele italiene ale epocii lor. Sînt de asemenea cunoscuţi o serie de negustori raguzani de felul lui Ioan Marino Poli, cu rosturi de seamă în strîngerea veniturilor celor două ţări romîneşti, la sfîrşitul veacului al XVI-lea. Roluri importante la curte joacă şi în prima treime a veacului al XVII-lea negustorii levantini. Cei mai mulţi vistieri şi cămăraşi ai ţărilor noastre, între 1590 şi 1640 sînt greci. Nu este exclus ca prin ei să se fi importat din aceste părţi trăsăturile principale ale sistemului şi apoi adaptat realităţilor romîneşti.

Aplicarea noului sistem de impunere a adus domniei o sporire considerabilă a veniturilor. Unele mărturii contemporane sau apropiate arată că la sfîrşitul domniei sale, Matei Basarab a lăsat, cu toate obligaţiile grele către Poartă şi multe alte cheltuieli, care depăşesc împreună suma de 600 000 de galbeni, pe an o vistierie plină şi o avere personală în bani, uriaşă. Paul din Alep scrie că ,,bogăţiile rămase după răposatul beiu < Matei

[1] ,,Il tributo ordinario e questo : se una citta dovra dare ogni duo mesi dieci scudi di tributo, lui pigliera ogni dua mesi tre volte cento per uno, di modo tale, che la citta dovra dare ogni dua mesi tre mila scudi di tributo. Et costi chi deve dare piu chi meno, secondo che saranno le citta et terre. Li cittadini doppo tra di loro si dividono questi dieci scudi ognuno secondo il suo potere. Il piu misero havra di tributo mezzo paulo et in dua mesi bisognerá dare cento et cinquanta pauli" (*Diplomatarium Italicum* II, p. 335).

[2] *D.I.R.*, seria B, veac. XVII, vol. IV, p. IV—V.

[3] M. F. Esquirou de Parieu, *Histoire des impots generaux sur la proprieté*, Paris, 1856, p. 30—31.

Basarab › erau foarte mari, fiind îngrămădite în nişte case zidite din piatră, tencuite de la temelie pînă la acoperiş". Avînd la dispoziţie această avere, Constantin Şerban îşi poate cumpăra tronul cu suma de 1 000 000 de lei, poate ierta supuşilor unele dări şi plăti leafa înainte slujitorilor[1]. Şi Radu Popescu confirmă spusele secretarului patriarhului Macarie. După ce şi-a plătit datoriile, scrie cronicarul nostru, Matei Basarab „au strîns şi avuţie, care, pre urmă, găsind-o alţii, o au răsipit şi o au cheltuit făr de treabă..."[2].

Documentele interne, des citate pînă acum, ca şi altele, arată o înăsprire a exploatării ţărănimii, prin creşterea cuantumului dărilor şi prin măsurile de constrîngere luate de organele statului, rezultat al aplicării noului sistem.

Din tabloul ce urmează se poate vedea clar cuantumul anual al dărilor de repartiţie, inclusiv birul, pe capul de familie, cota lui de taler, cuantumul anual al birului de taleri şi coeficientul care a stat la baza calculării dărilor de repartiţie, elemente de care am vorbit deja.

Birul şi dările anuale de repartiţie pe capul de familie

Data document.	Satul	Talerul în bani	Birul de taleri		Coeficientul	Dările celelalte (de repartiţie)		Cuantumul total al dărilor		Obs.
			ughi	bani		ughi	bani	ughi	bani	
1642 mart. 15	Mărăcineni	88	5	26	59	19	1	26	27	
„	„	44	2	128	33	4	108	7	37	
1642 nov. 6	Vulpeni şi Gruova	59	3	108	45	9	158	13	66	
1642 dec. 28	Dăjăşti	31	1	172	29	2	149	4	121	
1646 mart. 11	Fata	33	2	—	50	6	66	8	66	
1651 mai 12	Amărăşti	29	1	148	43	5	90	7	38	

Observăm că pentru a realiza cuantumul anual al dărilor (fără dările de cotitate) pe capul de familie, acesta trebuia să dea de 29—59 de ori cota sa convenţională de bir, cisla sa din taleri; că celelalte dări de repartiţie, găleata, fînul, birul haraciului etc., întrec împreună de 3—4 ori cuantumul birului de taleri; că toate dările de repartiţie (deci fără dijma de stupi, goştina, vinărici etc.) pe gospodărie variază între aproximativ 5 şi 27 de galbeni anual.

[1] Paul din Alep, *ed. cit.*, p. 120.
[2] Radu Popescu, *ed. cit.*, p. 118.

Făcînd un calcul pe toate documentele vremii cunoscute de mine, care arată cuantumul dărilor pe capul de familie, constat că 115 săteni plătesc anual 193 400 de bani, revenind fiecăruia în medie 1682 de bani sau 8 galbeni și 82 de bani cuantum anual (Coeficientul mediu, știind că talerul-cotă pe cap de familie este în medie de 40 de bani, ajunge la cifra de 41).

Ce reprezintă pentru o gospodărie țărănească în această vreme suma de 8 galbeni și 82 de bani? Examinînd, după știrile documentare ale epocii, prețurile diverselor mărfuri de pe piața internă a Țării Romînești, constatăm că prețul mediu al unui cal este de 11 galbeni și 45 de bani[1]; al unui bou, între doi și șapte galbeni; în medie, perechea de boi costă, între 1633—1653, șapte galbeni și 108 bani[2]. O vacă cu lapte se vindea în medie cu 2 ughi și 83 de bani[3], un porc cu 177 de bani[4]. Prețul mediu al vedrei de vin este de 31 de bani[5], al oborocului de grîu, 37 de bani[6], al oborocului de meiu, 25 de bani[7], al oborocului de făină, 50 de bani[8], oca de ceară, 80 de bani,[9] iar oca de brînză, 7 bani[10].

Prin urmare, pentru a-și putea plăti birurile, un țăran trebuia să vîndă fie o pereche de boi și un porc; fie nouă porci și trei vedre de vin; fie trei vaci, un porc și un oboroc de făină; ori 54 de vedre de vin (adică cca. 850 litri) și o oca de brînză; ori 45 de oboroace de grîu (dacă erau oboroace mari, ar fi cîntărit în total 2514 kg.; dacă erau oboroace mici = 22 de ocale, ar fi cîntărit cca. 1257 kg. grîu) și 2 ocale de brînză; sau 67 de oboroace de meiu (cca. 3753 kg sau, dacă erau oboroace mici, 1876 kg.) și o oca de brînză. Vînzînd din producția gospodăriei sale produse diverse, pentru a face față dărilor, un țăran trebuia să vîndă în fiecare an:

2 porci	354 bani
7 vedre de vin (110 litri)	217 ,,
10 oboroace de grîu (cca 559 kg.)	370 ,,
10 oboroace de meiu	250 ,,
1 oca de ceară	80 ,,
50 oca de brînză	350 ,,
5 oca de carne, a 12 bani[11]	60 ,,
Total	1 681 ,,

[1] În documentele interne cunoscute mie, între 1633—1653, se menționează 17 vînzări, a 22 de cai, cu 247 de ughi în total; unii prețuiau 4 ughi, alții 20 sau chiar 30 după cum era și calul; în medie, prețul era de 11 ughi și 45 de bani de cal.

[2] În aceeași perioadă, sînt menționate 19 vînzări, a 16 perechi de boi, valorînd în total 120 de galbeni și 110 de bani; deci, în medie, perechea de boi costa 7 ughi și 107 aspri.

[3] Am găsit doar 4 vînzări, în total 9 vaci, cu 21 de ughi și 150 de aspri. Deci, în medie, o vacă costa 2 ughi și 83 de bani.

[4] Sînt, în această perioadă, menționate 3 vînzări a 18 porci, cu 16 galbeni. Deci, un porc era prețuit la 177 de bani.

[5] Șase vînzări, cu un total de 388 de vedre, valorînd 60 de ughi și 17 bani, deci vadra aproape 31 de bani.

[6] Arh. St. Buc., ms. nr. 449, f. 510 v., copie rom., cu data 1648 nov. 6.

[7] Acad. R.P.R., XLIII/83, orig. rom., cu data 1646 mai 10.

[8] Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., XVI/2, orig. rom., cu data 1646 april. 29.

[9] Ibidem, M-rea Surpatele II/1, orig. rom., cu data 1639 ian. 16.

[10] Ibidem, Mitrop. Ț. Rom., XVI/2, orig. rom., cu data 1646 april. 29.

[11] Ibidem.

După felul cum reacționează țăranii la noile impuneri, se pare că puțini din ei, fie și dintre moșnenii înstăriți, puteau scoate anual în vînzare produsele de mai sus, pentru a-și achita cota de bir, de 8 galbeni, 8 costande și 2 bani. Nu-i rămînea moșneanului altă cale decît sau să se vîndă vecin sau să fugă. Vecinul nu avea de ales; el fugea.

Cuantumul birului pe sat variază, după averea satului, în documentele epocii, între 44 și 750 de ughi; media cuantumului anual al dărilor pe sat este de circa 200 de ughi[1]. În satele în care se menționează cuantumul anual al dărilor (11 la număr, cu un cuantum total de 3169 de galbeni), și care fug sau se vînd în rumînie din cauza greutății lor, media este de 288 de ughi. În domnia lui Matei Basarab, valoarea unui sat era de aproximativ 425 de galbeni[2]. Însemnează că valoarea satului acoperea abia cuantumul birurilor pe doi ani[3].

Consecințele aplicării noului sistem sînt, deci, o legare mai accentuată a birnicului de ocină, a moșneanului de pămînt și satul său, a rumînului de moșie și stăpînul feudal; de asemenea o accentuată creștere a apăsării fiscale.

Țăranii răspund, cu toate restricțiile severe ale domniei, cu toate măsurile de reținere pe loc sau sancțiunile drastice, printre care figurau și pierderea ocinei și a libertății (vînzarea în rumînie), precum și întemnițările, cu fugi individuale în altă parte și cu spargeri de sate întregi și fuga sătenilor peste granițe.

Dacă în primele două decenii ale veacului al XVII-lea sînt extrem de rare mențiunile de fugi de bir, vreme de 15 ani, între 1621 și 1635, le găsim mai des menționate (sînt 9 mențiuni documentare); după aplicarea talerului însă, tot vreme de 15 ani, între 1636—1650, găsim nu mai puțin de 65 de mențiuni documentare pentru fugile de bir. Din ele, 34 se referă la spargerea și fuga a 39 de sate de moșneni, 11 mențiuni se referă la fugile rumînilor din satele mănăstirești și boierești și 20 privesc fugi individuale sau în grupuri mai mici ale țăranilor.

Dau numai cîteva exemple, cu precizarea că aproape toate cele 65 de mențiuni de fugi și spargeri de sate sînt la fel de sugestive. Moșnenii din Alimănești, jud. Olt, „ca niște oameni răi și fugari, ei și-au lăsat dedinele și casele lor pustii și au fugit în altă țară pentru bir și pentru drahma împărătească"[4]. Satul Somorul a fugit „de n-au vrut să-și plătească partea de miiare și talerile"[5]. Sătenii din Șovîrcul, jud. Vlașca, „ca niști oamini răi și hitléni de bir și de dajde, ș-au părăsit moșiile și birul și dajdea împăratului și au fugit unii pren Țara Turcească, alții pren Țara Ungurească, alții prentr-altă parte"[6]. Sătenii din Bîra de Sus, Bîra de Jos și Văcăreștii de pe Răstoacă, cu toată scăderea cotei lor de la 40 la 14 taleri, „s-au

---

[1] S-a calculat la un sat cu 23,35 locuitori (cifra medie a gospodăriilor dintr-un sat fiind 23,35), avînd fiecare cap de familie un cuantum anual de bir de 8 galbeni și 82 de bani.

[2] Între 1633 și 1653 găsim în acte că s-au vîndut în total 67 de sate, cu 28509 galbeni.

[3] Menționez din nou, că tot timpul am exceptat din calcule dările de cotitate: vinăriciul, goștina, dijma, oieritul; au intrat în socoteli doar dările de repartiție.

[4] Acad. R.P.R., LXXV/197, orig. slav.

[5] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, p. 13—15.

[6] Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., CXXII 9, orig. rom.

sculat de au risipit aceste sate și au fugit"[1]. Sătenii din Bordești vînd lui Matei Basarab ocina lui Dumitru, căci acesta „au fost moșteanu cu noi și scris taler. Dici n-au șăzut să-și plătească dajdia cu noi, ci au fugit de și-au năpustit moșiia și și-au lăsat dajdea lui asupra noastră"[2]. Rumînii din Curești ai lui Ionașco comis „se-au răsipit den sat"; Albul căpitan, care are moșie apropiată i-a plătit „de taler și alte dăjdi"[3].Rumînii din Grozești, ai mănăstirii Tismana au fugit printr-alte sate, unde „șed și și-au năpustit birul"[4]. Un rumîn din Bădeni, al mănăstirii Vîrbila, „au fugit dă ș-au lăsat birul „asupra celorlalți săteni[5].

Creșterea aceasta a numărului de spargeri de sate și fugi individuale de bir, față de epoca anterioară aplicării talerului, este o dovadă a înăspririi exploatării țărănimii de către stat și feudali.

Pentru a curma aceste fugi și spargeri de sate, forme ale opoziției țărănimii la noile măsuri fiscale și la opresiune în general, care se arată chiar în primii ani ai aplicării sistemului talerului, ca și pentru a preîntîmpina tot ceea ce în viitor ar putea constitui o evaziune fiscală, Matei Basarab ia o serie de măsuri cu totul excepționale. El convoacă marea adunare a țării[6], marele sfat, înainte de Paștile anului 1638, adică înainte de 25 martie[7], în vederea hotărîrilor importante ce urmau a se lua. Domnul împreună cu marele sfat hotărăsc că toți cei fugiți de bir sau de dăjdii, în țară sau în alte țări, fie țărani liberi, fie dependenți, sînt obligați a se întoarce la moșiile lor; pentru aceasta li se dă un termen de trei luni, de la 25 martie pînă la 29 iunie. Celor care nu se vor întoarce pentru a se înscrie la taler și a-și plăti dările, li se va lua moșia pe seama domniei, iar ei, de drept, vor deveni rumîni. (În fapt, numai de vor fi găsiți). Neîntoarcerea la moșie ca și actul fugii de bir, de acum înainte sînt calificate drept delicte mari față de stat și de domn, drept *hicleniri*, iar moșia lor confiscată de domnie, ca a tuturor hiclenilor. Domnul apoi poate s-o dea cui va vrea, îndeosebi celor care l-au servit cu „credincioasă slujbă".

Știri lămuritoare despre această importantă hotărîre găsim în două documente interne: unul din 1638 aug. 25[8], privitor la satul Șovîrcul, al doilea, din 1641 febr. 18[9] referitor la satul Groși[10]. În cel dintîi, Matei Basarab spune: „...domnia mea văzînd hitlenia rumînilor și a megiiașilor, cum că de la o seamă de vreme se-au învățat răi și hitléni și fugari, făcut-am sfat cu arhierei și cu toți boiarii mari și mici și cu toată țara pentru cești

---

[1] Actele G. D. Florescu.

[2] Arh. St. Buc., Ep. Buzău, LIX/7, orig. rom.

[3] Ibidem, Ep. Argeș, LXXXIX/8, orig. rom.

[4] Ibidem, M-rea Tismana, LXXXIX/6, orig. rom.

[5] Ibidem, Condica m-rii Mărgineni, nr. 454, f. 256.

[6] Pentru marea adunare și rosturile ei în statele feudale romînești, vezi articolul lui P. P. Panaitescu, *Marea adunare a țării, instituție a orînduirii feudale în țările romîne*, în *Studii*, an. X (1957), nr. 3, p. 153–165.

[7] În anul 1638, Paștele au căzut la 25 martie.

[8] Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., CXXII/9, orig. rom.

[9] Acad. R.P.R., ms. 5728, f. 64 v., copie rom.

[10] Acest din urmă act a fost cunoscut și folosit și de P. P. Panaitescu, în lucrarea citată, p. 164.

oameni răi și fugari și am pus domniia mea și zi cu mare legătură , den Paști păn la s<ven>ti Petru, cum care om nu-și va merge la moșia lui să-și ia bir și taler, acéia moșie și acela om să fie pre seama domnească ; și cui voiu da domniia mea și pre cine voiu milui, să-i fie moșie stătătoare cu pace și lui și coconilor, în véci". Al doilea are un pasaj foarte asemănător și este, evident, vorba în el de aceeași mare adunare, deși este emanat din cancelarie doi ani mai tîrziu[1].

În țară existau și moșii pustii, părăsite de multă vreme, de pe urma cărora domnia nu avea nici un folos. Se ia hotărîrea ca și ele să devină domnești, iar domnul să le poată da cui va vrea[2].

Matei mai păstrează, și chiar reînoiește puternic, o măsură mai veche. Cei care plătesc de bir ocinele celor fugiți, de voia lor sau siliți de domnie, devin după un anumit timp, proprietarii acelor ocine. În cazul plății birului unor sate, ele sînt luate în stăpînire, cu voia domnului, de cei care le plătesc, iar sătenii fugiți devin rumînii lor, în cazul cînd se întorc sau sînt găsiți și aduși cu sila. O moșie rămasă pustie din cauza țăranilor fugiți va fi luată „pe seama domnească, cine o va plăti de bir și de haraciul înpăratului, acela să o ție și să-i fie și ei rumîni"[3]. Motivarea juridică, (desigur mai veche, încă din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, dar clar expusă acum) — a acestei măsuri este că întreg pămîntul țării fiind supus sultanului și plătindu-i-se dări pentru el, cel care-l plătește de ele, se cuvine să fie stăpîn al acelui pămînt. „Pămîntul iaste al înpăratului dajnic, cine-l va plăti, acela să-l moștenească", spune un document din 1642 iulie 23[4].

În interesul sporirii veniturilor, pentru popularea ocinelor pustii, și deci pentru înscrierea lor la dări, Matei mai ia o măsură, care are și un adînc caracter social[5]. Țăranii care și-au părăsit ocinele și au intrat slugi pe la diverși boieri sau mănăstiri, indiferent de învoiala pe care au făcut-o cu aceștia, sînt iertați de ea, numai să se întoarcă la moșiile lor și să-și ia bir[6].

Este greu de știut, din lipsa de precizări a izvoarelor, dacă toate aceste măsuri au fost luate cu prilejul marei adunări a țării, amintite mai sus, sau mai tîrziu. Consider însă, că cele de mai mică importanță au fost luate în cursul domniei, în diverse etape.

---

[1] Iată textul : „ . . . am făcut domniia mea sfat și legătură, împreună cu toți cinstiții boiarii domniei méle și înpreună cu preacinstitul și preasfințitul părintele nostru mitropolitul chir Theofil vlădica și cu preasfințiții arhiepiscopi chir Ignatie de la Rîmnic și chir Ștefan de la Buzău și cu toți arhiereii și igumenii și boiarii țării de la mare pînă la mic și am pus domniia mea zi pînă la s<ven>ti Petru, care om nu va veni la moșiia lui ca să-și plătească dăjdiile lui și miiarea înpărătească, să fie moșia lui pe seama domnească, așijderea și el să fie rumîn".

[2] Într-un act din 1646 mai 24, se arată privitor la aceste moșii pustii încă din vremea lui Mihai Vitcazul, că Matei Basarab a „socotit cu toți cinstiții deregătorii domnii méle, cum că căte moșăi au fost în țara domniii méle de aceste moșăi pustii, ce nu sănt nici de un folos domniii și țărăi, toate acelea le-au ajunsu judecata șă divanul, cum să fie pre seama domnească, pre cine voi milui domniia mea, să-i fie moșăe stătătoare în veci". (Acad. R.P.R., XXX/3, copie rom.).

[3] Ibidem, XLIII/89, orig. rom.

[4] Arh. St. Buc., Ep. Argeș, LXXXIX/8, orig. rom.

[5] Nu este cazul a discuta aci acest aspect al măsurii.

[6] Dintr-un act cu data 1646 aug. 19 aflăm porunca lui Matei către „feciorii Costii din Ciutărești, care ați fost slugi lui Ionașco. Deci domniia mea am ertat slugili și am zis domniia mea să vă mergeți la moșiele părinților voștri, să vă dați birul" (Arh. St. Buc., Ep. Rîmnic, XXXII/1. orig. rom.).

Măsurile luate domnia le-a adus la cunoştinţa ţării şi a celor fugiţi prin mijloacele obişnuite vremii, în special strigarea prin tîrguri. Aci era mai multă lume adunată şi se puteau găsi oameni care ştiau de cei fugiţi sau înşişi aceştia. Gîndul domnului era că de aci, din tîrguri, organele domneşti sau cele domeniale puteau lua mai uşor urma ţăranilor risipiţi, în cazul , care era şi de aşteptat, al neîntoarcerii acestora la moşie din îndemn propriu, la simpla auzire a poruncilor. În cazul satului Şchiopeni, jud. Buzău, cu săteni fugiţi de biruri, domnul mărturiseşte : „am pus domniia mea de au strigat de cîteva ori, în cîteva tîrguri şi le-am pus şi zi după zi, ca să-şi vină la urmă şi la moşiile lor, să-şi plătească dăjdile"[1].

Teama de a nu-şi pierde definitiv bucata lor de pămînt, prin confiscarea ei pe seama domnească şi apoi dăruirea ei altor persoane, precum şi frica de a nu-şi pierde libertatea, îi face pe unii megiaşi să se întoarcă la moşie şi la bir de bună voie. Nădăjduiesc că-şi vor putea achita datoria de bir la vistierie sau la cei care au plătit pentru ei. În cele mai multe cazuri, însă, ei nu o pot face şi cad în rumînie. Sătenii din Dăeşti fugiţi de bir, se reîntorc, încearcă să-şi plătească dările, nu pot şi fug din nou. Sînt daţi rumîni şi moşia lor vîndută. Aflînd de aceasta, ei se reîntorc iarăşi „că au vrut să şi le plătească, deacă i-au durut inima"[2].

Severitatea măsurilor îi descumpăneşte pe cei loviţi ; nu le vine să creadă că pentru fapta lor deveniseră trădători de patrie şi domn şi, ca atare, lipsiţi de moşie şi făcuţi rumîni cu sila. Parte din sătenii din Vaideeşti, jud. Vîlcea, din cauza birului, se vînd rumîni mănăstirii Bistriţa. Alţii însă, 13 la număr, ţin mai mult la libertatea lor şi fug în Transilvania. Birurile lor rămîn pe umerii celor ce nu s-au risipit, dar, cum aceştia nu au de unde le plăti, le plăteşte domnul din cămara sa. Cei fugiţi sînt daţi să fie şi ei vecini mănăstirii Bistriţa. Dar „ei, dacă au aflat de vecinie, n-au crezut în niciun chip, ci au ridicat pîră şi au venit înaintea domniei mele în marele divan" ; se hotărăşte să rămînă rumîni[3].

Din multe acte ca cele de mai sus reiese zbuciumul ţărănimii în căutarea unor căi care să-i ajute să-şi păstreze ceeace fusese toată vremea baza existenţei lor, ocina. Pentru unii, ea este chiar mai scumpă decît libertatea ; ştiau de altfel, că fără ocină nu pot rămîne liberi prea multă vreme. Se întorc, se judecă, se împrumută cu bani, dar pînă la urmă, tot cad pe mîinile unui stăpîn , rămînînd ca vecini pe fosta lor ocină.

Este caracteristic pentru zbaterile ţărănimii în nădejdea de a rămîne liberi, actul deja citat, al Dăjăştilor. Sătenii fugiţi de bir sînt daţi rumîni lui Marco paharnic. Acesta îi aduce cu sila în sat. Se învoiesc cu el ca să-i lase liberi, dacă-şi plătesc ce-a cheltuit paharnicul pentru ei la taleri, anume 330 de ughi. N-au bani şi se împrumută la Stroe vistier, de se plătesc de Marco paharnic. Apoi iau de la Drăguşin armaş, de se plătesc de Stroe vistier. Se întorc din nou la Marco paharnic de se achită de Drăguşin armaş. Acesta le pune condiţia că se vor plăti de el cu „bani den bucatele noastre",

---

1 Arh. St. Buc., Ep. Buzău, XVII/8, orig. rom., cu data 1647 ian. 4.
2 Ibidem, M-rea Dintrunlemn, XXIII/8, orig. rom.
3 Ibidem, M-rea Bistriţa, VIII/9, orig. slav.

nu luați de la alți boieri, bani, 330 de ughi, pe care-i vor da pînă în trei luni. Nu o pot face și se reîntorc la Drăgușin armaș, de la care iau banii și se plătesc de paharnic, în schimbul moșiei și libertății lor ; îi devin rumîni. Marco însă află că nu s-au ținut de învoiala cu el, îi chiamă în judecată la divan, cîștigă și îi rămîn lui rumîni, mai dîndu-le peste cei 330 de ughi, încă 170[1].

Alții din cei fugiți, însă, preferă să aștepte fie schimbări de domnie, fie anularea măsurilor; ei știu că rumîni pot deveni ori cînd vreau. De aceea, rămîn fugiți pînă cînd extrema nevoie și mizeria nu-i împing la reîntoarcere.

Moșia dăruită de domn de obicei celui ce-o plătea de bir, fără rumîni, nu putea fi pusă în valoare. Feudalul nu-și putea realiza noua proprietate, neobținînd de pe ea nici un fel de rentă. De aceea, pentru a o face producătoare de venit, el caută ca, prin orice mijloace, să-și obțină rumînii. Pe cei fugiți în țară, cu ajutorul organelor domnești, îi caută și de-i găsește îi întoarce la urmă cu sila. Cei fugiți peste hotare nu pot fi siliți, dar unii din ei sînt readuși cu tot felul de făgăduieli, cu bani chiar.

Astfel, pe sătenii din Dăjăști, cum am văzut Matei Basarab îi dă lui Marco paharnic, care le-a plătit talerii. „Și i-au făcut măria sa domnu nostru și cărți de moșie, pre noi și pre moșii, cu tot...”. Iar Marco „ne-a strănsu... la urmă și la moșiile noastre”. Pe țăranii din Dîrza, jud. Vlașca, roșii „au umblat de ne-au căutat pănă ne-au aflat și ne-au adus aici la curte, de ne-au băgat în pușcărie”[2]. Sătenii din Plătărești „au fugit de bir în Țara Turcească, peste Dunăre”. Șase capi de familie se reîntorc de voie, „cînd a scos boierul domniei mele Loiz slugerul pe alți oameni de la Dîrstor, cu multă cheltuială”. În schimb, nouă din ei, „nu au voit să vină în țară la dedina lor, ca să-și plătească birurile lor din urmă”.[3]

Documentele semnalează și multe cazuri de țărani fugiți, care nu se mai întorc, în domnia lui Matei Basarab, la ocinele lor. Am văzut mai sus cazul sătenilor din Plătărești, cari refuză să se întoarcă. În 1648 iunie 30, Matei Basarab întărește lui Petru roșul „toate părțile de moșie ale megiașilor fugiți, birnici din Moränglavi”, care „ca neşte oameni răi și fugari de bir și de dajde ș-au părăsit moșia”. Domnul le pune termen de întoarcere și de înapoiere a banilor dați la bir de Petru pentru ei. Unii „au înțeles și au auzit de cuvîntul domnii méle ei, ș-au venit la moșie și la bir”, iar alții, „nici cum n-au vrut să-și mai vie la moșie și la bir”. Acestora li se ia ocina și se dă lui Petru roșul, cu motivarea că „ei sănguri, cu fugăriile lor, ș-au pierdut moșia cu rea hiclenie de cătredomnia mea”, iar Pătru le-a plătit moșiile de bir[4]. Moșnenii din Șerbănești și Ghimpați, jud. Dîmbovița, „ca niște oameni răi și fugari, spărgători de dajdea cinstitului înpărat și a domnii méle, și-au năpustit moșiile”. Ei nu se mai întorc, iar ocinele și „le-au pierdut cu rea hitlenie de cătredomnia mea”[5].

---

[1] Muzeul „Lupta Revoluționară a Poporului”, București, CXXIII/1, orig. rom.
[2] Acad. R.P.R., CCXIX/128, orig. rom.
[3] Arh. St. Buc., M-rea Căldărușani, II/15, orig. slav., cu data 1646 mai 21.
[4] Acad. R.P.R., ms. nr. 5722, f. 121—122, copie rom.
[5] Arh. St. Buc., M-rea Cîmpulung, XIII/6, orig. rom., cu data 1641 mai 25.

La fel se întîmplă şi multor altor ţărani din Vulpeşti[1], Dîrza[2], Căzăneşti[3], Tătarul[4] etc.

Satele şi ocinele luate pe seama domnească au fost date, în genere, celor care le-au plătit de bir, cu sau fără voia lor. Sînt însă şi unele cazuri în care ocinele sînt date pentru alte fapte, cu menţiunea : „pentru dreaptă şi credincioasă slujbă". Aşa bunăoară, ocinele unor ţărani megiaşi din Curteni, „hicleni şi fugari de bir", sînt dăruite de domn lui Sima căpitan „ pentru slujba dreaptă şi credincioasă cu care a slujit pe domnia mea şi ţara, cu sînge vărsat în lupta cu cazacii, la Finta"[5]. Lui Tanasie al doilea postelnic i se dă siliştea Ueşti, judeţul Telorman, din care moşnenii fugiseră mai de mult, căci Tanasie „o au ajuns de către domnia mea cu credincioasă slujbă"[6]. Exemple de danii a ocinelor rămase de bir pe seama domnească apropiaţilor şi sprijinitorilor lui Matei Basarab sînt multe[7].

Mijloacele de constrîngere ale aparatului de stat sînt mai aspre ca înainte. Organele de represiune, armaşi şi aprozi, devin spaima birnicilor. Orice mijloace, care duc în cele din urmă la ceea ce este şi scopul urmărit, plata birului sau aservirea ţăranilor liberi, sînt folosite. Moşnenii din Tătarul[8] şi Runcu[9] sînt băgaţi la puşcărie de birari pentru neplata dărilor. Unii din ei nu ies de la închisoare decît ca rumîni. Cel mai impresionant caz este cel al sătenilor din Turceni, jud. Gorj din care, pentru biruri, unii sînt închişi, bătuţi şi chiar ucişi, iar femeile luate la curtea unui boier care urmărea rumînirea lor[10].

Pentru a-i sili pe ţăranii capi de familie la supunere, constrîngerea este aplicată şi familiilor lor, după cum s-a putut vedea din exemplul Turcenilor. Tot pentru biruri, şi pentru că Toader din Hirişeşti era fugit,

---

[1] Se întăreşte lui Stroe vistier „moşiile Vulpeşilor judeci", care „au fost nişte oameni hicléni, de săntu tot fugari de bir" (Acad. R.P.R., XXXIX/11, orig. rom.).

[2] Unii din săteni se întorc, alţii nu. Acestora din urmă li s-a poruncit „ca să viie să-şi plătească birul", dar „ei n-au vrut să vie". Li se vînd moşiile. (Ibid., CCXCIX/127, orig. rom.).

[3] Ibidem, LXXV/246, orig. slav.

[4] Ibidem, XLIII/117, orig. rom.

[5] Muzeul de Ist. Bucureştilor, nr. 26.861, orig. slav.

[6] Arh. St. Buc., Mitrop. Ţării Rom., CXXIX/4, orig. rom.

[7] Astfel, lui Negoiţă paharnic i se dăruiesc moşii ale unor birnici fugiţi din „Maxen, Jăleşti şi Negriasca", „pentru direaptă şi credincioasă slujbă ce au slujit dumnii méle şi ţierăi". (Acad. R.P.R., CCXCIX/114, orig. rom.). În 1643 iunie 13, Matei Basarab întăreşte lui Docxotei iuzbaşa, Căciulat iuzbaşa şi Vintilă iuzbaşa siliştea Ţigăneşti, căci sătenii „ca nişte oameni fugiţi şi înşelători au pierdut ocinele lor de la domnia mea cu mare hiclenie" iar cei trei iuzbaşi le-au dobîndit cu „dreaptă şi credincioasă slujbă ce au slujit domniei mele şi ţării". (Arh. St, Buc., M-rea Golgota, I/1. orig. slav).

[8] Acad. R.P.R., XLIII/117, orig. rom.

[9] Ibidem, XCV/29, orig. slav.

[10] Necula postelnic le dă bani sătenilor din Turceni, „ca să-şi rădici nevoile şi dajdea domnească. Deci cînd au fost la zi, săténii i-au dus banii ; el n-a vrut să şi-i ia, ce i-au înbrăcat pre ciară". Trei săteni, printre care şi un Oprea, şi-au dus partea de ceară, cîte 12 ocale. „Iar alalţi săténi n-au putut duci ciara, ce i-au închis în puşcărie la Craiova, ca să-i rumunească". Însă marele boier Necula nici pe cei trei, care s-au achitat de datorie, „nu i-au lăsat, ce au trimis pre Chiro armaş la cîţi săténi au fost rămas neînchişi, ca să le ia muerile, să le ducă la casa lui, la Stîngăcea, şi pre dînşii să-i închiză, să-i rumunească. Deci alalţi săténi au scăpat cine cum au putut, iar Oprea, de groaza şi de frica armaşilor se-au necat în Jiiu" (Arh. St. Buc., M-rea Tismana, LXXXIX/7, orig. rom., cu data 1647 ian. 2).

birarii i-au purtat femeia „din sat în sat, legată“[1]. Megiaşii din Cîrlomăneşti îşi vînd ocinele „pre vrémea haraciului, di ne-am luat ştreangul din grumazi”[2].

Rareori înainte, în izvoarele ce s-au păstrat s-au mai consemnat astfel de acte de constrîngere, de samavolnicii, de abuzuri. Ele reflectă, ceea ce s-a mai spus, o cruntă înăsprire a exploatării ţărănimii de către fisc şi feudali, asemănătoare numai cu cea de la sfîrşitul secolului al XVI-lea.

În vederea împiedicării fugilor în ţară sau peste granite a birnicilor şi, deci, a micşorării evaziunilor fiscale, domnul ia şi alte măsuri. Astfel, paza satelor[3], de a nu se risipi de bir este dată pe seama slujitorilor (roşii, plăiaşi, spătărei). Mircea vătaf de plăiaşi din Stroeşti, jud. Gorj, este scutit de dări, ca să „păzească plaiurile de hoţi şi *de oameni răi şi de oameni birnici, să nu treacă în Ţara Ungurească*[4] (sl. n.-„*D.M.*)

Domnul nu se mulţumeşte însă numai cu această nouă sarcină dată slujitorilor. Cei mai mulţi fiind ridicaţi din sînul ţărănimii, deci cunoscîndu-le şi trăindu-le nevoile, poate că nu-şi îndeplineau slujba de pază a birnicilor cu prea multă tragere de inimă. De aceea, extinde instituţia solidarităţii la bir[5] şi asupra celor însărcinaţi cu paza birnicilor. Birul celor fugiţi din satele încredinţate lor spre pază va trebui plătit de ei. Aşa stînd lucrurile, domnia ştia că de-acum îi vor fi păzite mai bine interesele. Sătenii din Dîrza fug în Ţara Turcească; „n-au şăzut să-şi dea birul şi dăjdile”. Cota lor din taleri era de 120 de bani[6]. Domnul i-a apucat „pre roşii *din* Ruşceni şi spătăreii *din* Cucuruzi, carii au fost paznici”[7], şi pe mazili[8], de au plătit ei birul celor fugiţi vreme de un an şi jumătate. În 1650 apr. 20, Matei Basarab dădea un act mănăstirii Sf. Troiţă, prin care o desolidariza de rumînii ei. „Să hie în pace bucatele sf. mănăstiri de către toţi birarii, nimea să nu să ispitească a trage bucatele mănăstirii pentru birul rumînilor mănăstirii”. În schimb, îi solidarizează la plata birului pe slujitorii din judeţ; „ce să aibă a apuca birarii pre roşăii care au tocmit judéţele, să plătească ei birul acelor rumîni”[9].

Din actele sus citate, ca şi din altele, se poate vedea că noile sarcini puse pe umerii slujitorilor, în urma aplicării sistemului talerului, nu erau de loc uşoare. Ele constituie un prilej de sporire a numărului nemulţumiţilor.

---

[1] Gh. Ghibănescu, Surete şi izvoade, VI, p. 62.

[2] Acad. R.P.R., LXXI/163, orig. rom.

[3] În 1642 nov. 23, slujitorii din Căzăneşti, jud. Olt., în divan „s-au lepădat şi de paza satului şi de bir şi de dedină”. Megiaşii din sat fugiseră de bir şi ocinele lor date lui Drăguşin mare armaş. (Acad. R.P.R., LXXV/246, Orig. slav.). Adresîndu-se, în 1644 oct., unor boieri, domnul scrie şi „roşiilor, carii sînteţi de paza judeţului Vîlcea” (Arh. St. Buc., M-rea Arnota, XVIII/6. Orig. rom.).

[4] Acad. R.P.R., CLXXXV/1, orig. rom.

[5] Despre solidaritatea la bir, pînă la aplicarea talerului, vezi D. Mioc, *op. cit.*, p. 108–110.

[6] Acad. R.P.R., CXCVII/217, orig. rom.

[7] Ibidem, CCXCIX/128, orig. rom.

[8] Ibidem, CXCVI/211, orig. slav.

[9] Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, XXXI/16, orig. rom.

În ciocnirea ce are loc între domnie şi ţărani, uneori domnia este cea care cedează. Teama de risipirea prea multor sate sau de izbucnirea unor mişcări ale maselor de birnici prea asupriţi, îl duce pe Matei Basarab la a face unele concesii destul de importante. Spre sfîrşitul domniei lui, după aproape 20 de ani de aplicare a principalei sale reforme, a talerului, se ajunsese la o tensiune maximă. Domnul, care aplicase cu stricteţe sistemul năpăştilor, adică al aruncării birului neplătit pe umerii altora (una din cauzele importante ale fugii birnicilor şi risipirii satelor), se vede silit să ia o măsură de anulare a lor. Luptei ţărănimii factorul de bază care a dus la iertarea năpăştilor, i s-a adăugat probabil şi nădejdea domniei, că, o dată întorşi la vetrele lor, cei fugiţi vor putea fi impuşi în alt mod, precum şi faptul că vistieria şi cămara domnească, pline, puteau suporta o întrerupere temporară de vărsăminte, o micşorare a cuantumului plăţilor anuale. Prin această măsură se iertau şi toate restanţele de bir.

Documentele ne informează că măsura a fost luată în anul 1653. Într-un act din 1654 febr. 2, dat m-rii Argeş, domnul porunceşte roşiilor şi celorlalţi slujitori din judeţ să lase în pace satele Iaşii şi Prăvălenii ale mănăstirii, care „au fost fugite. Iar acum, ei să strîng cîte un om, 2, di-şi vin la sat ; iar voi vă sculaţi, cum videţi căti un om, di-l apucaţi şi-i luaţi tot ce aflaţi la dînşii, pintru năpăştele birului. Dici ei iar fug, pentru răul vostru. Pentru carili lucru, în ce chip faciţi voi acéle lucruri, să mai spargiţi judeţul? Crez că bine ştiţi voi că domnia mea am iertat toate năpăştile"[1]. Acelaşi act al iertării năpăştilor, ca şi data punerii lui în practică, ne este confirmat şi de un alt document din 1654 aug. 28[2].

Se pune întrebarea de ce s-a dat sistemului nou de impunere numele de *taler*, deci al unei monede de argint pe care în această vreme o întîlnim extrem de rar ca monedă circulatorie şi nu al unei monede care circula. Presupun că tocmai de aceea, pentru a se evita unele confuzii ce le-ar fi putut face birnicii între cota lor convenţională şi cea reală. Dacă i-ar fi spus cotei : *galben* (*ughi*), s-ar fi putut crede că atîta au şi de dat, cît le este cisla, adică dacă cota unuia ar fi fost 2 ughi, să fi crezut că are de dat 2 ughi.

Pentru acelaşi motiv, în Moldova, nu se adoptă numele *talerului* pentru a defini cota convenţională, căci aci el este monedă care circula mult în această epocă, ci al *galbenului*, care în Moldova era mai mult monedă de calcul[3]. În general, domnia lucra doar cu *taleri* în Ţara Romînească şi cu *galbeni* în Moldova ca cisle convenţionale ; cu subunităţile lor, costanda şi banul (asprul) şi respectiv potronicul şi banul se lucra mai mult în interiorul satului. Domnia le folosea foarte rar, numai atunci

[1] Arh. St. Buc., Ep. Argeş, II/39, orig. rom.
[2] Prin el, egumenul de la Brădct este împuternicit să-şi ia îndărăt de la nişte birari tot ceeace aceştia i-au luat „an, după ce au ertat răposatul Matei vodă năpăştile". (Ibidem, LXIX/19, orig. rom.).
[3] Cele de mai sus le dau ca pe o simplă ipoteză.

cînd cotele convenționale fixate de la vistierie nu împlineau un număr exact de taleri, ci cuprindeau și subdiviziuni ale lui[1].

După moartea lui Matei Basarab sistemul talerului este cînd folosit cînd părăsit de vistierie. Talerul rămîne doar ca bir de taler, iar funcția sa este preluată de birul mărunt de țară, sau alte dări. „Temeiul"[2] din domnia lui Constantin Brîncoveanu nu este altceva decît o copie, o reînviere a talerului lui Matei Basarab.

Din cele expuse pînă aci, s-a putut vedea că domnia lui Matei Basarab are și un alt aspect decît cel în genere cunoscut și descris pînă acum, de domnie pașnică, prosperă, rodnică în manifestări culturale, plină de ctitorii nou zidite. Pentru masa de bază a populației, pentru țărănimea birnică, ea a constituit o lungă și continuă apăsare și exploatare. Măsurile fiscale întreprinse au servit scopului pentru care au fost create : satisfacerea în termen a cererilor de bani ale turcilor, prin aducerea la vistierie a unor însemnate venituri, precum și îmbogățirea, de pe spatele poporului, a domniei și a boierilor care o sprijineau. Prin modul de aplicare, ele au constituit în același timp o cale de jefuire a pămînturilor țărănești și de aservire a țărănimii libere.

НАЛОГОВАЯ РЕФОРМА ВРЕМЕН ПРАВЛЕНИЯ МАТЕЯ БАСАРАБА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В старой румынской историографии утверждалось, что талер являлся подушной податью, устанавливаемой на душу населения, следовательно, поголовной, имеющей отношение к личности, а не к состоянию, податью, выплачиваемой монетами, называемыми талерами.

Автор настоящего исследования, показав на основе анализа многочисленных документов, что талер имеет отношение к состоянию, а не к личности, что он всегда выплачивался не талерами, а асперами и золотыми (дукатами), определяет талер как условную долю податей, как выражение платежеспособности налогоплательщиков. Эти единицы — талеры — устанавливались для каждой деревни по числу имен, записанных в реестры казначейства во время переписи населения, произведенной в 1634—1635 гг., и названной расчетом талера. Фискальное

[1] Satul Dîrza avea cislă la vistierie 120 de bani. (Acad. R.P.R., CXCVII/217, orig. rom).

[2] Pentru lămurirea „temeiului", de altfel pentru prima dată făcută în istoriografia noastră, vezi Haralambie Chircă, *Veniturile vistieriei lui Constantin Brîncoveanu, după condica vistieriei*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I (1956), p. 217—220.

имя только изредка представляет какую-нибудь личность; чаще всего оно объединяет несколько налогоплательщиков. Что касается имущества, „силы", — имена были равны между собой.

Установленный однажды, талер служил казне основой вычисления всех распределенных податей (ведро, сено, мед, воск, выпасная подать, хараг и т.д.), касающихся всего имущества налогоплательщиков.

Новая система имела в виду только интересы государства, то есть господствующего класса, и тяжело ударила по крестьянству — основной массе феодального государства, облагаемой налогом. Эти меры встретили ожесточенное сопротивление со стороны крестьянства, ответившего единичными и массовыми побегами, рассеиванием деревень.

Правители принимают новые карательные меры. Побег от талера объявляется лиходейством, а владения бежавших конфискуются в пользу княжеской казны. Расширяется сфера поруки за уплату податей, она охватывает и слуг, ставших сторожами налогоплательщиков.

Предельное напряжение, которого достигли отношения между правителями и крестьянством в течение приблизительно 20 лет системы талера, страх перед движением и бунтом облагаемого крестьянства, заставили Матея Басараба простить в 1653 году все „податные напасти" (то есть невыплаченные налоги, переложенные на других).

Налоговая реформа Матея Басараба, хотя и принесла государству значительные доходы, однако для крестьян она была средством их эксплуатации и порабощения.

UNE RÉFORME FISCALE SOUS LE RÈGNE DE MATEI BASARAB

RÉSUMÉ

On trouve chez certains historiens roumains d'autrefois l'affirmation que le *taler* était un impôt par tête, ou capitation, frappant non point les biens, mais la personne, et payable en la monnaie nommée *thaler*.

Sur la foi de nombreux documents l'auteur, après avoir démontré qu'au contraire le *taler* imposait les biens et non la personne, et qu'il ne fut jamais payé en thalers, mais bien en aspres et en *galbeni* (ducats), définit le *taler* comme représentant *une cote conventionnelle d'imposition* correspondant à la capacité contributive des imposables. Ces cotes — — *taleri* — furent établies pour chaque village d'après le nombre des *noms* inscrits dans les registres du Trésor lors du recensement de 1634—1635, appelé *comptes du taler*. Un *nom* fiscal représentait rarement un seul individu ; il groupait le plus souvent plusieurs contribuables. Au point de vue de la fortune (*pouvoir*), les *noms* étaient égaux entre eux.

Une fois établi, le *taler* a servi au Trésor comme base de calcul pour tous les impôts de répartition sur les grains (*galeata*), le foin, le miel, la cire, ainsi que pour le *haraciu* (tribut payé à la Sublime Porte), etc., lesquels frappaient la totalité des biens des contribuables.

Le nouveau système n'avait en vue que les intérêts de l'Etat, c'est-à-dire de la classe dominante et frappait lourdement la paysannerie, principale masse imposable de l'Etat féodal. Ces mesures se heurtèrent à l'opposition acharnée des paysans, qui réagirent par la désertion individuelle ou en masse et l'abandon des villages.

Le gouvernement recourut à de nouvelles mesures de répression : les évasions furent qualifiées de félonie et les terres des fuyards, confisquées au profit du prince régnant ; la solidarité devant l'impôt engloba les miliciens chargés de la surveillance des contribuables.

La tension extrême entre le gouvernement et les paysans après vingt ans d'application du système du *taler*, faisant craindre des troubles et des révoltes de la part des contribuables paysans, incitèrent Matei Basarab à remettre en 1653 toutes les *oppressions d'impôt*, c'est-à-dire les impôts impayés, imputés à d'autres qu'au contribuable débiteur.

La réforme fiscale de Matei Basarab rapporta au gouvernement d'importants revenus. Pour les paysans, elle fut par contre un cruel moyen d'exploitation et d'asservissement.

ELEMENTE COMUNE DE CIVILIZAȚIE FEUDALĂ ÎN ȚĂRILE ROMÎNE ȘI ÎN RUSIA:
PROCESUL LEGĂRII DE GLIE A ȚĂRANILOR LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVI-LEA *

DE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Cercetarea comparată a procesului istoric în Țările Romîne și în lumea slavă ne face să surprindem adesea similitudini de situații, cu nuanțe mai mult sau mai puțin diferite, care se încheie de multe ori cu soluții similare. Independent în desfășurarea sa, generat de cauze obiective, specifice, procesul istoric din Țările Romîne se desfășura în multe privințe paralel cu cel din lumea slavă, mergea în aceeași direcție, ducea în ultimă instanță la aceleași rezultate. Grăitor în acest sens este chipul asemănător în care au evoluat relațiile agrare în Țările Romîne și în Rusia.

Nu ne propunem în comunicarea de față să urmărim îndeaproape trăsăturile comune sistemului agrar în Rusia și Țările Romîne; ne vom opri atenția numai asupra unui singur moment, comun evoluției raporturilor agrare în Rusia și Țara Romînească; este vorba de procesul legării de glie a țăranilor la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Cercetările istoricilor sovietici, printre care un loc deosebit îl ocupă cele ale lui B. D. Grekov, au scos în relief cauzele legării de glie a țăranilor în Rusia la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Dezvoltarea relațiilor marfă-bani și a pieței interne au dus în Rusia, mai ales în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, la creșterea rezervei feudale. În special stăpînitorii de pomestii și mănăstirile manifestă tendința de a-și mări suprafața de pămînt care le aparținea direct — rezerva feudală —, de a intensifica exploatarea țăranilor pe bază de clacă.

---

* Comunicare prezentată la sesiunea comună a istoricilor romîni și sovietici de la Chișinău din 27—29 noiembrie 1958.

Criza economică din anii 1570—1590, la care pe lîngă alte cauze a contribuit şi îndelungatul război pentru Livonia, efectele dezastruoase ale „crizei" în toate domeniile vieţii economice (decăderea comerţului, dezorganizarea finanţelor statului etc.), fuga în masă a populaţiei din părţile centrale ale Rusiei, — într-un moment cînd feudalii simţeau tot mai mult nevoia mîinii de lucru, — a făcut necesară luarea de măsuri, care să înlăture consecinţele grave ale ruinei economice şi care să meargă pe linia satisfacerii nevoilor feudalilor şi statului.

Într-un recent şi foarte interesant studiu, V. I. Koreţki[1], pe baza unor noi şi preţioase informaţiuni documentare, prezintă măsurile legislative din ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, al căror rost era să întărească gospodăria bazată pe clacă, să sacrifice gospodăria ţărănească intereselor feudalilor, să arunce toată povara fiscală pe umerii ţăranilor, să lichideze — ceea ce de fapt s-a şi realizat — dreptul de strămutare al ţăranilor, să-i lege pe aceştia de glie.

V. I. Koreţki fixează ca dată a desfiinţării dreptului de strămutare a ţăranilor şi bobîlilor pe întregul teritoriu al statului anul 1592—1593. Ucazul dat de ţarul Fedor Ivanovici în acest sens nu s-a păstrat. Pe baza unei pătrunzătoare analize a datelor din izvoarele de mai tîrziu, V. I. Koreţki stabileşte data şi reconstituie conţinutul acestui ucaz, care reglementa diverse aspecte ale relaţiilor reciproce dintre feudali şi ţărani şi asupra cărora nu insistăm, ele fiind prezentate în studiul lui V. I. Koreţki.

Legalizînd iobăgia în Rusia pe întinderea întregului stat, ucazul ţarului Fedor Ivanovici a dus la creşterea contradicţiilor de clasă, care la începutul secolului al XVII-lea se manifestă sub forma războiului ţărănesc, pregătit de altfel de întreaga dezvoltare social-economică a Rusiei din secolul al XVI-lea.

Deşi în condiţii istorice diferite, Ţara Romînească cunoaşte în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, din punct de vedere al dezvoltării social-economice, o situaţie similară celei din Rusia. Transformări social-economice interne ca şi anumite schimbări în situaţia politică a Ţării Romîneşti faţă de Poartă, determinate, în bună parte, de criza care se manifestă în imperiul otoman în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, au imprimat evoluţiei relaţiilor agrare în Ţara Romînească un curs similar celui din Rusia.

În Ţara Romînească ca şi în Rusia se observă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea o creştere a schimbului, a relaţiilor marfă-bani, care este de pus în legătură cu un oarecare avînt general pe care-l cunoaşte ţara în această vreme. Din cauza subjugării economice a ţării intereselor turceşti, avîntul economic nu a luat o amploare prea mare, el s-a manifestat mai ales în agricultură, ramura economică ale cărei produse erau cerute pe piaţa imperiului otoman. Nu lipsesc de altfel nici ştirile care să indice

[1] V. I. Koreţki, *Из истории закрепощения крестьян в России в конца XVI начале XVII в (К проблеме „заповедных лет" и отмены юрьева дня)*, История СССР, 1- март-апрель, 1957, p. 161—192.

o oarecare dezvoltare a tîrgurilor, care continuă însă a fi mai mult centre comerciale decît centre de producție. În documente găsim, de exemplu, date despre organizarea de prăvălii în tîrguri, gruparea elementelor negustorești pe anumite străzi sau cartiere întregi, organizarea elementelor negustorești. Odată cu dezvoltarea tîrgurilor, pe piața acestora începe să se simtă tot mai mult nevoia de produse agricole, orășenii caută să-și apere și să-și lărgească chiar rezerva agricolă din preajma orașelor, purtînd în acest sens numeroase procese cu feudalii. În cadrul acestor procese, domnia, devenită din ce în ce mai mult un simplu instrument la discreția feudalilor, dă, în general, cîștig de cauză acestora din urmă.

Dezvoltarea economiei de schimb a dus, printre altele, la creșterea în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a valorii satelor, la care a contribuit pe lîngă devalorizarea monedei de argint și creșterea producției agricole[1]. Țara Romînească alături de Moldova devine în secolul al XVI-lea „chelerul" împărăției otomane. Știri dintr-o serie de rapoarte de la sfîrșitul secolului al XVI-lea arată rolul important pe care-l aveau în aprovizionarea Constantinopolului cerealele din Țara Romînească și Moldova. Anii luptelor lui Mihai Viteazul contra turcilor, ani în care este oprită trimiterea acestor cereale, însemnează ani de foamete pentru Constantinopol[2].

În condițiile lărgirii pieței pentru produsele agriculturii — fie că este vorba de piața internă sau externă — feudalii în tendința de a mări cantitatea de cereale pe care să le valorifice pe piață, trec la reorganizarea domeniului feudal, caută să mărească productivitatea gospodăriei feudale, să mărească exploatarea pe bază de clacă a țăranilor. În centrul atenției feudalilor începe să fie producția de pe rezerva feudală, pe care ei caută să o extindă de cele mai multe ori pe seama delnițelor țărănești. Uneori feudalii caută să lărgească rezerva feudală și prin tăierea pădurilor ca și prin folosirea terenurilor necultivate. Calea cea mai obișnuită pentru extinderea rezervei feudale rămîne însă acapararea de către feudali a pămînturilor țărănești. Birurile, tot mai grele, care apasă asupra țăranilor ca urmare a creșterii obligațiilor Țării Romînești față de Poartă, printre altele și a haraciului[3], precum și tendința boierilor de a-și mări rezerva feudală, fac ca un număr tot mai mare de țărani să-și piardă pămînturile în folosul boierilor.

Lărgirea rezervei feudale este strîns legată de apariția în lumea satelor a așa numiților „vecini săraci", vecini fără ocină, care pierzînd dreptul asupra lotului de pămînt pe care-l aveau și pe care-l munceau cu inventarul lor propriu — dînd feudalului dijmă, — ajung să fie întru totul la dispoziția feudalului, să lucreze unde și cît timp acesta le cerea. Lărgirea rezervei feudale, accentul care începe să se pună pe munca de clacă, forma cea mai grea de exploatare a țăranilor, făcea ca feudalii să caute să-și

---

[1] P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Romîne (pînă la mijlocul sec. al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, Buc., 1956, p. 80—81.

[2] Cf. P. P. Panaitescu în vol. colectiv *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova* (sec. XIV—XVII), Buc., 1957, p. 69.

[3] M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Romînești în sec. XV—XIX*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, Buc., 1957, p. 29—34.

asigure, pe de o parte, forţa de muncă absolut necesară creşterii producţiei de cereale, pe de altă parte, să-şi întărească dreptul de stăpînire asupra ţăranilor. Asigurarea forţei de muncă, neputînd fi pusă în practică în mod real atît timp cît ţăranii beneficiau încă de dreptul de strămutare, feudalii caută şi reuşesc la sfîrşitul secolului al XVI-lea să desfiinţeze dreptul de strămutare, să lege pe ţărani de pămînt.

Ca şi în Rusia, tendinţa feudalilor de a îngrădi dreptul de strămutare a ţăranilor este în Ţara Romînească mai veche. Un document de la Mircea cel Bătrîn pentru satul Cărăreni al m-rii Cozia arată că dreptul de strămutare a ţăranilor era îngrădit încă din acea vreme[1]. La sfîrşitul secolului al XV-lea limitarea dreptului de strămutare pare însă a fi primit o reglementare juridică nouă. În documente se menţionează, cînd este vorba de plecarea de pe moşie a ţăranilor dependenţi, o dare specială „găleata de ieşire". Aceasta nu era altceva decît concretizarea materială a dreptului stăpînilor de a limita strămutarea ţăranilor. Ea constituia o compensaţie pentru pierderea mîinii de lucru suferită de feudali prin plecarea ţăranilor. La 9 ianuarie 1498 Radu cel Mare, întărind mănăstirii Tismana satele Bahna, Vîrful Vladului şi Clecevăţ, scria : „Şi... oricîţi vecini vor merge în satele sfintei mănăstiri, iar cnezii să nu cuteze să-i oprească, ci să le ia *numai găleata* (sublinierea noastră , *Şt. Şt.*) pentrucă cine îi va opri, rău va păţi"[2]. Precizarea domniei ca „vecinii", ţăranii dependenţi, care vor merge în satele amintite ale mănăstirii Tismana să dea cnezilor, stăpînilor lor „numai găleata" este o dovadă sigură că feudalii, căutînd să împiedice plecările de pe moşie ale ţăranilor, adăugau „găleţii" şi alte obligaţii. Ameninţarea cu pedeapsa, adresată de domnie celor care ar împiedica plecarea ţăranilor, arată totodată că vor fi fost destul de multe cazurile în care feudalii căutau să desfiinţeze în realitate dreptul de strămutare.

Cam în acelaşi timp cînd în documentele din Ţara Romînească apare „găleata de ieşire", ca plată obligatorie pentru ţăranii care părăseau moşia feudalilor, în Rusia Codicele de Legi din anul 1497 limitează dreptul de strămutare a ţăranilor, stabilind ziua sfîntului Jurie ca singurul termen legal, cînd ţăranii puteau pleca de pe moşia stăpînilor lor, dînd acestora o sumă obligatorie — pojiloe — care ca şi „găleata de ieşire" era simbolul răscumpărării. Mai tîrziu Codicele din 1550, reproducînd, într-o formă mai precisă, articolele Codicelui din 1497 despre ţărani, marchează un moment nou în limitarea dreptului de strămutare a ţăranilor. În 1581 a fost promulgată în Rusia legea despre „anii de interdicţie", ani în care „se opreau", se interziceau , strămutările de pe o moşie pe alta.

În Ţara Romînească nu surprindem în documente modificări în dreptul de strămutare a ţăranilor pînă către sfîrşitul secolului al XVI-lea. În domnia lui Mihai Viteazul atotputernicia boierimii pe plan politic şi economic îi permite acesteia să ducă o politică socială conform intereselor ei. Ea reuşeşte să obţină dreptul de a urmări şi a aduce înapoi pe ţăranii

---

[1] *Doc. privind ist. Romîniei,* veac. XIII, XIV şi XV, B. Ţara Romînească, p. 53.
[2] *Ibidem,* p. 252.

fugiți. La 18 aprilie 1595, Mihai Viteazul, adresîndu-se vecinilor din satul Poenari al mănăstirii Vieroș scria : „. . să lucrați unde va fi treaba sfîntei mănăstiri. Și cine nu va asculta, ci va merge în alt loc, iar părintele egumen să fie volnic cu această carte a domniei mele să-l întoarcă iar la loc, cu toate averile, fără voia lui"[1].

Tratatul lui Mihai Viteazul cu Sigismund Bathory din 20 mai 1595, care consfințește privilegiile boierimii, cuprinde, printre altele, și el clauza privind dreptul feudalilor de a aduce înapoi pe țăranii fugiți. „Coloni et iobagiones — se spune în tratat — qui ex bonis et iuribus possessionaris in bona aliena clam se contulerint, illico restituantur"[2].

Expediția lui Sinan Pașa în Țara Romînească (aug. 1595) a făcut ca fuga țăranilor să ia proporții nemaiîntîlnite pînă atunci, ținuturi întregi pustiindu-se. În noua situație provocată de expediția lui Sinan Pașa, feudalii s-au văzut în imposibilitate de a urmări și readuce pe moșii pe cei fugiți, iar organele de stat incapabile de a strînge dările atît de necesare ca să se poată plăti armatele de mercenari. Se impunea prin urmare o soluție care să satisfacă — ca și în Rusia — atît nevoile feudalilor, asigurîndu-le acestora forța de muncă pe moșii, cît și pe cele ale statului, care să permită încasarea dărilor. După o oarecare normalizare a vieții în stat soluția a fost găsită, decretîndu-se legarea de glie a țăranilor.

Așezămîntul lui Mihai Viteazul, care legaliza fixarea țăranilor de pămînt, nu ni s-a păstrat. Despre el găsim mențiuni în documentele de mai tîrziu. Cea mai completă știre în legătură cu acest așezămînt rămîne cea din documentul cu data 24 aprilie 1613 de la Radu Mihnea, descoperit și publicat pentru prima dată de Nic. Bălcescu[3]. Prin acest document Radu Mihnea întărește lui Pîrvu și Radu postelnici și fiilor lor doi vecini (вѣчинн), Oprea și Ion , din Băbeni cu feciorii lor. Acești vecini — ne informează documentul — au fost mai dinainte vreme ai lui Cîrstian de la Ohaba, care i-a stăpînit pînă în vremea lui Mihnea voievod (Mihnea Turcitul (1577—1583 ; 1585—1591). În vremea lui Mihnea voievod ei au fugit în țară și deși au dat găleata de ieșire ei au tot băjenit pînă în zilele lui Alexandru voievod (1592—1593), cînd ei au venit și s-au închinat de bună voie lui Pîrvu și Radu postelnici, care-i stăpînesc în pace pînă în vremea lui Radu Mihnea. În domnia lui Radu Mihnea (1611—1616) Ghinea diaconul, ginerele lui Cîrstian de la Ohaba, fostul stăpîn al celor 2 vecini revendică dreptul de stăpînire asupra acestora. În hotărîrea pe care o ia domnul în urma judecății procesului iscat între Pîrvu și Radu postelnici, pe de o parte, și Ghinea diaconul, pe de altă parte, se spune : „Iar domnia mea am cercetat și am adeverit foarte bine cu toți cinstiții dregători ai domniei mele că pe acești vecini mai sus spuși i-a apucat așezămîntul lui Mihail voievod la acești boieri mai sus spuși. Iar Mihail voievod, domnia lui așa a făcut așezămînt atunci : care pe unde va fi, să fie vecin în veci (таж Михаил воевод господствꙋ емꙋ так нс вил сътворїл тъкмьженїе тогда. коï покꙋда хокет вïтï, а wн да вïтï вечнꙋ въ вѣкï.) Apoi domnia mea — continuă domnul — am

[1] *Doc. privind ist. Romîniei*, B. XVI, vol. VI, p. 171.
[2] Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, partea I, p. 475.
[3] *Magazinu istoricu pentru Dacia*, II, p. 277—279.

cercetat și am judecat cu toți cinstiții dregători domniei mele, iar domnia mea nu am voit să stric așezămîntul lui Mihail voevod (тъкмъженїї Міхаіа воевода), ci domnia mea am dat să fie acești vecini mai sus spuși, cum au fost și de atunci pînă acum în zilele domniei mele"[1].

Din documentul citat reies cîteva lucruri importante pentru studiul evoluției dependenței țăranilor și care confirmă știrile din alte documente, la care am avut prilejul să ne referim. Mai întîi, că pînă la Mihai Viteazul țăranii dependenți păstrau încă în virtutea unei vechi tradiții dreptul de strămutare. Acest drept de strămutare implica însă darea găleții de ieșire. Nedînd găleata de ieșire cei care plecau de pe moșia feudalilor erau considerați fugari, feudalul avînd dreptul să-i urmărească și să-i aducă înapoi. În al doilea rînd, faptul relevat de document și anume, că deși cei doi vecini au dat găleata de ieșire sînt urmăriți de fostul stăpîn sau de un moștenitor al acestuia, arată că la sfîrșitul secolului al XVI-lea feudalii caută să urmărească pe cei care plecau de pe moșia lor, deși ei dăduseră găleata de ieșire. Documentul face prin urmare vizibilă tendința feudalilor de a nu recunoaște dreptul de strămutare a țăranilor, chiar dacă aceștia dăduseră găleata de ieșire, încercarea feudalilor de a desființa acest drept de strămutare. În fine, documentul arată că prin așezămîntul sau Legătura lui Mihai Viteazul se legaliza desființarea dreptului de strămutare a țăranilor, legarea lor de glie. Dispoziția lui Mihai: „кої покꙋда хокет бїтї, а wн да бїтї вечнꙋ въ вѣкї" includea în situația de vecini legați de pămînt și alte categorii sociale ca: țăranii liberi sau chiar orășenii, care la data promulgării așezămîntului se aflau pe moșia feudală. Așezămîntul lui Mihai Viteazul devenea astfel temeiul juridic al legării de glie a unei mari părți din populația țării. El prezintă din acest punct de vedere o oarecare asemănare cu ucazul din 1592—1593 al țarului Fedor Ivanovici în care de asemenea interzicerea strămutării se referea nu numai la țărani ci și la bobîli[2].

Faptul că interzicerea dreptului de strămutare, legarea de glie se referea și la alte categorii sociale în afară de țăranii dependenți subliniază interesul statului de a sprijini gospodăria feudalilor, de a asigura acestora un număr mare de brațe de muncă[3].

Ca și ucazul țarului Fedor, așezămîntul lui Mihai a fost o măsură de stat cu caracter general. Rostul lui a fost să contopească diferitele categorii de țărani dependenți, care trăiau din vechime pe moșia feudalilor

---

[1] *Doc. privind ist. Romîniei*, veac. XVII, B. vol. II, p. 177.

[2] Cf. V. I. Koretki, *op. cit.*, p. 182.

[3] În studiul „*Vechimea rumîniei în Țara Romînească și legătura lui Mihai Viteazul*" C. Giurescu punînd accentul pe rolul pe care l-a avut politica fiscală a statului în decretarea așezămîntului lui Mihai, neglija tocmai acest aspect al interesului pe care-l prezenta pentru feudali legarea țăranilor de glie. Mai mult chiar, plasîndu-se pe poziția de apărător al boierimii, C. Giurescu socotea că: „Hotărîrea lui Mihai ca rumînii să aparție definitiv proprietarilor pe moșiile cărora se aflau în momentul acela" însemnînd „în realitate desființarea dreptului foștilor proprietari de a-i urmări și readuce sub stăpînirea lor" nu era altceva decît o „călcare a unor drepturi legitime" ale boierimii. Căutînd să justifice totuși promulgarea așezămîntului lui Mihai, C. Giurescu găsea că deși el era îndreptat împotriva unor drepturi ale boierilor el era legitim în condițiile istorice date și că el nu era altceva decît o reglementare juridică absolut necesară în vremea cînd a fost dat. (C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 65—66).

într-o singură categorie, care în documentele de după Mihai Viteazul poartă denumirea de „vecini" sau „rumîni de baştină". Aşezămîntul lui Mihai crea din categoria ţăranilor cu învoială aşezaţi mai de mult pe moşia feudalilor, cît şi din acei ţărani liberi pe care aşezămîntul îi surprinsese pe moşia feudalilor, o nouă categorie de ţărani dependenţi : „vecini" sau „rumîni de legătură". Aşezămîntul urmărea să asimileze situaţiei „vecinilor de baştină", pe „vecinii de legătură". În sfîrşit, legînd de glie atît pe „vecinii de baştină" cît şi pe „vecinii de legătură", Mihai Viteazul prin aşezămîntul său îi transforma pe aceştia în şerbi. Referindu-se la aşezămîntul lui Mihai, la epoca în care el a fost promulgat, marele democrat-revoluţionar N. Bălcescu scria : „Din această epocă regimul feudal domneşte în toată asprimea sa. Clăcaş (în sensul de om dependent. — *Şt. Şt.*) om liber sau străin, orice om care trăia pe domeniile boierilor sau ale mănăstirilor, a fost transformat în iobag"[1].

Legătura lui Mihai Viteazul (care a fost urmată probabil de un recensămînt general al populaţiei) este invocată în izvoarele din secolul al XVII-lea ca principalul argument pe baza căruia feudalii îşi afirmă drepturile asupra ţăranilor, pe care „legătura" îi surprinsese pe moşia lor şi pe care ei îi pot urmări şi aduce înapoi în cazul că fug sau se strămută[2].

În procesele pe care ţăranii le poartă în secolul al XVII-lea cu boierii, aceştia din urmă ca să dea un caracter de legitimitate tentativei lor de a aservi pe ţărani, invocă deseori motivul că ei, ţăranii, le-au fost vecini de baştină sau că i-a prins legătura lui Mihai pe moşiile lor[3]. Legînd pe ţărani de glie, aşezămîntul lui Mihai apropia situaţia ţăranilor de cea a robilor. Ţăranii ajung să fie dăruiţi, schimbaţi, vînduţi, împărţiţi, mutaţi de pe un loc pe altul ca şi robii. Feudalii dispun de ţărani conform intereselor lor economice. Legarea ţăranilor de glie transformarea lor în şerbi, ca rezultat al creşterii clăcii[4], ducînd la intensificarea exploatării ţăranilor tocmai pe bază de clacă, a făcut să crească contradicţiile de clasă. Aşeză-

---

[1] *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în Romînia*, Buc., 1954, I, p. 190.

[2] La 22 ianuarie 1619 Gavrilă Movilă dădea o carte lui Ştefan şi Radul, de să-şi stringă ai lor rumîni cîţi vor fi fost la legătura lui Mihai voievod în satele lor, de în sat de în Lăcusteni, anum<e>: Gheorghe şi Lupul şi Radul părcălabul şi Dumitru şi fraţii — ş<i> toţi căţi au fost la legătura lui Mihai vod<ă> în sat, în Lăcusteni, ori unde-i vor afla, ori în satele domniei mel<e> ori în sate boiereşti ori călugăreşt<i>, ori la oraş, toţi să-i strângă să-i duc<ă> la urmă, la sat unde li-i moşia şi unde i-au apucat leg<ă>tura lui Mihai vodă. *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVII, B. Ţara Romînească, vol. III, p. 304.

[3] Din documentul cu data 14 iunie 1633 aflăm, de ex. că Matei Basarab întăreşte liberarea de rumînie de către Hrizea vornicul şi ginerele său Dumitraşco vistierul a unor rumîni din Ueşti si Bărbăteşti, care fuseseră megiaşi cu ocinile lor. În zilele lui Alexandru Iliaş, Hrizea vornicul a zis că au fost rumîni ai lui, din Bucşani, şi că i-a apucat legătura lui Mihai voevod acolo (ако ѹщатна свезанїа Михаю воевод тамо) şi i-a făcut rumîni cu sila, fără legi şi fără judecată. Megiaşii văzîndu-se cotropiţi vin la divan cu pîră că n-au fost rumîni, nici i-a apucat legătura lui Mihai voevod la Bucşani nici au avut vreo nevoie de rumînie. Domnul le dă lege 12 megiaşi cu care ei jură şi cîştigă procesul (Arh. St. Buc., A. N. CV/40).

[4] K. Marx, referindu-se — este adevărat — la o epocă mai tîrzie a istoriei noastre, epoca Regulamentului Organic scria : „În Principatele Dunărene claca era legată de renta în natură şi de alte accesorii ale şerbiei ; ea forma însă tributul principal către clasa stăpînitoare. Oriunde aceasta era situaţia, munca de clacă rezulta rareori din starea de şerbie ; dimpotrivă de cele mai multe ori starea de şerbie rezulta din munca de clacă (K. Marx, *Capitalul*, I, ed. II, Buc., 1948 p. 232).

mîntul lui Mihai Viteazul a fost întîmpinat de la început cu o puternică opoziţie din partea ţăranilor. De fapt acelaşi lucru s-a întîmplat în Rusia cu ucazul ţarului Fedor Ivanovici. În aşezămîntul din 9 martie 1607, amintindu-se schimbările survenite în situaţia ţăranilor în ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea se spune că : „. . .în timpul domniei ţarului Ivan Vasilievici. . .ţăranii aveau dreptul de strămutare liberă ; iar ţarul Fedor Ivanovici sub influenţa lui Boris Godunov, neţinînd seama de sfaturile marilor boieri, a oprit strămutarea şi a introdus registrele cîţi ţărani avea atunci fiecare şi de atunci au pornit multă învrăjbire şi răzvrătire şi judecăţi"[1].

În Ţara Romînească chiar în vremea lui Mihai Viteazul are loc o mişcare generală a ţăranilor, care se ridică împotriva „rumîniei", a şerbiei, caută să devină liberi. În documentul din 19 aprilie 1603 găsim informaţia că în vremea „cînd a fost Mihai vodă domn în Ardeal. . .s-a fost ridicat toate satele din ţară să se judenească. . ."[2]. Considerînd mişcarea ţăranilor din anul 1599 (an în care Mihai era domn în Transilvania) drept răspuns al acestora la politica de rumînire a satelor pe care o ducea boierimea şi în primul rînd Mihai Viteazul ca şi la măsurile luate de acest domn şi care agravau situaţia ţărănimii, socotim că aşezămîntul lui Mihai nu a fost promulgat cu mult timp înainte de această mişcare.

Mişcările ţăranilor, împotrivirea lor faţă de politica socială a lui Mihai a dus, după toate probabilităţile, la suspendarea pentru cîtva timp a aplicării cu stricteţe a legăturii lui Mihai[3]. În Rusia se petrece o situaţie similară. Teama de răscoala ţăranilor l-a determinat pe Boris Godunov să revină prin ucazul din 28 noiembrie 1601 asupra articolului ucazului de interzicere a strămutării ţăranilor, dispunînd : „ca în toată ţara. . .ţăranilor să li se acorde dreptul de strămutare, fără plata dăjdiilor şi fără să fie vînduţi pentru aceasta"[4]. În darea de seamă a cancelariei pomestiilor din 1607 se spune de-a dreptul că ţarul Boris Fedorovici, „ văzînd turburare mare în popor. . . a dăruit ţăranilor dreptul de strămutare"[5].

După cum se ştie data aşezămîntului lui Mihai Viteazul este controversată în istoriografia romînească. Gr. Tocilescu fixa ca dată a aşezămîntului lui Mihai anul 1596[6]. A. D. Xenopol înclina să creadă că măsura lui Mihai de a lega pe ţărani de pămînt a fost luată printr-un hrisov al său înainte de 1595 şi că Mihai „întăreşte această măsură în tratatul cu Sigismund Bathory din 1595"[7]. I. Bogdan considera că „legătura lui

---

[1] Cf. V. I. Koreţki, *op. cit.*, p. 184.

[2] *Doc. privind ist. Rom.*, veac. XVII, B, Ţara Rom., vol. I, p. 78.

[3] Detalii în legătură cu aceasta la P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare a ţăranilor*, *loc. cit.*, p. 104.

[4] B. D. Grecov, *Ţăranii în Rusia*, Buc., 1952, p. 839.

[5] *Ibidem*, p. 860.

[6] Gr. G. Tocilescu, *Manual de istoria romînilor*, 1899, p. 217.

[7] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. V, Buc., p. 333—334.

Mihai a fost decretată pare-se în întîiul ori al doilea an al domniei". Ca şi A. D. Xenopol, credea şi el că legătura lui Mihai este pomenită în tratatul încheiat între boierii lui Mihai şi Sigismund Bathory[1]. Pentru N. Iorga, legătura lui Mihai se confundă cu clauza din tratatul cu Sigismund, care prevedea că ţăranii nu mai aveau dreptul să părăsească moşiile stăpînilor lor[2].

S. G. Longinescu concludea de asemenea că aşezămîntul şi legătura lui Mihai este tratatul din 20 mai 1595 dintre Mihai Viteazul şi Sigismund Bathory[3]. C. Giurescu a fost primul istoric, care a pus în legătură aşezămîntul lui Mihai cu expediţia lui Sinan Paşa şi găsea că aşezămîntul lui Mihai a fost dat imediat după expediţia lui Sinan Paşa (dec. 1595)[4]. C. C. Giurescu, combătînd părerea expusă de S. G. Longinescu, arată că „Tratatul încheiat cu Sigismund Bathory nu poate fi identificat cu aşezămîntul sau legătura lui Mihai, deoarece clauza referitoare la rumîni pe care o conţine este diametral opusă celei din aşezămînt. Împărtăşind părerea tatălui său, C. C. Giurescu socotea că aşezămîntul lui Mihai a fost dat după expediţia lui Sinan Paşa[5]. Cam în acelaşi fel s-au exprimat şi I. C. Filitti[6], P. P. Panaitescu[7].

Împărtăşindu-se părerea lui C. Giurescu, în manualul *Istoria R.P.R.* apărut sub redacţia acad. M. Roller se scrie că măsura luată de domn „care pe unde va fi acela să fie rumîn veşnic unde se va afla", a fost luată în 1595, după expediţia lui Sinan Paşa, cînd mulţi rumîni, adică şerbi (termenul e folosit impropriu înainte de aşezămîntul lui Mihai Viteazul — *Şt. Şt.*) părăsiseră moşiile unde munceau şi fugiseră"[8]. În ultima vreme, P. P. Panaitescu, contrar celor afirmate de el în monografia despre Mihai Viteazul, a emis ipoteza că legătura lui Mihai ar data din 1594, cînd Mihai se pregătea să înceapă războiul cu turcii [9]. El pune în legătură decretarea aşezămîntului lui Mihai cu ştirile din izvoare care arată că atunci, în preajma luptei împotriva turcilor s-a ţinut o mare adunare a „stărilor ţării" pentru a se lua măsuri de ordin general[10]. „În mai 1595 — socoteşte P. P. Panaitescu — legătura lui Mihai era în fiinţă şi Sigismund Bathory o întăreşte"[11]. Clauza din tratatul lui Mihai Viteazul cu Sigismund Bathory, în care se spune că ţăranii în caz că fug de pe moşiile stăpînilor lor să fie aduşi înapoi,

---

[1] I. Bogdan, *Patru documente de la Mihai Viteazul*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, Buc., 1903, p. 153—154.
[2] N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a romînilor*, Buc., 1908, p. 29—30.
[3] S. G. Longinescu, *Aşezămîntul şi Legătura lui Mihai vodă*, Buc., 1919, p. 66.
[4] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 62.
[5] C. C. Giurescu, *Recenzie asupra studiului lui Ş. Longinescu, Aşezămîntul şi Legătura lui Mihai Vodă*, în *Convorbiri literare*, LI (1919), nr. 211, p. 746.
[6] I. C. Filitti, *Despre „Legătura lui Mihai Viteazul"*, în *Revista istorică romînă*, II, 1932, p. 228—229.
[7] P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Buc., 1936, p. 94.
[8] *Istoria R.P.R.*, Ed. de stat didactică şi pedagogică, 1956, p. 184—185.
[9] P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare a ţăranilor în Ţările Romîne*, loc. cit., p. 100.
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*

este și după P. P. Panaitescu „tocmai cuprinsul așezămîntului lui Mihai vodă”[1]. Găsim că această părere a lui P. P. Panaitescu asupra datei editării așezămîntului lui Mihai nu este deloc un pas înainte față de ceea ce spunea în 1936[2]. Considerăm că în nici un caz așezămîntul lui Mihai nu a putut să fie dat în perioada cînd acesta pregătea lupta împotriva turcilor. El „a adunat stările țării sale” (statele generale) nu pentru a agrava situația în țară printr-o măsură care urma să dea — după cum a și dat — loc la frămîntări interne și care trebuiau evitate în condițiile începerii luptei cu turcii, ci pentru a lua hotărîri în vederea marii acțiuni pe care el urma să o întreprindă, acțiune cerută într-adevăr de toate „stările țării sale”.

Criza din imperiul otoman, plata derizorie cu care turcii „cumpărau” produsele cerealiere din Țara Romînească, loveau puternic în interesele economice ale boierilor mai ales a boierimii noi, care de aceea se solidarizează cu acțiunea pe care o întreprinde Mihai Viteazul, în dorința de a se sustrage monopolului economic turcesc, de a desființa acest monopol, care cu trecerea timpului devenea tot mai apăsător.

Mica boierime ca și țărănimea, ca cei care suportau din greu povara dărilor, mereu crescînde, pe care turcii le impuneau țării, nu puteau să fie decît alături de lupta pe care Mihai o pregătea. Informația din cronică la care se referă P. P. Panaitescu că Mihai și-a strîns „toții boiarii mari și mici și toată țara” este de pus în legătură cu marea luptă împotriva turcilor pe care Mihai avea să o întreprindă.

Precizîndu-se categoriile sociale care au fost consultate de Mihai, în cronică se spune că acesta a strîns nu numai pe „toți boiarii mari și mici”, dar și „toată țara”, cu alte cuvinte și reprezentanții poporului de jos. Dacă scopul „adunării țării” a fost nu luarea de hotărîri în legătură cu începerea luptei împotriva turcilor, ci luarea de măsuri îndreptate împotriva țăranilor, a populației de jos în genere, nu înțelegem reprezentanța acestora într-o astfel de adunare. A admite părerea lui P.P. Panaitescu că momentul în care a avut loc „adunarea țării” coincide cu data emiterii așezămîntului lui Mihai, înseamnă a admite că populația de jos a acceptat de bună voie o măsură care venea în interesul boierilor și care însemna o agravare a situației ei. Or, aceasta ni se pare de neconceput. Părerea lui P. P. Panaitescu că data așezămîntului lui Mihai ar fi anul 1594 nu poate fi acceptată. De altfel, nu poate fi acceptată nici cealaltă părere a lui P. P. Panaitescu că articolul din tratatul cu Sigismund privitor la dreptul boierilor de a aduce înapoi pe țăranii fugiți de pe moșile lor ar fi „tocmai cuprinsul așezămîntului lui Mihai”. Așa cum s-a remarcat dealtfel și în trecut,[3] tratatul lui Mihai cu Sigismund Bathory și așezămîntul lui Mihai cuprind cu privire la țărani clauze diferite. Tratatul din 20 mai 1595 menținea, legaliza „dreptul boierilor de a urmări și aduce înapoi pe moșiile lor pe țăranii fugiți”, ceea ce de fapt ei practicau

---

[1] P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare a țăranilor în Țările Romîne*, loc. cit., p. 100.
[2] P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, op. cit., p. 94.
[3] Cf. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 746; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 228—229.

și înainte[1]. Legătura lui Mihai dimpotrivă, declarînd „care pe unde va fi acela să fie rumîn veșnic unde se va afla", desființa dreptul feudalilor de revendicare a țăranilor fugiți înainte de decretarea legăturii, proceda la un nou recensămînt al populației, care va fi luat drept bază în viitor pentru justificarea drepturilor feudalilor asupra țăranilor. Feudalii păstrează, se înțelege, și după legătura lui Mihai dreptul de a urmări pe țăranii fugiți de pe moșia lor, dar numai pe cei fugiți după promulgarea așezămîntului lui Mihai nu și pe cei care părăsiseră moșia feudalilor înainte de acest așezămînt. Termenul de urmărire nu este precizat. Dacă clauza privitoare la țăranii fugari din tratatul încheiat între boierii lui Mihai și Sigismund Bathory ar fi fost tot una cu legătura lui Mihai ar fi trebuit ca și în documentele din Moldova să fie amintit un așezămînt în genul celui dat de Mihai, știut fiind că și în tratatul încheiat între Sigismund Bathory și Moldova, figurează aceeași clauză, privitoare la transfugi[2]. Or un astfel de așezămînt pentru perioada la care ne referim (sfîrșitul secolului al XVI-lea) nu este amintit în Moldova. Așezămîntul lui Mihai nu poate fi prin urmare identificat cu clauza privitoare la țăranii transfugi din tratatul cu Sigismund Bathory.

Ca măsură de stat venită nu numai să reglementeze raporturile dintre feudali și țărani ci să și stabilească ordine în viața economică și administrativă a statului, legătura lui Mihai nu a putut fi promulgată decît după expediția lui Sinan Pașa în țară (august 1595), deci după o perioadă de haos, confuzie, de fluctuație a țăranilor — forța de muncă principală pentru feudali și elementele birnice de bază pentru stat. E de presupus de asemenea că nu imediat după expediția lui Sinan Pașa s-a și trecut la decretarea legăturii. Era nevoie de o anumită perioadă de timp pentru normalizarea situației, de măsuri, care să contribue la aceasta. De altfel un pasaj din cronica lui Baltasar Walter, care a parafrazat o povestire a marelui logofăt Teodosie Rudeanu, sfetnic al domnului muntean, este grăitor în acest sens. În el se spune că după plecarea turcilor, Mihai „rechiamă înapoi pe nenorociții locuitori ce erau împrăștiați... puse să se rezidească locuințele ruinate și să se reîntocmească locurile pustiite, împărți gratuit semințe pentru cultivarea pămîntului, deoarece toate grînarele fiind prădate... toate cele trebuincioase vieții... se vindeau foarte scump"[3]. Găsim îndreptățită, prin urmare, părerea lui I. C. Filitti, care folosindu-se de pasajul respectiv socotea că numai „după ce oamenii împrăștiați se vor fi așezat iarăși, unii pe la vetrele lor cele vechi, alții pe unde vor fi apucat, va fi strigat Mihai vodă „de rumînire în toată țara", după o expresie întîlnită într-un act din 1665"[4].

Ținînd seama, pe de o parte, de faptul că legătura lui Mihai n-a putut fi decretată imediat după expediția lui Sinan Pașa, ci după o oarecare trecere de vreme dela această expediție, pe de altă parte, că la 1599

---

[1] Cf. *Documente privind ist. Romîniei*, B. XVI, vol. VI, p. 171.

[2] Cf. *Hurmuzaki*, vol. III, partea I, p. 479.

[3] A. Papiu Ilarian, *Tesauru*, I, p. 36—37; cf. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 230.

[4] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 230. De altfel I. C. Filitti este și primul istoric care în termeni generali făcea o apropiere între legătura lui Mihai și dispoziția luată în Rusia la 1592—1593 (cf. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 225).

cînd „s-a fost rădicat toate satele din ţară să se judenească" ea era deja aplicată, provocînd un puternic val de protest al ţăranilor, o largă acţiune de eliberare a lor, socotim ca dată a promulgării legăturii lui Mihai anii 1596—1598.

După cum am amintit, aşezămîntul lui Mihai ca de altfel şi ucazul ţarului Fedor Ivanovici din 1592 — 1593, nu ni s-a păstrat. Despre promulgarea acestor acte legislative luăm cunoştinţă din izvoarele de mai tîrziu. După cum am putut să ne dăm seama din referirile pe care le fac izvoarele la cele două acte legislative găsim că există cel puţin cîteva elemente comune ambelor legislaţii, care le apropie între ele. Legătura lui Mihai ca şi ucazul ţarului Fedor Ivanovici este o măsură de stat al cărei rost este reglementarea raporturilor dintre feudali şi ţărani. Ambele aşezăminte marchează un anumit moment în aservirea ţăranilor : legarea lor de glie. Atît prin ucazul ţarului Fedor Ivanovici cît şi prin aşezămîntul lui Mihai legarea de glie se extinde nu numai asupra ţăranilor ci şi asupra bobîlilor în Rusia, iar în Ţara Romînească şi asupra ţăranilor liberi sau orăşeni pe care aşezămîntul lui Mihai i-a prins pe moşia feudalilor. Dat fiind apropierea de conţinut şi de dată a celor două aşezăminte legislative e firesc să ne întrebăm dacă nu cumva Mihai Viteazul înainte de a decreta aşezămîntul, care-i poartă numele, a luat cunoştinţă de ucazul ţarului Fedor Ivanovici din 1592 — 1593 şi în general de măsurile legislative privitoare la relaţiile agrare întreprinse în Rusia în ultimele două decenii ale secolului al XVI-lea. Părerea noastră este că Mihai Viteazul nu putea să fie străin de aceste măsuri. Se ştie că el a întreţinut legături cu ţarul Fedor Ivanovici şi cu Boris Godunov, că a avut sprijinul lor, că a primit din partea ţarului Fedor Ivanovici ajutoare băneşti ca să-şi plătească mercenarii.[1]

În 1596 Mihai Viteazul trimite la Moscova o solie în frunte cu Luca, episcop de Buzău. În iunie 1596 ţarul Fedor Ivanovici înştiinţa pe Mihai Viteazul că a primit scrisoarea lui trimisă prin Luca şi că a luat cunoştinţă şi de acele treburi pe care Mihai Viteazul a poruncit lui Luca să i le spună prin viu grai. „Şi noi — scrie ţarul — am miluit pe episcopul Luca cu mila noastră imperială şi l-am trimis înapoi către tine şi printr-însul am răspuns prin viu grai către tine despre toate trebile"[2]. Comunicările verbale pe care le-a făcut Mihai Viteazul ţarului prin episcopul Luca, ca şi cele ale ţarului pentru Mihai vor fi fost desigur în cea mai mare parte de natură diplomatică ; ele priveau probabil acţiuni comune politice şi militare ale Rusiei şi Ţării Romîneşti[3]. Nu este exclus însă că în perioada cît a stat la Moscova sau chiar în discuţia cu ţarul, episcopul Luca să se fi interesat şi de felul în care a fost soluţionată în Rusia problema agrară, de măsurile legislative care au fost promulgate în vremea ţarului Fedor, de ucazul acestuia din anul 1592 — 1593. Lucrul acesta îl va fi făcut episcopul Luca cu atît mai mult cu cît el însuşi era interesat în

---

[1] Al. Grecu, *Mihai Viteazul şi Rusia. O scrisoare inedită*, în *Studii*, an IV (1948), p. 142—148.
[2] *Ibidem*, p. 143.
[3] *Ibidem*, p. 146.

rezolvarea într-un mod avantajos pentru feudali a problemei țărănești. Nu trebuie uitat că episcopul Luca figurează printre cei 12 boieri care au încheiat și semnat la 20 mai 1595 tratatul cu Sigismund Bathory și care au ținut ca în tratat să figureze clauza privitoare la dreptul boierilor de a urmări și aduce înapoi pe țăranii care fugeau de pe moșie. Informîndu-se la Moscova de măsurile legislative luate de țarul Fedor Ivanovici, episcopul Luca va fi comunicat la întoarcere lui Mihai ceea ce aflase, lucru de care Mihai va fi ținut seama, dînd măsurii pe care avea să o întreprindă — sub presiunea boierilor și a dificultăților financiare — o orientare similară celei a ucazului din 1592 — 1593. Vorbind de o oarecare apropiere între legătura lui Mihai și ucazul lui Fedor Ivanovici e departe de noi gîndul de a considera așezămîntul lui Mihai ca fiind rezultatul influenței ucazului din 1592 —1593. Așezămîntul lui Mihai ca și ucazul țarului Fedor marchează faza finală a unui îndelungat proces intern de deposedare a țăranilor de drepturile lor. Apropierea care există între legătura lui Mihai și ucazul din 1592 — 1593 al țarului Fedor Ivanovici este un exemplu grăitor pentru a ilustra ideea că procese istorice similare, duc în ultimă instanță la rezultate similare.

Fără a pierde din vedere rolul determinant al cauzelor interne care au dus la așezămîntul lui Mihai subliniem că nu este exclus ca în promulgarea acestui act legislativ Mihai să fi ținut seama de măsurile legislative rusești din ultimul deceniu al secolului al XVI-lea și în special de ucazul din 1592—1593 de care el a luat cunoștință, foarte probabil prin intermediul episcopului Luca de Buzău.

În secolul al XVII-lea, domnii moldoveni, Ștefan Tomșa, Miron Barnovski, Vasile Lupu, Gh. Duca în editarea așezămintelor lor au ținut desigur și ei seama de așezămîntul lui Mihai ca și de legislația rusă, influența căreia se resimte în introducerea termenilor de urmărire a țăranilor fugiți[1].

Așezămîntul lui Mihai, ca și ucazul țarului Fedor Ivanovici din 1592 — 1593, contribuind la adîncirea contradicțiilor de clasă, a avut o influență negativă asupra dezvoltării ulterioare a statului. „De atunci, de la Mihai Viteazul — scria N. Bălcescu — țara se împărți în două tabere vrăjmașe avînd interesuri împotrivite. De atunci poporul se făcu nesimțitor la glasul domnului și al boierilor, nu mai vru a se jertfi pentru o patrie unde nu i s-au lăsat drepturi și pentru o libertate de care el nu se bucura și țara în loc de a se înălța merse cu grăbire spre scădenie... Robia — sublinia militantul revoluționar — fu răsplata claselor de sus ale societății către clasele de jos, care le-au hrănit, le-au respectat totdeauna, le-au păstrat în poziția lor și au jertfit și munca și banii și viața pentru patrie și libertate"[2].

---

[1] Împărtășim deci observația recent făcută de N. A. Mohov și P. V. Sovetov că în privința instituției termenilor de urmărire a țăranilor fugari există apropiere între situația din Moldova și Rusia (cf. Н. А. Мохов, П. В. Советов, *Освещение истории Румынии XIV—XVIII вв, на страницах журнала „Studii“*, Вопросы Истории, 5, 1958, p. 211.

De altfel unele știri documentare vin să arate că și în Țara Romînească, în sec. al XVII-lea, în domnia lui Matei Basarab, s-au introdus termeni de urmărire a țăranilor fugari (Cf. P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare*, loc. cit., p. 107).

[2] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, ed. Acad. R.P.R., p. 140.

ОБЩИЕ ЭЛЕМЕНТЫ ФЕОДАЛЬНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ В РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВАХ И В РОССИИ: ПРОЦЕСС ЗАКРЕПОЩЕНИЯ КРЕСТЬЯН В КОНЦЕ XVI ВЕКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В работе показывается, что, хотя Румынские княжества и находились в исторических условиях, отличных от условий остальных стран, расположенных восточнее Эльбы, с точки зрения эволюции аграрных отношений они имели положение, одинаковое со странами этой части Европы. Сравнительное изучение социально-экономического положения Валахии и России, сходства в содержании законодательных учреждений конца XVI века в обеих странах, позволяют автору сделать определенный вывод о том, что политика феодалов по отношению к зависимым крестьянам, постепенное ограничение права перемещения зависимых крестьян, привели в Валахии, как и в России, к закрепощению крестьян, к ухудшению условий жизни последних.

Некоторые элементы содержания, общие в постановлении Михаила Храброго и указе царя Федора Ивановича 1592—1593 гг., близость обоих законодательных постановлений во времени, приводят автора к предположению, что Михаилу Храброму был известен указ 1592—1593 гг. Епископ Лука Бузэуский, посланный Михаилом Храбрым к царю Федору Ивановичу (1596), вероятно, доставил валашскому господарю сведения о законодательных мерах, предпринятых в России в последнее десятилетие XVI века.

Не считая влияние указа 1592—1593 гг. решающим, автор подчеркивает в заключение, что при обнародовании постановления, носящего его имя и обусловленного внутренними объективными причинами, не исключена возможность, что Михаил Храбрый учел русские законодательные мероприятия последнего десятилетия XVI века и главным образом указ 1592—1593 гг., с которым валашский господарь познакомился благодаря епископу Луки Бузэускому.

ÉLÉMENTS COMMUNS DE LA CIVILISATION FÉODALE DANS LES PAYS ROUMAINS ET EN RUSSIE : ENCHAÎNEMENT DES PAYSANS À LA GLÈBE, À LA FIN DU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Dans sa communication l'auteur rappelle qu'en dépit de conditions historiques différentes de celles d'autres pays situés à l'est de l'Elbe, les Pays Roumains n'en ont pas moins connu, au point de vue de l'évolution des relations agraires, une situation similaire à celle des pays de cette partie de l'Europe. L'étude comparée de la situation sociale et

économique en Valachie et en Russie, la similitude des institutions législatives des deux pays à la fin du XVIe siècle, autorisent l'auteur à soutenir l'idée que la politique féodale envers les paysans asservis et la limitation progressive de leur droit de changer de résidence eurent pour effet, en Valachie comme en Russie, l'enchaînement des paysans à la glèbe et l'aggravation de leur condition.

Certains éléments communs au Code de Michel le Brave et à l'ukase de 1592/1593 du tsar Fédor Ivanovitch ainsi que les dates rapprochées des deux législations semblent confirmer l'hypothèse de l'auteur que le prince valaque connaissait l'ukase de 1592/1593, l'évêque de Buzău, Luca, son ambassadeur auprès du tsar (1596), l'ayant sans doute mis au courant des mesures législatives introduites en Russie dans la dernière décennie du XVIe siècle.

Sans attribuer une influence décisive à l'ukase de 1592/1593, l'auteur n'en admet pas moins qu'en promulguant le code qui porte son nom, et qui fut d'ailleurs déterminé par des conditions objectives d'ordre intérieur, Michel le Brave ait pu tenir compte de la législation russe des dix dernières années du XVIe siècle et tout particulièrement de l'ukase de 1592/1593, dont il aurait eu connaissance par l'intermédiaire de l'évêque de Buzău, Luca.

DATE PRIVIND ACAPARAREA INDUSTRIEI NAŢIONALE DE CĂTRE MONOPOLURILE STRĂINE CU SPRIJINUL CLASELOR STĂPÎNITOARE DIN ROMÎNIA BURGHEZO-MOŞIEREASCĂ

(CONSTITUIREA SOCIETĂŢII U.D.R. DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL)

DE

E. CIMPONERIU

În munţii Caraşului, pe valea Bîrzavei, au fost construite şi puse în funcţiune, cu aproape 200 de ani în urmă, primele furnale şi ateliere, înjghebîndu-se în jurul lor şi viitorul oraş industrial, Reşiţa.

După pacea de la Passarovitz (1718), Banatul a intrat în stăpînirea Habsburgilor. În 1733, statul austriac a arendat unor particulari centrele miniere şi prelucrătoare din Caraş (Oraviţa, Bocşa, Dognecia ş.a.). În 1770, Maria Tereza anulează aceste arendări şi tot atunci se încep lucrările pentru construirea unei noi uzine pe valea Bîrzavei.

Primii muncitori ai Reşiţei au fost iobagii din satele dimprejur, care, ca şi tot solul şi subsolul regiunii Caraşului, aparţineau domeniilor coroanei austriace. Majoritatea lor erau romîni „bufani" (cărbunari) veniţi din Oltenia pentru deservirea furnalelor de la Bocşa. După inaugurarea uzinei, în 1771, au fost colonizaţi la Reşiţa şi muncitori austriaci, slovaci şi germani. Ei fabricau cantităţi mari de fontă, de armament, muniţii şi de unelte pentru agricultură şi pentru uz casnic. Muncitorii reşiţeni au luat parte la revoluţia din 1848, luptînd luni de-a rîndul cu arma în mînă împotriva oştirilor imperiale.

În 1855, statul austriac a vîndut proprietăţile sale din Caraş unei mari societăţi capitaliste denumite : „Ku. K. Privilegierte Österreichische Staatseisenbahngesellschaft" (Societate cezaro-crăiască privilegiată austriacă de căi ferate), prescurtat „Steg". Steg-ul a fost înfiinţat în septembrie 1854 de cîteva bănci franceze şi austriace. Din consiliul de administraţie făceau parte de la început miniştri, aristocraţi şi înalţi demnitari de la Viena, Budapesta şi Paris. În 1855, Steg-ul a cumpărat de la statul austriac

toate construcțiile de căi ferate și concesia asupra viitoarelor construcții. Pe lîngă aceasta, a obținut și importante domenii miniere de pe teritoriul Iugoslaviei și Cehoslovaciei de azi, precum și toate minele, uzinele și domeniile din Banat.

Steg-ul se întindea în Caraș pe o suprafață de aproape 130 mii hectare, cuprinzînd păduri, cîmpii mănoase și centre miniere și metalurgice importante ca : Reșița, Anina, Bocșa, Ocna de fier, Secul, Doman ș.a. Deși revoluția din 1848 a înlăturat privilegiile feudale, Steg-ul exercita de la început o dominație aproape nelimitată asupra muncii și vieții tuturor muncitorilor metalurgiști, mineri și forestieri, precum și a țăranilor și a micilor meseriași de pe domeniile sale.

Produsele Steg-ului erau destinate într-o proporție de 90% pentru nevoile căilor ferate, în continuă creștere în această perioadă. De aceea după 1855, uzinele din Reșița, precum și minele și domeniile din Caraș au luat o mare dezvoltare. Concomitent cu dezvoltarea și lărgirea uzinelor a crescut și populația, în special a Reșiței, centrul industrial cel mai important al domeniilor Steg-ului. Astfel, în 1849 trăiau la Reșița 2772 locuitori, iar în 1891 numărul lor s-a ridicat la 10 164.

Din muncitorii iobagi și din cele cîteva sute de coloniști care roboteau pe domeniile împărătești la începutul secolului s-a dezvoltat în cîteva decenii, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, un numeros și puternic proletariat industrial modern.

Secolul al XX-lea găsește la Reșița o mare întreprindere capitalistă aparținînd unor cercuri ale oligarhiei financiare din Franța și din Austro-Ungaria, care poartă în sine toate trăsăturile unei societăți monopoliste, caracteristice fazei imperialiste a capitalismului. În preajma și mai ales în timpul primului război mondial, uzinele din Reșița devin unul din principalii furnizori ai puterilor centrale, producînd cantități uriașe de armament și muniții și în același timp, venituri fabuloase pentru stăpînii Steg-ului, indiferent de tabăra războinică de care aparțineau.

În această perioadă, ia o dezvoltare nouă și mișcarea muncitorească pe domeniile Steg-ului și mai ales la Reșița. Proletarii uzinelor și fabricilor de pe valea Bîrzavei, cu vechi tradiții de luptă și de organizare, pornesc în ultimii ani ai războiului imperialist la mari și importante bătălii. În 1917 și mai ales după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, ei stau în primele rînduri ale muncitorilor din Banat în lupta împotriva războiului imperialist, pentru eliberare socială și națională și pentru apărarea revoluționară a tînărului stat socialist. Cînd în octombrie 1918, prin lupta poporului, se prăbușește imperiul austro-ungar bazat pe o odioasă asuprire de clasă și națională, muncitorii reșițeni în frunte cu tinerele grupe comuniste luptă plini de elan revoluționar pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și transformarea ei în revoluție socialistă. Lupta lor, ca și procesul de maturizare ideologică și politică, este însă de la început frînată, pe de o parte de către conducătorii oportuniști ai vechiului partid social-democrat strecurați în posturile cheie ale Sfatului Muncitoresc și, pe de altă parte de către ocupația străină sîrbă și franceză care s-a instituit în Banat din ordinul Antantei încă în a doua jumătate a lunii noiembrie 1918.

În iulie 1919 trupele romîne intră în Reșița, Anina, Bocșa etc. Realizarea definitivă a unirii cu Romînia, dorită cu atîta ardoare de masele populare n-a însemnat însă și realizarea năzuințelor sociale ale luptei lor revoluționare. Steg-ul domnește mai departe asupra uzinelor și minelor din Caraș. Austro-Ungaria a fost înfrîntă în război, dar Steg-ul nu se lasă înfrînt cu una cu două. El stă deasupra statelor; el reprezintă o puternică uniune monopolistă a capitaliștilor, indiferent de state și de taberele care s-au înfruntat în război.

Stăpînii Steg-ului care realizaseră din truda muncitorilor profituri fabuloase înainte și în timpul războiului, erau hotărîți să nu renunțe la ele nici după ce cataclismul s-a terminat. De aceea, imediat după prăbușirea imperiului habsburgic, ei iau toate măsurile pentru menținerea și consolidarea stăpînirii lor asupra domeniilor lor din Romînia.

Unele documente aflate în Arhivele Statului din București redau în mod foarte plastic uneltirile și manevrele în acest sens ale stăpînilor Steg-ului în perioada evenimentelor revoluționare de după primul război mondial, și după unirea Ardealului și Banatului cu Romînia.

În primăvara anului 1919, în birourile Direcției Generale ale Steg-ului la Viena, la Budapesta și în apartamentele comitetului permanent al Consiliului General de la Paris s-a manifestat multă îngrijorare. După cum reiese dintr-un memoriu întocmit de Direcția Generală în luna aprilie a acestui an, asupra situației Steg-ului, îngrijorarea era provocată din cauza situației de la Reșița [1]. Iată ce se spune în memoriul sus amintit despre această problemă: „Cu toate că aceste întreprinderi să găsesc acum sub administrația militară franceză, situația este extraordinar de amenințătoare" [2]. Acționarii se temeau din cauza „unui pericol permanent de devastare din partea populației și a muncitorilor recrutați în parte și din prizonierii reîntorși din Rusia și influențați de idei bolșevice" [3].

Ce propun capitaliștii din Paris, Viena și Budapesta pentru a evita pericolul „devastării", adică al ocupării întreprinderii de către muncitori? În primul rînd ei propun guvernului francez trimiterea unei personalități franceze în calitate de comisar guvernamental la întreprinderile de pe teritoriul romînesc [4]. În al doilea rînd, ei cer întărirea unităților de ocupație franceze de la Reșița și din împrejurimi [5]. Comisarul nu a mai fost trimis, dar trupele franceze de ocupație și-au făcut datoria față de Steg. Ele au apărat timp de aproape 8 luni așa zisa ordine pe teritoriul Steg-ului, sprijinind activitatea elementelor oportuniste din mișcarea muncitorească și sugrumînd în fașă orice manifestare revoluționară. Ocupanții francezi au plecat din Banat [6] numai atunci cînd au putut să predea în mîini sigure colosul producător de profituri, în mîinile autorităților militare ale bur-

---

[1] Memoriu asupra situației Steg-ului din 28 aprilie 1919 (text tradus din limba franceză) Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 4/85.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] Trupele franceze au părăsit Reșița la 20 iulie 1919.

gheziei şi moşierimii romîne cu care conducătorii Steg-ului au avut suficient răgaz să se înțeleagă între timp.

Cît de bine a reuşit Steg-ul să-şi conserve „bunurile din România" reiese în continuare dintr-un aide-mémoire întocmit în urma unei şedințe private care a avut loc în decembrie 1919. La această şedință a participat contele de Germiny, bancherii Hotinguere, Pereire din Paris şi Hofrat-ul Adalbert Veith din Viena, directorul general al Steg-ului. Nu mai există nici urmă de îngrijorare. Veith raportează că cu toată ocupația militară şi alte „greutăți" din ultimii ani, instalațiile Steg-ului nu au avut de suferit [1].

Perspectivele Steg-ului erau cît se poate de bune. „Drumul spre Orient e deschis" jubilează directorul general. Şi mai departe... „înțelegerea cu guvernul romîn progresează foarte mulțumitor. Guvernul romîn a promis că va da 50% din comenzile sale Reşiței [2].

Consiliul de administrație intenționează chiar să transfere o parte din fabrica de locomotive de la Viena la Reşița [3]. Hofrat-ul adaugă la sfîrşit că va fi totuşi nevoie şi de o oarecare „reorganizare". S-ar putea spune de o „naționalizare" a Reşiței. În acest scop Steg-ul va emite acțiuni noi pe care le va pune la dispoziția guvernului romîn [4].

În timp ce muncitorii din Reşița şi de pe domeniile Steg-ului se zbăteau în greutăți materiale extraordinar de apăsătoare, în timp ce dictatura militară şi teroarea exercitată de aparatul de stat burghezo-moşieresc zdrobea orice încercare a lor de rezistență, afacerile între Steg şi guvernul romîn progresau spre mulțumirea ambelor părți [5].

Încă în octombrie 1919 guvernul romîn a trimis pe generalul Burileanu la Budapesta pentru a lua contact cu directorul Adalbert Veith [6]. În ianuarie 1920 el a prezentat pe Veith lui Vintilă Brătianu administratorul delegat al Băncii romîneşti, generalului Răşcanu, ministrul de război şi generalului Prezan şeful marelui cartier general [7]. Cu această ocazie, la 26 ianuarie Veith trimite o scrisoare şi ministrului industriei şi comerțului Tăslăoanu [8] în care arată că Steg-ul doreşte să înființeze împreună „cu cîtiva prieteni romîni" o nouă societate anonimă cu sediul la Reşița. Steg-ul pune la dispoziție uzinele şi domeniile sale şi nu pretinde pentru

---

[1] Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 4/85.

[2] Ibidem.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem.

[5] Cu toate că guvernul se arăta foarte dispus la orice fel de colaborare în primii ani după război, după înfrîngerea puterilor centrale şi după încheierea păcii de la Saint-Germain acționarii Steg-ului au socotit că este mai avantajos să se erijeze în rolul unei întreprinderi franceze (adică învingătoare). Ei au întreprins diferite manevre pentru a exagera rolul participațiilor franceze la Steg. Aceste manevre se oglindesc din plin şi în scrisoarea din 6 iulie 1920 a directorului băncii Marmorosch Blanck din Paris către Adalbert Veith. Domnul Levy scrie între altele că „acționarii din Paris nu pot dovedi că ei ar poseda cea mai mare parte a acțiunilor aşa cum doreşte acest lucru domnul Veith... pentrucă aceasta e în contradicție cu ceeace au arătat pînă la această dată fiscului francez". El propune ca Consiliul general să se gîndească la alte posibilități. Arh. St. Buc., Fond U.D.R. 18/95.

[6] Ibidem, Fond U.D.R., 2/94.

[7] Ibidem.

[8] Ibidem, 18/95.

această decît acțiuni în valoare de 75 000 000 lei (deși „aportul său valorează mult mai mult”). Alte acțiuni în valoare de 50 000 000 lei vor fi date pentru subscripțiuni cetățenilor romîni [1].

În numele Steg-ului, Veith promite că va pune la dispoziția guvernului romîn o fabrică de locomotive și mai ales „instalații importante care vor servi pentru fabricarea materialelor de război” [2]. „Pentru o dezvoltare și mai mare a economiei romînești”, el propune nici mai mult nici mai puțin decît „fuzionarea viitoarei societăți cu uzinele din Hunedoara”, care formau proprietatea statului [3]. De-abia la sfîrșitul scrisorii ies la iveală și unele temeri ale stăpînilor Steg-ului. Ei cer ca să nu se aplice în cazul Reșiței decretul lege promulgat, dar neratificat încă de parlament, care interzice toate tranzacțiile de acest gen [4].

Scrisoarea aceasta plină de promisiuni și de pretenții cinice, rezultatul unor întrevederi și înțelegeri anterioare găsește porți deschise la guvernanții Romîniei burghezo-moșierești. Cîteva săptămîni mai tîrziu, la 13 februarie „considerînd că este în interesul Romîniei de a crea o asemenea societate industrială” Consiliul de Miniștri autoriză Steg-ul, ca împreună cu capitalul romîn să pornească la înființarea unei societăți anonime pe acțiuni” [5]. Reflectînd propunerile lui Veith, hotărîrea Consiliului de Miniștri prevede că noua societate „va avea la început un capital social de 125 000 000 lei din care 50 000 000 vor aparține capitalului romîn.

După recunoașterea oficială, deși neratificată încă de parlament, Steg-ul începe să se bucure de avantajele unei întreprinderi autohtone. La 5 martie 1920 generalul Macri, directorul general al CFR-ului, vizitează Reșița și cu această ocazie se încheie și prima convenție de colaborare între Steg și C.F.R. [6]. La plecare, generalul Macri face aprecieri elogioase în fața ziariștilor asupra directorului Veith, pe care-l considera nici mai mult nici mai puțin decît „un adevărat democrat și mai ales un bun patriot” [7]. Iată-l pe Hofrat-ul din Viena, pe membrul în Consiliul general de la Paris, pe directorul general de la Budapesta — mare patriot romîn. Iată și concepția despre patriotism a burgheziei și a moșierimii.

La 11 mai 1920, printr-o decizie a ministerului industriei și comerțului Tăslăoanu . . . „pentru ușurarea executării decretului din 13 februarie” se aprobă ca societatea nou constituită să fie „dispensată de formalitățile prescrise de lege pentru societățile anonime și de taxa de timbre respectivă [8]. Mai departe decizia prevede și satisfacerea unei alte dorințe a Steg-ului, a dorinței sale celei mai aprinse și anume luarea unor măsuri

---

[1] Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 18/95.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem, Fond U.D.R., 18/95.
[4] Este vorba de decretul nr. 4241 din 7 oct. 1919.
[5] Jurnal al ședinței Cons. de Miniștri din 13 februarie 1920. Arh. St. Buc., fond U.D.R., 2/94.
[6] Acest contract perfectat în mai 1920 prevedea ca CFR-ul să dea jumătate din totalitatea comenzilor sale Reșiței. Afară de aceasta Dir. Gen. a CFR-ului s-a angajat ca să aducă în mod secret la cunoștința direcției Reșiței cifrele tuturor ofertelor care i se fac din partea altor întreprinderi din țară sau din străinătate. Astfel s-a creat Reșiței posibilitatea de a cunoaște prețurile concurenței și de a acționa în consecință. Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 2/94.
[7] *Reschitzer Zeitung*, din 7 martie 1920.
[8] Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 18/95.

ca imediat după crearea noiei societăți „să fie încorporate în aceasta domeniile, minele și uzinele statului romîn situate la Hunedoara și Cugir" [1].

La 26 iunie 1920 decretul pentru crearea U.D.R.-ului „societate romînească pentru exploatarea uzinelor, minelor și domeniilor Reșiței" este semnat și de rege [2].

Afacerea a mers deci cît se poate de bine și aparent, fără piedici mari în realizarea planurilor Steg-ului. Aceasta este însă numai aparența. Atît înainte cît și după semnarea decretului pentru înființarea U.D.R.-ului a avut loc o luptă acerbă, certuri și intrigi îndelungate. Nu numai conducătorii U.D.R.-ului își apărau sursele de profit dar și bancherii, industriașii, politicienii, afaceriștii autohtoni de toate naționalitățile avînd pretenții la aceste surse.

Foarte semnificativ pentru felul cum a decurs această luptă, pentru tocmelile între diferiți politicieni și Steg, cît și în general, pentru tîrgul care a avut loc în legătură cu înființarea U.D.R.-ului, este o scrisoare din iulie 1920 adresată de către un director al Steg-ului, Eugen Linksz — aflat în misiune la București, lui Adalbert Veith [3]. Scrisoarea aceasta este atît de caracteristică pentru fizionomia morală a politicienilor partidelor burghezo-moșierești, încît merită să fie redată aproape în întregime. Domnul Linksz descrie sub formă de jurnal întrevederile sale cu diferiți oameni politici din București, în legătură cu trecerea prin parlament a decretului pentru înființarea U.D.R.-ului și cu încetarea campaniei de presă care a avut loc împotriva acestui decret [4].

Scrisoarea începe cu descrierea unei întrevederi între Linksz și Boambă membru în fostul Consiliu Dirigent. Boambă îl informează pe Linksz că Tăslăoanu l-a chemat la București pentru că vrea ca U.D.R.-ul să facă o emisiune de acțiuni imediat, încă înainte ca adunarea generală să fi ratificat constituirea Societății [5].

După aceasta urmează convorbirea cu Tăslăoanu. Ministrul industriei și comerțului este de părere — scrie Linksz, că dacă U.D.R.-ul vrea ca decretul să treacă prin parlament atunci „trebuie să emită și să împartă imediat acțiuni pentru 50 000 000 lei" [6]. Tăslăoanu se plînge că a primit pînă la data respectivă acțiuni în valoare numai de 4 500 000 lei pe care nu le-a putut da pentru subscripții, nevrînd să creeze nemulțumiri [7]. „El (Tăslăoanu — *n.n.*) nu vrea să dea acțiuni și la cei din opoziție, pentru a-i dezarma, dar trebuie să satisfacă membrii propriului său partid". (Partidul poporului — *n.n.*) [8]. Pentru aceasta are nevoie de acțiuni de cel puțin 25 000 000 lei. E de părere că U.D.R.-ul să-i dea mai bine lui acțiunile decît băncilor [9].

---

[1] Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 18/95.
[2] *Tribuna Socialistă* din 27 iunie 1920.
[3] Arh. St. Buc., 18 95 (tradus din Lb. maghiară).
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] Arh. St. Buc., Fond. U.D.R., 18/95.
[7] Ibidem.
[8] Ibidem.
[9] Ibidem.

Linksz îi răspunde că planul inițial al Steg-ului a fost acela de a da un stoc de acțiuni în valoare de 7 500 000 lei lui Tăslăoanu, un alt stoc de 7 500 000 lei altor „prieteni de-ai noștri romîni" (este vorba de diferiți politicieni corupți, ahtiați după bani), și restul de 35 000 000 lei pentru bănci (jumătate pentru băncile din Ardeal, jumătate pentru cele din București) [1]. Tăslăoanu nemulțumit îi spune că se va mai gîndi pînă a doua zi [2].

Urmează descrierea unei întrevederi între Linksz, bancherul Blanck și Boambă. Ei nu sînt de aceeași părere cu Tăslăoanu. Ambii susțin că acțiunile cele mai multe trebuie date băncilor „pentru că altfel ele nu vor lua parte la afacere" și mai departe „nu e nevoie ca Steg-ul să se angajeze prea mult cu persoana ministrului, pentru că mîine poate să cadă și atunci totul a fost în zadar". După părerea lor, decretul va trece sigur prin parlament, dar ceva mai tîrziu.

Dinu Brătianu merge și mai departe. El garantează lui Linksz că decretul va trece prin parlament dacă guvernul va voi acest lucru „și guvernul vrea pentrucă a fost moșit doar de mine" [3] (Brătianu — *n.n.*). Viitorul președinte al partidului liberal îl consolează pe Linksz spunîndu-i că nu este necesar, nici posibil, ca să satisfacă toate pretențiile „toate aspirațiile tuturor politicienilor. Pentru a face acest lucru nu ar fi suficiente nici 250 000 000 lei, dar nici totalitatea acțiunilor Steg-ului" [4]. În același timp însă el avertizează : „Dacă se va proceda așa cum propune Tăslăoanu se va auzi un strigăt de panama ca odinioară la Paris, pe vremea cînd se construia acest canal, și guvernul va fi nevoit să retragă proiectul de lege de frica scandalului" [5].

În ceea ce-l privește pe colegul său Tăslăoanu, Brătianu este de părere că acesta „vrea doar să facă rost de cîteva milioane, să se culce astăzi om sărac și să se scoale mîine om bogat". El sfătuiește pe Linksz ca Steg-ul să nu dea crezare lui Tăslăoanu pentru că „stricăm pentru totdeauna afacerea cu băncile" [6]. Reprezentantul oligarhiei financiare adaugă aici că „cei care primesc acțiuni prin Tăslăoanu așteaptă să cîștige 100% și atunci își vînd acțiunile și nu ne mai cunosc. Băncile însă nu o să ne uite niciodată, dacă vor primi o participație de 18 000 000 lei din această afacere care promite a fi așa de mănoasă" [7].

El mai adaugă că nu este exclus ca în spatele forțelor exagerate ale lui Tăslăoanu să se găsească influența „Vintiliștilor (e vorba de Vintilă Brătianu) care vor să pescuiască în apă tulbure" [8]. Contradicțiile celor care pescuiesc în apele tulburi în lumea capitalistă sînt după cum se poate vedea multiple și variate.

---

[1] Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 18/95

[2] Ibidem.

[3] Arh. St. Buc., Fond. U.D.R., 18/95. Guvernul partidului poporului era un guvern paravan în spatele căruia se găsea partidul liberal.

[4] Ibidem.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem.

[7] Ibidem.

[8] Ibidem.

În încheiere, Brătianu propune să fie întrebat și Argetoianu. . ., „ și Veith a tratat în primul rînd cu dînsul"[1].

După masă, activitatea intensă a lui Linksz continuă printr-o nouă întrevedere cu Brătianu. Acesta îl anunță că a vorbit cu Argetoianu despre pretențiile exagerate ale lui Tăslăoanu și „Argetoianu vrea să se ducă la Averescu (șeful guvernului — *n.n.*) — și să-i relateze și lui cele auzite. Pe urmă îl vor azvîrli pe Tăslăoanu din cabinet. . . e deja cazul ca, cabinetul să scape de el"[2]. Aici Linksz protestează însă foarte categoric : „am spus lui Brătianu că nu pot face așa ceva, n-am autorizație din partea Steg-ului pentru asemenea demersuri. Ar fi nejust și față de Tăslăoanu care pînă acum s-a purtat corect cu noi" (vezi decizia din 11 mai 1920 ș.a. — *n.n.*). Și mai departe Linksz spune : „ar fi odios pentru Reșița ca ea să provoace o criză de guvern în condiții atît de scandaloase. Nu mai vorbim de faptul că Tăslăoanu ar deveni cel mai mare dușman al nostru"[3].

Directorul Linksz nu a avut mandat din partea Steg-ului să facă să cadă un ministru, dimpotrivă el trebuia să se înțeleagă cu diferiți miniștri și politicieni ai partidelor burghezo-moșierești.

Argumentele lui îl conving pe Brătianu. El se declară de acord ca Tăslăoanu să se înțeleagă direct cu Steg-ul, atrăgînd însă încă o dată atenția lui Linksz ca nu cumva de dragul lui, Steg-ul să strice „chestiunea cu băncile"[4].

A doua zi Linksz reușește să se înțeleagă cu Tăslăoanu prin intermediul lui Bontescu, alt membru al fostului Consiliu Dirigent, care îi promite ministrului că „îl va onora din partea ce revine băncilor Ardelene"[5].

Cu aceasta se termină scrisoarea la care directorul care și-a dus așa de bine la îndeplinire misiunea, mai anexează un post-scriptum cu alte vești îmbucurătoare. El comunică între altele că în România se pregătește o lege a grevelor foarte favorabilă pentru U.D.R.[6]. Anunță că generalul Burileanu va înlesni aprovizionarea Reșiței cu cărbune din Valea Jiului deși „cărbunele ar trebui mai mult în altă parte"[7].

Decretul despre înființarea U.D.R.-ului a fost trecut prin parlament după ce 83 deputați, 36 senatori și foarte mulți miniștri, foști miniștri și persoane sus puse au fost mituite cu acțiuni[8]. Președintele Camerei, Duiliu Zamfirescu, a fost numit președintele consiliului de administrație a U.D.R.-ului, iar vice-președintele Imbroane a obținut un scaun în consiliul de administrație[9].

Dar nici deputații, senatorii, miniștrii bine mituiți n-au putut aranja trecerea tuturor clauzelor dorite de Steg prin parlament. Parlamentul nu a putut accepta de exemplu alipirea uzinelor de la Hunedoara și Cugir la

---

[1] Arh. St. Buc., Fond. U.D.R., 18/95.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 18/95. Este vorba de legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă publicată în Monitorul Oficial din 5 sept. 1920.
[7] Ibidem.
[8] *Arbeiterzeitung* din 24 iulie 1921.
[9] Ibidem.

U.D.R. [1], deși acest lucru a fost prevăzut și în decretul regal din iunie. Dăruirea sub o formă sau alta a principalelor întreprinderi ale statului unei societăți particulare, ar fi ridicat acel strigăt „de Panama" de care se temea și Brătianu. În schimb U.D.R.-ul a menținut toate concesiile avute pe vremea austro-ungară și a obținut în plus și concesiunea asupra surselor de gaz natural din județul Arad [2].

Astfel a luat ființă cea mai mare societate monopolistă din Romînia din această perioadă, U.D.R.-ul „Societatea Anonimă a Uzinelor de Fier și Domeniile Reșița" pe întinsul căreia trudeau 16—18 000 de muncitori și zeci de mii de țărani muncitori din județul Caraș [3].

Prin producția minelor sale și în special a uzinelor din Reșița, renumita „Cetate de Foc" [4], U.D.R.-ul acoperea de la început cea mai mare parte a consumului C.F.R.-ului și era principalul furnizor al industriei metalurgice și prelucrătoare din țară [5]. Prin situația sa de monopol în economia țării și prin faptul că în anii de după război se punea problema reutilării și modernizării instalațiilor industriale distruse sau învechite în timpul războiului, U.D.R.-ul realiza de la început profituri uriașe [6].

Acest fapt era favorizat și prin comenzile din ce în ce mai mari de armament și muniții precum și instalații de căi ferate în vederea unui război de intervenție împotriva U.R.S.S., pe care U.D.R.-ul le primește din partea statului în acești ani [7].

După 1921 capitalul societății crește vertiginos. Se emit noi acțiuni și crește într-una valoarea celor emise. Astfel la 15 decembrie 1922, la Adunarea generală a U.D.R.-ului se hotărăște sporirea capitalului societății la 185 000 000 lei, prin emiterea a 120 000 de noi acțiuni. Adunarea repartizează 50 000 acțiuni pentru Steg și uzinele Vickers Armstrong, 15 000 „funcționarilor" U.D.R.-ului și 55 000 „pentru public" [8]. Cu acțiunile pentru public sînt înzestrați, între alții, diferiți politicieni nesatisfăcuți cu ocazia subscripțiilor anterioare ca : Argetoianu, Octavian Goga, Pamfil Șeicaru etc. [9].

Cu o parte a profiturilor lor uriașe conducătorii U.D.R.-ului continuă deci cumpărarea unor vajnici reprezentanți și apărători ai lor din guvern, din parlament și din presa burgheză.

Cu o altă parte ei fac investiții mari pentru lărgirea întreprinderii și pentru subordonarea altor întreprinderi din țară și din străinătate. Astfel, în 1923 U.D.R.-ul își subordonează societatea pentru distribuirea lemnului din Reșița, societatea Nădrag, societatea minieră și metalurgică din Jugoslavia, societatea anonimă minieră și metalurgică din Bulgaria și

---

[1] *Tribuna Socialistă* din 27 iulie 1920.
[2] Ibidem.
[3] Arhiva Combinatului Metalurgic Reșița. Rapoartele Cons. de Administrație.
[4] În 1917 Steg-ul producea 2 milioane tone cărbune, 1 milion tone metal, 1 milion tone fontă, 206 mii tone produse de fier și oțel, 317 mii tone mașini și poduri. *Reschitzer Zeitung* din 20 iulie 1920.
[5] *Luptătorul bănățean* din 25 iulie 1948.
[6] Arh. St. Buc., Fond. U.D.R., 41/174.
[7] Ibidem, 2/129.
[8] Ibidem.
[9] Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 39/151

Industria morilor din Banat. Ea participă cu un capital considerabil și la Fabrica Astra din Arad și la fabrica de explozibil din Făgăraș [1].

Toate acestea aduc venituri fabuloase acționarilor U.D.R.-ului, dar mai ales adevăraților stăpîni ai lor.

Cine erau adevărații stăpîni ai U.D.R.-ului?

Într-un articol apărut în „Socialismul", organul central al P.C.R. în iulie 1923, analizîndu-se compoziția consiliului de administrație a U.D.R.-ului, se arată că acesta este „adevărata internațională a capitalului financiar care cuprinde în sînul său, într-o dulce înfrățire, reprezentanți de toate neamurile, din state amice și neamice, fără deosebire" [2].

Formal, pe baza legiuirilor existente, 60% din acțiunile societății trebuiau să aparțină capitaliștilor autohtoni. În realitate însă cea mai mare parte a acțiunilor era de la început în mîinile Steg-ului, a băncilor Rotschild, Crédit mobilier și Marmorosch Blanck din Paris și Boden-credit-Anstalt-ului și altor bănci din Viena.

Caracteristice pentru o asemenea repartizare a acțiunilor sînt și datele consemnate în procesul verbal al adunării generale de constituire a U.D.R.-ului [3]. După cum reiese din acest document, la ședința de constituire a U.D.R.-ului au fost prezenți : A. Veith ca reprezentant al Steg-ului, avînd asupra sa 140 000 de acțiuni, principele Constantin Caragea, doctor G. Bontescu, doctor I. Boambă, doctor Dinu Brătianu, Mihail Ferikide, Grigore Duca și Manole Diamandi, care posedau fiecare cîte 200 acțiuni [4].

Rolul predominant al Steg-ului în conducerea U.D.R.-ului se manifesta și în aceea că mult timp după crearea U.D.R.-ului acesta era condus de fapt din Viena. La Viena funcționa o direcție generală paralelă cu cea din București. În această perioadă corespondența oficială a U.D.R.-ului și conferințele directorilor erau ținute în limba germană [5].

Dar grupul capitalului financiar care domina Steg-ul n-a reușit să mențină mult timp monopolul său asupra U.D.R.-ului. Uriașele posibilități de cîștig au atras ca un magnet spre Reșița și pe alți rechini ai aristocrației financiare din apus.

Într-un articol apărut în octombrie 1923 în organul Partidului Comunist din Romînia, *Socialismul*, se arată că vizitele făcute de militarii, financiarii și oamenii politici străini din acest an în Romînia sînt în cea mai mare măsură îndreptate spre acapararea uzinelor și domeniilor U.D.R.-ului [6].

„Vizita cămătarului mondial Sir Basil Zaharov și a tovarășului de afaceri, fabricantul de muniții, Vickers, au fost și sînt făcute numai în legătură cu chestiunea uzinelor Reșița" [7], scrie *Socialismul*. Și mai departe el relatează că aceștia au pus la dispoziția guvernului împrumuturi de cîteva milioane lire englezești și au primit în schimb în afară

---

[1] Arh. St. Buc., Fond U.D.R.
[2] *Documente din Istoria P.C.R. 1923—1928*. p. 56.
[3] Arh. St. Buc., Fond U.D.R., 2/94.
[4] Ibidem.
[5] Arhiva Combinatului Metalurgic Reșița. Procesele verbale ale Conferințelor directorilor.
[6] *Documente din Istoria P.C.R., 1923—1928*, p. 117.
[7] *Ibidem*.

de dobînzi uriașe și comenzi de armament și 30 000 de acțiuni ale U.D.R.-ului[1].

De fapt capitalul englez își întinde tentaculele spre U.D.R. începînd din 1922. Dacă în 1922 după cum reiese dintr-o scrisoare a lui A. Veith către Tancred Constantinescu, Vickers nu avea decît 20 000 de acțiuni la U.D.R., în 1923 mai mult ca 1/3 din totalitatea acțiunilor trece în mîinile capitalului englez [2]. Nici capitalul american nu privește cu mîinile în sîn reîmpărțirea bunurilor U.D.R.-ului. Dornic să participe la această împărțire, capitalul american protestează prin reprezentantul său din București pe lîngă guvernul romîn cerînd și pentru sine o parte din mult disputatele uzine [3].

Și organul Partidului Comunist din Romînia conchide : „Bogățiile și averea Romîniei sînt considerate de capitaliștii străini ca aparținînd nu Romîniei ci capitalului internațional, iar guvernul romîn nefiind decît agentul local al acestui capital, trebuie să fie la dispoziția diferitelor grupări capitaliste" [4].

Într-adevăr, adevăratul stăpîn al U.D.R.-ului era capitalul financiar internațional. Adevărații beneficiari ai roadelor muncii metalurgiștilor, minierilor, constructorilor, muncitorilor forestieri și țăranilor muncitori de pe Valea Bîrzavei și din regiunea munților Carașului erau identici cu stăpînii monopolurilor care se îmbogățeau din truda muncitorilor și țăranilor bulgari, sîrbi, maghiari, austrieci, ș.a.

Aceasta nu înseamnă însă că marii capitaliști din Romînia în frunte cu exponenții lor din guvern s-ar fi mulțumit cu rolul unor simpli agenți locali ai imperialiștilor. Ei au luptat în toți acești ani pentru a-și asigura locuri bănoase atît între acționari, cît și în consiliul de administrație al U.D.R.-ului.

Tocmelile din jurul Reșiței care au început în 1919, au continuat și în anii după crearea U.D.R.-ului. Grupul capitaliștilor din partidul liberal a încercat să folosească și împotriva U.D.R.-ului armele utilizate pentru acapararea altor întreprinderi din Ardeal și Banat.

Dar, U.D.R.-ul a fost o societate monopolistă mult prea puternică, pentru ca să tolereze un timp mai îndelungat împunsăturile din partea liberalilor.

Cu ajutorul băncilor cu care era strîns legat ca de exemplu Banca Romînească, Banca de Credit Romîn, Banca Țărănească, Banca Generală, Banca de Comerț Italian, Creditul Tehnic, Albina etc. [5]. U.D.R.-ul a cumpărat și a mituit cu acțiuni pe toți cei care îi făceau neplăceri, sau de care aveau nevoie. De aceea de la început pe lîngă cîțiva mari fabricanți și bancheri între acționarii U.D.R.-ului predominau miniștri și foști miniștri, senatori, deputați aparținînd partidelor liberal, averescan, și național, funcționari, ofițeri superiori precum și numeroși reprezentanți ai

---

[1] *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, p. 117.
[2] Arh. St. Buc., Fond. U.D.R., 2/29.
[3] *Documente din Ist. P.C.R. 1923—1929*, p. 117.
[4] *Ibidem*, p. 118.
[5] Arh. St. Buc. Dări de seamă ale Consiliului de administrație 1921—1942.

casei regale [1]. Aceştia constituiau clientela principală a monopolurilor internaţionale în Romînia. Prin ei îşi asigurau capitaliştii străini, nestingherita lor dominaţie asupra bogăţiilor ţării noastre şi cu ajutorul lor îşi subordonau aparatul de stat.

Lupta şi împăcarea între reprezentanţii străini ai diferitelor grupuri monopoliste, precum şi lupta şi împăcarea factorilor autohtoni în sînul U.D.R.-ului, reiese însă în modul cel mai evident din compoziţia consiliilor sale de administraţie. Astfel, în 1923 pot fi găsite în consiliul de administraţie al U.D.R.-ului, într-o dulce înfrăţire, austriecii Veith şi Gunther cu francezii Aubert şi Hotinguere şi cu englezii Vickers şi Madge. Pe lîngă aceştia se întind în fotoliile consiliului de administraţie într-o tot atît de dulce înfrăţire Argetoianu şi liberalul Ferikide alături de Buşilă, Beu şi Aurel Cosma, reprezentanţi ai Partidului naţional, precum şi Mihai Cantacuzino şi Barbu Ştirbei reprezentanţi ai palatului, alături de bancherii Maurice Blanck şi Oscar Kauffmann [2].

Socialismul caracterizează foarte bine cîrdăşia tuturor acestor reprezentanţi ai claselor exploatatoare, prin următoarele cuvinte : „Pentru rodul muncii lui (al muncitorului — *n.n.*) se dau lupte între trîntori şi tot pentru rodul neplătit al muncii lui se face împăcarea trîntorilor'' [3].

Proletarii de la U.D.R., detaşament important al clasei muncitoare din ţara noastră, au trebuit să înfrunte, ani de-a rîndul atît pe reprezentanţii oligarhiei financiare autohtone cît şi pe magnaţii capitalului financiar internaţional. Ei au avut de parcurs un drum lung şi foarte greu de luptă, marcat de multe victorii dar şi de multe înfrîngeri. Acesta a fost drumul întregii clase muncitoare din Romînia, drum care, sub conducerea eroicului Partid Comunist, a dus mai tîrziu la eliberarea pentru totdeauna a poporului nostru de sub jugul capitaliştilor, la socialism.

ДАННЫЕ ОТНОСИТЕЛЬНО ЗАХВАТА РУМЫНСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ИНОСТРАННЫМИ МОНОПОЛИЯМИ ПРИ ПОДДЕРЖКЕ ГОСПОДСТВУЮЩЕГО КЛАССА БУРЖУАЗНО-ПОМЕЩИЧЬЕЙ РУМЫНИИ

УЧРЕЖДЕНИЕ ОБЩЕСТВА ЗАВОДОВ РЕШИЦА ПОСЛЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор приводит некоторые неизданные документы, касающиеся происков владельцев международного монополистического Общества Стег (K. u. K. Privilegierte Oesterreichsche Staatseisenbahngesellschaft — „Императорское и королевское привилегированное австрийское госу-

[1] Arh. St. Buc., Dări de seamă ale Consiliului de administraţie 1921 — 1942.
[2] *Documente din Istoria P.C.R. 1923—1929*, p. 55.
[3] *Ibidem.*

дарственное железнодорожное общество") в период революционного подъема после окончания первой мировой войны (1919—1920), стремившихся сохранить свое господство на заводах и рудниках Решицы и ее окрестностей, а также их соглашений с представителями румынской буржуазии и помещиков.

После краткого обзора истории заводов Решицы и рабочего движения в этом важном промышленном центре, приводится документ, относящийся к весне 1919 года, из которого неоспоримо выявляется то давление, которое оказали хозяева Стега (парижские банки „Кредит Мобилье", „Ротшильд" и „Мармарош-Бланк" и венский банк „Боденкредитанштальт") на французское правительство с целью усиления французских окупационных войск в Решице из-за опасности занятия заводов революционными рабочими.

Из других документов (конец 1919 года и 1920 год) очевиден сговор между правителями Румынии и владельцами Стега относительно перераспределения акций. С одной стороны, выявляются циничные предложения представителей международных монополий, которые пользуясь случаем, стремились не только обеспечить себе привилегии в будущем, но и захватить главные металлургические заводы, принадлежавшие румынскому государству. С другой стороны, выявляется гнусный моральный облик политических деятелей буржуазно-помещичьей Румынии: Брэтиану, Тэслоану и пр., принадлежащих как к либеральной и национальной, так и к авересканской партии, добивавшихся в свою очередь, возможно большего количества акций и наиболее доходных мест в административном совете нового общества заводов Решицы.

Рабочим заводов под руководством коммунистов приходилось противостоять, в тяжелой и длительной борьбе, представителям господствующих классов буржуазно-помещичьей Румынии, действующих в сговоре с представителями международных монополистических кругов.

L'ACCAPAREMENT DE L'INDUSTRIE ROUMAINE PAR LES MONOPOLES ÉTRANGERS AVEC LE CONCOURS DU RÉGIME BOURGEOIS-AGRARIEN

LA CONSTITUTION DE LA SOCIÉTÉ U.D.R. (USINES ET DOMAINES DE REŞIȚA) APRÈS LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

L'auteur présente dans son étude quelques documents inédits touchant les machinations des maîtres du trust international « Steg » (K. u. K. Privilegierte Oesterreichische Staatseisenbahngesellschaft) pendant la période d'essor révolutionnaire, au lendemain de la Première Guerre mondiale, aux fins de maintenir leur domination sur les usines, mines et domaines de Reşiţa et des environs. Ces documents mettent

également en lumière les marchandages des patrons de la «Steg» avec les représentants de la grande bourgeoisie roumaine.

Après un bref historique des usines de Reşiţa et du mouvement ouvrier dont cet important centre industriel fut le théâtre, l'auteur produit un premier document, remontant au printemps de l'année 1919, qui atteste de façon irrécusable les pressions que les maîtres de la «Steg» — le Crédit Mobilier, la Banque Rothschild, la Banque Marmorosch-Blank et Cie de Paris et la Bodenkreditanstalt de Vienne — exercèrent sur le gouvernement français pour lui faire renforcer les troupes françaises d'occupation à Reşiţa, afin de parer au danger d'une occupation des usines par les ouvriers révolutionnaires.

D'autres documents, datés fin 1919 et 1920, se rapportent aux marchandages entre les gouvernants roumains et les propriétaires de la «Steg» pour une nouvelle répartition des actions. Ils font ressortir le caractère cynique des propositions formulées par les représentants des monopoles internationaux qui, non contents d'assurer leurs privilèges pour l'avenir, voulaient encore accaparer du même coup les principales usines métallurgiques appartenant à l'État roumain. D'autre part, ces documents révèlent sous un jour odieux la physionomie morale des politiciens de la Roumanie bourgeoise-agrarienne — Brătianu, Tăslăoanu, etc. — appartenant tant au parti libéral et au parti national qu'à celui du général Averescu — tous désireux avant tout de se faire attribuer le plus grand nombre d'actions possible et briguant les sièges les plus rémunérateurs dans le conseil d'administration de la nouvelle société des Usines et Domaines de Reşiţa.

Les prolétaires des U.D.R., dirigés par les communistes, eurent à livrer une lutte longue et obstinée aux représentants des classes dominantes de la Roumanie bourgeoise-agrarienne, complices des milieux monopoleurs internationaux.

ÎNFĂPTUIREA REGIMULUI DE PORTO-FRANC LA GALAȚI ȘI CONSECINȚELE LUI IMEDIATE

DE

PETRE OPREA

Avîntul comerțului intern și extern al țărilor romîne la sfîrșitul secolului al XVIII-lea a contribuit foarte mult la transformările care se înfăptuiau în acea vreme în viața economică și socială a acestora.

Astfel, datorită hatișerifurilor ce au urmat tratatului dela Kuciuk-Kainargi (1774), deși imperiul otoman își menținea privilegiul de a se aproviziona primul din principate, comerțul cu străinătatea ia o deosebită amploare. Astfel, o serie de țări ca Austria, Franța, Prusia și altele își intensifică relațiile comerciale cu țările romîne, exportînd în aceste părți produse fabricate și importînd produse agricole, cherestea și animale, cumpărate la prețuri foarte scăzute.

Drept urmare, dacă pînă atunci exploatarea țărănimii avea un anumit specific, fiindcă exigențele boierimii se reduceau mai mult la îndestularea hambarelor, preocupîndu-se foarte puțin de comerț, de aici înainte aceasta se intensifică simțitor tocmai datorită dezvoltării comerțului. Dintre boieri, cei deveniți furnizori de grîne ai Austriei și Rusiei, nu mai sînt doar simpli consumatori ai produselor țărănești, ci și vînzătorii lor. În această situație, ei vor cît mai multe produse, pe care nu le pot avea decît printr-o exploatare cît mai mare a țăranilor. De aceea boierii, pe lîngă încercările abuzive de a-și libera pămînturile de servituțile feudale, au căutat prin toate mijloacele să-și mențină dreptul de monopol asupra vînzării rachiului și a vinului, asupra exploatării morilor etc. În același timp ei s-au străduit ca, prin diferite abuzuri și mijloace de constrîngere să se dubleze și să se tripleze numărul zilelor de clacă. Pe de altă parte, cum boierii înșiși încep să prefere și să pretindă în locul clăcii dări de bani, impozitele celelalte fiind cerute numai în bani, și din ce în ce mai multe și mai mari, țăranii sînt nevoiți să se adreseze mai des pieței.

Tratatul de la Adrianopole, încheiat între puterile combatante — Rusia și Turcia — spre toamna anului 1829, a constituit un nou impuls

hotărîtor în dezvoltarea economică și politică a țărilor romîne. Turcii, de astă dată, încetează să-și mai exercite controlul asupra produselor din aceste țări, zahereaua transformîndu-se într-o sumă de bani globală, care se adăugă haraciului, produsele putînd fi vîndute celor ce ofereau prețuri mai avantajoase. Totodată libertatea navigației pe Dunăre și Marea Neagră a vaselor străine, nu numai a celor turcești, crea posibilitatea vinderii în mari cantități a produselor agricole și animale. În afară de grîne, Moldova mai exporta pe calea apei lemne, foarte căutate în construcțiile navale, precum și pește.

De aceea Galații, singurul port al Moldovei care avea posibilitatea de a deveni port maritim, avea cele mai mari șanse de dezvoltare, în ciuda concurenței fostei raiale Brăila, care făcea un comerț intens cu străinătatea.

Dezvoltarea economică impunea aici crearea unor condiții speciale care să ușureze și să intensifice comerțul cu străinătatea, trecînd și la unele realizări urbanistice ca diguri, cheiuri, antrepozite etc., probleme la ordinea zilei ce frămîntau și pe negustorii gălățeni [1].

Pentru luarea acestor măsuri făceau presiuni și statele apusene, care doreau îmbunătățirea regimului portuar de la Galați în scopul facilitării comerțului cu Moldova și intensificării acestuia în regiunile limitrofe, prin instituirea porto-francului.

Astfel, în expansiunea ei spre Levant, Austria dorea un regim privilegiat pentru produsele ei în Moldova. Politica comercială a lui Metternich cancelarul imperiului Habsburgic, era de a acapara din punct de vedere economic aceste ținuturi, susținînd că era momentul cel mai oportun, datorită lipsei de concurență similară pe Dunăre, mai ales din partea Rusiei [2]. Practic, el a sprijinit companiile de navigație austriace, care-și trimiteau vasele în portul Galați, și de acolo mai departe spre Marea Neagră, fie cu încărcătură, fie făcînd curse regulate cu pasageri [3], cu toată teama cercurilor burgheziei austriace că Rusia ar putea reacționa, contracarînd dezvoltarea imensă pe care ar putea să o ia acest comerț [4].

Rusia a sprijinit însă comerțul din Moldova, lăsînd liberă concurența mărfurilor.

Anglia găsea că regiunea aceasta are o mare capacitate agricolă și largi perspective comerciale. În raportul său, Liddle Gordon arăta dificultatea cauzată de stăpînirea gurilor Dunării de către Rusia și preconiza în consecință o legătură de cale ferată între Dunăre și Marea Neagră [5].

Tot pentru a scăpa de controlul rusesc de pe Sulina, Austria propunea sultanului în 1836, să-i permită să execute lucrările necesare pentru redarea navigației pe brațul Sf. Gheorghe, braț ce se afla pe teritoriul imperiului Otoman [6].

---

[1] *Buletin, foaie oficială*, an II, nr. 70 din 13 sept. 1834.
[2] C. I. Băicoianu, *Dunărea. Privire istorică, economică și politică*. Buc., 1915, p. 37—38.
[3] *Ibidem*.
[4] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 327.
[5] C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 50—51.
[6] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 658—659.

Dorind să încurajeze negoțul cu străinătatea, Obșteasca Obișnuita Adunare a Moldovei, la cererile tot mai insistente ale negustorilor gălățeni, hotăra în îndreptări la „Condițiile vînzărei otcupului vămilor prințipatului Moldaviei" din 1833, la pontul XIV, ca limanul Galaților să fie declarat porto-franc, urmînd să fie despărțit printr-o linie care ar fi trecut între carantină și portul Galați. Această demarcație împărțea orașul în două și numai partea dinspre Dunăre se bucura de avantajele porto-francului [1]. Mai departe, „pontul" lămurea că mărfurile transportate în acest loc, pe corăbii sau caiace, și depozitate spre vînzare sau în tranzit, vor fi supuse vămuirii numai atunci cînd negustorii vor dori să le aducă în Moldova [2]. Și produsele autohtone — la rîndul lor —, plăteau vamă la intrarea în portul-franc : Galați.

Mai tîrziu o comisie [3], aleasă din membrii Adunării Obștești, s-a mulțumit să extindă la întreg orașul regimul de porto-franc [4]. Noua linie de demarcație trecea : „Din malul văii Țăglina din Dunăre unde se afla acum carantina drept în marginea despre Galați a satului Vadul Ungurului, și de acolo drept spre Bădălan, iarăși pînă la malul Dunării" [5].

În privința cumaniei corăbiilor trebuia să se ia ca exemplu legiuirile din orașele care aveau un regim de porto-franc.

Încunoștiințat de această măsură, prezidentul plenipotențiar Kiselev, care se ocupa cu multă sîrguință de organizarea acestui principat, socoti că dispozițiile pontului (articolului) 14 din vînzarea otcupului vămilor sînt de o însemnătate prea mare pentru a fi rezolvate printr-un singur articol dintr-un contract de vamă și ceru darea unor dispoziții mai ample [6].

Cum negustorii gălățeni doreau o soluționare mai rapidă, printr-o jalbă [7], adresată domnitorului Mihail Sturza în 1834, arătau care ar fi mijloacele și măsurile necesare ca regimul „porto-fagoului" să devină o realitate în orașul lor. Jalba alcătuită în șase puncte cerea :

1. — Statornicirea portului-franc care va da posibilitate creșterii negoțului în Moldova.
2. — Împrejmuirea și păzirea orașului, marfa putînd intra și ieși prin patru bariere.
3. — Zidirea temeinică a caselor negustorești, adică din cărămidă sau piatră și nu din paiantă sau scînduri.
4. — Mutarea carantinelor în locul zalhanalelor, curățenia putîndu-se face mai ușor.
5. — Alegerea organelor locale, adică ale Eforiei, să se facă de către obștie prin conglăsuirea celor mai cinstiți negutători.
6. — Pardosirea cu piatră a drumurilor orașului [8].

---

[1] *Analele parlamentare ale Romîniei*, vol. III, partea a II-a, p. 201—202.
[2] *Ibidem*, p. 192—193.
[3] Compusă din Ion Cuza, Iorgu Ghica, postelnici, Alexandru Roset, aga, Grigore Codreanu, Vasile Alecsandri, spătari.
[4] *Analele parlamentare ale Romîniei*, vol. III, partea a II-a, p. 202.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*, p. 205.
[7] *Buletin, foaie oficială*, anul II, nr. 70 din 13 sept. 1834, p. 405.
[8] *Ibidem*, p. 406.

La aceasta, Sfatul întrunit la 30 iulie 1834 răspunde printre altele, că „pentru vremea de la declăruirea orașului Galați de porto-fago și pînă la săvîrșirea contractului, Sfatul au intrat în oarișcare negoțiații cu țiitorul vămilor, însă văzînd pe de o parte că numitul au propus greotăți și pretenții, iar pe de alta că lucrul începîndu-se de la primăvara viitoare nu să va putea găti, decît în toamnă, cînd se apropie și împlinirea contractului vămilor, au socotit că nu mai rămîne trebuință de vreo deosebită tratație cu țiitorul vămilor" [1].

Se părea că lucrurile trebuiau să rămînă în acest stadiu pînă la expirarea contractului vămilor, adică pînă la 1 ianuarie 1836, însă „Porunca domnească către pîrcălăbia de Galați" din 21 august 1834 făcea cunoscute măsurile necesare pentru statornicirea porto-francului la Galați într-un viitor apropiat [2].

Această poruncă se ocupa cu delimitarea porto-francului, urbanistica lui, administrația locală și organizarea comerțului, cuprinzînd 21 de articole. Amintim ca cele mai importante articolele 1 și 2 care delimitau portul-franc prin săparea cît mai rapidă a unui șanț, prevăzut cu 4 bariere care să înconjoare orașul; articolele 5 și 6 care prevedeau ca, în privința urbanisticii, inginerul statului să întocmească un plan, potrivit cu dorințele orășenilor, „întru îndreptarea ulițelor". Conform art. 20, obștea urma să plătească pavelele, asemănătoare celor de la Iași, precum și construirea a două drumuri pietruite, unul din dreapta către rîpă și altul din stînga spre poștă. De asemenea, urma să se construiască din zid o nouă carantină (art. 7).

Administrația era reprezentată prin patru deputați (art. 21) ce urmau să fie aleși de obștea orașului „prin conglăsuirea celor mai mulți și mai cinstiți neguțători cu locuință și averea în Moldova". Aceștia se ocupau cu aplicarea celor cuprinse în „Porunca domnească", care trebuia legiferată după „cărți tipărite pentru pravilele porto-francului — aduse de la Odesa" și care urmau să fie înfățișate cîrmuirii (art. 3). Domnitorul urma fie să primească, fie să schimbe proiectele de lege făcute de obștea Galațiului. Totodată negustorii trebuiau să alcătuiască și un proiect pentru regulile tranzitului, supunîndu-l cîrmuirii spre aprobare (art. 15).

Mărfurile în tranzit — aduse pe apă — erau scutite de vamă (art. 14). Mai departe, în art. 16, se prevedea, că se va face cunoscut cu 6 luni înainte, „feliurile lucrurilor sau a producțiunilor de negoț a cărora exportații după împrejurări vremelnicești va fi oprit". Acest articol dădea posibilitate statului să sisteze exportul grînelor în anii secetoși pentru a nu se ridica prețurile, prin speculații, pe piața locală, ușurînd astfel pe cei nevoiași.

Pentru buna funcționare a expedierii mărfurilor prin carantină în Principat, negustorii puteau să-și angajeze doi ipistați lefegii, care să supravegheze și să înregistreze, alături de vameși, mărfurile lor. Ușurarea legăturilor comerciale era prevăzută în art. 17 prin numirea la Galați a unei expediții prin care se puteau trimite bani și scrisori la Iași, Brăila și Reni de două ori pe săptămînă. În privința bunei organizări a vînzării-cumpărării mărfurilor se puteau alege, de către tagma negustorilor și tribunalul de

[1] *Buletin, foaie oficială*, an, II, nr. 70 din 13 sept. 1834, p. 407.
[2] *Ibidem*, an. II, nr. 79 din 14 oct. 1834, p. 411—444.

comerț[1] „mijlocitori obștești", care erau „singură chezășie la tribunalul de negoț" în cazurile de neînțelegere între negustori. De asemenea se prevedea alegerea unui notar care urma să treacă într-o condică vînzările și cumpărările ca singura și cea mai sigură dovadă a încheierii actului în fața legilor. Privitor la activitatea tribunalului de comert se prevedea alcătuirea cilenurilor [2] din rîndurile negustorilor care trebuiau să facă perelipsis-uri [3] în limba moldovenească după jalbele scrise în alte limbi.

Din jurnalul încheiat la ședința domnească din 30 iulie 1836, prin care „logofătul dinlăuntru" era însărcinat să numească pîrcălabul de Galați dintre persoanele care ar fi putut da „acestui port-franc întinderea cuviincioasă spre înflorirea lui" [4], se poate constata că în 1836 încă se mai lucra la statornicirea portului-franc.

Astfel la 1 octombrie 1836, domnitorul dădea „hrisovul slobozit tîrgoveților din orașul Galați" [5] în care se prevedeau, în mod cuprinzător, „înlesnirile acestei schele în privința negoțului și a înfrumusețării orașului". Acest hrisov cuprinde 11 articole și revenea la chestiunile din „Porunca domnească" dată în 1834.

În articolul 1, hrisovul delimita teritoriul porto-franc din Galați în felul următor : „din apa Dunărei din sud despre mahalaua Rîpile în zarea Dealului Mare dinspre Țiglina, și de acolo de la amează și către mează noapte pe hindikiul [șanțul] făcut acum, tot zarea dealului pe despre apus de șirul de movile ce este pe această zare prin într-o movilă mare ce este deasupra satului numit Vadul Ungurului, și de acele către răsăritul de vară prin pînă acea de sus de Vadul Ungurului drept apa Brateșului de aici malul apei Brateșului către răsăritul de iarnă, pînă intru un hindik acum de curînd făcut, care se închide din apa Brateșului drept în Dunărea, de aici spre apus tot Dunărea în sus pedinaintea schelei și a orașului Galați, pînă în locul unde s-au început adică în Dunărea în dreptul zării dealului de la malul mare".

În art. 2 și 3 se prevedea crearea unei comisii, formată din patru membri, aleși din obștea negustorilor, pusă sub președinția pîrcălabului, care să îngrijească de întreținerea și prosperitatea orașului. Comisia urma să perceapă, de la negustorii gălățeni, cîte 10 parale la 100 de lei, 10 parale la kila de grîu și cîte cinci parale la kila de secară, orz și mălai, pentru crearea fondurilor Casei obștești a orașului, care, după cum am văzut mai sus trebuia să aibă în grijă prosperitatea portului, fapt care se putea realiza prin „statornicirea limanului în schele, cumpărîndu-se adică șarampoi trebuitori a se bate în fața apei după osebitul proiect ce este întru acesta". Orice cheltuială făcută spre folosul Galațiului porto-franc trebuia cunoscută de comisia negustorească.

În privința urbanisticei orașului instrucțiunile necesare se găseau în articolele 4, 5, 6, 7 și 8. Art. 5 se referea la cele două drumuri de legătură cu Galați, care urmau să fie pietruite cu prund din Brateș. Moșia tîrgului

[1] Tribunalul se înființase la 1833.
[2] Membrii unui tribunal.
[3] Rezumate.
[4] *Manualul administrativ al Moldovei*, vol. II, p. 583.
[5] *Ibidem.*

dinspre Dealul Ungurilor trebuia parcelată și vîndută negustorilor la diferite prețuri ca să se formeze un nou cartier. Conform art. 6, ulițele acestui cartier erau delimitate în lățime, iar proprietarii erau obligați mai întîi să paveze pe propria lor cheltuială jumătate din latul uliței, după care puteau începe construcția locuințelor.

Din art. 8 se reliefează caracterul de clasă al legiuirii cu privire la noul cartier, unde se puteau stabili cu precădere cei avuți. Se prevedea de asemenea construirea unei noi cazărmi, din fondul obștei, pentru a elibera pe tîrgoveți de sarcina încartiruirii. Prin art. 4 se atribuiau casei obștești (Eforiei), începînd de la 3 ianuarie 1837, 20.000 lei din iratul tutunului, în afara drepturilor pe care le avea de a încasa impozitele asupra măjeritului, consumului de spirtoase, a căptăritului și a zeciuielilor patentelor.

Cu toată acestă întocmire de legi,din scrisoarea lui Mimaut, din București, către contele Molé și datată la 31 octombrie 1836, se poate constata că lucrările anunțate prin privilegiile acordate în principiu, de aproape doi ani, erau neterminate. În continuare, Mimaut făcea cunoscut că se elaborează un regulament cu privire la libertățile portului, la care participau consulul Austriei, precum și mai mulți negustori străini [1]. Reprezentanții țărilor străine au ținut să colaboreze la crearea regimului de porto-franc de la Galați, pentru a putea acționa în folosul intereselor țărilor pe care le reprezentau.

În sfîrșit, mesajul domnitorului către Obșteasca Adunare, din 18 decembrie 1836, afirmă că din primăvara anului următor orașul va fi declarat porto-franc, urmînd ca într-un viitor apropiat să fie publicate „temeiurile obștești primite în privința negoțului la asemenea cazuri”[2].

Într-adevăr, la 17 martie 1837, apare în formă definitivă reglementarea portului franc [3] care este comunicată pîrcălăbiei de Galați, abia la 3 aprilie 1837 [4].

Așezămîntul de antrepo și porto-franc din 17 martie 1837 [5] trebuie analizat mai îndeaproape, pentru că toate actele date în legătură cu atingerea acestui scop, acordate pînă la această dată, urmăreau posibilitățile locale de adaptare la acest regim, pe cînd acesta din urmă definitivează, din punct de vedere economic, relațiile comerciale interstatale.

Art. 1 din „Așezămîntul de antrepo și porto-franc” arată că portul și orașul Galați împreună cu satul Vadul Ungurului se vor folosi de drepturile și privilegiile de antrepo și porto-franc. În ceea ce privește cuprinsul art. 2 și 11, ele confirmă articolele 1 și 2 din hrisovul de la 1 octombrie 1836. Cuprinsul art. 3 și 6 arată că mărfurile aduse din Moldova, în porto-franc, nu vor plăti vamă decît în momentul exportării lor. Mărfurile venite din străinătate pe calea apei și depozitate în magaziile porto-francului erau scutite de vamă, însă trebuia să o plătească dacă acestea intrau în Princi-

---

[1] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 652—653.

[2] *Analele parlamentare ale Romîniei*, vol. VII, partea a II-a, p. 726; *Hurmuzaki*, vol. V_1, p. 532.

[3] *Analele parlamentare ale Romîniei*, vol. VII, partea a II-a, p. 841.

[4] *Manualul administrativ al Moldovei*, vol. II, p. 579.

[5] *Analele parlamentare ale Romîniei*, vol. VII, partea a II-a, p. 841.

pate. Se prevedeau restricții produselor sosite la Galați din Muntenia, considerate prohibite [1], conform prevederilor Regulamentului și Convenției [2].

Mărfurile în tranzit, spre a nu se amesteca cu cele autohtone, care în caz de părăsire a porto-francului plăteau vamă de export, trebuiau declarate (art. 7). Mărfurile care, venite pe Dunăre, trebuiau să treacă prin Moldova (tranzit) nu erau supuse vămuirii ; proprietarilor li se elibera o cărțulie de tranzit, în care era cuprinsă cantitatea și felul mărfii. Aceste mărfuri erau depozitate în magazii speciale afectate acestui fel de comerț (art. 8). Conform art. 9, mărfurile ce urmau să treacă în tranzit prin Moldova, spre Galați, nu se bucurau de scutire de vamă la intrarea în țară. Articolele 8 și 9 reliefează faptul că pentru a dezvolta porto-francul era necesar un protecționism vamal pentru mărfurile sosite pe apă. Art. 10 prevedea că se declară de contrabandă mărfurile declarate, la Galați, tranzit prin Moldova și care erau totuși vîndute în Principat.

Administrația vămii (kervasereaua) își instala funcționarii la bariere iar cancelaria, unde se încasa vama, se afla în oraș (art.4). Articolul 5 prevedea ca în linia porto-francului să fie inclusă și carantina. Dările sub numele de poșlină, exportul zaharelei și sămilor, mäjeritul în folosul Eforiei, pentru pește proaspăt sau zvîntat, importul tutunului ce plătea poșlina cuvenită eforilor în carantină aveau același regim ca în trecut (art. 12). Ultimul articol face cunoscut că urmează a se publica o listă cuprinzînd mărfurile care vor plăti sau nu vamă la ieșirea din porto-franc [3]. Acest privilegiu de porto-franc și antrepo urma să intre în vigoare la 1 iulie 1837 (art. 13).

Domnitorul Mihail Sturdza anunță, la deschiderea sesiunii Adunării Obștești din toamna anului 1837, pe bună dreptate, că înfăptuirea porto-francului este de mare însemnătate pentru țară [4]. Cu toate acestea, Bois le Compte, socotea că regimul de porto-franc de la Galați este de o importanță minimă, deoarece vama existentă pînă atunci, de 3% nu era în realitate decît 1 sau 2%, fapt care nu aducea pentru moment avantaje comerciale însemnate [5].

De altfel pentru exportul grîului, păpușoiului, orzului, vitelor cornute cailor și oilor, deci al produselor de export, pe care se bizuia Principatul nu se plătea vama de 3%, existînd deci un regim preferențial protecționist [6].

Crearea regimului de porto-franc la Galați era motivată de tendința încurajării comerțului în acestă regiune, deoarece se putea face un schimb comercial foarte activ cu și între țările străine, fiind loc de tranzit, precum și de valorificare a principalelor produse autohtone.

---

[1] Vite, seu și sare.

[2] Încheiată în 1835. I. C. Filitti, *Domniile romîne sub Regulamentul Organic. 1834—1848*, Buc., 1915, p. 195.

[3] Anaforaua Sfatului din 15 mai 1837 enumera obiectele și mărfurile la care se va plăti vamă de către locuitorii orașului la ieșirea din porto-franc. (*Manualul administrativ al Moldovei*, vol. II, p. 579).

[4] *Hurmuzaki*, vol. V_1, p. 626.

[5] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 376.

[6] Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie...* Paris, 1839, p. 222.

Speranțele puse în regimul de porto-franc nu s-au dovedit deșarte după cum se poate constata din dezvoltarea pe care o cunoaște orașul Galați după 1837.

Ieftinătatea și abundența, în special a grînelor, au atras spre Galați pe comercianții din țările capitaliste apusene, care cumpărau din ce în ce mai mult produsele Moldovei.

În anii ce-au urmat așezămîntului de porto-franc și antrepo se constată o creștere necontenită a exporturilor și a veniturilor [1], astfel :

Anul	Vase intrate la Galați	Venitul adus
1837	622	75 880
1838	750	91 460
1839	938	87 305
1810	941	149 997
1841	389	203 764

Exportul produselor moldovenești era în mare parte făcut numai prin Galați dacă ne orientăm după o statistică a vremii întocmită — fie cît de empiric — de N. Suțu [2].

Anul	Export total de grîu și păpușoi al Moldovei (kile)	Export de grîu și păpușoi prin Galați (kile)
1837	148 563	123 564
1838	178 458	153 458
1839	212 920	187 920
1840	304 737	279 747
1841	115 826	90 826

[1] N. Șuțu, *Notații statistice asupra Moldovei*, Iași, 1852, p. 127.
[2] *Ibidem*, p. 125.

Pe lîngă comerțul țării cu străinătatea, portul Galați servea în mare parte și comerțului de tranzit al Austriei în Levant și pe litoralul Mării Negre [1]. Mărfurile germane se îndreptau spre Orient prin acest port, iar negustorii din Georgia și din Persia, care își făceau cumpărăturile din Austria și Leipzig, preferau ruta Galați în locul celei prin Triest [2].

Dacă în ceea ce privește exportul asistăm la o creștere vertiginoasă, importul de mărfuri se va menține mereu scăzut. Țărănimea, datorită exploatării la care era supusă, nu dispunea de suficient numerar pentru a fi atrasă să consume mărfuri străine, ea continuînd să-și lucreze cele necesare în propria gospodărie.

Negoțul gălățean, atît cel de en-gros cît și cel cu amănuntul, era făcut mai ales de negustori străini și în mai mică măsură de autohtoni. Cei mai mari negustori erau greci și armeni. Negustorii evrei se ocupau în această vreme mai ales de negoțul cu amănuntul. Cum afacerile prosperau, numărul negustorilor crește vertiginos așa cum relatează Cochefert : 43 în 1836, 54 în 1837, 70 în 1838 [3], iar cel al samsarilor, în aceeași perioadă — 1836-1838 — crește de la 18 la 26 [4].

Colson relata, în 1837, că la Brăila era cu neputință a se negocia o scrisoare de schimb (cambie), ,,neexistînd alte mijloace în acestă privință decît intermediul bancherilor din Galați sau București'' [5]. Această afirmație arată importanța celor trei bancheri — ce existau la Galați în acel an — în afacerile comerciale ; numărul lor va ajunge la cinci în 1841 [6].

În general aceștia se ocupau mai mult cu schimbul banilor, datorită sistemului monetar încă nereglementat definitiv [7], care le dădea posibilități enorme de cîștig prin fluctuația prețurilor la mărfuri și la schimbul de monede, decît cu tranzacțiile comerciale.

Fraudele și contrabandele erau deopotrivă folosite ca un mijloc al îmbogățirii rapide. Astfel, pîrcălăbia Galaților anunța vistieriei, în 1837, că vaporul Ferdinand adusese peste 40 000 irmilici noi, în gropuri, spre trebuințele speculației, care urmau să fie transformați în monede turcești devalorizate și duse apoi pe piața Constantinopolului, unde aveau impus un curs destul de mare [8].

Titov, consulul general rus de la București, făcea cunoscut domnitorului, în 1839, fraudele ce se comiteau cu bună știință a vameșilor la exportul și importul mărfurilor de pe vase [9].

Cu timpul, ca să se pună capăt speculațiilor, mai ales că vînzarea-cumpărarea nemaiavînd un interes local urma a fi raportată la prețurile de pe piața mondială, s-a simțit nevoia unor organe care să coordoneze

---

[1] Jules de Hagemeister, *Mémoire sur le commerce des ports de la Nouvelle Russie, de la Moldavie et de la Valachie*, Odessa — Simphéropol, 1835, p. 167.
[2] *Ibidem*, p. 81.
[3] *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 522.
[4] N. Șuțu, *op. cit.*, p. 127.
[5] Felix Colson, *op. cit.*, p. 225—226.
[6] N. Șuțu, *op. cit.*, p. 127.
[7] Se încercase o reglementare a cursului monedelor în anul 1835, precum și în anul 1836.
[8] *Manual administrativ al Moldovei*, vol. II, p. 136—137.
[9] *Hurmuzaki*, vol. V, p. 111.

tranzacțiile internaționale; astfel la 1 ianuarie 1840, în Galați, se înființează o bursă [1].

Tot în sprijinul comerțului, tribunalul de comerț din Galați, ce fusese mutat în 1833 din Iași aci, își reorganizează cadrele, primind printre cilenurile sale cît mai mulți negustori, iar pentru transportul corespondenței și al banilor se înființează aci un oficiu poștal.

Comerțul local favorizează și dezvoltarea unei industrii de prelucrare a produselor indigene. Dacă la Galați, în 1836, existau două fabrici, în 1840 erau cinci, pentru ca în 1842 numărul lor să crească la șapte, și anume: una de carne sărată, una de săpun, trei de macaroane, una de bere și una de lumănări [2]. Mai tîrziu va mai apare încă o fabrică de conserve, aparținînd unei societăți engleze, care-și exporta produsele sale marinei engleze, prelucrînd anual carnea a 4 000 de boi [3].

Pe șantierul naval, de curînd reînființat, se lucra intens la construcția noilor nave. În anul 1839, părăseau șantierul șapte vase construite în acel an, iar în anul următor — 1840 — erau gata alte zece vase [4].

Comerțul de la Galați atrăgea de asemenea în angrenajul său cît mai multe brațe disponibile pentru încărcatul și descărcatul mărfurilor, muncitori pe șantierul naval etc. Acestui fapt i se datorează mărirea prodigioasă a populației într-un interval de cîțiva ani. În 1832, cele 1450 de case adăposteau 9 908 locuitori, ajungîndu-se în 1841 la 2 883 de case cu 18 096 de locuitori [5].

Pe lîngă aceștia, în anotimpul cînd vasele puteau acosta la cheiurile Galaților, se adăuga la populația statornică încă 2—3 000 de sezonieri [6].

Față de nivelul de trai al țăranilor iobagi sau al celor liberi dar săraci, viața de la oraș era mai bună. Muncitorii cei mai bine plătiți erau cei specializați în construcțiile navale care lucrau pe șantierul local, primind 20—30 lei pe săptămînă și mîncare [7].

Șoseaua națională ce străbătea Moldova de-a lungul ei, de la Galați la Mihăileni, spre Bucovina, făcea ca produsele să fie transportate mai lesne, mai rapid și în toate anotimpurile.

Astfel mărfurile ce veneau din Levant sau din alte părți, prin Galați, pentru a fi duse la Iași — spre exemplu — erau transportate de cărăuși, în majoritate gălățeni sau din împrejurimi, primind pentru aceasta de la 20 la 30 de lei de kilă [8].

Agențiile de navigație apar de timpuriu la Galați. Societatea de navigație pe Dunăre cu sediul la Viena trimite pentru prima dată vaporul Argo la Galați, în aprilie 1834, vapor care își va continua apoi cursele cu regularitate [9]. O agenție a acestei societăți se înființează la Galați în 1836 [10].

---

[1] G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Romîne*, Buc., 1930, p. 362.
[2] N. Șuțu, *op. cit.*, p. 127.
[3] *Ibidem*, p. 105.
[4] *Ibidem*, p. 127.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*.
[7] Moise Pacu, *Cartea jud. Covurlui*, Buc., 1891, p. 259.
[8] N. Șuțu, *op. cit.*, p. 96.
[9] Moise Pacu, *op. cit.*, p. 405.
[10] *Ibidem*, p. 406.

Cîștigîndu-se bine de pe urma acestori transporturi cu pasageri și mesagerii, o altă societate, tot austriacă, Lloyd din Triest, va face la rîndul ei, curse regulate la Galați [1].

Orașul cunoaște o serie întreagă de amenajări și construcții noi: carantină, cheiuri, diguri, antrepozite, piețe, străzi largi pavate, ca cele de la Iași etc. Pentru întărirea digului ce apăra țărmul de inundații se percepea o taxă de 10 parale la 100 de lei, 10 parale la kila de grîu și 5 parale la kila de secară, orz și mălai, la mărfurile negustorilor gălățeni.

Cu toate acestea Galații suferă de lipsa unor depozite suficiente. De aceea, unele mărfuri ca zahărul, cafeaua, lămîile, care se găseau din abundență la Iași, unde existau mari depozite, lipseau la Galați sau aveau un preț mai ridicat [2]. Lipsa acestor magazii este justificată de Hagemeister prin lipsa unor mari capitaliști, dar mai ales datorită faptului că acei care vindeau aceste mărfuri cu amănuntul (en-detail) „sînt comisionari ai casei de comerț din Constantinopole, unde au cîteva rude apropiate, prin intermediul cărora fac să vină în cantități mici mărfurile de care au nevoie ca să nu plătească cheltuielile de comision", ajutați în mare măsură și de indulgența vameșilor [3].

Numărul consulatelor, de la 4 în 1836 ajungînd în 1840 la 8, arătau importanța pe care o dădeau țările străine negoțului lor cu Moldova, deși rolul lor a fost de multe ori negativ, apărînd pe negustorii necinstiți din Galați, supuși ai țărilor lor, de reclamațiile indigenilor în fața autorităților locale, care nu-i puteau sancționa ca și unele intervenții favorabile acestora dar în detrimentul negustorilor locali [4]. Consulatele au avut și un rol pozitiv, deoarece, prin prezența lor acolo, compatrioții, fiind siguri de protecție, veneau mai încrezători pentru a face negoț, tranzacțiile devenind mai numeroase și vizînd o cantitate crescîndă de mărfuri.

Cu toate greutățile enumerate pînă acum care stînjeneau bunul mers al comerțului gălățean, Galații fiind singurul port al Moldovei, cît și datorită noului făgaș spre capitalism, pe care se îndrepta Moldova, făcea ca portul să se dezvolte vertiginos. Rezultatele imediate au fost dezvoltarea modernă a orașului-port și crearea unei burghezii comerciale puternice care va sprijini mai tîrziu crearea statului burghez prin Unirea de la 1859.

УСТАНОВЛЕНИЕ РЕЖИМА ПОРТО-ФРАНКО В ГАЛАЦЕ И ЕГО НЕПОСРЕДСТВЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В конце XVIII и начале XIX века происходят большие изменения в экономической и социальной жизни Молдавии, вызванные в значительной степени ее включением в систему капиталистических стран, в резуль-

[1] Moise Pacu, *op. cit.*, p. 407—408.
[2] F. Hagemeister, *op. cit.*, p. 170.
[3] *Ibidem.*
[4] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 572.

тате Кучук-Кайнарджийского и, особенно, Адрианопольского договора. Для облегчения внутренней и внешней торговли государство принимает ряд мер. Учитывая настойчивые просьбы галацких купцов и давление иностранных государств, правительство вплотную занимается вопросом создания наилучших условий для развития порта Галац в виду облегчения торговли с заграницей.

Вследствие этого, еще в 1833 г., Обычное общественное собрание Молдавии, с целью оказания содействия торговле с заграницей, в одной из статей отдачи таможень на откуп решило объявить город Галац порто-франко. Но поскольку это было лишь простое формальное объявление, то галацкие купцы в 1834 г. подали правительству прошение, в котором указали средства и меры, необходимые для действительного осуществления в их городе режима порто-франко.

Правительство соглашается и издает приказ, в котором извещает о мерах, необходимых для установления режима порто-франко в ближайшем будущем; это нельзя было осуществить, немедленно, так как таможни были отданы на откуп вплоть до 1836 г.

В двадцать одной статье приказ устанавливает для города границы порто-франко, его благоустройство, местное управление и организацию торговли. Из протокола княжеского заседания 30 июля 1836 г. и из „грамоты, выданной купцам города Галаца" князем, в том же году, можно установить, что велась усиленная работа для создания необходимых условий для установления режима порто-франко в Галаце. 17 марта 1837 г. выходит в окончательной форме регуламент порто-франко в Галаце, который, наряду с мерами, направленными на приспособление местных возможностей к этому режиму, определяет с экономической точки зрения межгосударственные торговые отношения.

Несмотря на то, что некоторые из современников преуменьшали результаты применения режима порто-франко, порт сильно развивался ведя кипучую экономическую жизнь. Экономическое процветание привело к возникновению сильной местной буржуазии, решительно поддерживающей создание румынского буржуазного государства путем объединения обоих княжеств в 1859 году.

L'INSTITUTION DU RÉGIME DE PORT FRANC À GALATZI ET SES CONSÉQUENCES IMMÉDIATES

RÉSUMÉ

À la fin du XVIIIe siècle et au début du XIXe, la Moldavie subit d'importantes transformations économiques et sociales, dues, pour une bonne part, à son entrée dans l'engrenage des pays capitalistes, conséquence du traité de Kutchuk-Kaïnardji et surtout de celui d'Andrinople. L'Etat adopte alors un certain nombre de mesures pour encourager le commerce intérieur et extérieur. Ainsi, sur les insistances des commerçants

de Galatzi autant que sous la pression de l'étranger, le gouvernement se préoccupe de créer les conditions les plus favorables au développement de ce port danubien, afin de stimuler le commerce avec l'étranger.

Dans ce dessein, dès 1833, l'Assemblée nationale ordinaire de Moldavie, par un article de la Loi sur l'affermage des droits de douane, déclare Galatzi port franc. Comme cette simple déclaration n'équivalait pas encore à une réalisation effective de leur desideratum, les négociants de Galatzi reviennent à la charge en 1834 et, dans un mémoire, exposent au gouvernement les moyens et mesures propres à traduire en fait le régime de port franc.

Ces propositions sont agréées par le gouvernement qui édicte les mesures nécessaires à la création du port franc dans un proche avenir. Sa réalisation immédiate n'était pas possible en effet, les douanes ayant été concessionnées jusqu'en 1836.

Les 21 articles de cette ordonnance délimitent le territoire du port franc et déterminent son aménagement et son administration, ainsi que l'organisation de son commerce. Le procès-verbal du Conseil du 30 juillet 1836 présidé par le prince régnant, ainsi que la « Charte octroyée la même année aux bourgeois de la ville de Galatzi » par le prince régnant, prouvent que les pouvoirs publics déployaient une activité intense en vue de créer les conditions exigées par l'institution du régime de port franc à Galatzi. Le règlement du port franc de Galatzi paraît sous sa forme définitive le 17 mars 1837, prescrivant certaines mesures touchant l'adaptation des conditions locales au nouveau régime du port franc et précisant, au point de vue économique, la nature et la forme des relations commerciales avec l'étranger.

Bien que certains contemporains aient minimisé les effets du régime de port franc, le port de Galatzi prit néanmoins un développement considérable, imprimant un remarquable essor à la vie économique. Cette prospérité a donné naissance à une bourgeoisie locale puissante, qui prêta un ferme appui à la création de l'Etat bourgeois roumain lors de l'union des Principautés, en 1859.

CONTRIBUŢII LA ISTORIA MEŞTEŞUGURILOR DIN ŢARA ROMÎNEASCĂ: ŢIGANII RUDARI ÎN SECOLELE XVII—XVIII

DE

C. ŞERBAN

Exploatarea aurului în Ţara Romînească este aproape tot atît de veche ca şi exploatarea sării[1]. Spre deosebire de alte regiuni, aici se culegea aurul din apa rîurilor al cărei nisip conţinea firişoare de aur.

Cea mai veche menţiune privind culegerea aurului în Ţara Romînească o aflăm în registrul vigesimal sibian din 1500 intitulat „Registrum exactianis proventuum vigesimalium civitatis Cibinensis''. Astfel se spune că la această dată s-au importat de la Sibiu unelte de fier în valoare de 900 dinari pentru „spălătorii de aur din Rîmnic'' (Aurilavatores de Rybnigt)[2].

Despre existenţa firişoarelor de aur în apa rîului Olt ţine să precizeze şi George Reichersdorff în timpul călătoriei făcută prin Transilvania şi Moldova în 1550. „Oltul vine din Transilvania, spune el, prin văi abrupte şi înguste şi aduce de acolo aur'' bineînţeles în Ţara Romînească[3].

Sivori, secretarul lui Petre Cercel, aminteşte în secolul al XVI-lea de „anumite metode'' pentru strîngerea aurului din apa unui rîu de munte, care nu poate fi decît Oltul[4].

Paul de Alep, la jumătatea secolului al XVII-lea, relatează de asemenea procedeul de scoatere al aurului din rîul Olt[5]. Într-o descriere a

[1] A. Ilieş, *Ştiri în legătură cu exploatarea sării în Ţara Romînească pînă în veacul al XVIII-lea*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, I, Buc., 1956, p. 155—197.

[2] Radu Manolescu, *Relaţiile comerciale ale Ţării Romîneşti cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea*, în *Analele Universităţii „C. I. Parhon"*. Bucureşti, Seria ştiinţelor sociale. Istorie, 5, 1956, p. 234.

[3] *Ibidem.*

[4] Şt. Pascu, *Petru Cercel şi Ţara Romînească la sfîrşitul sec. al XVI-lea*, Cluj, 1944, p. 178.

[5] Em. Cioranu, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Romîne, 1653—1658*, Buc., 1950, p. 168—169.

Olteniei din 1720, Mihail Schendus ţine să menţioneze că pe malul drept al Oltului lîngă Rîmnic, era o vestită spălătorie de aur[1]. De altfel, aurul se extrăgea nu numai din Olt, ci şi din celelalte rîuri ale Ţării Romîneşti şi anume : Motru, Gilort, Bistriţa, Rîmnic, Lotru[2], Jiu[3], Argeş, Topolog[4], Dîmboviţa şi Ialomiţa[5].

Într-un raport austriac din 1728 se dau informaţii cu privire la scoaterea aurului chiar din Dunăre[6].

Extragerea aurului din apa rîurilor Ţării Romîne se făcea de la începutul secolului al XVII-lea numai de ţiganii rudari. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai aflăm însă o categorie de culegători de aur şi anume pe băiaşii rumîni ; aceştia lucrau în judeţul Vîlcea pe valea Lotrului[7].

Cea mai veche menţiune a activităţii ţiganilor rudari este din 20 septembrie 1620 cînd domnitorul ţării întăreşte mănăstirii Cozia stăpînirea asupra ţiganilor rudari şi apărarea lor de cămăraşii de la Ocna Mare, care încercau să-i impună şi pe ei la dajdii ca pe ţiganii ciocănaşi[8].

Menţiunea din finalul documentului „cum au fost şi mai înainte vreame'' ne face să credem că regimul ţiganilor rudari se păstra dintr-o epocă anterioară, ceea ce înseamnă că ei lucrau dinainte de 1620.

La munca pentru strîngerea aurului erau folosiţi deopotrivă bărbaţi şi femei ; ţigăncile se chemau rudărese. Într-o listă de ţigani rudari de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea sînt menţionate cîteva nume de rudărese : Ilinca lui Ilie, rudăreasa ; Stancul ţigan, ţiganca lui rudăreasa ; Preda Cuţu, ţiganca lui rudăreasa.

De la începutul secolului al XVII-lea şi în tot cursul secolului al XVIII-lea, ţiganii rudari apar în documente ca aparţinînd numai mănăstirii Cozia[9]. Nu sînt date din care să rezulte că şi alte mănăstiri ar mai fi avut ca mănăstirea Cozia, ţigani rudari.

---

[1] Samuelis Kölesari, *Auraria romano dacica una cum Valachiae cisalutanie subterraneae descriptione*, Posonii-Cassoviae, 1780 ; C. D. Fortunescu, *Auraria romano-dacica*, în *Arhivele Olteniei*, 1937, p. 274 ; E. D. Clarke, *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*, London, 1818, vol. VIII, p. 255 ; Ingigian Hugas, *Mărturii armeneşti*, Buc., 1928, p. 22—23.

[2] F. I. Sulzer, *Geschichte des Transalpinische Daciens* ..., I, Wien, 1781, p. 151.

[3] C. Giurescu, *Materiale pentru istoria Olteniei*, vol. I, 1716—1725, Buc., 1913, p. 409.

[4] *Istoria politică şi geografică a Ţerei Romanesci* ... de fraţii Tunusli, tradus de G. Sion, Buc., 1863, p. 37 ; Arh. St. Buc., Mitropolia Buc., c. II—5.

[5] M. Carra, *Istoria Moldavii şi a Romîniei*, tradus de N. Orăşeanu, Buc., 1857, p. 171—181.

[6] C. Giurescu, *op. cit.*, I, p. 43.

[7] Arh. St. Buc., *Mss.* 30, f. 20—21, Anafora din 25 nov., 1794.

[8] Ibidem, *Mss.* 209, p. 77—78.

[9] Se ştie că m-rea Cozia poseda încă din secolul al XIV-lea 300 sălaşe de ţigani dăruiţi de domnie. În secolele XV—XVI numărul acestor sălaşe era mai mare şi anume de 350. Nu avem pînă în prezent ştiri precise cu privire la ocupaţiile celor 300 sau 350 de sălaşe de ţigani ai m-rii Cozia în secolele XIV—XVI. *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XIII, XIV şi XV, B. Ţara Romînească, (1247—1500), Bucureşti, 1953, p. 42, 54, 76, 81, 95, 123, 155, 163 ; *Ibidem*, sec. XVI, B. Ţara Romînească, vol. I, p. 6 ; *ibidem*, vol. II, p. 256.

Despre ţiganii mănăstireşti, domneşti şi boiereşti, vezi G. Potra, *Contribuţii la istoricul ţiganilor din Romînia*, Buc., 1939, p. 31—32.

Numărul ţiganilor rudari a variat în decursul vremurilor. În secolul XVII aflăm că dajdia totală a ţiganilor rudari era de 280 ughi[1]. Aprecierea numărului ţiganilor rudari la această epocă este totuşi dificilă, ştiind că ei erau împărţiţi la această dată în trei categorii de impunere, inegale : unii plăteau 3 ughi, alţii $1^1/_2$ ughi şi ultimii 1 ughi pe an.

La începutul secolului al XVIII-lea, numărul sălaşelor de ţigani rudari se ridică, în 1716 la 150, iar în anul următor scade la 100 de sălaşe. Cele 50 de sălaşe lipsă fugiseră din Oltenia în regiunea aflată la răsărit de Olt[2]. Cu timpul mulţi dintre ţigani au revenit pe moşiile mănăstirii Cozia, astfel că în 1736 ei erau în număr de 400[3].

Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea aflăm cel mai mare număr de ţigani rudari. În 1749 cînd se întocmeşte un nou catastif al ţiganilor rudari constatăm că aceştia erau în număr de 433, sub conducerea a cinci vătafi[4]. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea numărul este în scădere. În vremea lui Ştefan Racoviţă — în 1764 — numărul ţiganilor rudari scăzuse la 240. Această ştire ne-o dă generalul rus De Baur care afirmă că deţinea cifra dintr-o listă autentică de la domnitor[5].

În timpul războiului ruso-turc din 1768—1774, ştirile sînt diferite. Dintr-un catastif de înregistrare a aurului extras de ţiganii rudari din 1774, rezultă că erau 151 ţigani rudari[6]. Altă ştire o aflăm într-un tabel al celor opt vătăşii de ţigani rudari tot din 1774, şi anume că ar fi fost 213 ţigani rudari[7]. În fine, într-un alt tabel incomplet, din aceeaşi epocă, sînt înregistraţi 219 ţigani rudari[8]. Aşa dar la sfîrşitul secolului al XVIII-lea numărul lor era între 151 şi 219 ţigani rudari. La începutul secolului al XIX-lea erau 409 ţigani rudari[9].

Ţiganii rudari erau constituiţi în sălaşe şi împărţiţi în vătăşii. În fiecare vătăşie ţiganii erau grupaţi pe familii şi rude apropiate. De exemplu, alături de bărbat se afla femeia lui, copiii lor necăsătoriţi, precum şi fraţii bărbatului tot necăsătoriţi. Vătăşia se afla sub conducerea unui vătaf numit de către egumenul mănăstirii Cozia. Acest drept de a numi pe vătafii rudarilor îl avea mănăstirea din 1669[10] şi a continuat de atunci şi sub domnii următori[11]. Vătafii aveau unele obligaţii precise. Ei trebuiau să aibă în primul rînd grija strîngerii dajdiei de la ţiganii rudari şi să o dea egume-

[1] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 338; *Mss.* 712, f. 422.
[2] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 410.
[3] Arh. St. Buc., *Mss.* 377, f. 588 v.
[4] Ibidem, M-rea Cozia XLIX—26; *Mss.* 209, f. 242—244, 435—436.
[5] De Baur, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Francfort et Leipzig, 1778, p. 86.
[6] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 349.
[7] Ibidem, f. 376—378.
[8] Ibidem.
[9] T. G. Bulat, *Dregătoria armăşiei şi ţiganii la sfîrşitul veacului al XVIII-lea*, 1936, p. 6—7.
[10] Arh. St. Buc., M-rea Cozia XLVI—8; *Mss.* 712, f. 411 v—412; *Mss.* 209, f. 336 v—337.
[11] Ibidem.

nului mănăstirii[1]. Această sarcină nu era de loc uşoară dacă ne gîndim că ţiganii rudari locuiau pe locul de muncă, adică pe malul apelor Ţării Romîneşti de la Motru pînă la Ialomiţa. Pe o stampă din 1792 sînt arătate corturile şi bordeele ţiganilor rudari de pe malul Oltului[2]. În asemenea cazuri vătăfii puteau să circule nestingheriţi prin ţară numai în baza unui act eliberat de egumenul mănăstirii sau de marele armaş. Vătafii judecau de asemenea pe ţiganii rudari în faţa obştii[3].

De la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi în tot secolul al XVIII-lea ni s-au păstrat numele unor vătafi de ţigani rudari şi alteori şi numărul lor. De exemplu, în 1698 un vătaf era Alexandru[4], iar în 1710 : Tudor, Stanciu şi Radu sin Dragomir vătaf[5]. La jumătatea secolului al XVIII-lea aflăm cinci vătafi ai ţiganilor rudari[6], în 1774 un număr de opt vătafi[7]. La 1787 erau patru vătafi şi anume : Dobre Purece, Tudor Epure, Dobre Băcălia şi Iorga Moldovanul[8], iar după doi ani era vătaf Tudor din Rîmnic. El avea în grijă 42 de ţigani rudari[9] care plăteau 288 taleri şi 24 bani drept dajdie. Cît priveşte drepturile vătafilor, acestea sînt mai puţin precizate în documente. Sigur este faptul că vătafii nu participau efectiv la munca de culegere a aurului, atîta timp cît deţineau această funcţie ; în această perioadă ei erau scutiţi de plata dajdiei. După expirarea dreptului de a deţine funcţia de vătaf, acesta era trecut în rîndul ţiganilor rudari şi impus la dajdie. Vătafii primeau din partea domniei cîte cinci coţi de postav, anual[10].

Autoritatea centrală de care trebuiau să asculte ţiganii rudari era numai marele armaş. Acesta beneficia ca şi domnia de o cantitate de aur pe an, ceea ce ar corespunde la peste un sfert de kg[11]. Un slujbaş subaltern al său era ispravnicul de rudari domneşti[12]. Acesta stătea pe locul de muncă al ţiganilor rudari. Pe aceeaşi stampă din 1792 este menţionată şi casa „Comisarului trimis ca să-i supravegheze". Trebuie să înţelegem prin acest „comisar" pe ispravnic[13]. Tot ispravnicul întocmea catastihul lor, îi urmărea să plătească aurul la Cămara domnească şi se îngrijea ca dajdia să fie plătită către m-rea Cozia. La 11 aprilie 1716, Nicolaie Alex. Mavrocordat porunceşte ispravnicului de ţigani rudari să facă o numărătoare a rudarilor mănăstirii Cozia şi să întocmească un catastih al lor[14]. Dintr-un alt act

---

[1] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 338 ; *Mss.* 712, f. 422 v.
[2] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912. p. 115.
[3] V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, Buc., 1897, vol. 8, p. 633–634.
[4] Arh. St. Buc., M-rea Govora, XXV–32 ; *Mss.* 447, f. 408.
[5] Ibidem, XXV–35 ; *Mss.* 447, f. 409.
[6] Ibidem, M-rea Cozia, XLIX–26 ; *Mss.* 209, f. 242–244.
[7] Iată numele lor : Dinu Zorilă, Zamfir Burghioaie, Drăgan Farmegiul, Stanciu Sîrbul, Toader al lui Mirică, vătaf, Şerban Ungureanul, Ion şi Iane Ţiganul, Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 376–378.
[8] Acad. R.P.R., XX–12.
[9] Arh. St. Buc., M-rea Cozia, XLVIII–64.
[10] C. Giurescu, *op. cit.*, I, p. 410.
[11] Del Chiaro, *Revoluţiile Valahiei*, Iaşi, 1929, p. 8.
[12] Vezi porunca lui C. Brîncoveanu către ispravnicii de rudari în Anatefter din 1701, Acad. R.P.R., *Mss.* MLXIX–f. 57 ; N. Iorga, *Studii şi doc.*, Buc., 1903, V, p. 356.
[13] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, p. 115–116.
[14] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 344 v.

din 1742, constatăm că ispravnicul de rudari domneşti supraveghea plata dajdiei de către aceştia la m-rea Cozia[1].

În ceea ce priveşte procesul de producţie desfăşurat în munca de culegere a aurului din apă el dovedeşte o tehnică rudimentară.

Prima operaţie pe care o întreprindeau ţiganii rudari era stabilirea apei unde urma să se culeagă aurul şi pe malul ei alegea locul unde se depunea o cantitate mai mare de nisip. Cel mai bogat loc era pe rîul Olt între mănăstirea Cozia şi oraşul Rîmnic. În această regiune se făcuseră amenajări speciale pentru depunerea nisipului aurifer şi anume un fel de zăgazuri din rădăcini şi crengi de arbori. Paul de Alep, care a străbătut acest ţinut în vremea lui Constantin Şerban, spune că între mănăstirea Cozia şi Rîmnic, albia rîului Olt era prevăzută „cu zăgazuri mari făcute din rădăcinile unui fel de arbore ce seamănă cu salcia. La deschiderea zăgazului — continuă el — se înlătura gunoiul şi se alegea praful de aur de pe fund. Aceasta este renumita mină de aur a Ţării Romîneşti"[2].

După aceea nisipul aurifer era spălat cu apă şi amestecul trecut pe o scîndură de lemn acoperită cu postav. De acel postav se agăţau în cădere firicelele de aur. Acest procedeu folosit multe secole nu s-a perfecţionat pînă la jumătatea secolului al XIX-lea cînd este cunoscut şi descris de călătorul rus Anatol Demidof[3]. Cele mai vechi descrieri ale tehnicii culegerii aurului din apa rîurilor le avem din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea păstrate în jurnalele de călătorie ale lui : F. I. Sulzer, W. Hunter şi E. D. Clarke.

W. Hunter face în 1792 o sumară relatare a acestei operaţii şi anume : „Instrumentul necesar la această operaţie este format dintr-o scîndură oarecare prevăzută pe toate părţile cu margini de lemn; se aşterne un petic de stofă de lînă şi scuturînd nisipul de aur cu apă cu tot, grăunţele mici de aur rămîn lipite de bucata de stofă de pe care se alege cu uşurinţă..."[4].

Mai amplă şi mai puţin cunoscută este descrierea lui E. D. Clarke. Iată ce spune acesta : „Ei (adică ţiganii rudari — *C.S.*) au o mare dibăcie în găsirea metalului. Instrumentele lor constau dintr-o scîndură lată de 2—3 picioare[5] şi lungă de 4—5 picioare cu adîncituri tăiate transversal[6]; ea este mărginită de ambele părţi cu o stinghie de lemn; cîrpe de lînă[7] sînt întinse pe această scîndură care fiind ţinută ca un plan înclinat nisipul aurifer amestecat cu apă, curge peste ea. Sedimentul mai greu cade în adîncituri sau este reţinut de cîrpe, care pe urmă sînt spălate într-un butoi şi apoi printr-un jghiab nisipul este separat de aur"[8].

---

[1] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 345.

[2] Em. Cioranu, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Romîne, 1653—1658*, Buc., 1900, p. 168—169.

[3] Anatole Demidoff, *Voyage dans la Russie méridionale*, Paris, 1854, p. 55.

[4] O. Lugoşianu, *Stampe vechi înfăţişînd vederi din Ţara Romînească*, în Bul. Com. Mon. Ist., 1912, p. 115.

[5] 1 picior = 0,30479 m deci 0,91×1,52 m.

[6] Dat fiind lăţimea ei poate fi numită mai curînd planşetă.

[7] Mai precis bucăţi de postav.

[8] E. D. Clarke, *op. cit.*, vol. VIII, p. 272—273.

În ceea ce priveşte relatarea lui F. I. Sulzer, ea este asemănătoare. Acesta afirmă că principala unealtă este tot o scîndură „din lemn de tei lungă de un stînjen[1] şi lată de o jumătate de stînjen avînd deacurmezişul 10—12 crestături". Această planşetă este aşezată „înclinat ca să facă cu orizontul un unghi de 45°" ; pe ea se aruncă cu lopata un amestec de nisip aurifer cu apă. Apoi acest amestec „se frămîntă încet pentru sdrobirea bulgărilor şi pentru ca părţile mai grele ale nisipului împreună cu firicelele de aur să rămînă în crestăturile planşetei. Pentru curăţirea completă a aurului de nisip se toarnă din nou apă curată într-o albie lunguiaţă şi din aceasta într-un jghiab unde aurul rămîne curat şi strălucitor"[2].

Descrierea tehnicii culegerii aurului din apa rîurilor este mult completată de existenţa a două stampe contemporane. Una se află în lucrarea lui E.D. Clarke. Ea reprezintă cinci ţigani rudari care lucrează la culegerea aurului. În primul plan, în centru, sînt doi dintre ei : unul ţine în mîini o tavă mare de metal, în care celălalt toarnă cu o lopată nisip amestecat cu apă. Cei doi au în picioare cisme înalte cu carîmbi peste genunchi, iar pe corp cojoace miţoase ; pe cap n-au nimic.

În planul doi, în stînga, se află un alt ţigan care aruncă apă cu un vas peste o planşetă înaltă şi înclinată la 45°. Planşeta se află introdusă cu partea de jos într-un hîrdău şi este sprijinită în afară de un stîlp gros de lemn. Tot în planul al doilea, dar în dreapta, mai lucrează încă doi ţigani rudari, tot la o planşetă. Această planşetă are o lungime de aproape 2 metri (mai lungă de un stat de om) şi este aşezată cu un capăt pe un scaun de lemn iar cu celălalt pe marginea unui hîrdău de lemn. Înclinarea ei este mai mică decît a celeilalte planşete. Planşeta are pe trei părţi o margine de lemn de o palmă înălţime. Un ţigan aruncă cu un vas, apă amestecată cu nisip, în partea de sus a planşetei, în timp ce celălalt răscoleşte acest amestec cu o lopăţică cu coadă lungă. Toată apa se scurge de pe planşetă în hîrdău. Hîrdăul are la mijlocul înălţimii lui o ţeavă de metal prin care se scurge apa afară şi de acolo înapoi în rîu. Se înţelege că la fundul hîrdăului se strînge nisipul iar pe planşetă rămîn pe postav firişoarele de aur.

Cealaltă stampă face parte din colecţia lui Sir Robert Ainslie, fost ambasador la Constantinopol la începutul secolului al XIX-lea. În „Vedere de pe Olt în Valahia"[3] sînt reprezentaţi doi ţigani rudari care oferă unor călători spre vînzare aur (în planul întîi) iar în planul al doilea un alt grup de trei rudari care stînd în apă caută în fund cu bastoanele şi cu mîinile. În partea stîngă a stampei sînt pe mal cîţiva ţigani, rudari unii în picioare alţii stînd jos.

Din analiza descrierilor făcute de diferiţi călători străini precum şi din cercetarea stampelor contemporane rezultă că ţiganii rudari foloseau în practicarea meşteşugului lor diferite unelte potrivit cu locul pe care-l ocupau în procesul de producţie. Astfel printre aceste unelte erau : ciocane, topoare, lopeţi, bastoane de fier, răngi, tăvi de metal, diferite vase, hîrdaie,

---

[1] 1 stînjen = 1,96 m adică 1,96 × 0,98 m.

[2] F. I. Sulzer, *op. cit.*, vol. I, p. 153—154.

[3] *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1912, p. 115. Albumul are titlul *Views in Turkey in Europe and Asia comprising Romelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestina* ... 1801 ... Holborn. Tipărit de S. Gosnell.

planşete speciale etc. Pentru confecţionarea lor ei erau aprovizionaţi cu fier direct de către domnie. Anual domnia dădea ţiganilor rudari 100 ocale de fier „ pentru unelte de zgîriat şi săpat cît şi pentru reparatul lor"[1].

În urma operaţiilor pe care le îndeplineau ţiganii rudari se culegea aurul în firişoare mici. Totuşi sînt indicaţii că acesta era predat la Cămara domnească ca aur sleit [2]—adică era topit. Privitor la topirea aurului praf relatările contemporane sînt puţine. Cea mai completă este aceia pe care o dă E. D. Clarke. „În general, spune el, ei (adică ţiganii rudari — *C.S.*) vînd aurul astfel găsit sub formă de praf, dar unii din ei care au fost obişnuiţi să lucreze ca fierari se pricep să topească aurul în mici tipare (ingots) folosind în acest scop mici furnale joase (little low furnaces) şi aprinzînd focul cu foale de mînă (portable bellows) făcute din piele de căprioară"[3]. În continuare E. D. Clarke dă amănunte şi în ceea ce priveşte confecţionarea foalelor, care se făceau tot de ţiganii rudari astfel : „Facerea acestor foale este tot aşa de simplă pe cît este de veche. Ele sînt făcute prin fixarea unei ţevi de fier în pielea gîtului animalului şi a două mînere de lemn la cealaltă parte a lui care acoperă piciorul"[4].

În urma operaţiei de topire, care se făcea tot pe locul de producţie ca şi la aramă, se pierdea o cantitate de aur din greutatea iniţială. Această pierdere se ridica la aproximativ 20%. În documente pierderea se numeşte „scăzămîntul focului", avînd o valoare de „din zeace două". Aşa se explică procentul de pierdere din greutatea aurului extras în 1773—1774. Din cele 764 dramuri aur au mai rămas după topire numai $611^1/_2$ dramuri aur [5]. Tot aşa relatează şi De Baur referitor la cantitatea de aur extrasă de ţiganii rudari în vremea sa. Din 1254 dramuri de aur în firişoare au mai rămas în urma topirii numai 1003 dramuri „aur rafinat" cum îl numeşte el[6].

În ceea ce priveşte calitatea aurului, ea era superioară aceluia extras din minele din Transilvania. La 4 martie 1718, comisarul imperial Haan raporta Camerii Aulice că aurul cules de ţiganii rudari la Rîmnic „este mult mai bun decît cel din Transilvania, astfel că el se ridică la peste 20 carate şi s-a arătat aceasta după baterea monetelor la Karbsburg"[7]. De asemenea F. I. Sulzer, care a călătorit şi chiar a stat în ţara noastră la sfîrşitul secolului al XVIII-lea relatează că aurul cules de ţiganii rudari este „mai de preţ, mai curat şi mai frumos decît cel transilvănean"[8].

Din analiza procesului de producţie şi a tehnicii culegerii aurului rezultă că în practicarea acestui meşteşug se ajunsese la o oarecare diviziune a muncii. Unii muncitori stăteau în apă şi scoteau nisipul aurifer pe mal ; ei se numeau căutători de aur (gold-finders). Alţii îl cărau la locul spălării ; pentru acest fel de muncă nu era nevoie de muncitori calificaţi. În schimb spălarea aurului cerea o calificare ; drept dovadă este

[1] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 410, 412, 414 ; II, p. 184.
[2] Academia R.P.R., *Mss.* MLXIX, f. 57 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, V, Buc., 1903, p. 356.
[3] E. D. Clarke, *op. cit.*, vol. VIII, p. 273.
[4] *Ibidem*, p. 273.
[5] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 349 ; A. Sacerdoţeanu. *Din arhiva mînăstirii Cozia*, în *Hrisovul* (VI), 1946, p. 86.
[6] De Baur, *op. cit.*, p. 86.
[7] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 281.
[8] F. I. Sulzer, *op. cit.*, vol. I, p. 152.

că ţiganii rudari sînt numiţi adesea „spălători de aur'' (goldwäscher washers). Aceştia se serveau de planşetele înclinate la 45° ; aici lucrau cîte unul sau cîte doi. În cazul din urmă unul din ei arunca nisipul cu apă pe planşetă iar celălalt îl împingea încoace şi încolo pentru a se alege firişoarele de aur din nisip. În stampa lui E. D. Clarke se văd doi ţigani rudari făcînd această operaţie. În fine, erau topitorii de aur.

Toţi ţiganii rudari aveau un supraveghetor din partea domniei numit ispravnic şi un vătaf pentru fiecare grup de sălaşe. Cea mai mică unitate de muncitori era sălaşul. Întotdeauna socoteala privitor la muncitorii aurari se referă la sălaşe, fie că este vorba de sistemul de impunere faţă de domnie, fie ca să referă la dajdie[1].

Ţiganii rudari munceau la culegerea aurului numai o parte din an, pe vreme favorabilă, din primăvară pînă-n toamnă[2]. În timpul iernii, din cauza frigului, cînd apele îngheţau ei erau nevoiţi să-şi întrerupă activitatea. Acelaşi lucru se întîmpla şi cu alte întreprinderi care foloseau apa ca forţă motrice : mori de apă, dîrste, postăvării, pive etc. De aceea şi termenul de predare al aurului era fixat la 26 octombrie în fiecare an.

În timpul iernii ţiganii rudari se stabileau pe diferite moşii, adică „poposeau pentru iernatec'', cum se spune într-un document din secolul al XVIII-lea. De obicei ei se aşezau temporar pe moşiile mănăstireşti, unde prestau anumite munci în folosul gospodăriei mănăstirii. Totdeauna însă era nevoie de consimţămîntul stareţului. În caz contrar ţiganii rudari erau alungaţi de către oamenii marelui armaş. Un asemenea caz s-a petrecut la sfîrşitul secolului al XVIII-lea pe moşia mănăstirii Snagov. La 23 decembrie 1786 Alixandru Pascale vel armaş, porunceşte armăşelului Decu să „izgonească pe unii din vătaşii rudari şi cu cetaşii lor'' de pe moşia mănăstirii Snagov pentrucă „s-au poposit spre iernatec... făr de a nu-şi lua voie de la economu sfintei mănăstiri''. Această poruncă urma după o altă scrisoare la care nu se supuseseră ţiganii rudari. De aceea, în încheiere vel armaşul poruncea ca să i se aducă unul din vătaşi pentru cercetări[3].

Cercetările au fost făcute şi la 5 ianuarie 1787 cei patru vătafi ai ţiganilor rudari dădeau zapis episcopului Filaret al Rîmnicului prin care refuzau să recunoască învinuirile aduse de egumenul mănăstirii Snagov (că au făcut stricăciune pădurii tăind copaci pentru meşteşugul lucrului lor şi că au dat drumul la vite în pădure). Pe de altă parte precizau că îşi aveau bordeele pe moşia Gruiului aproape de pădurea Snagov[4].

Cantitatea de aur extrasă din apele rîurilor era variabilă. În secolul al XVI-lea, călătorul italian Sivori arată că aurul depus de ţiganii rudari la domnie era corespunzător cu 20 000 ducaţi[5]. Cît priveşte Paul de Alep, acesta fixează venitul domniei de pe urma acestui meşteşug la 1 000 dinari[6].

[1] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 280.
[2] Academia R.P.R., *Mss.* MLXIX, f. 57.
[3] Ibidem, XX—151.
[4] Ibidem, XX—12.
[5] Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 178.
[6] Em. Cioranu, *op. cit.*, p. 169 ; Paul de Alep dă corespondenţa pentru un dinar în acea vreme egală cu 5 franci şi 40 bani.

Pentru secolul al XVIII-lea aceste ştiri sînt mult mai bogate. Astfel Del Chiaro menţionează că în vremea lui Constantin Brîncoveanu ţiganii rudari predau la 25 decembrie cîte 15 ocale de aur (adică aproape 18 kg) iar marelui armaş o livră separat[1]. Credem că această cifră este mult exagerată. În anatefterul lui C. Brîncoveanu se dă o cifră mai reală, şi anume 600 dramuri aur topit[2], ceea ce ar reveni la aproape 800 dramuri aur praf. Pentru aceeaşi perioadă însă, Nicolo de Porta relatează o cantitate de 1 000 dramuri[3]. Această cantitate se apropie de acelea din perioada cînd au stăpînit austriacii în Oltenia.

Într-un raport austriac din anii 1717—1718 privitor la extragerea aurului din Oltenia se menţionează că fuseseră predate 581/6 dramuri de aur iar în anii 1718—1719 numai 400 dramuri. Predarea acestei cantităţi se făcuse în trei rînduri şi anume: 1/2 la Rusalii, 2/4 la 15 august şi 1/4 la 26 octombrie, dîndu-se de fiecare sălaş cîte 4 dramuri[4]. Cantitatea de patru dramuri de fiecare sălaş nu trebuie socotită în mod strict, ci ca o cantitate medie pentru că în această vreme ţiganii rudari erau împărţiţi în trei categorii de impunere şi anume : unii dădeau 4 1/2 —5 dramuri, alţii 3 1/2 dramuri şi în fine ultimii numai 2 1/2 dramuri[5].

Pentru sfîrşitul secolului al XVIII-lea datele sînt şi mai numeroase. Astfel generalul De Baur arată o cantitate mai mare şi anume 1 254 dramuri aur, ceea ce revine la 3 987 g. Această cantitate rezultase de la 240 ţigani rudari împărţiţi în trei categorii : 171 dădeau cîte şase dramuri, 21 cîte patru dramuri şi 48 cîte trei dramuri fiecare[6]. Cantitatea menţionată de De Baur, care pare a fi mai mare ca de obicei reprezintă de fapt aurul praf înainte de a fi topit. După topire din această cantitate mai rămîneau numai 1 003 dramuri[7].

Din aceeaşi perioadă mai avem un izvor destul de important. Ne referim la o evidenţă din catastiful ţiganilor rudari ţinută de zaraful Iordache. Astfel se arată că în anii 1773—1774 s-au strîns 611 1/2 dramuri de aur (adică 1 944 g) de la 151 de sălaşe. Şi de astă dată aflăm trei categorii de impunere la aur şi anume : 25 dau cîte două dramuri, 23 cîte trei dramuri şi 103 cîte şase dramuri de fiecare liude[8]. Această cantitate se apropie de aceea relatată de F. I. Sulzer la 1780 şi anume a cărei valoare se ridica la 1 000 florini[9]. În timpul războiului austro-ruso-turc din 1787—1792, ţiganii rudari dădeau numai trei dramuri de fiecare pe timpul de la 15 august pînă la sfîrşitul lui decembrie[10]. În aceeaşi perioadă

---

[1] Del Chiaro, *op. cit.*, p. 8 ; C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. III, partea a II-a, p. 556—557 (1 oca = 1,3 kg ; 1 livră = 368 g).

[2] Acad. R.P.R., *Mss.* MLXIX, f. 57. N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 356.

[3] Mihai Popescu, *Spicuiri privitoare la Oltenia în timpul ocupațiunii austriace 1718—1739*, în *Arh. Olteniei*, 1927, p. 216 ; 1 dram = 3,179 g. Stabilirea valorii vechilor măsuri s-a făcut după D. Al. Zanne, *Originea și istoricul sistemului metric*, Buc., 1904, p. 80.

[4] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 410.

[5] *Ibidem*, vol. II, p. 284.

[6] De Baur, *op. cit.*, p. 86.

[7] *Ibidem*.

[8] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 349.

[9] Ibidem, *Mss.* 33, f. 299—301.

[10] Ibidem, *Mss.* 18, f. 385.

băieşii aurari din judeţul Vîlcea care lucrau tot pentru domnie, dădeau cîte patru dramuri[1].

În 1803 ţiganii rudari plăteau cîte patru dramuri de aur netopit de fiecare[2]. Predarea surplusului de aur la cămara domnească era obligatorie şi nerespectarea acestei dispoziţii constituia un delict foarte grav, fiind pedepsit cu bătaia, cu confiscarea aurului şi uneori cu moartea. În hrisovul din 1 ianuarie 1701 se meţionează că „pre care ţigan l-ar afla vînzînd aur domnescu pe ascunsu pre ţipan să aibe a-l bate cu toiage, iar pre cumpărător să-l prade, pentru un dram de aur să-i ia şase dramuri domneşti"[3]. Comisarul imperial Haan raporta Camerii Aulice în 1718: „Odinioară dacă ei doreau să vîndă aurul spălat supra taxa erau opriţi sub poena capitis"[4]. Nicola de Porta confirmă această dispoziţie în scrisoarea sa din 1726 adresată lui Eugen de Savoia astfel: „restul (de aur) ce ar fi trecut peste această cantitate (adică peste cantitatea impusă de domnie — *C.S.*) nu aveau voie să-l vîndă altcuiva sub pedeapsa cu moartea, decît voievodului care-l plătea cu doi florini dramul (adică jumătate din cît valora)"[5].

În 1803, aurul era strîns şi pus în pungi de piele (băşică) şi pecetluit cu pecetea domnească şi cu pecetea a doi cetaşi şi predat ispravnicului, pentru a se împiedica amestecarea prafului de aur cu nisip[6].

Aşa au strîns domnii Ţării Romîneşti aurul din apele ţării secole de-a-rîndul. În vremea stăpînirii austriace în Oltenia acest aur a intrat însă în posesia guvernului austriac, adică la Cămara împărătească[7]. În 1718 strîngerea aurului se făcea prin funcţionarul cameral Ludovic Geislizer care-şi avea reşedinţa în oraşul Rîmnic[8].

În timpul războiului ruso-turc din 1768—1774 se constată dispoziţiuni de altă natură. Prin hotărîrea generalului comandant P. A. Rumianţev se stabileşte ca adunarea aurului de la ţiganii rudari să nu se mai facă prin intermediul marelui armaş şi al ispravnicilor lui, ci direct de către egumenul mănăstirii Cozia, anume Sofronie, care urma să-l predea la Cămara domnescă. În această vreme impunerea individuală era de trei dramuri de fiecare ţigan rudar[9]. În timpul războiului austro-ruso-turc din 1787—1792 s-a revenit la vechiul obicei; prin hrisovul din 29 martie 1790, se hotărăşte ca aurul să fie strîns tot de marele armaş prin zapcii săi[10]. În 1795 acest aur urmează să fie strîns de cămăraşii domniei, fără intermediul armăşiei[11].

---

[1] F. I. Sulzer, *op. cit.*, vol. I, p. 152.
[2] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. VIII, p. 633–634.
[3] Acad. R.P.R., *Mss.* MLXIX, f. 57.
[4] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 281.
[5] Mihai Popescu, *op. cit.*, p. 216.
[6] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. VIII, p. 633–634.
[7] Arh. St. Buc., M-rea Cozia, XLVIII–42; *Mss.* 209, f. 419 v – 420; C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 409–411.
[8] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 280.
[9] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 347v –349.
[10] Ibidem, *Mss.* 18, f. 76–77.
[11] Ibidem, *Mss.* 28, f. 395v .

Aurul strîns de ţiganii rudari era folosit de domnie pentru confecţionarea diferitelor obiecte de podoabă, obiecte de cult dăruite pe la biserici şi mănăstiri (ferecături de icoane, potire, ripide, cristelniţe, chivote, ferecături de cărţi, anaforiţe, candele etc.), ţesături şi broderii precum şi pentru obiecte de uz casnic (pahare, căni, tăvi, pocale etc.)[1].

Datorită faptului că meşteşugul prelucrării aurului era foarte dezvoltat în Transilvania[2], domnii din Ţara Romînească trimeteau acest aur la Braşov mai ales, pentru a fi prelucrat în diferite obiecte. Acest obicei data încă din secolul al XV-lea[3]. Unul din cei mai buni clienţi ai meşterilor braşoveni a fost Constantin Brîncoveanu. Acesta trimetea în 1697 la Braşov cositor pentru facerea de tipsii iar în 1707 aur şi argint pentru arginturile comandate cunoscutului meşter Gh. May[4]. În 1708 Constantin Brîncoveanu trimetea prin grija jupînului Manu Apostol 135 grivine de argint şi aur tot la Braşov, pentru a se face din ele diferite vase[5]. Trimiterea de aur şi argint s-a continuat şi în anul următor[6].

Din punct de vedere juridic, ţiganii rudari au fost iniţial ţigani domneşti ca şi ţiganii de vatră, iar prin dania făcută mănăstirii Cozia ei au devenit ţigani mănăstireşti. Cu toate acestea ei munceau numai în folosul domniei întrucît venitul de aur realizat de ei revenea Doamnei ţării [7].

Ţiganii rudari munceau cu plată pentru domnie. Ei primeau o sumă de bani pentru cantitatea de aur fixată dinainte de domnie. În hrisovul din 31 octombrie 1669 Antonie Vodă din Popeşti menţionează că ţiganilor rudari ai mănăstirii Cozia care lucrează pentru domnie „domnia mea le dau lor plată" [8]. În 1740 se plătea de către domnie cîte 1 leu ţiganilor rudari pentru fiecare dram de aur [9]. Alteori li se plătea chiar mai mult.

În cazul cînd ţiganii rudari nu puteau să împlinească toată cantitatea de aur fixată, ei trebuiau s-o completeze cumpărînd-o de la alţii[10]. În schimb cînd depăşeau această cantitate prisosul rămînea în beneficiul lor[11] şi se plătea de domnie la un preţ mai ridicat, care putea să fie de 2 lei dramul[12]. Şi în vremea stăpînirii austriace în Oltenia s-a menţinut

---

[1] N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie I Icônes, II Argenterie*, Buc., 1934; Idem, *Argintăriile lui C. Brîncoveanu*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, VII, Buc., 1914, p. 97; T. Voinescu, *Din legăturile artistice ale Ţării Romîneşti cu Transilvania* (meşterii argintari), în *Studii şi cercetări de istoria artei*, 1—2, 1956, p. 75—97.

[2] Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 200—218.

[3] *Ibidem*, p. 206; T. Voinescu, *op. cit.*, p. 79—88.

[4] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, Buc., 1905, p. 62—63, 97—99.

[5] *Ibidem*, p. 74—75.

[6] *Ibidem*, p. 34—37, 76—78, 102—104.

[7] Em. Cioranu, *op. cit.*, p. 168—169; De Baur, *op. cit.*, p. 80, el menţionează printre veniturile Doamnei „les revenus de la princesse" aurul dat de ţiganii rudari; *Istoria politică şi geografică a Ţerei Romanesci* ... de fraţii Tunsuli, tr. de George Sion, Buc., 1863, p. 56; Arh. St. Buc., *Mss.* 23, f. 112.

[8] Arh. St. Buc., M-rea Cozia, XLVI—8; *Mss.* 209, f. 336—337, *Mss.* 712, f. 411v —412.

[9] Ibidem, M-rea Cozia, XLVIII—42.

[10] Del Chiaro, *op. cit.*, p. 8.

[11] Arh. St. Buc., M-rea Cozia, XLVIII—42.

[12] De Baur, *op. cit.*, p. 86; Mihai Popescu, *op. cit.*, p. 216.

acest obicei. Comisarul imperial Haan raporta Camerii Aulice în 1718 că acest aur se plătea cu 2 fl. dramul [1].

Mănăstirea Cozia avea numai un singur folos de pe urma ţiganilor rudari : plata dajdiei. Munca suplimentară în folosul mănăstirii trebuia plătită de aceasta [2]. Aceasta-i cauza principală pentru care ţiganii rudari nu se bucurau de nici un fel de avantaje materiale din partea mănăstirii Cozia. De aceea ei nu puteau să se hrănească în mod gratuit din bucatele produse pe domeniile întinse ale mănăstirii. O poruncă domnească din 20 aprilie 1705 interzicea ţiganilor rudari să „calce" moşiile mănăstirii şi să mănînce din bucatele „de pre dînsele" [3]. Desigur că ei puteau să şi le procure cu bani [4].

În documentele cunoscute pînă acum nu se menţionează de cînd plăteau ţiganii rudari dajdia mănăstirii Cozia şi ce sumă. Cel mai vechi act în acest sens este din 13 ianuarie 1630, prin care Leon vodă Tomşa întăreşte acest privilegiu mănăstirii Cozia asupra ţiganilor rudari. Din menţiunea actului „cum au fost obiceaiu şi mai nainte vreame" rezultă că plata dajdiei se făcuse şi înainte de această dată [5]. Hrisovul lui Leon vodă Tomşa a fost ulterior întărit şi de alţi domni şi anume de Mihnea al III-lea Radu [6] în 12 ianuarie 1659, de Grigore Ghica [7] la 20 martie 1660 şi la 10 ianuarie 1662 [8].

Valoarea dajdiei nu este precizată în documentele amintite mai sus. Abia în hrisovul lui Antonie vodă din Popeşti din 31 octombrie 1669 se arată această valoare a cislei [9] — cum o numeşte el „să aibă a cislui pre toţi ţiganii rudari care sănt ai sfintei mănăstiri Cozii, să aibă a-i face trei măini de ughi 3 şi pre cei mai săraci d ughi 1 pl. şi pre care vor fi mai jos de aceştia să dea cîte ughi 1". Rezultă că din punct de vedere al obligaţiilor faţă de mănăstire ţiganii rudari erau împărţiţi în trei categorii fiscale sau trei „măini" şi anume : *a*) cei care erau ceva mai înstăriţi plăteau cîte 3 ughi ; *b*) cei săraci plăteau 1 1/2 ughi ; *c*) cei lipsiţi cu totul care plăteau numai 1 ughi. Acest sistem de impunere s-a menţinut în vremea lui Şerban Cantacuzino şi a lui Constantin Brîncoveanu. Hrisovul din 10 noiembrie 1679 şi cel din 5 ianuarie 1689 reînnoiau dreptul mănăstirii Cozia de a percepe dajdia după acest procedeu [10]. În 1679 valoarea totală a dajdiei ţiganilor rudari se ridica la 280 ughi, după cum rezultă dintr-un pitac domnesc tot de la Şerban Cantacuzino, adresat unui vtori armaş

---

1 C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 281.
2 Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 345—345 v.
3 Ibidem, *Mss.* 209, f. 344.
4 Ibidem, *Mss.* 29, f. 95 v; V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 633—634.
5 Ibidem, *Mss.* 712, f. 411.
6 Ibidem, f. 411—411v.
7 Ibidem, f. 411, *Mss.* 209, f. 336.
8 Ibidem, *Mss.* 209, f. 336—336v; *Mss.* 712, f. 422.
9 Ibidem, M-rea Cozia, XLVI—8 ; *Mss.* 209, f. 336v —337 ; *Mss.* 712, f. 411v —412.
10 Ibidem, *Mss.* 209, f. 337v—339 ; *Mss.* 712, f. 412v—413 ; M-rea Cozia, XLIX—15 ; Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Romîneşti*, vol. IX, Buc., 1939, p. 310.

care trebuia să „apuce pe vătaşii de rudari şi pre toţi rudarii să-şi dea cele ce iaste dajdea la sfănta mănăstire Cozia după cum iaste obiceaiul"[1].

La sfîrşitul secolului al XVII-lea, chiar în timpul lui Constantin Brîncoveanul dajdea ţiganilor rudari a fost înlocuită cu o sumă de 650 taleri pe care mănăstirea Cozia o primea de la cămăraşii de ocnă [2]. Această dispoziţie s-a menţinut cu unele întreruperi pînă la 1740, în vremea lui Mihai Racoviţă.

Dreptul mănăstirii Cozia de a percepe dajdia de la ţiganii rudari a fost vremelnic întrerupt de ocupaţia austriacă în Oltenia. Timp de 16 ani ţiganii rudari au plătit dajdia guvernămîntului din Oltenia. În 1723 îi aflăm pe ţiganii rudari înglobaţi ca unitate fiscală alături de plăieşi, scăunaşi, măglaşi, ciocănaşi, viticultori, părcălabii satelor, neguţătorii bulgari, compania grecească [3]. Această situaţie a durat pînă în 1734. Probabil în urma numeroaselor jalbe ale egumenilor mănăstirii, Administraţia imperială cu sediul la Craiova eliberează la 5 iulie 1734 o hotărîre potrivit cu ordinul generalului Wallis, prin care se restabileşte dreptul mănăstirii Cozia de a lua dajdia de la ţiganii rudari [4]. Doi ani mai tîrziu, în 1736, valoarea dajdiei se ridica la 400 taleri, ceea ce revenea la cîte 1 taler de fiecare sălaş [5].

În timpul domniei lui Mihai Racoviţă, începînd din 1742, au fost reintroduse vechile categorii de impunere, ţiganii rudari fiind împărţiţi din nou în trei „măini" [6]. Cinci ani mai tîrziu, din nou se revine la plata de 1 taler de fiecare sălaş. Din 1749 se mai prevede plata dajdiei în două rînduri : la 26 octombrie şi la 23 aprilie [7].

Cea mai mică sumă de bani au plătit-o ţiganii rudari în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat, cînd au fost impozabili numai cei însuraţi [8]. Ne referim la hrisovul din 1757, care a fost întărit de acelaşi domn la 9 februarie 1762 menţinîndu-se aceleaşi dispoziţii [9].

În perioada războiului ruso-turc din 1768-1774 drepturile mănăstirii Cozia de a lua dajdia de la ţiganii rudari au fost respectate de Manolache Ruset[10], de Comandamentul rus şi de Divanul ţării[11]. După război Alexandru Ipsilanti întăreşte toate hrisoavele anterioare la 15 mai 1775, iar Nicolaie Caragea prin hrisovul din 3 octombrie 1782 face acelaşi lucru[12].

Viaţa ţiganilor era în general foarte grea. În calitate de robi, ei erau lipsiţi de multe drepturi şi nu aveau condiţii omeneşti de trai : erau

[1] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 338; *Mss.* 712, f. 422v.
[2] Ibidem, M-rea Cozia, XLVIII—42; *Mss.* 209, f. 340—342; *Mss.* 712, f. 417v — 419 din 1 decembrie 1742 este o copie.
[3] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I., p. 576.
[4] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 338; *Mss.* 712, f. 422 v.
[5] Ibidem, *Mss.* 377, f. 588.
[6] Ibidem, M-rea Cozia, XLIX—25; *Mss.* 209, f. 339; *Mss.* 712, f. 416.
[7] Ibidem, XLIX—26; *Mss.* 209, f. 242—244.
[8] Ibidem, *Mss.* 209, f. 346; M-rea Cozia, XLIX—30.
[9] Ibidem, f. 350 v—351.
[10] Ibidem, f. 346—347; M-rea Cozia, XLIX—30 din 3 oct. 1770.
[11] Ibidem, f. 347 v—348 din 20 martie 1774.
[12] Ibidem, M-rea Cozia, XLVI—30; *Mss.* 209, f. 346v—347, 350v—351.

bătuţi, schingiuiţi, vînduţi, despărţiţi cu forţa de familie etc. Pentru plata cu întîrziere sau pentru refuzul de a plăti dajdia erau pedepsiţi cu bătaia din porunca domniei.

Dintre toate categoriile de ţigani se pare totuşi că situaţia ţiganilor rudari era ceva mai bună. Aşa se explică dece unii ţigani mănăstireşti fug şi se ascund printre rudari. De exemplu în hrisovul din 12 ianuarie 1650 Matei Basarab încuviinţează egumenului mănăstirii Cozia să-i bată pe ţiganii mănăstirii care se refugiaseră printre ţiganii rudari astfel : „să fie volnic părintele egumenul cu sluga domniei meale care ţigani ai mănăstirii vor fi la rudari să-l ia să-l ducă la mănăstire şi să-l bată mult ca pre un rob al mănăstirii" [1]. De asemenea la 5 ianuarie 1703 Constantin Brîncoveanu porunceşte unei slugi domneşti ca împreună cu egumenul Nicodim al mănăstirii Căldăruşani, să caute şi să descopere pe Radul ţiganul cu feciorii lui, care fugiseră de pe moşia acestei mănăstiri şi se ascunseseră printre ţiganii rudari domneşti [2]. Cu toate cercetările făcute, Radu Ciolac ţiganul n-a putut fi readus de unde fugise nici în anul 1778.

Ţiganii rudari au căutat tot timpul să-şi îmbunătăţească situaţia luptînd pe diferite căi împotriva stăpînilor lor şi a rînduelilor feudale. Cele mai frecvente forme de luptă folosite de ei au fost : *a*) refuzul plăţii dajdiei faţă de mănăstire ; *b*) fuga de pe moşia mănăstirii Cozia ; *c*) judecata cu mănăstirea pentru a trece din nou sub jurisdicţia directă a domniei.

a) Neplata dajdiei ne este confirmată de hrisovul lui Leon vodă Tomşa din 13 ianuarie 1630, unde se menţionează că ţiganii rudari „nu vor să asculte...şi să-şi plătrască dăjdiile cum au fost legea" [3]. În faţa acestei situaţii domnul porunceşte armaşilor să vegheze la plata dajdiei, iar ţiganii rudari sînt ameninţaţi cu pedeapsa : „mare cercetare veţi avea de către domnia mea" [4].

b) Fuga de pe moşia mănăstirii Cozia pe alte moşii se poate constata la sfîrşitul secolului al XVII-lea, în 1698 cînd vătaful Alexandru se obligă faţă de egumenul mănăstirii Govora să-i înapoieze acestuia pe ţiganii mănăstirii ascunşi printre ţiganii rudari [5]. De asemenea, într-un act din 1701 în care se spune că Nan ţiganul, împreună cu feciorii lui : Stanco, Nedelcom Pîrvu, Nica şi Necula cu feciorii şi nepoţii lor, fugiseră „mai nainte" pe moşia paharnicului Staico. Această fugă avusese probabil loc tot la sfîrşitul secolului al XVII-lea [6].

Tot în 1701 se semnalează alte zece sălaşe de ţigani ale mănăstirii Govora care fugiseră şi se ascunseseră printre rudari [7].

Fuga în masă a ţiganilor rudari are loc în timpul războaielor şi al stăpînirii austriace în ţară.

În timpul stăpînirii austriace în Oltenia (1718—1739) viaţa ţiganilor rudari s-a înrăutăţit datorită noilor condiţii grele de muncă şi a dărilor

[1] Arh. St. Buc., *Mss*. 209, f. 78.
[2] Academia R.P.R., *Mss*. XXI—248.
[3] Arh. St. Buc., *Mss*. 712, f. 411.
[4] Ibidem.
[5] Arh. St. Buc., M-rea Govora, XXV—32 ; *Mss*. 447, f. 408.
[6] Ibidem, M-rea Cozia, XLV—2 ; *Mss*. 712, f. 413 v—415.
[7] Ibidem, M-rea Govora, XXV—35 ; *Mss*. 447, f. 409.

faţă de Administraţia imperială. Un mare număr de rudari au fugit din Oltenia în Muntenia chiar în timpul războiului. În 1719 comisarul imperial Haan raporta Camerii Aulice că în 1717 fugiseră din Oltenia 50 sălaşe de ţigani rudari. Pentru a-i putea menţine pe ceilalţi el propunea să li se promită rudarilor o mai avantajoasă retribuţie pentru aurul care depăşea cantitatea fixată anual [1].

Cel mai bun prilej pentru a fugi era perioada războaielor desfăşurate pe teritoriul ţării noastre sau al „răzmeriţei" cum este menţionat în documente. Astfel, în timpul războiului austro-ruso-turc din 1735—1739, mulţi ţigani rudari au fugit de pe moşia mănăstirii Cozia. Pe o listă de ţigani ai mănăstirii din 1736 se menţionează „12 sălaşe de ţigani fugiţi din răzmeriţă" [2]. Nici după 25 ani aceşti ţigani nu se reîntorseseră. De asemenea într-o listă de ţigani din 1760—1766, se menţionează că 12 ţigani de vatră fugiseră în alte părţi şi în Ţara Romînească „de 25 ani". Din aceasta rezultă că o dată cu ţiganii rudari mai fugeau şi ţigani de alte categorii [3]. În timpul războiului ruso-turc din 1769—1774 se iveşte un nou prilej de fugă pentru ţiganii rudari. Cu toate cercetările făcute ei n-au putut fi readuşi pe moşia mănăstirii [4].

c) Refuzul ţiganilor rudari de a mai rămîne sub ascultarea mănăstirii Cozia şi dorinţa lor de a fi socotiţi printre ţiganii domneşti se constată frecvent în secolul al XVIII-lea, mai ales după realipirea Olteniei la Ţara Romînească. Trecerea sub jurisdicţia domniei avea avantajul că ţiganii rudari nu mai plăteau dajdie ci numai 4 dramuri de aur pe an. De asemenea în timpul iernei puteau să rămînă pe moşiile domniei ne mai fiind obligaţi să se adăpostească pe moşiile altor mănăstiri.

Printr-un pitac domnesc de la Mihai Racoviţă, în 1741 egumenul mănăstirii Cozia anume Ghenadie a fost chemat la Divan „împreună cu scrisorile" doveditoare pentru că ţiganii rudari „zic că nu sînt ai mănăstirii ci sînt domneşti" [5]. La judecată s-au prezentat şi vătafii ţiganilor rudari şi ispravnicul de rudari, anume Mihai. După cum era de aşteptat, domnia a dat cîştig de cauză mănăstirii eliberînd totdeodată şi un nou hrisov prin care se întărea mănăstirii Cozia stăpînirea asupra ţiganilor rudari „cum au fost şi mai nainte" [6].

O altă încercare a ţiganilor rudari de a ieşi de sub ascultarea m-rii Cozia a avut loc în timpul războiului ruso-turc din 1768—1774. Profitînd de faptul că pe teritoriul ţării staţionaseră trupe ruseşti şi Comandamentul rus colabora cu organele administrative locale, ţiganii rudari au înaintat o jalbă prin care contestau dreptul mănăstirii de a-i ţine în robie pe motiv că fuseseră iertaţi din robie de „domnii cei ce au fost mai în urmă în această ţară" [7]. Din nou a fost chemat la Divan egumenul mănăstirii, Sofronie, în vederea cercetărilor şi din nou domnia a dat

---

[1] C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, p. 280—281, 409.
[2] Arh. St. Buc., *Mss.* 377, f. 588 v.
[3] Ibidem, *Mss.* 209, f. 434.
[4] Ibidem, M-rea Cozia, XLVII—78.
[5] Ibidem, *Mss.* 209, f. 339 v—340.
[6] Ibidem, *Mss.* 209, f. 345 v—346, *Mss.* 712, f. 416 v—417 v.
[7] Ibidem, *Mss.* 209, f. 330—350 v.

dreptate mănăstirii. Prin hrisovul din 15 mai 1775 Alexandru Ipsilanti a întărit mănăstirii Cozia stăpînirea asupra rudarilor şi dreptul de a percepe un taler pe an, drept dajdie, potrivit cu poruncile domneşti din 1757 şi 1762 [1].

Sînt date sigure care confirmă că încercarea ţiganilor rudari de a ieşi de sub ascultarea mănăstirii s-ar fi realizat între 1793 şi 1796 întrucît după 1796 nu-i aflăm trecuţi — sub nici o formă — în actele mănăstirii Cozia, iar o anafora din 18 iulie 1796 menţionează că mănăstirea Cozia are să ia pe anii 1795 şi 1796 cîte 250 taleri pentru ţiganii mănăstirii ce sînt aurari [2] de la Vel Căminarul epitalul armăşiei. Rezultă dar că ţiganii rudari lucrau la sfîrşitul secolului al XVIII-lea împreună cu băieşii rumîni domneşti din jud. Vîlcea şi depindeau direct de domnie, adică erau ţigani robi domneşti.

De altminteri, mănăstirea primeşte şi în 1798 o sumă de bani din partea Armăşiei drept compensaţie pentru dajdia pe care o lua de la ţiganii rudari. Ne referim la un pitac al lui Constantin Hangeri din 27 noiembrie 1798, prin care se ordonă acoperirea cheltuielilor necesare construirii spitalelor cu suma de 250 taleri „că este datoare Armăşia a da ţiganilor mănăstirii Cozia ce sînt aurari între băieşii de sud Vîlcea" [3].

К ИСТОРИИ РЕМЕСЕЛ ВАЛАХИИ XVII—XVIII ВЕКОВ ЦЫГАНЕ-СТАРАТЕЛИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Цыгане-старатели монастыря Козия являлись в XVII и XVIII веках основной рабочей силой при добыче золота в Валахии. Добыча золота производилась на главных водных источниках, песок которых был богат золотыми крупинками. Техника промывки золота была примитивной и оставалась таковой в течение двух веков. Что касается разделения труда, оно достигло относительно развитой стадии.

Игумен монастыря Козия организовал цыган-старателей в ватаги, число которых колебалось от 100 до 400. За свой труд по добыче золота они получали от господаря жалкую плату и только излишки оплачивались лучше.

Промытое золото составляло часть личных доходов жены господаря. Обязательное количество сдаваемого золота устанавливал сам господарь, а излишки сдавались по известной цене. Сдаваемое золото плавили и отливали в слитки.

Цыгане-старатели, как монастырские рабы, должны были выплачивать оброк игумену монастыря Козия. Его величина, как и категории обложения, согласно которым делились цыгане-старатели, менялась с течением времени.

[1] Arh. St. Buc., *Mss.* 209, f. 350—351.
[2] Ibidem, *Mss.* 31, f. 671 v.
[3] Ibidem, *Mss.* 39, f. 116; *Mss.* 23, f. 112.

Чтобы улучшить тяжелое положение, в котором они находились, цыгане боролись различными путями против феодальных порядков: отказывались платить оброк, сбегали с монастырских земель и часто обращались к господарю с просбой о выводе их из-под юрисдикции монастыря. В конце XVIII века они снова стали господарскими цыганами-рабами.

UNE CONTRIBUTION À L'HISTOIRE DES MÉTIERS EN VALACHIE: LES TZIGANES BOISSELIERS AUX XVIIe -XVIIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Les tziganes boisseliers du monastère de Cozia étaient, aux XVIIe —XVIIIe siècles, la principale main-d'œuvre utilisée en Valachie pour l'extraction de l'or. Celui-ci était recueilli dans certains cours d'eau dont le sable était riche en paillettes du précieux métal. La technique de l'orpaillage était des plus rudimentaires et demeura telle deux siècles durant. La division du travail, par contre, avait atteint un stade relativement avancé.

Les tziganes étaient organisés par le supérieur du monastère en équipes. Leur nombre variait de 100 à 400. La rétribution que leur accordait le gouvernement était dérisoire, seules les quantités extraites en sus étant mieux payées.

Cet or constituait l'un des revenus privés de l'épouse du prince régnant. Le gouvernement fixait une cote d'extraction obligatoire, le surplus bénéficiant d'un prix différent. L'or livré était fondu en lingots.

En leur qualité de « serfs conventuels », les tziganes étaient obligés de payer au supérieur du monastère de Cozia un impôt dont le montant a varié au cours des siècles, de même que les catégories d'imposition auxquelles étaient assujettis ces tziganes artisans.

Ceux-ci, afin d'améliorer leur dure condition, luttèrent par divers moyens contre l'oppression féodale : refus de payer l'impôt, abandon des terres conventuelles, plaintes continuelles adressées à la Cour, par lesquelles ils demandaient à sortir de sous la juridiction du monastère. Vers la fin du XVIIIe siècle, ils redevinrent serfs de la Cour.

SUPRAFAȚA MOȘIILOR MĂNĂSTIREȘTI SECULARIZATE LA 1863

DE

C. C. GIURESCU

De-alungul Evului Mediu, din ce în ce mai multe mănăstiri fuseseră închinate marilor lavre de la Muntele Athos și din Orient. Aceste mănăstiri închinate—ca și celelalte de altfel—adunaseră o avuție imensă, rezultată nu numai din donații și privilegii, dar și din exploatarea aspră a țărănimii de pe moșiile lor. Un fapt deosebit de grav pentru dezvoltarea economică a țărilor romîne era exportul masiv al veniturilor moșiilor acestor mănăstiri închinate, moșii care ajunseseră să totalizeze o suprafață enormă. O bună parte din venitul național trecea peste hotare, sărăcind poporul. O dată cu începutul veacului al XIX-lea, în noile împrejurări ale descompunerii feudalismului și ale începuturilor capitalismului în țările noastre, fenomenul acesta de evaziune capătă o și mai mare gravitate. În mai multe rînduri se încearcă, fără succes însă, a se lua măsuri de îndreptare. Încă la 1821 se ceruse „să se reîntoarcă moșiile mănăstirilor închinate ocîrmuirii pămîntești, care se fie îndatorită a răspunde o sumă, ca embatic către locurile sfinte"[1]. Prin Regulamentul Organic se prevăzuse că aceste mănăstiri închinate vor contribui cu o parte din venitul lor la cheltuielile statului [2]; măsura nu s-a aplicat însă, deoarece călugării mănăstirilor închinate, sprijiniți dinafară, au obținut două păsuiri de cîte zece ani, sub cuvînt că nu pot plăti [3]. Atît în „Proclamația de la Izlaz" cît și în „Dorințele partidei naționale din Moldova" se prevedea „emanciparea mănăstirilor închinate locurilor sfinte" [4]. Convenția de la Paris specificase, prin articolul 13, să se ajungă la o înțele-

---

[1] C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 214; cf. *Uricariul*, VI, 123.

[2] *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, ed. Aurel Sava, București, 1944; art. 123 și 363.

[3] *Uricariul*, IV, p. 434.

[4] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. I, p. 496 și vol. IV, p. 102.

gere între părți, cu arbitru și supra arbitru în caz de dezacord [1]. Această înțelegere nu s-a putut însă realiza. La 13/25 noiembrie 1862, un jurnal al consiliului de miniștri hotăra sechestrarea tuturor veniturilor mănăstirilor închinate și depunerea lor în tezaurul statului [2]. Camera mersese și mai departe : printr-un vot dat în ședința din 22 decembrie st. v. 1862 (3 ianuarie 1863), înscrisese în bugetul statului, la venituri, și pe acele ale mănăstirilor amintite [3]; Cuza, sub influența consulilor străini, nu a sancționat însă votul. În vara lui 1863, guvernul ajunge la concluzia secularizării, oferind, în schimb, călugărilor greci o despăgubire. Prin memoriul din 10/22 august, remis de C. Negri lui Aali Pașa, marele vizir al Porții, se și precizează cifra : 80 000 000 de piaștri turcești, din care 28 889 020 reprezentau datoria egumenilor greci către guvernul romîn; acesta din urmă se obligă de asemenea să consacre o sumă de 10 000 000 piaștri înființării la Constantinopol a unei școli laice și a unui spital, ambele accesibile creștinilor de orice rit[4]. Ca răspuns la memoriul statului romîn, Aali trimite la 10/23 decembrie o circulară puterilor garante, comunicîndu-le punctul romînesc de vedere și invitîndu-le a se întruni într-o conferință spre a soluționa chestiunea [5]. Această circulară a determinat în țară precipitarea lucrurilor. Fată de primejdia de a vedea reglementată dinafară o chestiune vitală pentru țară, care privea o bună parte din teritoriul național — Negri vorbea de o „treime" a lui [6] — Cuza hotărăște s-o rezolve el, de acord cu guvernul și cu Camera ; trimite deci, la 11/23 decembrie, ministru al Cultelor fiind Al. Odobescu, un mesaj Camerei împreună cu proiectul de secularizare a averilor mănăstirești, a tuturor manăstirilor, închinate și neînchinate. Proiectul provoacă un mare entuziasm; în mai puțin de un ceas, după discursuri înflăcărate, el este votat cu o imensă majoritate; din 100 de voturi, 97 sînt pentru și numai trei contra. Totodată, se numește o comisie cu scopul de a merge să mulțumească domnului pentru marele act săvîrșit [7].

Momentul secularizării fusese bine ales. Atmosfera, într-o bună parte a Europei, era pentru o asemenea măsură. Chiar în cursul verii guvernul italian o aplicase în provinciile de la Adriatica [8]; Poarta însăși își propunea să transforme „vacuf"-urile adică proprietățile religioase în proprietăți ale statului[9]. Așa se explică de ce, plecîndu-se de la bunurile mănăstirilor închinate, s-a ajuns, în cele din urmă, în proiectul prezentat Camerei, la secularizarea bunurilor tuturor mănăstirilor. De altfel, o secularizare numai a bunurilor mănăstirilor închinate, lăsîndu-se nea-

---

[1] *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, t. VII, p. 288.

[2] *Monitorul oficial*, din 22 noiembrie 1862 ; cf. T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit Romînia. Studiul unei probleme internationale 1856—1866*, trad. de A. Bădescu, București, 1943, p. 448.

[3] Academia R.P.R., *Mss.* 4867, II, f. 84.

[4] Ibidem, f. 47—49. Protocoalele Ședințelor Legislative. Supliment la *Monitorul Oficial*, nr. 14, Ședința X de la 22 dec. 1862, p. 5.

[5] *Ibidem*, *Mss.* 4867, II, f. 90—92.

[6] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 458.

[7] Academia R.P.R., *Mss.* 4867, II, f. 90—93; cf. *Mss.* 4865, f. 157.

[8] *Ibidem*, f. 82 v.

[9] *Ibidem*, f. 82 v.—83.

tinse acelea ale mănăstirilor neînchinate, ar fi fost mai greu de susținut în fața forurilor internaționale; pe cînd astfel, generalizîndu-se măsura, fără nici o discriminare, aspectul ei juridic și etic era de necombătut.

Guvernul țării noastre prevedea că Puterile nu vor fi, pînă la urmă, intratabile, că nu se vor opune *principial*; toată chestiunea privea numai quantumul despăgubirii : în acest sens, telegrafiase ministrul de externe al Franței ambasadorului său la Constantinopol[1]. Tratativele duse ulterior au determinat guvernul romîn să sporească despăgubirea pînă la 150 000 000 de piaștri turcești sau 93 000 000 lei. Pentru această sumă a fost încheiat un împrumut la Constantinopol (aprilie 1865) din care agentul romîn de acolo, Negri, a și depus un aconto de 6 000 000 lei la o bancă otomană [2]. Conferința ambasadorilor, reunită în urma circulării lui Aali Pașa, spre a discuta chestiunea și care, în protocolul ei din 28 mai 1864, ne dăduse un vot de blam, socotind măsura luată de Cuza ca „neavenită" și „arbitrară" [3], sfătui totuși pe călugării greci să accepte această despăgubire mărită; aceștia însă, susținînd că numai veniturile averilor din Romînia reprezintă 26 000 000 de piaștri anual, au respins oferta [4] și în cele din urmă, nici nu au mai voit să stea de vorbă, refuzînd să se mai prezinte în fața conferinței, cu speranța că o nouă conjunctură internațională le va restitui averile. S-a ajuns astfel la rezultatul că, pînă la urmă, nu s-a mai plătit nimic, chestiunea considerîndu-se închisă [5].

Dacă în privința felului în care s-a desfășurat procesul secularizării, există un acord quasi-unanim, nu tot astfel stau lucrurile în ce privește *suprafața bunurilor secularizate*. Sub acest raport, constatăm opinii foarte diferite. Diferite atît cînd e vorba de suprafața bunurilor mănăstirești *în genere*, cît și atunci cînd se referă numai la bunurile mănăstirilor închinate. Pentru prima categorie — bunurile mănăstirești în genere — iată cîteva opinii diferite : În 1852, demnitarul turc Ahmet Vefik le evaluează la „aproape o treime" din teritoriul Munteniei [6]. Costache Negri, cîțiva ani mai tîrziu, le apreciază și el la „o treime din teritoriul Principatelor" [7]. Barbu Știrbei, în memoriul din 7/19 iulie 1855, afirmă că ele cuprind „cam un sfert" din Muntenia [8]. Aceeași apreciere găsim și la C. Negri, în scrisoarea sa către Cuza, din 2/14 mai 1865 [9] (el părăsește deci opinia sa mai veche „o treime"); și la Kogălniceanu [10]. Comisarul rus, membru

---

[1] Academia R.P.R., *Mss.* 4865, f. 499.

[2] Ibidem, *Mss.* 4867, II, f. 549.

[3] Ibidem, f. 115—119.

[4] Ibidem, f. 144—147.

[5] Ibidem, f. 189—190, vezi și M. Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinate*, București, 1936, p. 117—122.

[6] În C. Negri, *Supplément au mémoire présenté le 1-er juin 1865*. Constantinopole, 1865, p. 14.

[7] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 458.

[8] C. Negri, *Supplément* ... p. 18 : „Un quart environ du sol de la Valachie est en la possession des couvents".

[9] Academia R.P.R., *Mss*. 4857, f. 552 v : „Un quart de son territoire" (e vorba de ambele Principate).

[10] M. Kogălniceanu, *Dezrobirea țiganilor, ștergerea privilegilor boerești, emanciparea țăranilor*, București, 1891, p. 42 : „reprezentînd a patra parte din teritoriul Romîniei".

al Comisiei care în 1857 prezintă un „raport general" asupra chestiunii, evaluează bunurile mănăstireşti la „a cincea parte din solul ambelor Principate" [1]. Aceeaşi apreciere : „o cincime", găsim şi la Cuza, atît în hîrtiile sale de la Academie cît şi în proclamaţia din 2/14 mai 1864, precum şi în memoriul din 24 decembrie 1863, trimis din ţară lui Negri spre a fi remis lui Aali Paşa şi reprezentanţilor diplomatici ai Puterilor Garante [2]. Este şi părerea pe care o găsim în genere în lucrările de sinteză asupra istoriei noastre [3]. Mărginindu-mă *numai la suprafaţa arabilă* din aceste bunuri mănăstireşti, le-am evaluat, pe bază de calcul, la „ceva mai puţin de 1/7 a întregii suprafeţe arabile din Muntenia". În sfîrşit, istoricul Riker, în lucrarea sa, apreciază bunurile susmenţionate la „o optime" din teritoriul Principatelor [4]. Aşadar, în rezumat, evaluarea bunurilor mănăstireşti în genere a variat, după diferiţi cercetători, între valorile extreme „o treime" şi „o optime" din teritoriul celor două ţări romîne.

Aceeaşi divergenţă şi cînd e vorba numai de bunurile mănăstirilor *închinate*. C. Negri le socoteşte, într-o scrisoare trimisă la 18 aprilie 1863 lui Ion Alecsandri, ca înglobînd *o cincime* din pămîntul ţării. Demnitarul turc Ahmet Vefik, pomenit mai sus, le apreciază la *o şesime* din acelaşi pămînt [5]. Comisarii englez, francez, german, austriac şi italian din comisia de la 1857 socot că ele reprezintă „ *aproximativ a opta parte din teritoriul moldo-valah*" [6]. Reprezentantul călugărilor greci crede că nu poate fi vorba decît de „a noua parte" din teritoriul ţărilor romîne [7]. În sfîrşit, comisarul ţarist din aceeaşi comisie de la 1857 le apreciază la a cinsprezecea sau a patrusprezecea parte a teritoriului [8]. Aşadar iarăşi o mare deosebire în evaluări, variind între „o cincime" şi „o cinsprezecime" din suprafaţa Moldovei şi Ţării Romîneşti [9].

[1] *Rapport général* ... în C. Negri, *Mémoire avec pièces justificatives présenté à la commission internationale pour les couvents dédiés*, Constantinopole, 1865, p. 111 : „la cinquième partie du sol des Principautés...".

[2] Vezi arhiva sa la Academie, *passim* ; *Mss.*, 4867 II, f. 82—94. La „circa o cincime din pămînturile cultivabile" („le cinquième environ des terres cultivables") le apreciază şi Ed. Thouvenel, *La Valachie en 1839*, în *Revue des deux mondes*, 1839, t. XVIII, p. 577—578.

[3] Vezi : A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, ed. 3, vol. XIV, p. 9 ; N. Iorga, *Istoria poporului romînesc*, trad. de Otilia Ionescu, vol. IV, p. 12.

[4] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 442.

[5] C. Negri, *Supplément* ... p. 14.

[6] C. Negri, *Mémoire* ... p. 107 : „approximativement la huitième partie du territoire moldo-valaque". Aceeaşi părere o exprimă şi Jacques Ancel, *L'Empire ottoman et les nations balkaniques*, în *Histoire universelle illustrée des pays et des peuples*, t. VI, Paris, 1913, p. 207 : „Les moines grecs des grands couvents étrangers de Jérusalem, du Sinaï, de l'Athos étaient propriétaires d'un huitième du sol roumain".

[7] „ ... la neuvième partie".

[8] În C. Negri, *Mémoire* ... p. 111 : „C'est donc la quatorzième ou quinzième partie du territoire qui forme le domaine des St. Lieux".

[9] Ca o simplă curiozitate semnalăm opinia lui Frédéric Damé, *Bucarest en 1906*, Bucureşti, 1907, p. 36, potrivit căreia egumenii greci stăpîneau „trei sferturi din pămînturile ţării şi jumătate din Bucureşti" („les hégoumènes grecs ... ne tardèrent pas à être propriétaires des trois quarts des terres du pays et de la moitié de Bucarest").

Cum se explică asemenea considerabile variaţiuni? Pricina, socotim noi, stă în faptul că diferiţii cercetători, atît contemporanii secularizării cît şi cei din vremea noastră, n-au căutat să plece de la o *bază sigură, statistică*, ci s-au mulţumit cu simple impresii sau aprecieri care erau însă, în general, în strînsă legătură cu punctul de vedere respectiv. Partizanii secularizării, căutau să înfăţişeze bunurile mănăstireşti ca reprezentînd o suprafaţă *cît mai mare*, căutau să demonstreze că o parte foarte întinsă a teritoriului naţional era sustrasă administrării normale şi obligaţiilor faţă de stat, în timp ce călugării greci şi partizanii lor căutau, dimpotrivă, să micşoreze această suprafaţă, s-o prezinte ca fiind fără însemnătatea pe care i-o atribuia tabăra cealaltă.

Care a fost în realitate, suprafaţa bunurilor mănăstireşti secularizate, atît a mănăstirilor închinate cît şi a celor neînchinate, şi ce procent reprezintă aceste bunuri din teritoriul naţional? Există o serie de *date statistice*, cu ajutorul cărora vom încerca să răspundem la această întrebare. Nu ne referim la datele privind *numărul* moşiilor, deoarece ele diferă între ele şi, pe de altă parte nu cuprind *suprafata* acestor moşii, ci numai *venitul* lor. Într-adevăr, după o statistică tipărită, aflată în hîrtiile Cuza de la Academie, existau, în Muntenia, 558 de moşii aparţinînd mănăstirilor închinate şi 1191 celor neînchinate [1]. În total deci 1749 (o mie şapte sute patruzeci şi nouă) de moşii. Pe de altă parte însă, un tablou sinoptic publicat în *État général des possessions des Saints-Lieux d'Orient dans les Principautés-Unies*, sept., 1864, arată că mănăstirile închinate aveau, în ţările noastre 610 moşii, dintre care 388 în Muntenia şi 222 în Moldova [2]. Aşadar, iarăşi nepotrivire.

Există însă o statistică foarte preţioasă, prin amănunţimea şi exactitatea ei, aceea întocmită de D. P. Marţian, întemeietorul statisticii romîne şi publicată în *Analele Statistice* din 1861. Această statistică, avînd tot felul de date asupra Munteniei, ne permite să răspundem în mod precis la întrebarea de mai sus. Paradoxul este însă că, deşi tipărită tocmai în vremea cînd problema secularizării preocupa intens spiritele, totuşi nimeni din oficialitate nu s-a gîndit s-o utilizeze după cum iarăşi nimeni din cercetătorii ulteriori ai problemei n-a făcut pînă acum apel la ea.

Ce informaţii ne dă statistica lui Marţian? Ea ne arată, pe categorii şi pe mod de exploatare (în regie sau prin clăcaşi) suprafaţa bunurilor mănăstireşti, atît neînchinate cît şi închinate, din Muntenia.

Mănăstirile neînchinate posedau, la data apariţiei statisticii, în 1861 :

1) 494 de *mori* ;

2) 74 de *hanuri*, 885 de *cîrciumi*, 74 de *băcănii* ;

3) 459 464 pogoane de *pădure* ;

4) 15 902 ½ pogoane de *vie*, dintre care 1120 exploatate în regie şi 14 682 ½ prin clăcaşi ;

---

[1] Academia R.P.R., *Mss.* 4867, II. f. 204.

[2] C. Negri, *Supplément* ... tabloul sinoptic A ; cf. M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 155, reproducînd tabloul publicat în *État général des possessions des Saints-Lieux d'Orient dans les Principautés-Unies*, sept., 1864.

5) 32 473 pogoane de *grădini* dintre care 2937 exploatate în regie și 29 536 prin clăcași ;

6) 381 278 pogoane de *arătură*, dintre care 100 847 exploatate în regie și 280 431 prin clăcași ;

7) 162 534 pogoane de *fînețe* dintre care 40 054 exploatate în regie și 122 480 prin clăcași ;

8) 623 940 pogoane de *izlaz* dintre care 240 133 exploatate în regie și 383 807 prin clăcași [1].

Adunînd aceste cifre, rezultă că totalul bunurilor imobile stăpînite de mănăstirile neînchinate și făcînd abstracție de mori, cîrciumi, hanuri și băcănii pentru care nu avem indicată suprafața dar care nu reprezintă în pogoane, o cifră importantă [2] — este de 1 675 591 ½ pogoane.

Mănăstirile închinate posedau, la aceeași dată :

1) 246 de *mori*, dintre care 241 de apă ;

2) 41 de *hanuri*, 584 de *cîrciumi*, 62 de *băcănii* ;

3) 235 061 pogoane de *pădure* ;

4) 7 350 pogoane de *vie*, dintre care 886 pogoane exploatate în regie, i ar 6 464 prin clăcași ;

5) 15 889 pogoane de *grădini*, dintre care 1 315 exploatate în regie iar 14 574 prin clăcași ;

6) 302 381 pogoane de *arătură*, dintre care 96 680 pogoane exploatate în regie, iar 205 701 prin clăcași ;

7) 103 548 pogoane de *fîneață*, dintre care 32 361 pogoane exploatate în regie, iar 71 187 prin clăcași ;

8) 463 177 pogoane *islaz*, dintre care 258 555 pogoane exploatate în regie, iar 204 622 prin clăcași [3].

Adunînd aceste cifre, rezultă că totalul bunurilor imobile stăpînite de mănăstirile închinate — și făcînd iarăși abstracție de mori, cîrciumi, hanuri și băcănii — este de 1 127 386 pogoane.

Adunînd acum bunurile imobile ale mănăstirilor neînchinate cu acelea ale mănăstirilor închinate, rezultă că totalul bunurilor mănăstirești din Muntenia, la 1861, era de 2 802 977 1/4 pogoane.

Pe de altă parte, Marțian indică în statistica sa, și suprafața totală a diferitelor bunuri imobiliare rurale precum și numărul unor bunuri urbane, din Muntenia în 1861. Iată-le pe categorii :

1) 6 930 de *mori* ;

2) 1 244 de *hanuri*, 7 396 de *cîrciumi*, 947 de *băcănii* ;

3) 2 440 437 pogoane de *pădure* ;

4) 126 399 pogoane de *vie* ;

5) 219 502 pogoane de *grădini* ;

6) 2 574 240 pogoane de *arătură* ;

---

[1] *Analele Statistice*, 1861, p. 78—79.

[2] Punînd pentru fiecare din aceste categorii de proprietăți — mori, cîrciumi, hanuri, prăvălii — cîte un pogon, deși e evident că multe din cîrciumi și băcănii nu aveau nici pe departe această întindere, obținem cifra de 1 527 pogoane.

[3] *Analele statistice*, 1861, p. 70—71.

7) 1 010 056 pogoane de *fîneață*;
8) 3 750 105 pogoane de *Islaz*[1].

Totalul bunurilor rurale — excepție făcînd de mori, hanuri, cîrciumi și băcănii — este de 10 120 739 de pogoane.

Raportînd suprafața bunurilor mănăstirești în genere la suprafața totală a bunurilor din Muntenia, adică 2 802 977 ½ pogoane la 10 120 739 pogoane, rezultă un coeficient de 27,69%. Așadar, mănăstirile, închinate și neînchinate laolaltă stăpîneau 27,69% din suprafața rurală a țării, *adică mai bine de un sfert*. Pe categorii, mănăstirile neînchinate stăpîneau 16,55%, iar cele închinate 11,14%. Dintre toate cifrele date de contemporani și de cercetătorii ulteriori, cel mai mult se apropie de realitate, în ce privește suprafața totală a bunurilor mănăstirești, Barbu Stirbey („cam un sfert" din suprafața Munteniei) și Costache Negri, în opinia sa ulterioară, exprimată în scrisoarea trimisă la 2/14 mai 1865 din Constantinopol lui Cuza („un quart de son territoire"), precum și Kogălniceanu [2]. În ce privește bunurile mănăstirilor închinate, foarte aproape de realitate este opinia reprezentantului acestor mănăstiri („a noua parte" din teritoriul Principatelor) [3], deoarece, într-adevăr, coeficientul de 11,14% reprezintă aproximativ a noua parte din suprafața rurală a Munteniei [4].

Pentru Moldova, dispunem de statistica din 1859—1860, publicată de Costache Negruzzi în același an cu a lui Marțian, adică în 1861 [5]. Ea ne arată că din suprafața totală a țării, de 2 925 674 de fălci și 61 de prăjini, suprafață în care se cuprinde pămîntul cultivat, cel necultivat și pădurile, mănăstirile dețin 653 260 de fălci și 45 de prăjini și anume : cele închinate 355 680 de fălci și 36 de prăjini, iar cele neînchinate 297 580 de fălci și 9 prăjini. Sau, în procente, rotunjind zecimalele, mănăstirile laolaltă, dețin circa 22,33% din suprafața țării, iar pe categorii : cele închinate 12,16% iar cele neînchinate 10,17%. Procentul proprietății mănăstirilor este deci mai mic decît acela din Muntenia.

Statistica publicată de Negruzzi nu are aceeași valoare ca statistica lui Marțian ; există unele neconcordanțe în calcule cum o dovedește procentajul de la p. 25 unde moșiile mănăstirilor închinate sînt arătate ca reprezentînd 2/17 din teritoriul țării, iar cele ale mănăstirilor neînchinate 1/10. Împreună, ele reprezintă deci 37/170 din acest teritoriu, adică în procente circa 21,79 %, ceea ce nu concordă cu procentul anterior : 22,33%. Diferența, ce-i dreptul, nu e mare : 0,54%, dar într-o statistică științifică ea nu trebuie să existe [6]. Totuși, această statistică a lui Negruzzi se apropie

---

[1] *Analele Statistice*, 1861, p. 46—47.
[2] Vezi, mai sus, p. 119—120.
[3] *Ibidem*.
[4] 11,14 înmulțit cu 9 dă 100,26, așadar cu foarte puțin peste 100.
[5] Sub titlul, *Lucrări statistice făcute în anii 1859—1860, publicate de Direcția centrală de statistică din Minist. de interne al Moldovei*, Iași, 1861.
[6] Caracterul aproximativ al statisticii lui Negruzzi rezultă și din cifra pe care o dă pentru suprafața totală a țării. Cele 2 925 674 de fălci înseamnă în cifră rotundă, socotindu-se falcea la 14 322 m² și omițîndu-se zecimalele, 41 901 km. pătrați. Dar suprafața Moldovei era simțitor mai mare. De altfel, și Negruzzi își dă seamă de acest fapt, deoarece la p. 7 a lucrării sale spune : „Noi, cercetînd hărțile, găsim că teritoriul Moldovei ar fi de 3 357 773 fălci ... cu toate acestea am găsit cu cale a prefera minimul" (sic !).

mult mai mult de realitate decît statistica anterioară a lui Neculai Sutzu, publicată în traducere, cu adăogiri de Theodor Codrescu la Iaşi în 1852 [1], care indică o proprietate „mănăstirească" de 345 536 de fălci faţă de totalul de 1 279 186 fălci : ambele cifre se referă numai la „pămîntul de exploataţie" adică cel lucrat, necuprinzînd deci nici pădurile, nici imaşurile[2].

Aşadar, potrivit statisticilor oficiale din preajma secularizării, moşiile mănăstireşti au reprezentat 27,69% din suprafaţa Munteniei şi 22,33% din aceea a Moldovei. Raportînd coeficienţii, proporţional, la întreaga suprafaţă a ţării, rezultă că, la 1863, *coeficientul general al moşiilor mănăstireşti secularizate reprezenta 25,26% din această suprafaţă, adică ceva mai mult de un sfert.*

Prin actul secularizării, o imensă suprafaţă de teren — locuri arabile păduri, fîneţe, islazuri etc.—au intrat în patrimoniul statului. Pe o bună parte din acest teren s-au împroprietărit ţăranii la 1864. (Observăm, de altfel, că în statistica lui Marţian bunurile mănăstireşti se împart în două categorii : exploatate în *regie şi prin clăcaşi* ; categoria ultimă de bunuri a revenit, prin legea din August 1864, celor ce o lucrau, aceştia transformîndu-se din clăcaşi în proprietari). Restul bunurilor secularizate a constituit *Domeniile Statului*, administrate de o direcţie, iar mai tîrziu de un minister al agriculturii şi *domeniilor*.

Multe din aceste bunuri s-au dat în arendă, adeseori pe sume mici şi la persoane recrutate după criterii politice, iar nu economice. Arendaşii, în genere, au realizat cîştiguri mari ; burghezia a sporit cu o serie de asemenea elemente, în perioada ce a urmat împroprietăririi de la 1864.

În sfîrşit, secularizarea a creat o ambianţă şi o atmosferă care au contribuit la realizarea reformei rurale din anul următor. Începutul se făcuse ; marea proprietate fusese atinsă şi serios atinsă. S-a văzut că era cu putinţă ca să iei, atunci cînd interesele generale o cer, bunuri socotite de stăpînii lor ca sacro-sancte ; s-a văzut de asemenea că aceşti stăpîni nu pot reacţiona imediat, cu rezultate efective. Tari pe dreptatea cauzei şi avînd şi precedentul creat cu secularizarea, Cuza şi Kogălniceanu au adus legea rurală ; boierii n-au putut reacţiona pentru moment ; aproape două treimi din ei n-au avut curajul nici să voteze *contra* plebiscitului, deşi ştiau că acestui plebiscit îi va urma exproprierea moşiilor lor. E drept că, ulterior, ei se vor răzbuna, punînd la cale şi realizînd prin „monstruoasa coaliţie" detronarea lui Cuza.

---

[1] Sub titlul : *Notiţii statistice asupra Moldovei* (trad. cu adăogiri de Theodor Codrescu).

[2] Interesant totuşi de relevat, în această statistică a lui Sutzu, este raportul dintre suprafaţa totală a „pămîntului de esploataţie" şi aceea a moşiilor mănăstireşti : ultimele reprezintă un coeficient de 27,01% aşadar, un coeficient foarte apropiat de cel din Muntenia.

ПЛОЩАДЬ МОНАСТЫРСКИХ ПОМЕСТИЙ, СЕКУЛЯРИЗИРОВАННЫХ В 1863 ГОДУ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Площадь монастырских поместий, секуляризированных в 1863 г. определялась различно. В то время как некоторые современники преувеличенно определяли ее как „треть" всей земли княжеств, другие сводили ее к „восьмой" части. Расхождение еще более углубилось при определении поместий, зависящих от других монастырей Востока; здесь крайние значения были — „одна пятая" и „одна пятнадцатая" вышеуказанной территории. Историки до сих пор не сошлись ни на одной из этих цифр.

На основе современных аналитических статистик, составленных Димитрие Поп Марциан и Костаке Негруцци, автор высчитывает площадь секуляризированных в 1863 году монастырских поместий и приходит к выводу, что в Валахии она составляла 27,69% всей территории, а в Молдавии 22,33%. Если взять эти пропорциональные коэффициенты относительно всей территории страны, общий коэффициент секуляризированных монастырских поместий составит 25,26%, то есть несколько больше 1/4 национальной территории.

ÉTENDUE DES DOMAINES CONVENTUELS, SÉCULARISÉS EN 1863

RÉSUMÉ

La superficie des domaines conventuels, sécularisés en 1863, a fait l'objet d'estimations contradictoires. Alors que certains contemporains l'évaluaient, de façon exagérée, à un « tiers » du territoire des Principautés, d'autres la réduisaient à un « huitième » de ce même territoire. Les divergences s'accentuent encore lorsqu'il s'agit des domaines appartenant aux monastères dits *dédiés* (c'est-à-dire subordonnés, avec tous leurs biens, à quelque autre monastère de l'Orient orthodoxe) : pour ceux-là les estimations extrêmes sont, respectivement, d'un cinquième et d'un quinzième du territoire. Les historiens n'ont pu, jusqu'ici, tomber d'accord sur un chiffre.

S'appuyant sur les statistiques analytiques contemporaines dressées par Dimitrie Pop Marțian et Costake Negruzzi, l'auteur de l'article, après un calcul des superficies des domaines conventuels sécularisés en 1863, aboutit à la conclusion que ceux-ci représentaient, en Valachie, 27,69% et, en Moldavie, 22,33% du territoire. Rapportés proportionnellement à l'étendue totale du pays, ces coefficients partiels donnent un coefficient général de 25,26%, les domaines conventuels sécularisés représentant par conséquent un peu plus du quart du territoire national.

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA TRATATIVELOR DINTRE U.R.S.S., ANGLIA ŞI FRANŢA DIN ANUL 1939*

Publicăm mai jos, pentru prima oară în presa sovietică, materialele privind tratativele misiunilor militare ale U.R.S.S., Angliei şi Franţei, care au avut loc la Moscova în august 1939 [1]. Ele cuprind notele stenografice luate de către delegaţia sovietică, precum şi documente, înmînate în timpul şedinţelor.

Publicarea acestor materiale, împreună cu cele două volume de *Documente şi materiale privind perioada din ajunul celui de-al doilea război mondial*, tipărite în anul 1948, precum şi recenta culegere sovieto-cehoslovacă *Documente noi privind istoria Münchenului*, aduc o nouă lumină asupra evenimentelor istorice care au precedat cel de-al doilea război mondial. Se re constituie astfel adevărul istoric, denaturat sistematic în Apus.

Documentele ce se publică aici demască o dată mai mult încercările cercurilor guvernante din Occident de a arunca asupra Uniunii Sovietice răspunderea pentru eşecul tratativelor anglo-franco-sovietice şi pentru situaţia creată în urma acestui fapt. Ele dovedesc, fără putinţă de tăgadă, că eşuarea tratativelor privind colaborarea politică şi militară cu Uniunea Sovietică se datoreşte tocmai Angliei şi Franţei.

Documentele sînt o mărturie că pînă şi în ajunul războiului, guvernele Angliei şi Franţei, urmînd politica falimentară a Münchenului, au continuat să refuze crearea unei stări de securitate colectivă, au refuzat colaborarea cu Uniunea Sovietică. În acelaşi timp, guvernul sovietic căuta să organizeze apărarea sigură a statelor iubitoare de pace împotriva agresiunii din Europa, atribuind o importanţă hotărîtoare colaborării militare dintre U.R.S.S., Anglia şi Franţa.

Tratativele militare au fost precedate de tratative politice anglo-franco-sovietice iniţiate în primăvara anului 1939. Guvernele englez şi francez au început aceste tratative sub presiunea opiniei publice din ţările respective. Anglia urmărea, de asemenea, să-şi consolideze poziţiile sale faţă de Germania, cu care ducea, concomitent, tratative secrete relativ la reîmpărţirea lumii.

---

* Din Международная жизнь (nr. 2/959, p. 140—152).

[1] În anul 1954 au fost publicate în ediţie engleză *Documente privind politica externă britanică* (*Documents on British Foreign Policy 1919—1939*, Third Series, vol. VII, Londra, 1954, p. 561—593) însemnările pentru procesele verbale ale acestor tratative, luate de partea engleză. Aceste note sînt foarte scurte, tendenţioase şi nu înfăţişează tabloul complet şi just al desfăşurării tratativelor, denaturînd poziţia Uniunii Sovietice.

Încă în cursul tratativelor politice dintre Uniunea Sovietică, Anglia şi Franţa, a devenit clar că guvernele Angliei şi Franţei nu doreau să încheie cu U.R.S.S. un acord cu privire la rezistenţa comună contra agresiunii. Ele propuneau părţii sovietice proiecte de acord, care, asigurînd Angliei şi Franţei precum şi ţărilor care se bucurau de garanţiile lor, ajutorul militar al U.R.S.S. să le îngăduie de a se eschiva de la vreun ajutor acordat Uniunii Sovietice. Acest lucru însemna că în cazul unei agresiuni din partea Germaniei fasciste, Uniunea Sovietică ar fi fost nevoită să lupte singură. În acest scop Anglia şi Franţa persistau în refuzul de a acorda garanţii efective ţărilor Baltice, vecine cu U.R.S.S.

Uniunea Sovietică atribuia o mare importanţă garanţiilor acordate statelor baltice. Cauza e lesne de înţeles : aceste state, neavînd posibilitatea să pareze cu forţele lor slabe agresiunea hitleristă şi din cauza caracterului profascist al guvernelor lor, puteau deveni cu uşurinţă, pentru Germania hitleristă, o bază de atac contra U.R.S.S. Cu toate acestea, Anglia şi Franţa refuzau sub diferite pretexte, să acorde ţărilor baltice garanţii, care ar fi făcut imposibilă nu numai cotropirea cu forţa a acestor state de către Germania (prin folosirea forţei militare sau ameninţare de a o folosi), ci şi o cotropire „paşnică" în urma unei lovituri interne fasciste, ceea ce ar fi atras după sine pierderea independenţei sau încălcarea neutralităţii lor în favoarea Germaniei. Aceste temeri erau, după cum se ştie, cu totul întemeiate.

Datorită faptului că ţările Baltice nu aveau garanţii efective, frontierele nord-vestice ale U.R.S.S. rămîneau fără acoperire, ceea ce însemna, în fond, că în felul acesta i se indica lui Hitler direcţia în care să-şi îndrepte agresiunea.

În urma atitudinii adoptate de Anglia şi Franţa, tratativele politice au ajuns la un impas. Atunci Uniunea Sovietică, care propusese chiar de la începutul tratativelor să încheie paralel cu un acord politic o convenţie corespunzătoare militară, cu privire la formele şi cuantumul ajutorului reciproc, a condiţionat continuarea tratativelor de încheiere a unei atari convenţii. Tratativele militare trebuiau deci să joace un rol hotărîtor pentru rezultatele negocierilor anglo-franco-sovietice, în general. Ele trebuiau să decidă dacă puterile occidentale erau gata să colaboreze cu Uniunea Sovietică şi să renunţe la complicitatea cu agresorul.

Notele stenografice din şedinţele misiunilor militare atestă că toate eforturile delegaţiei sovietice au fost îndreptate, constant, spre încheierea unei convenţii militare concrete, care să prevadă acţiuni comune împotriva agresorului.

Şef al misiunii militare sovietice a fost numit K. E. Voroşilov, comisarul poporului la departamentul apărării, mareşal al Uniunii Sovietice, care avea împuterniciri nu numai să ducă tratative, ci să şi semneze convenţia militară cu privire la problemele de organizare a apărării militare a Angliei, Franţei şi U.R.S.S. împotriva unei agresiuni în Europa. Misiunea militară sovietică a prezentat un plan militar concret, care prevedea acţiunile comune ale forţelor armate ale U.R.S.S., ale Angliei şi Franţei în toate cazurile posibile de agresiune.

Potrivit acestui plan, Armata Roşie trebuia să desfăşoare şi să trimită pe front, împotriva forţelor agresiunii în Europa, 120 divizii de infanterie, şi 16 divizii de cavalerie, 5 mii de tunuri grele, 9—10 mii de tancuri, 5—5,5 mii de avioane de luptă. Planul sovietic preciza de asemenea efectivele pe care trebuiau să le opună agresorului Anglia şi Franţa, precum şi Polonia şi Romînia în diferitele cazuri posibile de agresiune.

În cazul atacului deslănţuit de blocul agresorilor împotriva Angliei şi Franţei, U.R.S.S. trebuia să dea 70% din numărul forţelor armate, pe care le-ar fi adus Anglia şi Franţa împotriva agresorului principal, Germania. Astfel, dacă Franţa şi Anglia ar fi trimis contra Germaniei 90 divizii de infanterie, U.R.S.S. urma să trimită 63 de divizii de infanterie şi 6 divizii de cavalerie, cu unităţile corespunzătoare de artilerie, tancuri şi avioane.

În această variantă se prevedea participarea obligatorie la război a Poloniei, care ar fi trebuit să concentreze pentru lovitura principală la frontierele sale vestice, şi împotriva Prusiei orientale, 40—45 divizii.

În cazul cînd atacul agresorului s-ar fi produs împotriva Poloniei şi Romîniei, aceste ţări ar fi trebuit să-şi aducă pe front toate forţele, iar U.R.S.S. tot atîtea forţe armate cîte ar fi trimis Anglia şi Franţa.

În cazul atacului împotriva U.R.S.S. prin teritoriile Finlandei, Letoniei şi Estoniei, planul sovietic prevedea că Franţa şi Anglia să trimită un număr de forţe armate, egale cu 70% din totalul forţelor armate scoase pe front de Uniunea Sovietică împotriva agresiunii în Europa şi să înceapă fără întîrziere operaţiuni active împotriva agresorului, operaţiuni, la care să participe şi Polonia.

În alcătuirea planului de operaţiuni comune, misiunea militară sovietică pleca, fireşte, de la faptul că Uniunea Sovietică — care atunci nu avea frontieră comună cu Germania — va putea acorda ajutor Angliei, Franţei, Poloniei şi Romîniei numai în cazul cînd trupele ei vor fi lăsate să treacă prin teritoriul Poloniei şi Romîniei, deoarece altfel nu puteau lua contact cu agresorul şi participa la război.

Felul în care Uniunea Sovietică aborda tratativele atesta că ea căuta să le pună pe o bază reală, era gata să ia asupră-şi toate obligaţiile ce decurgeau din convenţia militară şi să poarte povara principală în lupta dusă împreună contra duşmanului comun. Atitudinea sinceră şi serioasă a Uniunii Sovietice faţă de tratativele militare cu puterile occidentale, năzuinţa ei de a încheia cu ele cît se poate mai repede o convenţie militară, a fost recunoscută de numeroşi oameni de stat şi politici ai Angliei şi Franţei. Premierul Franţei, Daladier a declarat lui Bullit, ministrul S.U.A. în Franţa, că potrivit informaţiei primită de el de la Moscova, reprezentanţii sovietici „tind sincer să obţină un acord definitiv" [1]. Seeds, ministrul Angliei în U.R.S.S., scria lui Halifax, ministrul afacerilor externe al Angliei: „Pînă acum totul indică faptul că reprezentanţii militari sovietici au într-adevăr, o atitudine serioasă faţă de tratativele militare" [2]. O părere asemănătoare a exprimat la întoarcerea de la Moscova, Straingh, reprezentantul Ministerului Afacerilor Externe al Angliei, în convorbirea cu Johnson, însărcinatul cu afaceri al S.U.A. în Anglia [3].

Care a fost însă atitudinea guvernelor Angliei şi Franţei faţă de tratativele militare? Faptul că misiunile militare engleză şi franceză au sosit la Moscova cu mare întîrziere, că erau formate din persoane de rang secundar, iar misiunea militară engleză nici nu avea împuternicirea pentru a încheia o convenţie militară, şi nici în general, pentru a duce tratative — nu putea să nu dea naştere la îndoieli în ceea ce priveşte sinceritatea năzuinţelor de care erau animate guvernele Angliei şi Franţei în problema unei serioase colaborări militare cu U.R.S.S.

Aceste îndoieli s-au intensificat cînd s-a lămurit că misiunile militare engleză şi franceză nu aveau nici cel puţin un plan militar prealabil, care să prevadă operaţiunile comune împotriva adversarului şi direcţiile probabile ale operaţiunilor care să precizeze contingentele trupelor şi armamentul furnizate de toţi participanţii proiectatei convenţii. În locul unor planuri militare concrete, asupra examinării cărora insista delegaţia sovietică, misiunile militare engleză şi franceză au propus să se discute „ţelurile comune" şi „principiile generale" — şi fără de aceasta clare — ale colaborării militare care, după cum a arătat şeful misiunii militare sovietice, „ar putea servi de material pentru o declaraţie abstractă".

---

[1] *Foreign Relations of the United States*, 1939, vol. I, Washington, 1956, p. 213.

[2] *Documents on British Foreign Policy, 1919 — 1939*, Third Series, vol. VI, Londra, 1954, p. 683.

[3] *Foreign Relations of the United States*, 1939, vol. I, p. 295.

În cele din urmă, conducătorii misiunilor miltare engleză şi franceză au fost nevoiţi să înceapă discutarea planurilor de organizare a apărării împotriva agresiunii din Europa. În cursul acestei discuţii ei au expus însă, în linii foarte generale, numai planul de apărare al Franţei şi planul de participare a armatei, aviaţiei şi flotei engleze la operaţiunile de război în Occident. Ei nu au prezentat nici un plan de operaţiuni militare în comun al Angliei, Franţei şi U.R.S.S. împotriva agresorului, un plan care să precizeze numărul de trupe, resursele materiale şi direcţia forţelor operative atît în Vest, cît şi în Est.

Faptul principal era însă că planurile misiunilor militare franceză şi engleză nu prevedeau deloc participarea Armatei Roşii la lupta comună împotriva agresorilor. Şeful delegaţiei militare sovietice a încercat tot timpul să obţină de la reprezentanţii englezi şi francezi un răspuns clar la întrebarea, cum văd ei sau marele lor state majore participarea Uniunii Sovietice la războiul împotriva agresorului, cum îşi reprezintă ei acţiunile comune ale Angliei, Franţei şi Uniunii Sovietice în acest război, ţinîndu-se seamă că participarea U.R.S.S. devenea posibilă numai cu condiţia ca trupelor sovietice să li se îngăduie trecerea peste teritoriile Poloniei şi Romîniei. E suficient să răsfoim însemnările luate la şedinţele misiunilor militare din 13 — 14 august, spre a se vedea la ce subterfugii recurgeau reprezentanţii englezi şi francezi, pentru a evita un răspuns la această întrebare cardinală.

În fond, aceasta echivala cu un răspuns negativ şi însemna că, în caz de agresiune în Europa, Armata Roşie nu ar fi trebuit să participe la acţiunile active duse împotriva agresorului, ci ar fi fost silită să aştepte momentul cînd trupele acestuia ar fi apărut la frontierele Uniunii Sovietice, atacînd-o direct. Din planul expus de misiunile militare ale puterilor occidentale reieşea că Armata Roşie putea să vină în ajutorul Poloniei şi Romîniei numai după ce aceste ţări „vor cere" U.R.S.S. „să le vină în ajutor". De fapt, acest plan excludea posibilitatea de a se asigura Poloniei şi Romîniei un ajutor la timp şi efectiv din partea U.R.S.S.

Studierea materialelor publicate ne duce la concluzia că puterile occidentale considerau că era puţin probabil un atac direct al Germaniei împotriva lor şi-şi făceau calculele că Hitler îşi va îndrepta trupele spre Est, adică, în cele din urmă, împotriva Uniunii Sovietice. Tocmai acest lucru era învederat de tendinţa reprezentanţilor englezi şi francezi de a evita răspunsul ce trebuia dat la întrebarea lui K.E.Voroşilov : cum îşi reprezintă misiunile militare sau marile state majore ale Franţei şi Angliei acordarea ajutorului ţărilor lor de către Uniunea Sovietică, dacă atacul agresorului se va produce direct contra Franţei şi Angliei, adică în fond, aceeaşi întrebare privind trecerea trupelor sovietice peste teritoriile Poloniei şi Romîniei?

Lipsa unui răspuns la această întrebare provoca o îndoială în ceea ce priveşte faptul dacă Anglia şi Franţa erau dispuse să stabilească o strînsă colaborare militară cu U.R.S.S.

Guvernul sovietic a tras din această atitudine concluziile respective. Încă la şedinţa din 14 august, K.E. Voroşilov a declarat că tratativele militare au un caracter vag, fără un răspuns pozitiv la o întrebare atît de elementară, cum este trecerea forţelor armatei sovietice şi acţiunea lor împotriva trupelor agresorului, pe teritoriul Poloniei şi Romîniei.

În şedinţa din 21 august şeful misiunii militare sovietice a arătat : dacă „francezii şi englezii transformă această problemă axiomatică într-una de mare amploare, care necesită o studiere îndelungată, aceasta înseamnă că există toate temeiurile de a ne îndoi de dorinţa lor pentru o colaborare militară serioasă şi efectivă cu U.R.S.S. Avînd în vedere cele expuse, responsabilitatea pentru tărăgănarea tratativelor militare, cît şi pentru întreruperea acestor tratative revine, fireşte, părţilor franceză şi engleză".

Documentele publicate ulterior au confirmat pe deplin concluzia misiunii militare sovietice şi constatarea ei că Anglia şi Franţa nu doresc o colaborare militară serioasă cu Uniunea

Sovietică. Din directivele secrete date misiunii militare engleze pentru ducerea tratativelor la Moscova, reiese în special că guvernul englez „nu dorea să ia asupra sa nici un fel de obligaţii precise prin vreo înţelegere", obligaţii care „ar fi putut să le lege mîinile în orice fel de împrejurare". De aceea, cu privire la un acord militar, misiunea trebuia „să tindă a se limita la formulări pe cît posibil mai generale" şi să ducă tratative într-un ritm „foarte lent" [1].

Aşa dar, Anglia şi Franţa nu erau interesate într-o convenţie militară efectivă cu Uniunea Sovietică, ci numai în discuţii cu privire la o atare convenţie.

Din documentele şi materialele celui de-al doilea război mondial, publicate ulterior, se ştie că concomitent cu tratativele duse în Uniunea Sovietică, englezii au dus în vara anului 1939 tratative secrete cu Germania fascistă, contînd să încheie cu aceasta pe lingă un pact de neagresiune, o convenţie pentru viitor privind împărţirea lumii şi a sferelor de influenţă, precum şi cu privire la direcţia agresiunii hitleriste în Est împotriva Uniunii Sovietice.

Adevăratele intenţii ale cercurilor conducătoare din Anglia au fost formulate suficient de clar în conversaţia politicianului laburist Roden Backstone cu Kordt, consilierul Ambasadei germane din Londra, la 29 iulie 1939. Backstone a declarat că în cazul unei „înţelegeri raţionale" cu Germania, Anglia „promite să respecte în totul sferele de interes ale Germaniei în estul şi sud-estul Europei", că Anglia „promite să procedeze astfel ca Franţa să denunţe alianţa cu Uniunea Sovietică" şi în sfîrşit, că Anglia „promite să înceteze tratativele ce se duc în prezent pentru încheierea unui pact cu Uniunea Sovietică" [2].

Aducînd această conversaţie la cunoştinţa ministerului afacerilor externe al Germaniei, Dircksen, ambasadorul Germaniei la Londra, scria că „Backstone a discutat probabil planul sau cu persoane oficiale, sau poate i-a fost chiar inspirat de ele" [3].

Aşa dar, Anglia era gata să întrerupă tratativele cu U.R.S.S., de îndată ce se va fi înţeles cu Germania pe socoteala aceleeaşi Uniuni Sovietice. De aceea, cînd aceasta, a cerut Angliei şi Franţei să dea dovezi concrete că sînt gata să stabilească cu ea o colaborare militară efectivă, aceste puteri au preferat să facă să eşueze tratativele privind încheierea unei convenţii militare, decît să consimtă la o înţelegere, care ar fi făcut imposibilă complicitatea cu Germania.

În cursul tratativelor, guvernul sovietic a precizat definitiv că el nu poate conta pe colaborarea politică şi militară cu Anglia şi Franţa. Mai mult, pentru el a fost clar ca guvernele Angliei şi Franţei, în faţa războiului ce era gata să izbucnească şi pe care căutau să-l transforme într-un război împotriva Uniunii Sovietice, încercau să pună U.R.S.S. într-o situaţie de izolare internaţională. În afară de aceasta, situaţia ce se crease în acel moment în Extremul Orient, complica foarte serios situaţia Uniunii Sovietice: în vara anului 1939, cînd tratativele anglo-franco-sovietice erau în toi, Armata Roşie ducea în regiunea fluviului Halhin-Gol lupte grele contra unor forţe importante ale armatei japoneze, pînă cînd trupele japoneze au fost înfrînte în august. În aceste condiţii extrem de nefavorabile, pentru a nu îngădui crearea unui front unic antisovietic al puterilor imperialiste şi a cîştiga timp pentru pregătirea rezistenţei faţă de atacul inevitabil al Germaniei hitleriste, Uniunii Sovietice nu-i rămînea altceva de făcut, decît să accepte propunerea Germaniei şi să încheie cu aceasta un pact de neagresiune, care a fost semnat la Moscova la 23 august 1939.

Falsificatorii burghezi ai istoriei încearcă pînă astăzi să prezinte lucrurile altfel, ca şi cînd tratativele anglo-franco-sovietice ar fi eşuat din cauza încheierii pactului de neagresiune

---

[1] *Documents on British Foreign Policy, 1919—1939*, Third Series, vol. VI, Londra, 1954, p. 763.

[2] *Documente şi materiale din ajunul celui de-al doilea război mondial*, vol. II, Ed. politică de stat, 1948, p. 125—126.

[3] *Ibidem*, p. 219.

sovieto-german. Documentele ce le publicăm dovedesc din nou falimentul total al unor asemenea încercări. Încheierea pactului cu Germania nu intra în planurile de politică externă ale statului sovietic, care a declarat totdeauna făţiş că năzuieşte spre crearea unui sistem efectiv al securităţii colective, bazat pe strînsa colaborare dintre U.R.S.S., Anglia şi Franţa împotriva agresiunii. Uniunea Sovietică a făcut mari eforturi pentru a ajunge la o înţelegere cu aceste state privind stabilirea unei atari colaborări. Documentele publicate mai jos constituie o nouă şi serioasă dovadă că, în pofida afirmaţiilor falsificatorilor, tratativele au eşuat nu pentrucă a fost încheiat tratatul sovieto-german, ci dimpotrivă, acest tratat a fost încheiat pentru că tratativele de la Moscova ajunseseră la un impas şi devenise clară imposibilitatea de a se ajunge la o înţelegere cu partea anglo-franceză.

Făcînd să eşueze tratativele cu Uniunea Sovietică, Anglia şi Franţa au subminat în primul rînd baza propriei lor securităţi. Calculele lor că Germania îşi va îndrepta agresiunea în primul rînd împotriva U.R.S.S. s-au dovedit a fi clădite pe nisip. [Faptul că au zădărnicit tratativele cu privire la o colaborare militară şi politică efectivă cu Uniunea Sovietică împotriva agresiunii, a dus în cele din urmă, la al doilea război mondial, pe cînd încheierea, în acel timp alarmant, a unei coaliţii antihitleriste a celor trei mari puteri, ar fi putut preîntîmpina această catastrofă.

Acelaşi lucru l-a declarat foarte limpede la 19 martie 1958 N. S. Hruşciov în convorbirea cu Groussart, corespondentul ziarului francez *Figaro*. El a subliniat că „dacă în anul 1939 cînd o delegaţie a Franţei şi Angliei se afla în Uniunea Sovietică, francezii şi englezii ar fi avut o atitudine mai serioasă faţă de tratative, războiul nu ar fi avut loc".

M. Andreeva, K. Dimitrieva

TRATATIVELE DUSE DE MISIUNILE MILITARE ALE U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI LA MOSCOVA ÎN AUGUST 1939

NOTELE LUATE LA ŞEDINŢA MISIUNILOR MILITARE ALE U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI

12 august 1939.
Începutul şedinţei la ora 11.30.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Domnilor, consider că e util să stabilim, în primul rînd, ordinea în care se vor ţine şedinţele misiunilor militare, adică, să fixăm zilele şi orele de lucru. Apoi, mi se pare că ar fi bine să stabilim ordinea prezidării, de care, evident, va fi nevoie. Cred că în această chestiune ar fi bine să fixăm să se prezideze pe rînd, pe zile : o zi să prezideze şeful unei misiuni, altă zi—şeful altei misiuni, şi aşa mai departe.

Pe lîngă aceasta propun să decidem, cum să denumim şedinţele misiunilor militare ale Angliei, Franţei şi U.R.S.S. Cred că va fi just, dacă vom denumi şedinţele noastre, consfătuiri.

După un scurt schimb [de păreri] [1] între membrii misiunilor, şefii misiunilor militare ale Angliei şi Franţei sînt de acord cu propunerile făcute privind ordinea prezidării şi consimt ca şedinţele misiunilor militare să fie numite consfătuiri.

[1] Cuvintele închise în paranteze drepte aparţin redacţiei.

Mareşalul K. E. Voroşilov (adresîndu-se către şefii misiunilor militare). Care sînt propunerile dvs. cu privire la zilele şi orele de consfătuiri?

Misiunea franceză propune ca şedinţele să aibă loc de două ori pe zi.

Misiunea engleză nu obiectează.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Misiunea noastră este de acord să se ţină şedinţele zilnic, de două ori [pe zi].

Misiunile engleză şi franceză fac în comun propunerea ca şedinţa de dimineaţă să se ţină de la ora 10.30 pînă la orele 13.30 şi şedinţa de seară de la orele 17.30 pînă la orele 19.00.

Se primeşte propunerea.

Mareşalul K. E. Voroşilov propune să se decidă, cine va prezida astăzi, şi cîte şedinţe se vor ţine astăzi; una sau două?

După un schimb de păreri, misiunile engleză şi franceză propun ca astăzi să se ţină o singură şedinţă şi să se dea preşedinţia şefului misiunii militare sovietice, mareşalului K. E. Voroşilov.

Propunerea e primită.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Declar deschisă consfătuirea misiunilor militare ale Angliei, Franţei şi U.R.S.S. Cred că nu e nevoie de nici un fel de discursuri şi propun să procedăm de-a dreptul la lucru.

Socot că e necesar să decidem, în primul rînd, următoarea problemă: prima întrebare, dacă misiunile engleză şi franceză consideră că e necesar ca şedinţele noastre să fie secrete?

După un schimb de păreri între misiuni, amiralul Drax şi generalul Doumenc declară că trebuie să fie secrete consfătuirile şi toate comunicările, pe care consfătuirea va găsi că trebuie să le facă presei, se vor da numai cu asentimentul celor trei misiuni.

Misiunea sovietică primeşte această propunere.

Mareşalul K. E. Voroşilov. A doua întrebare. Aş vrea să cunosc părerea misiunilor cu privire la faptul, dacă rezultatele consultărilor noastre vor fi trecute în proces-verbal. Personal aş crede că nu e nevoie să se treacă în proces-verbal discursurile şi discuţiile întrucît s-a adoptat hotărîrea cu privire la caracterul secret al consfătuirilor; însă diferitele hotărîri, dacă acestea vor avea loc, trebuie trecute în procese-verbale. Vom nota ceea ce se vorbeşte în cazurile cînd acest lucru va fi necesar. Propun ca fiecare delegaţie să-şi facă însemnări în limba sa proprie. Şi încă o problemă formală. Eu cred că toate cuvîntările delegaţilor englezi, francezi şi sovietici trebuie să fie traduse de translatorii respectivi. Cele spuse de delegaţii francezi să fie traduse de translatorul francez, cele vorbite de delegaţii englezi de către translatorul englez şi cele ale delegaţiei sovietice de către translatorul sovietic.

După un schimb de păreri este adoptată propunerea mareşalului K. E. Voroşilov de a se trece în procese verbale numai deciziile ce se vor lua, precum şi propunerea privind ordinea traducerii cuvîntărilor.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Formalităţile sînt terminate. Am putea trece acum la discutarea problemelor în fond. Dar mi se pare foarte firesc ca, înainte de a se proceda la discutarea problemelor ce ne interesează, se cuvine să cunoaştem cu toţii împuternicirile scrise ale fiecărei misiuni, privind obiectul problemelor cu privire la care vom purta aici discuţii. Eu prezint mandatul meu şi al tovarăşilor mei, pentru ducerea tratativelor şi semnarea unei convenţii militare, dacă vom ajunge la o înţelegere definitivă în problemele ce ne interesează. Vă rog, domnule amiral Drax şi pe dvs., domnule general Doumenc să ne faceţi cunoscute împuternicirile dvs. şi să ne arătaţi mandatele. Propun să se traducă toate împuternicirile scrise în limbile misiunilor respective. Citesc mandatul meu în limba rusă.

Mareşalul K. E. Voroşilov citeşte textul împuternicirii sale[1]; după aceasta textul e tradus în limbile franceză şi engleză. *Generalul Doumenc* prezintă mandatul său. *Amiralul Drax* anunţă că el nu are o împuternicire scrisă; el este însărcinat să ducă numai tratative, şi nu să semneze un pact (convenţie).

La întrebarea repetată a mareşalului K. E. Voroşilov dacă amiralul Drax are vreun mandat scris, amiralul Drax răspunde că el presupune, că împuternicirile lui au fost aduse la cunoştinţa misiunii sovietice de către ambasada engleză, dar că el nu posedă împuterniciri scrise. Dacă e nevoie, el poate să prezinte această împuternicire, în formă scrisă, într-un termen scurt.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Cred că înţelegeţi perfect, că noi nu ne îndoim că dvs. reprezentaţi interesele ţărilor dvs., în special misiunea engleză reprezintă aici armata, flota şi forţele aeriene ale Angliei, iar misiunea franceză—armata, flota şi forţele aeriene ale Franţei. Împuternicirile sînt însă, după părerea mea, necesare în forma scrisă, pentru ca să se poată vedea reciproc limitele în care sînteţi împuterniciţi să duceţi tratativele, ce probleme puteţi atinge, pînă la ce limite puteţi discuta aceste probleme şi prin ce se pot termina aceste tratative. Împuternicirile noastre, după cum aţi văzut, sînt cuprinzătoare. Noi putem duce tratative privind problemele de organizare a apărării Angliei, Franţei şi U.R.S.S. contra ţărilor agresive din Europa şi putem semna o convenţie militară. Împuternicirile dvs. expuse verbal, nu sînt prea clare, pentru mine. În orice caz, mi se pare că aceasta nu este o problemă inutilă, ea precizează de la început şi ordinea şi forma tratativelor noastre.

Amiralul Drax declară că misiunea sovietică se află în condiţii preferenţiale, adică are posibilitatea să ia direct legătură cu guvernul său. Mai departe amiralul Drax spune că dacă s-ar putea muta tratativele la Londra, el ar fi avut toate împuternicirile; dar din cauza distanţei mari de Londra, el nu poate semna o convenţie, fără ca această convenţie să fie văzută de guvernul său.

Mareşalul K. E. Voroşilov, observă, în rîsetele tuturor, că e mai uşor a se aduce actele de la Londra la Moscova, decît să plece la Londra un grup atît de numeros.

Amiralul Drax declară că el consideră că lipsa împuternicirilor nu trebuie să constituie o piedică la ducerea tratativelor şi că nu au existat precedente, ca o misiune ce pleacă pentru tratative militare, să fie împuternicită să semneze o convenţie fără [să o vadă] guvernul. Aşa a fost cu tratativele noastre duse cu Turcia şi Polonia.

Generalul Doumenc dă citire împuternicirilor sale, a căror text se reduce la următoarele: „Preşedintele consiliului [de miniştri], ministrul apărării naţionale, ministrul de război, numeşte pe generalul Doumenc, membru al Consiliului Suprem de război, ca şef al misiunii militare trimisă în U.R.S.S. şi îl împuterniceşte să se înţeleagă cu comandamentul suprem al forţelor armate sovietice în toate problemele, privind începerea de colaborare dintre forţele armate ale ambelor ţări".

Notat după cuvintele translatorului misiunii franceze.

---

[1] Textul mandatului şefului delegaţiei sovietice sună: „K. E. Voroşilov, mareşal al Uniunii Sovietice, Comisar al poporului la departamentul apărării U.R.S.S. şeful delegaţiei militare U.R.S.S., din care fac parte: B. M. Şapoşnikov, şeful Marelui Stat Major al comandamentului rus al Armatei Roşii, comandant de armată de rangul I; N. G. Kuzneţov, comisar al poporului la departamentul flotei maritime de război, amiral al flotei de rangul II; A. D. Loktionov, şeful forţelor aeriene de război al Comandamentului Rus al Armatei Roşii, comandant de armată de rangul II; I. V. Smorodinov, adjunctul şefului Marelui Stat Major al Comandamentului Rus al Armatei Roşii, comandant de corp [de armată],—este însărcinat să ducă tratative cu misiunile militare engleză şi franceză şi să semneze convenţia militară privind problemele de organizare a apărării militare a Angliei, Franţei şi U.R.S.S. împotriva agresiunii în Europa".

Mareşalul K. E. Voroşilov. Cred că misiunea noastră nu va avea obiecţiuni de făcut împotriva faptului de a se lua act de declaraţia amiralului Drax, şeful misiunii engleze, cu privire la faptul că împuternicirile scrise ce-i lipsesc vor fi prezentate de d-sa la timp şi că această împrejurare nu poate fi un obstacol pentru începerea consfătuirii noastre şi pentru discutarea fondului problemelor.

Amiralul Drax declară că el acceptă cu satisfacţie declaraţia şefului misiunii sovietice.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Acum aş vrea să rog pe amiralul Drax, şeful misiunii engleze şi pe generalul Doumenc, şeful misiunii franceze să ne comunice propunerile d-lor privind măsurile ce trebuie să asigure, după părerea d-lor, organizarea apărării ţărilor contractante, adică a Angliei, Franţei şi Uniunii Sovietice. Au misiunile engleză şi franceză planuri corespunzătoare?

Amiralul Drax declară, că venind aici la invitaţia guvernului sovietic, el conta că proiectul va fi propus de către misiunea sovietică.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Noi avem oarecari schiţe de plan, noi credem însă, că fiecare misiune trebuie să vină cu propunerile ei; de aceea, pe noi ne interesează foarte mult problema, ce reprezintă planurile dvs. Guvernul nostru a invitat misiunile militare ale Angliei şi Franţei în speranţa că Marele Stat Major englez, cît şi francez, au discutat nu o dată aceste probleme şi că ele au aceste planuri, cu atît mai mult, cu cît consfătuirea noastră a fost precedată de tratative politice, începute la propunerea Angliei. E firesc, de aceea, că această problemă nu a putut să nu fie în atenţia guvernelor Angliei şi Franţei.

Amiralul Drax declară că ei au, desigur, un plan, [elaborat] însă numai în linii generale, deoarece plecarea misiunii a fost în grabă; noi [declară Drax], nu avem un plan cu precizie elaborat. Germania are deja trupe mobilizate în număr de 2 milioane oameni şi începerea acţiunii este desemnată pentru 15 august. Noi am venit la Moscova în speranţa de a discuta mai precis planul.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Misiunea noastră nu pretinde să dea un plan militar desăvîrşit în toate detaliile. Socotim totuşi că e util şi absolut just, dacă doriţi— drept, prezentarea din partea misiunilor Angliei şi Franţei a unui plan de apărare militară a celor trei ţări contractante contra agresiunii în Europa, fie chiar şi în forma în care se află. Uniunea Sovietică se află într-o situaţie întrucîtva diferită de a Angliei şi Franţei. Uniunea Sovietică nu vine în Vest direct în atingere cu ţările din blocul agresorului, de aceea ea poate servi drept obiect de atac abia în al doilea rînd. În ceea ce priveşte Anglia şi Franţa precum şi ţările cu care Anglia şi Franţa au încheiat diferite pacte, ele vin direct în atingere cu ţările din blocul agresorului şi, bineînţeles, dvs. trebuie să aveţi, în primul rînd, schiţe, împotriva unor atacuri militare posibile ale agresorilor. Noi nu cunoaştem planurile dvs. Nouă ne vine greu să prezentăm planul nostru, înainte de a cunoaşte, fie numai şi planuri brouillon (ciornă) de organizare [a apărării] a Angliei şi Franţei, precum şi a ţărilor cu care dvs. aveţi tratate de a rezista agresorilor. De aceea, eu v-aşi ruga, dacă nu astăzi, atunci pentru şedinţa de mîine dimineaţă, să pregătiţi o comunicare despre planurile dvs., pentru a le supune discuţiei. Noi, la rîndul nostru, sîntem gata să prezentăm planurile noastre; dar repet, ele de asemenea nu pretind să fie complete şi precise.

După un îndelungat schimb de păreri între membrii delegaţiilor din misiunile engleză şi franceză, *amiralul Drax* a declarat: după cum aţi arătat chiar dvs., planul dvs. poate să nu fie desăvîrşit din punctul nostru de vedere; noi sîntem [totuşi] de acord să examinăm acest plan; dar în mod special pe noi ne interesează două probleme:

1. Cu privire la un război posibil pentru Germania[1] pe două fronturi.

---

[1] Aşa este în original.

2. Cu privire la legătura directă dintre forţele armate ale U.R.S.S. şi ale celorlalte state, adică ale Angliei şi Franţei.

Dacă s-ar putea constata o înţelegere asupra acestor două puncte, prin aceasta, s-ar realiza mult.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Dvs. sînteţi de acord să discutaţi sau să vă faceţi cunoscute [reciproc la început] planurile ce le posedă misiunile engleză şi franceză (unul sau două planuri), şi apoi să cunoaşteţi planul nostru, iar după aceasta să trecem la discutarea tuturor celorlalte probleme care, în ciuda importanţei lor, constituie cu toate acestea, elementele componente ale planului însuşi.

Mie mi se pare că trebuie să examinăm în prealabil planurile dvs., şi după aceea planul nostru, şi să trecem apoi la examinarea acelor probleme, de care dvs. aţi amintit, adică problema relativ la un război posibil pe două fronturi, şi apoi problema legăturii directe dintre forţele armate ale Uniunii Sovietice şi forţele armate ale Angliei şi Franţei.

Amiralul Drax declară că el e foarte mulţumit de declaraţia şefului misiunii sovietice şi va prezenta a doua zi, în linii generale, proiectul ţelurilor noastre comune, care va putea fi discutat.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Ţelul nostru e limpede şi acum e vorba de elaborarea unui plan pentru atingerea acestui ţel. Ţelul nostru e precis: apărarea ţărilor iubitoare de pace, în frunte cu Anglia, Franţa şi Uniunea Sovietică, de blocul agresiv din Europa. Acesta, după părerea mea, este ţelul, şi acum noi trebuie să examinăm mijloacele cum să atingem acest ţel. Ţelul e clar.

Generalul Doumenc declară că, din partea lor, toate forţele vor fi utilizate contra duşmanului, şi el crede că toate forţele U.R.S.S. trebuie să lupte contra blocului agresorilor.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Toate acestea sînt juste; mai întîi însă, noi trebuie să discutăm planul militar. Dacă blocul agresiv european va ataca o ţară, el trebuie distrus cu orice preţ; dar pentru aceasta trebuie să avem un plan militar corespunzător. Acest plan trebuie desbătut în detaliu, trebuie să ajungem la o înţelegere, să semnăm o convenţie militară, să plecăm acasă şi să aşteptăm evenimentele cu conştiinţa liniştită a forţei noastre.

Generalul Doumenc propune trei principii:

1) Crearea pentru inamic a două fronturi solide, în Vest şi în Est.

2) Continuitatea fronturilor.

3) Folosirea tuturor forţelor contra inamicului.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Aceste principii nu provoacă obiecţiuni din partea noastră, eu vreau să reviu însă la problema ce o discutăm: să ne facem cunoscute reciproc planurile, şi după aceea să începem discutarea lor. Principiile, sînt, indiscutabil, juste.

Amiralul Drax. Cu voia dvs. vom întrerupe şedinţa, vom merge acasă şi vom pregăti materialele.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Nu există obiecţiuni ca să încheem această şedinţă. Trebuie rezolvată încă o chestiune formală. Propun ca la fiecare şedinţă să schiţăm problemele de discutat la şedinţa următoare. Dacă nu obiectează nimeni, noi trebuie să schiţăm acum punctele ordinii de zi pentru mîine, cel puţin pentru şedinţa de dimineaţă şi să stabilim succesiunea prezidării, care, după părerea mea trebuie să fie următoarea: şeful misiunii sovietice, al misiunii engleze, apoi al celei franceze.

Amiralul Drax şi generalul Doumenc arată că sînt de acord şi adaugă: în ceea ce priveşte ziua de mîine, dvs. aţi şi fixat programul.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Vreau să precizez încăodată. Mîine noi trebuie să cunoaştem reciproc planurile pe care le avem privind organizarea apărării celor trei state contrac-

tante — Anglia, Franţa şi U.R.S.S. — împotriva blocului agresorilor şi să trecem apoi la discutarea lor. Dacă nu există obiecţii, am putea, cu aceasta, să încheiem astăzi consfătuirea noastră.

Amiralul Drax şi generalul Doumenc sînt de acord cu acest program şi declară că ei vor face tot ce e posibil pentru reuşita muncii.

Cu aceasta şedinţa ia sfîrşit.

Şedinţa s-a ridicat la orele 13.10.

STENOGRAMA ŞEDINŢEI DE DIMINEAŢĂ A MISIUNILOR U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI DIN 13 AUGUST 1939

Şedinţa a început la ora 10.45.
Şedinţa s-a terminat la ora 12.30.

Prezidează amiralul *Drax*, şeful misiunii engleze.

Amiralul Drax, înainte de începerea consfătuirii, mulţumeşte mareşalului Voroşilov pentru noua repartizare a locurilor[1], care asigură succesul activităţii la consfătuire; în continuare el roagă pe cei ce vor lua cuvîntul, să vorbească în propoziţii scurte pentru uşurarea traducerii.

Amiralul Drax declară că va fi greu să se discute concomitent ţelurile, principiile şi planurile; ţinînd seamă însă, de propunerile mareşalului Voroşilov, el este de acord să se procedeze la discutarea planului de organizare a apărării contra ţărilor agresive din Europa.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Aici e o mică neînţelegere; probabil translatorul e de vină. Dacă-mi va îngădui preşedintele, voi preciza propunerea de ieri. Ieri noi am propus să discutăm la şedinţa de astăzi, mai precis, să luăm reciproc cunoştinţă de planurile ce le posedă misiunile militare privind organizarea apărării părţilor contractante contra agresiunii din Europa, pornind de la teza că principiile şi ţelurile ne sînt cunoscute şi că planurile au la bază principiile respective; ele trebuie să pornească de la teza principială că noi organizăm forţele noastre armate pentru apărarea statelor noastre. Dacă se va constata că acest proiect este insuficient, se vor putea discuta separat principiile şi ţelurile. Eu mă tem, însă, că acest lucru va face să ne abatem [de la ţelul principal]. Repet, principiile şi ţelurile sînt clare. Planurile nu le cunoaştem încă. De aceea ar trebui să trecem la expunerea sau prezentarea planurilor.

Amiralul Drax declară că în cursul şedinţei principiile şi ţelurile noastre vor trebui clarificate şi fixate în scris, dar că e gata să înceapă astăzi cu problema planului.

Amiralul a spus mai departe că unele principii din aceste tratative vor fi expuse în cursul zilei de astăzi în formă scrisă.

Pe dvs. vă interesează probabil cel mai mult planul de operaţiuni al forţelor terestre la frontiera de Vest. De aceea îl voi ruga pe generalul Doumenc să expună planul de apărare al graniţei de vest.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Cred că d-l general Doumenc expunînd planul de apărare al graniţei de vest al Franţei şi Angliei, nu se va limita, fără îndoială, numai la vest, ci-şi va expune proiectele sale, cum, după părerea d-sale, trebuie organizată apărarea, retragerea forţelor agresorului în Est. Aş dori ca expunerea planului său să nu se limiteze numai la planul de apărare a Franţei ci să cuprindă toate proiectele Marelui Stat Major al Franţei.

---

[1] Aşa este în original.

Amiralul Drax observă că planul se va referi la toate fronturile. Dacă se vor ivi întrebări, roagă să fie puse după comunicarea generalului Doumenc.

Se înţelege de la sine că şefii Marilor State Majore vor elabora planurile împreună. Vom da aici o schiţă generală a planului, iar asupra detaliilor ne vom înţelege ulterior.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Aceasta nu e prea clar. Planul trebuie să fie precizat aici. Mie mi se pare că opera acestei înalte consfătuiri, care reprezintă şi guvernele şi forţele armate ale celor trei ţări contractante, constă în a stabili aici bazele planului: numărul trupelor celor trei puteri, resursele materiale şi direcţia reală a acestor forţe armate active în opera de apărare a statelor noastre. Toate acestea trebuie, după cît mi se pare mie, să fie precizate aici. Dacă d-l preşedinte, amiralul Drax, nu are nimic de obiectat, atunci vom începe negocierile. Dacă există alte propuneri, aşi ruga să fie precizate.

Amiralul Drax propune să fie prezentate mai întîi tezele planurilor, şi apoi să se vadă care sînt lipsurile.

Comandantul de armată B. M. Şapoşnikov. — Ieri generalul Doumenc a vorbit despre necesitatea de a îndrepta toate forţele împotriva agresiunii. De aceea, misiunea noastră militară se interesează de planul de operaţiuni nu numai a forţelor terestre ci şi a forţelor aeriene şi maritime.

Amiralul Drax declară că toate acestea vor fi expuse în plan. Dar, fiindcă s-a crezut că misiunea sovietică se interesează cel mai mult de planul de operaţiuni al forţelor terestre, generalul Doumenc îşi va începe comunicarea tocmai cu acestea.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Se poate începe cu oricare. Pe noi ne interesează planul general al forţelor terestre, aeriene şi maritime. Va trebui să fie aruncate contra agresorului efectivul de forţe al celor trei state contractante şi al tuturor celorlalte, legate de acestea.

Amiralul Drax cere să se asculte comunicarea generalului Doumenc.

Generalul Doumenc, adresîndu-se membrilor consfătuirii spune că, înainte de a începe comunicarea are două rugăminţi: prima — fiindcă el va prezenta cifre destul de precise privind starea armatei franceze, el roagă pe ascultători să păstreze în mare secret cele auzite şi să le uite la ieşirea din sală; a doua — cere să i se îngăduie să-şi ţină comunicarea şezînd şi să i se pună întrebări după terminarea întregului referat.

Ambele cereri ale generalului Doumenc sînt satisfăcute.

Generalul Doumenc. Îndeplinind dorinţa mareşalului Voroşilov, generalul Doumenc declară că vrea să înceapă comunicarea sa cu privire la numărul şi direcţia operaţiunilor forţelor armate ale Franţei şi la aparatul tehnic care le însoţeşte[1].

Vorbind despre forţele armate ale Franţei, generalul Doumenc cere mareşalului Voroşilov şi amiralului Drax să-i facă cinstea [ca el]să prezinte armata franceză aşa cum ar fi ea gata de luptă.

Armata franceză se compune din 110 divizii, trei divizii formează un corp de armată şi 4 corpuri de armată alcătuiesc o armată. Diviziile franceze au cîte 3 regimente de infanterie şi cîte 2 regimente de artilerie. Corpurile de armată şi armata cu artileria şi tancurile lor. În total, armata franceză are 4 000 tancuri moderne şi 3 000 tunuri de mare calibru de la 150 mm pînă la 420 mm (75 mm [tunurile] şi obuzierele ce fac parte din divizie, nu intră în acest număr). Nu intră de asemenea în acest număr nici trupele din apărarea antiaeriană, acelea ale apărării coastelor, trupele din Nordul şi din Vestul Africii. La acestea trebuie adăugati 200 000 oameni din trupele Spaniei republicane, care cer să fie primiţi în armata franceză.

---

[1] Aşa este în original.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Ei au intrat deja, sau cer să intre?

Generalul Doumene. O parte din ei au şi intrat. Pe lîngă aceasta, există centre (depouri) de instrucţie pentru întăriri proaspete, despre care nu se menţionează în referat.

Trecînd la problema mobilizării, generalul Doumene arată timpul necesar pentru concentrarea trupelor la locul de acţiune. Trupele de acoperire vor fi gata în timp de 6 ore, şi vor ocupa întreaga frontieră franceză şi locurile lor în regiunile fortificate. Acum există fortificaţii de-alungul întregei frontiere a Franţei, şi linia Maginot e continuată pînă la mare.

O parte din aceste fortificaţii de la Jura pînă la frontiera Belgiei este cea mai modernă şi mai bine întărită. Între Belgia şi mare ele pot fi comparate cu linia Siegfried.

Pe [munţii] Jura şi în Alpi există acoperiri puternice (diferite centre de apărare) în toate acele locuri, pe unde pot să treacă trupe. Aceste acoperiri sînt foarte propice pentru apărare.

În cursul ultimilor doi ani Franţa a depus multe eforturi pentru întărirea graniţelor sale.

Avînd la frontieră trupe de acoperire sub protecţia unor regiuni întărite, armata franceză e în stare să aducă la frontiere, în mai puţin de 10 zile, toate forţele principale, 2/3 din trupe ajungînd la locul de concentrare peste 8 zile, iar tot restul de forţe — cu 2 zile mai tîrziu.

Repartizarea acestor forţe de-alungul frontului e inegală; în curs de 10 zile se poate face însă, orice regrupare. Generalul Gamelin dispune pentru aceasta de 8 rocade: 4 de cale ferată şi 4 de şosele.

Adîncimea acestor rocade e de 200 km. Cu ajutorul lor comandantul suprem poate schimba, după apreciere, dispoziţia trupelor sale.

Din numărul celor 110 divizii, există 20 divizii, care sînt destul de greu de dislocat, deoarece ele sînt destinate pentru apărarea Tunisului, Corsicei şi pentru prestarea serviciului pe linia Maginot. Celelalte 90 divizii pot fi uşor deplasate.

Generalul Doumene trece mai departe la problema aprovizionării.

Armata franceză respectă cu stricteţe regula de a avea o rezervă de materiale pe 6 luni, echipament şi aprovizionare[1]. Acest material este concentrat în puncte, bine camuflate de inamicul aerian.

Nu mai puţin de 10 linii de cale ferată asigură aprovizionarea normală a armatei. Fabricarea produselor necesare aprovizionării se face, pe baze militare. Recent s-a decretat o lege în Franţa, potrivit căreia toţi muncitorii sînt declaraţi mobilizaţi şi primesc cartele de mobilizaţi, la fel cu soldaţii. Tot prin această lege i s-a dat guvernului dreptul de a mobiliza un număr necesar de muncitori pentru uzinele producţiei de război. Pentru sporirea producţiei de oţel, fontă şi alte produse pentru nevoile apărării, trebuie adaptate, în afara uzinelor de producţie de război existente şi alte întreprinderi. Aproximativ peste 3 luni, producţia tuturor uzinelor va fi egală cu consumul. Peste 6 luni ea va depăşi consumul.

Astfel se şi explică existenţa rezervelor pe 6 luni, de care dispune armata franceza.

Generalul Doumene întreabă, adresîndu-se mareşalului Voroşilov: dacă vă interesează problemele de asigurare cu carburanţi, mă pot opri asupra acestei probleme.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Dacă nu durează prea mult şi intră în planul dvs., sîntem gata să ascultăm.

Generalul Doumene: Avem în rezervoarele noastre o rezervă de carburanţi pe 6 luni de război. Din nenorocire, nu toate aceste rezervoare sînt destul de bine camuflate, în special cele situate pe litoral. Se iau măsuri pentru a le camufla.

---

[1] Aşa este în original.

Acum se construiesc numeroase depozite subterane de carburanţi. Dacă transportul carburanţilor ar înceta, am avea posibilitatea să organizăm producţia motoarelor de gazogeneratoare. Peste trei luni numărul lor poate fi sporit pînă la 10 000 de motoare.

Avem de asemenea posibilitatea să producem combustibil sintetic de diferite feluri.

Avem suficiente rezerve de bumbac şi spirt pentru producerea explozibilelor.

Generalul Doumenc trece mai departe la expunerea planului de operaţii.

Dacă forţele principale ale trupelor fasciste vor fi aruncate la frontiera de Vest, Franţa le va întîmpina printr-un front puternic şi continuu, şi, sprijinindu-se pe fortificaţiile sale, va opri ofensiva inamicului. După ce inamicul va fi oprit, armata franceză îşi va concentra trupele pe locuri avantajoase pentru apărarea cu tancuri şi artilerie şi va trece la un contraatac. În acel moment armata franceză va fi întărită cu trupe engleze, al căror număr eu, din păcate, nu sînt în stare să-l comunic.

Cu ajutorul rocadelor, de care am vorbit, generalul Gamelin va fi în stare să organizeze, într-un termen scurt, un puternic atac.

Se poate da ca exemplu, următorul lucru: pe toate cele 4 drumuri (rocade) pot fi transportate concomitent 15 divizii, cu ajutorul transportului auto.

Acest atac puternic va împiedica transferarea trupelor inamice din vest în est.

Dacă forţele principale ale trupelor fasciste vor fi îndreptate pe frontul de est, germanii vor fi siliţi să lase împotriva Franţei nu mai puţin de 40 divizii, şi în acest caz, generalul Gamelin va duce, cu toate forţele sale, ofensiva contra germanilor.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Dacă agresorul — în cazul de faţă e vorba de Germania — va ataca în Est, fără îndoială, Polonia, atunci, după presupunerea generalului Gamelin, la frontiera Franţei vor fi lăsate nu mai puţin de 40 divizii germane?

Generalul Doumenc. Da, nu mai puţin de 40 divizii. Şi generalul Doumenc continuă: Hitler declară că linia Sigfried este de nepătruns (invincibilă) [1], dar nu putem fi de acord cu această afirmaţie. Nu există fortificaţie, care să nu poate fi luată.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Sînt şi eu de acord cu aceasta.

Generalul Doumenc arată că în vechime au existat cetăţi, înconjurate de ziduri puternice, pe care artileria nu le putea străbate, şi ele aveau cinci linii de întărituri, şi totuşi aceste cetăţi au căzut. Francezii au studiat procedeele de a sparge această linie.

Eu cred că şi mareşalul Voroşilov cunoaşte suficient aceste procedee. Trebuie mai întîi de spart aceste fortificaţii, apoi de lărgit breşa.

În felul acesta, generalul Gamelin va sili pe inamic să-şi readucă forţele înapoi de pe frontul de Est.

Dacă inamicul nu va face acest lucru, forţele inamice vor fi înfrînte.

În încheiere generalul Doumenc a spus că el a înfăţişat un tablou general al apărării franceze, şi dacă are cineva de pus întebări, el e gata să răspundă, bazîndu-se pe memoria sa imperfectă.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Dacă d-l preşedinte va îngădui, îmi voi permite să pun următoarele întrebări:

P r i m a î n t r e b a r e — de ordin tehnic. Aşi dori să ştiu, dacă există puncte fortificate mai la sud de linia Maginot şi spre mare.

A d o u a î n t r e b a r e: cu ce forţe terestre, dacă se poate şti, participă Anglia în timpul războiului, în varianta expusă de generalul Doumenc?

A t r e i a î n t r e b a r e: cu ce forţe participă la război Belgia — în aceeaşi variantă, expusă de generalul Doumenc.

---

[1] Aşa este în original.

A patra întrebare: Dacă Polonia va lua parte la război de partea Franţei, cu ce forţe şi dacă există în această privinţă vreo înţelegere cu Polonia?

A cincea întrebare: Dacă Marele Stat Major al Franţei presupune că Italia va participa la război de partea agresorului, şi dacă presupune că Italia va participa la război de partea Germaniei, în acest caz ce forţe crede Franţa să trimită contra frontului italian?

A şasea întrebare: Cîte forţe vor fi trimise de marele Stat major al Franţei la frontiera Spaniei?

Eu nu am pus încă două întrebări în legătură cu raportul generalului Doumenc.

Prima din aceste întrebări se referă la planul de operaţiuni ale aviaţiei franceze şi apoi la planul de operaţii al flotei maritime de război a Franţei. Cînd spun: a Franţei comit o imprecizie, deoarece am în vedere planul de acţiune al forţelor aeriene şi maritime unite ale Franţei şi Angliei.

Generalul Doumenc roagă să i se îngăduie să răspundă la întrebări diseară.

Amiralul Drax. Propun, cu aceasta, să întrerupem şedinţa şi să o continuăm diseară la ora 17.30.

NOTELE LUATE LA ŞEDINŢA DE SEARĂ A MISIUNILOR MILITARE ALE U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI

13 august 1939

Şedinţa a început la orele 17.36.
Şedinţa s-a terminat la orele 19.10.

Prezidează generalul *Doumenc*.

Generalul Doumenc: Declar şedinţa deschisă.

Am profitat de întrerupere, pentru a pregăti [comunicarea cu privire la] principiile şi ţelurile despre care am vorbit înainte. Trec d-lui mareşal şi d-lui amiral aceste documente, ca să ia cunoştinţă de ele, şi-i rog să le examineze şi să-şi facă observaţiile lor pentru şedinţa de mîine (transmite documentele mareşalului K. E. Voroşilov şi amiralului Drax).

Voi răspunde acum la întrebările puse de mareşalul Voroşilov.

Dacă există centre întărite la sud de linia Maginot.

(Generalul Doumenc arată mareşalului K. E. Voroşilov linia Maginot pe hartă, care, după cum a comunicat la şedinţa de dimineaţă, a fost continuată pînă la mare).

Aţi întrebat — cum continuă ea mai la sud. De-a lungul Rinului ea este destul de puternică, ca şi la nord.

(Generalul Doumenc arată pe hartă punctele din regiunea Alpilor, care sînt deosebit de mult întărite).

Trec acum la fortificaţiile de pe rîul Doux. În acest sector există o reţea de fortificaţii cu un centru mai important. Apoi vin munţii care pot fi trecuţi greu. (Generalul Doumenc arată pe hartă punctele din regiunea Alpilor foarte puternic întărite).

Aceste fortificaţii corespund trecătorilor naturale, accesibile pentru trupe. Dinspre Franţa Alpii sînt deosebit de greu de traversat, din cauză că lanţul de munţi are o mare lăţime, ceea ce nu se poate spune despre munţii de pe partea cealaltă a graniţei franceze.

Mă voi prevala de dreptul meu de preşedinte pentru a nu răspunde la cea de a doua întrebare a dvs. privind participarea la apărare a trupelor britanice şi a acorda cuvîntul generalului Heyvood, reprezentantul armatei britanice.

Generalul Heywood: Anglia a făcut eforturi deosebit de mari pentru a avea putere pe uscat, în aer şi pe mare.

Vreau să dau unele informaţii privind organizarea forţelor terestre ale Angliei.

Armata britanică se compune din două părţi principale: o parte o formează armata regulată, relativ puţin numeroasă, bine instruită, motorizată, cu armament modernizat. Jumătate din această armată se află în Anglia şi a doua jumătate în afară de metropolă.

A doua parte este o armată teritorială mai numeroasă, dar mai puţin instruită. Ea se afla în interiorul ţării.

În afară de aceasta, avem trupe coloniale şi trupe ale dominioanelor.

Datorită lui Hitler, Anglia a introdus serviciul militar obligatoriu, ceea ce înseamnă că acum la noi problema formării unei armate mari se rezolvă mai uşor.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Regulată sau teritorială?

Generalul Heywood: Şi una şi alta.

Sistemul armatei actuale este de aşa natură, incit după efectuarea serviciului militar obligatoriu aceste trupe sau se înroleaza de bunăvoie în armata regulată sau, în mod obligatoriu, se încadrează în armata teritorială.

Formarea unităţilor depinde acum exclusiv de înarmare şi aprovizionare.

Mareşalul cunoaşte posibilităţile industriale ale Angliei, şi programul va fi deci, realizat destul de rapid.

Programul nostru este acela, de a mobiliza un eşalon din 16 divizii, care să fie gata către primul stadiu al războiului. Dacă războiul va izbucni mîine, numărul trupelor va fi neînsemnat, iar dacă va izbucni peste 6 luni, situaţia se va schimba mult.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Cele 16 divizii despre care a vorbit generalul Heyvood, în ce termen vor fi ele gata după declararea războiului?

Generalul Heywood: Termenul va fi cel mai scurt.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Dacă războiul va izbucni mîine, cîte divizii şi în cît timp pot fi ele deplasate în Franţa?

Generalul Heywood: În prezent Anglia posedă 5 divizii de infanterie şi o divizie mecanizată, care sînt complete, datorită înrolării tineretului şi care pot fi transportate fără întîrziere.

Voi aminti, că în războiul trecut noi am început cu 6 divizii, dar am terminat cu o sută. Şi aflîndu-ne astăzi într-o situaţie mai bună, am putea, mi se pare, să participăm, în prima perioadă a războiului, într-o măsură mult mai mare.

Mareşalul K. E. Voroşilov: D-l general intenţiona să ne comunice de asemenea despre cel de-al doilea eşalon, dar l-am împiedicat cu întrebările noastre. Acum îl rog pe d-l general să ne vorbească despre eşalonul al doilea.

Generalul Heywood: 19 divizii există deja, formarea celorlalte 13 continuă şi depind exclusiv de problemele de înarmare şi aprovizionare.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Prin urmare, primul eşalon cuprinde 16 divizii şi al doilea eşalon încă 16. Am înţeles bine?

Generalul Heywood: Exact.

Generalul Doumenc: Permiteţi-ne să trecem la întrebarea a treia — soarta Belgiei în război în condiţiile acestei variante. Voi căuta să răspund la această întrebare cît mai clar şi mai pe larg posibil.

Problema Belgiei pentru noi prezintă aceeaşi importanţă ca şi acea a Elveţiei. Vreau să vorbesc despre frontul de Vest, care priveşte în chip egal ambele aceste ţări.

În primul rînd, armatele acestor ţări trebuie să apere teritoriul lor. Noi nu trebuie şi nu putem să păşim pe teritoriul lor, înainte ca ele să ne roage. Dar sîntem gata să răspundem la acest apel. Dacă această cerere va veni cu întîrziere şi frontul lor va fi ameninţat, în acest caz trupele noastre mecanizate şi aviaţia îşi vor începe operaţiile.

În acelaşi timp, cu ajutorul rocadelor existente, generalul Gamelin va şti să asigure superioritatea numerică.

În orice caz, sîntem gata să le asigurăm ajutorul prin toate mijloacele și procedeele, în special, prin organizarea căilor de comunicații în spatele frontului lor, căi, de care duc lipsă și prin acordarea armamentului și aprovizionării necesare.

Pe de altă parte eu știu, și probabil, acest lucru e cunoscut și mareșalului Voroșilov, că acum aceste două țări sînt ocupate cu construirea la frontierele lor a unor puternice fortificații.

Trec la întrebarea a patra: ce participare ar avea Polonia și dacă avem în această privință vreo convenție cu ea?

Polonia are cu Franța un tratat de ajutor reciproc. În cazul cînd Polonia va fi atacată, — eu am referit azi dimineață care vor fi operațiunile noastre pe frontul de vest. Dacă Polonia nu va suferi un atac ci va fi atacată Franța, — în acest caz Polonia va fi obligată să facă pentru noi ceea ce noi vom fi obligați să facem pentru ea.

Mareșalul K. E. Voroșilov: Nu s-ar putea afla mai concret, ce înseamnă aceasta?

Generalul Doumenc: Eu personal nu cunosc cifrele exacte ale trupelor, pe care trebuie să le dea Polonia. Tot ce știu eu — este că comandantul suprem al armatei polone este dator să ne acorde ajutor cu toate forțele pe care le are.

Îngăduiți-mi să trec la întrebarea a cincea: a luat oare în considerație Marele Stat Major al Franței că Italia va participa de partea Germaniei, și dacă este așa, ce forțe vor fi trimise contra Italiei?

Da, am luat în considerație acest lucru și la granița italiană există acoperiri; afară de aceasta, se prevede o concentrare de trupe, de va fi necesar. Cred că pentru rezistența inițială va fi nevoie de 8 divizii, transportul de întăriri pentru aceste 8 divizii va depinde, într-o mare măsură, de anotimp, pentrucă granița este în Alpi.

Mareșalul a pus în legătură cu aceasta, o altă întrebare: va porni Italia războiul odată cu Germania?

Mareșalul K. E. Voroșilov: Noi nu am pus asemenea întrebare. Primul răspuns vizează întrebarea noastră.

Amiralul Drax: La Londra am primit unele informații în această privință, deși nu există o certitudine totală. Ni se pare în conformitate cu aceste informații, că dacă U.R.S.S. ar avea un tratat militar cu puterile occidentale, atunci pornirea concomitentă a Italiei împreună cu Germania ar deveni îndoielnică. Ni se pare, de asemenea pe baza acestor informații, că dacă ar exista un asemenea tratat, Hitler ar evita riscul unui război.

Generalul Doumenc: Proverbul spune: „De vrei pace, pregătește-te de război", și noi trebuie să ne pregătim de război.

Trec la întrebarea următoare: ce forțe proiectează să aibă Franța la frontiera cu Spania?

După cîte știu, singura forță o constituie acolo posturile de frontieră. Una din variantele ce pare a fi foarte justă, este întărirea acestei granițe cu trupe ale Spaniei republicane.

Înainte de a trece la problema ce urmează aşi vrea să mă opresc asupra următorului lucru. Mi se pare că mareșalul a rugat să ne expunem părerea asupra forțelor italiene.

Mareșalul K. E. Voroșilov: Noi nu am pus această întrebare.

Generalul Doumenc: În acest caz ne permiteți să stăruim asupra planului de operațiuni militare al forțelor unite aeriene și maritime ale Franței și Angliei.

Știu că flota franceză colaborează strîns cu flota engleză și constituie împreună o mare forță. Țelul principal al flotelor noastre este distrugerea inamicului. Aceasta este sarcina principală, restul constituie un țel ulterior.

Există, bineînțeles, numeroase detalii, dar ele privesc comunicațiile dintre fronturi. Voiam încă ieri să vorbesc despre aceste comunicații, dar, potrivit dorinței dvs., domnule Mareșal, am vorbit astăzi, numai despre forțele terestre.

Problema comunicării dintre fronturile de Vest şi de Est are o importanţă excepţional de mare. Este important să obţin o astfel de situaţie, ca generalul Gamelin şi mareşalul Voroşilov să poată comunica, să se poată consulta şi ajuta reciproc. Fiecare este responsabil de frontul său, ambele fronturi trebuie să realizeze însă legătura între ele.

Trec acum la problema forţelor aeriene.

Prin sarcinile sale, aviaţia se împarte în două părţi: aviaţia de trupă şi aviaţia operaţiunilor independente.

În prezent noi dispunem de cîte o escadrilă la două divizii. În afară de aceasta, există avioane de rezervă pentru întărirea aviaţiei de trupe.

Dar am uitat că nu eu sînt preşedinte şi că în misiunea noastră se află un specialist în aviaţie — generalul Valène, care comandă o divizie aeriană la Reims.

Generalul Valène: Eu pot numai să confirm ceea ce a spus generalul Doumenc, şi anume, că aviaţia noastră se împarte în două părţi: aviaţia marilor unităţi şi aviaţia operaţiunilor independente (de vînătoare şi de bombardament).

În ceea ce priveşte aviaţia marilor unităţi, Franţa are un număr suficient de avioane de recunoaştere şi avioane de cooperare cu artileria (corectoare). Eu consider că aceasta este foarte important, şi de aceea este necesar să sporim numărul acestei aviaţii.

Aviaţia marilor unităţi e repartizată în felul următor: o escadrilă la două divizii şi două escadrile de recunoaştere de fiecare armată.

Există în total 70 escadrile, de cîte 10 avioane fiecare.

Aceste avioane din aviaţia marilor unităţi nu sînt toate de acelaşi tip, depinde de funcţiunile ce le au.

În ceea ce priveşte aviaţia de vînătoare şi de bombardament, întrebuinţarea ei nu este precizată destul de clar în comparaţie cu aviaţia marilor unităţi. Este necesar, în primul rînd, să fie rezolvate problemele privind operaţiunile trupelor de uscat. Această problemă este în legătură cu conducerea în general a războiului. Noi studiem numai această problemă pe baza datelor existente cu privire la operaţiunile aviaţiei aliate pe frontul de est.

Cred de asemenea că această problemă, privind aviaţia de vînătoare şi aviaţia de bombardament, trebuie amînată pînă ce vom afla planurile operaţiunilor de război şi pe frontul de est.

Am avut posibilitatea să am un schimb de păreri în această problemă cu mareşalul Bernet, care împărtăşeşte acest punct de vedere dar, din păcate, nu am încă posibilitatea de a vorbi pe această temă cu generalul Loctionov. Cunoscîndu-l însă ca un mare specialist în probleme de aviaţie, nu mă îndoiesc că şi el împărtăşeşte acelaşi punct de vedere.

Comandantul de armată A. D. Loctionov: Cred că aici ar trebui să vorbiţi despre numărul avioanelor, despre organizarea aviaţiei franceze de operaţiuni independente, precum şi despre participarea flotei aeriene engleze pe fronturile din Franţa.

Genralul Valène consideră că ar trebui să se studieze totuşi aviaţia celor trei ţări şi sarcinile, care i se vor trasa.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Misiunea noastră nu obiectează.

Generalul Doumenc propune să se schiţeze ordinea de zi pentru şedinţa următoare de lucru şi consideră că mareşalul Voroşilov va face o comunicare, privind dispoziţia trupelor sovietice pe frontul de est, identică cu aceea făcută de el [Doumenc] în privinţa trupelor franceze.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Eu nu obiectez împotriva propunerii generalului Doumenc; aş dori însă să primesc de la misiunea anglo-franceză răspuns la încă o întrebare, cu privire la faptul, cum îşi reprezintă misiunile respective sau Marele State Majore ale Franţei şi Angliei participarea Uniunii Sovietice la războiul contra agresorului, dacă acesta va ataca Anglia sau

Franţa ori dacă agresorul va ataca Polonia şi Romînia, sau Polonia şi Romînia odată, şi de asemenea, dacă agresorul va ataca Turcia. Pe scurt, cum îşi reprezintă misiunile engleză şi franceză operaţiunile comune împotriva agresorului sau împotriva unui bloc de agresori în cazul acţiunilor împotriva noastră.

Generalul Doumenc: Noi am studiat astăzi situaţia pe frontul de vest şi am arătat forţele care pot fi utilizate pe acest front. Aş fi bucuros să avem de la mareşalul Voroşilov date identice, privind frontul de est.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Probabil d-lui general i-a fost greşit tradusă întrebarea mea. Am adus la cunoştinţa înaltei consfătuiri, că voi face bucuros comunicarea ce o interesează, dar înainte de aceasta aş vrea să primesc răspuns la întrebarea mea: cum îşi reprezintă Marele State Majore ale Angliei şi Franţei participarea forţelor armate ale Uniunii Sovietice, împreună cu forţele armate ale Angliei şi Franţei în lupta împotriva blocului agresorilor sau contra agresorului principal.

Generalul Doumenc îşi exprimă consimţămîntul de a răspunde la această întrebare a doua zi, cu condiţia de a asculta după aceasta comunicarea mareşalului Voroşilov.

Mareşalul K. E. Voroşilov: S-a înţeles oare bine întrebarea mea? — Vreau să dau o lămurire. Uniunea Sovietică, după cum se ştie, nu are frontieră comună nici cu Anglia, nici cu Franţa. De aceea, participarea noastră la război e posibilă numai pe teritoriul statelor vecine cu noi, în special [cu teritoriul] Poloniei şi Romîniei.

Generalul Doumenc declară că el va face mîine o comunicare despre aceasta.

Amiralul Drax propune ca în loc de 2 şedinţe să se ţină numai o şedinţă de la ora 10 la 13, cu o pauză de 30 minute, pentru a nu se pierde timpul cu transportul.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Misiunea sovietică consideră că ar trebui să se lucreze nu mai puţin de 4 ore. Misiunea noastră nu obiectează contra unei şedinţe pe zi şi propune să se înceapă şedinţele la ora 10 şi să se lucreze pînă la ora 14, cu o întrerupere de 15 minute.

Propunerea este primită.

Generalul Doumenc declară şedinţa închisă.

Traducere din limba franceză.

Misiunea militară franceză.

PROIECTUL CONVENŢIEI MILITARE FRANCO-ANGLO-SOVIETICE [1]

Preambul

Prezenta convenţie va fi încheiată ca o consecinţă a hotărîrilor tratatelor care unesc cele trei puteri contractante, cînd va avea loc unul din cazurile prevăzute de aceste tratate.

Avîndu-se în vedere situaţia de război în Europa, această convenţie priveşte măsurile urgente ce se vor lua în cazul, dacă războiul ar izbucni într-un viitor apropiat.

Mareşalul Voroşilov
Amiralul Drax
Generalul Doumenc

[1] Înmînat misiunii militare a U.R.S.S. la 13 august 1939.

Traducere din [l.] franceză.

Misiunea militară franceză.

PROIECTUL UNEI CONVENŢII MILITARE FRANCO-ANGLO-SOVIETICE

Articolul I

Cele trei părţi contractante sînt de acord că stabilirea unui front neîntrerupt, stabil şi de lungă durată la frontierele de est ale Germaniei, precum şi la frontierele [ei] de vest are o importanţă fundamentală.

Mareşalul Voroşilov
Amiralul Drax
Generalul Doumenc

Traducere din [l.] franceză.

Misiunea militară franceză.

PROIECTUL CONVENŢIEI MILITARE FRANCO-ANGLO-SOVIETICE

Articolul II

Pentru a opune o rezistenţă neîntîrziată dezvoltării operaţiunilor de război din partea inamicului comun, cele trei state contractante consimt să opereze cu toate forţele lor, aeriene, terestre şi maritime, pe toate fronturile inamicului, unde ele pot să lupte efectiv pînă la doborîrea puterii germane.

Modul de folosire a acestor forţe depinde de comandamentele supreme respective. Aceste hotărîri se vor coordona pe măsura desfăşurării evenimentelor; ţelurile comune de primă importanţă sînt însă precizate prin prezenta convenţie.

Mareşalul Voroşilov
Amiralul Drax
Generalul Doumenc

NOTELE LUATE LA ŞEDINŢA MISIUNILOR MILITARE ALE U.R.S.S., ANGLIEI ŞI FRANŢEI DIN 14 AUGUST 1939

Şedinţa a început la ora 10.05
şi s-a terminat la ora 14.20.

Prezidează mareşalul Uniunii Sovietice *K. E. Voroşilov.*

Mareşalul K. E. Voroşilov: Îngăduiţi-mi să declar deschisă şedinţa misiunilor militare ale Franţei, Angliei şi Uniunii Sovietice.

La şedinţa de ieri, generalul Doumenque a prezentat un proiect de principii, care trebuie să fie examinate, fără îndoială, de consfătuirea noastră, după cum s-a exprimat. E vădit că aceste, aşa-zise principii, după sensul lor, trebuie să stea la baza viitoarei convenţii. Avînd

în vedere seriozitatea problemelor, misiunea militară sovietică consideră că e necesar ca cele trei principii prezentate să fie studiate temeinic, după care îşi va da răspunsul.

Îngăduiţi să trecem la problema ce o discutăm.

La şedinţa de ieri s-a decis că vom începe şedinţa de astăzi prin răspunsul pe care d-l general Doumenc îl va da la întrebarea pusă de mine. Este necesar să repet întrebarea?

Generalul Doumenc cere să-i amintească încă o dată întrebarea.

Mareşalul K. E Voroşilov: Ieri am pus generalului Doumenc următoarea întrebare: cum îşi reprezintă misiunile respective sau Marele State Majore ale Franţei şi Angliei participarea Uniunii Sovietice în războiul împotriva agresorului, dacă acesta va ataca Franţa şi Anglia, dacă agresorul va ataca Polonia şi Romînia sau Polonia şi Romînia odată, dacă agresorul va ataca Turcia? Într-un cuvînt, cum îşi reprezintă misiunile engleză şi franceză operaţiunile noastre în comun împotriva agresorului sau contra unui bloc de agresori, în cazul atacului lor îndreptat împotriva uneia dintre ţările contractante sau împotriva ţărilor, pe care le-am menţionat mai sus?

Generalul Doumenc: Voi căuta să răspund la această întrebare. Îmi este foarte uşor să răspund la ea, deoarece mi se pare că noi cu mareşalul ne înţelegem bine unul pe altul. Generalul Gamelin crede, iar eu, — ca subordonat al său —, de asemenea cred că prima noastră sarcină este aceea de a ne ţine ferm fiecare pe frontul său şi de a grupa forţele noastre pe acel front. În ceea ce priveşte ţările menţionate mai sus, noi socotim că datoria lor este de a-şi apăra teritoriul lor. Noi trebuie să fim însă gata să le venim în ajutor, cînd ne vor cere acest lucru. Şi în asemenea caz trebuie să asigurăm căile de comunicaţie, care la ei nu sînt suficient de dezvoltate. Am pregătit în linii mari o schemă, care poate lămuri gîndurile mele. (Generalul Doumenc dă explicaţii mareşalului K. E. Voroşilov după schema sa).

Aceste ţări îşi apără teritoriul lor, dar noi le vom acorda ajutorul, cînd îl vor cere.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Iar dacă ei nu vor cere ajutor?

Generalul Doumenc: Noi ştim că ei au nevoie de acest ajutor.

Mareşalul Voroşilov: ...dacă ele nu vor cere la momentul oportun acest ajutor, aceasta va însemna că ele au ridicat braţele în sus, că se predau.

Generalul Doumenc: Acest lucru ar fi extrem de neplăcut.

Mareşalul K. E. Voroşilov: Ce va întreprinde atunci armata franceză?

Generalul Doumenc: Franţa va menţine atunci pe frontul său forţele pe care le va socoti necesare.

Dacă împrejurările îl vor sili, generalul Gamelin va lua rezolvarea acestei probleme asupra sa. Un front de nestrăbătut, legătura strînsă cu spatele frontului şi ajutorul dat prin căile de comunicaţii[1] acestor ţări. Intenţionăm să studiem detailat comunicaţiile dintre noi şi sîntem de acord să ne ocupăm de aceasta mai tîrziu. Nu vorbesc de Turcia, deoarece şi aceasta e în legătură cu problema comunicaţiilor maritime pe care am hotărît să le discutăm mai tîrziu.

În afară de această participare fundamentală[1], eu văd încă două momente foarte importante, pe care trebuie să le discutăm împreună. Prima — operaţiile duse împreună împotriva comunicaţiilor inamicului — a puterii fasciste (arată pe hartă direcţia).

Mareşalul K. E. Voroşilov: Împotriva liniilor de comunicaţii maritime?

Generalul Doumenc: Da. Problemele de aprovizionare şi acelea ale căilor de comunicaţii le vom studia, după cum am spus, mai tîrziu.

---

[1] Aşa este în original.

Al doilea — operațiunile în comun ale aviației noastre de bombardament și ale aviației de vînătoare. Discuția și acestei probleme am convenit ieri s-o amînăm. Îl întreb pe mareșal, dacă explicațiile sînt destul de clare.

Mareșalul K. E. Voroșilov. Nu sînt clare. Rog să mă iertați pentru sinceritate; dar noi, militarii, trebuie să fim sinceri.

Lipsa de claritate a acestei scheme constă în aceea că eu, și cred că și colegii mei, nu-și reprezintă destul de clar situația forțelor armate ale Uniunii Sovietice pe această schemă. În general schița e clară, însă situația forțelor armate ale Uniunii Sovietice nu este prea clară. Nu se înțelege, unde se află ele din punct de vedere teritorial și cum participă concret la lupta comună.

Generalul Doumenc. [Desfășoară harta U.R.S.S. și arată regiunea frontierei de vest]. Acesta este frontal, pe care germanii nu trebuie să-l treacă nici într-un caz. Și acesta este frontul, pe care trebuie să se fixeze forțele armate sovietice.

Mareșalul K. E. Voroșilov. Acesta este „frontul" pe care noi îl ocupăm totdeauna, și pe care, puteți fi sigur, d-le General, fasciștii nu-l vor trece niciodată, indiferent dacă vom ajunge sau nu la o înțelegere cu dvs.

Generalul Doumenc. Sînt foarte fericit că aud această asigurare a d-lui mareșal.

Dacă germanii vor ataca Polonia, eu nu cred că forțele sovietice pot lua parte la luptă înainte de a-și termina ei concentrarea lor. Îmi permit să pun mareșalului o întrebare: în acest moment va putea el să acorde ajutor Poloniei, în momentul cînd se va declanșa atacul?

Mareșalul K. E. Voroșilov. Nu există situații întîmplătoare în lume. Cu privire la planul nostru, la forțele și posibilitățile noastre vom referi mai tîrziu, conform înțelegerii noastre de ieri.

Generalul Doumenc. — Sînt mulțumit că veți expune mai tîrziu punctul dvs. de vedere asupra acestei chestiuni. Dacă mareșalul ar putea să expună acum planul său ar fi mai ușor de vorbit ce se poate face pentru a se acorda ajutor Poloniei. Eu am făcut mareșalului propunerile mele, am pus o întrebare, și îl rog să expună contra propunerile sale.

Mareșalul K. E. Voroșilov. D-l general Doumenc a răspuns la o parte din întrebarea pusă de mine, și nu la întreaga întrebare, în general. E vorba despre frontul de Est. Dacă agresorul sau blocul de agresori va ataca Polonia prin Prusia Orientală sau va ataca direct frontiera de vest a Poloniei — aceasta este o întrebare, la care d-l general Doumenc nu a răspuns.

A doua parte a întrebării mele se referă la cazul, dacă atacul agresorului se va produce nemijlocit asupra Franței sau Angliei, sau contra acestor ambe țări împreună —, cum vor ajuta atunci — după concepția Marilor State Majore ale Franței și Angliei — trupele Uniunii Sovietice țările lor?

(Amiralul Drax are o lungă conversație cu generalul Doumenc).

Generalul Doumenc. — Am explicat ieri, că agresiunea în vest atrage în mod automat și Polonia. În aceste împrejurări, generalul Gamelin crede că va trebui văzut atunci care va fi situația. Generalul Gamelin crede că trupele sovietice trebuie să fie concentrate în locurile indicate în plan și că între generalul Gamelin și mareșalul Voroșilov va trebui ținută legătura cea mai strînsă pentru a nu întreprinde operațiuni terestre cu un număr insuficient de trupe. Generalul Gamelin își va dispune forțele sale după plan și va cere să se producă imediat un atac aerian contra Germaniei și a căilor ei de comunicații, iar operațiunile din Vest vor fi pregătite cu un număr considerabil de forțe.

Se poate spune cu certitudine, că îndată ce Polonia și România vor intra în război, va fi nevoie să fie ajutate în privința aprovizionării. Vom face tot ce e posibil și aceste comu-

nicaţii[1] vor fi asigurate. Dar e clar că U.R.S.S. poate să facă mult în această direcţie, pentru că Armata Roşie este plasată mai bine.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Eu nu sînt de acord cu felul cum vă reprezentaţi acest lucru. Ce înseamnă mai bine plasată? (Translatorul explică că e vorba de situaţia geografică). Indiferent de ce se petrece, ţara noastră e bine situată pentru apărarea graniţelor sale. Ea nu se poate considera însă astfel plasată pentru participarea la lupta comună împotriva inamicului.

Generalul Doumenc. Voi preciza întrebarea spunînd că e vorba despre forţele dvs. aeriene şi despre atacul acestor forţe contra Germaniei. Noi nu discutăm încă acum problema căilor de comunicaţii.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Vreau să obţin un răspuns clar la întrebarea mea foarte clară privind operaţiile în comun ale forţelor Angliei, Franţei şi ale Uniunii Sovietice împotriva inamicului comun — împotriva blocului agresorilor sau împotriva agresorului principal, — dacă el va ataca. Eu vreau să ştiu numai aceasta, şi vă rog să-mi daţi răspunsul, cum îşi închipuie generalul Gamelin şi Marele State Majore ale Angliei şi Franţei aceste operaţiuni în comun.

Domnule general, d-le amiral, pe mine mă interesează următoarea întrebare sau, mai precis, un supliment la întrebarea mea:

Presupun oare Marile State Majore ale Franţei şi Marii Britanii că forţele noastre armate vor fi lăsate să treacă prin teritoriul Poloniei pentru a lua contact cu inamicul, dacă el va ataca Polonia? Şi mai departe:

Presupuneţi oare că forţele noastre armate vor fi lăsate să treacă prin teritoriul polon pentru a lua contact cu inamicul şi pentru a lupta contra lui în sudul Poloniei — prin Galiţia? Şi încă:

Se are oare în vedere trecerea trupelor sovietice prin teritoriul Romîniei, dacă agresorul va ataca Romînia?

Iată, aceste trei întrebări ne interesează pe noi mai mult ca orice.

(Amiralul Drax are o conversaţie prelungită cu generalul Doumenc)

Generalul Doumenc. Sînt de acord cu mareşalul că, concentrarea trupelor sovietice trebuie să se producă mai ales în aceste regiuni, indicate de mareşal şi repartizarea acestor trupe se va face după aprecierea dvs. Eu consider că punctele slabe ale frontului polono-romîn sînt flancurile lor şi punctul lor de joncţiune. Vom vorbi despre flancul stîng atunci, cînd vom trece la problema căilor de comunicaţii.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Eu vă rog să răspundeţi la întrebarea mea directă. Eu nu am vorbit despre concentrarea forţelor sovietice, ci am întrebat, dacă cumva Marile State Majore ale Angliei şi Franţei, presupun trecerea trupelor noastre spre Prusia Orientală sau spre alte puncte pentru lupta contra inamicului comun.

Generalul Doumenc. Eu cred că Polonia şi Romînia vă vor implora să le veniţi în ajutor.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Dar poate că nu [mă vor implora]. Deocamdată acest lucru nu se vede. Noi avem cu polonii un pact de neagresiune, iar între Franţa şi Polonia există un tratat de ajutor reciproc. De aceea, întrebarea pusă de mine nu este inutilă pentru noi, întrucît discutăm planul operaţiunilor comune contra agresorului. Franţa şi Anglia trebuie să aibă, după părerea mea, o noţiune exactă despre ajutorul nostru real sau despre participarea noastră la război. (Are loc un îndelungat schimb de păreri între amiralul Drax şi generalul Heyvood).

Amiralul Drax. Dacă Polonia şi Romînia nu vor cere ajutorul U.R.S.S., ele vor deveni în scurtă vreme simple provincii germane, şi atunci U.R.S.S. va decide, cum să procedeze cu

---

[1] Aşa este în original.

ele. Dacă, pe de altă parte, U.R.S.S., Franţa şi Anglia vor fi aliate, atunci problema, dacă Romînia şi Polonia vor cere oare ajutor, devine cu totul evidentă.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Eu repet, domnilor, că această problemă este o problemă foarte esenţială pentru Uniunea Sovietică.

Amiralul Drax. Repet încă o dată răspunsul meu. Dacă U.R.S.S., Franţa şi Anglia vor fi aliate, în acest caz, după părerea mea personală, nu poate să existe îndoiala că Polonia şi Romînia vor cere ajutor. Dar aceasta este părerea mea personală ; iar pentru a primi un răspuns precis ce nu lasă loc la îndoieli, trebuie întrebată Polonia.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Regret foarte mult că misiunile militare ale Marii Britanii şi Franţei nu şi-au pus această întrebare şi nu au venit cu un răspuns precis la ea. (Între amiralul Drax şi generalul Doumenc din nou are loc un schimb de păreri).

Amiralul Drax. Eri dvs., d-le mareşal, ne-aţi rugat să ne spunem părerea. Noi v-am comunicat-o. Noi discutăm acum o problemă, a cărei rezolvare depinde de guvernul polon, sub presiunea[1] [ameninţării] de război. Vreau să vă dau următorul exemplu : dacă unul se îneacă în rîu, şi pe mal stă alt om, care-i oferă un colac de salvare — va refuza oare omul care se îneacă ajutorul ce i se propune? Colacul de salvare va fi într-un loc bun, dacă vom acţiona împreună.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Dacă dvs. aţi trecut la „parabole", îngăduiţi-mi şi mie să vă urmez exemplul. Eu trebuie să spun următoarele : ce se va întîmpla, dacă „colacul de salvare" va fi la o distanţă atît de mare, încît nu va putea fi aruncat pînă la cel ce se îneacă. Fireşte că un atare colac [de salvare] nu-i va aduce nici un fel de ajutor acelui care se îneacă.

Generalul Doumenc. Eu voi continua această comparaţie şi voi spune că acest „colac de salvare" trebuie să fie, în primul rînd trainic şi solid. Aceasta e problema, asupra căreia eu am insistat de la început, din punct de vedere militar.

Mareşalul K. E. Voroşilov arată pe hartă, cum poate fi acordat în chip real ajutorul, şi cum poate Uniunea Sovietică să participe, cu forţele ei armate, la lupta comună împotriva agresorului.

Generalul Doumenc. Aceasta va fi victoria finală.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Nu se ştie ce va fi. În război se poate întîmpla orice. Aceasta constituie însă condiţia prealabilă, — trecerea trupelor noastre pe teritoriul Poloniei prin coridorul Vilno şi Galiţia şi pe teritoriul Romîniei. Aceasta este condiţia prealabilă pentru tratativele noastre şi pentru înţelegerea între cele trei state. Dacă aceasta nu va fi, dacă această problemă nu va căpăta o rezolvare pozitivă, [în acel caz] eu mă îndoiesc în genere, de utilitatea tratativelor noastre.

Declaraţia generalului Doumenc şi a altor reprezentanţi ai misiunilor militare engleză şi franceză cu privire la faptul că Polonia şi Romînia vor cere ajutor eu nu le consider în totul juste. Ele, Polonia şi Romînia, pot să ceară ajutor Uniunii Sovietice, dar pot şi să nu ceară sau pot să adreseze cererea lor cu o atare întîrziere, care apoi va atrage după sine urmări foarte importante şi grele pentru armatele Franţei, Angliei şi a aliaţiilor pe care îi vor avea. Noi în acest timp, nu vom fi în stare să exercităm o influenţă corespunzătoare asupra evenimentelor

Declaraţia făcută de amiralul Drax, că dacă Polonia şi Romînia nu vor cere ajutorul Uniunii Sovietice, vor deveni foarte curînd provincii ale Germaniei, — această declaraţie prezintă mult interes. Voi stărui, în cîteva cuvinte, asupra acestei probleme.

Eu nu obiectez împotriva părerii înseşi că Polonia şi Romînia, în cazul cînd nu vor cere ajutor U.R.S.S., pot deveni foarte rapid provincii ale Germaniei agresive. Trebuie însă să observ aici, că, consfătuirea noastră este o consfătuire a unor misiuni militare a trei mari state, şi oamenii care reprezintă forţele armate ale acestor state, trebuie să ştie următoarele :

[1] Aşa este în original.

nu este în interesul nostru, nu este în interesul forţelor armate ale Marii Britanii, Franţe şi ale Uniunii Sovietice ca forţele armate suplimentare ale Poloniei şi Romîniei să fie distruse. Dacă ele, Polonia şi Romînia nu vor cere însă la timp ajutorul Uniunii Sovietice, în acest caz, după concepţia amiralului, forţele armate ale Romîniei şi Poloniei vor fi nimicite.

Iată de ce misiunea militară a Uniunii Sovietice stăruie asupra faptului, ca în prealabil, [adică încă] înainte de a ne înţelege definitiv cu privire la documentele respective, care vor constitui rezultatul consfătuirii noastre, să fie rezolvată problema privind trecerea trupelor sovietice pe teritoriul Poloniei (în nord şi sud) şi pe teritoriul Romîniei.

Amiralul Drax. Am ascultat declaraţia mareşalului cu mult interes şi propun să facem o pauză de 15 minute, în timpul căreia vom studia declaraţia d-lui mareşal.

Mareşalul K. E. Voroşilov. Nu obiectez împotriva acestui lucru şi anunţ o întrerupere de 15 minute.

(După întrerupere)

Mareşalul K. E. Voroşilov. Şedinţa continuă.

Generalul Doumenc. Vreau să spun înainte de toate că sîntem satisfăcuţi de propunerile aduse de mareşal privind organizarea apărării pe frontul de Est. Credem că este procedeul cel mai bun de a respinge pe agresor. Dar trebuie să fim siguri de faptul că din partea noastră vom dispune de forţe suficiente care vor putea, la momentul oportun, să intre în acţiune. Vom fi mulţumiţi, cînd vom afla mijloacele prin care mareşalul gîndeşte să se încadreze la operaţiunile noastre comune. Poate că mareşalul va face aceasta acum?

Mareşalul K. E. Voroşilov. Dvs. nu aţi dat în general nici un fel de răspuns misiunii noastre la întrebarea pusă direct. Repet întrebarea mea : vor fi forţele armatei sovietice lăsate să treacă pe teritoriul Poloniei în regiunea Vilno, prin aşa-zisul coridor de la Vilno? O întrebare.

Vor avea forţele armate sovietice posibilitatea să treacă pe teritoriul polon pentru a lua contact cu trupele agresorului prin Galiţia? A doua întrebare.

Va fi asigurată oare posibilitatea pentru forţele armate ale Uniunii Sovietice de a folosi în caz de nevoie, teritoriul Romîniei, dacă agresorul va opera în această direcţie sudică? Întrebarea a treia.

Repet încă o dată : pentru misiunea sovietică răspunsurile la aceste întrebări, puse fără ocolire, sînt extrem de importante. Fără răspunsuri precise şi fără echivoc la aceste întrebări, continuarea tratativelor noastre nu va avea o importanţă actuală.

După ce vom obţine răspunsurile la aceste trei întrebări, vom expune fără întîrziere planul nostru şi proiectele noastre, în amploarea, pe care o considerăm necesară pentru noi, şi care, cred, va satisface pe deplin această înaltă consfătuire.

(Schimb îndelungat de păreri între generalul Doumenc, amiralul Drax şi generalul Heywood).

Generalul Heywood. (Din însărcinarea şefilor ambelor misiuni). Pentru a putea să avem posibilitatea de a vă da un răspuns exact, cerem să ne acordaţi 5 minute.

După o deliberare de zece minute, în care timp amiralul Drax şi generalul Heywood au pus ordine în însemnările lor şi au citit aceste note generalului Doumenc, Generalul Heywood, în numele misiunilor militare engleză şi franceză, citeşte următoarea comunicare :

Noi ne-am expus destul de clar părerea noastră şi am luat act de rezultatul sumar al celor spuse de d-l mareşal. Nu trebuie să se uite însă, că Polonia şi Romînia sînt state independente, şi în acest caz autorizaţia de trecere pentru forţele armate sovietice trebuie primită de la guvernele lor. Această întrebare se transformă într-o problemă politică, şi U.R.S.S. trebuie s-o prezinte în faţa guvernelor Poloniei şi Romîniei. Este cu totul evident că aceasta este metoda cea mai simplă, şi mai directă.

Dacă d-l mareșal stăruie în mod deosebit asupra pretenției sale, noi putem lua legătura cu Londra și Parisul, pentru ca ele să pună guvernelor Poloniei și Romîniei următoarea întrebare:

În cazul, cînd Uniunea Sovietică va fi aliata noastră, pot ele să îngăduie trupelor sovietice să treacă pe teritoriul Poloniei în regiunea coridorului de la Vilno și în Galiția, pentru a coopera la operațiile contra Germaniei în cazul unei agresiuni din partea ei?

Posibil ca Germania să invadeze mîine teritoriul Poloniei. Dacă nu vrem să pierdem timpul, putem să continuăm activitatea noastră, în speranța că vom primi un răspuns pozitiv la întrebările menționate? Părerea noastră personală este că conferința poate să continuie cu folos.

Noi am prezentat mareșalului expunerea planurilor de organizare a apărării pe frontul de Vest. Misiunile noastre expediind guvernelor noastre interpelările, se vor simți mai sigure, dacă vor auzi planul dvs. de folosire a forțelor armate sovietice în cazul cînd s-ar primi autorizația de trecere a trupelor sovietice pe teritoriul statelor menționate.

Mareșalul K. E. Voroșilov. Cer consfătuirii autorizația de a face o pauză pentru ca misiunea militară sovietică să-și formuleze propunerile.

Declar o întrerupere de 15 minute.

(După întrerupere)

Mareșalul K. E. Voroșilov. Îmi cer scuze pentru întîrziere. Rog să dați ascultare declarației misiunii sovietice [1].

Îmi cer mii de scuze că ședința de astăzi a fost folosită în întregime pentru a discuta numai o singură întrebare și un singur răspuns. Ședința de mîine va fi consacrată expunerii planurilor sovietice cu privire la faptul, cum ne imaginăm noi operațiunile duse în comun contra agresiunii în Europa, dacă vom conveni că încheiem o convenție militară.

Dacă nu are nimeni de pus întrebări și de făcut observații, putem declara ședința închisă.

(Nimeni nu are observații de adus).

Declar ședința închisă.

DECLARAȚIA MISIUNII MILITARE SOVIETICE LA ȘEDINȚA MISIUNILOR MILITARE ALE U.R.S.S, ANGLIEI ȘI FRANȚEI

14 august 1939.

Ca răspuns la memoriul misiunilor militare engleză și franceză, citit de generalul Heywood, misiunea militară sovietică răspunde:

1. Misiunea militară sovietică nu a uitat și nu uită că Polonia și Romînia sînt state independente. Dimpotrivă, tocmai pleclnd de la această situație incontestabilă, misiunea militară sovietică a rugat misiunile militare engleză și franceză să răspundă la întrebarea: vor fi lăsate forțele armate sovietice să treacă pe teritoriul Poloniei (prin coridorul de la Vilno și Galiția) și Romîniei în caz de agresiune împotriva Angliei și Franței sau împotriva Poloniei și Romîniei?

Această întrebare este cu atît mai mult legitimă, cu cît Franța se află cu Polonia în alianță militară și politică, iar Anglia are cu Polonia un pact de ajutor reciproc și un tratat militar.

2. Misiunea militară sovietică e de acord cu misiunile militare engleză și franceză că problema indicată mai sus este o problemă politică, dar ea este, într-o măsură și mai mare, o problemă militară.

---

[1] Textul declarației misiunii militare sovietice se dă mai jos, după însemnările de desfășurare a ședinței.

3. Cu privire la declaraţia misiunilor militare ale Angliei şi Franţei că lucrul cel mai simplu ar fi ca în problema mai sus-menţionată guvernul sovietic să se adreseze nemijlocit guvernelor Poloniei şi Romîniei, — întrucît U.R.S.S. nu are tratate militare cu Polonia şi Romînia, întrucît cele mai ameninţate de agresiune în Europa sînt în primul rînd, Polonia, Romînia, Franţa şi Anglia, într-atît problema [autorizaţiei de] trecere a forţelor armate sovietice prin teritoriul Poloniei şi Romîniei, precum şi problema operaţiilor desfăşurate de trupele sovietice pe teritoriul acestor state contra agresorului trebuie să fie rezolvată de guvernele englez şi francez împreună cu guvernele Poloniei şi Romîniei.

4. Misiunea militară sovietică îşi exprimă regretul că misiunile militare ale Angliei şi Franţei nu au un răspuns precis la întrebarea pusă cu privire la trecerea forţelor armate sovietice prin teritoriul Poloniei şi Romîniei.

Misiunea militară sovietică consideră că, fără rezolvarea pozitivă a acestei probleme, întreaga acţiune începută pentru încheierea unei convenţii militare între Anglia, Franţa şi U.R.S.S. este după părerea acesteia, condamnată dinainte la insucces. De aceea misiunea militară a Uniunii Sovietice nu poate, la drept vorbind, să recomande guvernului său să participe la o acţiune, vădit condamnată la eşec.

5. Misiunea militară sovietică roagă să se accelereze primirea răspunsului de la guvernele Angliei şi Franţei la întrebarea pusă.

Pînă la primirea răspunsului, misiunea militară sovietică consideră că este posibil să expună considerentele sale cu privire la planul de operaţii în comun împotriva agresiunii din Europa.

DISCUŢII CU PRIVIRE LA UNELE PROBLEME ALE RENTEI FEUDALE*

Corespunzător planului de dezbateri în jurul unor probleme controversate, deschizînd seria acestor dezbateri, a avut loc la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Bucureşti, o discuţie largă cu privire la unele probleme ale rentei feudale. Dezbaterea s-a desfăşurat cu participarea a numeroşi colaboratori ai Tratatului şi cercetători în domeniul istoriei medievale.

Revista *Studii* publică mai jos o dare de seamă a acestor dezbateri.

*

Deschizînd şedinţa acad. A. Oţetea a arătat importanţa discuţiilor închinate problemelor controversate din istoria patriei noastre, necesitatea confruntării opiniilor specialiştilor asupra problemelor esenţiale, care preocupă pe istorici, în vederea unei mai juste soluţionări a lor.

Referindu-se la comunicarea lui Ştefan Ştefănescu „Evoluţia rentei feudale în muncă în Ţara Romînească şi Moldova pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea", acad. A Oţetea a subliniat că ea a fost discutată în colectivul însărcinat cu cercetarea acestei probleme, a fost îmbunătăţită prin o serie de sugestii şi completări, aşa că, deşi rămîne o lucrare personală a tov. Şt. Ştefănescu, ea exprimă opinia colectivului care s-a ocupat cu această problemă.

Se publică în cele ce urmează rezumatul alcătuit de autor.

*

Pornind de la studierea documentelor interne şi analiza terminologiei prin care sînt desemnate obligaţiile în muncă ale ţăranilor, ţinînd seama de preţioasele indicaţii teoretice cu privire la renta feudală funciară, cuprinse în cap. 47 din vol. III al monumentalei opere a lui Marx, *Capitalul*, autorul comunicării şi-a propus să examineze obligaţiile în muncă ale ţăranilor dependenţi faţă de feudali, să urmărească evoluţia acestor obligaţii, să precizeze însemnătatea lor în sec. XIV—XVII.

Dintr-un început se spune că izvoarele care ni s-au păstrat dau puţine ştiri directe despre obligaţiile în muncă, ca de altfel în general, despre obligaţiile ţăranilor faţă de feudali. Din documentele de imunitate, izvoarele de bază pentru studierea acestei probleme, luăm cunoştinţă de obligaţiile ţăranilor faţă de feudali, de cele mai multe ori, în mod indirect. E de presupus de pildă, că obligaţiile enumerate în documentele de imunitate ca alcătuind suma drepturilor domnului şi la care el renunţă o dată cu emiterea diplomei de imunitate, să se fi prestat, unele dintre ele, într-o formă schimbată şi faţă de feudalii beneficiari ai dreptului de imunitate. Documentele cuprind uneori indicaţii directe despre transmiterea drepturilor domniei feudalilor.

* Text prescurtat al dezbaterilor întocmit de secretariatul Tratatului de Istoria Romîniei.

Renunţarea domniei, în folosul feudalilor, la obligaţiile pe care le aveau faţă de ea ţăranii, nu aducea nici o schimbare în sensul uşurării situaţiei acestora. Cuantumul obligaţiilor lor, dacă nu creştea, în cel mai bun caz rămînea acelaşi; se schimba numai stăpînul în folosul căruia ei dădeau dijme şi prestau munci.

Muncile la care erau obligaţi ţăranii către domnie şi care pe baza imunităţilor, urmau să fie prestate în folosul feudalilor sînt desemnate în documentele din sec. XIV—XV prin termeni generali, fapt ce îngreuiază cunoaşterea felului acestor munci. Termenii mai des întrebuinţaţi sînt cei de „slujbe" (слу̀жбы) şi „munci" (работы). Înţelesul pe care îl are în special termenul „работы" în izvoarele vremii din ţările vecine, ca de altfel şi precizarea sensului său în documentele noastre din secolul al XVII-lea face să presupunem că în sec. XIV—XV cînd el se întîlneşte în formule generale, înţelesul lui — în cazurile în care era vorba de obligaţii în muncă ale ţăranilor faţă de feudali — va fi fost acelaşi ca şi în secolul al XVII-lea, nu numai de munci domestice — aşa cum crede P. P. Panaitescu — ci şi de munci agricole. Pare, de altfel, de neconceput ca în Ţara Romînească şi Moldova, ţări, în care în sec. XIV—XV agricultura constituia o ramură principală a economiei lor, toţi ţăranii dependenţi să fi prestat pentru stăpînii lor numai munci de curte.

În secolul al XVI-lea termenii „службы" şi „работы" continuă să apară ca şi în secolul al XV-lea în formule cu caracter general. Nu se precizează încă natura muncilor desemnate prin aceşti termeni. Nu încape însă nici o îndoială că ei se refereau deopotrivă la muncile agricole ca şi la cele domestice. Poruncile care încep să fie adresate de domnie ţăranilor din satele dependente de feudali, ca ei „să asculte şi să lucreze la orice le vor da învăţătură (poruncă)" stăpînii lor, priveau desigur atît muncile agricole cît şi pe cele domestice.

Pentru desemnarea obligaţiilor în muncă ale ţăranilor dependenţi faţă de feudali se foloseşte frecvent în documentele romîneşti din secolul al XVII-lea termenul de „lucru", care corespunde celui de „работы" din documentele slave (sec. XIV-XVII). Ca şi termenul „работы", termenul de „lucru" are o sferă largă. El este întrebuinţat adesea cu sensul de muncă în general. Sînt însă destule cazuri, cînd, în documente, se şi arată natura muncilor cuprinse în sfera lui. Creşterea importanţei muncilor depuse de ţărani în folosul feudalilor făcea necesară în secolul, al XVII-lea precizarea acestor munci. Apariţia scrisului romînesc a înlesnit cu timpul, înlocuirea formulelor stereotipe, şablon, folosite în documentele slave, a dat posibilitatea celor care întocmeau documentele să desfacă aceste formule, să faciliteze înţelegerea lor, să aducă lămuriri cu privire la caracterul muncilor prestate de ţăranii dependenţi. Principalele munci desemnate în documentele din sec. al XVII-lea prin termenul „lucru" erau: aratul şi semănatul, secerişul, strîngerea recoltei, cositul şi strîngerea fînului, munca la vii (facerea de haraci, îngrăditul viei, legatul, săpatul) lunca de mori (ridicarea şi întreţinerea zăgazului, construirea şi repararea morilor). Noţiunea de „lucru" cuprindea de asemenea, obligaţia ţăranilor de a tăia lemne pentru feudali, de a transporta cu vitele lor la curtea feudală produsele agricole şi materiale de construcţie.

Uneori în documentele din sec. al XVII-lea se întîlneşte termenul de „lucru boieresc", înţelesul căruia este în special de munci agricole. Cu acelaşi înţeles apare în secolul al XVII-lea şi termenul de „clacă", care încheie de fapt evoluţia termenilor referitori la obligaţiile în muncă ale ţăranilor faţă de feudali.

În comunicare se arată că, dacă natura obligaţiilor în muncă ale ţăranilor dependenţi faţă de feudali era aceeaşi în sec. XIV—XV ca şi în secolul al XVII-lea, dacă ţăranii dependenţi prestau în sec. XIV—XV nu numai munci de curte, ci şi munci agricole, trebuie să se admită că în acea vreme (sec. XIV—XV) în cadrul proprietăţii feudale, în afară de loturile ţărăneşti, exista o suprafaţă de pămînt cultivabilă, care aparţinea în mod nemijlocit feudalului, aşa-numita rezervă feudală. Predominarea economiei naturale făcea ca rezerva feudală să fie în sec. XIV—

XV destul de mică în raport cu suprafaţa de pămînt ocupată de loturile ţărăneşti. Rostul rezervei feudale era să satisfacă nevoile de grîne şi alte cereale personalului care trăia la curtea şi în jurul curţii feudale. Rezerva feudală era lucrată pe baza muncii ţăranilor dependenţi şi a robilor — ţigani, în Ţara Romînească, ţigani şi tătari în Moldova.

Condiţii obiective (rezerva feudală lucrată de proporţii restrînse, tehnica agrară rudimentară, slaba dezvoltare a pieţii (făceau ca în sec. XIV—XV exploatarea ţăranilor dependenţi să nu fie prea mare în comparaţie cu perioada următoare (sec. XVI—XVII). Nu poate fi vorba însă de o inexistenţă a exploatării ţăranilor — aşa cum uneori s-a afirmat în istoriografia din trecut.

Renta feudală în muncă, deşi redusă ca proporţii, era suficient de însemnată în sec. XIV—XV pentru a constitui criteriul, care deosebea pe ţăranii dependenţi de cei liberi.

Transformări social-economice din a doua jumătate a secolului al XV-lea fac să se manifeste către sfîrşitul secolului o tendinţă generală de creştere a rentei feudale. În izvoare nu se găsesc indicii concludente pentru o creştere însemnată a rentei feudale în muncă pînă către sfîrşitul secolului al XVI-lea. Mărirea rezervei feudale nu totdeauna a atras după sine neapărat şi o creştere corespunzătoare a obligaţiilor în muncă ale ţăranilor dependenţi — rezerva feudală putînd fi lucrată şi pe bază de dijmă. O anumită tendinţă de creştere a obligaţiilor în muncă ale robilor şi ţăranilor dependenţi pare totuşi a fi continuat să se manifeste în tot secolul al XVI-lea. Fuga robilor ţigani, de care amintesc unele documente, nu este altceva decît răspunsul acestora la creşterea obligaţiilor pe care ei le aveau faţă de feudali şi în primul rînd a obligaţiei lor principale — munca. Poruncile prin care domnia se adresează ţăranilor din satele supuse feudalilor de a asculta „de orice le vor da învăţătură şi să lucreze la orice lucru„ îi vor pune — arată la rîndul lor că este vorba de o rezistenţă a ţăranilor dependenţi faţă de încercările feudalilor de a transforma „lucrul" într-o obligaţie prestată ori de cîte ori feudalii ar fi avut nevoie.

Către sfîrşitul sec. al XVI-lea „lucrul" cu sensul mai ales de munci agricole capătă o însemnătate deosebită. Menţiunea lui devine aproape permanentă atunci cînd în documente sînt amintite obligaţiile ţăranilor faţă de feudali.

Intensificarea exploatării ţăranilor dependenţi pe bază de clacă nu putea fi practic realizată atîta timp cît ţăranii dependenţi beneficiau—fie chiar şi sub formă îngrădită de dreptul de strămutare. De aceea în cursul sec. al XVI-lea feudalii continuă să ducă o politică permanentă pentru a desfiinţa acest drept. La rîndul lor ţăranii, înţelegînd marea însemnătate a păstrării libertăţii de a pleca de pe moşia feudală, luptă să-şi apere cu orice preţ dreptul de strămutare. „Cnezirile" eliberările din rumînie, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea arată cît de mult ţin să scape ţăranii de rumînie, să devină liberi, cu ocină sau chiar fără ocină. Căutînd să devină liberi, ei căutau să scape în primul rînd şi mai ales de greutatea obligaţiilor de clacă.

La sfîrşitul secolului al XVI-lea tendinţa generală de dezvoltare economică şi politică a celor două ţări romîneşti, şi în special a Ţării Romîneşti, făcea tot mai grea situaţia ţăranilor şi tot mai serios pericolul de a fi pus în primejdie dreptul lor de strămutare. Atotputernicia pe plan politic îi permitea acesteia să ducă o politică socială conform intereselor ei. În împrejurările sfîrşitului de veac al XVI-lea în care aceste interese ale feudalilor se împleteau cu interesele fiscale ale statului, feudalii obţin de la Mihai Viteazul, el însuşi mare latifundiar, legiferarea desfiinţării dreptului de strămutare, legarea ţăranilor de glie.

Prin legarea de glie necesară feudalilor ca să-şi asigure mîna de lucru, în condiţiile creşterii suprafeţei cultivabile, a rezervei feudale, feudalii caută să apropie juridiceşte situaţia tuturor ţăranilor dependenţi de cea a robilor. Schimbarea pe linia agravării situaţiei ţăranilor dependenţi, atît din punct de vedere juridic cît şi al obligaţiilor, a fost cauza rămînerii în urmă a economiei în cele două ţări romîneşti ca de altfel în toate ţările situate la răsărit de Elba care au cunoscut o dezvoltare similară a raporturilor sociale.

În socolul al XVII-lea s-a lărgit partea de teren rezervată culturilor şi odată cu ea rezerva feudală cultivată, fără să poată fi vorba încă de crearea în volum mare a acesteia. În documente rezerva feudală începe să fie desemnată prin termenul de „delniţă boierească”.

Creşterea rezervei feudale în secolul al XVII-lea se face ca şi în secolul al XVI-lea prin cumpărări de ogoare, defrişări şi uneori prin deposedarea ţăranilor dependenţi de loturile lor. Mutările ţăranilor dintr-un sat în altul, care încep să se practice în secolul al XVII-lea, nu sînt numai un mijloc de punere în valoare a noi pămînturi, sau de completarea braţelor de muncă în anumite sate, ci şi o formă ascunsă a trecerii pe seama rezervei feudale a loturilor pe care le aveau ţăranii în satele de unde erau mutaţi. Impulsul dezvoltării rezervei feudale continuă să-l constituie nu atît piaţa internă cît mai ales comerţul extern, cu turcii şi oraşele din Transilvania. Piaţa internă în secolul al XVII-lea este încă puţin dezvoltată. Legarea ţăranilor de glie, creşterea obligaţiilor acestora a dus la pauperizarea lor, a făcut ca ei să aibă un contact sporadic cu piaţa, fapt ce a avut repercusiuni negative asupra sistemului de dezvoltare a meşteşugurilor şi oraşelor.

Documentele din secolul al XVII-lea sînt concludente în a arăta că lărgirea rezervei feudale aducea după sine creşterea prin constrîngere extraeconomică a obligaţiilor în muncă ale ţăranilor dependenţi. Poruncind ţăranilor să asculte de stăpînii lor domnia se referea în special la muncile agricole, pe care erau obligaţi să le presteze ţăranii pentru feudali.

Cuantumul obligaţiilor în muncă ale ţăranilor dependenţi, numărul zilelor de clacă pe care ei le prestează pe rezerva feudală, nu este riguros precizat în documentele din secolul al XVII-lea. Referirile la durata obligaţiilor în muncă continuă să se facă în documente de obicei prin formule generale, oarecum stereotipe. Foarte deseori se întîlneşte expresia : „să lucreze ei (rumînii — *n.r.*) mănăstirii (boierului) ce va trebui (tot ce va trebui) sau „să lucreze ei” (rumînii — *n.r.*) la toate trebile şi muncile”. În documentele moldoveneşti se spune frecvent : „să aibă ei (vecinii—*n.r.*) nu mai să slujească pentru ce va fi treaba şi slujba sfintei mănăstiri”. În Ţara Romînească este pomenit uneori în documente „obiceiul”, „legea”, care ar reglementa obligaţiile în muncă ca de altfel în general obligaţiile ţăranilor faţă de feudali.

Referirile la acest obicei se fac prin termeni ca „să-i lucreze (mănăstirii, boierului — *n.r.*) ei (rumînii —*n.r.*) cum este legea rumînilor” sau „cum iaste obiceiul şi legea rumînilor” sau „după obicei” etc. Frecventă în documente este şi expresia : „ să lucreze (să clăcuiască) ei (rumînii, vecinii — *n.r.*) precum (cum) lucrează şi alţi rumîni (vecini) pre la alţi boieri” (pre la alte mănăstiri) sau „ca nişte rumîni”.

Aluzia care se face în documente ca rumînii să lucreze „cum este obiceiul” sau „cum este legea” nu înseamnează decît în aparenţă o îngrădire, o limitare a obligaţiilor în muncă ale ţăranilor dependenţi. Aceasta pentru că feudalii caută şi reuşesc să adauge muncilor fixate pe bază de vechi obicei şi alte munci ocazionale, pe care le consideră cu timpul „obicei” şi care odată intrate în „obicei” deveneau obligatorii. Ţinta feudalilor este de a adapta „obiceiul” la nevoile lor, de a face ca „obiceiul” să corespundă nevoilor lor în creştere.

Din documentele secolului al XVII-lea se vede că „obiceiul”, „legea”, pe baza căreia ţăranii dependenţi prestau munci faţă de feudali nu era aceeaşi în toată ţara, că ea diferea de la o proprietate feudală la alta şi în cadrul acesteia de la sat la sat. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea în Modova, numărul zilelor de muncă varia între 12—36 zile pe an.

Rezistenţa ţăranilor faţă de încercările permanente ale feudalilor de a mări cuantumul obligaţiilor, în special a celor în muncă, a contribuit la oarecare nivelare a exploatării lor, atît în cadrul aceleiaşi stăpîniri feudale cît şi pe întreaga ţară.

Fuga ţăranilor de pe o proprietate feudală, unde regimul de muncă era mai greu, pe altă proprietate unde acest regim era mai uşor, teama feudalilor că vor rămîne fără mînă de lucru, au dus la tendinţa de nivelare a exploatării feudale pe întreaga ţară. Precizarea pe care o face domnia cînd se adresează ţăranilor, care se împotriveau creşterii obligaţiilor în

muncă cerute de feudali de „a lucra” ca și alți rumîni pe la alți boieri (mănăstiri), este expresia acestei tendințe.

În secolul al XVII-lea — paralel cu schimbările survenite în dreptul de stăpînire a pămîntului — pe linia transformării lui în drept de proprietate cviritară, feudalii caută în mod stăruitor să asimileze din punct de vedere al „lucrului” (clăcii) situației de rumîni, pe toți cei veniți din afara teritoriului stăpînit de ei și stabiliți pe moșia lor. Țăranilor liberi așezați pe moșia feudală, sau care aveau numai în folosință pămînturi pe o astfel de moșie, li se cere să presteze clacă sau să părăsească moșia.

În ciuda tentativei feudalilor de a asimila din punct de vedere al obligației la „lucru” situația oamenilor liberi așezați pe moșia lor celei a rumînilor, în secolul al XVII-lea există încă deosebiri de natură juridică și în ce privește cuantumul de muncă între unii și alții. Numărul zilelor de lucru la care erau impuși oamenii liberi era în genere în Țara Romînească între 3 și 5 zile pe an, uneori însă și mai mare. Zilele de clacă la care erau impuși țăranii liberi puteau fi răscumpărate în bani. Oamenii liberi așezați pe moșia feudalilor, spre deosebire de rumîni, păstrau dreptul de strămutare, puteau pleca în alte locuri dacă condițiile în care lucrau li se păreau împovărătoare.

Țăranii din slobozii aveau uneori și ei din punct de vedere al cuantumului de muncă la care erau obligați un regim similar celui al țăranilor liberi.

Creșterea obligațiilor în muncă ale țăranilor dependenți, intensificarea exploatării acestora pe bază de clacă, a dus în sec. al XVII-lea la o accentuare a contradicțiilor și luptei de clasă. Forțați să presteze „lucru”, țăranii refuză adesea să se supună, se ridică împotriva acelor care îi mînau la lucru, împotriva organelor de represiune feudală. Apăsați de creșterea obligațiilor în muncă față de feudali și de birurile mereu mărite pe care ei trebuiau să le dea către stat, țăranii părăsesc adesea satele, se risipesc. Neputînd prin propriile mijloace să facă față împotrivirii țăranilor și să asigure permanența mîinii de lucru pe moșiile lor, feudalii cer continuu ajutorul domniei. Intervenind în sprijinul feudalilor, domnia poruncește țăranilor să se supună, îi amenință, împuternicește pe feudali să-i bată și în caz de fugă să-i aducă înapoi.

În continuare, în comunicare se arată că detaliile cuprinse în documentele din secolul al XVII-lea în legătură cu natura „lucrului” la care sînt obligați țăranii dependenți, împotrivirea lor față de această obligație, goana feudalilor după mîna de lucru, sînt fapte care îndreptățesc concluzia că în secolul al XVII-lea, în condițiile unor schimbări în raporturile agrare — pe linia întăririi dreptului de stăpînire a feudalilor asupra pămîntului, a agravării formelor de dependență ale țăranilor, are loc în Țara Romînească și Moldova creșterea rezervei feudale și odată cu ea a obligațiilor în muncă ale țăranilor expresie a rentei feudale în muncă. Dezvoltarea rentei feudale în muncă, forma cea mai grea de exploatare a țărănimii, tindea să lege strîns gospodăria țărănească de cea a feudalilor, să supună munca țăranilor supravegherii și controlului acestora și a organelor lor, să limiteze legătura gospodăriei țărănești cu piața.

★

În continuarea ședinței, au avut loc numeroase intervenții:

P. P. Panaitescu a arătat că încercarea tov. Șt. Ștefănescu de a stabili liniile generale ale evoluției rentei feudale în muncă în Țara Romînească și Moldova în sec. XIV—XVII pornește de la studiul științific al problemelor sociale, care trebuiesc întotdeauna privite evolutiv și nu în chip static. Referindu-se la etapele evoluției rentei feudale, P. P. Panaitescu și-a exprimat în general acordul cu punctul de vedere expus în comunicare. Obiecțiunile sale au privit mai ales aprecierile din comunicare asupra perioadei sec. XIV—XV. Reluînd o teză mai veche a sa, combătută în comunicarea tov. Șt. Ștefănescu, P. P. Panaitescu a susținut că în sec. XIV—XV în Țara Romînească și în Moldova nu a existat rezervă feudală

lucrată; țăranii dependenți nu erau obligați să presteze munci agricole, față de stăpîni, ci numai munci de curte. Rezerva feudală lucrată se naște după părerea sa la sfîrșitul secolului al XVI-lea, „odată cu începuturile comerțului de grîne pe piața internă și pe cea a Imperiului Otoman". Ignorînd știrile documentare directe privitoare la obligațiile în muncă ale țăranilor dependenți față de feudali, acordînd termenilor: robota, slujba, angarie, numai sensul de muncă neagricolă datorată statului, P. P. Panaitescu a negat existența rentei feudale în muncă pentru sec. XIV—XV.

O a doua obiecțiune a lui P. P. Panaitescu s-a referit la afirmația făcută în comunicarea că robii țigani, au fost folosiți și ca forță de muncă în agricultură. El a citat o serie de știri documentare, din care se vede că robii țigani erau folosiți mai ales ca meșteșugari, nereferindu-se la știrile care vorbesc despre folosirea țiganilor și la muncile agricole.

Ca să întărească susținerea afirmațiilor sale, P. P. Panaitescu a apelat și la unele elemente de istorie comparată, dar numai la acelea care veneau în sprijinul tezelor sale. Folosind hrisovul lui Ștefan Dușan din 1348 dat m-rii din Prizren, în care se enumeră toate obligațiile supușilor de pe domeniul m-rii față de stăpîni, atît ale țiganilor cît și ale vlahilor șerbi, el a arătat că niciunul din țigani nu lucra în agricultură; vlahii aveau obligații de muncă foarte numeroase și diferite, dar niciuna nu era muncă agricolă propriu-zisă pe moșia m-rii și asta pentru că, susține vorbitorul, toată agricultura pe domeniul m-rii era bazată pe munca în dijmă.

În cursul discuțiilor acest fel unilateral de a examina izvoarele istorice a fost supus criticii.

P. P. Panaitescu a adus apoi în discuție o ciudată distincție care ar fi existat în Occident între rezerva seniorială și „Terra indominicat"; aceasta din urmă, în sec. VIII—XII, ar fi reprezentat „centrul unui domeniu, constituit din locurile seniorului cu clădirile pentru depunerea proviziilor și o bucată de pămînt nu prea întinsă, cultivată prin clăci".

Vorbitorul nu arată însă nici pe ce izvoare își întemeiază o asemenea distincție, nici folosul pe care l-ar aduce discuția ei în lămurirea problemelor ridicate de referatul lui Șt. Ștefănescu. O altă teză discutabilă a lui P. P. Panaitescu a fost aceea că în sec. XIV—XV a predominat în Țara Romînească și Moldova creșterea vitelor, agricultura făcîndu-se destul de puțin. Această teză a fost folosită de el pentru a arăta că în condițiile unei atari economii — bazată în special pe creșterea vitelor nu poate fi vorba de o rezervă feudală lucrată. Dijmele din produse datorate de țăranii dependenți, erau suficiente pentru întreținerea feudalului și a curții lui, deci nu era nevoie de o rentă în muncă.

C. Cihodaru (Iași) admite existența unei rezerve senioriale, începînd cu a doua jumătate a veacului al XV-lea, dar de întindere mică față de loturile țărănești și folosită mai ales pentru creșterea vitelor, nu pentru agricultură.

Contestă „o extraordinară dezvoltare a agriculturii" pe vremea lui Ștefan cel Mare ca și faptul că feudalii moldoveni ar fi putut face atunci „afaceri prea grozave" din comerțul cu cereale; de fapt, vorbitorul contestă afirmații pe care Șt. Ștefănescu și nici nimeni altcineva nu le-a făcut.

Pe baza unui document de la Al. Lăpușneanu din care se vede că domnia strămută și concentrează niște sate, pentru a-și face o „scutărie" (crescătorie de vite), vorbitorul trage o concluzie contrară unei opinii îndeobște admisă căci știe că începînd cu a doua jumătate a veacului al XVI-lea, se dă o adevărată luptă pentru acapararea forței de muncă a țărănimii. Vorbitorul crede că, dimpotrivă, „un număr prea mare de locuitori în sate *adeseori* îi stinghereau" pe proprietarii feudali.

În ceea ce-i privește pe robi, țigani sau tătari, crede că n-au făcut niciodată agricultură.

N. Grigoraș (Iași) împărtășește în cea mai mare parte afirmațiile făcute de P. P. Panaitescu și C. Cihodaru, susținînd extrem de slaba dezvoltare a agriculturii în sec. XIV—XVI;

defrişările care se fac sînt destinate păşunilor şi prisăcilor, nu agriculturii. Tăgăduind existenţa agriculturii ca ramură principală a economiei, în veacurile XIV—XVI, vorbitorul neagă şi existenţa unei pieţe interne.

De asemenea consideră că robii n-au putut fi folosiţi în agricultură.

Pentru N. Grigoraş, limitarea dreptului de strămutare a ţăranilor dependenţi a fost determinată numai de interesul fiscal al statului şi nu şi de interesele feudalilor pentru asigurarea forţei de muncă în vederea valorificării domeniilor lor.

I. Donat. subliniază importanţa problemelor discutate, deoarece de rezolvarea lor depinde în mare măsură imaginea pe care trebuie să ne-o facem despre viaţa medievală romînească. A fost o iniţiativă fericită că s-a încredinţat această temă unui cercetător tînăr, pentru care autoritatea vechilor păreri e mai puţin obligatorie, şi e meritul lui Şt. Ştefănescu că s-a folosit de prilej, dovedind deopotrivă îndrăzneală şi discernămînt.

Analizează problema rezervei feudale din punctul de vedere al situaţiei pe teren a moşiilor din sec. XVII—XVIII, fără să dea atenţia cuvenită transformărilor care au survenit între timp. Atît boierii cît şi mănăstirile, au avut sate care, în ce priveşte răspîndirea lor geografică, erau de două categorii: unele se găseau grupate în jurul conacului în care locuia boierul, sau în jurul mănăstirii; pe cînd altele se aflau la depărtări mari de acestea. Dar, ca orice gospodărie, rezerva feudală presupunea, spre a fi rentabilă, prezenţa activă a celui ce o exploata. Pe de altă parte, produsele rezervei, în cazul moşiilor depărtate şi dacă nu deveneau marfă, trebuiau transportate la distanţe mari. Toate acestea au făcut să existe la stăpîni tendinţa de a-şi comasa moşiile şi au creat deosebiri de regim în exploatarea acestora. În vremea mai nouă, moşiile depărtate sau risipite au fost date în arendă. Consideră că rezerva feudală şi deci renta în muncă sub forma ei de muncă agricolă s-a născut şi s-a dezvoltat mai ales lîngă conac şi lîngă mănăstire.

Existau şi alte deosebiri teritoriale în ce priveşte regimul rentei în muncă. În satele răzăşeşti din Moldova, după jumătatea secolului al XVIII-lea, locuitorii fără pămînt nu făceau zile de boieresc, ci plăteau în bani preţul muncii. Această situaţie va fi existat şi în Ţara Romînească. Probabil că ţăranii fără pămînt din satele moşneneşti nu au făcut niciodată clacă.

Cu privire la afirmaţia că forţa de muncă de pe rezerva feudală ar fi constituit-o şi robii ţigani, socoteşte că aceştia n-au fost niciodată agricultori în plinul înţeles al cuvîntului: crede că dacă ţiganii ar fi fost plugari propriu-zişi, emanciparea lor în secolul al XIX-lea s-ar fi făcut desigur mult mai greu, într-o vreme în care munca agricolă era mai preţuită decît oricînd. Activitatea lor în agricultură a fost aceea a unor muncitori necalificaţi (ajutînd la treieratul grînelor etc.). Cîştigul boierilor de pe urma ţiganilor în afara muncilor de curte, a fost reprezentat de birurile lor (pe care le menţionează şi Mihai Viteazul cînd vorbeşte despre mijloacele sale de cîştig). Deoarece unii istorici cred altfel, se propune colegilor de la istoria modernă să stabilească situaţia şi activitatea ţiganilor în secolul al XIX-lea, cînd avem izvoare suficiente. Adaugă observaţia că creşterea rezervei prin defrişări n-a putut avea loc decît în anumite regiuni. Existau şi unele părţi unde pădurea avea mare preţ, de ex. la Slatina, unde se găsea o branişte domnească păzită prin om rînduit într-adins.

Gheorghe Cronţ relevă meritul autorului de a fi folosit şi principiile economiei politice în tratarea unei probleme istorice. Lucrarea dovedeşte că economia politică a feudalismului romînesc are trăsături ce se deosebesc de ale societăţii feudale din ţările vecine.

Este de reţinut că fiind temeinic dovedită, între altele, teza potrivit căreia sporirea obligaţiilor de muncă ale ţăranilor a fost determinată de creşterea rezervei feudale. Convingătoare este şi teza că obiceiurile juridice n-aveau generalitate şi uniformitate în ceea ce

privește natura și volumul muncilor. De reținut este și concluzia privitoare la apariția în secolul al XVII-lea a formelor embrionare ale învoielilor agricole.

Lucrarea se întemeiază îndeosebi pe cercetarea documentelor. Baza informativă pe care se sprijină acest studiu putea fi însă cu mult mai largă. Nu se valorifică mărturiile călătorilor străini și ale cronicarilor. Nu sînt folosite nici prețioasele informații cuprinse în pravile. *Pravila* Moldovei din 1646 și *Indreptarea Legii* din 1652 cuprind dispoziții privitoare la renta în muncă.

Este de recomandat apoi ca autorul să cerceteze nu numai obligațiile de muncă ale țăranilor din satele boierești și mănăstirești ci și ale țăranilor din satele domnești și din satele de colonizare. Autorul găsește că satele de colonizare, cunoscute sub denumire de „slobozii", aveau sub raportul muncii un regim similar cu al țăranilor liberi. Dar sloboziile erau sate aservite. Este necesar să se pună în lumină specificul rentei în muncă al acestor sate.

Din punct de vedere metodologic, lucrarea este întemeiată pe concepția materialistă a istoriei. Autorul dovedește o remarcabilă probitate științifică în tratarea subiectului.

Aurora Ilieș, prezentînd incomplet datele din registrul m-rii Cozia (sec. XVIII) privitoare la țigani și folosind numai acele știri care amintesc de țiganii meșteșugari, a pus la îndoială afirmația făcută în comunicarea că țiganii puteau fi folosiți și ca forță de muncă în agricultură, ca elemente prin care feudalii își valorificau rezerva feudală.

Ș. Papacostea consideră exagerate tezele comunicării în privința sporirii obligațiilor în muncă ale țăranilor în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, a sprijinului pe care domnia îl acordă feudalilor. Citînd două documente din vremea lui C. Brîncoveanu, Ș. Papacostea generalizează în mod nejust cazuri particulare, trăgînd concluzia că domnia a căutat să zădărnicească încercările feudalilor de a mări obligațiile în muncă ale țăranilor.

N. Corivan (Iași) arată că referatul reprezintă un studiu valoros, care marchează un progres față de ceea ce s-a scris în această direcție pînă acum. El are un plan clar, tratarea problemelor este sistematică. Specificul izvoarelor noastre medievale, raritatea informațiilor, caracterul ermetic și uneori contradictoriu al lor au constituit greutăți obiective de care autorul s-a izbit. Lipsa de precizare a informațiilor ar fi trebuit mai mult completată cu elemente de analogie și comparație. Ar fi fost bine poate ca în tratarea problemelor din sec. XIV—XVII să se fi folosit și parte din materialul din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Fără să respingă părerea că înțelesul termenului „robotă" este și de munci agricole, consideră că ar fi trebuit în această direcție o demonstrație mai strînsă. Este de acord că înțelesul termenilor de „clacă" și „boieresc" este foarte apropiat. Precizează că și în secolul al XVIII-lea termenul „clacă" nu cuprindea un număr de zile fix, avea un caracter întîmplător, se referea la diferite munci, inclusiv munca pe ogoare; obligațiile de „boieresc" se întîlnesc la muncile agricole, dar mai ales la facerea fînului.

Referindu-se la problema rezervei feudale, N. Corivan admite existența acesteia, consideră însă ca fiind lentă creșterea ei în decursul secolelor, întrucît chiar în secolul al XVIII-lea ea nu era prea mare. Rezerva — arată N. Corivan — se compunea atît din ogoare cît și din locuri de fînețe. Ogoarele erau lucrate atît cu munca obligatorie a țăranilor cît și cu simbrie. În ce privește fînul de pe rezervă el era cosit, strîns și făcut căpițe prin munca de clacă, munca de boieresc, munca țiganilor și cu simbrie.

Lia Lehr, aduce argumente în favoarea existenței rezervei feudale încă în veacurile XIV—XV. S-a susținut de către unii antevorbitori (P. P. Panaitescu, N. Grigoraș) că în cadrul unei economii naturale, care ar fi precumpănit la noi în acea vreme, nevoile feudalului fiind reduse, el se mulțumește numai cu produsele din dijme; de aceea o rezervă feudală, cultivată de țăranii dependenți, nu ar fi fost necesară. Dar atunci grîul pentru piața externă,

pentru export, — export ce se poate dovedi pe baza unui număr destul de mare de documente — de unde provenea? Presupunem că tocmai de pe această rezervă. Un act al Coziei, din 1505, vorbeşte de grîul şi făinurile ce se exportau prin vama de la Genune. În 1509, sibienii trimit o solie pentru cumpărarea de grîne, din Ţara Romînească. În 1535, braşovenii fac la fel. Mai sînt apoi o serie de documente care pomenesc de comerţul ce-l făceau negustorii italieni cu grîul moldovenesc. Într-o scrisoare din 1455 a unor negustori din Caffa, se vorbeşte de faptul că în Moldova sînt multe cereale. În alta, tot din acea vreme, se aminteşte de 3 corăbii, care au venit la Cetatea Albă şi Chilia după grîu; aci preţul baniţei era de 50—55 aspri. În 1474, alte multe corăbii din Caffa sînt venite după grîne de la Cetatea Albă, „unde sînt destule". Din a doua jumătate a veacului al XV-lea, cînd se poate vorbi de o intensificare a producţiei de cereale marfă, negustorii moldoveni pleacă pînă departe pentru a vinde grînele ţării lor. În 1456, Mahomed II dă voie negustorilor moldoveni să vină la Adrianopole, Brusa şi Constantinopole pentru a-şi desface mărfurile. După căderea Caffei, negustorii romîni, pe care nu-i mai concurează genovezii organizează în condiţii mai favorabile acest export.

Toate aceste acte sînt tot atîtea dovezi că ţările romîne, în veacurile XIV—XVI, produceau cereale în cantitate suficient de mare, pentru a constitui o marfă. Ele, credem, se produceau mai ales de către marii boieri, pe moşiile lor, cultivate prin munca ţăranilor dependenţi, adică pe rezerve.

Şt. Olteanu, în cuvîntul său, se referă la două chestiuni dezbătute mult de alţii, anume munca ţiganilor robi şi dezvoltarea agriculturii. Marele număr de sălaşe de ţigani ai Coziei, Tismanei, Probotei, ca şi ai unor mari boieri, îl face să creadă că aceştia erau nu numai meşteşugari şi păzitori de vite, dar că se ocupau şi cu muncile pe domeniul stăpînului lor.

Despre ocupaţia agricolă a romînilor în veacurile XIV—XVI ne vorbesc de asemenea rezultatele săpăturilor arheologice ce s-au efectuat (s-au găsit: resturi de grîu, paie de grîu, pleavă, fragmente de unelte agricole etc.). Atrage de asemenea atenţia asupra unor catastife cuprinzînd şi inventarul mănăstirii. (De pildă, al Galatei, din secolul al XVI-lea în care se pomenesc sape, pluguri, boi şi cai de plug). În concluzie, crede că în această vreme existau destul de întinse terenuri de agricultură.

N. Stoicescu arată lipsa de temeinicie a agrumentelor invocate de P. P. Panaitescu împotriva existenţei rezervei feudale şi a clăcii şi dă unele sugestii de îmbunătăţire a lucrării. S-a văzut că după P. P. Panaitescu, munca (lucrul) pomenită în acte ca obligaţie a romînilor nu ar fi fost o muncă agricolă, ci ar fi reprezentat diverse şi neînsemnate munci de curte. Argumentul său este că în actele veacurilor XIV—XV nu se pomeneşte munca agricolă. Dar acest argument nu serveşte tezei sale, căci nici muncile de curte nu sînt menţionate în acte. A admite existenţa unora şi a nega existenţa celorlalte, cînd documentele vorbesc în general despre *lucru*, este cel puţin arbitrar.

Dacă asemenea argumente ale lui P. P. Panaitescu nu-i sprijină întru nimic teza, altele în schimb pledează chiar împotriva ei. Astfel, a afirmat că ţăranii cultivau mai ales mei; să presupunem că sîntem de acord cu aceasta. Rezultă că, ei dădeau dijmă stăpînului de moşie, numai în mei, nu şi în grîu. Boierul însă, este sigur, avea nevoie şi de alte produse decît mei. Rumînii cultivau pe pămîntul aflat în folosinţa lor produsele pe care le doreau; nici un document nu arată că erau obligaţi să cultive *anumite produse*, pentru a da dijmă boierului din acestea. Produsele necesare boierului, de pildă grîul, neputînd fi deci obţinute din dijmă, se pune întrebarea: de unde atunci le obţineau? Noi credem că de pe acel loc rezervat, unde stăpînul moşiei putea cultiva ceea ce avea nevoie inclusiv grîul, întrebuinţînd munca rumînilor.

Cu privire la cultura grîului, P. P. Panaitescu însuşi se contrazice. Într-o lucrare recentă (*Viaţa feudală*, p. 36) afirmă că „grîul produs de ei — ţărani — nu era pentru ei, era în genere consumat de clasele conducătoare sau se vindea ca marfă". Aceasta, cum vedem, contrazice afirmaţia făcută tot de d-sa că nu se exportă grîne şi că ţăranii nu cultivau grîu pentru boieri. Cum nimeni nu-i putea sili să cultive grîu pe delniţele lor pentru nevoile boierilor, urmează în chip firesc că această cultură se făcea pe rezerva seniorială, prin clacă. Nu trebuie de asemenea uitat că în afară de nevoile personale ale familiilor boiereşti (care, se înţelege, nu trăiau cu mei) mai erau nevoile oamenilor ce ţineau de curţile lor, aparatul lor de represiune, cu atît mai numeros în veacurile XIV—XV cu cît numărul satelor dependente era mai mare. Pentru întreţinerea acestui aparat, care nu făcea agricultură, era nevoie de cereale, şi probabil, nu numai de mei.

Un argument convingător că satele dependente nu puteau face numai munci de curte, cum susţine tov. Panaitescu, se desprinde din marea depărtare la care unele sate se aflau de curtea stăpînului feudal (argument invocat şi de Şt. Ştefănescu). Cozia şi Tismana au sate la distanţe de peste o sută de kilometri de ele (în raioanele de azi: Vedea, T. Severin, Olteniţa, Feteşti, Băileşti etc.). Este sigur că rumînii de aci nu puteau fi aduşi la curte pentru a-şi îndeplini obligaţiile de muncă şi e de asemenea sigur recunoaştea şi P. P. Panaitescu că nu erau scutiţi de muncă. Ei trebuiau deci să presteze o muncă agricolă, făcută pe rezervă.

Trebuie insistat de către autori şi asupra tendinţei boierilor în veacul XVII de a asimila pe ţăranii liberi fără ocină, cu situaţia rumînilor, de a le impune şi lor munca obligatorie pe rezervă. De asemenea asupra apariţiei nartului (a „normei" de lucru pe zi) încă în veacul al XVII-lea, ca şi asupra rentei în muncă a rumînilor meseriaşi ar trebui insistat mai mult.

H. Chircă, revine asupra problemei robilor şi a obligaţiilor lor. Arată că s-a susţinut cu insistenţă că ţiganii în sec. XIV—XVII nu erau folosiţi în agricultură, ci numai ca meşteşugari. A. Ilieş a adus în sprijinul acestei teze unele date dintr-un registru privind ţiganii m-rii Cozia în secolul al XVIII-lea. Dar tot în acelaşi registru se menţionează 98 sălaşe folosite în „economia casei" şi aşezate în imediată apropiere de mănăstire, la Căciulata; este greu de crezut că toţi aceşti robi (aproape 500 suflete) slujeau numai la munci domestice. În orice caz, ei trebuiau hrăniţi de m-re. Era deci necesar ca m-rea să dispună de grîne şi acestea trebuie să fi provenit de pe rezerva creată încă de la sfîrşitul secolului al XIV-lea. Se ştie că la locul mănăstirii Cozia însuşi Mircea cel Bătrîn a tăiat din moşia boierilor Jibleni o parte, ca să creeze această rezervă. Încă şi mai elocvent este cazul mănăstirii Tismana al cărei domeniu se întinde de la această mănăstire în sus, deci în munte; în ciuda condiţiilor geografice improprii, curăturile sînt aci folosite cu singurul scop al agriculturii. Se spune în documentul Tismanei din 1480 aprilie 3 că nimeni nu va putea lucra aici decît cu voia mănăstirii şi cei ce vor lucra, „să dea dijmă, să sape şi să are". Acolo nu este vorba să se culeagă fructe, cum s-a interpretat în lucrarea *Viaţa feudală*, căci termenul sohati vine de la soha — plug, şi nu de la suşiti — a usca (fructe), ci se vorbeşte despre a ara.

Damaschin Mioc arată că argumentele aduse de unii autori privitoare la o economie pastorească cu totul predominantă în evul mediu romînesc, argumente reluate atît în ultimele lucrări ale lui P. P. Panaitescu, cît şi în critica adusă lucrării lui Ştefănescu, sînt parte discutabile, parte sprijină teze contrarii.

În susţinerea tezei sale privitoare la predominarea păstoritului în veacurile XIV-XV în ţările romîne, P. P. Panaitescu invoca *locul* important pe care îl ocupă dările din animale în înşiruirea pe care o au obligaţiile în privilegiile domneşti din Ţara Romînească. Aci, se susţine că locul cel mai de seamă îl ocupă vama oilor şi vama porcilor. Admiţînd că ordinea dărilor arată şi importanţa lor, atunci trebuie întrebat de ce în cadrul unei astfel de economii „animaliere", nu sînt pomenite *de loc* în această vreme şi dările din vitele mari, din cai şi din boi?

Şi de ce P. P. Panaitescu se limitează în a cita doar documentele Ţării Romîneşti şi nu şi pe cele ale Moldovei? Oare nu cumva pentru că acestea nu-i sprijină teza? Analizînd primele privilegii moldoveneşti care cuprind obligaţiile ţăranilor către domnie, se poate observa (vezi actul din 1444 aug. 1) că din cele zece obligaţii ale sătenilor din Balasinăuţi, prima este birul, în bani, a doua, ilişul, în grîne; dintre celelalte obligaţii întîlnim una în vin, patru în muncă, una este o amendă, două au un caracter special (posada şi oastea) şi numai una, desetina, se referă, poate, la porci, dar mai probabil la darea din stupi. După cum se observă lesne, nici din numărul şi nici din ordinea dărilor din actele moldoveneşti nu se poate deduce acea economie păstorească predominantă, de care vorbeşte P. P. Panaitescu. Vorbitorul mai aminteşte un act moldovenesc din 1453 febr. 23, dat mănăstirii lui Iaţco, prin care i se dă voie s-şi întemeieze un sat, iar cei ce se vor aşeza acolo să fie slobozi: „să-şi are şi să-şi semene grîu şi să cosească fîn". Se vede şi de aci că ordinea în înşiruirea îndeletnicirilor este alta decît cea presupusă de aserţiunea lui P. P. Panaitescu; *întîi* este vorba de arat şi semănat grîu (şi nu mei) şi numai *apoi* de cosit fîn. D. Mioc mai evocă şi diploma Ioaniţilor, în care, tot aşa, întîi sînt pomenite *semănăturile* şi numai după aceea fîneţele şi păşunile.

Un alt argument adus în legătură cu predominarea păstoritului asupra agriculturii este *raritatea* morilor. Pentru aceasta P. P. Panaitescu aduce ca dovadă un document din 1421; arată că din cele 15 sate ale Coziei, numai 12 aveau cîte o moară, ceea ce — conchide d-sa — este destul de puţin! Dimpotrivă, crede D. Mioc, este foarte mult. Se ştie că şi în zilele noastre cîte 3—4 sate macină la o singură moară. Deci, argumentul reprezintă de fapt un contra argument. Numărul mare de mori amintit în documentele noastre, începînd cu diploma Ioaniţilor, mori care indică desigur nu o economie păstorească, sînt un argument puternic pentru rolul important pe care-l ocupă agricultura în ţările romîne din cele mai vechi timpuri.

P. P. Panaitescu în partea sa din lucrarea *Viaţa feudală* mai remarcă un fapt pe care îl crede extrem de grăitor cu privire la creşterea vitelor din Moldova în veacul al XVII-lea. D-sa zice: „unele domenii domneşti, boiereşti şi mănăstireşti ajung la crearea unor *rase de animale alese, bine îngrăşate*. Aceste animale alese sînt socotite ca valoare de zece ori cît cele ţărăneşti. Într-o scutire de dări din 1660 pentru satele mănăstirii Golia se precizează că sînt scutite 1 000 de oi ţărăneşti care fac 100 oi domneşti, 1 000 de stupi ţărăneşti care fac 100 stupi domneşti şi 500 mascuri ţărăneşti care fac 50 de mascuri domneşti". Interpretarea este de-adreptul uimitoare. Actul este un simplu document de scutire. Cele 100 de oi, 100 de de stupi şi 50 de porci domneşti nu sînt altceva decît dijma, desetina, cuvenită domniei, iar nu animale de rasă superioară, nici porci îngrăşaţi (valorînd unul cît zece sau circa 1 000 de kg!)

Pare cel puţin nepotrivit că pînă şi pe baza unei astfel de argumentări să se susţie predominarea creşterii vitelor asupra agriculturii în evul mediu romînesc.

P. P. Panaitescu a vorbit aci şi despre necesitatea studiilor de istorie comparată şi ne-a citit un pasaj dintr-un hrisov al ţarului Duşan al sîrbilor, dat m-rii sf. Arhangheli, în care e vorba despre obligaţiile ţiganilor şi ale vlahilor păstori, care nu sînt de natură agricolă şi din care d-sa face un nou argument pentru teza amintită. Pretinde chiar că „toată agricultura pe domeniul mănăstirii era bazată pe munca în dijmă". El omite pur şi simplu să arate că prin *acelaşi* document, mănăstirii i se întăresc şi 60 de sate de ţărani dependenţi (meropsi) care sînt obligate *să lucreze mănăstirii 2 zile pe săptămînă* la *arat*, *secerat*, *clăit*, transportul la jitniţă al grîului, să cosească fîn, cît are nevoie mănăstirea, să *lucreze* la vie. Rezultă că mănăstirea dispune de munci *agricole*, prestate 104 zile pe an de gospodarii din 60 de sate; este vădit, pentru orice cercetător fără idei preconcepute, că această formă de rentă era incomparabil mai importantă pentru economia generală a domeniului, decît veniturile produse de cele 17 cătune de păstori. P. P. Panaitescu nu a putut ajunge la altă concluzie decît alegînd din document un pasaj izolat şi ignorînd voit tot ce se împotriveşte tezei sale.

În ce-l privește, D. Mioc nu contestă existența creșterii animalelor ca ramură importantă a economiei feudale romînești, dar crede că încă și mai importantă a fost la noi agricultura, ocupația caracteristică a oricărui popor sedentar evoluat în cursul evului mediu.

Șt. Pascu se declară a fi de acord cu cea mai mare parte a tezelor expuse în comunicare. În sprijinul unora dintre ele aduce ca argumente date din izvoare privind situația din Transilvania. El găsește astfel ca justă teza privitoare la existența unei rezerve feudale în țările romîne în sec. XIV—XV „Fără ca documentele să fie explicite — arată Șt. Pascu — nu se poate contesta existența cu totul a acestei părți de moșie, lucrată în regie proprie. Este adevărat că în veacul al XIV-lea rezerva este mai extinsă decît în veacul precedent, dar ea nu s-a ivit dintr-odată; este un fenomen care evoluiază încît originea ei trebuie căutată înainte de veacul al XVI-lea. Creșterea rezervei a fost motivată de putința de a fi valorificate produsele agricole, de a fi vîndute.

Referindu-se la munca robilor în agricultură e de părere că, deși nu trebuie exagerat, nu se poate spune că ei nu prestau munci cu caracter agricol. Nu trebuie să respingem teza — conchide d-sa — că robii în general făceau munci agricole.

În cuvîntul său Șt. Pascu a insistat deasemeni asupra necesității folosirii mai largi a analogiilor în explicarea unor instituții din țările romîne. Analogiile cu situația din Transilvania, Serbia Polonia, ar fi deosebit de utile.

Ca și G. Cronț, Șt. Pascu sugerează folosirea pravilelor din sec. al XVII-lea ca importante izvoare istorice.

Barbu Cîmpina arată importanța deosebită a dezbaterii, care va alcătui un prețios sprijin pentru redactorii vol. II al *Tratatului de Istoria Romîniei.*

Urmărind cu atenție desfășurarea discuțiilor, spune vorbitorul, ni se impune o constatare de cel mai mare interes; dacă tezele susținute de Șt. Ștefănescu în legătură cu împrejurările de pînă în sec. XVI-lea au apărut unora exagerate sau contestabile, în schimb cele arătate pentru secolul al XVII-lea n-au fost puse la îndoială de niciun singur vorbitor. În secolul al XVII-lea, într-adevăr, apar numeroase documente redactate în *romînește*; grămăticii nu mai sînt obligați să respecte formularul diplomatic slav, ei scriu într-o limbă pe care o cunosc mai bine și se exprimă într-un chip mai liber, aducînd amănunte și precizări care lipsesc cu totul în epoca de documentare exclusiv de limbă slavă. În locul vechilor formule, care în uscăciunea lor stereotipă au pus la grea încercare pe unii cercetători (nu este cazul Șt. Ștefănescu) apare în sec. XVII-lea ceea ce referentul numește pe bună dreptate „formula desfăcută"; obligațiile țăranilor sînt definite pe larg, precizîndu-se atît *cîtimea* muncii pe care o prestează țăranii dependenți, cît și natura acestei munci, obiectul ei economic. Aflăm, (cu toate detaliile dorite) că țăranii munceau în *agricultură*, cultivînd ogorul „rezervat" al stăpînului feudal, că li se cereau *minimum* 12 zile pe an, însă că în numeroase cazuri stăpînii obținuseră agravarea sarcinilor țărănești, care ajungeau pînă la 24 sau chiar 36 zile pe an.

Toate acestea sînt stabilite cu certitudine, pentru sec. XVII, cu ajutorul documentelor romînești. Nu este deci de mirare că toți vorbitorii au fost de acord cu Șt. Ștefănescu, în privința obligațiilor din sec. XVII; este însă sarcina noastră să tragem toate încheierile care se desprind dintr-un asemenea consens general.

Trebuie urmărit anume dacă tezele astfel admise de toți pentru sec. XVII nu aruncă o lumină și asupra perioadei anterioare.

Este necesar să verificăm dacă obligațiile de „lucru", „robotă" (a căror natură și cîtime nu se precizează în chip satisfăcător în actele de limbă slavă) erau mai reduse ca importanță în sec. XIV—XVI. P. P. Panaitescu susține cu tărie acest lucru, afirmînd în chip repetat că țăranii nu prestau munci agricole și că nu exista rezervă seniorială, pînă la sfîrșitul sec. XVI; deabea atunci, pretinde — acesta —, comerțul cu grîne ar fi îndemnat

pe boieri să organizeze rezerva și să o cultive prin munca servilă. Așa s-ar explica apariția mențiunilor privitoare la munca discutată, în secolul al XVII-lea.

Observăm că asemenea mențiuni, chiar și în secolul al XVII-lea, nu se găsesc decît în documentele *romînești*; că actele de limbă slavă păstrează aceleași formule stereotipe, din care nu se desprinde nici o schimbare față de trecut.

O altă parte, și mai cu seamă, cum recunoaște și P. P. Panaitescu singurul factor care ar fi putut stimula pe boieri, în sensul dezvoltării agriculturii prin clacă, era valorificarea *pe piață* a produselor acestei agriculturi, așa dar creșterea comerțului de grîne. Împrejurarea aceasta este hotărîtoare. Nu avem decît să examinăm situația existentă în secolul al XV-lea și în prima jumătate a secolului al XVI-lea (Lia Lehr a reamintit aci datele care s-au pus de curînd în lumină, cu privire la importanța negoțului de grîne în vremea amintită) în comparație cu situația instaurată în urma aservirii țărilor romîne de către turci; în noile condiții caracterizate prin monopolul comercial al turcilor și prin prețurile de batjocură plătite de aceștia, comerțul de grîne încetase a mai aduce boierilor veniturile dinainte. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, pierise așa dar stimulentul pe care tocmai teza lui P. P. Panaitescu îl presupune, pentru a explica o creștere a rentei în muncă la acea dată.

Se vede că noile știri care apar în secolul al XVII-lea despre renta în muncă se datoresc situației noi a materialului documentar (apariția documentelor romînești, cu „formula desfăcută"), mai degrabă decît unei prefaceri obiective a societății; în niciun caz nu se poate admite că la această dată s-ar fi produs transformări atît de enorme, cum ar fi nașterea din nimic a rezervei și a rentei-muncă.

Dimpotrivă, de la cele dintîi documente, situația țăranilor se arată a fi fost extrem de grea; chiar Mircea cel Bătrîn poruncea țăranilor din satele mănăstirii Cozia „să fiți ascultători ... și să lucrați în mănăstirea domniei mele". Trebuie subliniat că în documentele următoare, *pînă la apariția celor de limbă romînească*, nu se adaugă nici o precizare susceptibilă de a evoca o agravare a obligațiilor țărănești. În aceiași formă imprecisă continuă să se evoce cîtimea și obiectul muncii. Este deci îngăduit a trage încheierea că cele sigur stabilite pentru secolul al XVII-lea rămîn în linii mari valabile și pentru epoca anterioară; obligația de a munci un număr important de zile (minimum 12 zile pe an) cultivînd ogorul stăpînului, reprezintă renta în muncă pe care o prestau țăranii dependenți din țările romîne în toată perioada feudalismului dezvoltat.

Dezbaterea de aci sugerează însă și încheieri de altă natură. Este necesar să se sublinieze exemplul dat de Șt. Ștefănescu și de întreg colectivul condus de D. Mioc, care studiază „Renta feudală în țările romîne"; succesele obținute se explică prin stăruitoarea muncă pe care au dus-o, acumulînd o foarte bogată informație materială și interpretînd-o 'n lumina marxism-leninismului. Este sigur că în Institutul nostru crește o nouă generație de cercetători, ale căror realizări științifice îndreptățesc cele mai optimiste așteptări de viitor.

Contribuția lor va juca un rol de seamă în înlăturarea rămășițelor pe care le-a lăsat influența istoriografiei burgheze.

Șt. Ștefănescu arată că numărul restrîns de pagini al comunicării a făcut să nu poată fi epuizate toate problemele pe care le ridică cercetarea rentei feudale. Unele observații care s-au făcut în cursul discuției s-au mai făcut și în cadrul ședințelor de colectiv. Așa, bunăoară, prezentarea izvoarelor, a istoriografiei problemei, a categoriilor de țărani obligați la clacă față de feudali etc., va fi făcută pe larg în lucrarea mare, pregătită de un colectiv și din care comunicarea de față este un capitol.

Vorbitorul revine asupra problemei rezervei feudale; își arată nedumerirea asupra faptului că P. P. Panaitescu susține o teză la care se pare că renunțase. În lucrarea sa *Obștea la romîni*, aflată în manuscris, P. P. Panaitescu nu neagă existența rezervei feudale în secolul al XIV-lea, ci arată numai că ea era de proporții reduse.

Folosind relatările călătorilor străini — unele dintre ele publicate de mult în țara noastră și care ar fi trebuit să fie cunoscute specialiștilor, Șt. Ștefănescu insistă asupra muncilor agricole la care erau obligați robii țigani. Referindu-se la exportul de grîne în imperiul otoman, referentul arată că ritmul lent de creștere a rezervei feudale în sec. XVI—XVII se datorește slabelor venituri pe care le aduceau feudalilor acest export; și aceasta datorită instaurării în țările romîne a monopolului turcesc.

În încheiere, Șt. Ștefănescu în numele colectivului care studiază problema rentei feudale în țările romîne, mulțumește celor care au luat cuvîntul pentru unele sugestii, care vor contribui la îmbunătățirea lucrării.

Acad. A. Oțetea: Ajunși la capătul acestor dezbateri, trebuie să subliniez în primul rînd că discuțiile care au avut loc au dovedit — dacă mai era nevoie — utilitatea acestei ședințe. Raportul prezentat de Șt. Ștefănescu a trezit discuții foarte vii, care în genere s-au dus la un nivel științific corespunzător. Nivelul acesta a fost indicat, de altfel, de raportul însuși pe care ni l-a prezentat Șt. Ștefănescu, care a fost precis, documentat, clar și a pus limpede problemele esențiale care se leagă de existența rezervei feudale și a clăcii începînd cu secolul al XIV-lea.

Discuțiile s-au purtat în deosebi asupra problemei dacă a existat sau nu o rezervă și, prin urmare claca, în primele două secole ale existenței statului feudal de la noi. P. P. Panaitescu a negat existența rezervei sau a redus-o în tot cazul la dimensiuni neglijabile. Șt. Ștefănescu a căutat să aducă o serie de argumente indirecte pentru a dovedi existența rezervei și a clăcii în aceste două prime secole. În general claca pînă la Regulamentul Organic a fost extrem de redusă în Țările Romîne. Nici în preajma Regulamentului Organic, boierii n-au izbutit să impună peste tot cele 12 zile legale de clacă. Iar argumentul care a invocat întrebuințarea muncii robilor, a țiganilor, pentru a dovedi existența într-o proporție importantă a rezervei senioriale, nu ne-a părut convingător. În actul de dezrobire a vecinilor din 1749, țăranii nu se plîng de numărul excesiv de zile de clacă, ci de faptul că au fost întrebuințați în slujbe domestice, că au fost puși la muncă la curte, că au fost dați pe foile de zestre cu alte cuvinte, că au fost tratați ca țiganii robi.

Documentele citate de L. Lehr, care a amintit legăturile Țărilor Romîne cu negustorii genovezi, sînt argumentele cele mai serioase care s-au adus în favoarea tezei existenței unei rezerve și a existenței clăcii, dar nu ni s-a spus de nici un act, pe baza căruia să se poată dovedi că grîul care s-a vîndut provenea din rezerva seniorială și nu din dijma țăranilor dependenți sau din producția țăranilor liberi. Principala prestație a oamenilor de pe o moșie consta față de stăpînul de moșie în dijmă și aceasta pînă tîrziu și în secolul al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea pînă la Regulamentul Organic.

Apoi ar fi bine ca pentru lămurirea problemei să se insiste, așa cum s-a arătat în cursul discuțiilor, asupra diferitelor categorii de țărani. Nu s-a insistat suficient asupra oaspeților care au existat totdeauna. S-a făcut aluzie la slobozii, dar există oaspeți pe moșii, al căror regim era deosebit de al celor statornici pe moșie, și s-a spus că cu timpul au fost reduși la categoria vecinilor sau rumînilor de pe moșii, dar o perioadă de timp învoielile pe care le încheiau cu stăpînii feudali în momentul cînd se așezau pe moșie, le asigura o situație deosebită.

Un rol important au jucat pădurile și cînd s-a vorbit de defrișări, trebuia explicat acest lucru. La începutul secolului al XIX-lea proporția între pămînturile cultivate și cele

necultivate, era de unu la şase. Or, pădurile au jucat un rol extraordinar de important, mult mai important decît ne închipuim noi, în cursul evului mediu. În afară de faptul că pădurile furnizau lemnul de încălzit şi de construcţie, dar ele furnizau ghinda şi jirul pentru îngrăşarea porcilor; pădurile dădeau cea mai mare parte din nutreţul pentru iarnă. Padurile erau în folosinţa comună a tuturor locuitorilor, ele au jucat un rol foarte important în economia medievală.

Discuţiile au adus apoi o serie de sugestii pe care sînt sigur că colectivul le va folosi. Va folosi şi pravilele şi izvoarele externe, descrieri de călătorii sau documente, ca acele geno veze, şi va întrebuinţa şi metoda istoriei comparate, făcînd comparaţie între instituţiile noastre şi a ţărilor vecine care aveau o economie asemănătoare cu a ţării noastre.

Ca încheiere aş vrea să fac o sugestie. Ar trebui să se dea mai multă atenţie terminologiei ce se întrebuinţează. Noi nu am ajuns încă în ce priveşte instituţiile feudale la termeni asupra cărora să fim cu toţii de acord şi care să exprime lucruri precise.

Vorbim de pildă, de feudali, din care am făcut un substantiv şi îmi pare nelegitim. Feudală este şi rezerva, nu numai persoana. Întrebuinţăm şi faţă de persoanele dependente şi faţă de cei de care depind, acelaşi termen, şi aceasta se face în dauna clarităţii. Trebuie sa adoptăm termeni care singuri corespund şi documentelor şi realităţii. Stăpîni feudali, acesta este termenul precis.

În al doilea rînd, vorbim în mod curent de munca de clacă. Munca de clacă în sensul actual al cuvîntului înseamnă muncă de mîntuială, care îşi are originea tocmai în caracterul muncii şi este regretabil că chiar în traducerea *Capitalului* de K. Marx, se întrebuinţează această expresie. Noi trebuie să întrebuinţăm termenul istoric de clacă pentru cei care făceau slujbă sau robot.

În expunerea lui Şt. Ştefănescu am întîlnit o dată şi termenul zaharea pentru o perioadă anterioară secolului al XVIII-lea. Zaharea se întrebuinţează în sensul de furnitură gratuită de război, şi are, prin urmare, înţeles precis şi restrictiv, care nu se poate aplica oricărei furnituri prestate Porţii.

Cu aceasta, închei observaţiile pe care expunerea lui Şt. Ştefănescu şi dezbaterile dv. mi le-au sugerat. Ţin să mulţumesc în primul rînd lui Şt. Ştefănescu şi colectivului din care face parte, pentru referatul aşa de documentat, sistematic şi clar ce ne-a prezentat, chiar dacă nu m-a convins complet.

LUCRĂRILE TRATATULUI DE ISTORIE A ROMÎNIEI
(CONSFĂTUIRI ALE COLABORATORILOR, VOL. II)

Alcătuirea Tratatului de istorie a patriei noastre, sarcină încredinţată istoricilor din R.P.R. de Congresul al II-lea al P.M.R., este în prezent preocuparea de căpetenie a cercetătorilor Institutelor de istorie din ţara noastră.

Pentru organizarea mai temeinică a muncii şi stabilirea unor norme comune de lucru, în cursul lunilor noiembrie şi decembrie 1958, colectivul de colaboratori la vol. al II-lea al Tratatului a ţinut o serie de consfătuiri.

În prima consfătuire s-a analizat stadiul în care se găseşte munca fiecărui cercetător în parte şi s-au stabilit termenele la care vor fi predate de către colaboratori paragrafele şi capitolele ce le-au fost încredinţate. S-au discutat de asemenea şi diverse alte probleme legate de organizarea muncii de strîngere a materialului documentar şi de elaborare a volumului.

Cu acest prilej, s-a constatat că, intensificîndu-şi eforturile pentru a grăbi ritmul de pregătire a materialului necesar întocmirii volumului, colectivul redacţional al volumului al II-lea a

reuşit să depăşească în general faza de strîngere a materialului informativ, unele capitole sau paragrafe fiind deja redactate sau în curs de elaborare. Acest lucru a permis ca, în următoarele şedinţe, să se treacă la discutarea a patru paragrafe şi anume: „Cultura epocii de fărîmiţare feudală în Moldova şi Ţara Romînească", „Cultura în a doua jumătate a sec. al XVI-lea", „Restaurarea dominaţiei otomane" şi „Organizarea social politică a Moldovii şi Ţării Romîneşti în sec. XVII. Noua fază în aservirea ţăranilor".

Discuţiile deosebit de vii asupra acestor paragrafe precum şi a altora din volum vor permite colaboratorilor să stabilească o metodă comună de lucru şi să-şi coordoneze eforturile pentru a se evita repetiţii sau lacune în tratarea problemelor, iar redactorul respectiv va avea posibilitatea de a-şi revizui şi completa paragrafele redactate, ţinînd seama de observaţiile făcute.

Cu privire la metoda de lucru, pe baza discuţiilor purtate în cursul acestor şedinţe, s-au stabilit următoarele:

— Volumul va avea aparat critic, nu numai o bibliografie generală, cum s-a procedat la întocmirea altor tratate de istorie pînă acum. Avînd în vedere caracterul de sinteză al tratatului, se vor face referiri numai la principalele surse de informare şi pentru a se documenta idei şi teze originale.

— Fiecare autor va expune punctul de vedere socotit cel mai just asupra faptelor analizate, evitînd discuţiile şi expunerea tezelor contradictorii sau învechite (care pot fi trecute, pe scurt, în note).

— Pentru a nu se produce confuzii, s-a hotărît să se renunţe la partea anexă a volumului, unde urmau să fie cuprinse teoriile deosebit de importante sau care au avut o circulaţie intensă în trecut şi care nu puteau intra în volum, sau cu care autorul nu era de acord.

— S-a stabilit să se folosească în general ediţiile de izvoare cele mai noi şi lucrările cele mai recente.

Avînd în vedere utilitatea acestor şedinţe de lucru, membrii colectivului de redacţie al volumului II au hotărît să ţină periodic asemenea şedinţe, în care vor fi analizate toate celelalte paragrafe şi capitole ale volumului, pe măsură ce ele vor fi redactate.

N. Stoicescu

ŞTIRI DIN R. P. BULGARIA

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ ÎNCHINATĂ CELEI DE-A 80-A ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII BULGARIEI DE SUB JUGUL OTOMAN[1]

Această sesiune festivă a avut loc în zilele de 27 şi 28 februarie 1958, în sala cea mare a Academiei Bulgare de Ştiinţe.

Ea a fost organizată de Institutele de istorie, literatură şi arte plastice ale Academiei Bulgare de Ştiinţe. La deschidere au fost de faţă reprezentanţi ai misiunilor diplomatice străine. R.P.R. a fost reprezentată de ambasadorul plenipotenţiar şi extraordinar, tov. M. Roşianu. Au participat ca invitaţi : S. A. Nikitin şi V. A. Jebokriţki din partea Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., şi acad. profesor A. Oţetea din partea Academiei R.P.R. şi a Institutului de istorie din Bucureşti. Majoritatea comunicărilor ţinute au fost tipărite în volumul *Eliberarea Bulgariei de sub jugul turcesc*[2].

Comunicarea introductivă la această sesiune, rostită de vicepreşedintele Academiei Bulgare de Ştiinţe, academicianul S. Ganovski, şi intitulată : „Eliberarea Bulgariei de sub jugul turcesc şi unele probleme ale istoriografiei noastre marxiste", a fost publicată în numărul 2/1958 al revistei *Istoriceski Pregled* (p. 3—12). La paginile 13—26 este publicată comunicarea profesorului S. A. Nikitin intitulată „Societatea rusă şi eliberarea Bulgariei". Tot în acelaşi număr al revistei amintite (p. 27—33) s-a publicat comunicarea academicianului A. Oţetea : „Contribuţia poporului romîn în războiul ruso-turc din anii 1877—1878". Unele din comunicările bulgare au dezvoltat subiecte privind şi participarea poporului nostru în războiul din 1877—1878, şi anume : „Contribuţia poporului romîn la eliberarea Bulgariei de sub jugul turcesc" de Hr. Mihova ; „Monumentele recunoştiinţei" de Ţonko Al. Ghenov şi „Războiul ruso-turc din anii 1877—1878 în arta plastică" (în deosebi rusă şi romînă) de M. Ţonceva. La această din urmă comunicare s-au prezentat şi unele reproduceri mai puţin cunoscute. Amintim că în acest an la Sofia a fost editat în colecţia „Maeştrii artei universale" (în colaborare cu „Editura în limbi străine" din Bucureşti), volumul cu reproduceri „Grigorescu".

În ziua de 3 martie, cînd s-au împlinit cei 80 ani, a apărut o publicaţie festivă a zilei (avînd formatul revistei *Contemporanul* de la noi) intitulată *1878*.

---

[1] După darea de seamă făcută de N. Todorov în revista *Istoriceski Pregled* XIV, 1958, nr. 2, p. 98—103, şi lucrările citate.

[2] Освобождението на България от турско иго. Сборник статии, Sofia, 1958.

La pagina 1 ca un fel de introducere în temă — foarte potrivită dealtfel — , ne întîmpină poezia *Rusia* scrisă de marele poet bulgar Ivan Vazov în anul 1876, la București, în care el prevestește marele eveniment: „Bulgaria acum te cheamă, vremea a venit ...” Editorialul „Glorioasa aniversare a 80 de ani” arată, în linii mari, importanța aniversării. În articolul „Războiul de eliberare din 1877—1878 și crearea armatei bulgare” (p. 2) gen. P. Pancevscki evocă împrejurările favorabile create de autoritățile rusești, care au ajutat formarea nucleului armatei moderne bulgare. Publicația mai conține date importante despre viața și activitatea comandanților ruși care s-au distins în acest război (cu portretele lor) : N. G. Stoletov (1833—1912, p. 2) ; M. I. Dragomirov (1830—1905, p. 3) ; E. I. Totleben (1818—1884, p. 6) ; I. V. Gurko (1828—1901, p. 7) ; M. D. Skobelev (1843—1882, p. 8).

Tov. M. Roșianu, semnează articolul „Poporul romîn și eliberarea Bulgariei” (p. 3).

În editura P.C.B., au apărut într-un tiraj ridicat : expunerea făcută de E. Staikov, președintele comitetului național al Frontului Patriei, la adunarea solemnă din ziua de 3 martie de la Sofia, intitulată : „80 de ani de la eliberarea Bulgariei de robia turcească” [1], „Scurta istorie a războiului de eliberare din 1877—1878” [2] de Gh. Gheorghiev și V. Topalov și „Administrarea temporară rusă în Bulgaria 1878—1879” [3] de Goran Todorov.

PREGĂTIRI PENTRU AL X-lea CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

Comitetul național al istoricilor din R. P. Bulgaria lucrează intens pentru pregătirea în cît mai bune condițiuni a prezentării științei istorice bulgare la cel de al X-lea Congres Internațional de științe istorice care se va ține la Stockholm în 1960. Într-o adunare generală s-a hotărît ca să fie prezentate comunicări îmbrățișînd atît istoria bulgară cît și cea universală în toate perioadele dezvoltării ei: veche, medie, modernă și contemporană. S-au luat măsuri ca aceste comunicări să fie traduse și în limbi străine, pentru a putea fi accesibile unui număr cît mai mare de istorici din întreaga lume. Pentru aceasta ele vor fi tipărite în prealabil în volume care se vor trimite înainte de Congres delegațiilor. În felul acesta se va putea trece la discutarea directă a lor de către congresiști. Programul general al comunicărilor s-a alcătuit de către secretariatul comitetului internațional pentru științele istorice în ședința care a avut loc la Lausanne. Adunarea generală a Comitetului național al istoricilor bulgari a desemnat și delegația — formată din 14 membri — care va participa la Congresul de la Stockholm.

A. Constantinescu

INSTITUTUL DE ISTORIE A PARTIDULUI DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.M.U.P.

Institutul de istorie a partidului de pe lîngă Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez ocupă un loc de frunte în activitatea frontului istoric din R. P. Polonă.

Sarcina acestui institut este de a elabora lucrări în domeniul istoriei partidului și al istoriei mișcării muncitorești, în strînsă legătură cu istoria poporului. Institutul are îndatorirea, în

---

[1] 80 години от освобождението на България от турско робство.
[2] Кратка история на освободителна война 1876—1878 год. Sofia, 1958, 500 p.
[3] Временното руско управление в България 1878—1879 год.

deosebi, să adune, să prelucreze materialele de istoria partidului și a mișcării muncitorești și să înregistreze materialele păstrate în alte arhive și colecții din Polonia și din străinătate.

Lucrările de reorganizare a Institutului s-au terminat în luna august 1957. În același an, în martie, a fost înființat consiliul științific al Institutului, în care au intrat specialiști în istoria contemporană și în istoria mișcării muncitorești, unii cercetători ai institutului și unii activiști de seamă ai mișcării muncitorești poloneze.

În prezent, funcționează în Institut două secții : 1. arhiva centrală a partidului și 2. secția științifică.

Arhiva centrală a partidului cuprinde următoarele sectoare : arhiva, biblioteca, sectorul pentru culegerea relațiilor și amintirilor, sala de lectură, sectorul conservării materialelor, laboratorul de fotografiat și centrul bibliografic. Se tinde ca, în locul originalelor, să se dea spre folosire fotocopii.

În cursul anului 1957 s-a căutat să se dezvolte activitatea bibliotecii Institutului, transformînd-o într-o bibliotecă de specialitate pentru istoria mișcării muncitorești poloneze și internaționale.

Tot în acest an s-au mărit și sarcinile sectorului de culegere de memorii și relații, Institutul organizînd în acest scop o serie de întîlniri cu activiștii mișcării revoluționare.

Lucrările s-au intensificat și în secția științifică a Institutului, unde s-au creat colective de specialiști pentru diferite probleme. Au fost antrenați să colaboreze oameni de știință și activiști de partid din afară. În noiembrie 1957, în Institut au lucrat 42 cercetători cu o calificare superioară.

Rezultatul cercetărilor științifice, făcute în acest institut, sînt publicațiile de documente, monografiile și lucrările științifice de popularizare.

Institutul publică și o revistă trimestrială : *Z Pola Walki* (De pe cîmpul de luptă), dedicată istoriei mișcării muncitorești poloneze și internaționale.

Pînă în anul 1960 vor fi terminate definitiv lucrările în legătură cu aranjarea și ținerea în evidență a materialului de arhivă, depunîndu-se eforturi noi pentru completarea lui. Se va întocmi un fișier central cuprinzînd activiștii mișcării muncitorești poloneze, un fișier cu structura instanțelor și organizațiilor de partid, o cronică a vieții de partid etc. În anul 1959 va apare *Călăuza arhivei*.

Planul de activitate al Institutului pe anii 1958—1960 prevede editarea unei serii de publicații de documente, monografii și contribuții, între care și *Documentele Partidului Muncitoresc Polonez din timpul ocupației hitleriste*, și din anii 1944—1948. Între monografii, va apare și cea despre *Partidul Muncitoresc Polonez în lupta pentru realizarea reformei agrare în anii 1944—1945*.

Se vor continua apoi lucrările asupra întocmirii unei schițe a istoriei mișcarii muncitorești poloneze, care va forma etapa preliminară pentru elaborarea unei sinteze științifice a istoriei mișcării muncitorești în forma unui manual.

Institutul ține să-și realizeze sarcinile de mai sus în colaborare strînsa cu Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe, cu Institutul de istorie a Sileziei și Pomeraniei, cu Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C.al P.C. al Uniunii Sovietice și cu institutele de istorie ale partidului din țările socialiste.

•

(I in *Kwartalnik Historyczny*, an. 1958, nr. 1, p. 273—275).

200 DE ANI DE LA NAŞTEREA LUI ROBESPIERRE. LUCRĂRI ŞI MANIFESTĂRI

Împlinirea a două veacuri de la naşterea lui Maximilien Robespierre a fost un prilej pentru a reactualiza figura marelui revoluţionar şi pentru a-i sublinia aportul în săvîrşirea şi progresul revoluţiei din 1789; acestea au reeşit atît din sesiunile ştiinţifice care i-au fost închinate, cît şi din unele reeditări din texte care au văzut lumina tiparului în ultimii ani.

*

În Uniunea Sovietică, cele două veacuri dela naşterea lui Robespierre au fost comemorate în mod deosebit; în cadrul Institutului de istorie al Academiei de Ştiinţe au fost prezentate la 8 mai, o serie de comunicări ale specialiştilor în problemă ca A. Manfred, V. Volghin, V. Dalin. A. Z. Manfred a ţinut o conferinţă despre Robespierre şi în cadrul „Societăţii pentru dezvoltarea ştiinţei politice".

În cursul lunii iunie, din iniţiativa Universităţii de Stat I. I. Mecinicov, s-a ţinut la Odesa conferinţa republicană a şcolilor superioare cu tema: Istoria dictaturii democratice iacobine. La lucrări au participat reprezentanţi ai Şcolii superioare de partid şi profesori de la institutele şi facultăţile din regiune. Au luat cuvîntul V. S. Liublinskij, cunoscutul cercetător al bibliotecii lui Voltaire, care pe baza unor documente necercetate pînă acum, a adus preţioase contribuţii în problema „Mişcării populare din Paris, în 1775 şi problematica manifestărilor plebee şi ţărăneşti anterioare revoluţiei din 1789". Vorbitorul s-a referit în primul rînd la evenimentele din timpul „războiului făinii", subliniind însemnătatea mişcărilor din mai 1775. Noi materiale au scos la lumină şi comunicările lui L.A. Kovalenko privitoare la „Revoluţia burgheză de la sfîrşitul sec. XVIII în Franţa şi ideea social-politică în Ucraina" şi „Iacobinii ucraineni", în care au fost combătute părerile istoricilor burghezi contemporani din Franţa, care au negat influenţa revoluţiei asupra Ucrainei din sec. XIX. De asemenea, cu o competenţă recunoscută, specialista E. Z. Serebrianskaia a atacat chestiunile legate de ideologia iacobină, subliniind elementele datorite creaţiei revoluţionare a maselor populare. Plină de interes a fost comunicarea lui I. I. Zilberfaber cu tema „Tradiţiile revoluţionar-patriotice ale anilor 1789—1794 în mişcarea antifascistă a Rezistenţei din 1940—1944 în Franţa". Numeroase studii, privitoare la „Clubul iacobin în zilele crizei din Varennes din vara lui 1791" (N. I. Vladimirova), „Clasificarea Revoluţiei Franceze din 1789 în cîteva lucrări ale istoricilor burghezi contemporani" (I. V. Zavialova) şi altele au făcut parte din dezbaterile acestei sesiuni, care a hotărît să-şi continuie cercetările cu scopul de a redacta un volum închinat „Istoriei mişcării populare din Paris în preajma şi în anii Marii Revoluţii franceze".

În general, ideea de bază subliniată în toate lucrările comunicate cu acest prilej a fost rolul hotărîtor al maselor populare în mişcarea revoluţionară din Franţa. Dar ceea ce aduce o preţioasă clarificare în materie este precizarea locului Convenţiei şi al dictaturii iacobine, în cadrul căreia se distinge proeminent figura lui Robespierre. Arătînd că Revoluţia franceză este o revoluţie autentic populară, istoricii sovietici au pus în lumină faptul că dictatura iacobină instaurată de Robespierre a fost o putere revoluţionară nu a unei clase, ci a unui bloc al forţelor de stînga, a cărui politică a fost denumită de Lenin „tactica blocului de stînga", raliind „straturile neavute ale societăţii şi pe reprezentanţii altor stări şi clase, care în virtutea intereselor lor de clasă erau gata, în etapa respectivă, să meargă împreună cu sărăcimea revoluţionară şi să se sprijine pe ea". Dar istoricii sovietici au subliniat şi limitele mic-burgheze ale iacobinilor, mai ales în domeniul social-economic. Necunoaşterea cerinţelor sărăcimii satelor

şi în special ale straturilor mijlocii ale ţărănimii, lupta cu grupurile de stînga, deosebit de puternice în Paris, ale căror revendicări oglindeau interesele păturilor plebee, precum şi măsurile economice, indică faptul că şi în cadrul celei mai radicale revoluţii burgheze nu pot fi satisfăcute aspiraţiile maselor largi ale populaţiei , animate de dorinţa abolirii exploatării.

Lucrările istoricilor sovietici sînt interesante şi pentru faptul că se întemeiază pe un bogat material inedit aflat în U.R.S.S.: Biblioteca ştiinţifică din Odesa cuprinde cea mai bogată colecţie din întreaga Ucraină, cca 2000 de broşuri, pamflete, cărţi rare şi ziare, — fondul Voronţov—, în timp ce arhiva personală a lui Babeuf, păstrată la Institutul de Marxism-Leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., este cu mult mai bogată decît înseşi fondurile din Franţa. De altfel, toate aceste documente vor fi treptat tipărite, aşa cum se va proceda şi cu arhiva Bastiliei, adusă în 1789 de un funcţionar al ambasadei ruse de la Paris, care o adunase din şanţul împrejmuitor al închisorii, unde o aruncase mînia populară; documentele, pline de pete de noroi, sînt extrem de preţioase şi ele vor fi publicate sub îngrijirea cercetătoarei Lublianskaia, care a numărat cca două sute în fondul bibliotecii Saltîkov-Scedrin.

Cu aceste documente au fost organizate două expoziţii, una de către Biblioteca istorică din Moscova, iar cealaltă de către Biblioteca Universităţii din Odesa [1].

Întrunită la Sorbona, La Société des Études robespierristes, a ţinut o şedinţă de comunicări la 15 iunie; s-a hotărît de asemenea, editarea studiului lui A. Mathiez despre Robespierre, executarea unei medalii comemorative şi s-a iniţiat o colectă pentru ridicarea unui monument al marelui revoluţionar, care încă nu şi-a dobîndit un loc în capitala Franţei. S-a organizat şi o expoziţie de documente la Archives Nationales. Sesiunea s-a centrat asupra lui Robespierre, dar, aşa cum a spus unul dintre vorbitori, „cauza lui Robespierre. . . se confundă cu cauza celorlalţi mari revoluţionari, aşa cum se identifică—precum a remarcat însuşi Babeuf—cu democraţia, cu poporul şi cu cele mai largi aspiraţii egalitare” [2].

La iniţiativa lui „Historical Association”, a avut loc la Londra, între 13 şi 15 februarie, o serie de întîlniri între profesori şi elevi pe tema Revoluţia franceză. Încercînd, în primul rînd, să risipească erorile căpătate prin manualele de şcoală, profesorii au descris „locul lui Robespierre în istoria Revoluţiei. . . şi raporturile dintre el şi mişcările populare”. S-a făcut totodată şi o succintă dare de seamă asupra rezultatelor ultime ale cercetărilor privitoare la această problemă, întreprinse în Franţa, Anglia, U.R.S.S. şi S.U.A. Întrebările elevilor au insistat asupra aspectelor social-economice ale revoluţiei şi interesul arătat a fost o dovadă a dorinţei lor de a-şi preciza trăsăturile esenţiale ale mişcărilor din anii 1789 şi următorii [3].

Cu ocazia sărbătorii au fost editate o serie de opere ale revoluţionarilor francezi, menite a pune la îndemîna cititorilor fraza şi gîndul luptătorilor de la 1789.

Au apărut *Robespierre, Recueil d’articles* al lui Albert Mathiez[4], precum şi volumul 3 al discursurilor [5]; din seria operelor complete a fost tipărit volumul IX cuprinzînd discursurile

---

[1] V. Dalin, *Le Bi-Centenaire en Union Soviétique*, în *Annales historiques de la Révolution française*, 1958, 3, p. 4—5; *Revue historique*, 1958, p. 220; *Annales historiques de la Révolution française*, 1958, 1, p. 87—88; E. з. Седина: *Научная Конференция историков Украины по проблемам французской революции XVIII века*, în *Вопросы истории*, 1958, 11, p. 217—218; *Новая и новейшая история*, 1958, 3, p. 127—128.

[2] Vezi *Annales hist. de la Rév. fr.*, 1958, nr. 3.

[3] R. C. Cobb, *Les journées d’études révolutionnaires de Londres*, în *Annales historiques de la Révolution française*, 1958, 4, p. 89—91.

[4] Paris, Edit. Sociales, 1958, 280 pag.

[5] *Discours de Robespierre*, 3 vol. Edités par M. Bouloiseau, G. Lefebvre, A. Soboul.

din perioada sept. 1792—27 iulie 1793[1], serie care se va continua în anii următori. Tot aici trebuie înscrise și volumul omagial apărut la Berlin, sub îngrijirea lui Walter Markov, cu contribuția celor mai competenți specialiști în materie[2], ca și studiul lui V. M. Dalin, aruncînd noi lumini asupra raporturilor dintre Robespierre și Babeuf[3]. Dacă încercarea lui M. Bouloiseau de a prezenta un portret succint al revoluționarului nu a fost apreciată ca deplin satisfăcătoare[4], unele studii de proporții mai mici au izbutit a pune în lumină trăsături esențiale ale politicii sale, precum atitudinea față de secțiunile „sans culotte", desființate treptat de către comitetele de guvernămînt, inspirate de Robespierre, care, în fața pericolului extern, a preconizat realizarea unei unități de acțiune și canalizarea chestiunilor ridicate de populație pe făgașurile iacobine. Or, în acest fel, s-a ajuns la înstrăinarea organizațiilor „sans-culotte", care aveau aspirații și revendicări proprii, adică, după expresia lui Saint-Just, la „înghețarea revoluției". Această atitudine, s-a arătat, pune în evidență acea trăsătură specifică lui Robespierre : „Democrat sincer, el nu se simte la largul său în popor"[5]. O sinteză clară a studiilor privitoare la Robespierre a realizat-o A. Z. Manfred, care pornind de la calomniile contemporanilor (E. Courtois, L. Duperron, Ch. Montjoie) și trecînd prin portretele literaților (A. France, R. Rolland), pînă la aprecierile clasicilor marxism-leninismului, subliniază trăsăturile „democratice și patriotice ale revoluționarului francez"[6].

Publicarea operelor alese ale lui J. P. Marat în U.R.S.S., cu un aparat critic bogat, a dat ocazia unor specialiști să aducă noi contribuții la cunoașterea acestui fruntaș al politicii și publicisticii franceze[7]. Recapitulînd ideile principale din unele lucrări ale sale, precum „Lanțurile sclaviei", „Despre comerț" etc., E. Z. Serebianskaia, a arătat că Marat a formulat, treptat, un program precis al egalitarismului, demascînd cu asprime pe bogătași și pledînd cu consecvență cauza celor sărmani. Dezvoltînd ideile din „Contractul social", el trece de la formula abstractă a lui Rousseau—dreptul la rezistență în fața oprimării — la sublinierea necesității răscoalei populare în scopul obținerii libertății și egalității. Revoluționar democrat burghez, Marat nu se poate, însă, desprinde de contradicțiile inerente ale creării republicii burghezo-democrate[8]. Și, în această privință, cercetările lui V. Dalin, întemeiat pe corespondența lui Babeuf cu de la Tour, care la Londra fiind îi cerea colaborarea la o revistă, clarifică raporturile acestuia cu Marat. Comentînd bruionul corespondenței descoperit în arhiva din Moscova, autorul arată că Babeuf a avut multe de învățat de la acțiunea revoluționară, reușind.

---

[1] *Oeuvres de Maximilien Robespierre*, edition préparée par M. Bouloiseau G. Lefebvre et A. Soboul. Paris, PUF.

[2] *Maximilien Robespierre 1758—1794. Beiträge zu seinem Geburtstag.* In Verbindung mit Georges Lefebvre, Präsident der Société des Études robespierristes, herausgegeben von Walter Markov. Berlin, Rütten und Loening, 1958, 628 pag.

[3] *Робеспьерр и Бабёф* în *Новая и новейшая история*, 1958.6, 88—97.

[4] Robespierre. Paris, PUF, 1957, 125 pag (Que sais-je ?), recenzat în *Kwartalnik historyczny*, 1958, 2, p. 604 605 de Boguslaw Lésnodorski. M. Bouloiseau este autorul unui interesant articol despre presa contrarevoluționară, care l-a atacat pe Robespierre, articol încheiat cu judicioasa observație a lui Romain Rolland : „superioritatea excepțională este indicată de flerul neostenit al dușmanului, ce preceda recunoașterea acesteia de către prieteni", în *Ann. hist. de la Rév. fr.*, 1958, 3, p. 28—49.

[5] A. Soboul, *Robespierre et les sociétés populaires*, în Idem, p. 50 61.

[6] *Спор о Робеспьерре*, în *Вопросы истории*, 1958, 7, p. 62 85.

[7] Ж. П. Марат, *Избранные произведения, 1—3.* Составители академик В. П. Волгин и А. З. Манфред. М., Изд-во АН СССР, 1956. Recenzată în *Новая и новейшая история*, 1958, 6, p. 153—157 de A. B. Або. În URSS a mai fost editat și Planul de legislație criminală, *План уголовного законодательства.* М., Изд-во Иностранной литературы, 1951, 151 p.

[8] Е. З. Серебрянская, *Марат и его революционная публицистика*, în *Вопросы истории*, 1958, 10, p. 187—194.

însă, să depăşească pe „democratul burghez" Marat, iar conflictul său cu acesta nu e o „ingratitudine", cum s-a pretins, ci se datoreşte concepţiei sale, care trecea dincolo de cadrul ordinei sociale burgheze în curs de formare [1].

Utilă este, de asemenea, şi o notă mai amplă asupra unor cărţi apărute în ultima vreme privitoare la Saint-Just; analizînd şi criticînd unele monografii recente, studiul reliefează trăsăturile esenţiale ale acestui participant de seamă la Comitetul Salvării Publice [2]. De altfel, în revistele de specialitate se mai întîlnesc şi alte materiale privitoare la diverşi revoluţionari, punînd în lumină atitudini sau relaţii ale acestora.

Ne-am limitat în aceste rînduri la o sumară înregistrare a studiilor apărute în ultima vreme, fragment dintr-o literatură mai bogată ce tratează unul din episoadele cele mai importante ale istoriei maselor populare [3]. Ele sînt semnificative, în primul rînd, prin criteriile precise de orientare pe care le procură în această problemă şi întrucît permit să se studieze mai adînc progresul ideilor politice şi sociale ale revoluţiei franceze din veacul XVIII.

Al. Duţu

---

[1] В. М. Далин, *Бабёф и Марат, 1789 — 1790*, în *Вопросы истории*, 1956, 9, p. 45—48, precum şi *Babeuf et Marat en 1789—90*, în *Ann. hist. de la Rév. fr*,. 1958, 1, p. 16—37.

[2] Stanislaw, Salmonowicz, *Ze studiów nad Saint Justem*, în *Kwartalnik Historyczny*, 1958, 3, p. 872—876.

[3] Ghiduri bibliografice de primă importanţă : Pierre Caron : *Manuel pratique pour l'étude de la Révolution française*. Paris, A et J. Picard, 1947, 324 pag.—procură date despre societăţile care se ocupă cu această problemă, periodicele, colecţiile, sursele manuscripte şi tipărite, precum şi despre instrumentele curente de lucru. O dare de seamă sintetică asupra publicaţiilor privitoare la Revoluţia franceză, grupate în capitolele : Instrumente de lucru şi publicări de texte — Istorici ai revoluţiei — Istoric generală — Monografii — Biografii etc., la Georges Lefebvre, *La Révolution et l'Empire*, în *Revue historique*, 205 (1951), p. 78—116 şi 213 (1955), p. 248—303. Pentru o introducere în materie, pe bază de documente şi cu bogate referinţe bibliografice, Albert Soboul, *1789, l'an Un de la liberté*, 2e ed., Paris, Edit. Sociales, 1950, 351 pag. De menţionat şi H. Voegt: *Die deutsche Jakobinische Literatur und Publizistik 1789—1800*. Berlin, Rütten und Loening, 1955. 214 pag., recenzată în *Новая и новейшая история*, 1958, 1, p. 174—6.

R E C E N Z I I

Lucrări sovietice recente despre Lenin în timpul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie

Ленин в Октябре. Воспоминания. Госполитиздат, Moscova, 1957. Октябрьское вооруженное восстание в Петрограде. Воспоминания активных участников революции. Лениздат, 1956

Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, răsturnînd puterea capitaliştilor şi a moşierilor din Rusia şi instaurînd dictatura proletariatului, a deschis o nouă eră în istoria societăţii omeneşti — era socialismului.

Victoria primei revoluţii proletare a însemnat în acelaşi timp victoria teoriei leniniste a revoluţiei socialiste, teorie care a arătat proletariatului perspectiva revoluţionară şi i-a întărit credinţa în triumful cauzei celor ce muncesc.

Printre lucrările care au fost editate în cinstea aniversării a 40 de ani de la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie şi care au atras în mod deosebit atenţia cititorilor se numără culegerile de articole: *Lenin în Octombrie* şi *Insurecţia armată din Octombrie în Petrograd.* Prima culegere a apărut sub îngrijirea Institutului de marxism-leninism de pe lîngă Comitetul Central al P.C.U.S., iar a doua — sub îngrijirea filialei din Leningrad a Institutului de marxism-leninism.

Ambele culegeri de articole conţin amintiri despre V. I. Lenin ale unor activişti de seamă ai P.C.U.S., ale vechilor bolşevici, ale muncitorilor, marinarilor, soldaţilor şi ţăranilor, care, fie că au lucrat alături de genialul conducător al proletariatului, fie că au ascultat discursurile lui în furtunoasele zile ale anului 1917.

Ca şi documentele, amintirile vechilor activişti de partid sînt un preţios izvor de informaţii. Ele dezvăluie o serie de fapte concrete din trecutul de luptă al P.C.U.S. şi, completînd literatura istorică cu date noi şi interesante, contribuie la studierea mai profundă a istoriei partidului.

Multe din aceste amintiri au mai fost publicate în perioada 1919—1930 în revistele; *Revoluţia proletară*, *Munca silnică şi exilul*, *Analele roşii* etc., unele din ele devenind, în vremea noastră, adevărate rarităţi bibliografice.

Primele veşti despre săvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice din februarie 1917, în Rusia, au fost primite de V. I. Lenin în Elveţia, la Zürich, unde se găsea împreună cu alţi emigranţi politici ruşi.

Despre activitatea sa din acest moment şi pînă la sosirea în Petrograd, preţioase date conţin articolele semnate de N. K. Krupskaia, soţia lui Lenin, care pe atunci se găsea de asemenea în emigraţie la Zürich, D. S. Suliaşvili, F. Platten, secretarul partidului socialist din Elveţia, V. A. Karpinski, V. P. Vinogradov, A. V. Cernişev, S. I. Bagotki, I. N. Stali şi alţii.

Plecarea emigranţilor politici din Elveţia în Rusia, în momentul în care primul război mondial încă nu luase sfîrşit, constituia o problemă greu de rezolvat.

Pentru V. I. Lenin era clar că guvernele Angliei şi Franţei, ca aliaţi ai Rusiei ţariste în primul război mondial, n-ar fi permis sub nici un motiv plecarea bolşevicilor spre patrie. Trecerea emigranţilor, pe cale legală, prin Germania era greu de conceput, întrucît Germania se afla în stare de război cu Rusia ţaristă,

„Ne temem că nu vom putea pleca curînd din această Elveţie ...."[1], scria în aceste zile V. I. Lenin unui vechi bolşevic.

Pentru ca planul reîntoarcerii în patrie să poată fi aplicat cu deplin succes în practică,

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, p. 276.

trebuia, după părerea lui V. I. Lenin, să se procedeze cu cea mai mare prudență. Cît de mult îl chinuia pe Lenin gîndul rămînerii mai departe în Elveția se poate vedea dintr-o convorbire cu S. I. Bagotki, participant activ la mișcarea revoluționară din Rusia, care se găsea pe atunci în Elveția. V. I. Lenin spunea : „Este pur și simplu o crimă să rămînem aici încrucișînd brațele, cînd proletariatul din Rusia are atîta nevoie de noi" [1].

Văzînd că guvernul provizoriu manifestă o atitudine vădit ostilă față de emigranții politici ruși din Elveția și că nu întreprinde nimic pentru reîntoarcerea lor în Rusia, Biroul Comitetului Central al Partidului Bolșevic a transmis, prin Ganetki, lui Lenin o telegramă cu următorul text : „Ulianov trebuie să se reîntoarcă fără întîrziere" [2].

Primind telegrama, V. I. Lenin se adresează lui Fritz Platten, secretarul partidului socialist din Elveția, care, intervenind pe lîngă ambasadorul Germaniei din Elveția, a obținut de la guvernul german aprobarea ca emigranții ruși să se reîntoarcă în patrie prin Germania.

Astfel, repetatele încercări făcute de V. I. Lenin, pentru a găsi o cale de reîntoarcere în Rusia, au fost încununate de succes.

Plecarea din Elveția a fost fixată pentru ziua de 27 martie (9 aprilie) 1917, cînd numai bolșevicii au riscat să se reîntoarcă în patrie.

În timpul călătoriei prin Germania, V. I. Lenin a scris două documente de mare importanță. Primul document, intitulat „Scrisoarea de rămas bun a C.C. din străinătate a partidului bolșevic către proletariatul elvețian" care conține, pe lîngă o critică nimicitoare la adresa social-democraților, și o declarație programatică privind tactica de luptă a bolșevicilor în revoluția rusă. Al doilea document, scris în timpul trecerii prin Germania, îl constituie planul valoroasei sale lucrări *Tezele din aprilie*.

Din Germania, îmbarcați pe un vapor, emigranții s-au îndreptat spre țărmul Suediei.

La 31 martie (13 aprilie) 1917, V. I. Lenin împreună cu ceilalți emigranți bolșevici au ajuns la Stockholm, unde au fost întîmpinați de grupul deputaților social-democrați suedezi.

Înainte de a pleca spre Finlanda, V. I. Lenin trimite o telegramă Comitetului de partid din Petrograd și tovarășilor săi, cărora le cere insistent să facă tot ce e posibil pentru a zădărnici eventuala încercare a guvernului provizoriu de a aresta pe bolșevicii care se reîntorceau din emigrație. În drum spre Finlanda, Vladimir Ilici a organizat pe culoarele vagonului o consfătuire cu tovarășii care îl însoțeau, explicîndu-le cum vor trebui să se comporte și ce trebuie să vorbească în cazul că ar fi arestați de agenții guvernului provizoriu.

Citind în gazetele rusești, care în Suedia puteau fi procurate mai ușor, fragmente din discursurile contrarevoluționare rostite la Petrograd de liderii socialiști Ciheidze și Tereteli, V. I. Lenin exclamă plin de indignare : „Social-democrat !. . . acest cuvînt a devenit vulgar, trivial. E o rușine să mai purtăm acum acest nume. Noi trebuie de acum înainte să ne numim comuniști, iar partidul să-l numim partid comunist" [3].

Pe teritoriul Finlandei, Lenin a fost întîmpinat de soldați revoluționari care îi împărtășeau cu însuflețire impresiile lor despre evenimentele din Rusia.

O caldă primire i s-a făcut lui V. I. Lenin la stația Beloostrov, unde muncitorii au arborat steagurile roșii ale revoluției.

Însoțit de I. V. Stalin, Kollontai, Maria Ilinicina, Sleapnikov, Stali și alți tovarăși care îl întîmpinaseră la Beloostrov, V. I. Lenin, înconjurat de o mare masă de muncitori a intrat în sala gării, unde a rostit o scurtă cuvîntare pe care a încheiat-o cu o chemare la luptă a proletariatului pentru victoria revoluției socialiste.

Tîrziu, în seara zilei de 3(16) aprilie 1917, V. I. Lenin a sosit la Petrograd. În gara Finlanda o mare masă de oameni aștepta cu înfrigurare sosirea lui V. I. Lenin din emigrație. Erau muncitori, soldați, marinari și țărani care veniseră să-și manifeste dragostea față de conducătorul lor, geniul revoluției.

V. I. Lenin s-a apropiat de grupul muncitorilor care se aflau în sala gării schimbînd cu aceștia cuvinte călduroase de salut. După cîteva clipe, Vladimir Ilici, înconjurat de muncitori, soldați și marinari, s-a îndreptat spre piața gării și de aici, de pe un automobil blindat, a ținut primul său discurs.

Din piața gării, V. I. Lenin a pornit în automobilul blindat însoțit de mulțime direct la palatul Kșesinski, unde era sediul Comitetului Central al Partidului și Comitetul de Partid din Petrograd.

Cu toate că era aproape ora patru noaptea, V. I. Lenin din nou a rostit un discurs în fața poporului adunat în fața palatului.

Cu această ocazie, el a arătat că Rusia se găsește într-o perioadă de trecere de la

---

[1] *Lenin în Octombrie. Amintiri.* Moscova, 1957. S. I. Bagotki. *Din Elveția în Rusia.* p. 20.

[2] *Culegere despre Lenin*, vol. XIII, p. 270 cf. *Lenin în Octombrie. Amintiri.* Moscova, 1957, p. 13.

[3] *Lenin în Octombrie. Amintiri.* Moscova, 1957. D. S. Suliașvili. *Întîlnire cu V. I. Lenin în emigrație.* p. 40.

revoluția burghezo-democratică deja înfăptuită la revoluția socialistă și că există toate condițiile pentru trecerea, pe cale pașnică, a puterii politice în mîinile clasei muncitoare.

Din amintirile vechilor bolșevici, F.I.Drobkina, M. I. Roșali, G. I. Petrovski, S. I. Petrikov, M. Bazaev și alții, publicate în culegerea *Lenin în Octombrie* se poate vedea influența pe care au avut-o asupra muncitorilor și soldaților cuvîntările lui V. I. Lenin rostite în prima zi după sosirea sa în Petrograd.

Se știe că în februarie 1917, sub loviturile muncitorilor și soldaților răsculați, regimul țarist a fost răsturnat. În țară se crease o situație contradictorie și extrem de complicată prin instaurarea dualității puterii. Revoluția a trezit la viața politică masele largi populare. Totuși, o parte din muncitori încă se găseau prizonierii concepțiilor mic-burgheze, mai credeau în menșevici, în socialiști revoluționari și, sub influența acestora, în Guvernul provizoriu.

În noile condiții de luptă, în fața partidului revoluționar al clasei muncitoare se punea problema unei noi orientări. O atare orientare a partidului a fost expusă deV.I.Lenin în geniala sa lucrare *Tezele din aprilie*.

La ședința fracțiunii bolșevice, convocată în dimineața zilei de 4(17) aprilie 1917 în palatul Tavriceski, Lenin a rostit celebrul său discurs *Despre sarcinile proletariatului în revoluția actuală*, în care și-a expus renumitele sale teze.

V. I. Lenin a arătat că nu este admisibil să se facă nici cea mai mică concesie ideii defetismului mic-burghez.

El arată că numai la un război revoluționar care să justifice într-adevăr apărarea revoluționară a patriei, proletarul conștient poate să-și dea consimțămîntul.

În discursul său, V. I. Lenin dădea indicații proletariatului să nu acorde nici un fel de încredere guvernului provizoriu, deoarece adevăratul guvern îl constituie Sovietul de deputați ai muncitorilor.

În aceste zile ale revoluției, numele lui Lenin devenise cel mai popular nume din Rusia. Contrarevoluționarii vorbeau despre Lenin respingîndu-i tezele, adepții revoluției, masele populare, îi aminteau numele declarînd că-l vor urma în mod hotărît.

Astfel, în cadrul acestui proces de dezvoltare a revoluției, ideile leniniste pătrundeau tot mai adînc în conștiința maselor largi de muncitori, soldați și țărani.

Cu cît evenimentele se succedau mai rapid, cu atît activitatea propagandistică și de organizare a proletariatului, desfășurată de Lenin, devenea mai intensă.

În luna aprilie 1917, V. I. Lenin a participat în mod activ la Conferința orășenească de partid din Petrograd și la Conferința a VII-a (din aprilie) a partidului.

Despre participarea lui V. I. Lenin la aceste conferințe, informații bogate aduc articolele semnate de S. I. Petrikovski, I. P. Flerovski și alții, publicate în culegerea *Lenin în Octombrie*.

La Conferința orășenească de partid din Petrograd, care s-a deschis în ziua de 14 (27) aprilie 1917, V. I. Lenin a explicat modul cum se va dezvolta mai departe revoluția în Rusia. În esență, el a arătat că revoluționarilor le rămîne un singur drum de urmat, și anume de la dualitatea puterii la trecerea deplină a puterii în mîinile sovietelor.

Indicații prețioase a dat V. I. Lenin în timpul dezbaterii problemelor ridicate la Conferința a VII-a (din aprilie) a partidului.

Deschiderea conferinței la 24 aprilie (7 mai) 1917 a fost precedată de evenimente politice care au confirmat în mod strălucit caracteristica dată de V. I. Lenin guvernului provizoriu ca organ al burgheziei imperialiste care dorește cu orice preț să continue războiul și să înăbușe revoluția.

Astfel, la 18 aprilie (1 mai) 1917, ministrul de externe al Rusiei, Miliucov, a trimis „aliaților'' o notă în care dădea asigurări guvernelor Angliei și Franței că guvernul provizoriu rămîne credincios tratatelor de război încheiate sub regimul țarist. Nota lui Miliucov a stîrnit un val de indignare printre muncitorii și soldații din Petrograd care au organizat mari demonstrații de protest.

După acest eveniment, masele de muncitori și soldați au început să-și manifeste tot mai deschis ura față de guvernul provizoriu și în același timp să-și strîngă tot mai mult rîndurile în jurul partidului bolșevic.

La conferința a VII-a (din aprilie) a partidului, energia clocotitoare a lui V. I. Lenin s-a manifestat în toată amploarea ei. Lenin a îndrumat pas cu pas lucrările conferinței prin repetatele sale intervenții în dezbateri. Pe lîngă faptul că în cursul lucrărilor a prezentat trei referate și a rostit mai mult de zece cuvîntări, V. I. Lenin a participat și la întocmirea și discutarea rezoluției elaborată de conferința partidului.

La conferință, Lenin, fundamentînd rezoluția cu privire la război, a propus să se susțină prin toate mijloacele posibile fraternizarea în masă a soldaților pe toate fronturile, ca o manifestare de solidaritate a celor asupriți.

În referatul său asupra problemei agrare, V. I. Lenin a demonstrat necesitatea naționalizării întregului pămînt și trecerea neîntîrziată

a pămînturilor moşiereşti în folosinţa pe veci a ţăranilor.

Lozincile revoluţionare, lansate de partidul bolşevic conform indicaţiilor leniniste, trebuiau răspîndite în masele largi de muncitori, soldaţi, marinari şi ţărani în scopul atragerii acestora de partea revoluţiei.

V. I. Lenin a dus o activitate deosebit de rodnică în cadrul acţiunii de cucerire a maselor muncitoare.

Foarte adesea el mergea la mitingurile şi adunările organizate de muncitori în fabrici, uzine, ateliere, precum şi la întrunirile soldaţilor în diferite regimente.

Date interesante despre cuvîntările lui V. I. Lenin în faţa muncitorilor şi soldaţilor poate găsi cititorul în culegerea *Lenin în Octombrie*, şi anume în articolele tovarăşilor S. Ea. Zaiakin, M. S. Javoronkov, A. A. Ciudov, L. P. Ciubunov, M. V. Volkov, E. R. Levitas şi ale altor activişti de partid, simpli muncitori, soldaţi şi marinari.

Au rămas pentru totdeauna întipărite în mintea ascultătorilor ideile pe care V. I. Lenin le-a expus în discursurile sale ţinute în faţa miilor de muncitori de la uzinele Putilov, Obuhov, Trubacinoi, de la uzina construcţiilor de vapoare şi din alte întreprinderi din Petrograd.

Discursurile lui erau pline de fapte şi exemple care demascau în mod necruţător politica dusă de Guvernul provizoriu. Lenin chema proletariatul revoluţionar la luptă hotărîtă pentru îmbunătăţirea componenţei Sovietelor de deputaţi ai muncitorilor, soldaţilor şi argaţilor şi explica în acelaşi timp, cu răbdare, muncitorimii poziţia trădătoare a menşevicilor şi a socialiştilor revoluţionari. El făcea apel la clasa muncitoare să lupte nu pentru o republică parlamentară, ci pentru instaurarea Republicii Sovietelor.

Iată cum descrie un fost muncitor la uzinele Obuhov caracterul şi influenţa discursurilor rostite de V. I. Lenin : „Niciodată, nici înainte şi nici după aceea, n-am încercat un atît de puternic sentiment de supunere faţă de cuvintele unui om. Niciodată nu am avut prilejul să ascult un discurs atît de clar, atît de curgător şi bazat pe o logică de fier, ca acela pe care l-a rostit acest om îmbrăcat într-o haină modestă, de culoare închisă. Era uimitor să vezi cum ştia el să selecţioneze, să separe şi să transmită ascultătorilor, într-o formă desăvîrşită, tot ceea ce constituia obiectul propriilor lor gînduri şi speranţe" [1].

Principalele probleme pe care V. I. Lenin le aborda în cuvîntările ţinute la întrunirile şi mitingurile soldaţilor erau : problema păcii, a pămîntului, a necesităţii de a lupta împotriva guvernului provizoriu şi pentru victoria revoluţiei socialiste.

Spre sfîrşitul lunii mai 1917, cu toate că puterea oficială era în mîinile guvernului provizoriu, influenţa bolşevicilor în Soviete devenise precumpănitoare într-un mare număr de centre muncitoreşti. Pe front de asemenea, în această perioadă, se făcea tot mai simţită influenţa bolşevicilor în comitetele de soldaţi ale diviziilor, dar mai ales ale regimentelor.

Intenţionînd să stăvilească creşterea influenţei bolşevicilor în Soviete şi totodată să menţină mai departe credinţa unei părţi a muncitorilor în guvernul provizoriu, menşevicii au convocat la 3 (16) iunie 1917 primul Congres general al Sovietelor de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor din Rusia.

Cu două zile înainte de deschiderea Congresului Sovietelor, V. I. Lenin a luat cuvîntul la adunarea fracţiunii bolşevice, unde a vorbit despre necesitatea păstrării unei stricte discipline interne la congres. Rezultatul acestei cuvîntări a lui V. I. Lenin — îşi aminteşte A. A. Osinkin — s-a reflectat în atitudinea fermă a membrilor fracţiunii bolşevice la congres, unde, spre deosebire de menşevici şi socialiştii revoluţionari, ei au votat totdeauna în unanimitate împotriva rezoluţiilor împăciuitoriste propuse de menşevici [2].

La congres, V. I. Lenin, ca reprezentant al fracţiunii bolşevice, a luat mai întîi cuvîntul în calitate de coreferent la referatul ţinut de liderul menşevic Tereteli, care a cerut în mod deschis să se acorde tot sprijinul guvernului provizoriu.

O intensă activitate a desfăşurat V. I. Lenin la redacţia ziarului *Pravda*, pe care a condus-o începînd din primele zile după reîntoarcerea sa din emigraţie şi pînă la suspendarea ei în iulie 1917. Acest interval de timp a fost cea mai strălucită perioadă din activitatea *Pravdei*. Aproape în fiecare zi în *Pravda* apăreau articole semnate de V. I. Lenin. Numai în primele trei luni de la reîntoarcerea sa în Petrograd, Vladimir Ilici Lenin a scris 150 de articole şi cîteva broşuri [3].

La redacţia *Pravdei*, Lenin a avut nenumărate întrevederi cu activiştii de partid, de la care primea informaţii asupra muncii organizaţiilor de partid din diverse întreprin-

---

[1] *Lenin în Octombrie. Amintiri*, Moscova, 1957, p. 159. K. V. Skorobogatov, *O figură măreaţă*.

[2] *Lenin în Octombrie. Amintiri*, Moscova 1957, p. 164. *Lenin la I-ul congres al Sovietelor*.

[3] *Lenin în Octombrie. Amintiri*. Moscova, 1957, p. 190. G. I. Petrovski, *Lenin şi Octombrie*.

deri și raioane ale Petrogradului și cărora le dădea indicațiile necesare.

„Deși vremea era tulbure — notează în amintirile sale un activist de partid, G. I. Petrovski — Lenin ca nimeni altul știa să conducă cu pricepere corabia partidului pe cea mai primejdioasă furtună" [1].

Revoluția se dezvolta într-un tempo deosebit de rapid.

Pentru a-și exprima indignarea de care erau cuprinși muncitorii și soldații au hotărît să organizeze penru ziua de 10 (23) iunie 1917 o demonstrație pașnică sub lozincile revoluționare ale partidului bolșevic. Demonstrația însă a fost interzisă de prezidiul Congresului I al Sovietelor, compus din menșevici.

Partidul bolșevic urmînd indicațiile date de V. I. Lenin care socotea că nu e oportun o ciocnire cu forțele contrarevoluționare a hotărît ca demonstrația să fie organizată în ziua de 4 (17) iulie 1917.

În această zi, V. I. Lenin a rostit din balconul palatului Kșesinski un înflăcărat discurs în fața participanților la demonstrație. El și-a exprimat cu acest prilej — după cum arată unul dintre participanții la demonstrație — convingerea fermă că bravii marinari din Kronstadt vor merge alături de proletariatul Petrogradului și al întregii Rusii și își vor face pe deplin datoria în viitoarea luptă pentru libertatea și fericirea poporului muncitor [2].

Văzînd creșterea influenței bolșevicilor, guvernul provizoriu a dezlănțuit o cruntă represiune îndreptată atît împotriva partidului, cît și a muncitorilor și soldaților revoluționari.

Cu ajutorul menșevicilor și al socialiștilor revoluționari, el a înăbușit în sînge demonstrația pașnică organizată în ziua de 4 iulie de partidul bolșevic. După împușcarea demonstranților, muncitorii și soldații au fost cuprinși de un val de indignare.

În fața ofensivei luate de guvernul provizoriu împotriva mișcării revoluționare, Comitetul Central al Partidului bolșevic a convocat în palatul Tavricevski o adunare a activului bolșevicilor, pentru a discuta situația creată și a întocmi un plan de acțiune.

La această adunare a luat cuvîntul V. I. Lenin. El a apărut la tribună — după cum își amintește un participant la această adunare, G. I. Petrovski — avînd ca totdeauna o înfățișare liniștită, care exprima hotărîre și încredere [3].

În cuvîntarea sa, V. I. Lenin spunea: „Guvernul provizoriu ne sapă groapa, însă cu siguranță el va cădea în ea" [4].

Astfel, ca rezultat al evenimentelor din iulie, burghezia însăși a pus pe ordinea de zi războiul civil.

Situația din țară s-a schimbat în mod brusc. Dualitatea puterii luase sfîrșit. Toată puterea a trecut în mîinile guvernului provizoriu. Din acest moment posibilitatea dezvoltării pașnice a revoluției a dispărut. Trecerea puterii în mîinile proletariatului nu mai era posibilă decît pe calea insurecției armate.

În ziua de 6 (19) iulie 1917, guvernul provizoriu a declarat pe V. I. Lenin în afara legii și a dat ordin să fie arestat [5].

Timp de cîteva zile, V. I. Lenin a fost ascuns în locuințele unor încercați revoluționari din Petrograd, iar în ziua de 9 iulie, conform hotărîrilor Comitetului Central al Partidului, el a părăsit Petrogradul pentru a se ascunde la vechiul bolșevic Emelianov, muncitor la uzina Sestrorețki, care locuia la stația Razliv.

În ilegalitate fiind, cînd i se aducea vești îmbucurătoare despre starea de spirit a maselor de muncitori, V. I. Lenin repeta cu tot mai multă convingere că problema principală care se ridica în fața clasei muncitoare este răsturnarea guvernului trădător al lui Kerenski și trecerea puterii în mîinile sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și soldaților.

„Noi trebuie să îndeplinim această sarcină și o vom îndeplini cu ajutorul clasei muncitoare — spunea V. I. Lenin. Dacă noi vom scăpa acest moment și nu vom îndeplini această sarcină vitală, nici o dată poporul muncitor nu ne va ierta, iar istoria ne va țintui la stîlpul infamiei ca pe niște fricoși" [6].

De la stația Razliv, V. I. Lenin a fost mutat dincolo de lacul Razliv, unde a locuit într-o colibă, dîndu-se drept cositor de fîn. Aici, V. I. Lenin a depus o muncă neobosită, strîngînd un bogat material pentru celebra sa lucrare *Statul și revoluția*.

V. I. Lenin arăta colaboratorilor săi apropiați că în aceste condiții grele trebuie să se aleagă pe lîngă Comitetul Central legal al Partidului și o celulă ilegală a aceluiași Comitet Central. De asemenea, în afară de

---

[1] *Lenin în Octombrie. Amintiri.* Moscova, 1957, p. 190.

[2] *Lenin în Octombrie. Amintiri.* Moscova, 1957, p. 201. P. M. Zaițev, *Zile de neuitat.*

[3] *Lenin în Octombrie. Amintiri.* Moscova, 1957, p. 192. G. I. Petrovski, *Lenin și Octombrie.*

[4] *Ibidem.*

[5] *Lenin în Octombrie. Amintiri.* Moscova, 1957, p. 204. N. K. Krupskaia, *Din nou în ilegalitate.*

[6] *Lenin în Octombrie. Amintiri.* Moscova, 1957. S.E. Alilnev, *Ceea ce nu poate fi uitat*, p. 219.

organul central de publicitate legal, să se înfiinţeze neîntîrziat o tipografie ilegală pentru ca partidul să aibă posibilitatea de a comunica maselor de muncitori tot ceea ce este interzis să se publice în presa legală.

Într-o discuţie cu Ordjonikidze, care venise să-l viziteze la Razliv. V. I. Lenin arăta că, întrucît sovietele menşevice s-au discreditat în faţa muncitorilor, ele nu mai pot fi considerate organe ale puterii.

„Puterea trebuie să fie luată acum—spunea V. I. Lenin — pe calea insurecţiei armate.... Insurecţia va trebui să fie declanşată nu mai tîrziu de lunile septembrie-octombrie. Noi trebuie să strămutăm centrul de greutate al muncii noastre asupra comitetelor de fabrică şi uzină care trebuie să devină organele insurecţiei" [1].

În aceste condiţii s-a deschis la 26 iulie (8 august) 1917 Congresul al VI-lea al Partidului bolşevic. Din adîncă ilegalitate, V. I. Lenin a condus lucrările congresului care a înarmat partidul cu planul insurecţiei armate din octombrie 1917.

O dată cu venirea toamnei, rămînerea mai departe a lui V. I. Lenin în coliba de lîngă lacul Razliv devenise imposibilă. De aceea, Comitetul Central al Partidului a hotărît să-l treacă pe V. I. Lenin în Finlanda. Această misiune a fost încredinţată unui grup de bolşevici din care făcea parte şi încercatul revoluţionar Ealava, mecanic pe locomotiva care făcea cursa între Petrograd şi Helsinki.

Travestit în fochist de locomotivă, sub numele conspirativ de Constantin Petrovici Ivanov, V. I. Lenin a trecut graniţa ajungînd la Helsinki.

În Finlanda, V. I. Lenin a terminat vestita sa lucrare *Statul şi Revoluţia*, pe care a trimis-o la Petrograd spre a fi editată. Tot din Finlanda, V. I. Lenin trimite, pe la jumătatea lunii septembrie 1917, Comitetului Central al Partidului scrisoarea *Marxismul şi insurecţia*.

Problema organizării insurecţiei armate preocupa din ce în ce mai mult pe V. I. Lenin.

„Mă tem şi iar mă tem — spunea V. I. Lenin unui social-democrat finlandez — ca nu cumva să scăpăm acest moment. Vezi, în momentul izbucnirii revoluţiei noi trebuie să fim la posturile noastre" [2].

În această perioadă, au devenit tot mai vizibile rezultatele răspîndirii ideilor leniniste printre muncitori şi ţărani. Masele populare tot mai mult se convingeau de justeţea liniei partidului bolşevic. Era evident că faza bolşevizării sovietelor începuse.

La 1 (14) octombrie, V. I. Lenin a adresat Comitetului Central al Partidului, Comitetului de Partid din Petrograd şi Comitetului de Partid din Moscova cîte o scrisoare, în care cerea să se înceapă fără întîrziere pregătirea insurecţiei armate.

În ziua de 7 (20) octombrie 1917, Comitetul Central al Partidului a hotărît să organizeze readucerea lui V. I. Lenin pe cale ilegală, în Petrograd.

După reîntoarcerea din Finlanda, la locuinţa conspirativă a lui V. I. Lenin veneau membrii Comitetului militar revoluţionar pentru a raporta despre stadiul de pregătire a insurecţiei sau pentru a primi directive.

Lenin arăta că insurecţia trebuie să fie dezlănţuită pînă la deschiderea Congresului Sovietelor, pentru a pune congresul în faţa unui fapt împlinit şi anume luarea puterii politice de către clasa muncitoare.

V. I. Lenin dădea membrilor Comitetului militar revoluţionar directive în legătură cu o serie de alte probleme ca: pregătirea forţelor înarmate ale insurecţiei, instruirea comandanţilor armatei revoluţionare, procurarea de armament şi se îngrijea totodată de întocmirea planului operativ al insurecţiei armate.

Comandantul trebuie să cunoască bine armamentul pe care-l foloseşte, planul oraşului, tactica luptei de stradă. „Insurecţia — spunea V. I. Lenin — nu este o adunare unde se rostesc discursuri, insurecţia înseamnă acţiune cu armele" [3].

În ultima perioadă de ilegalitate, adică de la reîntoarcerea din Finlanda (7 octombrie) şi pînă la plecarea sa la Smolnîi, V. I. Lenin a participat la cele două şedinţe conspirative ale Comitetului Central al Partidului bolşevic, şedinţe care au hotărît soarta insurecţiei armate din octombrie 1917.

Prima şedinţă care a avut loc în ziua de 10 (23) octombrie 1917 a adoptat, în ciuda împotrivirilor lui Kamenev şi Zinoviev, rezoluţia propusă de V. I. Lenin. În această rezoluţie se arată că toate condiţiile pentru insurecţia armată s-au maturizat şi în consecinţă dezlănţuirea ei este inevitabilă.

A doua şedinţă a Comitetului Central al Partidului, convocată în noaptea de 16 (29) octombrie 1917, a aprobat rezoluţia leninistă cu privire la insurecţia armată.

Pe baza indicaţiilor leniniste, bolşevicii din Petrograd, Moscova, Ekaterinburg, Saratov, Ivanovo, Rostov pe Don şi din alte oraşe

---

[1] *Lenin în Octombrie. Amintiri*, Moscova, 1957, p. 234. G. K. Ordjonichidze, *Ilici în zilele lui iulie*.

[2] *Ibidem*, p. 272, Iu. K. Gatuka, *Lenin în ilegalitate în Finlanda*.

[3] *Lenin în Octombrie. Amintiri*, Moscova, 1957, p. 294. N. I. Podvoiski, *Despre activitatea militară a lui V. I. Lenin*.

au pregătit masele de muncitori pentru asaltul hotărîtor.

Evoluția tot mai rapidă a evenimentelor determină pe V. I. Lenin să grăbească plecarea sa la Institutul Smolnîi pentru a lua în mîinile sale firele insurecției și a conduce proletariatul și țărănimea la victoria asupra burgheziei.

De două ori V. I. Lenin s-a adresat Comitetului Central al Partidului cerînd permisiunea de a pleca la Smolnîi și de fiecare dată a primit răspunsuri negative.

În ziua de 24 octombrie 1917, V. I. Lenin a trimis prin M. F. Fofanova a treia scrisoare membrilor Comitetului Central al Partidului, cerînd în mod hotărît să i se aprobe să părăsească locuința conspirativă și să plece la Smolnîi.

În seara zilei de 24 octombrie 1917, V. I. Lenin, fără ca să fie însoțit de nici un fel de pază, a părăsit locuința conspirativă și străbătînd orașul a ajuns la Institutul Smolnîi.

Despre activitatea dusă de V. I. Lenin la Smolnîi, de unde a condus personal insurecția armată, ca și despre activitatea sa după săvîrșirea insurecției o serie de date interesante se găsesc în articolele semnate de A. Lunacearski, O. Dzenis, M. Bondarski etc., publicate în culegerea *Insurecția armată din Octombrie în Petrograd*, ca și în articolele scrise de G. K. Ordjonikidze, V. D. Bonci-Bruevici, A. S. Bubnov, G. I. Astapkovici, I. F. Eremeev, G. D. Melnikov și alții, publicate în culegerea *Lenin în octombrie*.

Imediat după venirea sa la Smolnîi, unde se găsea și statul major al insurecției, V. I. Lenin a dat indicații Comitetului militar revoluționar ca, chiar în seara zilei de 24 octombrie (6 noiembrie) să pună, cu orice preț, stăpînire pe telefoane, telegraf, gări, poduri și să nu permită sub nici o formă intrarea trupelor contrarevoluționare ale lui Kerenski în Petrograd. La Institutul Smolnîi veneau continuu pentru a da informații sau pentru a primi directive participanții la revoluție, conducători ai detașamentelor gărzilor roșii, soldați simpli sau marinari, trimiși ai poporului înarmat.

În dimineața zilei de 25 octombrie (7 noiembrie) 1917, V. I. Lenin a scris primul document al Marii Revoluții din Octombrie, care a fost publicat în aceeași zi sub titlul: *Către cetățenii Rusiei*.

Aceasta a fost prima chemare adresată, în numele Comitetului militar revoluționar, maselor largi populare.

V. I. Lenin era foarte nemulțumit de faptul că Palatul de iarnă, în jurul căruia erau amplasate forțe revoluționare, încă nu era luat pînă în dimineața zilei de 7 noiembrie.

În discuția cu colaboratorii săi apropiați, Lenin spunea că nu vede acolo forțe contrarevoluționare capabile să opună rezistență gărzilor roșii, marinarilor și soldaților revoluționari. Pentru a pune capăt acestei situații, V. I. Lenin a transmis membrilor Comitetului militar revoluționar, care conduceau operațiunile împotriva Palatului de iarnă, ordinul de atac.

Membrii Comitetului militar revoluționar au dat dispoziție forțelor revoluționare care participau la asediul Palatului de iarnă să se apropie treptat de zidurile ultimei citadele reacționare unde se refugiase guvernul provizoriu.

În noaptea de 25 26 octombrie (7 8 noiembrie) 1917, la semnalele date de tunurile de pe crucișătorul „Aurora", marinarii urmați de soldați și de gărzile roșii au pornit la asaltul hotărîtor. La cîteva minute de la începerea atacului, bravii marinari din flota Mării Baltice împreună cu soldații și eroicele detașamente ale gărzilor roșii se aflau dincolo de baricadele păzite de iunkeri, pătrunzînd în camerele Palatului de iarnă.

Aproape de ora două noaptea, guvernul provizoriu a fost arestat și dus sub escorta la fortăreața Petru și Pavel.

Vestea luării Palatului de iarnă și a arestării guvernului provizoriu a fost transmisă în aceeași noapte la Smolnîi. Imediat, în sala de ședințe a institutului a fost organizat un miting la care V. I. Lenin, într-o scurtă cuvîntare, a arătat semnificația acestui important eveniment.

În ziua de 7 noiembrie, V. I. Lenin a luat cuvîntul la ședința Sovietului din Petrograd, unde a prezentat referatul *Despre sarcinile puterii sovietice*. În referatul său, Lenin a arătat că revoluția muncitoresc-țărănească, despre necesitatea căreia bolșevicii au vorbit tot timpul, a învins.

În continuare, V. I. Lenin a vorbit despre necesitatea distrugerii vechiului aparat de stat și crearea unui nou aparat de conducere, despre necesitatea încetării războiului, rezolvarea problemei țărănești, instaurarea controlului muncitoresc, publicarea tratatelor secrete etc.

El a arătat că de acum începe o nouă perioadă în istoria Rusiei și că Marea Revoluție din Octombrie trebuie să ducă în mod sigur la victoria socialismului.

În seara zilei de 25 octombrie (7 noiembrie) 1917, s-a deschis Congresul al II-lea al Sovietelor.

La deschiderea congresului s-a dat citire chemării scrise de V. I. Lenin, *Către muncitori, soldați și țărani*, proclamîndu-se astfel instaurarea Puterii Sovietice în Rusia.

La a doua ședință a congresului, V. I. Lenin a prezentat *Decretul asupra păcii* și *Decretul asupra pămîntului*, pe care le-au așteptat cu atîta nerăbdare, ani de-a rîndul, milioane de muncitori și țărani.

După ce a adoptat în unanimitate aceste istorice documente, congresul a ales Comitetul Central Executiv și Consiliul Comisarilor Poporului — primul Guvern sovietic care a fost condus de Vladimir Ilici Lenin.

I. Oprea

DUCAS, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*

ediție critică de Vasile Grecu (Scriptores Byzantini I), Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958, 503 p.

Prima ediție a cronicii lui Duca a fost tipărită la Paris în 1649 sub îngrijirea lui Ismaelis Bullialdus, în colecția *Corpus Byzantinae Historiae*. Această ediție reproduce cu erori și omisiuni textul manuscrisului grecesc din codicele nr. 1310 al Bibliotecii Naționale din Paris. A doua ediție a apărut în 1729 la Veneția, formînd volumul 6 din *Corpus Historiae Byzantinae* și reproducînd întocmai ediția lui Bullialdus din 1649. Ediția a treia a fost tipărită în 1834 la Bonn în *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* sub îngrijirea lui Immanuel Bekker, care a reprodus aceeași primă ediție a lui Bullialdus din 1649, făcînd doar anumite îndreptări ale greșelilor de tipar. A patra ediție a fost tipărită la Paris în 1866 de J. P. Migne în colecția *Patrologia, Series Graeca* (vol. 157, col. 749—1166), reproducînd de asemenea textul ediției lui Bullialdus din 1649.

Ultimile trei ediții ale cronicii lui Duca n-au fost în realitate decît retipăriri ale ediției întocmite de Bullialdus la 1649. Scăderile și lipsurile primei ediții au fost repetate și de celelalte ediții, deoarece editorii n-au mai recurs la manuscrisul de bază al cronicii. Putem spune deci că timp de aproape trei sute de ani, de la ediția din 1649, textul grecesc al cronicii lui Duca n-a mai format obiectul unor cercetări speciale în vederea alcătuirii unei ediții critice. Necesitatea unei ediții critice a fost însă resimțită nu numai de bizantinologi, dar și de către istoricii medieviști în general, deoarece cronica lui Duca este un important izvor atît pentru istoria imperiului bizantin, cît și pentru istoria imperiului otoman din secolele XIV—XV.

Medieviștii romîni au avut motive proprii să aștepte o nouă ediție a cronicii lui Duca, întrucît această cronică cuprinde prețioase știri referitoare la istoria poporului romîn din prima jumătate a secolului al XV-lea. Noua ediție a cronicii lui Duca — prima ediție critică a acestei cronici — este opera învățatului bizantinolog romîn Vasile Grecu. Pentru stabilirea textului acestei cronici și pentru interpretarea ei lingvistică și istorică, Vasile Grecu a făcut cercetări îndelungate.

Cu 12 ani în urmă, Vasile Grecu avea pregătită în mare parte ediția sa critică, rezultatele cercetărilor sale formînd obiectul comunicării pe care a prezentat-o vechii Academii Romîne, cu titlul *Istoricul bizantin Duca*, și care s-a publicat în *Analele Academiei Romîne. Mem. Secț. Ist.*, seria III, tomul XXIX, mem. 16, București, 1947. Valoarea acestor cercetări în vederea pregătirii unei ediții critice a cronicii lui Duca a fost cunoscută și în străinătate, Vasile Grecu publicînd în limba franceză articolul intitulat *Pour une meilleure connaissance de l'historien Doukas*, în *Mémorial Louis Petit*, Paris, 1948.

Pentru alcătuirea ediției sale, Vasile Grecu a luat ca bază manuscrisul grecesc cuprins în codicele nr. 1310 al Bibliotecii Naționale din Paris, manuscris pe care l-a notat cu sigla P. Acest manuscris are mici lacune pricinuite de pierderea a două foi și de deteriorarea a două pagini. Din acest manuscris lipsesc unele inițiale, pe care copistul n-a mai apucat să le scrie cu roșu. Manuscrisul are scrierea continuă. Împărțirea textului în capitole a fost făcută de Bullialdus, primul său editor, fiind păstrată și în edițiile ulterioare. Editorul romîn a împărțit capitolele în paragrafe, dînd totodată traducerii romînești titluri marginale.

Editorul a comparat textul manuscrisului P mai întîi cu un alt manuscris grecesc pe care l-a indicat cu sigla P^1. Acest al doilea manuscris nu are lipsurile celui dintîi, întrucît a fost copiat după manuscrisul P înainte de a se fi pierdut cele două foi. El se păstrează tot în Biblioteca Națională din Paris sub cota cod. graec. nr. 1766. După examinarea paleografică făcută de Vasile Grecu, manuscrisul P datează de pe la mijlocul secolului al XVI-lea iar manuscrisul P^1 de la începutul secolului al XVIII-lea.

Editorul a comparat apoi textul manuscriselor P și P^1 cu vechea traducere italo-venețiană făcută în secolul al XVI-lea sau poate chiar în secolul al XV-lea. Această traducere, descoperită de istoricul german L. Ranke în Biblioteca Marciană din Veneția a fost publicată de Bekker în ediția sa din

1843. Deşi are scăderi mari întrucît uneori amplifică iar alteori prescurtează sau chiar omite părți din cuprinsul cronicii, totuși această veche traducere a fost cercetată cu aceeași atenție critică de editorul romîn, găsind-o utilă pentru stabilirea conținutului cronicii. El a notat-o cu sigla I.

Editorul a mai avut în vedere şi un rezumat grecesc al cronicii lui Duca, ce se găseşte în codicele grecesc nr. 4 din Biblioteca Academiei R.P.R. Acest rezumat, făcut în limba neogreacă după textul cronicii publicat de Bullialdus în 1649, a fost copiat în 1765. Editorul a cercetat acest rezumat pentru înlesnirea interpretării, deoarece pentru stabilirea textului cronicii n-are nici o valoare.

Am avut prilejul şi răgazul să compar în întregime textul manuscrisului P cu textul editat de Vasile Grecu. Munca editorului a fost extrem de grea şi constituie o biruință a erudiției în editarea acestei cronici. În expunerea sa, Duca întrebuințează şi forme ale limbii greceşti clasice şi forme ale limbii populare. El foloseşte adeseori construcții sintactice lipsite de acordul gramatical. Substantive ce aparțin unei declinări apar redate într-o altă declinare. În ceea ce priveşte verbele, abaterile gramaticale sînt şi mai frecvente. Editorul n-a respectat toate inconsecvențele gramaticale ale textului grecesc, socotindu-le pe cele mai multe ca fiind erori materiale ale copiştilor. Editorul a păstrat totuşi unele forme şi construcții neregulate ale textului, avînd în vedere în mod judicios tendința lui Duca de a colora limba sa literară cu expresii şi construcții ale limbii populare.

Vasile Grecu a alcătuit un conştiincios aparat critic, destinat să înlesnească şi lingviştilor cercetările morfologice şi sintactice asupra textului. El a notat variantele din manuscrisul P şi unele din manuscrisul P^1, precum şi din edițiile anterioare, indicînd de asemenea şi unele sensuri diferite aflate în vechea traducere italo-venețiană. El a menționat cu o exemplară migală nu numai erorile textului, dar şi cele mai mărunte inadvertențe.

Lipsind primele foi din manuscrisul care a stat la baza ediției lui Bullialdus din 1649 şi la baza ediției critice a lui Vasile Grecu, nu se cunoaşte titlul pe care însuşi autorul l-a dat cronicii sale. Editorii anteriori au intitulat această cronică *Historia byzantina*; Vasile Grecu o intitulează *Istoria turco-bizantină*; Socotim că acest titlu corespunde mai bine conținutului cronicii. Într-adevăr, cronica lui Duca cuprinde deopotrivă expuneri — uneori chiar adevărate paralele — privitoare la imperiul bizantin şi la înaintarea treptată a cotropitorilor turci în țările balcanice.

În introducerea sa, editorul indică pe scurt datele biografice cunoscute cu privire la autorul cronicii. Trăgîndu-se dintr-o familie bizantină nobilă, Duca a fost de tînăr în serviciul genovezilor, îndeplinind pe la 1421 funcția de diac al podestatului Giovanni Adorno din Focea Nouă, apoi trecînd în slujba micilor suverani din Lesbos, pentru care a îndeplinit diferite misiuni pe lîngă sultanul Mahomed II. După aprecierea editorului, Duca a trăit între anii 1400—1470, sau poate cu cîțiva ani mai înainte de aceste date.

Duca a fost un om învățat, cunoscînd bine literatura greacă veche şi pe cea bizantină. El a cunoscut bine limba turcă. Se pare că a cunoscut şi limbile latină şi italiană. Duca a scris cronica sa sub impresia cuceririi Constantinopolului de către turci. Din cronica aceasta lipseşte însă introducerea, care ne-ar fi putut lămuri asupra condițiilor şi modului în care a înțeles Duca să-şi scrie opera.

Cronica lui Duca începe cu înşirarea cronologică a evenimentelor „de la Adam" pînă la Alexie Comnen, continuă apoi cu înşirarea împăraților bizantini pînă la Ioan V Paleologul, menționînd cuceririle turceşti în teritoriile bizantine. De la 1341 pînă la 1402 cronica este un scurt rezumat al istoriei turco-bizantine. Cu adevărat cuprinzătoare şi bine informată este cronica lui Duca numai pentru evenimentele dintre anii 1402—1462, avînd totodată importante referiri şi la istoria altor popoare, printre care figurează şi romînii.

Pentru istoria poporului romîn cronica lui Duca este un izvor remarcabil. În introducerea sa Vasile Grecu a semnalat principalele ştiri ale cronicii referitoare la trecutul poporului nostru. În notele ce însoțesc traducerea romînească, editorul a analizat de asemenea ştirile respective ale cronicii în raport cu informațiile date de alți cronicari bizantini, precum şi în raport cu datele cunoscute şi cu interpretările propuse de istoriografia romînă.

Găsim în cronica lui Duca prețioase ştiri despre romîni şi Țara Romînească, despre voievozii noştri Dan I, Dan II, Vlad Dracul şi Mircea cel Bătrîn. Aflăm în această cronică ştiri despre recrutarea ienicerilor dintre copiii de romîni, despre soliile romînilor la turci, despre intervențiile lui Mircea cel Bătrîn în luptele pentru domnie dintre urmaşii lui Baiazid Fulgerul, despre relațiile lui Vlad Dracul cu sultanul Murad II, despre expediția neizbutită a lui Mahomed II împotriva lui Vlad Țepeş.

Cronica cuprinde de asemenea valoroase ştiri privitoare la Ioan de Hunedoara şi luptele lui eroice împotriva turcilor. Cele mai

multe informații privitoare la romîni sînt date de cronica lui Duca în legătură cu istoria turcilor, dar unele sînt indicate în legătură cu istoria bizantină. Mai pe larg, știrile despre romîni cuprinse în cronica lui Duca au fost cercetate de Vasile Grecu în comunicarea sa din 1947. Valoroasele știri despre romîni, notate de un contemporan al multora dintre evenimentele relatate în cronica sa, vor fi foarte utile medieviștilor noștri care și-au propus reexaminarea riguroasă a tuturor vechilor informații istorice privitoare la trecutul poporului nostru.

Cercetătorii noștri vor afla în această ediție critică unele substanțiale rectificări de lectură în textul grecesc. Menționăm, spre exemplu, grava eroare de lectură a vechilor editori care au citit în capitolul XXV, 2 din cronică: Βλαχίας adică Țara Romînească, în loc de βλακείκς adică viață dusă în plăceri, moliciune.

Lucrarea este însoțită de: un *Indice gramatical* cuprinzînd particularitățile fonetice și morfologice ale textului grecesc, un *Indice de cuvinte* cuprinzînd termenii grecești cu un semn deosebit pentru cei care figurează numai în cronica lui Duca, un *Index nominum et rerum* cuprinzînd numele de locuri și de persoane precum și materiile din textul grecesc, și în sfîrșit un *Indice de nume si lucruri* cuprinzînd aceleași denumiri în traducerea lor romînească. Acești patru indici oglindesc deopotrivă erudiția și probitatea științifică a editorului în elaborarea instrumentelor practice destinate să înlesnească înțelegerea textului pe care-l editează.

Menționăm în sfîrșit că volumul este însoțit de patru planșe, cuprinzînd fotocopiile unor fragmente din textul grecesc, alese de editor pentru a ilustra caracterul paleografic al manuscriselor din codicii P și P [1].

Sub impresia excepționalei valori științifice a acestei ediții critice întocmite de Vasile Grecu și cu aceeași grijă pentru obligația de obiectivitate ce preocupă și pe acest învățat bizantinolog, facem aici unele observații critice asupra lucrării sale.

În introducerea sa, referindu-se la autorul cronicii, Vasile Grecu redă numele acestuia peste tot sub forma *Duca*. În titlul lucrării însă și în indicațiile din fruntea paginilor cu text grecesc figurează forma *Ducas*. Inconsecvența trebuia evitată, păstrîndu-se forma Ducas, deoarece autorul cronicii a arătat el însuși că se trăgea — precum bine s-a tradus — „din vechiul neam Ducas" (p. 46,7). Forma Ducas se impunea și pentru motivul că istoriografia romînească cunoaște atîtea alte familii sub denumirea de Duca. În recenzia de față, am păstrat forma Duca, numai pentru că este cea voită de editor.

Lipsește din introducerea ediției critice indicația izvoarelor pe care le-a folosit Duca pentru alcătuirea cronicii sale. În comunicarea sa din 1947, la care ne-am referit, Vasile Grecu a arătat că între izvoarele acestei cronici figurează în primul rînd Istoria bizantină a lui Nichifor Gregoras, apoi și alte scrieri istorice bizantine, care nu s-au păstrat dar care au fost și folosite de alți cronicari bizantini. Faptul că introducerea ediției critice nu menționează izvoarele cronicii va pune în nedumerire pe cercetători cu privire la înseși susținerile mai vechi ale lui Vasile Grecu.

Caracterizînd pe Duca, editorul socotește că acesta a fost „un foarte bun patriot bizantin" (p. 6), referindu-se în deosebi la dezaprobarea patetică rostită de el față de dezbinarea bizantinilor în urma răscoalei lui Ioan Cantacuzino împotriva lui Ioan V Paleologul. În aprecierea patriotismului „bizantin" al lui Duca, trebuie să avem în vedere mai cu seamă faptul că el a stat în serviciul genovezilor și că a mijlocit adeseori tratativele dintre genovezi și turci, care tindeau deopotrivă să nimicească imperiul bizantin.

Duca n-a putut fi chiar „un foarte bun patriot bizantin" întrucît el a slujit statornic pe genovezii care exploatau pe bizantini și pe care poporul de jos îi ura atît de puternic încît prefera cucerirea otomană. Ajutînd pe genovezi cu fidelitatea slujbașului lor, Duca a contribuit la slăbirea rezistenței bizantinilor împotriva cotropitorilor din Apus și din Răsărit. Este drept însă că împotriva turcilor atitudinea lui Duca a fost cu statornicie inspirată de patriotismul său.

După aprecierea lui Vasile Grecu, „Duca a fost un sincer și convins aderent al unirii bisericilor" (p. 6), fiind influențat în acest sens de faptul că a trăit printre latini și nădăjduind ca această unire să poată ajuta poporului său spre a rezista împotriva cotropirii turcești. Nu credem în sinceritatea convingerii religioase a lui Duca, atunci cînd el pledează pentru unirea ortodocșilor cu catolicii. Fiind în serviciul genovezilor catolici, Duca n-a putut fi decît un susținător politic al unirii bisericilor.

Vasile Grecu apreciază că Duca a fost ca istoric „obiectiv și conștiincios" (p. 7). Istoricește această caracterizare nu este justă. Duca a fost omul clasei sale sociale și a exprimat în general concepțiile sociale și politice ale nobilimii bizantine din timpul său. Din această cauză, Duca n-a putut fi un istoric obiectiv.

Duca face de cîteva ori expuneri ample cu privire la problemele religioase. El dă știri despre opoziția bizantinilor împotriva unirii bisericilor. El vorbește despre mișcarea revoluționară cu caracter religios și cu tendințe egalitariste de sub conducerea lui Bürklüdje Mustafa, discipolul șeicului Bedr ed-din (p. 149, 23—153,24). În aceste probleme, Duca exprimă direct sau indirect dezaprobarea proprie clasei dominante față de mișcările maselor populare. El nu poate fi socotit un istoric obiectiv.

În cronica lui Duca bizantinii sînt numiți Ρωμαῖοι. Vasile Grecu traduce această denumire uneori prin cuvîntul *bizantini*, iar alteori prin cuvîntul *romei*. În pagina 206, spre exemplu, același cuvînt este tradus o dată prin „bizantini" și de patru ori prin „romei". În cronica sa, Duca folosește numai o singură dată cuvîntul „bizantini", care în fraza respectivă figurează la cazul acuzativ „τοὺς Βυζαντίους" (p. 45,15). Tocmai în acest caz, traducătorul a ocolit traducerea proprie prin cuvîntul „bizantini" și a tradus „locuitorii Bizanțului".

Inconsecvența în această privință se vădește mai cu seamă în indicii întocmiți de editor. În *Index nominum et rerum*, care cuprinde formele grecești ale onomasticii și terminologiei textului, editorul așează judicios într-un singur grup toate indicațiile privitoare la Ῥωμαῖοι, precizînd chiar că aceștia sînt „bizantini" peste tot în cronica lui Duca, în afară de p.343,4. unde potrivit sensului textului este vorba de „romani". Dar în *Indicele de nume și lucruri*, care cuprinde formele romînești ale acelorași onomastici și terminologii, editorul nu mai așează într-un singur grup toate referințele cu același înțeles, ci grupează o parte din referințe sub indicativul *bizantini*, iar o altă parte sub indicativul *romei*, făcînd trimiteri de orientare de la un indicativ la altul. Socotim că cuvîntul Ρωμαῖοι trebuia tradus numai prin cuvîntul „bizantini", dîndu-se într-o notă explicația sensurilor istorice ale acestui cuvînt.

Traducerea romînească ce însoțește textul grecesc al cronicii lui Duca are pronunțate tendințe arhaizante. Traducătorul stăruie în căutarea expresiilor și construcțiilor sintactice proprii vechiului grai al cronicarilor romîni. Formele arhaizante apar nepotrivite în deosebi cînd este vorba de numele proprii. Traducătorul folosește forme ca acestea: *Ahil* (p. 258,20; 356,13) în loc de Ahile, *Genua* (p. 208,1—13; 328,26) în loc de Genova, *Țarigrad* (p. 384,11—13) în loc de Constantinopol. Aceeași înclinație arhaizantă l-a făcut pe traducător să folosească peste tot forma *Constantinopole* în loc de Constantinopol, ceea ce este nepotrivit mai ales cînd acest nume apare și sub forma articulată: *Constantinopolea* (p. 296; 326,11; 332,13).

Pe de altă parte, sub influența grafiei occidentale, traducătorul folosește unele forme neobișnuite în limba romînă. El scrie Chalil (p. 238—240) în loc de Halil, *Chamza* (p. 402—410) în loc de Hamza, *Chasan* (p. 424,2; 428,19) în loc de Hasan.

În traducerea romînească se folosesc uneori cuvinte și expresii improprii. Astfel cuvîntul ἡ σύγκλητος, aflat în textul grecesc la diferite cazuri (p. 138,29; 293,26; 329,8), a fost tradus prin cuvintele „sfatul țării". Dar în imperiul bizantin n-a existat instituția „sfatul țării". În traducerea exactă, care corespunde și sensului istoric, cuvîntul grecesc înseamnă *senatul*, fiind știut că imperiul bizantin a păstrat instituția senatului, deși cu alte atribuții decît ale vechiului senat roman.

Expresia τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος a fost tradusă prin cuvintele „împăratul din Babilon" (p. 356,20), în loc de *regele Babilonului*. Babilonenii n-au avut împărați, ci regi. *Sedechia* (p. 356,17) este definit în Indicele de nume și lucruri „împărat biblic iudeu". Trebuia să i se spună *rege*, deoarece nici iudeii n-au avut împărați ci regi.

Relevăm în sfîrșit că *Indicele de nume și lucruri* nu cuprinde toate indicațiile privitoare la terminologia esențială a textului cronicii. Pentru *sfatul țării*, spre exemplu, Indicele indică pagina 138,32, dar această instituție figurează și în paginile 293,26 și 328,8.

Cu rezerva acestor observații, care în esență se referă la traducerea romînească și la unele opinii personale ale editorului, socotim că ediția cronicii lui Duca întocmită de Vasile Grecu este o remarcabilă operă științifică, ce constituie în același timp un succes al Editurii Academiei R.P.R., care prin această ediție oferă bizantinologilor și în general medieviștilor din țară și străinătate un model de prezentare critică a cronicii lui Duca.

Gheorghe Cronț

E. I. SPIVACOVSKI, *Подъем революционного движения в Румынии в начале XX века.* Издательство социально-экономической литературы Москва, 1958, 226 p. + 1 h.

Studierea trecutului glorios al poporului nostru şi în special a luptelor revoluţionare, a atras în ultimii ani numeroşi istorici nu numai din ţara noastră, dar şi de peste graniţă. Momente importante de luptă a poporului pe care vechea istoriografie, fie că le ignorase complet cum era cazul mişcării muncitoreşti şi ţărăneşti, fie că le prezentase trunchiat şi denaturat — de pildă revoluţia din 1848 — erau adevărate terenuri nedefrişate. Necesitatea de a le pune în valoare în mod ştiinţific, pornindu-se de la concepţia marxist-leninistă, era simţită sub două aspecte: în primul rînd pentru a se completa marile lacune existente, în al doilea rînd pentru a prezenta maselor largi de oameni ai muncii, constructori ai unei vieţi noi, adevărata lor istorie pe care nu o cunoscuse în vechea şcoală burgheză.

Tînăra noastră istoriografie marxistă a atacat cu curaj multe aspecte ale luptelor revoluţionare din trecutul patriei noastre şi a lămurit numeroase probleme. N-au apărut însă monografii ample ale unor momente importante de luptă duse de poporul nostru, cum ar fi de pildă răscoala din 1888, răscoala din 1907, avîntul mişcării revoluţionare de la începutul secolului XX etc. E de salutat deci apariţia în Uniunea Sovietică, a unei asemenea monografii, chiar dacă, după cum vom arăta, ea nu epuizează, în condiţiile limitării materialului informativ, problema respectivă.

Avem în vedere lucrarea lui E. I. Spivakovski *Avîntul mişcării revoluţionare din Romînia la începutul secolului XX*, apărută în vara anului 1958, la Moscova.

Deşi lucrarea nu se adresează în primul rînd cititorului din Romînia, ci cititorului sovietic, dornic de a cunoaşte într-un mod mai amplu un moment de importanţă internaţională din istoria poporului romîn, ea prezintă o mare însemnătate şi pentru istoricii noştri, în faţa cărora stă sarcina de a valorifica prin monografii bogatul material documentar cu privire la luptele revoluţionare din Romînia burghezo-moşierească. Lucrarea lui Spivakovski, pe lîngă unele merite incontestabile de ordin ştiinţific, pe care le vom semnala mai departe, prezintă şi unul de ordin metodologic, fiindcă ea oferă sugestii preţioase în legătură cu felul cum trebuie să fie întocmite asemenea monografii. În această privinţă este suficient să menţionăm că autorul sovietic s-a străduit — şi în cea mai mare parte a reuşit — să găsească liniile comune de dezvoltare ale mişcărilor ţărăneşti şi ale mişcării muncitoreşti, care, de regulă, în literatura noastră istorică de pînă acum, au fost tratate separat.

Lucrarea lui E. I. Spivakovski se deschide cu o introducere în care, după o scurtă prezentare a istoriografiei problemei, autorul arată scopul pe care şi-l propune: acela de a sublinia caracterul şi particularităţile mişcării revoluţionare, importanţa legăturilor revoluţionare ruso-romîne, crearea situaţiei revoluţionare în ţară, cauzele crizei politice interne din Romînia, criză al cărei punct culminant a fost atins în timpul marii răscoale ţărăneşti din primăvara anului 1907.

Primele două capitole „Situaţia clasei muncitoare şi a ţărănimii din Romînia la începutul secolului XX" şi „Mişcarea muncitorească din Romînia la începutul secolului XX" sînt de fapt capitole introductive, întrucît despre avîntul revoluţionar din ţara noastră „la începutul secolului XX" se poate vorbi numai după 24 ianuarie 1905. Aşa putem explica şi faptul că autorul nu le-a acordat o întindere prea mare, deşi situaţia ţărănimii şi a clasei muncitoare era susceptibilă din punct de vedere documentar de o tratare mai largă. Este ştiut că aşa-zisa „chestie ţărănească" a constituit tema unei abundente literaturi şi în vechea istoriografie. E. I. Spivakovski merge cu precădere la acele lucrări care au căpătat cu timpul şi un anumit prestigiu ştiinţific, cum sînt, de pildă, lucrările lui G. D. Creangă. Autorul sovietic însă interpretează riguros datele furnizate de izvoare, fapt care îl conduce la concluzia justă că adevăratele cauze ale răscoalelor ţărăneşti erau sărăcia şi lipsa de drepturi.

Negreşit că E. I. Spivakovski a întîmpinat greutăţi serioase în studierea situaţiei clasei muncitoare, întrucît în acest domeniu izvoarele sînt, dacă nu sărăcăcioase, în orice caz nesistematice, oficialităţile burghezo-moşiereşti neavînd nici un interes să întocmească statistici privitoare la situaţia grea a muncitorilor. Cu toate acestea, legile votate în parlament — în perioada respectivă Legea meseriilor (1902) şi Legea minorilor (1906) — ofereau cîteva indicii cu privire la nivelul legislaţiei muncitoreşti din Romînia şi implicit a stării muncitorilor.

Al doilea capitol al lucrării prezintă mișcarea muncitorească și țărănească dintre anii 1899—1905. În ce privește luptele țărănimii, autorul amintește momentul creării cluburilor socialiste la sate, moment important dar insuficient cercetat pînă acum, dar nu amintește de împușcarea țăranilor la Slatina în iunie 1899 și se oprește mai pe larg asupra congresului veteranilor războiului de la 1877—1878, care ar fi trebuit să aibă loc în 1902. Autorul amintește de asemenea despre răscoalele din Moldova din anul 1904. Evident că pentru a sublinia o anumită continuitate și pentru a arăta că răscoala din 1907 nu a izbucnit din senin, era nevoie să se insiste mai mult asupra mișcărilor țărănești anterioare anului 1907.

Este cunoscut faptul că istoriografia romînească a mișcării muncitorești cuprinde puține studii despre perioada 1899—1905, deși există suficiente materiale pentru a demonstra că după trădarea generoșilor din 1899. lupta clasei muncitoare împotriva exploatării a continuat, iar elementele înaintate din fostul partid social-democrat și-au desfășurat mai departe activitatea lor de răspîndire a ideilor socialismului științific în rîndurile muncitorilor. Un aspect mai puțin cunoscut al acestei perioade îl reprezintă legăturile revoluționare ruso-romîne. Se știe că literatura revoluționară tipărită în apus era trecută în Rusia prin Romînia (sau și prin Romînia). Cine înlesnea acest tranzit și în ce măsură socialiștii din Romînia se adăpau la această literatură — iată o problemă care merită să fie cercetată în viitor.

În acest capitol se arată în mod convingător rolul lui Dobrogeanu Gherea în 1899, cînd o parte din conducerea P.S.D.M.R., a trădat cauza muncitorilor și a trecut în partidul liberal. Deși Gherea nu a trădat, totuși prin atitudinea sa oportunistă, împăciuitoristă, a demobilizat clasa muncitoare și a produs confuzie chiar printre muncitorii înaintați. Pînă acum nu s-a subliniat îndeajuns faptul că gazeta *Lumea nouă* și-a încetat apariția la 1 octombrie 1900 și datorită scrisorii publicată de Gherea cu două luni în urmă, semnată „un vechi socialist", în care el justifica actul trădătorilor de teapa lui Morțun și Nădejde și fixa unele principii călăuzitoare pentru socialiștii din Romînia. Aceste principii nu erau altele decît cele care aveau să predomine în mișcarea muncitorească din țara noastră pînă la primul război mondial. Este vorba despre teoria lui Gherea cu privire la problema socialismului în țările mai înapoiate din punct de vedere economic, din rîndul cărora făcea parte și Romînia, teorie profund nejustă care a dat faliment în timpul primului război mondial și a victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Cel de-al treilea capitol este cel mai cunoscut cititorilor din țara noastră. În această privință trebuie să se recunoască faptul că E. I. Spivakovski a fost primul istoric care a întocmit un studiu serios asupra avîntului mișcării muncitorești din Romînia din anul 1905—1906, (studiu publicat în *Voprosî istorii*, nr. 5/1952 și reprodus de revista *Studii* nr. 3/1952). În volum, autorul a îmbogățit într-o oarecare măsură capitolul respectiv folosind în special lucrările care au aparut în ultimii ani, atît în Uniunea Sovietică cît și la noi.

Capitolul IV, cel mai mare ca întindere, nu dă totuși posibilitatea autorului sa prezinte răscoalele țărănești din 1907 decît într-o formă destul de sumară, în comparație cu amploarea și complexitatea subiectului. Dacă ținem seama însă că în literatura noastră istorică au fost publicate numeroase *articole* și *studii* dar nici o monografie cu privire la acest măreț și sîngeros eveniment din trecutul țărănimii noastre, cu atît mai puțin ar fi putut istoricul sovietic, lipsit de o documentare prea largă, să se extindă în cadrul unei lucrări care tratează mai multe probleme ale unei *întregi* perioade. Este meritoriu totuși efortul lui E. I. Spivakovski de a nu lăsa să-i scape aspectele importante ale răscoalelor.

Folosind în general materialele publicate în țara noastră, dar neezitînd — acolo unde a avut posibilitatea — să îmbogățească sfera izvoarelor cu informații din arhivele sovietice și din presa rusă și occidentală contemporană, autorul urmărește metodic cauzele, desfășurarea și urmările răscoalei. Amintind factorii care au împins țărănimea la răscoală, ca și unele păreri despre acești factori emise de reprezentanții burghezo-moșierimii de la noi, Spivakovski nu uită să sublinieze puternicul ecou al revoluției ruse în rîndurile țăranilor romîni. El citează, de pildă, în această privință ziarul *Noutățile Odesei*, al cărui corespondent din Romînia scria la 29 martie 1907 că, întrebîndu-i pe țărani dacă știau ce se întîmpla în Rusia, răspunsurile acestora i-au „depășit așteptările" (p. 113).

Descrierea răscoalei este făcută cronologic, autorul folosindu-se în special de volumele de documente editate de M. Roller și de presa internațională. Nu încape îndoială că unele lucruri din timpul ridicării țăranilor au fost spuse cu mai multă exactitate de corespondenții străini, dar o bogată sursă de informații o reprezintă și presa romînească, în special ziarele *Adevărul* și *Dimineața* pe care, în mod surprinzător autorul nu le citează nici măcar indirect.

Menționăm, ca un aspect pozitiv în această parte a lucrării, evitarea abuzurilor de epitete, descrierea răscoalei menținîndu-se la un ton sobru, în ciuda tentației pe care o prezenta materialul.

Un loc deosebit de important acordă E. I. Spivakovski crizei puterii guvernamentale, cu toate că — iarăși trebuie s-o spunem — autorul își extrage informațiile și argumentele fie din presă, și nu din cea romînească, fie din lucrări, fără să se facă nici o referire la unele izvoare de primă importanță, cum ar fi *Dezbaterile parlamentare* din 1907 și din anii următori care au reflectat în mod viu această criză. Take Ionescu declara în Parlament în 1909 că, motivul demisiei guvernului conservator în 1907 a fost *teama* de revolta rezerviștilor și de greva ceferiștilor [1], care amenințau să izbucnească în timpul răscoalelor. Dar chiar discuțiile purtate în 1907 în Cameră și Senat sînt concludente pentru deruta provocată în rîndurile claselor dominante de marea mișcare a țărănimii.

În acest subcapitol. autorul subliniază ecoul produs în străinătate de criza puterii guvernamentale în legătură cu pregătirea intervenției militare străine, cercurile conducătoare din Romînia fiind alarmate de numeroasele dovezi de solidaritate a soldaților și țăranilor răsculați, deși, după părerea noastră, slaba influență a socialiștilor în cazarmă nu ne-ar permite să vorbim de pe acum de un „proces de descompunere a armatei" (p. 136).

Problema intervenției armatei austro-ungare este considerabil îmbogățită prin informațiile noi culese din presa occidentală pe care E. I. Spivakovski le introduce în circuitul științific pentru prima oară. Aceste informații sînt cu atît mai prețioase cu cît se știe că în timpul răscoalelor problema intervenției străine s-a discutat mai mult în culise, în mod public punînd-o numai P. P. Carp, liderul junimiștilor conservatori, în interviul acordat unei gazete austriace.

Nu se poate descrie marea răscoală a țărănimii romîne din 1907 fără să se arate în același timp poziția clasei muncitoare față de răscoală. În această privință este limpede că oricît de dezorientată și de neorganizată era clasa muncitoare, anul 1907 reprezintă un moment important al istoriei alianței clasei muncitoare cu țărănimea, din țara noastră. În 1907 singura clasă socială care a luptat pentru drepturile țărănimii, care a explicat și a înțeles ea însăși justețea răscoalei, a fost clasa muncitoare.

În subcapitolul „Răscoalele țărănești și mișcarea muncitorească din Romînia" E. I. Spivakovski acordă însă atenție și felului cum și-au manifestat atitudinea față de răscoală și alte categorii sociale. Cu toate că autorul subliniază caracterul șovăielnic al poziției intelectualității, el nu arată în măsură suficientă rolul lui N. Iorga și Spiru Haret care, deși înainte de răscoală se interesau de nevoile țărănimii, iar după răscoală deplîngeau nenorocirile ei, *în timpul răscoalei* ei au trecut de partea claselor dominante, au părăsit cauza țăranilor și au susținut indirect represiunea.

Adevăratul aliat al țărănimii a fost clasa muncitoare care, cu toate că a fost sfătuită pe cale oficială de conducerea oportunistă să se abțină de la sprijinirea luptei țăranilor, în mod instinctiv acolo unde a fost posibil ea s-a alăturat țărănimii în lupta ei dreaptă împotriva exploatării și pentru pămînt. E. I. Spivakovski de altminteri desparte în două poziția mișcării muncitorești : pe de o parte poziția conducerii oportuniste exprimată în manifestul publicat la 11 martie, iar pe de altă parte poziția muncitorilor, la care se adaugă chemarea „către concediați și rezerviști" a lui M. Gh. Bujor și fraternizările dintre soldați și țărani în timpul represiunii.

Este evident că un rol important în stabilirea liniei oportuniste a conducerii cercurilor socialiste și a comisiei generale sindicale l-au avut C. Dobrogeanu-Gherea și C. Racovski. Nu putem să nu fim de acord cu felul cum autorul prezintă manifestările oportuniste ale lui Gherea din timpul răscoalei. Nici acum și nici atunci nu era un secret că Dobrogeanu-Gherea, deși nu participa activ în conducerea mișcării socialiste, avea rolul principal în orientarea teoretică a socialiștilor romîni. Ar fi fost de asemenea necesar ca să nu se treacă complet sub tăcere rolul negativ pe care l-a avut C. Racovski în anii 1907—1908, în problema poziției mișcării muncitorești față de răscoală. Racovski, într-o polemică cu M. Gh. Bujor [2], a combătut pe față în 1907 și 1908 ideea alianței luptelor muncitorești cu răscoalele țărănimii.

Prezența potemkiniștilor a stimulat în multe locuri avîntul muncitorilor în sprijinirea țăranilor. Amintirile unor potemkiniști publicate în Uniunea Sovietică în ultimii ani, au adus multe date concrete despre participarea marinarilor ruși în luptele de clasă din Romînia.

[1] Vezi. *Dezbaterile Adunării deputaților 1909—1910*, p. 218.

[2] Vezi *Viitorul social*, nr. 2 din 1907, p. 186—189.

E. I. Spivakovski a folosit aceste date într-un mod judicios.

Ultima parte a capitolului descrie represiunea împotriva răscoalei şi înfrîngerea acesteia. Şi aici, autorul folosind la maximum documentele publicate, reuşeşte să prezinte un tablou succint, dar nu incomplet, al desfăşurării întregii game de metode pe care le-a folosit guvernul burghezo-moşieresc pentru potolirea răscoalei, începînd de la promisiunile demagogice însăilate în manifestul regal şi în pastoralele prelaţilor diferitelor culte şi sfîrşind cu tunurile Krupp, de fabricaţie recentă. Toate acestea au dus la înecarea în sînge a răscoalelor ţărăneşti. Neîndoielnic că cercurile conducătoare din Romînia în frunte cu regele Carol, care au ascuns dosarele răscoalei, nu au desmințit cifra de 11 000 de morți şi pentru că aceasta era cu mult inferioară numărului adevărat al jertfelor anului 1907. Nu avem însă suficiente dovezi în privința celor 3 500 de morţi „de la oraş" (p. 185) despre care, dacă nu se dau explicaţii asupra ocupaţiei lor, putem înțelege că erau în cea mai mare parte muncitori. Mişcarea socialistă din timpul acela a protestat vehement împotriva persecuţiilor inițiate de guvern contra clasei muncitoare, ale cărei năzuinţe erau să se apropie de clasa muncitoare şi s-o sprijine, dar nu a lăsat nici un document în care să se arate un număr atît de mare de muncitori morți. Probabil, ipoteza autorului are în vedere pe unii locuitori de la marginea oraşelor de provincie care, contopindu-se prin preocupările lor mai mult cu ţărănimea de cît cu „orăşenii", au pierit şi ei în timpul represiunii.

În ultimul capitol E. I. Spivakovski emite o teză cu care nu putem să nu fim de acord: anume că perioada răscoalelor ţărăneşti nu poate fi limitată la lunile februarie—martie 1907 care reprezintă numai punctul lor culminant, ci trebuie să fie extinsă pînă la începutul anului 1908. Din păcate, istoricii răscoalei din 1907 şi-au limitat cercetările numai la lunile de primăvară, socotind că represiunea guvernamentală potolise pe de-a întregul mişcările ţărăneşti; în ce priveşte perioada următoare, atenţia lor a fost concentrată asupra teroarei exercitată de guvern împotriva aşa-zişilor instigatori, sau suspecți pe care i-a aruncat în închisori sau i-a expulzat (dacă nu erau de naționalitate romînă).

E. I. Spivakovski aduce în sprijinul tezei sale o serie de fapte relatate în rapoartele consulilor ruşi din Romînia şi din presa internațională. Negreşit însă că nu numai în arhive, dar chiar şi în presa romînească există numeroase relatări despre starea de nemulţumire a ţărănimii în timpul verii şi a toamnei anului 1907.

Ultimele pagini ale lucrării prezintă în mod sumar manifestările clasei muncitoare după răscoală şi concluziile autorului în legătură cu mişcarea revoluţionară din Romînia de la începutul secolului al XX-lea. E. I. Spivakovski distinge trei perioade ale avîntului revoluţionar din perioada cercetată. Prima perioadă începe cu demonstrațiile muncitoreşti din 1905, cu apariţia sindicatelor muncitoreşti şi a intensificării activităţii cercurilor socialiste. A doua perioadă se distinge prin aceea că acum se schimbă caracterul luptei proletariatului romîn, căpătînd din ce în ce mai mult un colorit politic. Crearea şi centralizarea organizaţiilor muncitoreşti şi izbucnirea a zeci de greve în anii 1905—1906 au dus către primăvara anului 1907 la cristalizarea unei situaţii revoluţionare în Romînia. A treia perioadă o reprezintă marea răscoală din 1907 care a fost înfrîntă de forţele unite ale burghezo-moşierimii din cauză că clasa muncitoare din Romînia nu era suficient de matură din punct de vedere politic pentru a conduce mişcarea revoluţionară din ţară. Cu toate că au fost înfrînte în 1907, ţărănimea şi clasa muncitoare au căpătat o mare experienţă revoluţionară pe care au folosit-o în lupta lor de eliberare de mai tîrziu.

Mişcarea muncitorească de la începutul secolului al XX-lea şi marea răscoală ţărănească din anul 1907, ascunse zeci de ani de istoriografia burgheză, au început să fie cercetate abia în anii regimului democrat popular. În ţara noastră s-au scris numeroase articole, dar după cum am spus şi mai sus, nu s-a întocmit nici o monografie. Există o sumedenie de materiale încă nevalorificate care aşteaptă să fie aduse la cunoştinţa marelui public.

Lucrarea lui E. I. Spivakovski care a abordat cu curaj multe probleme ale istoriei patriei noastre de la începutul secolului al XX-lea, reprezintă, fără îndoială, o contribuţie pozitivă, care însă nu epuizează problema. Ea poate fi reluată şi adîncită de către istoricii romîni, mai ales că aceştia au la îndemînă incomparabil mai mult material documentar, decît a avut posibilitatea să folosească istoricul sovietic.

N. Copoiu

ANANIASZ ZAJACZKOWSKI-JAN REYCHMAN, *Zarys dyplomatyki osmanskotureckiej*

(Schiţă a diplomaticii turco-osmane) — Polska Akademia Nauk-Komitet Orientalistyczny. Warszawa, 1955, 168 p. (Panstwowe Wydawnictwo Naukowe).

Se ştie că arhivele polone sînt dintre cele mai bogate din Europa în materiale orientale: manuscrise şi în special documente turceşti, tătăreşti şi persane [1]. Cu toate acestea, în Polonia. ţară cu atîtea tradiţii orientale, cercetarea unor astfel de piese arhivistice, care reflectă relaţiile istorice seculare cu Imperiul otoman şi hanatele tătăreşti din nordul Mării Negre (Hoarda de aur, Gheraid din Crimeea etc.), s-a făcut într-un ritm foarte lent. Aceasta se datoreşte în primul rînd unor mari greutăţi de ordin lingvistic şi paleografic. Fondurile şi colecţiile poloneze cu acest caracter, de altfel ca şi ale noastre, au rămas pînă astăzi aproape necercetate din cauza lipsei unor instrumente de lucru corespunzătoare. Cu foarte rare excepţii, publicaţiile cu acest caracter sînt defectuoase. În acest caz cercetătorii poloni sînt siliţi să apeleze la cunoscutul ghid în diplomatica turco-osmană a lui L. Fekete [2], care însă, în mare parte, nu corespunde specificului documentelor din arhivele polone, privind mai mult realităţile ungureşti din veacul al XVI-lea. De aceea, manualul orientaliştilor de mai sus, consacrat diplomaticii turco-osmane, era de mult aşteptat de ştiinţa polonă spre a umple această mare lacună în literatura istorică şi orientalistică. Din motive tehnice însă tipărirea ei a durat trei ani. fiind gata în 1952.

Lucrarea, pe lîngă cele două părţi fundamentale *Paleografia* (II, p. 47 71) *şi Diplomatica* (III, p. 72—93), mai are o *Introducere* destul de întinsă (I, p. 5—46), precum şi o parte consacrată disciplinelor auxiliare ale istoriei, cuprinzînd: *Cronologia musulmană, sufragistica, numismatica* si diverse *liste de sultani, hani, şahi, mari dregători otomani* etc. (IV, p. 128 140). Urmează ca anexă o *bibliografie* bogată (p. 141—154), care va servi ca bază pentru viitoarele lucrări de acest caracter, *listă de abrevieri, de transcrieri* şi *Index de persoane* (p. 155—166).

I. Partea introductivă cuprinde un interesant repertoriu bibliografic asupra lucrărilor cu caracter diplomatic turco-oriental, ca de pildă cunoscutele opere ale lui al-K a l k a ş a n d i (ed. Cairo, 1913—1918), W. L i t t e n (Berlin—1919), Fr. K r a e l i t z (Wien-1921), L. F e k e t e (Budapesta-1926), H. R o e m e r (Wiesbaden—1952) etc. Concomitent se arată şi o serie de lucrări de paleografie şi diplomatică orientală publicate în Polonia. Amintindu-se de numele dragomanului albanez P. Crutta şi ale altor cunoscători de limbi orientale în Polonia veacului al XVIII-lea [3] se scoate în relief contribuţia orientaliştilor turcologi din secolul al XX-lea: Jan Grzegorzewski, A. Zajaczkowski şi W. Zimniki. În ceea ce priveşte contribuţiile lui Sekowski şi I. Pietroszewski din sec. XIX, de altfel ca şi acelea ale lui E. Zawalinski de mai tîrziu (1938), ele aparţin mai mult istoriografiei otomane decît paleografici şi diplomaticii turceşti.

După o privire de ansamblu asupra colecţiilor mai importante de documente turco-orientale cu privire la Turcia (A. Refik etc.) şi alte ţări musulmane, se trec în revistă cele apărute în Europa (U.R.S.S., Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia, Austria, Germania, Suedia, Italia, Anglia, Franţa etc.). Pentru unele dintre ţări, lista se poate completa iar pentru altele se observă mici neajunsuri în repartizarea lucrărilor. Aşa de pildă în Cehoslovacia şi cu privire la Bulgaria (p. 17—18) nu figurează contribuţia destul de masivă a balcanologului dr. J. Kabrda Brno. De asemenea pentru Grecia (p. 19), care a fost sub dominaţia seculară a Porţii otomane, autorii se limitează doar la menţinerea „cîtorva documente" după semnalarea lui G. Jacob, trecîndu-se cu vederea, cel puţin aici contribuţia lui Mavropulos (1920), I. Ghedion (1931), K. Amantos (1936) etc.

Ne surprinde faptul că atît în rubrica U.R.S.S. cît şi în bibliografie nu figurează publicaţiile gruzinului dr. S. S. Djikija care a înregistrat succese frumoase în cercetarea şi publicarea „defterilor vilaietului Gürgistan" (Tbilisi, 1941—1947), 2 vol.

Este cît se poate de util faptul că se indică cel puţin pentru unele ţări depozite de arhive turceşti, precum şi unele contribuţii arhivistice.

Afirmaţia privitoare la Romînia că în Arhivele Statului din Bucureşti se găsesc: „cîteva documente" (p. 18) nu corespunde

[1] Z. Abrahamowicz, *Dokumenty tatarskie i tureckie w zbiorach polskich*, în: „Przeglad Orientalistyczny", (abr. PO), 2, 1954.

[2] L. Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatik der turkischen Botmässigkeit in Ungarn*, Budapest, 1926.

[3] J. Reychman, *Znajomosc i nauczanie jezykow orientalnych w Polsce XVIII w.*, Wroclaw, 1950.

realității. După cum am arătat, fondurile și colecțiile de documente turcești, conservate în arhivele și bibliotecile R.P.R. sînt mult mai bogate, atingînd mii de piese arhivistice (cca. 220 000) de o valoare inegală [1]. De asemenea au fost publicate în Romînia mai mult decît cele *Opt scrisori turcești ale lui Mihnea II* „Turcitul" (1926) ale lui N. Bănescu cu sprijinul interpretului Gh. Iorgu, la care se limitează autorii (p. 34). E drept că acestea sînt sporadice, defectuoase, lipsite de o metodă unitară în publicare, dar în general, sînt destul de numeroase, ceea ce am reliefat în altă parte [2]. De fapt avem două scrisori ale sultanului Mehmed II „Cuceritorul" despre care se amintește la p. 26, păstrate în Arhivele polone (azi A.G.A.D.).Precizăm că numai una este adresată direct lui Petru III Aron Vv., domnul Moldovei și anume aceea reprodusă și tradusă defectuos de cîțiva cercetători romîni (M. Costăchescu etc.), precum și de F. Babinger. Al doilea este un firman adresat *beilor, subașiilor și spahiilor* turci în legătură cu privilegiul acordat negustorilor moldoveni de a face negoț în Imperiul otoman. Acesta din urmă a fost publicat mai întîi de Fr. Kraelitz (Wien 1922) și apoi reprodus de N. Iorga (1924). Aceste omisiuni se datoresc, desigur, faptului, așa cum a confirmat și unul dintre autori [3], legăturilor slabe dintre istoricii-orientaliști romîni și poloni. În ultimii ani această lipsă a fost remediată în mare parte.

În schimb, după cum era și de așteptat, cititorul istoric sau orientalist poate găsi multe noutăți și rarități bibliografice cu privire la publicațiile de documente turco-osmane și turco-tătare în Polonia (p. 43—46). Ceea ce se poate obiecta, în general, părții introductive, e că se putea face, dacă nu o mai justă repartizare a lucrărilor, cel puțin o mai bună selecționare a lor; eventual se putea chiar renunța la unele titluri avînd un caracter cu totul subsidiar pentru diplomatica turco-osmană.

★

II. În partea paleografică se tratează în mod cît se poate de succint o serie de probleme legate de: 1. *Materialul documentelor, constînd din* papirus (*kirtas*) și pergament (*ğild*). Avînd în vedere că documentele turcești, de pretutindeni, ceea ce credem că este valabil și pentru cele din arhivele polone, sînt scrise pe hîrtie (*kiagid*), se impunea o atenție mai mare asupra acesteia. Hîrtia trebuie analizată în raport cu textul, ca de pildă „spațiul respectului", distanța dintre rînduri și litere (*harflar sîk satîrlar seirek ola*) și marginea (*chenarul*). De asemenea se impunea să fie amintite varietățile de hîrtie, de obicei acoperite cu un strat subțire de clei (*ahar*), precum și diversele *filigrane*, care au importanța lor pentru datarea și circulația hîrtiei. 2. *Unelte de scris*: pană de gîscă (*cazm*) și pană de trestie *kalem* (din gr. kalamos). Se puteau menționa și cele patru calități ale unui bun kalem care încep cu litera s: *sürh*— „roșu pe dinafară", *sefid* — „alb pe dinăuntru"; *saht* — „dur" și *senguin* — „greu". Ar fi fost cazul să fie amintit cel puțin în treacăt și denumirea mînuitorilor de kalem, numiți kalemgi (*kâtip*) care alături de termenul kalem a pătruns și în limba romînă.

Vorbindu-se de cerneala turcească (*mürekkep*) este bine că se amintește de compoziția ei chimică, care a făcut ca scrisul să-și păstreze luciul în decursul timpului. Alături de vasul de porțelan, un fel de călimări numite *hokka* pentru conservarea cernelei, se impunea să fie reliefat și bucățica de mătase (*lika*) pe care se muia kalemul.

În legatură cu materialele trebuia menționată, aici, prezența cernelei colorate, în special roșu (chinovar) și auriu; diverse vopsele și nisipul auriu (*altîn rik*). De asemenea amintim că în cancelaria sultanilor și vizirilor era un dregător numit *divitdar aga* care răspundea de kalemurile, cerneala și călimările imperiului. Sub forma de *divictar*, termenul a pătruns și în vechea limbă romînească [4].

În continuare, după ce se trec în revistă principalele tipuri de scris arab (*kufi magrebi*,

[1] Cf. M. Guboglu, *Documentele turcești din Arhivele Statului și importanța lor pentru cercetările istorice*, în vol. festiv „Arhivele statului 125 ani de activitate", București, 1957, p. 427—454; idem, *Materiale orientale păstrate în arhivele, bibliotecile și muzeele R.P.R.* (în rusește cu un rezumat în l. uzbecă, Tașkent, 1958 (Izvestija Akad. Nauk Uz. SSR, I) *Prin materialele orientale romînești* (în rusește) în „Pravda Vostoka" 4 apr. 1958 (Tașkent)—Comunicări—la Conferința unională a Orientaliștilor de la Tașkent (4—14 iunie 1957).

[2] Cf. M. Guboglu, *Orientalistica romînă* în „Studii și articole de istorie" I (1956), p. 323—328, idem, *Contributions roumaines aux études orientales*, în „Archiv Orientalni" XXIV, 3 (1956), p. 461—464 și *Orientalistica în R.P.R.*", „Sovetskoe Vostokovedenie" 3 (1958).

[3] Cf. Jan Reychman, *Pare slow o Rumunskiej Orientalistyce*, în rev. „P. O.", nr. 4 (20), 1956, p. 529.

[4] Cf. Lazăr Șăineanu, *Influența Orientală* . . . (abr. Inf. Or.) II, 2, (Bucuresci 1900, p. 48: „divictar" și „devictar" boierinaș care îngrijia de pene de scris și avea totdeauna la îndemînă calimara lui Vodă: cf. și *Dicționarul limbii romîne contemporane*, Ed. Acad. R.P.R., II, 1956, p. 136 Co.

neshi, sülüs etc.) și persan (*tačlik, nestačlik* și *șikeste*), însoțite de modele bine alese, pentru ilustrare, autorii se ocupă mai îndeaproape cu scrisul documentelor otomane (*hatt*) în frunte cu *divant*. Pe baza lucrării lui M. Yazır (1942) se înșiră cele 19 tipuri și genuri de scris turcesc, începînd cu *sülüs* și încheind cu *siyakat'ul* (p. 55—56). Dintre acestea sînt exemplificate și ilustrate cu modele și facsimile numai cele șase tipuri (*sülüs, divant, neshi, ta'lik, rik'a* și *siyakat*), cele mai frecvente în documentele turco-osmane (p. 64—65). În legătură cu această problemă ar fi fost bine dacă se insista cîtuși de puțin asupra evoluției și motivelor de diferențiere a scrisului turco-arab. Se știe că acest scris dezvoltîndu-se pe o rază foarte întinsă a suferit diverse influențe locale, ceea ce a dus cu timpul la diferențierea lui.

După cum era de așteptat se acordă atenția cuvenită *abrevierilor* numite și „*ihtisar*", termen trecut cu vederea. De fapt acestea sînt mult mai puține decît în alte paleografii, reducîndu-se doar la unele formule religioase, frecvente abrevieri de luni și cele 4 trimestre (I. *musir*-IV. *lezez*).

A doua parte se încheie cu cîteva considerațiuni interesante asupra semnelor criptografice, privind actele secrete și cifrate. Se impunea, aici, o mică atenție și asupra graficii cifrelor arabe, de origine indiană, care au semne puțin deosebite, pe care le folosim. În legătură cu această problemă este interesantă contribuția lui G. Bașturescu intitulată: *Cifrele arabe. Istoricul și originea lor...* (Buc. 1901, 31 p.), trecută cu vederea de autori.

Prezența acestei părți (II) impunea lărgirea însăși a titlului în: *Schiță a paleografiei și diplomaticii turco-osmane.*

III. Partea fundamentală a lucrării, după cum o arată însăși titlul, este diplomatica. Aici, înainte de a se ocupa cu terminologia documentelor orientale, trebuia să se precizeze însăși noțiunea de act și document în limba turcă, care se exprimă prin *evrak* și *vesika*, ambii de origine arabă. Tot aici se impunea ca autorii să-și exprime măcar un punct de vedere în *clasificarea documentelor*, care, după persoana emitentă, se împart în două categorii distincte: *laice* și *ecleziastice*.

În ceea ce privește terminologia „scrisorilor" (*pismo*), de fapt a diplomelor (*name, mektub, kitab, yazı, biti, hatt-i humaiun* și *tevki*) și a poruncilor (*ferman, emr, buiuruldu, hüküm, berat, yarlık* etc.) pe lîngă că este mult mai bogată, adesea apar însoțite de diverse epitete. De pildă, trebuia să apară și aici cel puțin termenul de *hatt-i șerif*, caracteristic pentru diplomele imperiale. În ceea ce privește epitetele amintim de ex. *fermăn-i, 'ălișan* — „nobilul firman", *emr-i șeref* — „ilustra poruncă" etc.

Se impunea poate o clasificare mai judicioasă a documentelor laice deoarece scrisoarea vizirală (*mektub*) apare alături de diplomă imperială (*nāme*), iar „brevetul imperial" (*berat*) în categoria poruncilor ca ferman și emr, deși se arată că este vorba de un privilegiu. Tot în categoria poruncilor se amintește de unele acte mărunte ca teșcherea (*tezkere, tahrir, tahvil, defter* etc.). Credem că cea mai bună clasificare a hrisoavelor turcești este după emitent: „Diplomele sultanilor (*name*), scrisorile (*mektub*) și poruncile (*buiuruldu*) marilor viziri, documentele marilor demnitari, actele dregătorilor mărunți și corespondența familiară.

În continuare, se tratează pe rînd structura documentelor ca: *protocolul introductiv* (I): invocatio (*da'vet*), monograma (*tugra*), intitulatio (*'unvān*), inscriptio (*elkāb*) și salutatio (*du'a*); *contextul documentului* (II): narratio și dispositio (*nakl, iblāg*), sanctio și coroboratio (*teyid, sahh*) și în fine protocolul de încheiere (III) datarea (*tarih*), indicarea locului (*mahall-i tahrir*) și (la documentele vizirilor) sigilului (*mühür*).

În ceea ce privește tura'ua cred că ar fi fost mai bine dacă se trata la urmă. Fiind ultimul element de autentificare a documentului, aceasta se desena după redactarea actului. Intercalarea unei turale în culori este bine venită, dar se impunea și la partea paleografică fiind vorba de estetica documentului.

În paragraful despre *tugra* (p. 80—82), autorii se sprijină pe noile contribuții ale lui Paul Wittek (1948). Ar fi fost bine însă, dacă textul turalei sultanului Suleiman Magnificul (I) reprodus la pag. 80—81: (*Suleiman șah bin Selim șah* (*hān*) *el-muzaffer daima*) se compara cu turale mai vechi, mai complete. Așa de pildă tura'ua lui Mehmed II cuprinde următorul text: *Mehmed bin Murad han* (*el*) — *muzaffer dai'mā* „Mehmet fiul lui Murat han, veșnic învingător" (cf. F. Kraelitz, p. 44). De asemenea se știe că cea mai veche tura (*tugra*) de pe monetele otomane aparține sultanului Murad I (1359—1389) și nu emirului Suleiman (1402—1411) cum se observă la pag. 80. Aici amintim că termenul *tura* a pătruns și în folklorul romînesc: „De cînd n-am văzut para-ua am uitat cum e tura-ua" (A. Pann).

Elementele diplomatice, de mai sus, sînt ilustrate prin exemple bine alese dintr-o scrisoare de a lui Suleiman Magnificul (1351) și dintr-o diplomă a sultanului Mura III (1577) către Ștefan Bathory craiul Poloniei. Formulele respective sînt redate în facsimile, text arab, transcriere latină și traducere polonă

ceea ce este o metodă foarte recomandabilă. În transcriere se observă unele impreciziuni ca de pildă *zalla allahu*, în loc de „zi'llu'l-lahu" (umbra lui Allah) în titulatura lui Suleiman I (p. 84). Din cauza unei erori tipografice supărătoare, în loc de sultanul Murad III apare Murad I (p. 94) sub care nu putea fi vorba de relații turco-polone. Avînd în vedere imprtanța acestor elemente, ele se puteau lărgi puțin dîndu-se unele formule și pentru principii și demnitarii musulmani. Se putea aminti de pildă de o formulă foarte frecventă, în special pe monede: *„sültan ül-berrein ü hakan ül-bahrein..."* adică, „sultan a două continente și hakan a două mări..." sau pentru sultanii răposați (*merhum*): *tabi serahu-* „țărîna să-i fie parfumată" etc. Spre a pune pe cercetători în curent cu evoluția și dezvoltarea lor, ar fi fost bine dacă aceste formule ar fi fost alese din cîteva veacuri (XV—XIX). Se știe că ele la început (sec. XV—XVIII) erau foarte pompoase, dar cu timpul s-au simplificat. Un mozaic de epitete și formule diplomatice mai noi figurează și în adresele aianilor dunăreni în care predomină termenul *haşmetlü* — „plin de măreție". Termenul încetățenit și într-un proverb turcesc: *mal-i hiddustān fikri firenkistan hasmeti āl-i Osman* („bogăția o are India, spiritul Europa iar fastul dinastia otomană"), ne arată tendința osmanliilor spre fast, fanfaronadă. În ceea ce privește vechimea unor formule, în special a elkapurilor autorii trebuia să țină seama de: Codul sultanului Mehmed II (*Kanun-nāme*), care cuprinde o interesantă colecție de elcapuri adresate mahomedanilor [1].

Alte probleme importante cu care se ocupă autorii este legalizarea copiilor(*suret*), falsificarea și traducerea documentelor.

În vederea unei exemplificări cît mai bune se dă, ca *anexă* la partea diplomatică a documentelor turco-osmane, un facsimil de pe tratatul (*ahdname*) dintre sultanul Murad III și Ștefan Bathory (1577).

Partea diplomatică, propriu-zisă, se încheie cu un capitol interesant despre Documentele tătarilor din Crimeea, (p. 102—105), dîndu-se ca *model scrisoarea hanului* Tohtamiș, în scrisul uigur, către Iagello (1393) și o monogramă (*tamga*) a lui Mahmud, han de Kazan (sec.XVI).

Trebuia să urmeze imediat Științele auxiliare (IV); 1. *Cronologia, calendarul turcesc, mongol, tabele cronologice.* 2. *Sufragistica, genealogia.* 3. *Geografia istorică.* 4. *Numismatica* și 5. *Bibliografia privind istoria turcească*, care se pierd între diverse liste cronologice. Indicațiile bibliografice pentru disciplinele de mai sus au unele scăpări. Așa de pildă la *numismatică* (p. 138 139) nu figurează nici lucrarea lui A. Bîkov, *Tureţkij moneti.* Gos. Ermitaj, (M. 1939) și nici cea a lui H. Dj. Siruni, *Monetele turcești în țările romînești* (1942) etc.

În ceea ce privește listele, care trebuiau să fie la sfîrșit, ca anexă la partea a IV-a sînt foarte prețioase pentru diverse identificări de pe documentele turco-orientale. Trebuie să mărturisim însă că ele sînt, în general, cam defectuoase și incomplete fiind bazate pe lucrări învechite (E. Zambaur etc.). Se impunea o atenție mai mare și în modul lor de aranjare. În ceea ce privește tratarea foarte sumară, a cancelariei otomane (*divan-i humaiun kalemi*) putea să figureze mai bine la începutul părții diplomatice ca instituție care a emis aceste documente.

Nu se poate concepe o bună listă a marilor cancelari otomani, din sec. XVII, miniștri de externe, fără a ține seamă de lucrarea lui Ahmed Resmi: *Halifet er-Ruesa* (Istanbul-1269/1853, 195 p.), cuprinzînd „schițe biografice" de reis efendi, care a fost trecută cu vederea de autori. Defectuoasa listă se încheie, aici, cu (Mehmed) Rașid (1788 1789), după care urmează încă 35 de reis efendi pînă la Amid efendi (1829—1830), după care dispare instituția reisatului în vederea reformelor. (*tanzimat*) urmînd *„harciye vekili"*. Tot așa de incompletă este și lista marilor dragomani ai Porții (*baș-tergiuman*) dintre care mulți au fost domni fanarioți în țările romînești (sec. XVIII—1821).

Autorii încheie lista cu Hangerli (1800) care însă se poate continua cu încă zece *reis efendi* pînă la Stavrachi Aristarchi bei (1821). Pentru o astfel de listă lucrarea de bază este aceea a lui Epaminonda I. Stamatiadis: *Biografia dragomanilor greci de lîngă Poarta otomană* (în grecește), Athena—1865, tradusă în romînește de Constantin Erbiceanu: *Biografiile marilor dragomani greci din Imperiul otoman* — 1661—1821 (Buc. 1897, 110 p.).

Sînt în schimb cît se poate de interesante și destul de precise listele cu tălmacii de limbi orientale, cu care s-a ocupat mai îndeaproape profesorul J. Reychman, de soli poloni în Turcia și în Crimeea.

Unele impreciziuni se observă și în lista sultanilor otomani (p. 133). Așa de pildă nu se indică perioada interregnului (*fetret devri*) (1402—1413). Mehmed I Celebi este socotit sultan abia în 1413, cînd restabili unitatea politică a Imperiului otoman, și nu din 1402 fiind bei de Amasia. Sultanul Mehmed II

[1] Mehmed 'Arif, *Kanunnāme-i āl-i 'Osmān sultan Mehmed tarafindan tanzim olunan* în revista „Tarih-i 'Osmani Endjumeni Medjumuasi" (abr.=TOEM), Istanbul 1912, p. 16—20.

Cuceritorul (*el-Fatih*) a avut două sau chiar trei domnii (1444—1446) ceea ce nu se indică. Mahmud II este sultan din 1808 şi pînă la 1839 şi nu 1831 (eroare tipografică). Concomitent cu anii de domnie trebuiau să se indice şi datele lunare (e.n.). Lista se încheie cu Abdul Aziz (1876), care însă se putea continua pînă la Mehmed VI „Vahid ed-Din" (1918—1922), ultimul sultan.

Lista hanilor din Crimeea deşi este bună (p. 133—135), nu este scutită totuşi de impreciziuni şi chiar de unele omisiuni, ceea ce ne arată articolul lui H. Inalcik în „Islam Ansiklopedisi" 38 (1948), p. 788, despre *Giray*, care nu a fost folosit.

În ceea ce priveşte lista marilor viziri, pe lîngă faptul că este fără început (888/1483) şi fără sfîrşit (1221/1807), sînt redaţi numai anii hegirei fără a indica corespondenţii lor (e.n.). Lipsa totală a datelor lunare îngreuiază şi mai mult utilizarea lor.

Întocmirea unor liste de sultani şi dregători otomani reclamă folosirea operei lui I. H. Danişmend: *Cronologia explicativă a istoriei otomane*. (Istanbul, 1947—1955, 4 vol.) [1], care nu figurează în bibliografia autorilor.

Mi-am permis unele observaţii asupra acestei lucrări deoarece m-am ocupat cu astfel de probleme. E drept că autorii nu puteau lua cunoştinţă de lucrarea mea *Paleografia şi diplomatica turco-osmană* a cărei publicare, tot din motive tehnice, a întîrziat şi mai mult decît a lor [2]. În schimb pentru unele dintre listele cronologice puteau folosi şi studiul meu despre *Sultani şi dregători otomani* („Hrisovul", VII, 1947, p. 49—136).

Amintim că unele completări şi precizări pe marginea acestei lucrări interesante au mai făcut atît turcologii poloni cît şi străini [3].

Cu toate acestea, lucrarea orientaliştilor poloni este mai mult decît un manual practic, chiar un *ghid excelent* în probleme de paleografie, diplomatică şi cronologie turco-orientală. Publicarea ei chiar în acest *vade-mecum* reprezintă o contribuţie valoroasă nu numai pentru ştiinţa polonă, ci chiar şi pentru cea universală. Acest manual va fi şi mai preţios dacă va apare într-o ediţie lărgită, îmbunătăţită şi mai ales într-o limbă de largă circulaţie [4].

M. Guboglu

---

[1] Ismail Hami Danişmend, *Izahl Osmanl Tarihi Kronolojisi Türkiye Basimevi*, I (Istanbul 1925—1947), 534 p.; II (1948), 565 p.: III (1954), 798 p. şi IV (1955), 893 p. (Türkiye Yayinevi tarih serisi).

[2] Mihail Guboglu, *Paleografia şi diplomatica turco-osmană*. Studii şi Album. Ed. Acad. R.P.R. Bucureşti, 1958.

[3] Amintim de pildă recenziile lui Z Abrahamowicz, în *Przeglad Orientalistyczny*... 1 (Warszawa, 1956), L. Fekete în *Orientalische Literaturzeitung*. nr. 11 — 12, Leipzig, 1956.

[4] Prof. dr. Jan Reychman, coautor la lucrare, ne-a informat că vor scoate o ediţie completată şi îmbunătăţită în limba engleză.

REVISTA REVISTELOR

Новая и новейшая история (*Академия наук СССР. Институт истории*)

Tom. I, 1957, nr. 1—5, pp. 1013, Tom II 1958, nr. 1—6, pp. 1291

Institutul de Istorie de pe lîngă Academia de Ştiinţe a Uniunii Sovietice începînd cu anul 1957 a trecut la editarea revistei de istorie modernă şi contemporană. Revista are următoarea împărţire: *Articole. Comunicări. Publicaţii. Istoriografie. Critică* şi *bibliografie. Viaţa ştiinţifică.*

În editorialul din primul număr al revistei *Pentru o studiere creatoare a istoriei generale moderne si contemporane*, redacţia arată că sarcina principală a revistei constă în aceea, de a contribui la ridicarea nivelului ideologic şi ştiinţific a lucrărilor de specialitate ale istoricilor sovietici pe baza folosirii la maximum a izvoarelor şi a unei juste interpretări a lor. Apariţia revistei de istorie generală modernă şi contemporană a coincis cu perioada cînd ideologii burgheziei imperialiste şi-au intensificat lupta împotriva ideologiei marxist-leniniste, căutînd să submineze teoria revoluţionară a proletariatului. De aceea, un mare rol în demascarea falsificatorilor contemporani ai istoriei revine istoricilor care se ocupă cu probleme de istorie modernă şi contemporană. Sarcina istoricilor sovietici — subliniază editorialul — constă în aceea, de a activiza şi mai mult eforturile lor în lupta cu curentele ideologice potrivnice marxism-leninismului, în special împotriva revizioniştilor contemporani, împotriva oricăror falsificatori ai istoriei mişcării muncitoreşti şi comuniste, împotriva încercărilor de falsificare a învăţăturii marxist-leniniste.

În linii generale, revista şi-a propus drept scop să acorde un loc fundamental istoriei mişcării muncitoreşti şi comuniste internaţionale, care include următoarele probleme: istoria socialismului; istoria celor trei internaţionale; istoria mişcării muncitoreşti şi comuniste internaţionale din ţările capitaliste coloniale şi dependente. Aici sînt incluse şi problema apariţiei clasei muncitoare, a socialismului ştiinţific şi pătrunderea lui în mişcarea muncitorească.

De asemenea, revista şi-a propus să se ocupe în coloanele ei cu tratarea problemelor puţin studiate pînă acum şi anume cu studierea problemelor legate de istoria S.U.A. şi a ţărilor scandinave.

Revista consideră necesar să recenzeze şi să publice în paginile ei articole şi materiale ale istoricilor progresişti, să dezvolte mai mult şi mai sistematic legăturile cu istoricii progresişti din alte ţări şi mai ales cu cei ai ţărilor lagărului socialist. Atenţia istoricilor care se ocupă cu studierea mişcării muncitoreşti şi comuniste din ţările europene de democraţie populară trebuie îndreptată spre cercetarea rolului pe care l-a avut Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie asupra mişcării muncitoreşti din aceste ţări, asupra rolului jucat de clasa muncitoare şi de partidele comuniste din aceste ţări, în lupta împotriva fascismului, şi pentru instaurarea orînduirii democrat populare.

Un interes deosebit pentru istoricii din acest domeniu îl formează problema frontului unic popular, caracterul şi particularităţile revoluţiei democrat populare în diferite ţări etc.

★

În cei doi ani de existenţă ai revistei, s-au publicat în paginile ei numeroase materiale interesante între care studii cu privire la unele lucrări inedite ale clasicilor marxism-leninismului.

În numărul 1 din 1957, sînt publicate pentru prima dată în limba rusă, noi documente, care privesc corespondenţa purtată de F. Engels cu soţii Paul şi Laura Lafargue în perioada 9 decembrie 1871—11 martie 1872. Noile documente care au văzut lumina tipa-

rului în paginile revistei de istorie generală modernă și contemporană, se referă la perioada luptei neîntrerupte împotriva bakuninismului. După cum se știe principala divergență dintre Marx și Engels pe de o parte și Bakunin pe de alta era în problema dictaturii proletariatului și a rolului pe care trebuia să-l joace partidul proletar în revoluție. Marx și Engels au apărat cu fermitate necesitatea creării partidului politic revoluționar al proletariatului, condiție necesară a victoriei clasei muncitoare în lupta pentru cucerirea puterii, pentru construirea socialismului și comunismului.

După Conferința de la Londra (17—23 sept. 1871) bakuniniștii, la adăpostul frazelor de stînga, s-au ridicat împotriva principiilor organizatorice ale internaționalei, căutînd să schimbe principiile centralismului democratic cu principiile acordării unei depline autonomii a federațiilor și secțiilor Internaționalei. Concepțiile organizatorice ale bakuniniștilor sînt inseparabil legate de programul lor : partizani ai acțiunilor răzlețe, întîmplătoare și spontane; ei erau împotriva unei lupte organizate necesitînd o pregătire îndelungată și o conducere atentă. Marx considera însă că în lupta împotriva aparatului de stat burghez, centralizat și puternic, muncitorii trebuie să-și creeze o organizație puternică, construită pe baza centralismului democratic. În scrisorile sale către Lafargue, Engels apăra principiile organizatorice ale internaționalei (Scrisoarea din 30 decembrie 1871). În Spania, lupta împotriva „Alianței" (Organizație secretă a bakuniniștilor) a fost dusă de P. Lafargue, care sub numele de Pablo Fargo a activat în organizația din Madrid a Asociației Internaționale a Muncitorilor. Lafargue, în scrisorile sale către Engels, ilustrează în mod amănunțit, situația politică din Spania (în scrisorile din 26 decembrie 1871, 7 ianuarie 1872 și din 25—26 ianuarie 1872). Informațiile lui Paul Lafargue despre Spania au fost folosite de Marx și Engels în momentul demascării hotărîte a bakuniniștilor și izgonirii lor din internațională, în 1872, la Congresul de la Haga.

În numărul 3 al revistei de istorie generală modernă și contemporană, sînt publicate materiale ale Institutului de marxism-leninism, referitoare la manuscrisul lui K. Marx din noiembrie 1854.

Fragmentul publicat se referă la seria articolelor lui Karl Marx „Spania revoluționară". În vara anului 1854, la Madrid, a început revoluția pe care Marx și Engels au salutat-o cu toată căldura. Pentru a aprecia just evenimentele din timpul revoluției, Marx a început să aprofundeze istoria Spaniei. Rezultatul acestei munci au fost cele opt articole publicate sub titlul „Spania revoluționară". Totuși este știut că în afara celor 8 articole, Marx a scris încă 3 articole care, nefiind tipărite, s-au pierdut, rămînînd numai o parte din însemnările făcute de Marx cu prilejul redactării unuia din aceste articole pierdute. Aceste însemnări se referă la ultimele lupte duse de Cortes-uri împotriva intervenției din anii 1822—1823 în Spania cît și la triumful contrarevoluției. De asemenea, Marx, în aceste însemnări dă caracteristica forțelor motrice ale revoluției Spaniole din anii 1820—1823 care reprezintă un interes deosebit pentru înțelegerea întregii istorii a Spaniei din veacul al XIX-lea. Revoluția din anii 1820—1823, după caracterul ei, este considerată de Marx ca revoluție burgheză.

În numărul jubiliar al revistei închinat aniversării a 40 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, sînt publicate materiale aparținînd lui Lenin, din perioada anilor 1907—1921. Aceste documente prezintă o mare importanță istorică pentru studierea istoriei mișcării muncitorești și comuniste internaționale.

Printre altele se pot întîlni însemnările lui Lenin, pe marginea Congresului de la Limoges al Partidului socialist francez și însemnările din gazetele germane în legătură cu atitudinea antimilitaristă a lui K. Liebknecht în Landtagul prusian din 16 martie 1916, publicate în această revistă.

În același număr al revistei sînt publicate materiale ale muzeului revoluției din U.R.S.S. Conținutul acestor noi documente, ilustrează rolul imens pe care l-a exercitat Revoluția din Octombrie asupra maselor de muncitori și soldați din țările capitaliste care s-au ridicat la luptă pentru încetarea războiului imperialist. În acest sens pot fi citate manifestele antimilitariste răspîndite în Germania la sfîrșitul anului 1917, manifestul cu textul rezoluțiilor luate la mitingul muncitorilor din Budapesta la 25 noiembrie 1917, chemări la luptă pentru eliberarea socială și politică etc.

În aceste documente este exprimată, de asemenea, solidaritatea frățească cu Rusia sovietică în lupta împotriva contrarevoluției internaționale (petiția cetățenilor americani adresată Congresului S.U.A., iulie 1919).

★

Alte studii sînt prilejuite de faptul că în 1958, întreaga omenire progresistă a aniversat 140 de ani de la nașterea și a comemorat 75 ani de la moartea lui K. Marx. Marx și Engels n-au fost numai străluciți teoreticieni dar și conducătorii proletariatului internațional. Primii în istorie, ei au arătat necesitatea creării partidului proletar, condiția absolut necesară pentru victoria proletariatului asupra capitalismului. În deceniul 5 al secolului al XIX-lea, ei au creat

modelul unui astfel de partid — Liga comuniştilor — prima organizaţie proletară internaţională. Activitatea lui Marx şi Engels desfăşurată în organizaţiile internaţionale ale clasei muncitoare — în Liga Comuniştilor, mai tîrziu în Internaţionala I—a fost îndreptată pentru închegarea unităţii clasei muncitoare pe baza principiilor internaţionalismului proletar.

Acestei probleme, M. I. Mihailov îi consacră articolul „Lupta lui Karl Marx şi Friederich Engels pentru unitatea internaţională a organizaţiilor muncitoreşti" (nr. 3, 1958). Autorul articolului, subliniază foarte clar particularităţile luptei lui Marx şi Engels la mijlocul sec. XIX, în vederea creării partidului proletar. Particularităţile acestei lupte constau în aceea că Marx şi Engels, în această perioadă, s-au străduit să creeze o organizaţie revoluţionară muncitorească de tip internaţional. În acea vreme Marx şi Engels au considerat ca inoportun să se ducă lupta pentru crearea partidelor naţionale muncitoreşti, deoarece marxismul era încă tînăr, neavînd pretutindeni partizani consecvenţi. Atenţia lui Marx şi Engels, în această perioadă, era îndreptată asupra muncitorilor germani, francezi şi englezi, care după părerea lui Marx şi Engels urmau să joace un rol de seamă în revoluţie. Pentru aceea Marx şi Engels au depus toate eforturile să stabilească relaţii mai strînse cu liderii de stînga ai mişcării revoluţionare din aceste ţări. Marx şi Engels s-au străduit să lărgească şi să adîncească legăturile cu aceşti lideri, ca atrăgîndu-i pe ei să atragă şi alte elemente revoluţionare în munca pentru constituirea organizaţiei internaţionale muncitoreşti.

Stabilind strînse legături cu blanchiştii, Marx şi Engels au înţeles din capul locului că Blanqui şi tovarăşii lui apropiaţi reprezintă din punct de vedere teoretic o varietate a comunismului utopic. Cu toate acestea în 1850 Marx şi Engels au considerat necesar apropierea cu blanchiştii.

Relaţiile lui Marx şi Engels, cu liderii aripei de stînga ai miscării chartiste sînt tratate în articolul lui V. V. Galchin, K. Marx şi F. Engels în lupta pentru reînvierea chartismului revoluţionar la începutul deceniului 6 al sec. XIX. Autorul articolului foloseşte noi materiale de arhivă, în special corespondenţa dintre Marx şi Engels cît şi corespondenţa acestora cu conducătorii chartişti. Atît Mihailov cît şi Galchin arată că Marx şi Engels au caracterizat chartismul, ca o mişcare cu adevărat revoluţionară a muncitorilor englezi.

După înfrîngerea revoluţiei în Germania, în 1848, Marx şi Engels s-au stabilit la Londra. Aici, ei au întreţinut strînse legături cu chartiştii de stînga, colaborînd la revista „Democratic Review", făcînd din acest jurnal un organ de propagandă al ideilor socialismului ştiinţific. Intensa activitate a Ligii Comuniştilor, influenţa activă a lui Marx şi Engels asupra mişcării chartiste, au dat rezultate pozitive făcînd ca „chartismul anului 1850, să se deosebească cu mult de chartismul anului 1840".

Însă pentru dezvoltarea pe mai departe cu succes a activităţii Ligii Comuniştilor, trebuiau să se dezvolte şi relaţiile ei internaţionale, trebuia să se caute noi forme organizatorice de întărire a influenţei marxiste în mişcarea revoluţionară. În anii revoluţiei din 1848—1849, de fapt, activitatea Ligii Comuniştilor s-a întrerupt. În 1850, Marx şi Engels au desfăşurat o energică activitate în vederea reorganizării Ligii Comuniştilor. A fost ales noul Comitet Central în componenţa căruia au intrat atît Marx cît şi Engels. Centrul activităţii Uniunii Comuniştilor, de astă dată, este Londra. M. I. Mihailov în articolul intitulat „Cu privire la reorganizarea Ligii Comuniştilor" publicat în nr. 2 din 1957, se opreşte pe larg la problema creării noului organ de presă, care a jucat un rol însemnat în reorganizarea Ligii Comuniştilor.

La începutul anului 1850, în condiţiile date, una din sarcinile noului organ de presă era elaborarea strategiei şi tacticii proletariatului şi a partidului său. Înviorarea activităţii Ligii Comuniştilor în anul 1850, a permis lui Marx şi Engels să transforme Liga în centrul conducător al mişcării comuniste din Europa. În continuare, autorul arată, că în toamna anului 1850, Marx şi Engels, pe baza unei analize minuţioase a evenimentelor, au ajuns la concluzia că Europa a intrat într-o perioadă de dezvoltare paşnică a capitalismului şi din această cauză, revoluţia, într-un asemenea moment nu era posibilă.

Ţinînd seama de aceasta ei au elaborat o nouă tactică a Ligii Comuniştilor, pregătind forţele pentru o viitoare revoluţie. Elementele mic-burgheze n-au fost în stare să înţeleagă noua situaţie creată, plasîndu-se pe poziţia renunţării la revoluţie. În septembrie 1850, în Ligă a avut loc sciziunea. Majoritatea lor s-au alăturat democraţilor mic burghezi. Ca urmare a sciziunii Ligii Comuniştilor s-a ascuţit lupta dintre elementele mic burgheze şi elementele proletare. Nu peste mult timp, societatea emigranţilor s-a dezmembrat. Aceasta este o mărturie grăitoare a faptului că şi chiar în cele mai dezvoltate ţări europene, clasa muncitoare nu era încă matură.

Influenţa marxismului asupra aripei de stînga a mişcării chartiste s-a dovedit mai solidă. În aprilie 1851, confederaţia chartistă

pe care chartiştii o numeau Conventul Național a adoptat un nou program în care influența lui Marx se face mult mai simțită. Datorită acestui fapt, noul program, spre deosebire de celelalte programe este considerat de autor ca cel mai revoluționar document al chartismului.

În curînd, după adoptarea programei a avut loc sciziunea în sînul aripei de stînga a mişcării chartiste. Sciziunea a fost provocată de aceea că Garni şi Jones, în mod diferit, au înțeles însemnătatea practică a programului. Jones a considerat programul ca o platformă politică pe baza căruia trebuie dusă propaganda politică în rîndurile muncitorilor, pe cînd Garni a înțeles programul ca mijloc pentru organizarea imediată a revoluției. În anul 1852 Jones fondează un nou organ de presă „People's Paper" la care pînă în anul 1856, găsim printre colaboratori pe Marx şi Engels. Din 1856, Marx şi Engels încetează să mai colaboreze la gazeta fondată de Jones deoarece acesta încrezîndu-se prea mult în succesele agitației chartiste s-a plasat pe poziția apropierii de elementele burghezo-radicale.

Arătînd ajutorul pe care Marx şi Engels l au dat mişcării chartiste, autorul conchide, că încercarea de a i se da mişcării chartiste în deceniul 5 al secolului al XIX-lea un caracter de masă nu s-a soldat cu succes şi aceasta din cauza condițiilor economice din Anglia în această perioadă. În deceniile 4 şi 5 ale secolului al XIX-lea, în Anglia s-a desăvîrşit revoluția industrială. Burghezia engleză s-a îmbogățit foarte rapid în această perioadă ceea ce i-a permis să corupă aristocrația muncitorească care s-a dovedit loială burgheziei în lupta ei politică. Toate acestea au făcut ca programul Conventului chartist din 1854 să nu se bucure de simpatie în rîndurile muncitorilor. Cu toate acestea, deşi nu a mai fost posibilă o reînviere a mişcării chartiste cu caracter de masă, lupta lui Marx şi Engels pentru formarea unui partid proletar independent nu a rămas fără rezultat. Această luptă a pregătit terenul în vederea creării Internaționalei I. Activității lui Marx şi Engels în internațională îi este închinat articolul lui I. V. Grigoriev, „Engels şi secția Internaționalei din Milano" publicat în nr. 2 din 1957. După cum se ştie la începutul deceniului al 7-lea al sec. al XIX-lea, mişcarea muncitorească se afla în plin avînt. Tot în acest timp are loc şi desăvîrşirea unității Italiei. Acest fapt a constituit un impuls în dezvoltarea capitalismului italian care a avut drept urmare, ascuțirea contradicțiilor sociale şi creşterea luptei de clasă. La începutul deceniului al 7-lea, în Italia au căpătat o largă răspîndire ideile bakuninismului.

Problemele legate de lupta lui Marx şi Engels împotriva influenței bakuninismului în Italia, sînt prea puțin studiate în momentul de față. Prea puțin sau aproape de loc sînt studiate legăturile Consiliului general al Internaționalei a I-a cu secțiile Internaționalei din nordul Italiei.

I. V. Grigoriev tratează pe larg activitatea lui Engels în calitatea sa de secretar al Consiliului general pentru Italia şi subliniază că din momentul stabilirii contactelor cu secțiile Internaționalei din Italia de nord, Engels îşi îndreaptă efortul în promovarea unei juste orientări ideologice în mişcarea muncitorească italiană. Legăturile lui Engels cu secția Internaționalei din Milano s-au realizat prin intermediul lui Teodor Cuno — recunoscut ca adept înflăcărat al marxismului şi conducător hotărît al luptei împotriva curentului bakuninist din mişcarea muncitorească italiană. Acesta a informat cu regularitate pe Engels despre situația din sînul secției Internaționalei din Milano, de activitatea bakuniniştilor în Italia. Acest fapt a permis lui Engels să tragă concluzii în legătură cu teoria, tactica şi baza socială a bakuninismului.

*

Cu prilejul aniversării a 40 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, redacția revistei s-a adresat unor conducători de frunte ai mişcării muncitoreşti şi comuniste internaționale cu rugămintea de a împărtăşi amintirile şi impresiile lor în legătură cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie şi influența ei asupra mişcării revoluționare din țările capitaliste. În numărul 4/1958 sînt publicate articolele lui Marcel Cachin, W. Gallacher, preşedinte al Partidului Comunist al Marii Britanii, G. Marmousseau, Secretar al Confederației generale a muncii din Franța, H. Pollit, preşedintele Comitetului executiv al Partidului Comunist al Marii Britanii, G. Cogniot membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Francez.

Revista tipăreşte la loc de frunte articole consacrate influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mişcării muncitoreşti din alte țări. Îndată ce în Ungaria s-a răspîndit ştirea despre luptele revoluționare din 1917, ale proletariatului rus, muncitorii maghiari s-au grăbit să se adune în fabrici şi uzine pentru discutarea acestui eveniment istoric, — scrie Gh. Gh. Samuel — în articolul intitulat „Luptele revoluționare ale clasei muncitoare maghiare". Autorul descrie amănunțit cum sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie şi ca urmare a situației economice catastrofale din țară, spiritul revoluționar

maghiar se făcea din ce în ce mai simțit. Luna ianuarie a anului 1918 a intrat în istoria Ungariei ca luna grevelor. Grevele politice n-au încetat nici în vara anului 1918. Înrăutățirea situației economice în țară cît și creșterea mișcării muncitorești au dus la aceea, că în toamna anului 1918 s-a creat situația revoluționară, ceea ce a facilitat începutul revoluției burghezo-democratice, proletariatul avînd rolul de hegemon. Într-un termen foarte scurt, la Budapesta a luat ființă Sovietul de deputați al muncitorilor și soldaților. Social-democrații speriați de acțiunile hotărîte ale proletariatului s-au grăbit să facă bloc cu burghezia. Această acțiune a împiedicat desfășurarea revoluției burghezo-democratice și a transformării ei în revoluție socialistă. Pe lîngă aceasta — adaugă autorul — muncitorii maghiari n-au avut în frunte un partid revoluționar de tip nou, unitar, ci diferite grupe revoluționare apărute sub influența Revoluției Socialiste din Octombrie, fără să aibă la bază un program marxist-leninist de trecere la revoluția socialistă.

Despre influența revoluției din Octombrie în Polonia se vorbește în articolul lui A. Mansuevici „Din istoria mișcării revoluționare în Polonia în anii 1917—1918" (nr. 4 din 1957). Articolul este scris pe baza unui bogat material faptic, folosind pentru prima dată documentele existente în arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. Masele populare din Polonia — remarcă autorul — au întîmpinat vestea despre revoluția proletară din Rusia cu deosebită satisfacție. O profundă impresie a produs știrea că guvernul sovietic a dat pămînt țăranilor. Organe de presă ale partidelor cu orientări politice diferite au publicat la loc de frunte Decretul puterii sovietice. Oamenii muncii din Polonia s-au ridicat împotriva războiului și pentru îmbunătățirea situației lor. Aici, de asemenea, formele principale de luptă au fost grevele. La 20 ianuarie au început greva muncitorii de la căile ferate din împrejurimile Varșoviei. Grevele s-au desfășurat sub lozincile: „Jos războiul", „Trăiască revoluția rusă" !

Autorul articolului analizează pe larg momentul constituirii Partidului Comunist Polonez, care a avut loc în luna decembrie 1918. Autorul subliniază aportul adus de P.C.P. în conducerea mișcării revoluționare a maselor în lupta pentru puterea sovietelor care s-au format în toiul luptelor revoluționare. Cu toată înfrîngerea proletariatului polonez, luptele de clasă din anii 1918—1919 au avut o deosebită însemnătate pentru experiența luptei revoluționare a proletariatului polonez. Datorită acestei lupte, cît și datorită revoluției victorioase din octombrie, la 6 noiembrie 1918 Polonia, pentru prima dată în istoria sa, și-a căpătat adevărata independență.

Avîntul de masă al mișcării muncitorești din S.U.A. sub influența Revoluției din Octombrie este ilustrat de Zubok în articolul intitulat „Avîntul de masă al mișcării muncitorești din S.U.A. în anii 1919—1920" (nr. 4, 1957). Avîntul revoluționar este exprimat în lupta puternică grevistă împotriva încercărilor burgheziei de a reduce nivelul de viață al maselor muncitoare. Autorul subliniază că America, ca urmare a primului război mondial, s-a îmbogățit. Bogăția națională a țării a crescut de la 192 miliarde dolari în 1914 pînă la 488,7 miliarde dolari în 1920. Fără îndoială că întreagă această bogăție națională a fost concentrată în mîinile burgheziei americane, pe cînd masele populare, ca și înainte de război, au fost sortite să împărtășească aceeași viață grea, plină de lipsuri. În ansamblul de așa-zisă prosperare economică a Americii, șomajul — acest flagel specific orînduirii capitaliste — e în floare. Producția de război se reduce. Armata este demobilizată. Toate acestea duc la șomaj. Salariul muncitorilor în majoritatea ramurilor industriale a rămas în urmă față de creșterea scumpetei. În lumina acestor fapte, anii 1919—1920, se caracterizează prin avîntul mișcării muncitorești. Sute de mii de mineri, metalurgiști, de muncitori de la căile ferate s-au ridicat la luptă pentru revendicări legitime la o viață mai bună. În toiul luptelor, în cîteva orașe americane au fost organizate „Councils" de deputați ale soldaților, marinarilor și muncitorilor. Totuși — după părerea autorului, aceste organe nu au fost soviete în adevăratul sens al cuvîntului, ci mai degrabă comitete de greve a căror activitate s-a redus la lupta pentru satisfacerea nevoilor economice. Astfel, în mișcarea muncitorească din America, forța principală au continuat să rămînă sindicatele. Mai departe Zubok înfățișează politica trădătoare a liderilor sindicatelor din cauza cărora rînd pe rînd grevele muncitorilor au fost sortite eșecului. Sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie are loc rapida diferențiere în rîndurile Partidului socialist. Ca urmare a acestui fapt în sînul Partidului socialist se delimitează aripa stîngă.

La 30 august 1919 se constituie Partidul Comunist din S.U.A. Constituirea Partidului Comunist American activizează lupta maselor muncitoare, făcînd ca întregul an 1919 să treacă sub lozinca „Jos mîinile de pe Rusia".

Demn de semnalat este și articolul istoricului iugoslav Ferdo Ciulinovici „Din istoria mișcării revoluționare în armată și flotă în

teritoriile iugoslave" (nr. 1 din 1958). Autorul scrie — că Revoluția din Octombrie găsește la populația de pe teritoriile iugoslave un ecou favorabil. Făcînd analiza situației economice în timpul și după primul război mondial, autorul subliniază, că pe lîngă condițiile grele de viață popoarele iugoslave au avut de suferit și jugul străin. În asemenea condiții s-a răspîndit știrea despre victoria Revoluției din Octombrie. Masele populare au aflat despre chemarea la pace a guvernului sovietic, despre fraternizarea soldaților ruși, despre decretul naționalizării pămîntului. Însemnătatea Revoluției din Octombrie pentru popoarele iugoslave, constă în aceea, că le-a însuflețit la luptă, determinîndu-le să treacă la acțiuni revoluționare hotărîte. Așa se explică tulburările și mișcările din cadrul trupelor terestre și ale flotei maritime de la sfîrșitul anului 1917.

Începînd cu primăvara anului 1918, acțiunile clasei muncitoare iugoslave s-au intensificat. Răscoala marinarilor la Catorscoi de la începutul anului 1918, mișcarea muncitorilor și marinarilor din orașul Pola au purtat un caracter revoluționar de eliberare națională. Marinarii au ales deputați în soviete. Sovietele deputaților de marinari au cerut cu insistență încetarea războiului. Mișcarea revoluționară din 1919 a izbucnit și s-a desfășurat și cu mai multă intensitate în orașele și satele de pe teritoriile iugoslave. Formarea Partidului Comunist Iugoslav în aprilie 1919, a însemnat o nouă expresie a influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

★

Revista publică o serie de articole legate de istoria Spaniei. Astfel, în paginile revistei nr. 5 din 1958, sub semnătura lui I. M. Maischi întîlnim articolul, „Din istoria luptei de eliberare a poporului Spaniol din anii 1808—1814". Articolul este închinat aniversării a 150 de ani de la prima revoluție spaniolă.

Înainte de toate autorul face o scurtă privire asupra situației interne și externe din Spania la începutul anului 1808. Spania la începutul anului 1808 era o monarhie feudal-absolutistă secundată de puternica și influenta biserică catolică. Capitalismul era încă în formă embrionară de dezvoltare. Marilor latifundiari le aparțineau 2/3 din suprafața arabilă. O mare parte din țărani lucrau pămîntul în arendă aflîndu-se de fapt în stare de dependență iobagă. Rămășițele feudalismului frînau dezvoltarea orașelor. Într-un cuvînt, Spania la începutul anului 1808, era din punct de vedere economic o țară înapoiată. Suprastructura politică corespundea bazei economice. Guvernul Spaniei era format numai din reacționari. De aceea, rămîne explicabil faptul — că revoluția în Spania a fost înăbușită chiar înainte de sosirea trupelor franceze. Maiski folosește în descrierea cuceririi Spaniei de către Napoleon materiale din arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Rusiei țariste. Anii 1808—1814 au fost nu numai anii luptei pentru independență ci și anii primei revoluții burgheze spaniole. În fața revoluției burgheze spaniole stăteau următoarele sarcini principale: lichidarea feudalismului, slăbirea influenței bisericii catolice, îmbunătățirea situației țărănimii.

În urma revoluției burgheze spaniole, toate aceste sarcini au fost rezolvate numai pe jumătate, deoarece în Spania ca urmare a slabei dezvoltări economice nu a existat proletariatul care trebuia să fie forța principală în revoluție. De aceea, autorul conchide că evenimentele din anii 1808—1814 au eliberat Spania de cuceritori străini și au restabilit independența ei națională, însă nu au putut să elibereze masele largi ale poporului spaniol și mai ales țărănimea de feudalism și înrobirea de clasă.

Revoluția spaniolă din anii 1820—1823 este înfățișată în articolul lui N. N. Cosorez „Rafael Riego — eroul poporului Spaniol" — (nr. 6, 1958). Articolul este dedicat aniversării a 135 de ani de la moartea eroului spaniol Riego. Totuși, autorul se oprește pe larg la caracterizarea Spaniei prerevoluționare, subliniind că acele cauze care au provocat prima revoluție burgheză din Spania în anii 1808—1814, au continuat să existe și în anii următori. Ca urmare a războiului cu Franța, Spania a fost ruinată economic. Lovitura de stat din 4 mai 1811 a restabilit din nou în Spania absolutismul și relațiile feudale, la sate. Toate acestea au dus la aceea că în 1819 în Spania s-a creat situație revoluționară în timpul căreia, întreg poporul — țărănimea, sărăcimea orașelor și burghezia — doreau schimbarea regimului. În această perioadă, activitatea cea mai revoluționară a fost dusă de către ofițerime în rîndurile căreia un loc de frunte îl ocupa Riego. Oprindu-se la cauzele înfrîngerii revoluției din 1820, autorul remarcă faptul că ele se datoresc nerezolvării uneia din problemele cele mai acute din acea perioadă și anume problema agrară. Burghezia din Spania era încă slabă și se temea de mișcarea țărănească. Ea voia să dea pămînt țăranilor nu pe calea revoluției ci pe calea reformelor.

Problema unității de acțiune a diferitelor organizații politice ale proletariatului în lupta pentru pace, democrație și independență națională, formează una din problemele centrale ale mișcării muncitorești și comuniste internaționale.

Legat de această problemă, în paginile revistei, (nr. 1 din 1958) semnalăm articolul lui C. L. Maidanic „Lupta Partidului Comunist Spaniol pentru unitatea cu socialiştii în anii 1936—1937". Maidanic subliniază că Partidul Comunist Spaniol şi-a desfăşurat lupta pentru unitatea clasei muncitoare în condiţiile loviturii militare fasciste din 17—18 iulie 1936 şi a intervenţiei militare italo-germane, dublat de condiţiile de aşa-zisă politică a neamestecului anglo-franco-american. În situaţia dată, lupta Partidului Comunist Spaniol era orientată pe linia neseparării celor două probleme : a revoluţiei şi războiului.

Condiţia principală a victoriei, aşa după cum arată P.C.S. în hotărîrile sale, o formează unitatea frontului popular adică unitatea tuturor claselor şi grupelor interesate în victoria asupra fascismului şi menţinerea independenţei naţionale, hegemonia proletariatului în frontul popular cît şi realizarea transformărilor social-economice ca lichidarea proprietăţilor moşiereşti, naţionalizarea industriei mari şi mijlocii, a transporturilor, băncilor, crearea statului popular şi acordarea autonomiei minorităţilor naţionale.

Prima etapă a luptei Partidului Comunist Spaniol pentru unitatea cu socialiştii este încadrată de autor în perioada iulie-decembrie 1936. În această perioadă Partidul Comunist Spaniol nu a criticat deschis activitatea guvernului Caballero care ascunzîndu-şi adevărata sa faţă promova o politică duplicitară.

Din februarie 1937, pericolul fascist se face din nou simţit. Guvernul Caballero trece la acţiunea de prigonire a comuniştilor spanioli care cereau radicala schimbare a politicii guvernului.

În martie 1937, se pune din nou problema unităţii socialiştilor cu comuniştii fără gruparea lui Caballero.

Rezultatul luptelor Partidului Comunist Spaniol pentru unitate a dat posibilitatea maselor să constate că politica promovată de guvern în problemele războiului şi revoluţiei era nejustă. Numai prin lupta consecventă şi permanentă a Partidului Comunist Spaniol pentru unitate cu organizaţiile socialiste s-a creat posibilitatea ca în luna mai 1937 partidele muncitoreşti să acţioneze împreună. Fără îndoială, această luptă a pregătit condiţiile pentru unificarea partidelor în vara anului 1937.

*

În atenţia istoricilor sovietici se află şi unele probleme puţin cercetate din istoria Statelor Unite ale Americii. Astfel, istoricul sovietic G. P. Kuropiatnik publică în nr. 4, din 1958 articolul „Despre căile de dezvoltare ale capitalismului în agricultura S.U.A. în perioada premonopolistă". Autorul încearcă să rezolve problemele neclare şi încă discutabile existente în ştiinţa istorică sovietică în legătură cu această chestiune. După cum se ştie dezvoltarea capitalismului în agricultură a avut loc pe două căi principale : prusacă şi americană.

În lumina acestei realităţi, Kuropiatnik în articolul său urmăreşte lupta pentru „pămînturile libere" începînd cu perioada colonială şi terminînd cu perioada războiului civil şi a reconstrucţiei. Această luptă, după cum apreciază autorul, a constituit baza economică a ambelor revoluţii americane. Astfel, în timpul războiului pentru independenţă, pe calea unei lupte esenţiale de clasă, în N-E Statelor americane marea proprietate feudală a fost lichidată. În partea de apus, marea proprietate burgheză a apărut ca urmare a naţionalizării pămîntului prin legiuirile agrare din prima jumătate a veacului al XIX-lea şi a homestead-act-ului, care prevedea „distribuirea benevolă" a pămînturilor apusene. În sud, continuă autorul, reorganizarea agriculturii pe baze capitaliste a avut loc ca urmare a celei de-a doua revoluţii burghezo-democratice cît şi pe calea violenţei. Ca rezultat al desăvîrşirii acestei revoluţii, pe fostele plantaţii sclavagiste au apărut mici gospodării ale fermierilor independenţi pe cînd marea proprietate agricolă s-a transformat treptat în proprietate burgheză.

În articolul lui S. A. Gonionski „Expansiunea teritorială a S.U.A. la începutul secolului al XIX-lea", (nr. 5, 1958), pe baza unui bogat material faptic, autorul ajunge la concluzia că politica externă a cercurilor conducătoare a S.U.A. încă de la începutul ei a purtat un caracter expansionist, de cucerire. În promovarea unei asemenea politici externe erau interesaţi plantatorii, stăpînii de sclavi, speculanţii agricoli.

Agresiunea împotriva popoarelor vecine — precizează autorul — a constituit unul din principalele izvoare de îmbogăţire ale capitaliştilor şi plantatorilor americani. Expansiunea americană s-a desfăşurat pe calea cuceririlor, „cumpărărilor", corupţiei, intrigilor şi înşelătoriilor însoţite de exterminarea în masă a indienilor.

Întreaga istorie a S.U.A. în primii 10 ani ai existenţei lor demască afirmaţiile istoricilor americani despre caracterul de „apărare", „iubitoare de pace" şi „bună vecinătate" al politicii externe americane.

Istoria mişcării fermierilor şi politica guvernului Roosevelt este ilustrată în articolul lui E. F. Iazarov „Politica agrară a guvernului Roosevelt şi mişcarea fermierilor în S.U.A. în anii 1933—1935" (nr. 3, 1957).

Istoricii burghezi americani, în general, fie că nu s-au referit la această problemă, fie că i-au închinat doar cîteva rînduri. În majoritatea cazurilor istoricii americani consideră că după adoptarea legilor din 1933, fermierii americani au încetat lupta.

Autorul articolului, pe baza unui bogat și variat material faptic, precizează că afirmațiile istoricilor burghezi americani nu corespund realității, deoarece mișcarea de masă a fermierilor începută în vara anului 1932 și care a atins treapta cea mai înaltă în 1933, a continuat și în anii următori.

Intensificarea mișcării fermierilor în anul 1933 a coincis cu avîntul mișcării maselor muncitoare, în special cu avîntul clasei muncitoare. În aceste zile critice pentru burghezia americană, cercurile conducătoare americane, nevoite fiind, au proclamat așa-zisul noul curs al politicii interne, care prevedea unele schimbări, exprimate în următoarele măsuri : „legi despre ajutorarea fermierilor" și „legea despre refacerea industriei" (National Industrial Recovery Act). În legea care prevedea ajutorul fermierilor se preconiza reducerea producției cu scopul ridicării prețurilor.

Însă cel mai mare folos de pe urma măsurilor întreprinse de guvern l-a avut pătura capitalistă a fermierilor și nicidecum masele muncitoare ale populației sătești. Astfel, activitatea practică a guvernului Roosevelt a convins masele că noul curs în realitate nu a adus ceea ce preconizase. Din această cauză nemulțumirea masei de fermieri crește în intensitate, culminînd cu lupta din vara anului 1933.

În anii următori (1934—1935) mișcarea fermierilor nu a încetat. Adevărat este că aceste mișcări s-au caracterizat prin slabă organizare, nefiind de lungă durată. Partidul Comunist a depus toate eforturile pentru activizarea mișcării fermierilor, lucru care a reușit numai în parte.

★

Problemelor privitoare la istoria Franței le sînt închinate mai multe articole, dintre care, remarcăm pe cel al istoricului sovietic A. V. Ado „Legislația agrară a adunării constituante și mișcarea țărănească în Franța în anul 1790" (nr. 3, 1957).

Analizarea acestei chestiuni prezintă importanță pentru faptul că în rezolvarea problemei agrare în timpul revoluției franceze din 1789—1793 au existat două curente : unul democratic și altul liberal.

De asemenea, studierea acestei probleme ajută la înțelegerea mișcării ascendente a evenimentelor revoluționare din Franța. Mișcarea țărănească în mod obiectiv a fost alături de lupta comună a forțelor democratice pentru adîncirea revoluției. Așa după cum s-au dezvoltat evenimentele politice și după cum s-a încercat rezolvarea problemei agrare, țăranii au ajuns la concluzia că Adunarea Constituantă nu prea a făcut mai nimic pe linia satisfacerii revendicărilor lor. Cu alte cuvinte, în rîndurile țărănimii se strecoară neîncrederea față de politica marii burghezii.

În articolul prezentat, autorul face o analiză amănunțită a tuturor actelor agrare emise de către Adunarea Constituantă.

Demn de menționat este și articolul istoricului progresist francez, A. Soboul „Societățile populare și secțiile pariziene în 1793—1794". Tratînd această problemă, Soboul acordă o deosebită atenție societăților populare considerîndu-le drept organe de luptă împotriva liberalilor moderați. Însăși apariția — din toamna anului 1793 — a unei întregi rețele de societăți populare reflectă năzuința maselor populare de a păstra controlul asupra vieții politice.

În continuare, stăruie asupra componenței și organizării acestor societăți.

Din domeniul istoriei contemporane reținem articolul lui V. S. Smirnov „Activitatea Partidului Comunist Francez în timpul „Războiului Straniu 1939—1940" (nr. 1, 1958).

Caracterizînd „războiul straniu" cu consecințele sale nefaste pentru Franța, Smirnov arată că în condițiile extraordinar de grele din anii 1939—1940, P.C.F. a dus o politică corespunzătoare intereselor naționale ale poporului francez.

★

Dintre articolele și comunicările axate pe diferite probleme de istorie a țărilor de democrație populară, reținem din istoria Romîniei, articolul lui M. I. Semiriaci, „Victoria insurecției armate populare la 23 August 1944, în Romînia", și A. N. Glugovski, „Din istoria organizațiilor comuniste romînești și unităților internaționale pe teritoriul Rusiei Sovietice (1918—1920)".

Autorul în articolul de față explică rolul pe care l-au jucat organizațiile comuniste romînești în apărarea tînărului stat socialist.

Se subliniază că lupta revoluționară a muncitorilor romîni, soldaților și marinarilor în sudul Dunării la sfîrșitul anului 1917 și începutul anului 1918, constituie pentru comuniștii romîni prima școală a internaționalismului proletar.

Pe teritoriul Rusiei țariste mii de patrioți romîni din rîndurile prizonierilor de război, cît și din rîndurile muncitorilor evacuați și-au adus aportul în lupta pentru victoria dictaturii proletariatului în Rusia.

Din istoria R.P.U., se publică articolul lui D. Nemeş intitulat: „Revizionismul şi contrarevoluţia în Ungaria".

La rubrica „Comunicări", cititorii pot întîlni o serie întreagă de studii închinate diferitelor probleme din istoria diferitelor ţări din Europa, Asia şi America. Astfel, de exemplu, menţionăm comunicări îmbrăţişînd diverse probleme din istoria Angliei, ca: „Cu privire la politica cercurilor conducătoare din Anglia faţă de U.R.S.S. în anii 1929—1933" de A. Krasilnikov (nr. 4, 1957): „Lupta maselor muncitoare din Anglia împotriva intervenţiei antisovietice (1919—1920)" de P. O. Sovcin (nr. 1, 1958): „Din istoria relaţiilor anglo-ruse în vremea protectoratului lui Cromwell" de I. I. Roghinski (nr. 5, 1958).

Problemele de istoriografie, critică şi bibliografie prezentate în paginile revistei sînt mult mai largi şi mai variate, decît în alte publicaţii analoage.

La rubrica „istoriografie" găsim interesante, următoarele: Maruşkin şi N. N. Iacovlev: „Problema raporturilor dintre U.R.S.S. şi S.U.A. în perioada celui de-al doilea război mondial în istoriografia americană" (nr. 3, 1957); F. N. Teleghin: „Despre falsificarea de către istoriografia reacţionară vest-germană a problemei pregătirii agresiunii fasciste împotriva Uniunii Sovietice" (nr. 6, 1958): L. Stern, „Principalele tendinţe ale istoriografiei reacţionare a celui de-al doilea război mondial" (nr. 4, 1958).

La rubrica „Critică şi bibliografie" pe anii 1957, 1958 semnalăm recenziile: A. Zubok la cartea lui W. Foster: „Istoria celor 3 internaţionale. Mişcarea socialistă şi comunistă din 1848 pînă în zilele noastre": M. Todorov la cartea istoricului grec Kordatos: „Istoria mişcării muncitoreşti din Grecia" (nr. 6, 1958).

Rubrica „Viaţa ştiinţifică" ne dă atît o imagine completă a tuturor evenimentelor mai importante din viaţa istorică cît şi rezultatele cercetărilor întreprinse în domeniul istoriei generale moderne şi contemporane pe anii 1957—1958.

Hotărîrea Institutului de istorie de pe lîngă Academia de Ştiinţe a Uniunii Sovietice de a proceda la editarea revistei de istorie generală modernă şi contemporană, care îmbrăţişează şi dezbate numeroase şi variate probleme în lumina sarcinilor propuse de revistă, fără îndoială, că prezintă un mare interes atît pentru istoricii din ţările de democraţie populară cît şi pentru istoricii progresişti din lumea întreagă. De altfel, necesitatea editării unei asemenea reviste se făcea de mult simţită, mai ales ţinînd seama că ştiinţa istorică sovietică dispune de un mare număr de specialişti în istoria ţărilor Europei şi Americii din sec. XVII—XX, care pot face faţă cu succes sarcinilor şi exigenţelor cerute de revistă. Pentru istoricii noştri, pentru cadrele noastre didactice universitare, materialele publicate în revista sovietică de specialitate, constituie un ajutor preţios în cunoaşterea problemelor de specialitate în lumina celor mai noi cercetări bazate pe cele mai noi documente.

N. Nicolescu

Acta historica

revista Academiei de ştiinţe din R. P. Ungară, tom. V, 1958, nr. 1—2.

În revista de ştiinţă istorică denumită *Acta Historica* apar concomitent, articole şi studii întocmite în limba rusă, franceză, engleză şi germană, acestea fiind însoţite de scurte rezumate în limbi alternante; de ex. un studiu scris în limba rusă este urmat de un rezumat redactat în limba franceză, sau un studiu publicat în limba engleză este completat de un rezumat în limba rusă. Patru numere ale revistei formează cîte un volum de circa 400 500 de pagini, care apare anual.

După cum se precizează în „Cuvîntul introductiv" (Avant-propos) al revistei, obiectivul ei este de a face cunoscut specialiştilor din străinătate rezultatele ştiinţei istorice din Republica Populară Ungară. În vederea acestui scop, tematica revistei îşi propune de a aborda şi trata „subiecte de interes universal". Iar în ceea ce priveşte studiile consacrate istoriei referitoare la Ungaria, redacţia acordă o prioritate lucrărilor, care, după părerea ei, „vor fi instructive din punct de vedere teoretic şi metodologic" chiar şi cititorilor din străinătate ai revistei.

În „Cuvîntul introductiv" se subliniază, că revista are în vedere, cu deosebire, strîngerea relaţiilor cu ţările vecine, tratînd problemele lor comune, cum sînt: şerbia în răsăritul Europei, dezvoltarea capitalistă în monarhia austro-ungară, istoria mişcărilor

muncitorești revoluționare, probleme cu privire la dezvoltarea economică și politică începînd de la primul război mondial pînă în anul 1945 și alte asemenea probleme, care, după părerea redacției revistei, „nu pot fi rezolvate decît în urma unor eforturi colective și a schimbului reciproc al rezultatelor obținute în domeniul cercetărilor științifice".

După structura sa internă acest tom al revistei este alcătuit în felul următor: *Studii* (4 lucrări), *Documente* (1 lucrare), *Referate cu privire la cercetări* (1 lucrare), *Recenzii* (4 lucrări), *Note bibliografice*, *Cronica*, *Bibliografie*.

Primul studiu din revistă, intitulat „Velicaia Octiabrscaia soțialisticescaia revoluția" (Marea Revoluție Socialistă din Octombrie), de É. Molnár, relevă uriașa importanță istorică a acestui eveniment, care a transformat și continuă să transforme înfățișarea lumii. Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, primele succese și apoi amploarea construirii socialismului sînt legate de numele marelui Lenin. Uniunea Sovietică a devenit baza puternică a mișcării socialiste mondiale. În perioada dintre cele două războaie mondiale toți cei exploatați și asupriți din țările capitaliste urmăreau cu admirație și multă nădejde succesele crescînde ale popoarelor sovietice. După cel de-al doilea război mondial, în condițiile create datorită victoriei de importanță istorică mondială a Uniunii Sovietice, a învins regimul democrat-popular într-o serie de țări din Europa și Asia. Revoluția și victoria marelui popor chinez s-a bazat de asemenea pe experiența cîștigată de popoarele sovietice în lupta împotriva dușmanilor lor interni și externi. Existența Uniunii Sovietice și politica ei leninistă în problema națională au însemnat un sprijin de seamă pentru popoarele din sistemul colonial al imperialismului care s-au ridicat la lupta pentru independența națională.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a fost de mare importanță și pentru viața poporului ungar. Pe teritoriul Rusiei revoluționare mii din foștii prizonieri unguri au participat în lupta împotriva forțelor contrarevoluției și a intervenționiștilor, pentru cauza Marii Revoluții Socialiste. În Ungaria, încă în noiembrie 1918 s-a format Partidul Comunist Maghiar, care stătea în fruntea luptei maselor revoluționare, luptă ce a dus în martie 1919 la proclamarea republicii sovietice ungare. Astfel a luat naștere primul stat al dictaturii proletariatului după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Forțele contrarevoluționare coalizate au înăbușit în sînge republica sovietică ungară, dar în tot timpul teroarei burghezo-fasciste, exemplul Uniunii Sovietice constituia un imbold permanent în lupta plină de abnegație a celor mai buni fii ai clasei muncitoare din Ungaria.

Al doilea studiu, intitulat „The Hungarian Puritans and the English Revolution" (Puritanii maghiari și revoluția engleză) de L. Makkai arată, că deși mișcarea puritanilor din Ungaria n-a coincis exact cu perioada revoluției din Anglia, era însă în legătură strînsă cu unii conducători ai revoluției și, sub influența ei, puritanii maghiari au căutat să slăbească cătușele „iobăgiei veșnice" în care era prinsă țărănimea ungară. Programul puritanilor din Ungaria urmărea democratizarea vieții bisericești. Revoluția din Anglia a dat un imbold acestei tendințe din Ungaria. Influența ei puternică a evidențiat faptul că mișcarea puritanilor a cuprins mase largi. În Ungaria și-a găsit o răspîndire largă reforma de orientare calvinistă, totuși aceasta, la începutul secolului al XVII-lea devenea un slujitor devotat al claselor dominante. În condițiile întăririi exploatării feudale s-au adîncit divergențele dintre diferitele categorii bisericești: reprezentanții patronatului moșieresc, predicatorii etc., aceștia din urmă căutînd să se sprijine pe burghezia tîrgurilor, care a constituit o bază pentru mișcarea puritanilor din Ungaria.

Puritanismul s-a răspîndit și în Transilvania, avînd un centru în curtea principelui Gh. Rákóczy, ceea ce a făcut ca o parte a puritanilor să caute sprijin la puterea domnească împotriva moșierilor. Un conducător al lor, Pál Medgyesi, a încercat chiar să înfăptuiască prin domnitor unele principii considerate radicale în acea vreme, pe calea unor reforme.

Prima manifestare puternică a puritanismului în Ungaria este legată de János Tolnai Dali, care a reprezentat unele idei provenite din Anglia, precum și principiile pedagogice ale lui Komenski, introducînd în colegiul condus de el în Sárospatak reorganizarea învățămîntului în spiritul puritanismului, pînă ce a fost înlăturat din postul ce-l ocupa sub presiunea cercurilor bisericești.

În măsura creșterii influenței de radicalizare a revoluției burgheze din Anglia, clasele stăpînitoare ungare au intensificat persecutarea puritanilor, care însă și-au lărgit mișcarea, deși între timp ajunseseră în conflict și cu principii Rákóczy, sprijinitorii lor de mai înainte. Ei au căutat să influențeze anume politica externă a lui Sigismund Rákóczy conform intereselor revoluției din Anglia și să o lege și de aspirațiile lor în politica culturală, invitînd chiar pe Komenski la Sárospatak. După moartea lui Sigismund Rákóczy, succesorul lui, Gh. Rákóczy II, nutrind sentimente de ură față de puritani, le-a folosit numai în limitele intereselor sale de politică externă apropiindu-se de Cromwell.

În acel timp a apărut o nouă generaţie de puritani în frunte cu renumitul savant Apáczai Csere János care după terminarea studiilor sale universitare din Olanda, în *Enciclopediile* sale a expus o ştiinţă progresistă a vremii. Forţele reacţionare au pornit o campanie şi mai vehementă împotriva puritanilor destituind pe Apáczai Csere János din funcţia lui de profesor şi expulzînd şi întemniţînd o serie de puritani.

După eşecul militar al lui Gh. Rákóczy II în Polonia, s-au ascuţit apoi şi mai mult relaţiile sale şi ale cercului său cu puritanismul, care n-a mai putut rezista mult timp loviturilor forţelor reacţionare coalizate împotriva acestui curent.

Un alt studiu se ocupă cu o temă contemporană. Această lucrare este intitulată „Versuche des deutschen Imperialismus, seine Machtpositionen nach Ost- und Südesteuropa hinüberzuretten (1919—1920)" (Încercările imperialismului german de a-şi salva poziţiile de influenţă spre Europa de Est şi Sud-Est 1919—1920). Autorul studiului, L. Zsigmond, arată că după înfrîngerea militară a Germaniei în primul război mondial, imediat s-a manifestat puternic tendinţa cercurilor imperialiste germane de a se recompensa la Răsărit şi în primul rînd în Estul Europei pentru poziţiile pierdute în Apus şi în lumea colonială. Tendinţele lor expansioniste s-au manifestat încă în anii 1919—1920 prin participarea Germaniei în războiul intervenţionist antisovietic în Ucraina şi în regiunile baltice, unde după cum arată autorul, puterile mari învingătoare, stăpînite de ură faţă de Rusia Sovietică, au căutat să atribuie Germaniei rolul unui „jandarm". Scopuri expansioniste au urmărit militariştii germani prin acţiunile lor armate provocatoare îndreptate împotriva Poloniei restabilite şi mai ales prin diferite uneltiri urzite împotriva tinerei Cehoslovacii şi prin tendinţa de a impune Anschlussul Austriei. Eşuarea acestor planuri era legată în bună parte de contradicţiile dintre ţările imperialiste, chiar şi dintre cele învingătoare.

Cercurile monopoliste şi militare din Germania în perioada dintre cele două războaie mondiale au continuat însă să urmărească neabătut scopul lor să-şi cîştige poziţii solide în Răsărit, aceasta constituind pentru ele o premisă indispensabilă pentru a se putea întoarce la un moment dat împotriva rivalilor puternici şi învingători ai Germaniei din Europa apuseană, Franţa, Anglia precum şi a altor state capitaliste subordonate acestora. Cea mai importantă piedică în această privinţă a constituit-o pentru Germania încă în acei ani consolidarea şi întărirea continuă a Statului Sovietic. Căutînd ca mai întîi să-şi asigure influenţa în fostele provincii stăpînite de imperiul habsburgic, imperialiştii germani se loveau şi de situaţia nouă creată în aceste regiuni prin apariţia unei serii de state naţionale, ajunse mai de vreme sub influenţa imperialiştilor francezi, englezi, americani, care au dus o luptă aprigă de concurenţă şi între ele pentru lărgirea propriilor sfere de interese în această parte a Europei, unindu-se însă în eforturile lor pentru transformarea tuturor statelor mici din răsăritul Europei în avanposturi agresive, antisovietice.

Între timp Germania imperialistă, deşi învinsă, n-a uitat nici scopurile ei duble. Ba, o dată cu pornirea celei de-a treia campanii a Antantei împotriva Rusiei Sovietice în aprilie 1920 — organizatorul principal al acesteia fiind Franţa şi factorul militar principal Polonia panilor — Germania s-a folosit imediat de prilejul favorabil din punct de vedere militar pentru a-şi crea o situaţie mai avantajoasă în regiunea Rinului, deşi s-au luat apoi contramăsuri — dar numai de către Franţa.

După încheierea perioadei anilor 1919—1920 n-a slăbit, ci s-a intensificat mereu goana imperialiştilor pentru subordonarea, adeseori cu metode economice, a Europei de Est şi Sud-Est.

O politică tot mai sistematică şi agresivă au desfăşurat în această direcţie monopolurile germane şi militarismul hitlerist întărit şi cu ajutorul monopolurilor americane, engleze, deschizînd drumul spre aventurile şi crimele sale nenumărate din timpul celui de-al doilea război mondial.

Studiul următor se ocupă de istoria şi activitatea aşa-ziselor comitete naţionale din Ungaria. Studiul publicat în limba rusă se intitulează „Roli naţionalnich comitetov v sosdanii vengerskoi narodnoi democraţii" (Rolul comitetelor naţionale în crearea democraţiei populare din Ungaria). Autorul acestei lucrări, vechi cercetător al problemei, Balázs B., explică specificul situaţiei din Ungaria, unde aceste comitete au luat fiinţă în general după eliberarea ţării de către Armata Sovietică de sub jugul fascist, cînd masele populare şi-au putut lua soarta în mîini, trecînd la început din iniţiativă proprie la conducerea treburilor comunale-locale, atît la oraşe cît şi la sate. În cele mai multe locuri aceste organe s-au constituit ca rezultat al alegerilor înfăptuite în adunări populare punînd de obicei pe luptătorii comunişti, antifascişti în fruntea comitetelor naţionale.

Acest proces s-a împletit cu ritmul rapid al dezvoltării şi transformărilor democratice în organele conducătoare de stat. Primele ac-

ţiuni şi momente importante ale acesteia au fost marcate de înfiinţarea în oraşul Szeged a Frontului de Independenţă Naţională Ungară, de convocarea la 22 decembrie 1944 a adunării naţionale provizorii şi alegerea guvernului naţional provizoriu. Iniţiatorul şi organizatorul acestor acţiuni era Partidul Comunist Maghiar înscriind în programul Frontului de Independenţă Naţională Ungară şi implicit în cel al noului guvern formarea organelor locale — comitete naţionale — în întreaga ţară.

Pînă la eliberarea completă a ţării, în aprilie 1945 şi cîteva săptămîni după aceasta, comitetele naţionale îndeplineau funcţiile organelor de stat pe plan local, ocupîndu-se de rezolvarea problemelor economice, politice şi de stat, dispoziţiunile lor avînd puterea unor legi cu caracter obligatoriu pentru populaţia localităţii respective.

După exemplul Frontului de Independenţă Naţională Ungară comitetele naţionale aveau un caracter de coaliţie cuprinzînd pe reprezentanţii Partidului Comunist, menţinîndu-şi în general rolul conducător în acestea, precum şi pe cei ai partidului social democrat, partidului independent al micilor agricultori, partidului naţional-ţărănesc, partidului burghezo-democrat.

Deşi în unele comitete naţionale s-au strecurat elemente reacţionare, horthysto-fasciste, căutînd să submineze activitatea acestora, totuşi majoritatea lor au izbutit să desfăşoare o activitate rodnică şi importantă în lupta pentru reînceperea producţiei, restabilirea administraţiei de stat, democratizarea ei, combaterea resturilor fasciste, au reuşit să fie resimţite în domeniul social şi cultural. În locul funcţionarilor fascişti comunali care au fugit împreună cu armatele hitleristo-horthyste înfrînte, comitetele naţionale, exprimînd năzuinţele maselor, au recrutat pentru administraţia locală elemente cinstite, muncitori, ţărani şi de multe ori promovînd pe funcţionarii din posturi inferioare în cele cu mai multă răspundere. Totodată au fost create gărzi naţionale din elemente muncitoare cu concepţii democratice.

Comitetele naţionale deveneau astfel factori de seamă pe drumul democratizării aparatului de stat deşi în cadrul acestora se mai ascundeau multe elemente reacţionare şi periculoase privind cu ură şi duşmănie primii paşi energici spre transformarea democratică a ţării care timp de 25 de ani suferea asuprirea horthystă şi otrava educaţiei fasciste.

Noile organe locale au pornit cu hotărîre la descoperirea duşmanilor înrăiţi ai poporului care erau părtaşi activi în provocarea suferinţelor maselor muncitoare, internîndu-i în lagăre sau obligîndu-i să presteze munci de folos general. Au fost înfiinţate tribunale populare şi comisii de justificare (verificare), care într-un timp scurt au trecut la o activitate susţinută.

Toate aceste aspecte au făcut ca activitatea comitetelor naţionale să fie resimţită în toată Ungaria în ciuda greutăţilor specifice din unele regiuni, de ex. din Transdanubia unde influenţa reacţiunii era mai puternică. Luate în ansamblu comitetele naţionale din Ungaria în această perioadă desfăşurau o activitate cu caracter revoluţionar.

În rubrica următoare „Documents" (Documente) B. Köpeczi publică un articol intitulat „Politique et jansénisme" (Politica şi jansenismul) însoţite de scrisorile lui Francisc Rákóczy II către cardinalul Filippo-Antonio Gualterio din anii 1714—1717. În articol se descriu unele momente din viaţa şi activitatea lui Fr. Rákóczy II conducător al răscoalei maselor din Ungaria şi Transilvania împotriva domniei habsburgilor. La începutul anului 1711 Rákóczy s-a dus în Polonia pentru a se întîlni cu ţarul Petru I aşteptînd să fie ajutat de el în lupta grea dusă împotriva dinastiei habsburgice. În urma evenimentelor războiului ruso-turc, Petru nu l-a putut sprijini. Între timp răscoala a fost trădată în urma încheierii păcii de la Satu Mare de către unul din generalii săi, Sándor Károlyi. În această situaţie punîndu-şi speranţa în sprijinul regelui francez, Ludovic XIV, Rákóczy a plecat în Franţa unde a sosit la începutul anului 1713. În legătură cu activitatea lui Rákóczy în Franţa, articolul, precum şi documentele anexate, aduc o serie de date noi, Rákóczy întreţinînd legături strînse cu cardinalul Gualterio care era tot un adversar al habsburgilor. Scrisorile lui Rákóczy către cardinal dezvăluie profunda nemulţumire a lui, că lupta antihabsburgică din Ungaria şi Transilvania n-a fost sprijinită de Ludovic XIV şi n-a fost luată în consideraţie nici cu prilejul încheierii păcii de la Rastadt şi Baden.

Dezamăgit de lipsa totală de interes din partea rivalilor habsburgilor, Rákóczy s-a retras vremelnic în mănăstirea de la Grosbois din Franţa, unde a făcut cunoştinţă cu ideile jansenismului. Totodată însă s-a ocupat intens de problemele politice şi diplomatice şi în condiţiile retragerii sale, căutînd un sprijin la Turcia, Spania şi statele din Italia pentru planurile sale antihabsburgice, pentru eliberarea Ungariei şi Transilvaniei de sub jugul habsburgic asupritor. Pentru continuarea acestei activităţi în anul 1717 Rákóczy a părăsit Grosbois ducîndu-se în Turcia.

Rubricile „Studii" şi „Documente" sînt urmate în revistă de o înfăţişare generală despre activitatea ştiinţifică din Ungaria în

domeniul istoriei. În revistă a fost introdusă o rubrică specială intitulată „Rapport sur les recherches" (Referat asupra cercetărilor) avînd ca scop să informeze pe specialiștii din străinătate cu privire la activitatea științifică a diferitelor instituții de specialitate istorică. În acest număr al revistei se relatează activitatea Institutului de istorie a Academiei de științe din Ungaria pe diferite secții (evul mediu, istoria modernă și contemporană, istoria universală, bibliografie și documentație). De asemenea sînt trecute în revistă preocupările principale ale secțiilor Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.S.U. (secția științifică, arhiva, biblioteca). Se schițează apoi activitatea arhivei de stat, a Institutului de istorie militară a Armatei Populare Maghiare, și a Societății de istorie din Ungaria.

Revista informează pe cititorii săi și despre unele lucrări prin care s-au valorificat rezultatele unor cercetări importante. Aceste informări sînt concretizate în rubrica „Compte rendu de livres" (Dare de seamă despre cărți). În această rubrică I. Perényi dă relatări cu privire la lucrarea acad. L. Fekete „Die Siyākat-Schrift in der türkischen Finanz Verwaltung" (Scrisul Siyūkat în administrația financiară turcească), apărută în anul 1955 (909 + 7 p.), lucrare care a rezolvat problema descifrării unui grup de materiale, făcînd posibilă astfel studierea mai temeinică a s stemului economic și financiar al imperiului otoman. O altă lucrare prezentată de É. Tóth constituie cele două volume intitulate: „Documentî v istorii naționalnovo voprosa v Ungarii v epocha dualizma" (Documente cu privire la istoria problemei naționale din Ungaria în epoca dualismului) T. I, II 920, 967 p. Cele două volume se referă la perioadele 1867—1882 și 1892—1900, pentru prima oară publicînd numeroase documente inedite din surse centrale și locale și oferind cercetătorilor în problema națională largi posibilități de documentare. Cititorii sînt informați, într-o formă succintă, prin articolul scris de J. Dioszegi despre editarea de către Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.S.M.U. a volumelor „Izbrannîe documentî istorii vengerskovo dvijenii" (Documente alese din istoria mișcării muncitorești din Ungaria). Aceste volume cuprind perioada 1848—1890 (vol. I, 651 p.), perioada trecerii la imperialism (vol. II, 719 p.), perioada 1905—1907 (vol. III, 657 p.), perioada 7 noiembrie 1917—21 martie 1919 (vol. V, 775 p.). În rubrică se mai dau relatări de Gy. Ránki cu privire la lucrarea „The Influence of the World Economic Crisis on Hungary" (Influența crizei economice mondiale în Ungaria), apărută în anul 1955 în 526 p. Lucrarea prezintă sub diferite aspecte efectele distrugătoare ale crizei economice din anii 1929—1933 asupra vieții economice din Ungaria și a situației materiale a maselor muncitoare. Lucrarea documentată este rezultatul unei munci colective, coautorii ei fiind M. Incze, E. Karsai, I. Kubitsch, P. Petöcz, A. Sipos.

În afară de aceste lucrări într-o altă rubrică denumită „Notes bibliographiques" (Note bibliografice), se fac cunoscute cititorilor și alte lucrări ale istoricilor unguri editate în ultimii ani, împreună cu unele date cu privire la aceste lucrări și rezumate, ale subiectelor lucrărilor respective. Unele dintre aceste lucrări sînt cunoscute și în Romînia.

Rubrica Chronique (Cronică) cuprinde o informație detaliată cu privire la aniversarea festivă de către istoricii ungari a celei de-a 40-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. De asemenea în rubrica „Cronica" se găsesc știri relative la adunarea generală de la Lausanne a Comitetului Internațional de Științe Istorice, referitor la publicarea primelor două volume din manualul pentru învățămîntul superior „Istoria Ungariei" și evocarea memoriei unor istorici decedați în ultimii ani.

Ultima rubrică „Bibliographie" (Bibliografie) cuprinde date cu privire la lucrări din domeniul istoriei (cărți, studii, articole), apărute în anul 1956.

Revista *Acta Historica* reflectă activitatea multilaterală și intensă a istoricilor din Republica Populară Ungară.

V. A. Varga

ÎNSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

ISTORIA ROMÎNIEI

OLGA și N. N. CONSTANTINESCU, *Cu privire la problema revoluției industriale în Romînia*. Ed. științifică, Buc. 1957, 206 p.

Literatura economico-socială s-a îmbogățit în ultimul timp cu o nouă lucrare al cărei obiect îl constituie problema puțin cercetată a revoluției industriale în țara noastră.

Abordarea acestei importante probleme era cu atît mai necesară, cu cît în studiile economiștilor burghezi ea a fost denaturată.

Pe baza unui variat material documentar, autorii analizează într-un cadru larg felul cum s-a manifestat și a evoluat, pe ramuri și în ansamblu, revoluția industrială în diferitele etape ale dezvoltării capitalismului în țara noastră. În funcție de aceste etape, autorii se ocupă de „Începuturile industriei mașiniste în Țara Romînească și Moldova pînă la reforma agrară din 1864", de „Răspîndirea industriei mașiniste după reforma agrară din 1864 pînă la războiul de independență", de „Dezvoltarea industriei mecanizate după cucerirea independenței de stat pînă la sfîrșitul secolului XIX", precum și de „Dezvoltarea industriei mecanizate de la începutul secolului XX pînă la primul război mondial".

Pe baza învățăturii marxist-leniniste, autorii precizează cele trei stadii ale capitalismului în industria Romîniei — cooperația capitalistă simplă, manufactura și mașinismul — stabilind că pînă la mijlocul secolului al XIX-lea și chiar după reforma din 1864, predomina cooperația capitalistă simplă și manufactura. Alături însă de atelierele manufacturiere, materialele statistice menționează și unele slabe întreprinderi bazate pe forța aburului. Este vorba de unele mori de foc, de unele „stabilimente" din industria alcoolului, zahărului etc. care nu constituiau altceva decît germeni ai revoluției industriale și nici de cum procesul în sine.

După abolirea iobăgiei, pe baza noilor condiții de dezvoltare, producția mașinistă se extinde, însă nu atît în industria propriu-zisă, cît în construcții și comunicații. În transporturi și comunicații se conturează cu claritate acest proces : se construiesc relativ multe căi ferate, crește parcul de vagoane, se construiesc drumuri, se extind liniile telegrafice. Construcțiile de cale ferată atrag un număr tot mai mare de muncitori care rup legătura cu pămîntul, devenind proletari.

Etapa ulterioară importantă pentru creșterea industriei mașiniste a constituit-o cîștigarea independenței de stat. În cadrul acestei etape se disting două momente : 1) înlăturarea jugului multisecular otoman, piedică în dezvoltarea capitalismului și 2) posibilitatea pentru burghezia industrială de a duce o politică economică corespunzătoare necesităților de întărire a pozițiilor ei economice. Acestea au permis burgheziei luarea unor importante măsuri ca adoptarea tarifului vamal din 1886, a legii „Măsuri pentru încurajarea industriei naționale" din 1887, care au creat industriei o puternică bază de susținere. Ca urmare a acestor măsuri, revoluționarea industrială a început să se afirme în majoritatea ramurilor industriale. Pînă la sfîrșitul secolului XIX revoluția industrială era în linii mari săvîrșită în industria morăritului și alcoolului, desfășurîndu-se cu repeziciune în industria zahărului, cimentului, hîrtiei, petrolului. Ea se desfășura însă cu încetineală în industria textilă, pielăriei și sticlăriei ; mai mult, în industria carboniferă și în industria extractivă a materialelor de construcție, nici nu începuse.

În perioada 1900—1915, o dată cu trecerea capitalismului la ultima sa fază de dezvoltare — faza imperialistă — revoluția industrială se desfășoară rapid — datorită capitalului străin — mai ales în ramurile aducătoare de profit (în industria petroliferă, forestieră etc.).

Autorii relatează just faptul că revoluția industrială n-a putut fi terminată la noi nici pînă la declanșarea primului război mondial, aceasta deoarece încheierea revoluției industriale nu poate fi considerată decît din momentul în care ea se desăvîrșește în principalele ramuri industriale. Or, în Romînia existau în această perioadă ramuri ca industria metalurgică și industria textilă, în care revoluția tehnică era abia la începuturile ei.

Analizînd revoluția industrială, autorii au înfățișat pe larg aspectul tehnic al acestei probleme, avînd în vedere faptul că revoluția industrială începe cu revoluția în tehnică. Ei nu s-au ocupat însă într-o măsură suficientă, de ceea ce se întîmplă după această revoluție. Se știe că această nouă etapă în dezvoltarea forțelor de producție a avut urmări importante în relațiile sociale, determinînd apariția celor două clase principale ale societății capitaliste: de o parte burghezia, de cealaltă, proletariatul. Autorii au trecut cu vederea peste faptul că muncitorul actual, proletarul, este produsul revoluției industriale. În tratarea diferitelor etape ale dezvoltării producției mașiniste nu se arată, decît foarte succint, felul cum s-a produs în țara noastră acea „cruntă sfărîmare a relațiilor sociale de producție", acea „scindare definitivă a diferitelor grupuri care participă în producție" și mai ales felul cum s-a desfășurat, concret în Romînia acea „ruptură totală cu tradiția" [1] de care vorbește Lenin în monumentala sa operă *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*.

Tratarea simultană și a domeniului social ar fi oferit un tablou complet al apariției și dezvoltării capitalismului industrial, știut fiind că în cursul revoluției industriale s-a înfăptuit transformarea muncitorului din manufactură și din industria meșteșugărească în proletariatul industrial modern.

Este totuși meritul autorilor de a fi abordat științific această problemă, de a fi lămurit — pe baza unui variat material documentar — o serie de fenomene legate de răspîndirea producției mașiniste în industria țării noastre, de a fi adus lumină în acest domeniu, stabilind precis în ce condiții s-a produs, în țara noastră, trecerea de la manufactură la fabrică.

M.I.

[1] Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. III. Ed. P.M.R., p. 428.

I. N. CEMPALOV, *К истории заключения германо-румынского экономического соглашения 1929 года* Новая и новейшая история; № 1/1959, pp. 135—149.

Articolul cercetătorului sovietic I. N. Cempalov, este consacrat unui eveniment important din istoria Romîniei burghezo-moșierești, care a marcat primul pas spre pierderea independenței naționale și înfeudarea completă a țării de către Germania hitleristă. Articolul este scris pe baza cercetării unui bogat material faptic, în primul rînd al volumelor din culegerea de documente din arhiva fostului minister al afacerilor străine al Germaniei hitleriste, *Documents on German Foreign Policys*, 1918—1945 Seria D., vol. IV, V, VI, editate de către guvernele S.U.A., Angliei și Franței și culegerea Foreign Office-ului *Documents on british Foreign- Policy* 1918—1939 care se referă la perioada studiată. În al doilea rînd autorul utilizează un mare număr de publicații din presa engleză, franceză și sovietică.

Din izvoarele și literatura romînească autorul a folosit numai unele documente de partid.

În paginile articolului este analizată situația economică a Romîniei în perioada anilor 1937—1938 și este arătată creșterea continuă a influenței și rolului Germaniei hitleriste în țările balcanice și Europa Centrală. Autorul arată că datorită trădării de la München și dezmembrării statului cehoslovac, săvîrșite cu complicitatea cercurilor guvernante ale statelor occidentale care sperau să împingă agresiunea Germaniei hitleriste în spre Răsărit, pozițiile monopoliștilor germani s-au întărit în mod considerabil și în Romînia, întrucît capitalul cehoslovac investit în unele ramuri importante ale industriei romînești (întreprinderile „Reșița" și „Malaxa" de exemplu) a fost acaparat de concernul „Hermann Göring" și altele. A crescut simțitor greutatea specifică a Germaniei în comerțul exterior al Romîniei. Cercurile dominante din Anglia și Franța n-au întreprins nimic pentru a opri acapararea economiei romînești de către Germania, și au refuzat toate propunerile făcute de a lărgi comerțul lor cu Romînia.

În articolul prezentat este demascată politica trădătoare a cercurilor dominante din Romînia, care în frunte cu regele și guvernul de dictatură regală, cu asentimentul și complicitatea fruntașilor partidelor burghezo-moșierești, au consimțit să transforme Romînia într-un apendice agrar al Germaniei hitleriste și să vîndă independența țării. Datorită însă necunoașterii documentelor romînești, au-

torul n-a putut să arate în deplină măsură politica antinațională a burgheziei și moșierimii romînești.

Autorul arată politica consecventă de apărare a păcii promovată de Uniunea Sovietică și încercările ei de a organiza securitatea colectivă pentru a frîna agresiunea hitleristă.

Autorul scoate în evidență în cîteva rînduri atitudinea patriotică a Partidului Comunist din Romînia, care în documentele sale arăta pericolul înfeudării țării Germaniei hitleriste și chema la organizarea unui larg front antifascist, care să doboare dictatura regală și să stabilească relații de prietenie cu Uniunea Sovietică, singura țară care făcea sforțări să ajute poporul romîn în salvgardarea independenței sale. Aceste sforțări n-au fost sprijinite însă nici de puterile occidentale și nici de guvernanții reacționari din țară, care legau de realizarea planurilor agresive hitleriste împotriva Uniunii Sovietice speranțele lor de acaparare a unor noi teritorii sovietice. În articol sînt analizate pe scurt condițiile în care a fost încheiat tratatul economic sub presiunea crescîndă a hitleriștilor și prevederile sale înrobitoare pentru economia romînească.

Trebuie să recunoaștem că în literatura noastră istorică studierea problemelor legate de subjugarea Romîniei de către imperialismul hitlerist este neglijată. Nu există nici lucrări consacrate luptei eroice a maselor populare în frunte cu P.C.R. împotriva înfeudării Romîniei, Germaniei hitleriste de către cercurile reacționare, trădătoare ale intereselor naționale. Articolul cercetătorului sovietic vine să ne reamintească aceasta. Astăzi cînd imperialiștii occidentali reînvie militarismul german, iar politica clicii lui Adenauer arată în mod clar, că monopoliștii germani se pregătesc din nou pentru agresiuni și pentru înrobirea popoarelor europene, demascarea metodelor de jefuire și acaparare a hitleriștilor, din care mulți dețin astăzi posturi de conducere în Germania Occidentală, și diferitele organizații ale N.A.T.O., constituie o datorie a cercetătorilor din domeniul istoriei.

B.B.

ISTORIA U.R.S.S.

Декреты Советской власти, vol. I (25 oct. 1917—16 martie 1918). Госполитиздат, Москва 626 p.

Culegerea de documente legislative ale Puterii Sovietice a apărut sub auspiciile Institutului de marxim-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. și a Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. și a fost redactată de către o comisie alcătuită din: G. D. Obicikin, S. N. Volk, L. S. Gaponenko, A. A. Novoselski, M. D. Stucebnikova.

Primul volum conține o scurtă introducere, două părți, anexe, indicele nominal și ilustrații. În prima parte sînt redate legi și hotărîri ale puterii sovietice publicate la vremea lor și cunoscute de către masele largi populare. În partea a II-a sînt prezentate actele legislative care n-au fost publicate, dar care au avut o valoare oficială. Anexele conțin hotărîrile Consiliului Comisarilor Poporului despre numiri și concedieri și hotărîrile nepublicate despre alocațiile bănești. Actele din anexă sînt redate succint, în formă de regeste. Volumul cuprinde nu numai decrete, dar și alte acte guvernamentale cum sînt: hotărîri, rezoluții, adrese, anunțuri oficiale despre decretele adoptate sau cele care urmau să fie adoptate, în unele cazuri telegrame, și ordine. O serie de acte se publică chiar pentru prima dată.

Ca proveniență, actele publicate în culegerea de documente ale puterii sovietice, aparțin Comitetului Militar Revoluționar din Petrograd (actele din ziua de 25 oct. 1917, cînd acest organ deținea întreaga putere), congresului II și III al Sovietelor pe întreaga Rusie, Comitetului executiv central din Rusia și Consiliului Comisarilor Poporului (C.C.P.). În culegere sînt introduse și unele documente care după formă aparțin unor comisariate, însă au iscălitura președintelui C.C.P., V. I. Lenin, sau sînt redactate cu participarea sa.

Pentru alcătuirea colecției de documente autorii au folosit presa oficială a vremii, culegerea de legi și hotărîri ale guvernului muncitoresc țărănesc, stenogramele dărîlor de seamă ale Congreselor Sovietelor, materiale de arhivă originale care conțin proiecte aprobate și copii.

Textele documentelor sînt însoțite de indicații care le arată proveniența, cum și locul unde au fost publicate.

Volumul de față cuprinde perioada de la victoria insurecției armate din octombrie pînă la cel de-al patrulea Congres al Sovietelor

pe întreaga Rusie (25 oct. 1917—16 martie 1918).

Decretele Puterii Sovietice sînt un izvor important pentru studierea istoriei construirii societății socialiste în U.R.S.S. Ele reflectă politica Partidului Comunist și a guvernului sovietic cu privire la lichidarea orînduirii burghezo-moșierești și crearea unei noi orînduiri sociale și de stat sovietică. C.C. al P.C.U.S. considera decretele Puterii Sovietice din această perioadă drept directive ale partidului. Ele au constituit o armă puternică pentru propagarea ideilor socialiste în rîndurile maselor largi populare. Decretele Puterii Sovietice pentru pace și pămînt scrise de V. I. Lenin și adoptate de cel de-al doilea congres al Sovietelor, au jucat un rol hotărîtor în atragerea maselor populare de la orașe și sate de partea revoluției.

Primele decrete arată cum Puterea Sovietică, sprijinindu-se pe forța revoluționară a proletariatului înarmat, a zdrobit aparatul de stat burghez și a creat noile organe ale Puterii. Prin aceste decrete legi au fost adoptate măsurile necesare privitoare la crearea instituțiilor centrale, la transformarea justiției, la crearea Armatei Roșii muncitorești și țărănești, au fost desființate vechile ministere, vechea justiție, vechea armată etc. Documentele reflectă lupta Puterii Sovietice împotriva claselor contrarevoluționare cum sînt de exemplu decretele privitoare la crearea Comisiei Extraordinare sub conducerea lui F. E. Dzerjinski, măsurile luate împotriva lui Kerenski, Kaledin și Dutov, arestarea conducătorilor politici ai burgheziei și moșierimii care au provocat războiul civil, lupta împotriva sabotajului burgheziei și a funcționărimii reacționare.

Decretele Puterii Sovietice concretizau ideile geniale ale lui V. I. Lenin despre căile de construcție a vechii economii pe baze noi socialiste. Decretele despre introducerea controlului muncitoresc asupra producției și repartiției, naționalizarea băncilor, a marilor întreprinderi industriale, a flotei comerciale etc. au subminat bazele economice a dominației burgheziei și au dat posibilitatea începerii transformărilor socialiste în economia Rusiei. Un mare rol în trecerea la principiile socialiste de organizare a economiei naționale l-a jucat decretul de creare a Consiliului Superior al Economiei Naționale adoptat din inițiativa lui V. I. Lenin.

O dată cu rezolvarea sarcinilor de bază ale Revoluției Socialiste, Puterea Sovietică, printr-o serie de Decrete a desăvîrșit revoluția burghezo-democratică. Astfel ea a lichidat proprietatea funciară moșierească, stările sociale, a separat biserica de stat etc., lichidînd astfel rămășițele relațiilor semi-feudale în orînduirea socială a Rusiei.

„Declarația drepturilor popoarelor Rusiei" reflectă politica națională a Partidului Comunist și a guvernului sovietic. Ideia principală a acestei „declarații" este dreptul națiunilor la autodeterminare pînă la separarea de stat.

Rezultatele materiale ale Revoluției din Octombrie au fost întărite prin decrete pentru asigurările sociale, îmbunătățirea salariilor etc. În decrete, se reflectă grija Partidului Comunist și a guvernului sovietic pentru înfăptuirea revoluției culturale în Rusia, pentru luminarea maselor populare.

Decretele Puterii Sovietice reflectă în mare măsură politica externă a tînărului stat sovietic, cum sînt Decretul despre pace, ratificarea încheierii păcii de la Brest în Congresul al patrulea al Sovietelor. Documentele nr. 209, 210, 213, 233 din partea I și nr. 24 din partea a II-a, condamnă atitudinea guvernului burghezo-moșieresc al Romîniei care a acaparat Basarabia și a întreprins acțiuni militare împotriva statului Sovietic. În această situație, Guvernul Sovietic a fost nevoit să rupă relațiile diplomatice cu Romînia burghezo-moșierească și să rețină tezaurul Romîniei, ce fusese predat guvernului provizoriu, tezaur care după cum știm, a fost redat în ultimul timp Republicii Populare Romîne.

Principalele cuceriri ale Revoluției din Octombrie au fost întărite prin actul legislativ scris de Lenin „Declarația drepturilor poporului muncitor și exploatat" adoptat la al III-lea Congres al Sovietelor. Declarația expunea principiile și sarcinile statului Sovietic constituind baza pentru prima constituție sovietică.

Din documentele publicate se desprinde rolul lui V. I. Lenin ca președinte al C.C.P.; el fiind autorul principalelor decrete, multe au fost adoptate la inițiativa sa, sau discutate cu el. Se indică documentele scrise de V. I. Lenin.

Actuala culegere de documente este prima culegere care strînge principalele decrete ale Puterii Sovietice într-o singură publicație, dînd astfel posibilitatea cunoașterii mai sistematice a politicii Partidului Comunist și guvernului sovietic în primele sale luni de existență.

T. M.

E. B. BEKMAHANOV, *Присоединение Казахстана к России.* Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1957, 231 p.

În această monografie se analizează sub aspect multilateral problema alipirii Kazahstanului la Rusia, subliniindu-se, în special, urmările progresiste pe care le-a avut acest eveniment pentru poporul kazah.

După o scurtă introducere (p. 3—7) autorul face o prezentare critică a literaturii şi izvoarelor care au stat la baza elaborării monografiei. Lucrarea se compune din două părţi, fiecare din ele cuprinzînd cîte cinci capitole. Cercetările în cadrul monografiei de faţă se referă în special la evenimentele care s-au petrecut de-a-lungul secolului al XIX-lea, perioadă de o deosebită importanţă în istoria Kazahstanului.

De secolul al XIX-lea se leagă apariţia pe arena istoriei a celei mai revoluţionare clase — proletariatul rus — răspîndirea învăţăturii revoluţionare marxiste şi formarea primelor grupuri marxiste în Rusia. Într-o strînsă legătură cu mişcarea revoluţionară din Rusia, s-au desfăşurat şi cele mai importante evenimente din istoria Kazahstanului din secolul al XIX-lea.

Prima parte a lucrării începe cu o prezentare a relaţiilor social-economice din Kazahstan în perioada premergătoare alipirii. Autorul arată că, în Kazahstan în momentul alipirii la Rusia, se instaurase deja sistemul de producţie feudal în care predominau rămăşiţele modului de viaţă patriarhal. În acest timp, pe plan social, avea loc în Kazahstan un adînc proces de diferenţiere însoţit de o nemiloasă exploatare a poporului de către marii feudali.

În cadrul analizei relaţiilor social-economice din Kazahstan, autorul acordă o deosebită atenţie esenţei relaţiilor feudale precum şi formelor de proprietate existente.

În continuare, prima parte a lucrării tratează despre caracterul antifeudal şi anticolonial pe care l-a îmbrăcat lupta ţărănimii kazahe, despre uneltirile Angliei şi acţiunile hanilor din Asia Centrală împotriva alipirii Kazahstanului la Rusia, despre esenţa reacţionară a mişcării monarho-feudale, precum şi despre alipirea Kazahstanului la Rusia. Analizînd această ultimă problemă, în capitolul de încheiere a primei părţi, autorul ajunge la concluzia că alipirea Kazahstanului s-a înfăptuit împotriva voinţei ţarismului, aceasta a constituit realizarea aspiraţiilor poporului kazah de a se uni cu Rusia.

Cauza principală care a determinat masele populare să lupte pentru alipirea la Rusia, a fost înrăutăţirea situaţiei internaţionale a Kazahstanului ca urmare a politicii expansioniste dusă de Anglia în Asia Centrală.

Alipirea Kazahstanului la Rusia a uşurat extrem de mult rezolvarea sarcinii istorice a apropierii dintre muncitorimea kazahă şi marele popor rus în vederea luptei comune împotriva oricăror forme de exploatare.

Aceasta a făcut posibilă sporirea forţelor poporului kazah pentru răsturnarea dominaţiei exploatatorilor.

A doua parte a lucrării este consacrată analizei urmărilor pe care le-a avut alipirea Kazahstanului la Rusia în domeniul dezvoltării economiei, culturii şi a luptei revoluţionare dusă în comun de muncitorimea kazahă şi rusă sub conducerea proletariatului rus.

Un loc important în această parte a lucrării este rezervat problemei influenţei pe care a exercitat-o cultura democrată din Rusia asupra procesului de formare a concepţiei sociale a democraţilor din Kazahstan, ca: Ciokan Valihanov, Ibrai Altinsarin, Abai Kunanbaev.

În secolul al XIX-lea s-a dus o luptă acerbă între forţele progresiste şi cele reacţionare din Kazahstan. În cursul acestei lupte forţele democrate din Kazahstan care reprezentau interesele ţăranilor kazahi, au urmat în mod consecvent calea progresistă de dezvoltare a Kazahstanului, chemînd necontenit poporul kazah să lupte alături de poporul rus împotriva duşmanului comun. Lucrarea continuă cu cercetarea influenţei pe care a avut-o economia capitalistă din Rusia asupra dezvoltării social-economice a Kazahstanului.

Ca urmare a acestei influenţe, relaţiile capitaliste din Kazahstan încep să ocupe un loc din ce în ce mai important. În cadrul cercetării acestei probleme, autorul acordă o atenţie deosebită rolului pe care l-a jucat producţia de mărfuri în procesul de trecere a diferitelor ramuri economice pe calea dezvoltării capitaliste.

În legătură cu problema pătrunderii capitalismului în Kazahstan, autorul urmăreşte şi explică procesul de formare a proletariatului kazah, în condiţiile existenţei unui regim colonial. Analizîndu-se dezvoltarea capitalistă a Kazahstanului, se ajunge la concluzia că pătrunderea relaţiilor capitaliste în economia ţării nu a dus la distrugerea modului de producţie feudal şi înlocuirea lui cu cel capitalist. Împletirea formelor feudal-patriarhale de exploatare cu cele capitaliste constituie particularitatea specifică a relaţiilor social-economice din Kazahstan în secolul al XIX-lea.

Pe baza unui bogat material faptic, autorul prezintă lupta revoluționară dusă în comun de muncitorii și țăranii din Rusia și Kazahstan, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, luptă condusă de proletariatul rus în frunte cu partidul comunist.

În încheierea lucrării, se arată importanța mișcării revoluționare de eliberare națională desfășurată de muncitorimea kazahă în perioada primei revoluții ruse.

Experiența istorică a primei revoluții ruse a arătat muncitorimii kazahe necesitatea unei alianțe strînse cu proletariatul rus și cu muncitorimea popoarelor frățești ca un factor principal care poate să deschisă perspectiva deplinei eliberări de sub jugul național social și colonial.

La sfîrșitul lucrării se găsește un indice bibliografic, o listă a fondurilor arhivistice consultate de autor, precum și două hărți din care una reprezintă Kazahstanul în ajunul alipirii la Rusia, iar celelalte, Kazahstanul după alipire.

I. O.

ISTORIA UNIVERSALĂ

V. V. POSTNICOV, *США и дауэсизация Германии, 1924—1929*, Издательство Академии наук СССР, Москва, 1957, 286 p.

În literatura istorică privind relațiile dintre Statele Unite ale Americii și Germania în perioada stabilizării relative a capitalismului, există puține lucrări care să înfățișeze aceste relații în adevărata lor semnificație, în perspectiva istorică. Autorii occidentali dinaintea celui de-al doilea război mondial, deși într-o oarecare măsură au arătat legăturile dintre monopolurile americane și germane în perioada stabilizării relative a capitalismului, au prezentat aceste relații în afara situației internaționale, evitînd astfel să sublinieze rolul monopolurilor americane în refacerea potențialului de război al imperialismului german. Este cazul istoricilor I. Angell, I. Tenenbaum, F. Southerd ș.a. După cel de-al doilea război mondial o serie de autori americani și germani progresiști au prezentat rolul monopolurilor internaționale în pregătirea celui de-al doilea război mondial, dar nici ei (de pildă K. Obermann) nu au acordat totuși suficientă atenție concurenței dintre monopolurile americane și germane.

În istoriografia sovietică, problema aplicării planului Dawes a constituit obiectul unor lucrări scrise cu trei decenii în urmă de Erusalimski, I. Varga ș.a. Aceste lucrări oferă și astăzi un ajutor prețios în studierea relațiilor internaționale din perioada stabilizării relative a capitalismului. După 1945 istoriografia sovietică s-a îmbogățit cu noi lucrări despre problemele perioadei respective scrise de I. M. Lemin (*Politica externă a Marii Britanii de la Versailles pînă la Locarno 1919—1925*, 1947, V. M. Turok, *Locarno*, 1948 ș.a.). În aceste lucrări însă planul Dawes este tratat mai mult în legătură cu politica Angliei, Franței și Germaniei și mai puțin cu a Statelor Unite.

Lucrarea lui V. V. Postnicov, apărută în 1957 la Moscova, abordează planul Dawes în legătură cu politica Statelor Unite ale Americii.

Monopolurile din statele imperialiste învingătoare aveau interesul să facă masive investiții de capitaluri în Germania pentru a-și întări pozițiile pe piața internă a acesteia. Totodată însă, în condițiile crizei generale a capitalismului, apărută după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, monopolurile internaționale atribuiau refacerii potențialului economic al Germaniei un rol de prim ordin în politica antisovietică promovată de marile puteri imperialiste.

Cu toate că diplomația americană, a proclamat politica izolaționismului și neamestecului în treburile Europei, ea a fost principalul inspirator și conducător al multor acțiuni care priveau direct Europa. Imperialismul american a jucat un rol important în aplicarea de către țările învingătoare a planului Dawes în Germania.

În lucrarea lui V. V. Postnicov, accentul cade tocmai pe legăturile monopolurilor americane și germane, pe întărirea cu ajutorul capitalului american a bazei economice a imperialismului german. Lucrarea este departe de a avea totuși un caracter economic. Dimpotrivă, autorul supune unei analize atente coordonatele politice ale problemelor economice (Conferința de la Londra din 1924, Locarno și intrarea Germaniei în Liga națiunilor ș.a.). V. V. Postnicov a folosit, în această privință, sursele de bază care îi puteau oferi ansamblul neștirbit al faptelor, ceea ce l-a condus spre concluzia cea mai justă, aceea că imperialismul american a contribuit în mare măsură la pregătirea celui de-al doilea război mondial.

Lucrarea lui V. V. Postnicov, pe lîngă faptul că aduce completări la lămurirea relațiilor internaționale din perioada stabilizării relative a capitalismului, prezintă importanță și pentru înțelegerea situației internaționale din zilele noastre, cînd aceleași monopoluri americane împing spre refacerea militarismului german, spre declanșarea unui nou război mondial.

N. C.

A. KERUMA, *A. Восставшие арабы в битве за Порт-Сайд*, изд. иност. лит. Москва, 1958, 150 p.

Lucrarea lui A. Keruma este închinată în întregime luptei poporului egiptean pentru drepturile sale suverane asupra Canalului de Suez. Autorul demască totodată complotul imperialiștilor occidentali îndreptat împotriva Egiptului.

Pe baza unui bogat material faptic, Keruma face istoricul Canalului, subliniind că, de fapt, a fost construit prin munca și forțele poporului egiptean. Arată, de exemplu, cum în decurs de cinci ani (1859—1864) populația egipteană a lucrat fără plată la săparea Canalului și cu acest prilej au pierit peste o sută de mii de oameni.

De la început Canalul a fost stăpînit de francezi, ca mai apoi, stăpînirea să fie exercitată de anglo-francezi. Cu începere din anul 1882, stăpînul singur al Canalului a devenit Anglia.

Autorul subliniază importanța canalului de Suez atît ca drum comercial, cît și ca bază militară. El arată că aproape o șesime din întreg comerțul mondial maritim se efectuează prin acest Canal. În fiecare an trec 14 mii de vase, din care aproape jumătate sînt tancuri petrolifere. Din perceperea taxelor asupra vaselor care trec prin Canalul de Suez, se realizează venituri colosale. Așa de exemplu, în zece ani (1945—1955) veniturile încasate de imperialiștii anglo-francezi au atins suma de 500 milioane lire sterline. Ceea ce — relatează Keruma — înseamnă că pînă în anul 1956 au încasat 93% din beneficiile aduse de navigația vaselor prin Canal.

Pe baza celor expuse mai sus, nu-i greu de înțeles pentru ce imperialiștii țărilor occidentale au protestat atît de vehement atunci cînd s-a produs naționalizarea Canalului de Suez.

În lucrarea sa *Arabii răsculați în lupta pentru Port Said* autorul analizează amănunțit împrejurările în care a avut loc actul naționalizării Canalului. Ca răspuns la această legitimă acțiune din partea Egiptului, Israelul împins de către imperialiștii anglo-francezi, a procedat la organizarea intervenției militare împotriva republicii egiptene. Imperialiștii anglo-francezi — arată Keruma — au declanșat agresiunea împotriva poporului egiptean fără să țină seama de repetatele avertismente date de popoarele iubitoare de pace, în ciuda tuturor hotărîrilor luate de O.N.U.

Astfel, la 6 noiembrie 1956, Port Said-ul, a fost supus unor puternice bombardamente aeriene și terestre. Pe străzile acestui oraș, odată cu debarcarea trupelor imperialiste, s-au dat lupte serioase. Populația orașului însuflețită de chemările la luptă ale guvernului, a dat dovadă de cel mai înalt spirit de sacrificiu. Pentru apărarea fiecărei case s-au luptat pe viață și pe moarte. Înfruntînd cu curaj sălbatecile bombardamente ale imperialiștilor, eroicul oraș Port Said nu s-a predat.

În paginile lucrării sale Keruma demască fățărnicia politicei lui Dulles la O.N.U. și în Consiliul de Securitate, cum și străduința Statelor Unite de a deveni arbitrul litigiului, în fapt, dorind să obțină dominația asupra Canalului de Suez.

Cu deosebită simpatie, remarcă autorul ajutorul celorlalte țări arabe, cît și sprijinul dezinteresat al lagărului socialist în frunte cu Uniunea Sovietică. „Poziția Rusiei — scrie Keruma — a fost fermă. Ea a susținut în mod hotărît Egiptul inițiind măsuri practice".

Datorită luptei dîrze a poporului egiptean, cît și sprijinului acordat acestei lupte de toate popoarele iubitoare de pace, planurile agresive ale imperialiștilor pentru a-și asigura pe viitor stăpînirea colonială, au fost sortite eșecului.

Keruma arată mai departe în lucrarea sa cum încă din 1952 Egiptul a luptat pentru rezolvarea problemelor sale naționale și ale tuturor arabilor. În cursul acestei lupte, el a înțeles că independența politică nu poate exista pe deplin decît în cazul cînd se obține și independența economică.

Ca rezultat al acestei lupte, s-a pus capăt colonialismului în Egipt.

N. N.

N. G. SVORONOS, *Le commerce de Salonique au XVIII-e siècle*, Presses Universitaires de France, 1956, XVI, 430 p.

Această lucrare este o monografie foarte utilă pentru cercetătorii istoriei moderne a Greciei, prin materialul inedit pe care îl aduce, într-o problemă puțin studiată pînă

acum. Pentru a putea urmări procesul de descompunere al imperiului otoman și evoluția popoarelor subjugate către o conștiință națională, e necesară o bună cunoaștere a situației social-economice din secolul al XVIII-lea. Salonicul reprezintă, în această privință, așa cum spune Svoronos, „un excelent punct de observație pentru istoric". Principal centru economic al Turciei europene, avînd legături comerciale întinse, cu Anglia, Olanda, Polonia, Rusia, Germania, Italia și Egiptul, acest port cunoaște, în secolul al XVIII-lea, o lungă perioadă de înflorire economică. Pînă la studiul lui N. Svoronos, istoricii care s-au ocupat de comerțul Salonicului au folosit, în general, documentele venețiene. M. Lascaris („Salonique à la fin du XVIII-e siècle", Athènes, 1939) a fost cel dintîi care a analizat rapoartele consulare franceze și a semnalat existența unui bogat material francez pentru această problemă. Svoronos are meritul de a fi depus o minuțioasă muncă de arhivă, consultînd : Rapoartele consulilor francezi de la Salonic și Cavalla, corespondențele lor, Corespondența Camerei de Comerț din Marsilia, Arhiva Marinei, Arhiva Ministerului de Externe al Turciei și alte numeroase izvoare inedite.

Lucrarea e împărțită în 7 capitole și conține 66 tabele statistice și 7 diagrame ale comerțului din Salonic și două hărți, pentru comerțul interior și comerțul exterior al Salonicului.

În introducere, autorul ne descrie acest mare centru comercial, în veacul al XVIII-lea, ocupîndu-se de întreg pașalîcul Salonicului, sub aspectul demografic, administrativ și social. Populația Salonicului, compusă din turci, albanezi, evrei și greci, număra aproximativ 60 70000 suflete și era în permanentă luptă cu demnitarii și funcționarii turci. Din cauza dezorganizării imperiului otoman în secolul al XVIII-lea, pașalele din provincii se revoltau adesea împotriva autorității centrale. La Salonic, aceste răscoale fiind dese, era necesară o permanentă împrospătare a aparatului ad-tiv. Rareori se întîmpla ca un funcționar să rămînă pe loc mai mult de un an. Aceasta ducea la o adevărată politică de jefuire a populației, din nevoia de a realiza într-un timp scurt beneficii cît mai mari. Autorul își încheie introducerea cu un subcapitol, intitulat „Tulburările sociale", unde sînt înfățișate cele trei revolte ale populației Salonicului de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Capitolul I, intitulat „Condițiile comerțului", începe cu o listă a impozitelor la care erau supuși locuitorii Salonicului. Pentru istoria fiscalității turcești, semnalăm dezvoltarea dată de autor impozitului „Ichtira" (impozit pe grîne), de origine bizantină, pentru care aduce informații necunoscute istoriografiei turcești. După ce arată cît de apăsător era sistemul fiscal, Svoronos subliniază agravarea lui prin abuzurile organelor fiscale. El citează documente din care se vede că pentru comercianții francezi erau deosebit de oneroase darurile pe care trebuiau să le ofere funcționarilor turci în diferite ocazii. Dar cel mai grav neajuns pentru activitatea comercială îl crea, în secolul al XVIII-lea „haosul monetar" din imperiul otoman. Într-o serie de tabele realizate prin extragerea datelor din statele de comerț consulare, autorul prezintă fluctuația prețurilor și aceea a monedei, din care reiese permanenta alterare a monedei turcești, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. De aici, nevoia de tezaurizare în monedă străină, sigură, pe care Svoronos o exemplifică relatînd cazul lui Constantin Brîncoveanu, care avea la banca din Veneția 1800 pungi (90 000 piaștri). (Recent, articolul lui M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Romînești*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. II, p. 26, ne-a explicat prin același fenomen de devalorizare, scăderea pe care o înregistrează haraciul în secolul al XVIII-lea).

În capitolul II, Svoronos se ocupă de comercianții care activau la Salonic. El îi tratează pe naționalități, făcînd o prezentare succintă a activității englezilor, venețienilor rușilor, germanilor și austriacilor și insistînd asupra comerțului francez, principala preocupare a autorului. Procedează la fel pentru localnici și prezintă pe scurt activitatea turcilor, evreilor și armenilor, ocupîndu-se doar de comercianții greci.

În secolul al XVIII-lea, comerțul cu Levantul, care își pierduse din importanță prin dezvoltarea comerțului colonial, reprezenta totuși pentru Franța o sursă prețioasă de cîștig, atît prin debușeul pe care îl oferea industriei franceze, cît și prin ieftinătatea materiilor prime pe care i le asigura acesteia. Politica lui Colbert, care după anarhia comercială din secolul al XVII-lea făcuse primele eforturi pentru a reglementa comerțul din Mediterana răsăriteană, a fost continuată de miniștrii marinei, în tot secolul al XVIII-lea și va constitui și mai tîrziu o permanentă preocupare a oamenilor politici francezi. Consulatul francez de la Salonic a fost înființat în 1685, în condițiile defavorabile create de războiul imperiului otoman împotriva Austriei, Veneției și Rusiei și de războiul franco-englez. La început, slab reprezentat de cîteva case de comercianți, comerțul francez s-a dezvoltat rapid după pacea de la Utrecht, ocupînd primul loc în activitatea comercială a Salonicului în secolul al XVIII-lea. In primele decenii

ale acestui secol, comercianții englezi, olandezi și de alte naționalități, care nu aveau consulate, intrau sub protecția consulatului francez, fapt care reprezenta și un interes material pentru acesta din urmă. Francezii acordau protecție și unor supuși turci din serviciul lor, creîndu-le un regim de excepție în obligațiile față de stat. În 1715, din cauza numărului considerabil de protejați francezi scutiți de haraci, a fost necesară o măsură a marelui vizir, care prevedea ridicarea acestui impozit de la toți supușii imperiului.

Dintre comercianții băștinași, cei mai activi și cei mai utilizați de către consulatele străine, erau grecii. Ei aveau în mîinile lor, încă din secolul al XVIII-lea, cea mai mare parte a comerțului Salonicului, transportînd materiile prime din întreaga peninsulă balcanică pentru exportul în Europa. Grecii jucau un rol important și în comerțul exterior, asigurînd traficul mărfurilor engleze, prin Smyrna, raporturile comerciale cu Egiptul, cu Italia, cu Germania și Austria, cu Țările Romîne, Polonia și Rusia.

În capitolele III—VI, Svoronos studiază comerțul propriu-zis, și anume: comerțul interior, comerțul exterior, fluctuațiile comerțului exterior și balanța comercială a Salonicului. Din analiza comerțului interior, reiese că Salonicul fusese întotdeauna un antrepozit al Macedoniei și al țărilor din hinterlandul balcanic, iar în secolul al XVIII-lea, în epoca prosperității sale economice, a devenit antrepozitul întregii Turcii europene. Comerțul său interior se întindea pînă în Bosnia, Bulgaria, Serbia, țările dunărene și Buda. Negustorii băștinași aduceau la Salonic produsele agricole ale acestor țări, iar din Salonic se exportau mărfuri importate sau fabricate în regiune. Astfel, din țările dunărene, cu care legăturile comerciale erau foarte dese, se importau piei, bivoli și ceară. Din Macedonia se exportau, prin Salonic, lîna, bumbacul, grînele și tutunul. Din Cassandria, Volo și Larissa se importa mătasea. Toată Grecia avea legături comerciale cu Salonicul.

Comerțul exterior s-a dezvoltat mult după instalarea comercianților străini la Salonic, a celor francezi mai ales. Legăturile economice cu Marsilia au ocupat primul loc, pînă la Revoluția franceză. După statisticile consulilor, acest comerț a reprezentat un volum dublu față de acel al celorlalte națiuni, care negociau aci. Pentru comerțul cu Italia, Salonicul avea două căi: una, maritimă, directă, prin M. Egee, cealaltă prin Durazzo, Raguza și celelalte porturi ale Adriaticei, apoi, pe mare, pînă la porturile italiene. Salonicul făcea comerț cu Olanda, întreținea legături directe cu Anglia, din a 2-a jumătate a secolului al XVIII-lea, iar pentru comerțul cu Germania, Austria și Ungaria, folosea drumul continental (Belgrad—Buda—Viena). Cel mai important articol de import îl constituiau pînzeturile. Caracteristic pentru secolul al XVIII-lea este importanța pe care o capătă importul de produse coloniale. Exporturile constau, în cea mai mare parte, din materiile prime necesare industriei textile (în special celei franceze), adică din lînă, bumbac și mătase. E interesant un document reprodus de Svoronos, din care rezultă atitudinea colonialistă a consulatului francez care se opunea unei dezvoltări a industriei textile în Tracia și Macedonia, deși ea ar fi fost foarte bine aprovizionată cu materie primă, chiar din regiune. Între mărfurile foarte apreciate erau și covoarele din Salonic. Un loc important în exportul Salonicului îl ocupa ceara. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, pen. Calcidică producea 30—40 000 ocale de ceară, insula Thasos, 25 000 și principatele dunărene 90 000 ocale.

Analizînd fluctuațiile comerțului exterior al Salonicului, Svoronos stabilește ca punct de plecare al dezvoltării sale, pacea de la Passarowitz (1718) și fixează perioada de apogeu în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. El subliniază importanța păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774), care mărea posibilitățile de comerț ale grecilor. Comerțul francez, care ocupase primul loc în activitatea economică a Salonicului, începe să decadă după 1778.

În capitolul VII, intitulat „Consecințele activității economice ale Salonicului", autorul explică deplasarea activității comerciale turcești din provinciile răsăritene către cele vestice și importanța economică pe care o capătă Rumelia în secolul al XVIII-lea. El subliniază apoi rolul preponderent al grecilor în activitatea comercială și importanța pe care au avut-o în formarea burgheziei balcanice. Prin exercitarea comerțului interbalcanic, grecii au creat unitatea economică a peninsulei și au contribuit la afirmarea conștiinței naționale a popoarelor balcanice. În încheiere, Svoronos analizează antagonismele de clasă din sînul populației grecești și constată că „deși burghezia a fost principalul factor al conștiinței naționale și al organizării luptei pentru independență, adevăratul izvor al revoluției grecești l-au constituit țărănimea și celelalte elemente oprimate ale poporului grec (mic-burghezi, meseriași, intelectuali)".

Lucrarea lui Svoronos aduce un bogat material inedit pentru istoria comerțului din Salonic, în secolul al XVIII-lea. Așa cum recunoaște și autorul, în prefață, el n-a folosit însă decît surse franceze, ceea ce dă acestei monografii caracterul unei „contribuții". În-

tr-adevăr, doar o completare a izvoarelor și folosirea unei bibliografii generale mai dezvoltate va putea cuprinde întreg materialul necesar acestei probleme. În nota sa din *Historische Zeitschrift* (1958, Caietul 3, p. 708—709), L. Beutin subliniază ca o scădere a lucrării, folosirea „aproape exclusivă" a izvoarelor franceze și o consideră mai mult o expunere a legăturilor dintre Salonic și Franța, constituind însă un aport prețios pentru istoria economică a Mediteranei orientale.

Planul lucrării, prin titlurile capitolelor, pare să asigure claritatea expunerii. În realitate, autorul, nerenunțînd la o împărțire puțin forțată a materialului, e silit să repete unele informații și nu reliefează îndeajuns caracteristicile fiecărei probleme pe care o enunță titlul unui capitol.

Sînt utile numeroasele tabele și diagramele pe care le găsim în text, deoarece completează informația pentru comerțul mediteranian din secolul al XVIII-lea și pentru situația financiară a imperiului otoman.

Dacă autorul nu folosește decît izvoarele franceze, nu înțelegem de ce își extinde concluziile peste limitele îngăduite de acest material. O monografie a comerțului din pașalîcul Salonicului ne orientează, fără îndoială, în problemele balcanice. Dar ea nu ne permite să generalizăm, fără verificări prealabile, concluziile la care ajungem.

Dacă se poate afirma că la Salonic grecii erau cei mai activi comercianți și cu cele mai întinse legături în restul peninsulei, nu putem trage concluzia că erau singurii negustori din Balcani. Nu sîntem de acord cu afirmația sa că „după pacea de la Passarowitz și mai ales în ultimul sfert al secolului, comerțul austriac era în întregime făcut de greci". Sau, în alt loc, „în Balcani, elementul grecesc era aproape fără concurent". Svoronos citează, în subsol, privilegiile acordate comunității grecești din Viena de către Maria Tereza și Iosif al II-lea, dar ignoră textul privilegiului din 29 ian. 1787, dat de acesta din urmă „națiunii grecești și valahice" din Viena.

Nu se poate afirma nici că „dezvoltarea economică a Bulgariei a început la Filipopoli, oraș locuit în majoritate de greci, la acea dată, că Moscopolis și Monastir, de asemenea grecești sau grecizate în majoritatea lor și Durazzo, Split, Sarajevo, Raguza, orașe iugoslave sau albaneze locuite de mulți comercianți greci, au fost primele centre economice ale acestor regiuni". Iată, de exemplu, ce ne spune Jireček, vorbind de Moscopolis: „Deși burghezia, care făcea cea mai mare parte a comerțului cu caravane, era în întregime romînească, limba folosită în scris era greaca" (Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 457).

Istoricul bulgar N. Todorov [1], în recenzia pe care o face lucrării lui Svoronos, își exprimă regretul că „nu s-a spus nimic despre firmele bulgare" în expunerea activității comerciale din Balcani.

Ni se pare deci, că aceste concluzii excesiv de „elenizante" ale autorului se datoresc accepțiunii pe care o dă termenului de „grec", în epoca de care se ocupă. La acea dată, termenul nu avea doar o semnificație etnică. „Grec" era în administrația turcească o categorie confesională, în care erau cuprinși toți supușii ortodocși. Limba folosită în comerțul balcanic era limba greacă. Așadar, sub denumirea de „grec" izvoarele epocii cuprind adesea și pe bulgari, sîrbi, albanezi sau romîni, discriminare pe care autorul nu o face, în folosirea documentelor.

T. P.

ZDENKA VESELÁ — Přenosilová, *Zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Siebenbürgen (1676—1679)*, în *Archiv Orientální*, Praha, 1958, 26/4, p. 585—602.

Cele cinci documente din Defter Turcia 30, Göttingen, reproduse, traduse și prezentate de Z. Veselá — Prenosilová, sînt înștiințări ale Înaltei Porți adresate principelui Mihail Apaffy al Transilvaniei referitoare la primirea haraciului (I, fol. 2a—2b, din noiembrie 1676; II, fol. 5a din 26.XII.1677—5.I.1678; IV, fol. 13b, din ian 1679), la o expediție împotriva Rușilor (III, fol. 5a—5b, 23 II—5 III. 1678) și la răsplătirea serviciilor principelui (V, fol. 14a, 14—21.I.1679).

În afara faptului că aceste documente conturează mai bine relațiile dintre Imperiul Otoman și principele Apaffy, „slujitor credincios al preaînaltei dinastii" turcești, ele procură unele date interesante pentru istoria țărilor romîne. Semnalăm faptul că trimisul arătat în prima înștiințare este László Baló, care cu patru ani înainte, în 1672, a îndeplinit o misiune extraordinară în Moldova. În a doua înștiințare, autoarea articolului surprinde o aluzie la comportarea celui însărcinat cu aducerea scrisorii, György Kapy, care s-a folosit de acest prilej pentru a face un tablou al stării interne a Transilvaniei menit să discrediteze pe principe și să facă jocul fugarului Pál Béldi. În urma an-

[1] Todorov N., *O prețioasă contribuție pentru istoria social-economică a Salonicului în sec. XVIII*, în *Istoriceski pregled*, an. XIV (1958), nr. 1, p. 99—103.

chetei întreprinse, prin Ahmed Aga. Béldi fu aruncat în închisoarea celor şapte-turnuri, soartă ce-i fusese prevestită de altfel de Duca, domnul muntean, care-l sfătuise să rămînă în Ţara Romînească.

A treia înştiinţare dă o imagine a felului în care Turcii obişnuiau să pregătească şi să poarte o campanie, cuprinzînd cererile Porţii pentru şase sute care cu făină şi orz, fiecare avînd înjugate cîte 3 perechi de boi şi un personal corespunzător, echipaj care să însoţească expediţia împotriva Ruşilor, biruitori, în vara lui 1677, în bătălia de la Cehrin.

În sfîrşit, al cincilea document conţine răsplata Înaltei Porţi pentru serviciile făcute: se acordă principelui „însăşi splendida manta regească... ca semn al prieteniei Sultanului, al milostivirii şi al bunei sale voiri".

Cele cinci documente, aşa cum arată autoarea studiului ce precede textele, sînt din epoca cea mai strălucită a puterii turceşti, în ajunul pătrunderii Imperiului Otoman pînă la porţile Vienei. Ele dau o imagine preţioasă a poziţiei Transilvaniei în raporturile sale cu Poarta, faţă de care îşi păstrează o oarecare autonomie. Această poziţie a îngăduit principatului să rămînă în afara sferei de influenţă a Imperiului Habsburgic, pe care autoarea îl arată mai exigent şi mai apăsător decît Turcia. Datorită politicii sale de supunere faţă de Imperiul Otoman, Transilvania a izbutit ca în veacul al XVII-lea să-şi asigure o prosperitate economică mai mare decît alte regiuni ale Imperiului austriac, datorită, în primul rînd, unui negoţ intens cu ţările balcanice şi cu însăşi Constantinopolul. Paralel, activitatea culturală a fost de asemenea vie. Turcii încurajau răspîndirea protestantismului şi a spiritului reformat, în dauna misiunilor catolice iniţiate de austrieci; autoarea relevă ca un aspect important al toleranţei din Transilvania, introducerea limbii romîne în relaţiile de neguţătorie (p. 588).

Trebuie amintit aici, pentru precizarea politicii purtate de Mihail Apaffy, că supunerea sa faţă de Turci l-a făcut să intre în conflict cu mitropolitul romîn Sava Brancovici, care mergînd la Moscova după ajutoare pentru reclădirea Bălgradului, în 1668 şi mai tîrziu, pomenise de dorinţa popoarelor dornice să se elibereze de sub robia otomană. Amplificat de maşinaţiile superintendentului calvin, acest conflict se încheie cu moartea lui Sava Brancovici, căruia i se impusese un program de lucru în spirit calvin, cu folosirea limbii romîne şi reînvierea tiparului, nu atît din spirit de „toleranţă", cît cu gîndul de a asimila elementele dependente, prin Biserică, de domnii din ţările romîneşti de peste munţi (decretul din 20 febr. 1669). Faptul că tiparul în limba romînă intra din nou în funcţiune la Sas Sebeş şi că popa Ioan din Vinţi, editorul, închină „pîrga dintîi a tipografiei" (*Sicriul de aur*, 1683) principelui care a ajutat la „ridiçarea" acesteia, demonstrează că ofensiva calvină a avut un răsunet util cultural în Ardeal, contribuind, însă, pe căi ocolite la progresul intelectual din acest veac.

În lumina acestor documente, politica lui Apaffy capătă, aşadar, trăsături mai clare şi raporturile sale cu Înalta Poartă apar în adevăraţii termeni.

Al. D.

I. I. STERNBERG, *Письмо Петра I к Ференцу Ракоци II* Istoriceskii, Arhiv; 2/958, p. 214—215.

Autorul, care în unele lucrări s-a ocupat de problema relaţiilor ruso-maghiare la începutul secolului al XVIII-lea, atrage atenţia asupra unui document important pentru relaţiile ruso-maghiare, aflat în Arhivele Maghiare de Stat din Budapesta. Acest document priveşte totuşi direct şi problema relaţiilor ruso-romîne de la începutul secolului al XVIII-lea. Este vorba de scrisoarea din 21 aprilie 1707 adresată de Petru I lui Francisc II, Racoţi conducătorul războiului de eliberare al poporului maghiar, prin care se anunţa solia consilierului aulic David Corbea, cerîndu-se totodată şi o audienţă secretă pentru acesta. În cadrul acestei audienţe David Corbea urma să fie ascultat „cu deplină încredere" în chestiunile transmise de Petru I, şi în acelaşi timp să comunice „intenţiile" ţarului.

David Corbea, de origină romîn din Braşov, a slujit la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea la curtea lui C. Brîncoveanu. El a fost numit apoi agent diplomatic permanent al lui C. Brîncoveanu la Moscova pînă în anul 1706, după care dată a trecut în serviciul Rusiei primind şi titlul de consilier aulic.

Rezultatul misiunii lui David Corbea pe lîngă Francisc II Racoţi a fost încheierea în septembrie 1707 a unui tratat secret între Petru I şi Francisc II Racoţi.

C. Ş.

IURIEV, M. F., *Красная армия Китая*, Изд. восточной литературы, Москва, 1958, 194 p.

Autorul lucrării *Armata Roşie a Chinei*, bazat pe un bogat şi variat material bibliografic, ilustrează măreţul rol jucat de către

armata roșie chineză în lupta pentru victoria revoluției și făurirea Republicii Populare Chineze.

Studierea drumului de luptă parcurs în dezvoltarea sa de către armata roșie chineză prezintă un interes deosebit, cu atît mai mult, cu cît ținem seama că revoluției chineze i-au fost proprii particularități legate de caracterul semicolonial și semifeudal al țării.

Autorul, într-o formă scurtă, dar cuprinzătoare, trece în revistă etapele principale pe care le-a străbătut armata roșie chineză în dezvoltarea sa.

Prima etapă este cuprinsă între anii 1927 1930. Din inițiativa Partidului Comunist Chinez, la 1 august 1927, are loc la Nancian, răscoala unei părți din armata națională sub conducerea lui Ciu-En-Lai, Ciu-De și alții. Răscoala de la Nancian a însemnat începutul existenței armatei naționale chineze.

A doua etapă este cuprinsă între anii 1930—1931, etapă care se caracterizează prin lupta dusă de armata roșie chineză împotriva celor trei „ofensive" ale gomindaniștilor. Datorită sprijinului întregului popor, armatei roșii, eroismului luptătorilor cît și justei orientări a tacticii și strategiei militare, acțiunile contrarevoluționare gomindaniste, au fost respinse.

A treia perioadă din istoria armatei roșii chineze, este cuprinsă între anii 1931—1934, etapă cînd are loc rezistența întregului popor chinez împotriva agresiunii japoneze.

A patra etapă se caracterizează prin marea ofensivă organizată de către armata roșie chineză în partea de Nord-Est a țării împotriva agresorilor japonezi. Autorul subliniază că această ofensivă a avut menirea să ridice masele populare la lupta de eliberare și independență împotriva agresiunii japoneze.

A cincea etapă este cuprinsă între anii 1935—1937, perioadă în care are loc încetarea războiului civil.

Autorul remarcă rolul important pe care l-a jucat Partidul Comunist Chinez în închegarea armatei roșii. Astfel, din inițiativa Partidului Comunist Chinez au luat ființă primele organizații de tipul detașamentelor de partizani, detașamente care în focul luptelor împotriva dușmanilor interni și externi s-au reorganizat în grupe și corpuri de armată.

Datorită muncii politico-educative desfășurate de Partidul Comunist Chinez în rîndurile soldaților și comandanților, au fost zdrobite concepțiile burgheze și mic-burgheze, asigurîndu-se, astfel armatei o unitară și puternică conducere proletară.

Născută din neînsemnate detașamente revoluționare (1927—1928) puternica armată populară a Chinei păzește cu strășnicie cuceririle revoluționare ale poporului chinez, suveranitatea și demnitatea R. P. Chineze.

N. N.

ZOIDIS GHEORGHE, Ρήγας Βελεστινλῆς ὁ μέγας ἐπαναστάτης δημοκράτης 1757—1798. (*Rigas Velestinlis, marele revoluționar democrat*) [București], 1957, 239 p.

Autorul își împarte monografia în două părți; în prima parte (p. 11—86) se ocupă de viața și de activitatea revoluționară a lui Rigas și a tovarășilor săi. Înainte însă de a se ocupa de viața și de activitatea lui Rigas, Gh. Zoidis arată care a fost situația din Imperiul otoman în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cum s-a dezvoltat burghezia greacă, ce rol a jucat Rusia în Balcani și care a fost influența revoluției franceze asupra popoarelor din Peninsula Balcanică.

Zoidis se declară categoric împotriva părerii unor istorici greci că n-a existat nici o societate secretă condusă de Rigas și citează pe acei autori care vorbesc de existența acestei societăți. Dar, din păcate, nici Zoidis și nici înaintașii săi n-au reușit să arate pe bază de documente că Rigas a pus bazele societății sale revoluționare în București și că această societate s-a întins în toată Țara Romînească și în Moldova. De asemenea, nu știm pe ce informație documentară își întemeiază autorul afirmația: „după ce a pus bazele societății în București și în Moldova, Rigas a plecat la sfîrșitul lui iulie sau la 1 august 1796 și s-a dus să fixeze sediul principal al societății la Viena...".

Istoriografia greco-romînă nu cunoaște nici un document care să arate că Rigas a pus bazele societății sale revoluționare în București. Este adevărat că Rigas a trăit și a avut prieteni în Țara Romînească, dar acest fapt credem că nu ne îndreptățește să facem această afirmație.

În capitolele următoare, autorul se ocupă de „măsurile militare pentru pregătirea răscoalei", de „prima constituție a popoarelor din Balcani", de „planul răscoalei", de arestarea și de moartea tragică a lui Rigas și a tovarășilor săi de muncă etc.

În partea a doua a monografiei, autorul publică unele prefețe scrise de Rigas, fragmente din traducerile tipărite între 1790—1797, și cîteva din operile lui originale: *Proclamația*, *Drepturile omului*, *Constituția*, precum și cîntecele revoluționare *Thurios* și *Imnul patriotic*.

Pentru prima dată apare în țară o monografie de proporțiile celei de față, despre revoluționarul Rigas Velestinlis, care a murit pentru eliberarea popoarelor din Peninsula Balcanică de sub jugul asupritorilor turci.

Cercetătorii romîni cunoscători ai limbii neogrecești vor avea la îndemînă o bogată monografie despre viața și activitatea marelui revoluționar democrat Rigas Velestinlis, de a cărei figură este legată o parte din istoria poporului romîn.

N. C.

BIZANTINOLOGIE

R. GUILLAND, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin. Les titres auliques des eunuques. Le protospathaire*, în *Byzantion*. tom. XXV—XXVII (1955—1957), fasc. 2, p. 549—695.

Bizantinologul francez Rodolphe Guilland s-a făcut cunoscut în ultimii douăzeci de ani prin studiile sale privitoare la demnitățile curții imperiale bizantine. În toate cercetările sale, acest autor pune în lumină totodată prețioase informații istorice referitoare la persoanele care au deținut demnități în administrația bizantină.

Protospătarii erau șefii spătarilor, adică ai purtătorilor de sabie, care alcătuiau corpul garzii imperiale din Bizanț. În secolul al VI-lea, demnitatea de protospătar se acorda mai cu seamă eunucilor de încredere ai curții și avea un caracter militar. Cu începere însă din secolul al VIII-lea, textele atestă existența unor protospătari care dețineau numai titlul, nu și funcția. În acest sens autorul arată că titlul de protospătar se conferea în secolele VIII—IX nu numai militarilor, ci și civililor și chiar clericilor.

În secolul al X-lea titlul de protospătar începu să-și piardă importanța sa inițială. Împăratul Leon VI încuviință cumpărarea acestui titlu, fixîndu-i și tariful. De atunci începură să se ridice la această treaptă de noblețe numeroși slujbași mărunți. Deprecierea titlului de protospătar s-a accentuat în secolele XI—XII. După secolul al XII-lea titlurile nobiliare pierdură importanța și izvoarele nu mai menționează pe protospătari.

Autorul cercetează apoi diferitele calificative și situații pe care le primeau protospătarii la ceremoniile curții imperiale și în misiunile ce li se încredințau. Din tarifele fixate pentru acordarea titlului de protospătar rezultă că taxele percepute constituiau un apreciabil izvor de venituri pentru împărat. Indemnizarea protospătarilor era însă cu mult inferioară sumelor plătite de ei vistieriei imperiale pentru dobîndirea titlului.

În ceea ce privește atribuțiile și veșmintele protospătarilor, autorul arată că acești demnitari escortau pe împărat, executau unele însărcinări de încredere și purtau coliere prețioase. Dacă erau militari, protospătarii purtau spadă, buzdugan și pelerină. Protospătarii eunuci purtau o tunică albă și mantie brodată cu aur. Împărații bizantini obișnuiau să confere titlul de protospătar și suveranilor străini, membrilor familiilor acestora și demnitarilor lor. În asemenea cazuri, acordarea titlului era însoțită și de importante daruri sau chiar de pensii anuale.

Autorul nu trage concluziile istorice ce se pot desprinde din cercetarea sa foarte documentată. Studiul abundă în date referitoare la numeroasele persoane care au deținut titlul de protospătar în imperiul bizantin. Autorul este, de altfel, un erudit al prosopografiei izantine.

Practica conferirii titlurilor nobiliare unor slujbași fără proprietăți funciare apăru și în Bizanț ca o necesitate a monarhiei feudale de a-și crea pe această cale un sprijin politic împotriva marii nobilimi funciare. Ridicarea unei nobilimi administrative a fost destinată să întărească monarhia bizantină împotriva adversității latifundiarilor.

Pentru cercetarea dregătoriei marelui spătar din Țările Romîne, studiul lui Guilland este de cel mai mare interes. Asemănările dintre protospătarul bizantin și marele spătar din Moldova și Țara Romînească sînt izbitoare. S-a susținut că dregătoria de spătar a fost o instituție de creație romînească. Problema cere să fie reexaminată. În reexaminarea originilor și trăsăturilor dregătoriei de spătar va trebui să ținem seamă de studiul lui Guilland.

Gh. C.

I. S. PERETERSKII, *Digestele lui Iustinian* traducere de Y. Eminescu, București, 1958, Editura științifică, 160 p.

Monografia învățatului sovietic I. S. Pereterskii privitoare la *Digestele lui Iustinian*, tradusă în limba romînă de Yolanda Eminescu,

reprezintă o contribuție prețioasă la promovarea cercetărilor istorice referitoare la dreptul romano-bizantin. Născut în 1889 și decedat în 1956, Pereterskii și-a închinat viața în deosebi studiilor juridice și a fost un profund cercetător al dreptului roman. Studiind Digestele lui Iustinian, din care a tradus în limba rusă unele părți, acest învățat a făcut asupra acestei opere juridice cercetări temeinice.

Pentru a pune în lumină condiționarea socială și funcția istorică a Digestelor, autorul cercetează mai întîi trăsăturile sociale și politice ale Imperiului Roman de Răsărit și situația dreptului roman la începutul secolului al VI-lea. În acea perioadă, Imperiul Roman de Răsărit era un stat sclavagist în descompunere, primele relații feudale făcîndu-și apariția sub forma colonatului. Acest fenomen istoric se oglindește în codificarea dreptului roman înfăptuită de Iustinian și cunoscută sub denumirea de *Corpus iuris civilis*.

Reflectînd regimul de trecere de la relațiile sclavagiste la primele forme ale relațiilor feudale, codificarea lui Iustinian se deosebește de dreptul roman clasic, care a fost dreptul societății sclavagiste. Digestele sau Pandectele reprezintă pe de o parte sistematizarea doctrinei vechilor jurisconsulți romani, iar pe de altă parte elaborarea dreptului nou, cerut de necesitățile sociale din secolul al VI-lea.

Pereterskii studiază structura Digestelor, analizează teoriile propuse pentru explicarea modului cum a fost întocmită această operă juridică și cercetează conținutul ei. Punînd în lumină caracterul social și politic al Digestelor, autorul arată, între altele, că în secolul al VI-lea, potrivit concepției romane, popoarele libere neorganizate erau încă socotite mase de „tîlhari și jefuitori", că mormintele dușmanilor nu erau pentru romani locuri religioase și puteau fi profanate (p. 73), că sistemul succesoral era organizat în așa fel încît să asigure păstrarea avuțiilor în mîinile clasei dominante (p. 75—76).

Autorul apreciază Digestele ca o codificare bizantină: „oglinda dreptului bizantin al secolului al VI-lea" (p. 118). Digestele au pregătit materialul pentru receptarea dreptului roman de către societatea feudală și burgheză. Cercetarea științifică a dreptului feudal și a dreptului burghez trebuie să înceapă cu studiul Digestelor.

Prin receptarea unor importante părți din cuprinsul lor, Digestele au avut valoare de drept pozitiv în unele țări europene. Fără să fi fost receptate ca drept pozitiv în Rusia țaristă, Digestele au exercitat și în această țară o puternică influență pe calea dreptului canonic și apoi prin interpretările date de doctrina pandectistă. În Țările Romîne, așa cum bine arată traducătoarea, dreptul romano-bizantin a fost receptat, mai cu seamă, prin intermediul Basilicalelor, care au la bază în primul rînd Digestele.

Nu putem indica, în cuprinsul restrîns al acestei note bibliografice, toate observațiile pe care ni le sugerează valoroasa monografie a lui Pereterskii. Meritul său esențial este cercetarea Digestelor ca un produs istoric, în lumina condițiilor societății romano-bizantine din secolul al VI-lea. Interpretarea istorică a Digestelor pune într-o nouă lumină însuși sensul interpolațiilor efectuate în această operă juridică. Modificările introduse în textele vechi au fost determinate de necesitatea de a se elimina instituțiile dispărute și de a include elementele juridice corespunzătoare noilor cerințe sociale.

Traducerea monografiei în limba romînă are caracterul unei colaborări savante pentru înțelegerea acestei lucrări. Traducătoarea a îmbogățit traducerea cu numeroase și prețioase note proprii. Precum arată în prefața sa, traducătoarea a căutat să păstreze „și în traducere forma voită de autor". Această fidelitate, chiar și în respectarea terminologiei autorului, putea fi totuși părăsită în unele cazuri. Autorul folosește expresia *Codul lui Iustinian* (p. 42—48, 51) în două sensuri: în înțelesul propriu de Codex Iustinianus, adică de culegere a constituțiilor imperiale și în înțelesul impropriu de codificare cuprinzînd Institutele, Digestele și Codul. Pentru evitarea confuziei, traducătoarea ar fi trebuit să folosească termenul „Cod" numai atunci cînd autorul se referă la Codex Iustinianus iar pentru întreaga codificare să folosească denumirea de „Corpus iuris civilis", sau chiar numai expresia „codificarea lui Iustinian".

Din compararea traducerii textelor latinești cu însuși cuprinsul textelor pare a reieși că traducătoarea a respectat „forma voită de autor" chiar și acolo unde textele latinești impuneau o altă traducere romînească decît cea făcută pe baza traducerii lor în limba rusă. Astfel, spre exemplu, fragmentul din Digeste 40, 2, 20, 4: „Consul apud se potest manumittere, etiamsi evenerit, ut minor annis viginti sit" a fost tradus astfel: „Consulul poate săvîrși, în cadrul competinței sale, o eliberare (a unui sclav), chiar dacă n-a împlinit vîrsta de 20 de ani" (p. 108).

Neinițiații în dreptul roman, care vor folosi această traducere în vederea pregătirii lor în facultățile juridice — precum dorește traducătoarea (p. 8), se vor întreba cu privire la acest fragment dacă neîmplinirea vîrstei de 20 de ani se referă la sclav sau la

consul. Textul latinesc nu lasă nici o îndoială că este vorba de vîrsta consulului. Traducerea romînească pune însă pe cititori în nedumerire. Relevăm însfîrşit că în cele cîteva fraze şi expresii greceşti, cuprinse în fragmentele din Digeste ce formează Anexele I şi II, se găsesc nu mai puţin de cinci erori ortografice, care desigur nu figurează în ediţia rusă a monografiei lui Peretcrskii.

Gh. C.

BIBLIOTECONOMIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

Din activitatea muzeului de istorie al regiunii Ploeşti

În anul 1955, din iniţiativa unui grup de intelectuali în frunte cu prof. N. Simache şi cu sprijinul comitetului Regional de partid şi al Sfatului Popular regional, s-a înfiinţat la Ploeştî un muzeu de istorie al regiunii. Muzeul înfăţişează o bogată şi variată activitate pe tărîm istoric, cu aspecte economice, sociale, etnografice, culturale, artistice, politice, reuşind să polarizeze în jurul său o mare parte din mişcarea culturală a regiunii.

Această multiplă activitate urmăreşte cu deosebire două ţeluri : popularizarea în rîndul oamenilor muncii a problemelor evoluţiei istorice în scopul înţelegerii revoluţiei socialiste care se desfăşoară în vremea noastră şi antrenarea unui cerc cît mai larg de intelectuali, profesori, învăţători, magistraţi etc., în munca de cercetare a istoriei locale.

Organizarea de muzee în regiune, menite să colecteze urmele trecutului şi să le prezinte după o anumită tematică, este preocuparea de bază a iniţiatorilor. Prima mare realizare în acest domeniu este însuşi muzeul de istorie al regiunii Ploeşti. Organizat pe baze ştiinţifice, el înfăţişează vizitatorilor dezvoltarea societăţii omeneşti pe orînduiri, de la apariţia omului pînă astăzi, cu un însemnat număr de piese documentare provenite din regiune. Oricine-şi poate da seama că viaţa s-a continuat fără întrerupere în această parte a ţării, din neolitic pînă-n zilele noastre.

Ca un element specific cuprins în cadrul muzeului, este secţiunea luptelor muncitoreşti, foarte vii în această regiune. Anul acesta a mai fost creată o secţiune etnografică, care aduce un remarcabil aport pentru cunoaşterea specificului local. În afară de acest muzeu au mai fost organizate şi altele în centrele raionale : Urlaţi, Buzău, Tîrgovişte şi sînt în curs de organizare încă cîteva, printre care trebuie menţionat în primul rînd, muzeul oraşului Ploeşti. Cu ocazia aniversării unor evenimente importante din trecutul patriei noastre, s-au organizat secţiuni speciale în cadrul muzeului ca : „50 de ani de la mişcările ţărăneşti", ,,Aniversarea a 100 de ani de la Unire" etc. Este de asemenea în curs de organizare un muzeu al petrolului specific regiunii, care va avea un caracter permanent.

Pe lîngă muzee, s-au mai organizat în regiune şi cîteva case memoriale : la Cîmpina (a pictorului N. Grigorescu), la Vălenii de Munte (a lui N. Iorga) şi sînt în curs de organizare casele memoriale B. P. Hasdeu, I. L. Caragiale, Dobrogeanu-Gherea şi I. A. Bassarabescu.

O deosebită atenţie se dă refacerii clădirilor vechi romîneşti, care prezintă o valoare pentru arhitectura romînească ca : palate domneşti, case boiereşti, case moşneneşti, case orăşeneşti. Pînă acum, au fost restaurate : casa Hagi Prodan din Ploeşti transformată în muzeu, casa Dobrescu în care se va organiza muzeul oraşului Ploeşti, casa Bellu de la Urlaţi, în care funcţionează muzeul raional ş. a.

Pentru cunoaşterea trecutului istoric al regiunii, muzeul a deschis o campanie de săpături arheologice, cu concursul unor specialişti de la muzeul de antichităţi şi Institutul de arheologie din Bucureşti. S-au făcut pînă acum săpături la castrul roman de la Mălăeşti, raionul Teleajen, la Peştera Ialomicioarei, unde s-au descoperit importante urme ale faunei din paleolitic şi la Tîrgşor, unde s-au scos la iveală cîteva aşezăminte religioase şi o parte din oraşul vechi. Pentru anul viitor urmează a se face săpături la Cătina, raionul Cislău, Săpoca, raionul Buzău şi continuarea celor începute la Tîrgşor. Colectarea şi pastrarea obiectelor şi resturilor găsite în aceste săpături este preocuparea permanentă a colaboratorilor muzeului. Se urmăreşte depistarea pe teren a tuturor urmelor trecutului, în care scop se fac numeroase deplasări.

O preocupare a conducerii muzeului este şi elaborarea unui ghid istoric al regiunii pe baza materialului existent, pentru a sta la îndemîna oricui ar vrea să cunoască regiunea sub acest aspect.

În scopul valorificării materialului documentar ce se află în muzeu, se proectează publicarea unei colecţii de documente locale. Ea va oferi informaţii necesare pentru a se putea întocmi monografii de sate şi oraşe din cuprinsul regiunii. Este deja înscrisă în planul de activitate al muzeului alcătuirea cîtorva monografii de acest fel. În această muncă

sînt antrenați cu deosebire profesorii și învățătorii care cunosc frămîntările si luptele specifice regiunii.

Muzeul publică periodic (de 2—3 ori pe an) cîte o culegere de articole, studii, documente inedite semnate de colaboratori din cadrul și din afara muzeului. Pînă acum au apărut două din asemenea culegeri care au fost semnalate în coloanele revistei „Studii". Reține atenția în special cea de-a doua, închinată aniversării a 50 de ani de la răscoalele țărănești din 1907 din țara noastră. Acum se află sub tipar o culegere de studii referitoare la Unirea Principatelor Romîne cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la înfăptuirea ei. Această publicație, dacă în unele privințe vădește insuficiențe de metodă, totuși umple un gol și aduce o interesantă contribuție în cunoașterea istoriei locale atît de necesară lucrărilor de sinteză ale istoriei țării noastre sub toate aspectele.

În concluzie, întreaga activitate a muzeului se desfășoară cu un elan tineresc, promițător. Animată de directorul muzeului și susținută de autoritățile locale, ea nu poate fi trecută cu vederea și formează un bun exemplu pentru oricare altă regiune.

N. G.

Bibliografia Storica Nazionale. Anno XVIII. 1956. Bari, G. Laterza, 1958. XXVIII + 201 p. (Giunta centrale per gli studi storici).

Comitetul central pentru studii istorice din Italia a publicat în anul 1958, sub redacția prof. Raffaele Belvederi, Gastone Manacorda și Luigi Moretti, al 14-lea volum (corespunzător celui de-al 18-lea an de apariție) a bibliografiei istorice italiene. Volumele anterioare includ perioada 1939—1956, reprezentînd materialul grupat pe fiecare an, cu excepția volumului 5 (notat V—VIII, 1943 1946) și 6 (notat IX X, 1947—1948).

Bibliografia cuprinde materialul bibliografic (cărți, studii, articole, recenzii) publicate în 1956 în limba italiană sau în limbi străine. Menționăm că publicațiile înregistrate în lucrarea de față sînt incluse, împreună cu celelalte studii publicate în Italia, în perioada respectivă, în *Bollettino delle publicazioni italiane ricevute per diritto di stampa*, editat de *Biblioteca nazionale centrale di Firenze*.

Adnotările bibliografice sînt întocmite conform criteriilor adoptate de Biblioteca internațională a științelor istorice (International Bibliography of Historical Sciences). Recenziile, abreviate *Rc.*, sînt incluse în același număr de ordine al studiului respectiv, datele recenziei adăugîndu-se indicațiilor lucrării recenzate; titlurile periodicelor sînt abreviate și redactate conform aceluiași sistem.

Materialul istoriografic din anul 1956, cuprins în această bibliografie, este alcătuit din 323 titluri de periodice (cu caracter politic, economic, istoric, juridic), redactate alfabetic într-o listă la începutul cărții, și 3 327 titluri de lucrări. Sistematizat după schema de clasificare utilizată de Bibliografia internațională a științelor istorice, acest material este grupat în următoarele capitole: A. Scienze ausiliare e sussidi (1. Epigrafia, paleografia, diplomatica, cronologia: 2. Metodologia storica e critica dei testi; 3. Genealogia, araldica, ordini cavallereschi: 4. Numismatica e sfragistica; 5. Iconografia; 6. Geografia storica e toponomastica; etc.): B. Opere di carattere generale; C. Preistoria; D. Storia antica; E. Medioevo (sec. V—XV inclusiv); F. Storia dell'età moderna (pînă la 1789); G. Rivoluzione francese ed età napoleonica (1789—1815); H. Età contemporanea (1815—1918); I. Avvenimenti e problemi dal 1918 al 1956.

Volumul se încheie cu un indice de nume prevăzut cu trimiteri la materialul prezentat. Această lucrare editată de Biblioteca națională centrală din Florența ajută la cunoașterea atît a istoriografiei italiene, cît și a unei părți din istoriografia universală.

A. I.

J. VAŠICA - J. VAJS. *Soupis staroslovanských rukopisů Národního Musea v Praze* (Catalogul manuscriselor vechi slave ale muzeului național din Praga), Praga, 1957, 527 p.

Din bogata colecție de manuscrise vechi slave a Muzeului Național din Praga, colecție care numără acum 127 m-sse și 47 fragmente de manuscrise, cirilice și glagolitice, cei mai de seamă istorici — slaviști — cehi, ruși și alții, au publicat unele din ele care i-au interesat. Acestea sînt risipite în diferite reviste, articole sau cărți pe care alcătuitorii le arată în introducere (p. VII—X). Lipsea însă pînă acum instrumentul de lucru care să ofere cercetătorilor cehoslovaci și din alte țări *într-un singur volum* descrierea bibliografică a tuturor acestor manuscrise. Prin munca cercetătorilor J. Vašica și J. Vajs și sub auspiciile și îngrijirea Acad. de Științe a Cehoslovaciei, prin colaboratorii ei Dr. Antonín Škarka (redactor științific), Acad. F. R. Ryšanek și Dr. Mirjam Bohatcová, acest atît de necesar instrument de lucru a văzut lumina tiparului. Catalogul face cunoscut istoricilor și marelui public manuscrise datînd dintre sec. XI—XIX.

Descrierea bibliografică a manuscriselor și fragmentelor este precisă și completă.

Se arată: cota; anul cînd a fost scris; felul în care se prezintă (broșură nelegată, legată, foi etc.); titlul și notele de pe primele pagini, formatul în cm, conținutul pe scurt — la unele se redau titlurile capitolelor cu *slovele, prescurtările și semnele grafice cirilice* — adnotările celor care le-au cercetat sau pregătit pentru tipar (la cele editate).

În felul acesta noțiunea de catalog este largă și are un pronunțat caracter de *cercetare* și *istorie* a m-sselor. Cercetarea și consultarea este înlesnită de indici prețioși de „incipit"-uri (p. 459—481); de nume (p. 483—501); de lucruri (p. 503—517) iar la p. 519 520 este indicele de conținut. limbă (redacție) si cronologic al manuscriselor. — Manuscrisul 37 este trecut la redacția de limbă „Ungrovalahă" și poartă, pe copertă, nota marelui slavist ceh Safarik: „Diplomata Ungrovlahica et moldavica". Ele sînt 8 copii de pe documente din sec. XII—XVII. Un rezumat sau eventual o publicare integrală a lor ar fi utilă îndeosebi pentru istoricii noștri. În același manuscris (37) două documente din Novgorod (care însă au fost publicate în „Vestnik Evropy" pe la 1811).

La p.: 349, 351, 352, 354 (doc. din sec. XVII—XVIII) se redă și conținutul în limba romînă cu litere cirilice, *a unor însemnări* de caligrafi romîni. La p. 349 s-a strecurat un g în loc de t, un g în loc de b, și altele. Unele au fost publicate de Iațimirski. După pagina 456 urmează XVIII reproduceri fotografice clare după unele pagini mai frumoase sau mai tipice ale m-sselor. La pagina 457—458 lista lor.

Un asemenea catalog ar fi de dorit și pentru manuscrisele vechi slave ale Bibliotecii Acad. R.P.R.

A. C.

Înaltul Divan 1831—1847. *Inventar arhivistic*, București, 1958, 563 p. + 6 pl. Direcția generală a Arhivelor Statului.

Față de *Indicele cronologic* și *Catalogul de documente* apărute pînă în prezent, această lucrare care face parte din seria instrumentelor de evidență ale Arhivelor Statului, reprezintă un stadiu înaintat în procesul de muncă arhivistică. Totodată, după conținutul analitic al rezumatului documentului, cercetătorul de arhivă privind problemele variate din secolul al XIX-lea, va fi în așa măsură de edificat asupra actului respectiv, că rareori va apela la original.

Actele Înaltului Divan — creat prin Regulamentul Organic reprezintă un fond foarte interesant, întrucît această instanță era cel mai înalt for de judecată al Țării Romînești; el judeca în ultimă instanță toate apelurile date împotriva hotărîrilor divanurilor civile, criminale și de comerț din București și Craiova.

Lucrarea cuprinde o Prefață (p. 5—11), Hotărîrile Înaltului Divan (p. 13—481) (nr. 1—1112), Acte de împăcăciune între părți efectuate la Înaltul Divan pentru lichidarea proceselor dintre anii 1831—1846 inclusiv (nr. 1113 1454) (p. 382 394), Dosarele Înaltului Divan si Înaltei Curți cu hotărîrile netranscrise în condici și fără hotărîri pe anii 1831—1847 (p. 395—476) (nr. 1535 2089), un indice general (p. 477 563). Lista prescurtărilor (p. 564) și șase planșe cu fascsimile.

Fondul Înaltului Divan se află în 19 condici, actele de împăcăciune în 15 condici iar restul materialului documentar cu hotărîri netranscrise în condici, în 555 dosare.

Din cele 1112 hotărîri ale Înaltului Divan, 723 sînt apeluri venite de la Divanul civil politicesc și vremelnic din Bucuresti; 416 apeluri sînt venite de la Divanul civil din Craiova, 31 de la Divanul comercial din București, trei de la Divanul comercial din Craiova.

Problemele pe care le ridică actele Înaltului Divan sînt foarte variate. Sînt procese de vînzare și cumpărare de moșii, hotărnicii, încălcări de hotare, succesiuni, stăpîniri de munți, arenzi, învoieli ale clăcașilor, procese privind proprietăți orășenești (case, locuri, ateliere, prăvălii, binale), afaceri comerciale și meșteșugărești, activități ale manufacturilor și povernelor, procese între bresle, contracte de muncă, de tovărășie între negustori, activitatea bîlciurilor, chestiuni administrative și edilitare, cutia obștirilor, operații financiare (cambii, amanet) etc.

Publicația de față este un instrument de lucru foarte util pentru istoricii care se ocupă cu probleme privind situația internă a Țării Romînești în sec. al XIX-lea. Punînd la dispoziția specialiștilor asemenea publicații Direcția Arhivelor Statului contribuie ea însăși la intensificarea cercetărilor fondurilor arhivistice extrem de bogate în știri inedite.

C. Ș.

Rubrica „Insemnări bibliografice" a fost alcătuită de: M. Iosa, B. Bălteanu, M. Tudora, I. Oprea, N. Copoiu N. Nicolescu, T. Papacostea, Al. Duțu, C. Șerban, N. Camariano, Gh. Cronț, N. Ghinea, Ana Ioachim, A. Constantinescu.

СОДЕРЖАНИЕ

SOMMAIRE

ÉTUDES

NOTES ET COMMUNICATIONS

*

PROBLÈMES AYANT TRAIT À LA PRÉPARATION DU TRAITÉ D'HISTOIRE DE LA ROUMANIE

LA VIE SCIENTIFIQUE

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 8
BUCUREŞTI

Com. 1762 Lei 6.—